R. P. F. CLAUDII
FRASSEN
ORDINIS MINORUM
DISQUISITIONES BIBLICÆ.

R. P. F. CLAUDII FRASSEN ORDINIS MINORUM DISQUISITIONES BIBLICÆ.

DISQUISITIONES BIBLICÆ
R. P. F. CLAUDII
FRASSEN
ORDINIS MINORUM REGULARIS
OBSERVANTIÆ S. FRANCISCI
PROFESSORIS EMERITI, ET PARISIENSIS DOCTORIS
IN DUO VOLUMINA DISTRIBUTÆ.

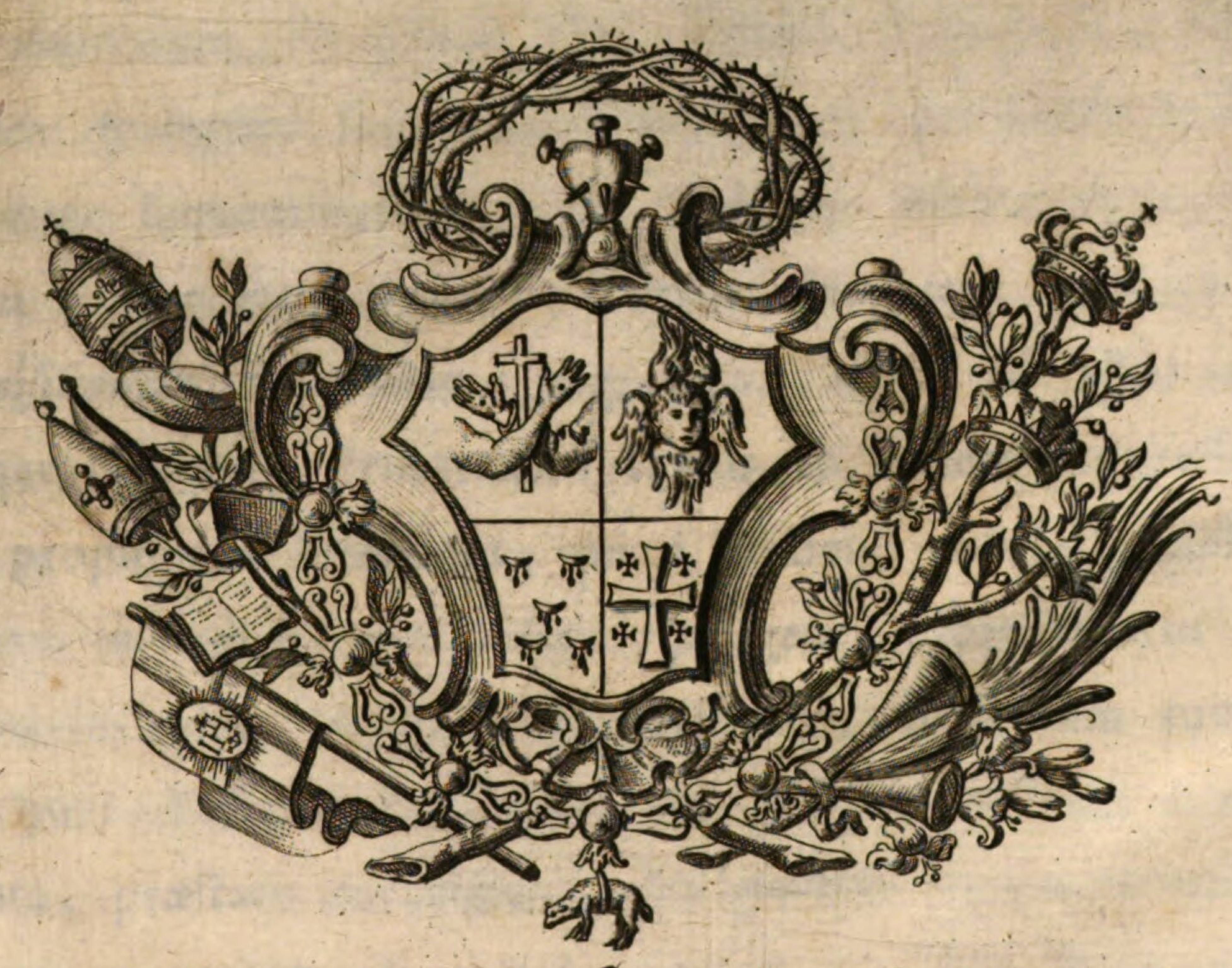
EDITIO ALTERA

Plurimis Notis, & Additionibus Historicis, Criticis, Chronologicis Illustrata

PER P. F. N. W.

Voluminis Secundi in duas partes divisi

Pars Prima.

Monasterii Benedictoburani.

LUCÆ MDCCLXX.

EX TYPOGRAPHIA JOANNIS RICCOMINI

CENSORIBUS APPROBANTIBUS.

Bayerische Staatsbibliothek München

Bayerische
Staatsbibliothek
München

LECTORI BENEVOLO

S. P.

ETſi diutius, quam erat dignum tua expectatione, ſtudiiſque noſtris Lector benevolentiæ, & amoris pleniſſime Lucubrationes a nobis elaboratæ, ac ſecundo *Diſquiſitionum Biblicarum* adjunctæ Volumini nos ipſos moratæ ſint, nec citius publici factæ juris libertatem nobis, Tibique, ſi quæ poſſit ex illis expectari, utilitatem exhibere potuerint, æquo id nihilominus animo te paſſurum opinor, cum in illis id omne, quod per Epiſtolam priori *Diſquiſitionum* Volumini præmiſſam, tuæque benignitati directam, atque per alias ad Literarum amatores datas, ſpopondimus, intueberis abſolutum. In prima ergo hujuſce ſecundi Voluminis parte Librum *Apologetici* ſecundum offendes, in quo ſicuti & in duobus immediate ſequentibus plura ad Vulgatæ Bibliorum verſionis defenſam exaravimus. Primum autem *Apologetici* Librum in altero *Diſquiſitionum* Volumine a pag. 230., uſque ad 286. ubi plures quinque Librorum Pentateuchi textus ab eodem Aggreſſore impetitos propugnare ſategimus, qui a Fraſleno prorſus omiſſi fuerant. Idipſum in tribus hiſce noſtris *Apologetici* Libris tam in ordine ad Hiſtoriam Joſue, quam alios divinorum Bibliorum tum veteris, cum novi Teſtamenti Libros, qui aliqua perſtricti reperiebantur cenſura, præſtare curavimus, non quidem minutiora attendentes, ſed quæ negotium aliquod legentibus Cenſores Vulgatæ, & præſertim Sixtinum ab Amama, cum quo præciſe cauſa eſt, faceſſere potuiſſent, ejuſdem potiſſimum cenſuram inſectantes, ubicumque temeratum in Vulgata noſtra Dei verbum ore inverecundo effutiebat.

bat. Nonnullos equidem ex libro Josue, aliisque utriusque Fœderis Scriptis sacros textus, sed sparsim admodum, & raro in suo primo Volumine Disquisitionum vindicavit Frassenus, cui nostras etiam adnotationes in Editione hac nova interseruimus, sed longe plures ab eodem nihilominus omissi cum sint, nec a nobis ibidem suppleri potuerint, ne illius ordinem in priori Volumine compelleremur negligere, tribus hisce Apologetici nostri Libellis, quod ibi incæptum, hic absolutum proponere, si non pro rei dignitate, cui longe impares nos ipsos fatemur, saltem pro ingenioli nostri imbecillitate, curæ fuit.

Librum deinde Conciliatorii Biblici jam a Frasseno olim ex parte digestum, sed parum distincta, & quod magis est, mutila quadam textuum congerie dispositum, a nobis autem in hac editione per capita distinctum, & ad caput quodlibet suppletum, & illustratum in eadem priori hujusce Voluminis parte contineri reperies, ubi quæcumque aliqua consideratione dignæ, quæ in Sacris Bibliorum textibus specie tenus occurrunt antilogiæ a Frasseno prætermissæ, ut ad æquam concordiam, miramque harmoniam reducerentur sategimus; quamvis jam insigniores Divinarum Literarum Commentatores, a quibus nos didicisse fatemur ingenue, hujuscemodi labori manus admovisse non solum, sed opus susceptum summa cum laude perfecisse, numerisque omnibus absolvisse nequaquam nos lateat. Veruntamen ad ingentia istorum volumina animum convertentes, nec facile omnium manibus teri posse dignoscentes, peroptime, opportunum, gratumve Tyronibus præsertim evasurum judicavimus laborem hunc nostrum per quem negotio nullo, nulloque studio, ut ita dixerim, si quam in scripturis difficultatem ex apparenti sacrorum textuum ad invicem repugnantia repererint, solutio statim habeatur in promptu. Eadem de causa, faciliorem nempe sternendi viam ad Scripturarum intelligentiam, atque difficultates, si quæ circa temporum rationes occurrant, elevandi, Libellum Chronologicum digessimus, in quo generaliora quædam de Re Chronologica exhibuimus principia, quibus vel tantisper attentis, tempora a profanis Historicis enarrata

cum

cum temporibus Divinarum Scripturarum conciliari queunt, atque res geſtæ, diviniſque in codicibus deſcriptæ ſuis temporibus nullo labore reſtitui. Hoc a nobis in tabulis Chronologicis, quas nonnullis adnotationibus illuſtravimus, ad calcem hujus Libri, de quo ſermo eſt, jam ex parte confectum habes, quod magis perfecte conſumandi, ſimulque profanæ, & ſacræ Hiſtoriæ geſta invicem colligandi in animo erat, ſed voluminis hujus moles jam ultra debitum aucta ulterius progredi nequaquam permiſit. In tabulis hiſce noſtris tempora per annos Sabbaticos deſignare, atque per Jubilæos indicare ad rem Chronologicam majori luce, ſi poſſit, perfundendam opportunum arbitrabamur, de quorum annorum initio, & Epocha in noſtro hoc Libello ſub numeris XII. & XIII. diſputavimus. Communicato proinde animi noſtri conſilio annos Sabbaticos in Tabulis deſcribendi, cum Nobili Viro D. Joanne Philippo Dominico Sardi, & ab eodem hac de re habito verbo cum altero nobili viro D. Martio Micheli in Præſidentia Academiæ noſtræ Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Joannis Dominici Mansi, quem honoris cauſa nomino, ſucceſſore meritiſſimo, ambobus autem Cathedralis Eccleſiæ Lucanæ Canonicis digniſſimis, Literarum in eadem Civitate promotoribus zelantiſſimis, meiſque Patronis, majori, quo poſſim, animi obſequio ſemper colendis, in ſacris, profaniſque ſtudiis verſatis quammaxime, ſumma, ſibique congenita benignitate *Diarium Trevoltienſe*, cui Gallice titulus *Journal des Sçavans Combiné avec les mémoires de Trévoux &c.* cum exhibuerint, copia percurrendi longam doctamque inter duos viros doctrina præclariſſimos concertationem *de anno Sabbatico* nobis facta eſt, ex qua firmiores in noſtra, aliorumve, quam ſequebamur, hypotheſi redditi ſumus; nec mirum id æquis, juſtiſque rerum Æſtimatoribus fiet, ſi utriuſque partis argumenta in laudato Opere Gallico Tom. LXIX. pag. 333. vol. II. & Tom. LXXI. pag. 16. Tom. iterum LXXV. pag. 84. & 308. ac tandem Tom. LXXVII. pag. 55. æqua lance perpenderint. Res noſtra ut planior fiat Tabulam ad calcem aliarum, in qua annorum Sabbaticorum, & Jubilæorum diſpoſitio deſignatur juxta methodum noſtram, quam in Chronologicis Tabulis inſectati ſumus

admovere curavimus. Hæc sunt, de quibus te commonendum quo ad primam hujus secundi Voluminis partem arbitrabamur, humanissime Lector: de parte autem secunda nil superest addendum, cum tota, paucissimis exceptis, in diverso Charactere exaratis, Claudii Frasseni sit opus. Dum itaque unum obtestamur, & exoramus, quod a tua urbanitate obtenturos confidimus, ut animo benigno nimirum labores hosce nostros suscipias, & si quid minus apte vel a nobis dictum, vel Amanuensium, aliorumve oscitantia editum est, humanitati inerrantiæ nesciæ indulgere digneris, finem imponimus.

R. P. F. N. W.

APOLOGETICI
PRO
VULGATA BIBLIORUM VERSIONE.
Liber Secundus.

§. I.

Si quæ in Libro Joſue deprehenſa ſunt, non perfecte cum Hebraica lectione convenientia, quæve inimicis Vulgatæ noſtræ aliquam detrahendi nobis, eidemque Vulgatæ verſioni anſam videbantur re vera exhibere, jam in priore volumine Biblicarum Diſquiſitionum ad veram æquitatis lancem perducta ſunt, nullamque propterea in eis mendam, quæ legitimum divinarum Literarum ſenſum inverteret, contineri, demonſtratum eſt. Leviora nihilominus adhuc in iſto, & reliquis utriuſque fœderis Libris ſanctis ſuperſunt, ex quibus jus ſibi captant Catholico-Romanæ Comunionis inimici Vulgatum Interpretem vellicandi, ipſumque modo oſcitantiæ temeritatis modo, & etiam irreligioſitatis inſimulandi, ut tandem, ſi inferorum portæ adverſus Eccleſiam prævalere poſſent, Romano-Catholicos fideles non legitimam Dei revelatam doctrinam in ſuis Bibliis habere demonſtrent, quod ſiquidem pro eorum votis nequaquam eveniet.

Tres itaque ad Caput Joſue primum in Vulgatum Interpretem accuſationes Sixtinus inſtituit. 1. Quod ad ℣. 2. particulas iſtas ועתה *vebattah*, *& nunc*, ſeu nunc itaque in Hebræo exiſtentes, a ſua expunxerit verſione Interpres Vulgatus, & quidem immerito, ait Sixtinus, Andreæ Maſii auctoritate ſuffultus, necnon LXX. Interpretum, a quibus jure meritoque voculæ iſtæ νῦν οὖν tempus, & rei conſequentiam exprimentes, fuerunt appoſitæ. 2. quod ad ℣. 11. vocem לרשתה, *leriſetah*, *ad poſſidendum eam* prætererit, quæ tamen, teſte Maſio, maximum habet ad permovendos populi animos incitamentum. 3. tandem, quod ℣. 14. vocem מקנה *mikneh* perperam ſit interpretatus *jumenta*, cum potius *poſſeſſionem* ſignificet, nimirum bona, & divitias priſcorum, quæ minora, ac majora animantia complectebantur; jumenta autem ea ſola videntur eſſe animantia, quæ jugum ſubeunt; laboreſque, & molimina noſtra juvant. En accuſationes.

Quiſquis primo intuitu iſtarum levitatem dignoſcit: Vulgatus itaque ſacrum textum ad verſum ſecundum ita proponit = Moyſes ſervus meus mortuus eſt (loquitur Dominus ad Joſue) ſurge, & tranſi Jordanem iſtum, tu, & omnis populus tecum = deeſt ne integritas locutionis, vel ſententiæ in textu iſto? nonne ſtatim ex ejus lectione percipimus particulam iſtam *nunc itaque* in voce imperativi modi contineri? integram ergo, & ſatis claram in Vulgati lectione ſententiæ intelligentiam habemus quæ ſiquidem lectio cum eadem ſit prorſus quæ in S. Hieronymi vetuſtiſſimo codice legitur, incertum eſt an in vetuſtiſſimis S. Doctoris exemplaribus, ex quibus ſuam adornavit ex Hebraico verſionem illæ voculæ extiterint, vel potius adjectæ poſtea fuerint ad venuſtatem orationis, & etiam, ſi velimus, ad vividiorem expreſſionem. LXX. Interpretum Codex intemeratus ſi adhuc perſiſteret, eaſdemque voculas præſeferret, dubio procul & in Hebraico fonte antiquitus eaſdem extitiſſe compertum foret; aſt Divi Hieronymi ætate, ut pluries jam præmonuimus, verſio LXX. Interpretum variis fuiſſe depravationibus temerata ab ipſomet S. Doctore prædicatur. Verum ſupponamus etiam revera fuiſſe voculas iſtas prætermiſſas, nil tamen detrimenti in ſacra lectione exinde provenire ſatis innoteſcit.

Nec majoris mehercle ponderis alteram adinvenimus accuſationem Sixtini, qua in Vulgatum inſtat ob illius vocis ad poſſidendum præteritionem ad ℣. 11. habitam. Satis quidem palam fit in Vulgata Judæos fuiſſe jure quaſi hæreditario terram Chanaan poſſeſſuros; cum iſto in eadem legamus pacto = poſt diem tertium tranſibitis Jordanem, & intrabitis ad poſſidendam terram, quam Dominus Deus veſter daturus eſt vobis = nonne ſatis intelligimus terram illam fuiſſe poſſidendam in hac lectione; & voculas in Hebræo adjunctas meram repetitionem, a qua ſe abſtinere ſatius duxit Vulgatus Interpres = Quam Dominus Deus veſter daturus eſt vobis ad poſſidendum eam = legit Hebraica; quid vero deeſt in Vulgata ſi vox *ad poſſidendum* & ipſa præſefert, quamvis repetitionem omittat?

Ad ℣. 14. voce *jumenta* uſus eſt S. Hieronymus in ſua translatione ex Hebraico, quia fortaſſis recenſita nobiliore ſubſtantiæ, ſeu poſſeſſionis portione facillime in eadem & inferiorem partem contineri unuſquiſque de-

deprehendit. Satis unicuique notum ex Numer. Cap. 32. ℣. 16. Rubenitas, & Gaditas nedum jumenta, sed & oves, & capras, aliaque pecora possedisse; dum igitur eisdem Josue præcepit ut ad bellum procederent, eorum autem uxores, & filii, ac jumenta manerent in terra, quam tradiderat eis Moses, intelligimus utique id omne in ea terra debuisse consistere quod ad eorum possessionem pertinebat. Quid ergo quæso deest ad legitimam hujus sententiæ integritatem in Vulgata nostra? Nihil certe. LXX. usi sunt voce κτῆνη, quæ juxta Schrevelium pari modo *jumenta*, *pecora*, & *possessiones* significat.

§. II.

AD Caput 2. Josue non pauca reprehenduntur ab Amama in Vulgatæ nostræ lectione. Versiculo 3. hæc verba *Exploratores quippe sunt* expungenda contendit cum a Græcis, Chaldæis, & Hebraicis absint exemplaribus.

Quam inepte tamen hæc opponuntur! Legit Vulgata nostra = Exploratores quippe sunt; & omnem terram considerare venerunt = LXX. autem habent = ut explorent enim terram venerunt = Hebraica denique legit כי לחפור את כל הארץ באו *chi lachpor et-col-haarets bau*, idest, ut vertit Pagninus = quia ad explorandum omnem terram venerunt = Quidnam in hisce lectionibus quoad sensum discrimen? nullum profecto ni fallimur, cum unaquæque illarum homines illos exploratores terræ fuisse significet, hinc S. Hieronymus etiam in suo codice eamdem habet cum vulgata lectionem.

Versiculo 6. ejusdem capitis cum verterit vulgatus noster = operuitque eos stipula lini, quæ ibi erat = increpatur ab Amama Masii innixo auctoritati, quod ab Hebraica lectione discesserit, in qua scriptum est בפשתי העץ *te pischte habets* videlicet in *linis ligni*; non autem legit עץ פשתן *bets pisctan*, ut Vulgatus interpretatus est.

Hujuscemodi accusationes vix erit, qui sustineat, cum ex Hebræorum ipsis Rabbinis convellantur R. Kimchi in hebræo textu eam locutionem agnoscit, quam vocamus hypallagen, proindeque legendum esse revera *in culmis*, vel lignis linorum, seu in *stipulis*, *calamis*, aut *arboribus linorum*, tradit etiam Vatablus, qui hoc in textu inversam esse dictionem fatetur, cui consentit & Drusius; cum itaque vox hebraica עץ *bets* lignum significet, & arborem, cumque inter arbores, & ligna juncus etiam, & hyssopus, quæ nascitur in parietibus recenseantur apud Hebræos, ut patet ex Libro 3. Regum Cap. 4. ℣. 33. patet arbusta quælibet inter ligna recenseri ab iisdem; unde lignum lini, nihil est aliud quam calamus, seu stipula lini, si proprie loqui velimus; non igitur inepte, sed ad legitimum sensum attendit vulgatus Interpres, dum sub lini stipula exploratores a Rahab fuisse reconditos ex Hebræa convertit.

Ad ℣. 8. omissa a Vulgato fuisse hæc verba *super tectum* Sixtinus conqueritur, quæ tamen in Hebræa sunt, neque a LXX., neque a Chaldæo neglecta reperiuntur.

Veruntamen si de sententiæ integritate, optimaque velimus intelligentia sermonem habere, repetitionem verborum illorum prorsus inutilem agnoscimus, cum ex contextu satis innotescat quod Rahab ascenderit in solarium, ubi exploratores addebantur. En itaque Vulgatæ nostræ contextum = Ipsa autem fecit ascendere viros in solarium domus suæ, operuitque eos stipula lini... Necdum obdormierant qui latebant, & ecce mulier ascendit ad eos, & ait &c. = Clariori ne potest locutione significari quod mulier ascenderit in solarium, ubi illi extabant? Quid ergo utilitatis in Hebraica lectione, quæ habet = ascendit ad eos super tectum = ? S. Hieronymus vim suæ versionis ad integram veritatem exprimendam demptis etiam vocibus illis *super tectum* optime noverat, proindeque repetitionem earum omisit.

Eodem modo de alterius vocis hebraicæ מפניכם *mippenechem*, idest *a facie vestra* omissione respondemus, satis quippe ex præcedentibus clare intelligimus terrorem in habitatores Chanaan irruisse ob Judæorum adventum. Quod ad ℣. 9. exprobrabat Sixtinus. Minus pariter timendum quod opponit ad ℣. 11. redundantem videlicet esse vocem illam *pertimuimus*; quamvis enim in hebræo habeamus solummodo וימס לבבנו *vajiimmas lebabenu*, *liquefactum est cor nostrum*, cum tamen, ut Drusius animadvertit, cordis dissolutio in magno timore soleat evenire, hinc veritatem expressit clariori modo S. Hieronymus in sua versione ostendens Chananæum animos ex tremore Judæorum fuisse dissolutos; liquefactio enim cordis cum de homine magno amoris affectu perculso dici etiam optime possit, hinc liquefactionis etiam causam in sua versione ponere S. Doctor per vocem illam *pertimuimus* fategit.

Versiculo 15. ejusdem Capitis 2. omissum clamat a Vulgato Sixtinus hunc textum = & in muro ipsa habitabat = immerito tamen cum aptiori versione scripserit S. Hieronymus = Domus enim ejus hærebat muro = (Civitatis) aptiori versione diximus, cum sit credibilius Rahab domum fuisse muro civitatis conjunctam, quam quod in muro habitaret ipsa Rahab, ut sonare contendit Vulgatæ Censor hebraicam literam. Quamvis enim in urbibus populosissimis homines reperiantur fortunæ tam tenuis, ut in fornicatis mœnium parietibus habitare compellantur, tamen Rahab domum habuisse ad mœnia quidem urbis constructam evidenter constat ex iis, quæ referuntur de solario, ubi linum habebat, & sub eodem exploratores abscondit; Non ergo videtur jure reprehensa Vulgatæ nostræ lectio.

Ad ℣. 19 minus apposite hebraicam vocem נקיים *nekiim* versam esse *alieni* Sixtinus contendit, cum potius *innoxii* fuisse vertendam tueatur *alieni* quippe Hebraice scribitur נכרים *nochrim*.

Leviora hæc sunt quam animadversionem mereantur. Ter eadem vox hebraica nekiim le-

legitur in sacro textu a ℣. 17. usque ad 21. S. autem Hieronymus eam semel convertit *innoxii*, semel *alieni*, & semel *mundi*, idque fortassis ad evitandam ejusdem vocis tam frequentem repetitionem, cum ex contextu satis compertum sit voces illas latinas *innoxii*, *mundi*, & *alieni* esse synonimas; fatemur tamen in aliquibus S. Hieronymi codicibus, & præsertim in eo, quo sæpissime utimur haberi *innoxii* pro *alieni*, quamvis adnotet Vallarsius ad hunc locum, in Urbinate MS. plerisque aliis cum editis libris tum MSS. haberi *alieni* pro innoxii. Sensus tamen legitimus in utraque voce satis habetur.

Ad ℣. autem 23. fatemur in hodiernis Hebræorum exemplaribus voculas illas *Quibus urbem ingressis* non haberi, quæ tamen in Hieronymiano codice leguntur, unde in pervetustis exemplaribus, ex quibus versionem suam concinnavit S. Doctor, extitisse non est incredibile; verum quodnam inconveniens erit si dixerimus voculas illas explicationis causa additas a S. Hieronymo fuisse? quam maxime rationi congruere videtur, quod ex latibulis suis non descenderint exploratores donec Urbem ingressi forent, qui eosdem insequebantur, idque innuit Sacer textus per illa verba = & manserunt ibi (in montibus) tres dies donec reverterentur qui fuerant persecuti, quo mehercle reversi sunt nisi in Civitatem? Tandem ultima hujus capitis verba, quæ leguntur in Hebræo מפנינו *mippenenu*, *a facie nostra*, quæque omissa sunt a S. Hieronymo, satis intelligi ex contextu, integrumque sensum haberi in Vulgata, ex se clarum est.

§. III.

IN Capite 3. Josue plurima adinvenit reprehendenda Sixtinus; ad ℣. primum propterea hæc Hebraica verba וישכם יהושע בבקר *vajaschem josuah baboker*; *igitur consurgens Josue de nocte*, non apte fuisse translata contendit, cum vox *baboker* non *de nocte*, sed de mane esset vertenda, ut legitimum significatum eidem affigatur. Jam satis hac de re superius ad pag. 253. Tomi primi Disquisitionum disseruimus; solum adjungimus quod Hebraica verba si ad literam desumantur sonant = Surrexit Josue mane mane = idest valde diluculo, sive ad primum auroræ crepusculum, quod quidem tempus magis ad noctem, quam ad diem spectare unusquisque dignoscit. Fatemur quidem vocem *baboker mane* significare, sed cum ei sit adjuncta verbo, quod *mane consurgere* significat, jam hoc in loco vim habet significandi *summum mane*, sive *antequam dies elucescat*.

Perperam iterum in Vulgata scriptum esse Censor noster tuetur ad hunc eumdem versiculum = & morati sunt ibi tres dies = cum non ad ripam Jordanis tres dies insumpti fuerint, illac enim secundo die pervenerunt Israelitæ post receptum a Deo mandatum traiiciendi flumen, & in ejusdem fluminis ripa semel pernoctarunt solummodo, ut ex Hebraico textu erudimur, atque Masius, & Cajetanus animadvertunt.

Hæc tamen Sixtini censura ex ejusdem Masii verbis castigari potest, ita scribentis in hunc Josue locum = Moneo autem ista ut intelligat Lector Latini translationem, & si is de suo *tridui* mentionem addiderit non temere quasi absurdam prorsus repudiandam, quod quidam gloriosi ostentatores nimis libenter, & temere facere solent, ut Hebraice scire videantur = Hæc Masii admonitio satis videtur ad Sixtini corripiendam audaciam; verum si exactius loqui velimus, non de suo Vulgatus Interpres, sed ex Hebraica ipsa lectione, & ex veritate propterea triduanam mansionem ad ripam Jordanis ab Israelitica gente factam postquam e Setim discessit, commemoravit. Videamus quæso quid præseferat Hebraicus textus וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים ויבאו עד הירדן הוא וכל בני ישראל וילנו שם טרם יעברו ויהי מקצה שלשת ימים ויעברו השטרים ויאמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר יעשה יהוה בקרבכם נפלאות *Vajaschem Jehosuah beboker vajisehu mehasettim vajiabu bed-hajarden huvecol-beni Israel vajalinu scham terem jababoru vaibi miktseh scheloschet jomim vajaberu hasoterim... vajamer Jehosuah el-baham hit kadaschu chi machar jabaseh jehovah bekir bechem niphlaot* = Et surrexit Josue summo mane, & profecti sunt e Sitthim, & venerunt usque ad Jarden ipse, & omnes filii Israel, & pernoctaverunt ibi antequam transirent; *& fuit post finem trium dierum* transierunt Præfecti dixitque Jehosuah ad populum sanctificate vos. Cras enim faciet Dominus in medio vestri mirabilia = In hac hebraica lectione discessum e Setim habemus Israelitarum, qui summo contigit mane, eorumque ad ripam Jordanis adventum, quo profecto ante meridiem pervenit populus, cum septem circiter itineris milliaria Italica percurrerit, ad ripam pernoctarunt; facta autem die a Præfectis modus edicitur populo in Jordane transfretando servandus, & ipsemet Josue sanctificationem eisdem præcepit, quia die crastina Deus mirabilia facturus erat, hoc est Jordanis aquas divisurus, ut sicco pede Tribus Israeliticæ transirent. Supponamus modo exploratores ex Jerico reversos fuisse die septima mensis Nisan ad Josue, eidemque statim, quæ sibi acciderant exposuisse; Josue autem præcepisse Judæis, ut cibaria præpararent, atque post diem tertiam ad transitum fluminis se disponerent. Die octava valde diluculo movit e Setim, & ad ripam Jordanis pervenit ante meridiem ut dicebamus; pernoctavit ibidem populus; veniente autem die nona eos sanctificari præcepit Josue, & die decima transierunt; verissimum ergo est quod tribus diebus permanserunt ad ripam, si dies ritu sacro numerentur, tempus enim ante meridianum, quo ad ripam fluminis pervenisse supponitur populus, ad diem 7. pertinebat. Hac siquidem in hypothesi quæ ex Hebraico textu desumitur, optime verificatur quod tribus diebus ad ripam permanserint, ut Vulgatus noster scribit; nec non in tuto ponitur quod Josue populo enunciaverat Cap. 1. ℣. 11. quod scilicet post tres dies naturales, & integros esset Jordanem transiturus. Quod autem nonnulli possent

ex Cajetano, aliisque obiicere adversus hunc nostrum temporis ordinem; ridiculum videlicet esse quod legimus in hebræo: *& dormierunt ibi antequam transirent*, si triduo ibidem fuissent commorati: dicimus leve quam maxime hujusmodi esse objectum, quandoquidem vox hebraica וילנו *vajalinu* fatente Andrea Masio, significare potest *& manserunt ibi*, aut *manere fecerunt ibi*: qua siquidem interpretatione usus est Vulgatus noster, idque indicat sacer textus juxta hebraicam lectionem, in quo legimus pervenisse populum ad Jarden, & post tres dies locutos esse Præfectos. Alterum posset objectum proponi ex tribus diebus, quos in Montanis consumpserunt exploratores. Cum enim sit certum ex Cap. 4. Josue ℣. 19. Populum transfretasse Jordanem die 10. mensis primi, & tres dies ad ripam, priusquam traiicerent, consumpsisse, ut Vulgatus Interpres supponit, jam ad auroram diei octavæ ejusdem mensis revertimur: cum pariter Moses obierit die 7. Mensis Adar, & per dies triginta luxerit populus ejus mortem, dies sexta Mensis Nisan planctus tempus claudebat; tempore autem luctus nulli ferme operi incumbebant Judæi; Exploratores ergo ante septimam diem mensis Nisan non videntur missi ab Josue ad considerandam terram, & Civitatem Jerico, qui cum tres dies in Montanis latuerint, ante diem nonam ad ipsum reversi non sunt, sive ante vesperam diei octavæ, die autem nona summo mane Josue movit castra de Setim, ad ripam pervenit Jordanis, sanctificationem statim edixit; & die sequenti, unica ibidem nocte commorantes, transierunt Jordanem; qua profecto in hypothesi (dicere possunt adversarii) optime componitur, quod dixerat popolo Josue Cap. 1. ℣. 11. scilicet post tres dies integros Jordanem esse transfretandum, cum simul, & semel exploratores emiserit dum populo cibaria parare præcepit; Exploratores autem non tres integros dies latuerunt, sed ad vesperam diei septimæ, in domo Rahab existebant, ante dimidium noctis per fenestram dimissi in Montana perrexerunt, ibidemque usque ad occasum solis diei octavæ, quo tempore persecutores eorum Civitatem reversi sunt, moram fecere, deinde ad Josue reversi ad auroram diei nonæ e Setim populus discessit; qua propter tres dies in textu hebraico recensiti, non de tempore, quo ad fluenta Jordanis permanserunt Judæi, sed de tempore, quod inter exploratorum missionem cum præcepto de parandis Cibariis; atque transitum Jordanis intercessit, sunt intelligendi; nequaquam ergo tribus diebus ad ripam fluminis post discessum e Setim permanserunt Israelitæ ut perperam Vulgatus Interpres exposuit: ita ferme doctissimus Masius tempora ista in suis ad Josue Commentariis exponit, atque conciliat.

Duo in hac hypothesi veluti inconcussa supponuntur; primum quod Moses e vita discesserit die 7. mensis Adar, cum tamen Talmudici de die excessus Mosis inter seipsos dissentiant, multique non in mense Adar, sed in Sebet, qui ante Adar est, obiisse tueantur. Secundum; quod tempore luctus nulli prorsus rei operam darent Israelitæ, cum tamen R. Isaias. R. David Kimki, R. Levi Ben-Gerson apud Masium loco citato, exploratores missos ab Josue fuisse priusquam luctus Moses compleretur supponant, ex hujuscemodi suppositionibus incertis valde quibus innituntur, qui Vulgatum redarguunt, satis firmum minime eruitur argumentum quo divini textus literalem versionem compellamur expungere.

Ad ℣ 3. Ejusdem Cap. tertii ex Masii auctoritate Sixtinus ait non satis considerate Latinum vertisse vocem אחריו *acharau*, *præcedentes*, cum affixum referatur ad Arcam, eo quod sit numeri singularis, unde *post eam* debebat vox illa converti. Maximus utique in hac Censura sapientiæ fulgor elucet! Postquam Vulgatus posuerat quod sacerdotes Arcam deferrent, ac si subjungit *sequimini eos* nonne idem est, ac si dixisset *ibitis post eam?* In Vulgati lectione fortassis non intelligitur, quod populus Arcam sequi debebat? cur ergo in eum succenset Sixtinus?

℣. 4. pariter vox במדה *bemiddah*, *in mensura*, quod fuerit a Vulgato prætermissa, censor noster conqueritur, quasi otium ibidem ageret. Verum unusquisque cognoscit sententiæ integritatem ibidem retineri; cum unum significetur, idemque, si legamus cum Vulgato = Sitque inter vos, & Arcam spatium cubitorum trium millium = Sive dicamus cum Hebræis = interstitium erit inter vos, & ipsam fere trium millium cubitorum in mensura = .

Carpitur etiam ad ℣. 5. Vulgatus noster ab Amama eo quod vocem hebraicam ויאמר *vajiamer* non verterit *& dixerat*, sed potius *& dixit*, cum in hoc casu, inquit, videatur populus trajecisse Jordanem post dies quatuor.

Hæc tamen oppositio satis evulsa videtur ex iis, quæ ad ℣. 1. hujus Cap. disputavimus; nona etenim die mensis Nisan hæc verba locutus est Josue, nec tamen, ut ostendimus, post quatuor dies transierunt Israelitæ.

Ad ℣. 15. hujus Capitis dissonantiam esse cum Lyra, & Benedicto contendit inter Hebræum, & Latinum: legimus quippe in Hebraica והירדן מלא על-כל-גדותיו כל ימי קציר *vebarjaden male al-col-ghedotau col jeme Katsir*: quæ verba ita fuisse transferenda contendit = Jordanis autem inundat super totas ripas suas per omnes dies messis = Non apte proinde a S. Hieronymo esse conversa supponit, cum scripserit = Jordanis autem ripas alvei sui tempore messis impleverat = Santes Pagnini rigidus hebraicæ literæ interpres *repleverat* vertit vocem hebraicam *male*; & sane in hebraica litera nobis credendum proponitur quod Jordanis inundet quotannis ripas suas per omnes dies messis. Cum ab opposito in Vulgati lectione credendum nobis proponatur quod tunc temporis cum Israelitæ transituri essent, impletus erat Jordanis alveus super ripas suas; quæ siquidem lectio juxta legitimum sensum a Spiritu Sancto intentum, congruentius videtur expressa, quam litera hebraica præseferat.

℣. 16.

℣. 16. cum ſcripſerit Vulgatus quod = aquæ Jordanis ſteterunt in loco uno, & inſtar montis intumuerunt = caſtigatur ab Amama, contendente magis intumuiſſe orationem Vulgati, quam Jordanem, cum nulla *montis*, nulla *tumoris* veſtigia in hebraico reperiantur.

Quis Cenſoris furorem non dignoſcat, & eorum audaciam, qui S. Hieronymi verſionem increpare non verentur; millies proteſtatus eſt S. Doctor, quod non literæ rigorem, ſed ſententiarum veritatem meliori, quo poſſet modo latinis vocibus expreſſam erat in ſua verſione propoſiturus. Quidnam diſcriminis eſt ſive dicamus = *ſteterunt aquæ acervo uno*, ſive dicamus *in loco uno inſtar montis intumeſcentes?* nullum profecto, cum in utraque lectione ſatis intelligamus ad Arcæ fœderis præſentiam aquas e ſupero Jordanis affluentes, ut ſcribit Maſius, tanta mole fuiſſe coacervatas, cum continuo novæ prioribus ſupervenirent, ut ea moles ad urbem Adam uſque, quæ prope Sarthanam ſita erat, hoc eſt ad uſque Geneſaram continuo tractu extaret. Fatetur Maſius nihilominus Chaldæum, & Judæos aliter locum hunc fuiſſe interpretatos: Nempe eas aquas, quæ e ſupero deſcendebant, ita in cumulum unum proxime ad eum locum, ubi traiiciebant Iſraelitæ fuiſſe collectas, ut procul inde ab oppido Adam vicino Sarthanæ remanerent, neque propius illud alluerent, quam tum, cum uſitato curſu intra alveum ſuum dilaberentur: quod oppidum alioqui facile tanta mole reſtagnantes inundaſſent, ſi non cumulatim congeſtæ contigiſſent, ſed pro liquidi natura diffluxiſſent. Poteſt ne ita cæcutire vir aliquis ut non dignoſcat in Vulgati lectione non inepte poſitas eſſe phraſes illas *montis*, & *tumoris*, cum nil ſignificent aliud, quam aquas ſuper aquas conſtitiſſe, atque inſtar cumuli, vel acervi, vel montis, Jordanis undas ſuper alveum intumuiſſe? Quod autem adjungitur ab Amama eliſas eſſe a Vulgato voculas iſtas מלמעלה קמו *milmahala Kamu*, *deſuper*, *ſteterunt*, inutile prorſus, nulliuſve roboris eſt ad ſententiæ integritatem in noſtra Vulgata ſatis expreſſam, infirmandam; quid enim deeſt in hiſce Vulgati verbis = ſteterunt aquæ deſcendentes in loco uno = ut idipſum non ſignificent, quod legit Hebræa per hæc altera verba = & ſteterunt aquæ deſcendentes ſuperne, ſteterunt acervo uno =? Nonne eo ipſo, quo dicimus aquas deſcendere, locum ſuperiorem, e quo dilabuntur ſtatim indicamus? ad quid duplex illa vox in latina oratione *ſteterunt?* ſi ſatis per unam aquas conſtitiſſe intelligimus?

Reprehenditur tandem Vulgatus noſter, quod tranſtulerit hoc eodem verſiculo = apparebant procul ab urbe, quæ vocatur Adom uſque ad locum Sarthan = cum in hebræo habeatur באדם העיר אשר מצד צרתן *be Adom habir aſer mitſad tſarthan*; ab Adom urbe, quæ eſt ad latus Sarthanis.

Maſius ad hunc Joſue locum deceptos ſupponit LXX. ſeniores, atque legiſſe עד *badh*, *uſque*, pro *bir*, *urbe*. S. Hieronymus tamen in ſuo codice habet *uſque ad*, cujus lectio LXX. Interpretum lectioni apprime cohærens, quis opinetur num eorum codices mendoſi fuerint vel potius in recentibus Hebræorum exemplaribus mutationem ſubierit vocula iſta עד *badh*, atque in alteram הכן converſa fuerit? Fatentur Interpretes, inter quos Calmetus, ignorari ſitum, ubi Adom ædificata erat, notioremque eſſe Sarthanis locum; cur ergo legitimus hujus textus ſenſus non poterit eſſe, quod aquæ retroceſſerint in alveo Jordanis uſque ad locum Sarthanis, atque earum acervus apparuerit, vel conſpicuus fuerit ab Adom? ſive interim oppidum iſtud procul, ſive propinquum fuerit loco Sarthanis? Catholici Interpretes genuinum ſenſum in Vulgata noſtra reperiunt. Videatur Abulenſis quæſt. 37. in Cap. 3. Joſue.

℣. 17. tandem hujus Capitis Vulgatum objurgat Sixtinus, quod male vocem hebraicam הכן *bachen*; *accincti* converterit, cum, tradente Maſio, non ſoleat forma verborum *Hiphil* paſſivam ſignificationem inducere; quapropter vox illa interpretanda erat *parando*, vel *parantes*, quaſi videlicet Sacerdotes ſtarent in Jordane parando trajectionem populo. Omiſſa ulterius a Vulgato conqueritur illa verba = donec deſiiſſet omnis populus tranſire Jordanem = quæ in Hebræo revera leguntur.

Primam oppoſitionem retundit Vatablus legens *parati*, quod idem eſt, ac accincti, infinitivus enim inquit, eſt Hebræis pro participio paſſivo, ut admonet doctus inter Hebræos. Thargum etiam legit *præparati*, ut Druſius teſtatur. Symmacus pariter vocem illam vertit ἕτοιμοι *parati*, quam interpretationem, & S. Hieronymus per vocem *accincti* expreſſit. Quantum vero ad ſecundam objectionem dicimus ſatis expreſſam a Vulgato noſtro tam per verba Capitis tertii ultima, quam per prima Capitis quarti; quis enim non videat nullum Hebræorum fuiſſe derelictum, ſi ſcriptum eſt = omniſque populus per arentem alveum tranſibat; quibus tranſgreſſis. &c. = ℣. tandem 11. Capitis quarti legimus = cumque tranſiiſſent omnes = deeſſe ne aliquid in Vulgata noſtra ad hiſtoricam veritatem dicere poſſumus?

§ IV.

NOn pauca ad Caput Joſue quartum in Vulgata noſtra Sixtinus offendit redarguenda. Omiſſam in primis clamat vocem הכין *bachin*, quam vertunt Pagninus, & Benedictus *præparatorium*, ideſt = ubi ſteterunt pedes Sacerdotum præparatorum, ſive accinctorum =. Satis autem (reſpondemus) ex Capite præcedenti Sacerdotes ſtetiſſe in alveo fluminis accinctos intelleximus; parum ergo ad integram lectionem, & ſenſum legitimum hæc particula juvare dignoſcitur: ſicut nec tantillum officere hiſtoricæ veritati intelligitur, quod adjunxit vulgatus Epithetum *duriſſimos* ad nomen ſubſtantivum *lapides*, quamquam in Hebraica Epithetum iſtud non habeatur, juxta Sixtinum. Veruntamen diverſimode hujuſ-

hujuscemodi Epitheto LXX Interpretes, S. Hieronymus, Aquila, Symmacus, Bonfrerius, & alii judicarunt; vocem quippe Hebraicam *bachin* non cum nomine *Sacerdotum* connectunt, sed cum nomine *lapides*, adeo ut sensum faciant = de statione pedum Sacerdotum paratos duodecim lapides = vox autem *bachin* cum etiam *firmos*, & *stabiles* verti possit, quid mirum si S. Hieronymus, eamdem durissimos est interpretatus?

Nullius pariter momenti inveniuntur Sixtini accusationes in Vulgatum nostrum dum clamitat, eodem versiculo tertio prætermissas has voces *& transferetis eos* (lapides) *vobiscum*: & versiculo 5. pariter esse suppressam vocem *Tribuum*, cum in hebræa scriptum sit = juxta numerum Tribuum filiorum Israel = quam retinuere LXX. Interpretes. Versiculo tandem 7. repetita sunt hæc verba in hebræa lectione *defecerunt aquæ Jordanis*, quam repetitionem, inquit Sixtinus, immerito Vulgatus silentio transmisit.

Unica textus Vulgati lectione hujuscemodi objectiones exsufflari non ambigimus, cum ad integritatem sensus a divino spiritu intenti nil desiderari sit manifestum = Elige duodecim viros singulos per singulas Tribus (legimus in Vulgata) & præcipe eis, ut tollant... lapides, quos ponetis in loco Castrorum ubi fixeritis hac nocte tentoria = his in verbis nonne lapides ab Israelitis transferendi fuisse intelliguntur, ut erigi possent in loco, ubi tentoria ea nocte figenda erant?

Majori adhuc claritate Vulgatus expressit duodecim lapides fuisse asportandos juxta numerum Tribuum filiorum Israel, quamvis voculam illam Tribuum omiserit ad finem ℣. quinti; in ℣. enim 4. scripserat Vulgatus = Vocavit Josue duodecim viros... singulos de singulis Tribubus, & ait ad eos.... portate singuli singulos lapides juxta numerum filiorum Israel = per hæc ultima verba, quis non intelligat filios Israel duodecim, qui fuerunt capita duodecim Tribuum, & in quorum singulis, singulæ Tribus significantur?

Verba denique illa *defecerunt aquæ Jordanis* sive bis, sive semel dicantur, indicant æquali modo divisum fuisse Jordanem, & inferiores aquas descendisse in mare mortuum, superiores autem superfedisse donec filii Israel trasfretarent nil esse a Vulgato Interprete omissum propterea hoc in loco, quod sententiæ integritatem temerare queat, compertum est.

Ad ℣. 13. ejusdem capitis IV. acri censura Vulgatum perstringit Sixtinus, quasi ab Hebraica veritate prorsus alienum; in hebræa quippe legimus = כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני יהוה למלחמה אל ערבות יריחו *chearbahim eleph chalut se hatsaba haberu liphne adonai lamilehamah el harabot jerico*, quæ verba ad literam sonant = Circiter quadraginta mille armati exercitus transibant ante faciem Domini, vel, coram Domino ad prælium per campestria Jericho = Nescire in primis se, ait Sixtinus, utinam sint in Hebræo textu verba illa *per turmas & cuneos*; injuste alia *ad prælium*, & *coram Domino* prætermissa fuisse conqueritur.

Quantum ad primum attinet respondemus in primis per vocem *exercitus* satis posse significari spectabilem ordinem, atque instructissimam aciem, qua procedebant illi 40000. bellatores; unde Vulgatus clariori fortassis expressione divini spiritus sententiam expressit; verosimillimum quippe est, quod armati illi non confusa ad invicem permixtione, sed recto pugnatorum ordine incederent. De verbis autem illis *coram Domino* en quo pacto scripsit Andreas Masius in hunc Josue locum = Illud vero *ante Dominum* interpre-
„ tetur cum Chaldæo *ante populum Domini*.
„ Neque enim probabile est illos incessisse
„ proxime ante Arcam. Ego tamen in mea
„ sententia maneo, atque hoc *ante Domi-*
„ *num*, sive coram Domino (est enim he-
„ braice לפני יהוה ac si dicas in conspectu Do-
„ mini) plane eo sensu accipiendum arbi-
„ tror, quo illud de Nembrod Genes. 10.
„ ℣. 9. גבור ציד לפני יהוה (*gibbor tsajiad lipene*
„ *adonai*) *robustus venator coram Domino*,
„ nimirum, ut κατ᾽ἐξοχὴν insignis præstantia
„ roboris, & militaris alacritas illorum so-
„ ciorum commendetur; aut si id malis,
„ spectabilis ordo, aciesque instructissima,
„ qua illi procedebant notetur, quod Lati-
„ nus sensisse videtur cum diceret *per tur-*
„ *mas*, *& cuneos*. Neque enim alioquin
„ *cuneorum*, aut *turmarum* ulla est in scri-
„ pturæ verbis notatio. Et in Regum histo-
„ ria Gabaonitæ narrantur suspendisse septem
„ Saulis Nepotes *in monte* לפני יהוה coram *Do-*
„ *mino* 2. Reg. 21. 19. quod profecto est,
„ ac si dicatur *illustri loco*, *& excelso*, *atque*
„ *celebri* = Si hanc Masii expositionem,
quæ a vero minime abludit, retineamus nonne satis Vulgatus expressit verba illa *coram Domino* in sua versione, dum recto ordine militari armatos illos incessisse describit? Masium citat hoc in loco Sixtinus tanquam Vulgati nostri Censorem, cum tamen eidem potius favere dignoscatur. Si tamen expositio Masii minime arrideat, per vocem *exercitus* satis exprimi *cuneos*, & *turmas* adnotavimus. Vox denique illa *ad bellum* subintelligitur in Vulgati lectione statim, ac exercitum armatorum recto ordine, & per turmas incessisse legimus; neque enim tali pacto milites disponuntur, nisi cum ad bella procedunt. Nil ergo, quod factorum narrationi legitimæ requiratur, in Vulgati lectione deesse convincitur.

Quod tandem ad ℣. 24. Sixtinus castigat jam nullius est momenti, in correctis quippe Bibliis jam legimus affixum secundæ personæ, dum agitur de exsiccatione Jordanis, cum in ipsis habeatur *in conspectu vestro donec transiretis*. De maris autem rubri transitu scriptum est *donec transiremus*. In Bibliis nonnullis ante Sixti V. correctionem affixum legebamus personæ primæ etiam dum Jordanis transfretatio narrabatur. Id tamen ex Librariorum fortassis errato, cum vetusti codices, & præsertim Hieronymianus, legerent *in conspectu vestro donec transiretis*.

Ad Caput Josue 5. sua perveniens censura Sixtinus exprobrat Vulgatum, quod reliquerit hæc verba = Omnis gens virorum

belli

belli, qui egressi erant ex Ægypto = Hæc altera etiam prætermissa conqueritur = quam juraverat Dominus patribus illorum se daturum nobis = & tandem ad ℣. 11. ejusdem Capitis opinatur legisse Vulgatum finem versiculi sequentis, eo quod verterit *& polentam ejusdem anni*, cum tamen in hebræo non habeatur שנה *Schanah*, *anni*, sed היום הזה *bayom bazeb*, *ipsius diei*.

Qui ex Commentatoribus ad defectus Vulgatæ nostræ ab Amama indicatos hoc loco verterunt animum, falsi profecto sunt ad ℣. *6.* ea deesse verba, quæ a Sixtino indicantur idque ex transcribentium errore derivandum, ut notat Vallarsius in codice S. Hieronymi ad hunc Josue locum. Calmetus tamen quanquam fusiorem textum Hebraicum, & LXX. Interpretum adfirmet, sententiam tamen eamdem esse ac in Vulgata contendit; cujus opinioni quisquis assentietur, si utrumque textum consideret. Hebræa itaque juxta Pagnini versionem ita legit = Nam quadraginta annis ambulaverunt filii Israel per desertum, donec consumeretur omnis generatio virorum bellatorum, qui egressi fuerant ex Ægypto, qui non audierunt vocem Domini, quibus juravit Dominus, quod non ostenderet eis terram, super quam juravit Dominus patribus eorum, ut daret vobis terram fluentem lacte, & melle = Vulgata autem hoc modo sententiam exprimit = Per quadraginta annos itineris latissimæ solitudinis incircumcisus fuit donec consumerentur, qui non audierant vocem Domini, & quibus antea juraverat, ut non ostenderet eis terram lacte, & melle manantem = Quis non videat hoc in loco satis describi integritatem sententiæ? fatemur tamen ex amanuensium errato prætermissa ea verba *super quam juravit* &c. quæ tamen cum pluries in divina scriptura legantur, facillime unusquisque dignoscit, quod Dominus terram tradebat Judæis super quam eorum patribus juraverat. Alia autem verba *omnis gens virorum belli* in ℣. præcedenti quarto tam clare posita sunt, ut necessitate ulla eadem repetere in ℣. *6.* minime compellamur. Quod denique ad ℣. 11. Vulgatus noster legerit sequentis ℣. verba, ut opinatur Sixtinus, falsum est, cum versiculus 12. integer in Vulgata legatur, atque verba *præsentis anni* replicentur ibidem; alia propterea de causa posita videntur ea verba *ejusdem anni* in versu 11. quamvis in Hebræa scriptum sit *ejusdem diei*.

Advertunt itaque Commentatores versiculum 11. hoc pacto legi in Hebræa de verbo ad verbum = & comederunt de fructibus terræ a crastino Paschæ in fermentata, & tostum in corpore diei hujus = in Crastino igitur Paschæ comederunt Judæi de fructibus terræ, spicas nempe igni tostas, & manibus attritas, quæ siquidem esse debebant ejusdem anni, quidquid alii opinentur, vox enim hebraica קלי *Kalui spicas igne tostas* significat, quod spicis virentibus tantummodo fieri solet; & sane ubi Hebræa legit tostum LXX Interpretes verterunt *nova*, idest ejusdem anni frumenta; exprimitur ergo a Vulgato idem prorsus, quod in hebræa est indicatum. *Kalui* autem hebraicum vertit S. Hieronymus *polentam*, quia vox illa in *Toar*, id revera significat, ut etiam Pagninus in suo Thesauro, aliique tradunt. Omisit tandem S. Hieronymus verba illa *in corpore diei hujus*, quæ in hebraica leguntur veritate, quia satis indicaverat, quo die comederunt Israelitæ, in verbis præcedentibus, nempe in Crastino Paschæ: Nil ergo hoc in loco erroris deprehendi potest in Vulgati lectione, quidquid Sixtinus, aliique sublaterent.

§. V.

ADversus lectionem vulgati ad Caput *6.* Libri Josue opponit in primis Sixtinus Masii innixus auctoritati, perperam a Vulgato sejunctam fuisse primam ℣. quarti partem a ℣. præcedenti, cum quo implicita est, & conjuncta; unde interpretatus ita videtur Hieronymus, quasi septimo die tantummodo Sacerdotes deberent canere tubis; cum tamen res acta clare doceat singulis etiam præcedentibus sex diebus buccinis insonuisse Sacerdotes ante Arcam.

Fatemur profecto clariori quodam modo in Hebraico ad ℣. hunc quartum, expressum fuisse Sacerdotum singulis diebus clangorem buccinis emittendum, quam sit in Vulgata. Numquid tamen deest in nostra factorum integritas? minime certe, satis etenim clare a ℣. octavo, & sequentibus intelligimus debuisse Sacerdotes singulis diebus canere tubis, septies autem clanxisse die septima: integram ergo habemus in Versione nostra historicam veritatem.

Ad ℣. 5. hujus Capitis redarguit Amama istam S. Hieronymi interpretationem *cumque insonuerit vox tubæ longior*, *atque concisior*, contendens vocem illam *concisior* in hebraica deesse.

Non diffitemur & nos vocem istam explicite in hebraico textu minime haberi nisi fortassis vocem *bajobel* non intelligatur *jubili*, vel *jubiliationis*, ut nonnulli revera intelexere, ut ipsemet Amama ad hunc locum confitetur. Cum itaque duplicem tubarum clangorem Hebræi agnoscant ex Num. Cap. 10. quorum primum תקיעה *thekibab*, alterum תרועה *therubab* vocant; primum per vocem continuam, & æquabilem, dum Cœtus congregandus erat, fieri; alterum per vocem citam, atque concisam emitti, dum accendendi erant militum animi ad prælium commonent; hinc Latinus Interpres sonum *therubab* hoc loco expressit, quia milites ad victoriam super Jericho consequendam instruebantur per ipsum; qui sonus idem est cum *sono jubiliationis* nempe cum eo qui per vocem citam, atque fractam emittitur, ut exponunt Munsterus, Fagius, & Vatablus ad ℣. 15. Capitis 10. Numerorum; non acriter adeo redarguendus videtur S. Hieronymus ad hunc locum.

Redarguit insuper Vulgati lectionem his conceptam verbis ad ℣℣. 9. & 13. *Reliquum vulgus sequebatur Arcam*; quia videtur, inquit Sixtinus, Vulgatus existimasse omnes

arma-

armatos nullo diſcrimine, vel ordine Tribuum anteceſſiſſe, inermes autem Arcam ſubſequutos; cum tamen poſtremum omnium eſſet Danitarum vexillum, ſub quo Aſeriani, & Nephtalitæ, aliique imbecilliores claudebantur.

Hac de re plura jam tradita ſunt pagina *266.* col. I. Tomi I. Diſquiſit. Hoc in loco breviter dicamus verbum hebraicum מאסף *measſeph* converſum fuiſſe a LXX Interpretibus ὁ λοιπὸς ὄχλος *reliquum vulgus*, quam interpretationem fatetur Maſius non eſſe ſacræ Scripturæ verbis diſſentaneam, cum a vero minime videatur alienum, quod omnes ex quacumque Tribu, qui erant armis inſtructi, ornatique ante Arcam incederent; inermes vero & qui e Vulgo una circuire volebant, Arcam ipſam ſequerentur. Si autem ſupponamus etiam unamquamque turmam ſub proprio inceſſiſſe vexillo, atque Danitarum inſigne fuiſſe omnium poſtremum, ſub quo Seniores, atque imbecilliores colligerentur, nonne ſub illo Vulgus extitiſſe, ideſt imbecillium turmam, peroptime dicimus? Non igitur veluti a veritate alienus Vulgatus Interpres poſſe videtur hoc in loco reprehendi.

Non omittit Sixtinus alteram verſiculi *9.* partem Vulgati noſtri his conceptam verbis, *ac buccinis omnia concrepabant*, abſque cenſura, ait quippe, hoc in loco a Vulgato buccinas Vulgo etiam concedi, cum tamen ſoli Sacerdotes ſeptem iis uti permiſſi ſint, ut patet ex ℣. 10., in quo populo præceptum erat ne clamaret, neque ejus vox audiretur. Plurium ſiquidem fuit ſcriptorum ſententia, quod ſoli Sacerdotes clangerent tubis, dum Civitatem Jericho circuibant, ſilentibus cæteris omnibus, qui Arcam ſequebantur.

Aſt minime deſunt, qui tueantur oppoſitum ex Catholicis præſertim, textibus hebraico, & græco inhærentes; in hebræa ſiquidem lectione hoc pacto ea exprimitur ſententia: והמאסף הלך אחרי הארון הלוך ותקוע בשופרות *vehamaſeph holech achare haaron haloch vetakah baſchophareth.* Apud Græcos autem hoc legitur modo dicta ſententia Πορευόμενοι καὶ σαλπίζοντες ταῖς κερατίναις Hebraica verba Pagninus ita convertit = Et aggregatus ibat poſt Arcam eundo, & clangendo tubis = Ad ℣. 12. in quo eadem ferme phraſis hebraica adinvenitur, tranſtulit idem Auctor = & recollecti reliqui ibant poſt Arcam Domini eundo, & clangendo tubis = Quid ergo mirum ſi Vulgatus populo Arcam ſequenti tubas concedit, ſi hunc ſenſum hebraica, & Græca tam clare præſeferunt. Quod autem ℣. 10. hujus Capitis juſſus legatur populus ne vocem emitteret, id intelligunt Expoſitorum plures de voce humana, non de tubarum ſonitu; qua de re videndi Toſtatus in hunc locum, aliique Commentatores Catholici.

Nullius autem momenti profecto eſt, quod in Vulgato ad ℣. 11. reprehendit Sixtinus; quaſi expreſſerit ſolam Arcam, minime populum fuiſſe in Caſtra reverſam; verum tam clare deſcripſerat antea, populum una cum Arca gyrum Civitatis compleviſſe, ac diebus ſequentibus cæremoniam illam ab eodem fuiſſe frequentatam, ut riſum profecto moveat, qui ex Vulgati lectione ſe intellexiſſe ſolam Arcam eſſe reverſam adfirmaverit.

Ejuſdem indolis exiſtimanda videtur reprehenſio ad ℣. *16.* contra Vulgatum noſtrum ab Amama inſtituta; quandoquidem nil facit ad veritatem hiſtoriæ, ſive hæc repetitio verborum *dumtaxat eo die circumiverunt urbem ſeptem vicibus* habeatur, ſive omittatur, cum ſatis, & abunde ex Vulgati lectione percipiamus ſingulis ſex diebus per ſingulas vices tantummodo Iſraelitas circumiviſſe Civitatem, ſeptimo autem die circum eam perambulaſſe; integram ergo ſententiam, legitimumque ſenſum in Vulgata noſtra reperitur.

Ad ℣. 17. non propria energia translatam eſſe vocem tertiæ perſonæ fœminini generis præteriti *Hiphil* nempe החבאתה *hechbeata*, quæ ob duplicatam notam ה non ſimpliciter *abſcondere*, ſed *probe*, vel *diligenter abſcondere* ſignificat. Vulgatus tamen, ut opinamur, hujuſcemodi ſcrupoloſitates otioſis Rabbinis reliquiſſe credendus eſt, cum millies ſit conteſtatus ſolum ſenſum germanum nobis redditum a ſe fuiſſe ex hebraica lectione.

In ℣. pariter 20. hujus Cap. in Vulgatæ verbis *igitur omni populo vociferante, & clangentibus tubis* &c. Satis contineri parentheſim illam, quæ habetur in Hebræo = & fuit cum audiret populus vocem buccinæ ululavit populus clamore ingenti = unicuique manifeſtum eſt; unde a S. Hieronymo omiſſa fuit, quamvis apud Sanctos Patres antiquiores Hieronymo legatur, præſertim apud Luciferum Calarit. in Lib. *de non conv.* cum *Hæret.* non igitur adverſus Vulgati lectionem expoſtulandum.

§. VI.

CAuſam in Vulgatum confert Sixtinus ad 7. Joſue Caput; in primis quod ad ℣. 11. hæc hebraica verba אשר צויתי אותם *aſcher tſivviti otam*: *quod præceperam eis* prorſus omiſerit. Quis tamen clare non videat in Vulgato etiam ubertim ſententiam haberi, nec deeſſe quidpiam ad verbi divini integritatem; per Vulgatum quippe divinum præceptum jam fuerat ad ℣. 17. Capitis *6.* ne de anathemate Civitatis quidpiam ſibi Iſraelitæ ſurriperent; facile ergo tranſgreſſionem præcedentis mandati, quod Judæis præceperat Dominus, unuſquiſque facillime percipit, quin ea replicentur prædicta verba, pro quibus in Vulgatum Interpretem Amama ſuccenſebat. Pari modo ſatis clare Vulgatus expreſſit non in ſolo Achane fuiſſe reſtrictum anathema conterendum, cum ℣. 15. ejuſdem Capitis quicumque fuerit anathemate tinctus jubeatur comburi cum tota ejus ſubſtantia; dum ergo ℣. 12. ſcripſit Vulgatus *donec conteratis eum*, *qui hujus ſceleris reus eſt* indicare ſategit nedum res ex anathemate ſurreptas, quæ anathematis nomine facilius intelligi poterant, ſed furti reum pariter fuiſſe conterendum, divinæque juſtitiæ immolandum.

Ad

Ad ℣. 14. fatemur in Hebræo scriptum esse *deprehenderit Dominus* pro *sors invenerit*, quæ siquidem hebraica verba repetita leguntur ad *cognationem* ad *prosapiam* ad *domum*, quæ replicatio a Vulgato prætermissa est. Nunquid propterea non satis intelligimus ea omnia a Domino fuisse deprehensa, si ab eodem sortes imperatæ hoc in loco leguntur, ab eodem itaque ita dirigebantur, ut dubio procul in reum anathematis cadere deberent, diversis vocibus itaque una eademque res exprimitur a Vulgato.

Ad ℣. 25. clariori phrasi lapidum flagellum, atque combustionem, nedum Achanis, sed & filiorum ejus in hebraica lectione contineri nequaquam ambigimus, eo quod historia lapidationis & combustionis repetatur cum pronomine numeri pluralis hoc modo = & combusserunt eos igne, & lapidaverunt eos lapidibus = Verum nil desiderandum ad hujusmodi intelligentiam videtur in Vulgata, quandoquidem in eadem igne combusta legantur omnia, quæ Achanis erant; & sub magno lapidum acervo sepulta; quæ siquidem parum ab Hebraica veritate differre comperiuntur quoad verbum, & nil profecto quoad sensum.

Tandem ad ℣. 26. ex Masii auctoritate vocem *furor* Sixtinus redarguit veluti Domino prorsus indignam, unde vocem hebraicam מחרון *mecharon* non *furorem*, sed *indignationem* potius vel *excandescentiam* fuisse transferendam arbitratur. Pagninus in thesauro indiscriminatim voci illi significationem *iræ*, *furoris*, & *excandescentiæ* præscribit. Verum ut notat Drusius ad hunc Josue locum *furor* dicitur a S. Hieronymo, qui a Græcis θυμὸς appellatur. In Stoicis autem definitionibus θυμὸς est ὀργὴ ἀρχομένη idest *ira incipiens*. Clarius tamen S. Doctor in Cap. 41. Ezechielis se explicuit dum scripsit = Furorem autem dicimus non eum qui perturbationi, & vitio proximus est, sed qui mentis consolidat mollitiem, & fortiorem facit animum dimicantis = alibi autem dictum est = furor est ubi cum potestate habitat iracundia: sive ergo *furorem*, sive *iracundiam*, sive *excandescentiam* dixerimus, id unum significatur in ordine ad Deum, quod homines in ejus conspectu rei sunt, atque pœnas merentur non vero quod aliquis in Deo mentis turbatus affectus aut variabilis esse queat, cum immutabile omnino summum illudens sit necessario.

Plura in Vulgata versione ad Caput Josue 8. redarguenda Sixtinus offendit, de quorum singulis modo dicturi sumus; ne quidpiam ad sensuum, vel sententiarum integritatem deesse, vel perperam translatum inveniri posse confidimus. In ℣. 8. hujusce Capitis, Hebræa, ex quo legat, = juxta verbum Domini facietis, videte præcepi vobis = Majori cum emphasi hæc dicta esse nequaquam ambigimus, sed idipsum nihilominus in Vulgata contineri, ex ejus verbis: *cumque cœperitis* (urbem) *succendite eam*, & *sic omnia facietis ut jussi*, satis fit palam; ad initium enim Capitis hujus Dominus refertur ad Josue fuisse locutus, Imperatorem autem ex Dei mandato militibus directionem dedisse inficiari non possumus; sive enim dicamus videte *præcepi vobis*, sive dixerimus *omnia facietis sicut jussi* exprimitur Imperatoris voluntas, quæ necessitatem obediendi perurget. Itala antiqua legebat, *secundum verbum istud facietis*, *ecce præcipio vobis*. Hæc tamen omnia in idem recidunt.

Quidnam pariter essentiale discrimen inter hæc verba hebraica: *& castrametati sunt a Septentrione Hai*, & hæc altera: *steterunt ad septentrionalem urbis plagam*, quibus Vulgatus Interpres est usus, intercedere asseremus? & tamen ab Amama ad ℣. 11. hujus Capitis Vulgatus reprehenditur.

Tria ad ℣. 14. ejusdem Capitis omissa a Vulgato Sixtinus conqueritur primo hæc verba לקראת־ישראל *likrath Israel*, *in occursum Israelis*: secundo hæc altera למלחמה *lammilchamah*, *ad bellum* tertio tandem למועד *lammohedh*, *tempore statuto*. Hæc tamen omnia satis a S. Hieronymo fuisse indicata in sua versione quæ est eadem cum Vulgata, satis ex ejus verbis fit compertum; postquam enim positionem Israelitici exercitus descripsit, subjungit ℣. 14. = Quod cum vidisset Rex Hai festinavit mane, & egressus est cum omni exercitu Civitatis, direxitque aciem contra desertum = nonne intelligitur ex his verbis Regem Hai in occursum Israelis processisse, & quidem ad præliandum, si erat cum suis militibus, & adversus Josue aciem sese dirigebat? Illud denique verbum *lammohedh*, incertum est an statutum locum, vel tempus significet; Masius quippe de loco potius, quam de tempore usurpandum opinatur, cui R. Isaias adstipulatur; & tandem non inepte, ipsemet Masius, pro *tessera militari*, sive *signo* erumpendi e portis Civitatis, accipi posse arbitratur; si de loco verbum illud usurpare velimus jam satis in Vulgati lectione indicatur, dum Haienses copiæ contra desertum directæ leguntur, ubi Josue cum suis castra tenebat.

Ad ℣. 19. omissam vocem וימהרו *vajmaharu*, *& festinarunt*, Sixtinus adfirmat in Hebræo quippe legi, ait = & festinarunt, & incenderunt urbem igne = cum tamen Vulgatus solum habeat = cœperunt (Civitatem) & succenderunt eam =. Satis tamen in nostra lectione esse indicatam festinationem Israelitarum compertum est ex integra hujus versiculi translatione, quæ est = Insidiæ, quæ latebant surrexerunt confestim; & pergentes ad Civitatem cœperunt, & succenderunt eam = Vox illa *Confestim*, quid quæso significat?

Quamvis autem ad finem ℣. 24. hujus Capitis omiserit noster Interpres voculas illas לפי חרב, *lepi chareb*, in ore gladii, integram nihilominus expressit sententiam per hæc verba = reversi filii Israel percusserunt Civitatem = quibus profecto intelligimus Cives a victoribus fuisse interemptos per gladium, eo vel maxime quod statim sequatur sacer textus = eodem die conciderant a viro usque ad mulierem duodecim millia hominum, omnes urbis Hai = Nil ergo ad sen-

sententiæ integritatem deesse cognoscimus.

Ad ℣. pariter 28. idem esse opinamur, sive dixerimus *fecit eam tumulum sempiternum* cum Vulgato; sive cum Hebræa legamus *& posuit eam tumulum sæculi desolationem usque ad diem hanc*, quæ postrema verba ad finem versiculi 29. ubi de ejusdem Urbis Regis excidio fit sermo, posita sunt a Vulgato. Nil in Vulgata nostra sensum esse variatum ad ℣. 32. hujus Capitis constanter opinamur, esto vocem hebraicam משנה *misne Deuteronomium* legis, non iterationem legis S. Hieronymus converterit; unusquisque etenim ex litera Vulgati percipit satis Josue non aliud, quam Deuteronomii exemplar in lapidibus insculpsisse (quidquid hoc in loco Deuteronomii appellatione intelligendum veniat) cum statim subjungat *quod ille* (Moyses) *digesserat coram filiis Israel*. Nonne insuper optime dicimur aliquid scribere quamvis ex præexistenti exemplari id transcribamus? Alia nonnulla, quæ Sixtinus in hoc Capite ex Benedicto aliisque notat, levioris sunt momenti, quam de iis disputare sit necesse.

Paucula sunt pariter, in quæ Amama animadvertit ad Caput Josue 9. deesse in primis conqueritur, & a Vulgato nostro omissam particulam גם *gam*, *etiam*, quam nequaquam, ait, otiose Spiritus Sanctus apposuit. Alteram pariter vocem hebraicam ויצטירו *vaiitstaiaru*, non bene lectam a Vulgato per *daleth* pro *Resch*, *vaiitstaiadu* nimirum, quia aptior est lectio eorum, qui ajunt & Gabaonitas se *finxisse legatos*, idque profecto sonat *vaiitstaiaru*, quam eorum lectio, in qua habentur Gabaonitæ *& paravisse cibaria*, quod vere significat dictio hebraica *vaiitstaiadu*.

Ad primam quod pertinet vocem, fatemur in nostra desiderari, quanquam incertum sit, ipso fatente Masio, quorsum spectet comparatio illa, quæ vi voculæ *etiam* continetur; nec leviter proinde ejus defectu veracitatem historiæ offendi cognoscimus.

Quantum vero ad alteram vocem Masius in hunc locum advertit LXX. legisse ἐπεσιτίσαντο *paraverunt cibaria*, Jonathan pariter legit vocem illam cum *daleth* unde conversa est *viaticum paraverunt sibi*; pari modo legebat antiquus Interpres Syrus, qui Eusebii manu fuerat emendatus ex Exaplis Origenis. Cum itaque tot pervetusti Scriptores, inter quos S. Hieronymus vocem illam non ex radice ציר *tsir*, quæ *legatum* significat, sed ex altera צידה *tseda*, qua significatur annona derivarint, cur recentibus potius Auctoribus quam illis fides habenda erit? Non diffitemur nihilominus in utraque lectione quin veracitas historiæ consistere queat, cum Gabaonitæ a suis missos se simulaverint; & cum pariter cibaria sibi paravisse, secumque detulisse in sacro contextu referantur.

§. VII.

Vapulat Vulgatus noster ab Amama quod ad ℣℣. primum, & quartum Capitis X. Josue, hebraicam vocem משלימה *bischlima* verterit per verbum *transfugo*, cum omnibus sit compertum, ait Censor, vocem שלום *schalom*, pacem denotare; alia pariter verba, *& essent fœderati eorum* vertenda fuisse *& essent in medio eorum* contendit.

Quid autem quæso est *ad inimicos confugere*, *cum iisdem fœdus inire*, nisi pacem cum eisdem statuere? cum eisdem habitare? nonne igitur Vulgatus noster satis expressit a Gabaonitis amicitiæ pactum cum Judæis fuisse decretum, quod tandem in sensu idem esse compertum est, quod legimus in Hebræa.

Ad. ℣. 2. discrimen aliquod intercedere notat Sixtinus inter Hebraicam, & Vulgatam lectionem, quandoquidem in illa habeamus וכל אנשיה גבורים *vecol anaschehah gibborim*: *& omnes viri ejus fortissimi*, & tamen Vulgatus convertit = & omnes bellatores ejus fortissimi = universalior profecto est in Hebraica lectione sententia. Veruntamen S. Hieronymus adjunctam *fortissimi*, *bellatoribus* conjunxit fortassis, viris scilicet ejus ætatis, qui ad bellum procedere solent, unde & senes, & infirmos, & ineptos, quorum plurimi in Civitatibus semper reperiuntur, inter fortissimos nequaquam recensuit.

Objurgat Censor nedum Vulgatæ Auctorem, sed & Romanos correctores quod ad ℣. 7. hujus Capitis neglexerint particulam *&*, quæ ante verba ista *viri fortissimi* locanda erat, inquit, ut inter populum bello aptum, & viros strenuos aliquod discrimen haberetur, cum nedum pugnacissimos milites, sed insuper viros industria, atque sagacitate pollentes secum Josue perduxisse credendus sit.

Optimam profecto Masii expositionem, quæ in hunc locum ab Amama protrahitur, arbitramur. Diu tamen in Ecclesia Dei verbum divinum hoc in libro perlectum cognoscimus absque particula illa copulativa, qua inter bellatores, & sagaces viros discrimen apponitur, cum unicuique suasum sit ab Josue viros non minus fortes, quam sagaces ad præliandum fuisse delectos. In codice, quo utebatur Augustinus deerat profecto vocula *&*, ut patet ex ejus quæst. 14. in Josue. Sit tamen ista una ex mendis, quæ superstitisse in Vulgata dicebantur a Bellarmino, aliisque, suo tandem tempore eliminandæ; quid profecto periculi est in Vulgatæ lectione; adversus quam, adeo acriter invehunt Hetherodoxi?

Plurima tradit Sixtinus ad ℣. 14. hujus Capitis, contendens perperam fuisse adjectam vocem *longa*, cum facer textus nequaquam comparationem hujus diei cum aliis, qui antea fuerunt, vel postea, circa longitudinem, seu durationem instituat, sed quod nunquam Deus diem aliquam protraxerit sicut istam ad interficiendos hostes Israelitici populi in bello, quemadmodum Masius ad hunc locum Josue, & Burgensis ad IV. Regum Cap. 10. ostendunt.

Com-

Compertum profecto eſt in hebraico textu deeſſe vocem illam *longa*, cum in eodem legamus ſolummodo ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו *velo hajah chajiom hahu lepanau veacharau*, *& non fuit dies ſicut ipſa ad faciem ejus* (hoc eſt ante iſtam) *& poſt ipſam*. Verum implicite ſaltem in eodem textu vocem illam contineri certum eſt, cum in ℣. 13. præcedenti legit Hebraica = non proceſſit (ſol) verſus occaſum ſuum circiter die integra = deinde ſubjungit unquam fuiſſe, nec ante, nec poſtea talem diem; quod certe ad ejus longitudinem etiam referri poteſt, quidquid Maſius, aliique arbitrentur. Nec vel tantillum hiſtoriæ veritati officere dignoſcimus controverſiam inter Commentatores exortam de die, quæ Ezechiæ temporibus, Iſaia Dominum exorante, protracta fuit, quandoquidem ex hujuſcemodi tricis expedimur, ſi dixerimus ſacrum Scriptorem Libri Joſue de ſolis diebus ad ſuam ætatem uſque fuiſſe locutum, vel ſi eorum amplectamur Sententiam, qui longe breviorem diem Ezechiæ fuiſſe tuentur. In Græcis etiam eam vocem *longa* deſiderari certum eſt; veruntamen in iis non obſcure indicatur comparationem illius diei cum aliis, non ſolum ad Deum pro Iſrael pugnantem reſpicere, ſed etiam ad iſtius diei longitudinem; ita enim legebat Origenes = & ſtetit ſol in medio Cœlo, & non eſt progreſſus ad occaſum in finem unius diei; non fuit dies talis ante hoc; nec ita exaudivit Deus hominem &c. = Nonne videtur in hac lectione inſtitui comparatio de longitudine hujus diei cum aliis, qui præceſſerant? S. Hilarius nihilominus in Pſal. 135. ita legit ſacrum textum, ut colligi poſſit ſingularitatem hujus diei ad prodigium, quo Deus vocem hominis exaudiverit, & pro Iſrael pugnaverit eſſe referendam. Id tandem unum advertimus non admodum ſingulare prodigium apud Iſraelitas fuiſſe, quod Deus pro eiſdem dimicaverit; legimus quippe Exodi 14. Dominum contra Ægyptios in tranſitu Maris rubri pugnaviſſe, atque contra Reges Chanaan pro Judæis pugnaturum promiſerat Moſes Deuteronomii Cap. 3. ℣. 22.

Apponit deinde Sixtinus contra Vulgati lectionem aliorum criticorum obſervationes, atque ad ℣. 18. hujus Capitis demendam eſſe vocem *induſtrios*, nec non poſt verbum *ponite* adjungendas eſſe contendit ex Benedicto, voculas *juxta eam* (ſpeluncam nempe).

Quantum ad primam; nullum hiſtoricæ veritati præjudicium ex illa vocula *induſtrios* evenire poſſe unuſquiſque dignoſcit, cum homines vigilantes, atque ſpeluncam attente cuſtodientes ibidem fuiſſe deſtinatos ſuadeamur neceſſe ſit. Alteras autem voculas *juxta eam* in Vulgati lectione ſatis ſubintelligi nemo poterit inficiari, ſi enim ab ipſis, qui poſiti ſunt, clauſi intra ſpeluncam cuſtodiendi erant, dubio procul juxta eam quod permanere debuerint, intelligimus, hinc fortaſſis S. Hieronymus eaſdem omiſit, niſi dicere lubeat eaſdem in ſuo codice hebraico, quem terebat defuiſſe.

Ad ℣. 21. hujus Capitis notat Sixtinus ex Maſio verba hæc hebraica לא חרץ לבני ישראל איש את־לשנו *lo charats libene Iſrael & - leſchono*: eſſe proverbialia, atque hunc ſenſum præſeferre, *non acuit canis contra filios Iſrael linguam ſuam*. Pagninus tamen, cujus verſionem non ſemel laudat Cenſor Vulgati, ita hebraicum hunc textum interpretatus eſt = Neque movit contra filios Iſrael quiſque linguam ſuam = quæ ſiquidem lectio apprime cum Vulgati interpretatione congruit, ut omnibus notum eſt. Quod tandem ait cum Benedicto non bene ſimplex hoc verbum בשלום *beſchalom*, *in pace*, verſum eſſe a Vulgato *ſani*, *& integri numero* nullius eſt momenti notat enim Vatablus hoc verbum *in pace* eſſe Hebraiſmum, quo ſignificatur *ſalvi*, *& incolumes*, quod optime noverat S. Hieronymus.

Duo in hoc Capite loca adhuc a Sixtino notata ſuperſunt tanquam ab Hebraica veritate ἀσύμφορα, alterum ad ℣. 27. alterum autem ad 40. ſignat. In primo non apte a Vulgato ſcriptum contendit *præcepit ſociis* cum hebraica legat צוה יהושע *tſivvah Jeoſuah*, *præcepit Joſue*. Rerum ex contextu Vulgatæ evidenter convincitur a Joſue juſſam fuiſſe cadaverum e cruce depoſitionem, quamvis Imperatoris nomen hoc in loco nequaquam ponatur, nec aliis, quam ſociis ideſt commilitibus ſuis præceptum impoſuiſſe quod utique hiſtoricæ veritati eſt quammaxime conſentaneum.

Ad ℣. 40. autem Cenſor noſter Vulgatum redarguit, quod ad LXX. Interpretum imitationem vocem hebraicam ובאשדות *vebaaſedoth*, & *Aſedoth* veluti nomen proprium Civitatis, vel loci retinuerit, cum tamen *declivitates*, ſeu *convalles* ſignificet montium, & ipſemet Vulgatus Deuteronomii 3. ℣. 17. eamdem vocem *radices* verterit.

Quonam quæſo fundamento opinatur Sixtinus vocem illam *Aſedoth* in Vulgatæ lectione, veluti civitatis nomen proprium fuiſſe uſurpatam? non quidem ex contextu ejuſdem, cum potius ex illo eruatur oppoſitum, nempe vocem illam generali quadam ſignificatione de locis irriguis, vallibuſque eſſe intellectam. Capite enim 12. Joſue ℣. 8. legimus = traditque eam Joſue in poſſeſſionem Tribubus Iſrael ſingulis partes ſuas, tam in montanis, quam in planis, atque campeſtribus. In Aſedoth, & in ſolitudine, ac in meridie Hethæus fuit &c. = S. Hieronymus utique in libro de locis Hebraicis Civitatem quamdam agnoſcit nomine Aſedoth diverſam omnino ab ea, quæ cecidit in ſortem Tribus Ruben, quæque Aſedoth-Phaſga appellabatur. Nunquid propterea compellemur Vulgatæ textum, in quo eadem vox ac in hebraica legitur, juxta S. Doctoris peculiarem interpretationem intelligere? minime certe, quamvis ea S. Patris opinio erroris haudquaquam revinci queat.

Crimen Romanis Correctoribus ad ℣. 1. Capitis Joſue 11. imputat Amama, quod vocem *Aſor* abſque duplici aſpiratione *H* vel *ch* reliquerint, cum tamen in Hebræo legatur חצור *hatſor* vel *chatſor*.

Si hujuſcemodi Cenſuram audiſſet in vivis S. Hieronymus, utique quod in Libro de optimo genere interpretandi dixerat olim, hic dubio procul iteraret = alii ſyllabas aucupentur, & Literas; tu quære ſententias = vel quod adverſus Ruffinum in Apologia 2. ſcripſerat rurſus replicaret = Sicuti ergo editio mea a veteribus diſcrepat; interroga quemlibet Hebræorum, & liquido pervidebis me ab æmulis fruſtra lacerari = Mirum eſt pro una aſpiratione omiſſa Romanos Bibliorum correctores a Sixtino laceſſiri, novum ne eſt ut una lingua aſpirantes literas exigat, quæ omittuntur in altera? in verbo *habeo* latina locutio aſpirationem ſemper expoſcit, nunquam tamen Italicum Idioma. Ad ℣. 21. & 22. huius Capitis Joſue, verbum ענקים abſque ulla aſpiratione vertit *Anacim* Vatablus; Maſius pariter vir doctiſſimus vocem Hebraicam ערבה quamvis profunda aſpiratione ע *ngain* ſignatam ſimpliciter vertit *Araba*, nulla prorſus habita ad aſpirationem mente. S. Hieronymus denique in hebraica lingua maxime inſtructus in ſuo Libro de locis Hebraicis ſcribit *Aſor* ſine aſpiratione *Merom* autem legit cum *m*, non cum *n* in fine; hunc magiſtrum ſe imitatos gloriantur Correctores Romani.

§. VIII.

Reprehenditur Vulgatus Interpres pro ſua ad ℣. 5. Capitis XI. Joſue hebraicæ vocis translatione ויועדו *vajiiabu conveneruntque &c.* quaſi non ſatis expreſſerit ejus vocis ſignificatione, quæ non eſt quod ſimpliciter convenerint, ſed quod de compacto, deque condicto, ſtatuto tempore congrati ſint Reges illi ad aquas Merom.

Hæc cenſura evaneſcit ſtatim, ſi contextum quatuor præcedentium verſiculorum huius Capitis velimus attendere, in quibus Jabin Rex Aſor miſſe narratur ad Regulos illos, qui cum turmis ſuis egreſſi leguntur, atque ad aquas illas congregati; nonne hoc de condicto factum agnoſcimus pluſquam ſatis, ad quid ergo repetitio illa = & convenerunt Reges illi, & venerunt &c.

Ad ℣. 6. vocem חללים *chalalim* non ex integro translatam per iſtam *vulnerandos* Sixtinus contendit, cum potius *occiſos* fuiſſet interpretanda.

Utramque intelligentiam ea in voce contineri *vulneratos* videlicet & *occiſos* conſentiunt Maſius, & Druſius, LXX. pariter Interpretes habent τετρωμένους *ſauciatos*, ſeu *vulneratos*. S. Hieronymus autem meliori ſenſu convertit vulnerandos, cum traditi ſint in manus filiorum Iſrael non vulnerati, vel interfecti, ſed vulnerandi, aut vulneribus interimendi, quemadmodum revera factum eſt, ut ex contextu revincitur.

Cenſura in Vulgatum edicta ad ℣. 11. hujus Capitis evaneſcit profecto ex ſola textuum ad invicem collatione, cum in ſenſu optime congruere dignoſcantur: legit itaque Hebræa juxta Sixtinum = & percuſſerunt omnem animam, quæ in illa acie gladii diſperdendo: non eſt relicta ulla anima & חצור Haſor combuſſit igne = S. autem Hieronymus hoc pacto legit = Percuſſitque omnes animas quæ ibidem morabantur: non dimiſit in ea ullas reliquias (animarum ſubintelligi) ſed uſque ad internicionem univerſa vaſtavit, ipſamque urbem peremit incendio = nomine urbis, quod Aſorem intellexerit nimis ex præcedentibus eſt manifeſtum. Quod nam diſcrimen inter duas iſtas ſententias: *Aſorem peremit incendio*; & *Aſor combuſſit igne*, intercedat, ſi de ſenſu verborum loquamur, prorſus ignoro: cum verbum *perimo* tam *interficere*, quam *deſtruere* ſignificet, hinc Cicero = Ludi non intermiſſi, ſed perempti = *perimo* ergo de inanimatis cum optime dicatur, immerito S. Hieronymus redarguitur, ſi vertit Civitatem peremit.

Vocem hebraicam על תלם *hal thillam* male a S. Hieronymo verſam *in tumulis* adfirmat Sixtinus ad ℣. 13. Capitis Joſue 11; cum, inquit, omnes conſentiant per voces iſtas intelligi Civitates *non dirutas*, quæ adhuc in ſua *fortitudine* perſiſtebant, quarum muros non dejecerant.

Si tamen Maſium hoc in loco audiamus optimam eſſe S. Hieronymi interpretationem comperiemus; *tumuli* quippe nomine, ſcribit Maſius, non tam *aggeres*, quales muniendis oppidis homines manu faciunt, atque induſtria ſignificari videntur, quam *ſoli eminentiam*, cujuſmodi areæ ſtruendis oppidis, aut deligi; aut data opera parari ſolent. Relictæ itaque ab Iſraelitis eæ fuere Civitates, quæ in tumulis, ſeu eminentiis terræ, atque in Collibus ædificatæ erant.

Hebraicam vocem שללו *ſcholelu*, non proprie a Vulgato converſam *diviſerunt* clamitat Cenſor, cum potius *ſpoliarunt* ſignificet. Grande peccatum mehercle! Quid quæſo ſibi invicem dividunt victores milites poſtquam Civitatem inimicorum expugnaverunt niſi ſpolia, quæ diripuerunt in Civitatis devaſtatione? Verum horribilius adhuc crimen S. Hieronymo a Sixtino imputatur quaſi dimidium verſiculi 14. plane omiſerit negligenter, cum in originario textu legamus רק את-כל האדם הכו לפי חרב עד השמידם אותם לא השאירו כל נשמה, *rak &-col-haadam hichchu lepi choreb had-hiſchmidam otham lo hiſchiru col-neſchamah: verum omnem hominem percuſſerunt gladio uſque dum ipſi delevißent eos: non reliquam fecerunt ullam animam*; Sanctus autem Hieronymus *hæc nimis luxuriare autumans*, ait Sixtinus, *ſic contraxit* = cunctis hominibus interfectis = *Quis ferat*, ſequitur Cenſor, *hanc in integritate licentiam?* Quærat Sixtinus, quærant alii ſyllabas, & literas nos contenti ſumus integritate Sententiæ. Exprimit ne S. Hieronymus in ſua verſione cunctorum hominum internicionem? utique profecto. Quid ad nos, quid ad ſenſuum integritatem longæ verborum ambages.

Vulgatæ lectionem ad ℣. 16. hujus Capitis illegitimam eſſe Cenſor noſter opinatur, quod hebraicum verbum ערבה *haraba*, *occidentalem plagam* in eadem ſit converſum, cum in aliis Vulgatæ locis eadem vox fuerit translata *planum*, vel *ſolitudinem*: exiſtimat pro-

propterea Sixtinus meliorem esse versionem, si convertatur hebraica vox illa *planam* (intellige terram)

Si tamen sublata animi non bene affecti præventione velimus loqui, accuratiorem esse S. Hieronymi hoc in loco interpretationem minime ambigimus; enarrans enim terram ab Josue jure bellico sibi vindicatam suoque populo in hoc Capite, postquam montanam, & meridianam, terramque Gosen, & planitiem recensuit; commemorat ad occidentalem etiam plagam triumphantem Imperatorem arma detulisse, suoque juri montem Israel, Samariticos nempe montes, qui ad plagam occidentalem respectu maris Cinereth vergunt, subjugasse, unusquisque cognoscit per vocem מערב *maharab occidentem* significari; cum ergo non poterit hoc in loco *plagam occidentalem* vox illa indicare; si jam *terram planam*, seu *planitiem* S. Hieronymus apposuerat, ex voce hebraica השפלה *hasphela?*

Versiculo 17. hujusce Capitis accusatio in Vulgati translationem occurrit eo quod hebraica hæc verba = מן ההר החלק העלה שעיר ועד בעל גד, *min hahar hechalak haholeh seir vehad Baalgad* converterit, *& partem montis, quæ ascendit Seir usque Baalgad*; cum potius juxta Masii versionem legendum sit = a monte glabro, qui sursum porrigitur versus Seir, & usque Baalgad = vocula quippe *Chalak glabrum* idest mundum, seu spoliatum arboribus significat, ut Sixtinus contendit.

Variam nihilominus ejus voculæ tum lectionem, cum significationem esse posse, diversæ circa eamdem scriptorum opiniones aperte testantur; quod nec ipsemet Censor potuit nescire. LXX Interpretes *Achalac* nomen proprium montis judicarunt, quod & in Libello Eusebii *de Locis hebraicis* reperitur. In aliis tamen codicibus pro Αχαλάκ habetur χελκα quæ *partem* significat, ut Drusius tradit.

Hoc unum tamen veluti certum a nobis statui posse confidimus, vocem illam Hebraicam חלק Aalak nimirum scribi posse, & pronunciari cum diversis vocalibus, videlicet *hachelek*, & hoc modo enunciatam proprie partem significare. Quis modo spondeat pro Sixtino legendam potius esse, ut ipse efflagitat, quam ut eamdem vertit S. Hieronymus? Ea fortassis de caussa, quia a LXX. cum vocali *A* scripta fuit? Eccur non potuere transcripta eorum exemplaria ab Amanuensibus emendari juxta vocalium appositionem per Massoretas elaboratam; temporibus autem S. Hieronymi cum vocali E pronunciari? Veritas facti Vulgatæ lectioni non modice videtur opitulari, ut Abulensis ad hunc locum animadvertit. Cautum profecto a Domino fuit Deuteron. cap. 2. ne Israelitæ aliquid de terra Idumæorum sibi usurparent, quia eamdem filiis Esau concesserat: Seir itaque cum ad Idumæos pertinerent, relinquendum erat ab Judæis, unde eam solummodo partem montis occuparunt sub Duce Josue, quæ ad terram Chanaan pertinebat, aliam vero ejusdem montis partem, quæ Seir continebat, quæque de Judæorum erat ditione reliquerunt immunem; si autem partem montis ab Josue occupatam glabram fuisse velimus, nihil de hoc soliciti erimus, cum nobis sit satis versionem S. Hieronymi, quæ in Vulgata nostra reperitur, erroris incusari non posse.

Multo minus errati Vulgatus revincitur ad ℣. 19. quamvis vocem hoc in loco per verbum *trado* alibi autem per *transfugere* converterit, quamvis *pacem inire* proprie significet. Quid est enim *transfugere ad victores; se victoribus tradere*, nisi parcere sanguini, vitæ ruinis, quæ profecto imminere dignoscuntur, atque fœdus concordiæ cum iisdem inire? Jam superius ad caput 10. ℣. 4. de his actum est.

Ad Caput 12. Josue sub versiculo 3. lacessit iterum Vulgatum nostrum Sixtinus, eo quod hujuscemodi voces אשדות פסגה *Asedoth phasga* hoc modo reliquerit, nec sit interpretatus *radices montis* = Pessime quoque (scribit pessimus iste Censor) in textu Sixti V., & Clementis VIII. sic scriptum est *Asedot phasga* nullam enim debere inter duas istas voces poni distinctionis notam ostendit punctatio hebraica, scribitur enim אשדות in regimine, unde regit vocem sequentem in genitivo = .

Hoc in loco fatemur cum pluribus Catholicorum Commentatoribus vocem *Asedoth* ab altera *Phasga* minime esse sejungendam, sicuti neque in Codice S. Hieronymi separata est; coma ergo divisionis a Latina lectione si auferatur, & ejus loco accentus *Maccaph* hebraicus collocetur, lectio eadem erit ac in Hebraica, si autem & signum distinctionis relinquatur nemo prohibet vocem *Phasga* pro genitivo casu usurpari, cum præsertim a S. Hieronymo in libro de locis Hebraicis satis erudiamur Phasga esse cognomen loci *Asedoth*, qui in sortem cecidit Tribui Ruben, ut jam a nobis in §. VII. præcedenti satis indicatum est. Dicamus itaque comam inter duas istas voces relictam a Correctoribus Romanis sub Sixto V. & Clemente VIII. unam ex illis mendis esse, quas corrigendas adhuc superfuisse confessi sunt Bibliorum emendatores in Epistola ad Lucam Brugensem data, quidni decidit a nobis verbum Dei scriptum? hui quam facile decidit!

§. IX.

Errati iterum arguit Vulgatum nostrum Sixtinus ad ℣. 7. hujus Capitis 12. ob vocem *Asedoth*, de qua tamen jam superius satis actum est; deveniamus propterea ad caussam versiculi 8. in quo a Censore dicitur facta per Vulgatum nostrum hemistichiorum conferruminatio, cum verterit = in Asedoth, & in solitudine, ac in meridie Hethæus fuit, & Amorræus, Chananæus &c. = Contendit in primis tres voces *Asedoth*, *solitudine*, & *meridie* male fuisse a præcedentibus *in planis*, *atque campestribus* divisas per punctum. pejus deinceps fuisse a Vulgato conjunctam vocem Hethæus, & alias sequentes cum voce *meridie*, quia nomina

mina illa gentilitia per accentum *Athnac* a ſuperioribus diſtinguuntur, inquit Sixtinus.

Hæc tamen omnia leviora eſſe quam opinatur Vulgati adverſarius certum eſt. Deſcribitur hoc in loco generatim terra inter filios Iſrael diviſa, necnon populi narrantur, qui in terris illis commorabantur. Compertum ex S. Hieronymo eſt *Aſedoth-Phaſga* civitatem, vel locum fuiſſe Amorræorum; Pherezæos autem gentem fuiſſe hic, & illic ſparſim habitantem ultra, citraque Jordanem, in montanis, atque campeſtribus. De punctis, atque accentibus Hebræorum maxime diſputandum non eſt, cum poſt verſionem a S. Hieronymo factam a Maſſoretis Rabbinis Hebraico textui fuerint inſerti, ut eruditiſſimi tradunt Scriptores. Codex ſiquidem vetuſtiſſimus S. Hieronymi verſiculum octavum hujus capitis punctis diviſum ſicut Vulgata noſtra præfefert. Pagninus vocem *Aſedoth* cum præcedentibus conjungens ita legit = In monte, & in planitie, & in campeſtri, & in Aſedoth, & in deſerto, & in Auſtro Chittæus, Emorræus, Chenahanæus, Perizæus, Chivæus, & Jebuſæus = unde videtur intellexiſſe Pagninus gentes illas ſedem habuiſſe in enunciatis terræ promiſſæ plagis, nulla prorſus habita ratione ad accentum *Athnac*, ſuper quo maxime ſtrepebat Sixtinus. Concludamus igitur nullam eſſe in Vulgata noſtra hemiſtichiorum conferruminationem, ſed potius clariorem deſcriptionem locorum, in quibus habitabant Hethæi, Amorræi &c. Veritas denique narrationis in eo conſiſtit ut integre terra recenſeatur, quæ filiis Iſrael tradita fuit, & in qua gentes illæ incolebant. Hoc autem a Vulgata non minus, quam ab Hebraica deſcribitur.

Tres adhuc voces ex Hebraico in Latinum converſæ ſub Sixtini Cenſura ad Caput iſtud Joſue 12. reperiuntur, quarum prima ſub ℣. 17. conſiſtit. Hæc itaque cum in Hebraico textu ſcribatur חפר *Hhepher* inſurgit Cenſor in Romanos Correctores quod reliquerint in Vulgatæ lectione *Opher*.

Si unquam reprehenſio Amamæ veri ſpecimen præſeferre adinvenitur; hoc in loco profecto, & ad ℣. 18., in quo redarguit Vulgatum, quod vocem לשרון *Laßaron* verterit *Rex Sarom*: Compertum ſiquidem eſt a S. Hieronymo prædictas voces, ut Sixtinus expoſtulat, fuiſſe converſas, cum in antiquiſſimo Sancti Doctoris Codice legantur *Hepher*, & *Laſſaron*. Quomodo tamen errati convinci queant Correctores Romani ſi per *Hepher*, & *Opher* unum, eumdemque locum, ſeu Civitatem intellexerint? *Hepher* in textu hebraico hic indicata eadem creditur, ac Civitas Ophera in Tribu Benjamin, de qua Joſue 18. ℣. 23. vel Ophra quinque milliaribus diſtans a Bethel in Orientem. Altera denique erat *Ophra* in Tribu Zabulonis, & hanc iſto in loco indicari Bonfrerius, & Cellarius opinantur. De *Hepher* autem nec alibi in Scriptura, nec apud S. Hieronymum in libro *de locis Hebraicis* fit mentio. Quantum autem ad alteram vocem *Laſſaron* nullam pariter in Vulgata noſtra mendam eſſe arbitramur, quia quod S. Hieronymus ſcripſerat Laſſaron eadem Civitas, ſeu locus exiſtimatur, de quo Actorum 9. 35. hæc autem Civitas cum non longe abeſſet a Lydda eadem omnino eſſe poteſt, quæ temporibus Joſue *Laſſaron* dicebatur. Si autem velimus literam hebraicam ל ſervilem hoc in vocabulo fuiſſe, atque genitivum caſum indicaſſe, non maximum erit inconveniens, quidquid Sixtinus opinetur; hanc enim literam ſervilem eſſe poſſe, & notam genitivi etiam in nominibus propriis ex variis exemplis poteſt oſtendi, ſed præſertim ex titulis Pſalmorum David, in quibus hebraice ſcriptum legimus מזמור לדוד *mizmor ledavid*, *Pſalmus David*. Cum itaque Correctores Romani voci illæ Hebraicæ *Laſſaron* optime correſpondere adinvenerint quantum ad locum indicatum in hoc textu alteram vocem *Saron*, quæ multoties in Scriptura invenitur iterata, nullibi autem Hebraica illa vocula; ideo ea omiſſa, hanc retinuere, quia hoc nomine *Saron* Civitas, vel locus, *Laſſuron* antea dictus, fuit deinceps probabiliter nuncupatus.

Non majoris arbitramur ponderis quod ad ℣. huius Capitis 20. Sixtinus opponit perperam ſcilicet a Vulgato converſas fuiſſe hebraicas voces שמרון מראון *Simron Meron*, *Rex Semeron*, quia hoc in textu Samariam, antea Meron cognominatam indicari arbitratur. Verum inſignes adſunt Scriptores, qui abſolute non Samariam hoc in loco, ſed urbem Symiram in Cæleſyria, quam Plinius Lib. 5. Cap. 20. & Mela Lib. 1. Cap. 12. cum Maron, vel Marath conjungunt, eſſe indicatam contendunt, qua ſiquidem in terræ plaga ſuas conſtituerunt ſedes Samaræi poſteri Chanaan, de quibus Geneſis 10. ℣. 18. In hac autem opinione, quæ veroſimillima eſt non perperam reliquiſſe dicendi ſunt Romani Correctores in Vulgata vocem illam *Semeron*, quamvis non diffiteamur in codice Hieronymianæ verſionis ad literam legi ut in Hebraica *Simron Meron*; quinimo ipſemet S. Doctor in Lib. *de locis Hebraicis* in *Semeron* ita ſcribit = Hanc cœpit Jeſus Rege illius interfecto. Dicunt autem „ nunc pro ea Sebaſten vocari oppidum Palæſtinæ ubi Sancti Joannis Baptiſtæ reliquiæ conditæ ſunt. Legimus in Regnorum libris quod Amri Rex Iſrael emerit „ Montem Semeron a quodam Semer, & „ ædificaverit in verticem ejus Civitatem, „ quam ex nomine Domini appellavit Semeron = En quæ traduntur a S. Hieronymo tanquam ab aliis dicta, non ex ſua opinione, de urbe Semeron. Nos iis aſſentimur, qui in Zabulonis Tribu hanc Civitatem conſtituunt, quomodocumque hujus Tribus confinia fuerint extenſa; eamdemque in Vulgata noſtra, ac in Hebraica Civitatem hoc in textu indicari fatemur, quidquid ſit de adjuncto cognomine *Meron*, ac de variis in re geographica auctorum diſputationibus.

Plurima obiicit ad Caput 13. Joſue contra Vulgatæ lectionem Sixtinus, tanquam ab Hebraica veritate prorſus diſcrepantem. Ad ℣. itaque primum hujus Capitis cum

legat Hebræa = Terra relicta est multa valde ad possidendum eam: ista est terra, quæ relicta est, omnes limites, seu regiones Pelistinorum, & omnis Ghesuri, a Nilo, qui est super faciem Ægypti &c. = In Vulgata autem habeamus = Terraque latissima derelicta est, quæ nedum sorte divisa est; omnis videlicet Galilæa, Philistiim, & universa Gessuri. A fluvio turbido, qui irrigat Ægyptum = &c. hinc Censor noster duplicem mendam a Vulgato commissam in hujus versiculi interpretamento declamat; primam, quod reliquerit gerundium *ad possidendum eam:* alteram quod verba hebraica כל גלילות הפלשתים *col-geliloth hapelistiim* converterit *omnis Galilæa* Philistiim, &c. cum *geliloth*, termini, sive *confinia* significet, ipseque Vulgatus ita alibi verterit; neque enim *geliloth* numeri pluralis *Galilæam* significare posse quis facile demonstraverit.

Nisi tamen nostra, aliorumque Scriptorum decipimur opinione, per vocem *geliloth* optime Galilæam significari posse minime suspicamur, quamvis enim Josue ad aquas Merom innumeros subjugasset inimicos, eorumque potentiam, & audaciam ita compressisset, ut maximum in eos terrorem injecerit; nondum tamen gentes terras hoc loco recensitas incolentes exterminaverat, earumque ditiones nedum sorte inter Israelitas diviserat; quod itaque nonnulli ajunt male a Vulgata per *gelilotb* hoc in textu *Galilæam* converti, quam suis victoriis jam antea debellaverat Josue, non satis apte pronunciatum existimamus, cum legamus in Capitibus præcedentibus profligatos ab Josue hostes suos usque Sidonem, & Libanum, & nihilominus hic a Domino præcipitur, ut terra dividatur usque Sidonem, & Libanum; est igitur hoc in loco sermo de terra dividenda in tres Tribus, in qua & Galilæam tam superiorem, quam inferiorem fuisse contentam non est dubitandum, ut patet ex Capite Josue 19., in quo Civitates describuntur, quæ in sortem Tribubus Zabulonis, Aser, & Nephtali ceciderunt. Regionem autem Galilææ *Gelilotb* potuisse nuncupari, quinimmo revera fuisse nuncupatam a congestis ibi arenarum tumulis, qui in utriusque Galilææ littoribus conspiciuntur, Auctor est Masius; si ergo tota Philistiim terra describitur dividenda in sacro textu, si pariter terra Gessuræa, cur non & utraque Galilæa dividenda describetur in sacro textu? Non erit tandem difficile suaderi in textu hebraico vocem numeri pluralis esse usurpatam, videlicet *Gelilotb*, si duplicem Galilæam, gentium nimirum seu superiorem, & Galilæam inferiorem fuisse distinctam existimemus; sive utriusque Galilææ ditionem a tumulis arenarum unica voce *gelilotb* fuisse nominatam supponamus. Quod autem reliquerit Vulgatus noster gerundium illud *ad possidendum*, nullius criminis reus expostulabitur, quandoquidem non semel jam in sacro textu expressum erat, quod terra per sortes tradenda erat filiis Israel in possessionem; hoc clare dictum est ad finem Capitis XI. & ad ℣. 6. hujus Capitis replicatur; Nimis ergo patet ex Vulgatæ lectione quod terra Chanaan filiis Israel in possessionem concedebatur; nil ergo ad historiæ veritatem in Vulgata deesse convincitur.

Ad ℣. 3. hujus Capitis translatio istius vocis שיחור *Sichor* in *fluvium turbidum* minime probatur Sixtino, cum per *fluvium turbidum* a Vulgato *Nilum* intelligi arbitretur; unde retinendam potius fuisse ab Interprete nostro vocem hebraicam *Sichor* arbitratur quemadmodum & alteras voces על פני מצרים *hal pene mitsraim*, non *qui irrigat Ægyptum* fuisse vertendas, sed *quæ est ante Ægyptum*, vel *ad faciem Ægypti*, contendit.

Jam patet nullam esse in substantia narrationis diversitatem, cum per *Sichor* & ipsemet Sixtinus Nilum fluvium esse intelligendum conetur ostendere; cui profecto pauci Catholicorum adversabuntur, cum eorum plures per *turbidum fluvium* nonnisi *Nilum* intelligant, quibus Hebræi, & Heretici etiam Commentatores quamplures adstipulantur; hac de re videantur Calmetus, Masius, Drusius, Vatablus, Clarius, Munsterus, & Grotius. Si autem hoc in loco Nilus intelligatur, aut Nili rivus non male a Vulgato aliæ versæ sunt voces, *qui irrigat Ægyptum* propositio namque על significat *supra*, unde legi potest ad verbum Hebræa, *qui supra faciem Ægypti*. Quis non videat hanc phrasim intelligi posse de flumine irrigante superficiem terræ Ægypti? quod idem omnino significat, ac Vulgatæ nostræ lectio.

Quæ sua confixit censura ad ℣. 4. ubi scripsit Vulgatus *ad terminos*, *& confinia*, quasi secunda vox sit supervacanea, nullius momenti sunt, cum ambæ illæ voces unum idemque significent. Verum si supponamus per vocem illam *& confinia* translatas esse voces והארץ הגבלי, quas Recentiores legunt *vebaarets baggibli*, & terra Gibli, quas S. Hieronymus ob punctorum vocalium tunc temporis defectum, legerat haggebuli, idest *terra confinis*, seu *finitima*, jam neque redundabit vox illa *confinia*, neque deerit translatio vocum illarum והארץ הגבלי; quæ tandem esto intelligantur de Terra Giblæa, sive de populis Byblum habitantibus nihilominus verissima habetur in Vulgata nostra interpretatio cum Byblos sit Sydoniis, & Libano contermina, ut ex tabulis geographicis sit compertum.

Leviora sunt adhuc, quæ in Vulgatæ lectionem Amama opponit ad Versiculos 9. & 16. hujus Capitis, in quibus, contendit voces illas בתוך הנחל *betoch bannachal* male conversas esse *in medio vallis*, quamvis enim *nachal*, *vallem* etiam significet, hic tamen torrentem denotat, quemadmodum vox שפת *sephat ripa* demonstrat, quæ non *vallis*, sed *torrentis* propria est, inquit Censor.

Quis tamen non videat longe verosimiliorem esse Vulgati nostri interpretationem illarum vocum? Duas numero distinctas Civitates hisce in textibus indicari ipsemet Sixtinus confitetur ob replicatam vocem *babir*, quarum unam in ripa torrentis, alteram vero in medio torrentis ejusdem conditam fuisse

ſe opinatur. Nunquid torrens Arnon ejus erat latitudinis, ut in ejus alveo Civitatem ab ea diſtinctam, quæ in ripa exiſtebat, poſſet continere? Nonne veroſimilius eſt indicari Civitatem, quæ in ripa torrentis exiſteret, atque per vallem ſe protenderet ex qua diffluebant, atque in torrentem Arnonem, ſi unicam velimus Civitatem agnoſcere? Si autem duæ Civitates erant, altera earum in ripa, altera vero in medio vallis, quod exiſterint veroſimillimum eſt. Nec juvat Cenſori vox illa *ſephat*, quæ ſemel ſolummodo poſita eſt, dum *Nachal*, *torrentem* ſignificat, minime vero reperitur dum voce illa *Nachal*, *vallis* ſignificatur.

Cum verterit Vulgatus Interpres ad ℣. 13. voculas לא הורישו *lo boriſchu*, *noluerunt diſperdere* redarguitur ab Amama Maſii auctoritate ſuffulto, quaſi indicentur Iſraelitæ per hanc lectionem parere noluiſſe præceptis Moſis, vel Joſue, ſed ſua voluntate relinquere curaverint Geſuræos: Melior itaque erit interpretatio *non exterminarunt*, quam *noluerunt diſperdere*, cum hæc nullo ſit patrocinio munita. Quam ἐυχερῶς ἅμμα ἐν πάρτῃ ab homine præjudiciis occupato reperitur! Geſuræi ex iis minime fuiſſe gentibus creduntur, quæ in ore gladii delendæ, exterminandæque erant; finitimi profecto Amorræi habitabant, ſed non ex eorum ſemine progeniti; quemadmodum inſignes tuentur ſcriptores, & præſertim Toſtatus quæſt. 11. ad Caput Joſue 13. Quoties ergo ſub tributo conſiſtere, atque filiis Iſrael parere non detrectaſſent, exterminandi non erant, ut Deuteronomii cap. 20. ℣. 25. ſancitum eſt. Geſſuræi itaque deleti a facie terræ non ſunt, ſed Davidis temporibus adhuc florebant, cum ipſemet David filiam Regis Geſſuri ſibi uxorem deſponſaverit; ſive ergo ſcribamus *non exterminarunt*, ſive *exterminare noluerunt*, unum, idemque eſt cum Geſſuræos ab Iſraelitis fuiſſe rellctos ſignificetur

Ad ℣. hujus Capitis 17. cenſura percellitur Vulgatus noſter ab Amama, quod hebraica hæc verba ובית בעל מעון *vebeth Baal Meon*, ſit interpretatus *Oppidum Baal Meon*, quaſi in Religionem commiſerit, vocem beth a Spiritu Sancto additam inquit Sixtinus, relinquens.

Cur quæſo eamdem Civitatem, vel oppidum diverſimode fuiſſe appellatam a Spiritu Sancto non obſervavit Sixtinus in diverſis ſcripturæ textibus? unde optime eamdem ſemper nuncupabimus ſive unum, ſive alterum nomen a Spiritu Sancto eidem inditum uſurpemus. Hæc itaque Civitas, ſive Oppidum Ezechielis 25. ℣. 9. *Baal Meon* a Spiritu Sancto vocata eſt, abſque adjuncto *Beth*, S. Hieronymus hujus oppidi meminit in Comment. ſuper Ezechielem, aitque ſuis etiam temporibus pagum fuiſſe apud Moabitas Maximum: In quo igitur peccavit S. Doctor ſi in ſua ex hebraico verſione optime Civitatem, ſeu oppidum a Divino Spiritu indicatum expreſſit, & quidem ſub uno ex iis nominibus, quo Spiritus ipſe Sanctus uſus fuerat?

Clamitat Sixtinus ad ℣. 21. quod Romani correctores non bene ſe geſſerint, dum ad vocem אוי *Evi* reliquerunt aſpirationem H. Quam grande peccatum, quam irreligioſa vere ſignificationis mutatio in latino idiomate adjecta aſpiratio alicui voci! Næniæ.

Verſiculo tandem 23. hujus Capitis cum legat Hebraica = fuitque terminus filiorum Ruben Jordanis, & terminus = Vulgatus autem *factuſque eſt terminus filiorum Ruben Jordanis fluvius*, contendit Amama ultimam vocem *& terminus* non fuiſſe omittendam, quia poſt illam ſubintelligitur pronomen *ejus*, adeo ut ſenſus ſit = fuitque terminus filiorum Ruben Jordanis, & terminus ejus, ideſt: Jordanis cum ſuis finibus, ideſt urbibus adjacentibus terminavit hæreditatem Rubenitarum ab Occidente = .

Quis non videat modo in Vulgati lectione hæc omnia clariſſime contineri, nihilque deeſſe ad veritatem hiſtoriæ? Urbes ad partem orientalem in Ripa Jordanis exiſtentes ad Rubenitarum ditionem pertinuiſſe compertum eſt eo ipſo, quo ad Jordanem uſque eorum poſſeſſionem perveniſſe intelligimus; ex aliarum vero Tribuum poſſeſſione erudimur, Rubenitas ultra Jordanem ſe non extendiſſe ad occidentem; & tamen ſi Hebraicam legamus, juxta rigorem literæ in Rubenitarum poſſeſſionem ceſſiſſe videntur termini, ſive loca Jordani hinc, & utrinque adjacentia: Congruentior igitur Vulgatæ noſtræ phraſis factorum veritati adinvenitur.

§. X.

Tria in capite XIV. Joſue loca ſunt, quæ Amamæ perſtringuntur Cenſura; quorum primus ad ℣. 4. reperitur, ubi legit Hebræa = Filii autem Joſeph fuere duæ Tribus = ex quibus concludit Sixtinus nimium ſibi indulſiſſe Vulgatum, dum vertit *ſed in eorum ſucceſſerunt locum filii Joſeph*; in hebræa etenim, ait, nulla Leviticæ Tribui portio dicitur adſignata, ſed Tribus Joſeph bipartita eſt, ut in terræ diviſione numerus XII. Tribuum haberetur, dempta Tribu Levi.

Vixerit, qui hujuſcemodi cenſuram pacato corde ſubſtineat, cum ex ſola Vulgati textus recenſione funditus convellatur. En itaque Vulgati lectionem = Duabus enim Tribubus, & dimidiæ dederat Moyſes trans Jordanem poſſeſſionem; abſque Levitis, qui nihil terræ acceperunt inter fratres ſuos, ſed in eorum ſucceſſerunt locum filii Joſeph in duas diviſi Tribus, Manaſſe, & Ephraim = evidens eſt ex ſe hujuſcemodi textus ad indicandam duplicem Tribum ex filiis Joſeph conſtitutam, atque ad demonſtrandum hæreditatem terræ promiſſæ in duodecim Tribus fuiſſe diviſam, licet ab eadem Levitæ fuiſſent excluſi.

Secundus Vulgati locus a Sixtini cenſura confixus, ex Maſii auctoritate ſub verſiculo 11. reperitur, in quo legit Hebræa למלחמה ולצאת ולבוא *lammilchamah velatſet*, *velabot*: *ad bellum*, *& ad exeundum*, *& veniendum*: Vulgatus autem convertit *tam ad bellum*, *quam ad gradiendum*; Phraſim illam hebraicam

pro-

proverbium quoddam eſſe ait, quo omnes actiones exprimuntur.

Niſi decipimur tamen, ſimpliciorem eſſe, atque ad rem propoſitam ſignificandam congruentiorem Vulgati expreſſionem dubitari vix poteſt. Loquebatur hoc in loco Galeb ad Joſue, eumque exorabat, ut ſibi concederet Montem Hebron, ex quo Enacim pollicebatur expellere; timens vero Calebus ne ſenectam ſibi opponeret Joſue; ſui corporis valetudinem, roburque commendat, quo promptus eſt, atque expeditus nedum ad præliandum in acie, ſed etiam ad iter quodcumque per montana faciendum; uno verbo tam in Hebraica, quam in Vulgata eodem modo intelligimus Calebum fuiſſe robuſtum & ſanum, quod ſatis eſt ad Sententiæ integritatem.

Ad ℣. tandem 15. poſtremus habetur locus in hoc Capite ab Amama cenſorio ſtylo notatus, eo quod S. Hieronymus tranſtulerit ex hebraico: *Adam maximus inter Enacim ibi ſitus eſt*, & quod ſupponere ſit viſus Sanctus Doctor *Arbe* eſſe nomen Civitatis cum ſit potius nomen proprium viri; nomen denique *Adam* fecit nomen proprium hominis, cum tamen ſit potius appellativum, unde legendum erat juxta hebraicam = nomen autem Hebronis olim fuerat Cariath Arbe, homo iſte magnus inter Anakim (erat).

Quæcumque fuerit S. Hieronymi privata Sententia de Adamo omnium hominûm primo, certum eſt Vulgatæ textum ita explicari poſſe, ut hebraicæ Sententiæ reſpondeat dummodo dicamus *Adam* hoc in loco hominem ſignificare illis, qui inter Gigantes maximus fuit, vel corporis ſtatura, vel antiquitate, vel dignitate; neque novum in Vulgata eſt quod *Adam* ſignificet *hominem* non protoparentem, in Lib. 2. Regum Cap. 7. ℣. 19. legimus *iſta eſt lex Adam*, ideſt *hominis*; & Oſee XI. ℣. 4. *ſcriptum* eſt *in funiculis Adam trabam eos*. Hoc itaque in Joſue loco ſi legerimus *Hebron ante vocabatur Cariath Arbe; homo inter Enacim magnus* (qui) *ibi ſepultus fuit*; nil ferme ab Hebraica lectione diſcrepabit Vulgata.

Quod opponit Sixtinus ad ℣. 1. Capitis 15. Joſue fruſtra poſitum adverbium locale *uſque ad* tam levi momenti eſt ut nulla prorſus conſideratione ſit dignum; eo vel magis, quod Lucas Brugenſis primum illud adverbium *uſque ad* præpoſitum verbo *Deſertum Sin* eliminandum quidem animadvertit, minime vero ſecundum quod legimus in Vulgata, ſignum evidens quod in optimæ notæ codicibus legebatur, ſicut legitur in translatione S. Hieronymi ex Hebraica expreſſam.

Duo ad ℣. 18. hujus Capitis hebraica loca, veluti male a Vulgato noſtro converſa reperiuntur ab Amama, quorum primum eſt vox illa ותסיתהו *vatthesithehu*, quam Vulgatus reddidit *ſuaſa eſt a viro ſuo*, cum potius vertenda eſſet, *& illa incitavit eum*.

Animadvertunt hunc in locum clariſſimi Expoſitores Vulgatæ lectionem a tota hiſtoriæ ſerie comprobari quemadmodum etiam a Syriaco, Arabico, aliiſque Interpretibus, quamvis non diffiteantur in aliquibus MSS. codicibus latinæ verſionis eamdem ac in hebræa Sententiam contineri, hinc Martianæus in notis ad hunc locum ita ſcribit = hanc „ lectionem (hebraicam) prope erat ut am„ plecteremur, niſi unanimis aliorum MSS. „ codicum conſenſus tam hic, quam Judi„ cum capite primo aliud ſuaſiſſet = & merito ſuaſum credimus clariſſimum virum, ad reddendum quippe intelligibilem hebraicum textum, atque hiſtoriæ congruentem, in eo ſuppleamus neceſſe eſt, vel quod Othoniel agrum poſtulare renuerit, quamvis a ſponſa ad id excitaretur, vel quod a Calebo poſtulans non fuerit exauditus. Vulgatus autem Interpres conciſa quadam brevique narratione facti hiſtoriam deſcripſit.

Locus alter hujus ℣. eſt ad vocem ותצנח *vathitſnach*, quam Vulgatus reddidit *& ſuſpiravit* cum tamen reddenda eſſet *dejecit ſe*, *demittebat ſe*, Non parum ſibi blanditur in hujus vocis explicatione Sixtinus, quam tamen diverſimode ſatis intellexere ſcriptores celeberrimi, qui fatentur veram illius vocis ſignificationem deperditam eſſe. LXX. eam ad hunc locum verterunt ἐβόησεν *clamavit*, & Judicum I. ἐγόγγυζεν *murmuravit*. Suſpicatur Cornelius quod S. Hieronymus, & LXX. legerint תאנח *teenach*, ideſt *ingemuit*, cum duæ literæ א, & צ ſint vicinæ; vel quia *tſanach* pro affini *anach* poſſe uſurpari non ignorabant; ſub tanta ergo incertitudine de vera illius vocis *vathitſnach* ſignificatione, vulgata lectio redargui minime poteſt cum factum convenienti mulieribus modo contigiſſe recenſeat.

Nullius etiam momenti exiſtimamus Sixtini expoſtulationem in Vulgatum Interpretem, quod tranſtulerit hebraica verba גלת מים *guloth maim irriguam terram* cum voces illæ *Scaturigines aquarum* ſignificent. Quis non videat ex contextu idipſum neceſſario in Vulgati lectione ſignificari? Conquerebatur Calebi filia terram aridam, & ſiccam in dotem ſibi fuiſſe conceſſam, quid ergo expoſcebat niſi terram fontibus aquarum locupletem? *irriguum* profecto id quod irrigatur, vel facillime irrigari poteſt ſignificat.

Tandem ultimo loco opponit Sixtinus ad ℣. 25. hujus Capitis male a Vulgato converſas eſſe voces וחצור חדתה *ve Hatſor Hadatta*, *Haſor nova* quandoquidem, inquit, R. Salomon, & R. David *Hadatta* nomen alterius urbis proprium, eſſe cenſuerunt.

Cur potius duo iſti audiantur Rabbini, quam LXX. Interpretes, S. Hieronymus, & Rabbi Iſaias, qui omnes *Aſor nova* ſcripſerunt? quis neſciat in eorum pervetuſtis codicibus ſcriptum eſſe potuiſſe חדשה *Hadaſcha* pro Hadatta? quæ ſiquidem vox *nova* ſignificat S. Hieronymus in Libro *de locis Hebraicis*, *Aſorem novam* commemorat, eamque fuiſſe Civitatem tali adjuncto diſtinctam ab altera civitate eodem nomine *Aſor* appellata ſignificat.

Ad Caput 16. unicum tantummodo locum notat Sixtinus ſub verſiculo 8. in quo legit Hebræa והיו תוצאותיו הימה *vehaiu totſeotau hayama*, quæ Vulgatus interpreta-

tus eſt = ſuntque egreſſus ejus in mare ſalſiſſimum =

Fatentur Catholici expoſitores verbum illud *ſalſiſſimum* in divinum textum ex alicujus ſcioli audacia irrepſiſſe, cum *ſalſiſſimi maris* nomine Aſphaltidem ſemper ſignificet Scriptura: hujuſcemodi autem lacus minime hoc in loco poteſt indicari, cum nimis id Geographiæ ſacræ repugnet, & veritati. In autographo vero S. Hieronymi an adjectivum illud extiterit, incertum eſt, vetuſtiſſimum tamen eſſe, atque in antiquiſſimis reperiri codicibus eruditi fatentur. Nemo profecto inficiabitur etiam male mediterraneum ſale eſſe refertum, eidemque propterea tale adjunctum eſſe conveniens.

Maximum Sixtinus ſtrepitum adverſus Vulgatæ lectionem ad ℣. 9. Cap. 17. Joſue ciet, quod perperam hæc hebraica verba וירד הגבול נחל קנה נגבה לנחל ערים האלה לאפרים בתוך ערי מושה *vejarad haghebul nachal kana neghba lannachal harim haelle le Ephraim bethoch hare Menaſeh*, converterit latine = deſcenditque „ terminus vallis arundineti in meridiem tor„ rentis Civitatum Ephraim, quæ in medio „ ſunt urbium Manaſſe = Cum potius vertenda Cenſor contendat hoc pacto = & „ deſcendit terminus (ad) torrentem arun„ dinis ad meridiem ad torrentem: illæ ſunt „ Civitates ipſius Ephraim in medio Civi„ tatum Manaſſis = Primo etenim, inquit, *haghebul nachal*, non poterat verti *terminus vallis*, quia ante *ghebul* eſt articulus: ſubaudienda itaque potius eſt ל, atque legendum *ad torrentem*: ſecundo *neghba lannachal* perperam verſa eſt *in meridiem torrentis*, cum hoc in loco ל valeat *ad*. Male autem a Vulgato conjungi ait, *lannachal arim torrentis Civitatum* cum per accentum *Revia*, *lannachal* diſterminetur a ſequenti voce Arim.

Hæc cenſura ut unuſquiſque facillime intelligit, non legitimum verborum ſenſum, ſed potius unius caſus poſitionem præ altero videtur urgere, qua de re, dummodo legitimum latinis auribus ſenſum redderet S. Hieronymus, nullumque erratum in latino idiomate committeret admodum ſolicitum eſſe minime voluiſſe multoties contextatus eſt, ut pluries jam animadvertimus: quoties ergo legitimam habeamus terminorum deſcriptionem pro Tribu Manaſſis, atque convenienter in latino ſermone expreſſi ſint, quidquid de caſibus ſit in hebraica lingua poſitis, ſatis nobis eſſe debet. Quis tamen eo certitudinis nos perducet, quod litera ה præmiſſa voci גבול ſit articulus, & non potius ad venuſtatem dictionis adjuncta? Vox נחל eodem modo *torrentem & vallem* ſignificat, & in caſu genitivo optime eſſe poteſt ſicut in accuſativo, ſi literalem textum inſpiciamus, quamvis autem ſecunda vice legamus vocem iſtam נחל cum præfixa litera ל non tamen revinci poteſt quod ſit nota propoſitionis *ad*, quia hujuſcemodi litera etiam cum genitivo copulatur, unde mirum non eſt, quod in tali ſenſu eam uſurpaverit S. Hieronymus, cujus ætate nondum erant in textu vocalia puncta, quibus ad accuſandi caſum potius quam gignendi determinaretur, Idipſum fortaſſis dicere poſſumus de accentu *Revia*, qui minimas apud Hebræos diſtinctiones deſignat. Videantur de hoc textu Commentatores præſertim Calmetus.

Sub ℣. 11. hujuſce capitis male a Vulgato uſurpatam vocem *Nophet* pro *urbe* contendit, cum maxima inter Expoſitores ſit controverſia circa ejus nominis legitimam ſignificationem, pluribus tamen conſentientibus nomine illo regionem, aut provinciam, vel terræ alicujus tractum ſignificari, hinc Maſius tres prædictas urbes Endoram, Thaanach, & Magedonem cum ſuis quamque municipiis, & pagis per שלשת הנפת *Schelſchet hanophet* dici arbitratur, quia ſunt tanquam tres regiones in tractu illo Dorio ad Manaſſenſes pertinentes.

Contrariam nihilominus opinionem Abulenſis, aliique plures tuentur, cum Sacer Textus hoc in loco Manaſſenſium Civitates, earumque pagos, & viculos deſignet. Tres itaque Civitates de quibus Maſius verba hebraica exponit, jam recenſitæ antea erant cum ſuis municipiis, ut patet ex S. litera; de Tractu Dorio non minus mentio facta erat; quid aliud ergo vox Nophet, quod ſignificet neceſſe eſt; unde nomen proprium alicujus Civitatis, ut in Vulgata legimus extitiſſe credenda eſt?

Quæ tandem ad verſiculos 14. & 17. opponuntur ab Amama nec leviter ſenſum legitimum divini textus offendunt, cum in Hebræa, & Latina eadem habeatur ſententia.

Ad Caput 18. ℣. 14. nonnulla Sixtinus in Vulgato redarguit, in primis quod verterit *ad meridiem montis, qui reſpicit Beth-Horon contra Affricum*, cum a monte potius reddendus eſſet ſacer textus; miratur deinde quod vocem נגבה *negbah* ſit interpretatus *contra Affricum*, cum potius juxta Maſium dicendum eſſet *a Meridie*, & tandem in fine verſus male vertit, ait Cenſor, *hæc eſt plaga contra mare ad Occidentem*, cum in Hebræa nihil ſit aliud quam *hæc eſt plaga maris*.

Aperte quiſque dignoſcit harum oppoſitionum levitatem, quæ legitimum ſententiarum ſenſum, vel tantillum non lædunt; ut enim Abulenſis animadvertit quæſt. 8. in cap. 18. Joſue mons, de quo ſit mentio, prope Bethoron exiſtebat, & tam ille, quam Civitas Bethoron ad aliam Tribum pertinebat, unde limites Tribus Beniamiticæ erant ad meridiem Bethoron, & montis illius. Quod autem S. Hieronymus verterit *contra Affricum* hac fortaſſis ducebatur de cauſa, quam tradit in libro de locis Hebraicis ita ſcribens = Negeb, auſter, apud Hebræos נגב *nageb* „ dicitur, quod Symmachus interpretatur „ *meridiem*. Sciendum autem quod eadem „ plaga apud Hebræos tribus vocibus ap„ pellatur Nageb, Theman, Darom, quod „ nos poſſumus Auſtrum, Affricum, & me„ ridiem, ſive Eurum interpretari = Satis uniſquiſque dignoſcit qua de re S. Hieronymus ſcripſerit *contra Affricum*. Quid pariter criminis Vulgatus admiſit ſi ad clariorem explicationem, & ad ambiguitatem tollendam adjunxit *ad occidentem* poſt illa verba

ba *contra mare?* non tamen inficiamur de parte occidentali limites illos facillime intelligi potuisse, ex Civitatum, quas ibi recenset, positione.

Ad ℣. 20. Vulgatum accusat Sixtinus, quod verba ista זה גבול נגב *zeh ghebul negeb*, *hic est terminus Austri*, converterit *hic est terminus illius ab Oriente* nisi enim hoc pacto conversa hebraica illa verba versiculum 19. claudentia, atque in Vulgata ad initium versiculi 20. dicantur apposita, jam prorsus relicta fuisse confiteamur oportet, inquit Censor noster.

Haudquaquam diffitemur omissa a Vulgato verba illa, quæ meram continebant sententiæ jam dictæ replicationem; legit itaque Vulgatus ad finem Versiculi 19. = Suntque exitus ejus (termini).... in fine Jordanis ad australem plagam = hebraica post hæc repetit *iste est terminus Austri*. Ast nonne satis intelligimus, hunc esse terminum austri, statim ac legimus exitum termini esse in fine Jordanis ad australem plagam? Scio quidem australem illam plagam intelligi posse respectu Jordanis, & non in ordine ad sortem Beniamiticam; ast eo ipso, quo dictus est exitus termini esse in fine Jordanis, in australi parte, seu plaga respectu Jordanis extitisse intelligimus, cum Jordanis finis neminem lateat, quod sit ad meridiem fluminis; verba igitur illa *ad australem plagam* satis indicare videntur plagam sortis Beniamiticæ australem, nec propterea necessario iteranda, quæ Vulgatus omisit *iste est terminus austri*. Verba itaque illa *Qui est terminus illius ab Oriente* intelligenda sunt, quod Jordanis sit limes Beniamiticæ sortis ad plagam ejus orientalem. Circa autem alteram Sixtini declamationem adversus decretum Cardinalium quo decernitur singulas periodos, membra, & clausulas Vulgatæ nostræ, pro particulis sacræ Scripturæ esse agnoscendas, nihil dicimus, cum satis id a Theologis sit explicatum.

§ XI.

Pauca sunt, & nullius ferme momenti, quæ ad Caput Josue XIX. sua notat censura Sixtinus: quid enim ad nos si in Vulgata legatur *Tacasin* pro *Itta katsin* nonne satis est quod idem locus, vel Civitas indicetur. Vocem pariter hebraicam התאר *Hamthoar* nonnulli vertunt *gyrans*, alii nomen proprium Civitatis esse opinantur, quæ a Vulgato vertitur *Amthar*, nos firmiter cum Vulgato sentimus, cum & tali pacto in codice Hieronymianæ versionis legatur veluti nomen Civitatis, in eodem pariter codice legi fatemur *Ita-chasin* pro *Tacasin*. Verum nil ad rei substantiam hoc facit, cum veritatem habeamus in Nostra non minus quam in Hebraica. *Noa* autem recte intelligitur etiam in Vulgato esse locus, per quem transit terminus Zabulonis.

Ad ℣. 47. ejusdem Capitis duo redarguit in Vulgata nostra Sixtinus; primum quod verba hæc hebraica ויצא גבול בני דן מהם *vajietse gebul bene Dan mehem* non bene conversa sint *& ipso fine concluditur*; cum potius interpretanda essent, *& exiit terminus filiorum Dan ab ipsis*. Altera pariter verba ויקראו ללשם דן *vajiicreu le Lesem Dan*, non apte conversa vocantes nomen ejus *Lesen Dan*, tuetur, cum interpretanda sint ea verba *& vocarunt* ללשם *Lesen*, *Dan (de nomine parentis sui Dan.)*

Verba illa hebraica Munsterus, Clarius, Vatablus, Masius, aliique ita exponunt ut velint terminos præscriptos Daniticæ sorti non fuisse sufficientes ad Tribus illam concludendam, proindeque fuisse compulsos filios Dan ad aggrediendam, occupandamque Civitatem Lesem. Demonstrat nihilominus Abulensis quæst. 5. in Caput 19. Josue unicuique Tribui sufficientem possessionem terræ fuisse præscriptam, unde ait Joppen ad oram maris extitisse, & terminum sortis Daniticæ fuisse conclusum ipso litore maris ad eam plagam, in quo quidem terra Chanaan finem habebat ad occidentem. Nil pariter facit ad rei veritatem sive filii Dan vocaverint Civitatem *Lesem*, *Dan* tantummodo, vel potius *Lesem-Dan*: ex hebraicis verbis utrumque sensum colligere possumus; nec facile definiri potest, qui sit præferendus, cum uterque sonet eamdem veritatem: nos profecto lectionem Vulgatæ amplectimur, eo quod eam nobis proponat Ecclesia, quidquid in oppositum hebraizantes reclament; non enim hoc in casu cœci cœcum sequimur, sed ducem, quæ est columna, & firmamentum veritatis.

Ad ultimum tandem huius Capitis ℣. in quo legendum Sixtinus propugnat *& absolverunt partiri terram*; pro qua legit Vulgatus, *& partiti sunt terram*, nil prorsus dicturi sumus, cum unusquisque dignoscat in illo Vulgati inciso totum sensum contineri, eo vel magis quod in præcedendi ℣. 49. scripserat Vulgatus = cumque complesset sorte dividere terram singulis per Tribus suas &c. = unde *ultimum* ultimum Vulgati mera repetitio est eorum quæ jam dicta fuerant.

Nonnulla ad Caput 20. Josue notata a Sixtino reperiuntur, quæ non magni profecto facienda videntur; Vulgatus noster ad ℣. 3. huius Capitis nonne satis sententiæ integritatem exposuit per hæc verba *quicumque animam percusserit nescius?* quibus profecto significatur homo, qui alterum hominem imprudenter, absque advertentia, non sponte percusserit; idipsum pariter significat hebraica lectio, quæ habet = percutiens animam in errore, sine scientia = ut Drusius, & Vatablus exponunt.

Versiculo huius Capitis 4. habet Hebræa *loquetur verba sua*, Vulgatus autem legit *loquetur verba, quæ se comprobent innocentem*. Illud tamen hebraicum *verba* nil significat aliud, quam recitanda fuisse ab Homicida verba, quæ pro se habebat in excusationem, ut a Civitatis senioribus asylum consequi posset.

Quæ tandem ad versiculos sextum, & ultimum huius Capitis adversus Vulgati lectionem opponuntur ex sola textuum hebraici, & Latini comparatione quoad sensum apprime reperiuntur congruere, non est ergo cur in iis immoremur diutius.

Nonnulla pariter sub Caput 21. reprehenduntur ab Amama, vel tanquam male conversa ex hebraico, vel tanquam inepte omissa a Vulgato; v. g. quod scripserit *Principes familiarum*, pro *Capita patrum*; quod ad aliquas urbes non adjunxerit earum suburbana; aliaque id genus effutit λογοδίδαλος iste.

Ex se unusquisque cognoscit in latino sermone aptius dictum esse *Principes familiarum*, quam *Capita Patrum*, quinimo & ipsi LXX. legebant οἱ ἀρχιπατριῶται τῶν υἱῶν λευι idest *principes familiarum filiorum Levi*, quam quidem versionem, Vulgatique lectionem Clarissimus Drusius amplectitur. Toties pariter a Vulgato recensita sunt in hoc Capite Urbium Levitis Datarum suburbana, eoque ordine dispositus est latinus sermo, ut impossibile prorsus videatur a quopiam intelligi posse aliquas urbes, Levitis fuisse absque suburbanis earum concessas. Quæ autem adjungit ad Caput istud Josue Censor noster adversus S. Hieronymi versionem, in qua numerus multitudinis pro numero singulari usurpatus conspicitur atque Civitas aliqua ad refugium designata, quæ talis revera non fuit, satis resoluta sunt in Nota (33) pag. 286. primi voluminis Disquisitionum.

Plurima ad Caput 22. Josue redarguenda Sixtinus invenit. Ad ℣. 2. in primis Vulgatum objurgat, quod omiserit vocem hebraicam משמרת *mischmereth*; in textu quippe hebraico ita scriptum est ושמרתם את-משמרת מצות יהוה *uschmarthem &-mischmereth mitsvat Adonai*; & *custodivistis custodiam præcepti Domini*. Vulgatus autem legit = Custodientes imperium Domini =.

Ex sola textus appositione quisnam ignorat nil deesse ad integritatem & veritatem sententiæ in Vulgata? Idipsum contingit ad ℣. huius Capitis undecimum, in quo legit Vulgatus.... *altare in terra Chanaan super Jordanis tumulos contra filios Israel;* Hebræus autem habet... *Struxerunt arcam e regione terræ Chanaan ad limites, vel aggeres Jordanis ad latus filiorum Israel:* idipsum in utroque textu describitur, ut per se patet; quamvis a nonnullis Commentatoribus divinæ Scripturæ sit dubitatum an in ripa Jordanis occidentali, vel potius in altera orientali aram istam extruxerint Rubenitæ cum sociis suis. Communior tamen sententia est erectum altare in occidentali parte fuisse, quæ siquidem plaga, *terra Chanaan* merito appellabatur. Posuit ulterius Vulgatus *contra* pro *e regione*; quia idipsum propositio illa significare potest, ut patet ex I. Æneid. *contra Italiam*, & ex Juvenale *stat contra*, *starique jubet*.

Ad Versiculum 14. in codicibus latinis deesse notat Sixtinus hæc verba = quisque erat Caput Domus Patrum suorum in millibus Israelis = Verum satis ex latina lectione intelligimus decem viros in Galaad missos Principes fuisse, proindeque eorum quemlibet Caput suæ Domus, idest principem maximarum familiarum, ut Calmetus, & alii exponunt; an autem essent ulterius chiliarchæ, vel præfecti quarumdam majorum urbium Israelis, vel tandem in *millibus Israel* pro universo populo Israelis, qui ingens admodum erat, ut Vatablus exponit, sit intelligendum, disputatur ab Expositoribus Scripturæ divinæ. Vulgatus in sensu Vatabli usurpavit; proindeque fortassis ea verba dimisit, cum satis se expresserit appellando eos *Principes*. Nobis satis est non deesse in Vulgata, quod ad historicum factum pertinere dignoscitur.

Quæ in Vulgati lectionem opponit ad ℣. 16. Sixtinus nullam ferme ab hebraico sensu differentiam ostendunt in nostra, cum Emphasim quamdam majorem tantummodo verba hebraica præseferre videantur, in iis propterea nec diutius immorandum; ad alia propterea, quæ ad ℣. 17. sua perstringit Censura descendamus. Legit itaque hebraicus textus hoc in loco המעט לנו את עון פעור *hammehat lanu &-havon Pehor. An parum nobis est iniquitatem Peor* (admisisse) Vulgatus autem scripsit: *an parum vobis est &c.* a Correctoribus ergo Romanis fuisse vocem illam *vobis* corripiendam, atque *nobis* scribendum Sixtinus contendit. Plurimi tamen vetustissimi codices *An parum vobis est* legunt inter quos Hieronymianæ versionis codex a Vallarsio editus recensetur: Lucas Brugensis pariter advertit legendum esse *nobis* post illa verba *macula hujus sceleris in* (*nobis*) non *vobis*: de altera voce autem in hoc versiculo existente, scilicet, *an parum vobis* &c. nil prorsus adnotavit.

Nonnulla denuo adnotantur ad Versiculos 18; & 20, quæ tuto possent a nobis omitti, cum nil turbetur de legitimo sensu; quid enim obest intelligentiæ genuinæ sive legamus ad ℣. 18. *vos rebellatis Domino* cum hebræa; sive cum Vulgato, *& vos hodie reliquistis Dominum*; quid est *relinquere Dominum* nisi ab ejus lege, & voluntate rebellare? quid denique sonant hæc latina verba, sub ℣. 20. posita = nonne Achan filius Zare præteriit mandatum Domini = nisi transgressionem Achanis sacrilegam, de qua Vulgatus noster satis in Capite 7. Josue locutus fuerat in ordine ad speciem peccati, quod Achan commiserat? Tandem sub hoc eodem ℣. 20. cum scripserit Vulgatus = Et ille erat unus homo, atque utinam solus periisset in scelere suo = reprehenditur a Sixtino quod textum hebraicum adamussim non converterit, in quo legimus והוא איש אחד לא גוע בעונו *vebu is echad lo ghavah babavono*: *& ipse vir unus non expiravit in scelere suo*. Puduit profecto Sixtinum suæ expostulationis in Vulgatum, proindeque confessus est planiorem haberi sensum in versione nostra. Veruntamen queritur adjectam esse voculam *solus*, atque a Pontificiis, ait Hereticus esse canonizatam, a quibus tamen acriter valde tanquam sacrilegi sceleris (sequitur Censor) reus exprobratur Lutherus, eo quod similem in sua Bibliorum Germanica editione addiderit voculam *sola* ad Rom. 3. ℣. 28. cum tamen vocula illa, tanquam Germanici idiomatis idiotissimus esset consideranda.

Quid

Quid quæso clamitat errorum iste sator pro errorum magistro Luthero! Nefarius ille Hæresiarcha satis in aliis scriptis mentem suam fecerat palam, quod sola fides ad hominum justificationem sufficeret, unde apud ipsum vocula ista *sola* exclusiva prorsus erat tum operum bonorum, cum aliorumque mediorum, quæ ad justificationem necessario requiruntur; hæc autem doctrina cum semper fuerit ab Ecclesiæ documentis aliena, merito damnata fuit, ac rejecta a Custode illo solicito divini verbi, divinæque doctrinæ abEcclesia Catholica nempe, quæ est columna, & firmamentum veritatis. Ad hunc autem textum admisere catholici particulam *solus*, quia evidenter ex ordine orationis indicat non unicum Achanem pro suo scelere fuisse interemptum, sed in alios etiam Dei iram efferbuisse. Hæc quæ diximus satis sunt.

Alia nonnulla redundare ad ℣. 22. videlicet *sed puniat nos in præsenti: & judicet* excedere in ℣. 23. arbitratur Sixtinus. Quis tamen spondeat mutilum potius non esse hebraicum hodiernum? in vetustis quidem codicibus ea verba leguntur, & præsertim in Hieronymiano; nec Lucas Brugensis, qui ad ℣. 22. adnotavit geminanda esse hæc verba *fortissimus Deus Dominus*, excludenda esse alia; *sed puniat nos in præsenti*, tantisper indicavit. Verbum pariter illud *& judicet* a S. Hieronymo expressum in hebraica lectione esse subintelligendum Vatablus, & Masius confitentur; verbum quidem בקש *bikkesch* ait Masius, proprie *quærere* significat; sed quia sæpe quæstiones exercentur, ut meritæ possint pœnæ sumi, factum est ut pro *vindicare* usurparetur. Quid mirum est ergo si illud S. Hieronymus distincte posuit, si in verbo hebraico *bikkesch* est subintelligendum, ut integritas habeatur sententiæ?

Nec tantillum pariter obest, quod ad ℣. 32. legat Vulgatus *de terra Galaad finium Chanaan*, quamvis hebræus solummodo habeat *de terra Galaad ad terram Chanaan*: noster enim Interpres distinctius indicavit locum terræ Galaad, in quo Principes Tribuum transjordanicarum locuti sunt ad filios Ruben, Gad, & Manasse, in loco scilicet qui confinis erat sive propinquus terræ Chanaan. Quamquam enim hebræi codices, & LXX. hodierni vocem illam *finium* non habeant, vetustissima nihilominus latina exemplaria, & codex Hieronymianæ versionis a Vallarsio editus; & illustratus vocem illam præseferunt. Quæ deinceps ad Caput istud ex Benedicto adnotat Sixtinus libenter omittimus, cum nullo modo vel sensum, vel historicam veritatem perturbent.

§ XII.

REdarguit Sixtinus ad ℣. 2. Capitis 23. horum verborum ולשופטיו ולשטריו *ulsophetau ulsoterau* interpretationem, quam reddidit S. Hieronymus, contendens *Sophet judicem*, quidem, non autem *Ducem* significare. Quis fuit nihilominus Catholicorum, qui hoc in loco *Ducis* nomine *Tribunos Chiliarchas*, & *præfectos* populi non intellexerit, qui omnes generali illo *Sophetim* nomine comprehenduntur? ipsemet Drusius judicum nomine urbium Magistratus intelligit quoscumque, eorumque administros per *Soterim*: de qua voce satis dictum est in nota ad Pag. 276. primi voluminis.

Versiculo 4. hujus capitis cum S. Hieronymus scripserit de Deo = vobis forte divisit omnem terram &c. = redarguitur ab Amama, quod verbum *divisit* in tertia persona constituerit, cum potius in prima *divisi* scilicet vertendum foret. Hujuscemodi nihilominus oppositio ex Vulgati contextu eliminatur: Josue quippe Israelis populo divina commemorat beneficia, inter quæ & terræ divisionem, sortes ipso Domino dirigente, recenset; utraque lectio vera esse potest, in Vulgato enim agenti principali, Deo videlicet terræ divisio attribuitur, in Hebraica autem Agenti ministeriali Josue scilicet designatur: reliqua autem hujus versiculi pars clarior est in Vulgata, quam in Hebraica versione, ut ex textuum collatione quisque dignoscere poterit; non est ergo cur a nostra recedamus. In ℣. 6. nullum est inter Vulgatam, & Hebraicam quoad sensum discrimen.

Ad ℣. 7. mutilam esse ait Sixtinus Vulgati interpretationem, quia unum dumtaxat in ejus lectione reperitur prohibitum, videlicet ne ingressi ad gentes jurent per Deos ipsarum, cum in Hebræo tria distincte interdicantur I. ne consuetudinem habeant cum gentibus, non commercia nimirum, non necessitudinem. 2. ne commemorent nomina Deorum gentium illarum. 3. ne per Deos earum jurent. Hæ Sixtinus, qui subjungit in Vulgata solummodo prohiberi ne jurent, ut dictum est.

Breviorem quidem Vulgatæ lectionem agnoscimus, quam hebraicam, sed clariorem. Solam quippe Religionis consuetudinem interdicebat Judæis cum exteris gentibus, earumque Deorum cultum quemcumque, & adorationem lex Divina, minime vero civilis vitæ necessitudinem, atque negotiationem, exceptis tamen conjugiis, & necessitatibus quæ ex affinitate oriuntur, ut Masius, & Drusius animadvertunt, si eæ excipiantur gentes, quæ exterminandæ ab Judæis prorsus erant. Cum itaque in Vulgata legamus ad hunc locum jussos Judæos non adorare, neque servire Diis gentium, nec per eos juvare, & quidquid tandem in Volumine legis Mosis scriptum erat diligenter custodire, quid ad sententiæ plenitudinem desit, prorsus nescimus: Exodi 23. ℣. 13. interdictum jam fuerat memorare nomen Deorum gentium, in ordine tamen ad actum aliquem religionis, opinor, hinc satis cognoscimus mutilam non esse Vulgati lectionem quoad legitimum sensum.

Sub Versiculo 12. idipsum legimus in Vulgata, ac in Hebraica. Quid enim significant hæc Vulgati = Quod si volueritis gentium erroribus adhærere = nisi idipsum quod in hebraica exprimitur = si evertendo aversi fueritis, & adhæseritis &c. adhærere quippe cer-

erroribus gentium idem est, ac se avertere a Dei mandatis, & ad creaturarum placita se convertere, ut ipsemet Sixtinus confitetur.

Unicus remanet in hoc capite sub ℣. 13. locus ab Amama in Vulgata reprehensus, quod nonnullæ hebraicæ voces non apte redditæ sint in latinum, legit quippe Hebræus = & nunc sciendo scitote, quod Dominus Deus vester non additurus, vel perrecturus sit expellere gentes istas a facie vestra, sed erunt vobis לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם *lepach ulmokes ulschotet betsiddechem velitsninim bebenechem* laqueus, & offendiculum, & flagellum in lateribus vestris, & spinæ in oculis vestris = S. Hieronymus autem cum verterit = Jam nunc scitote quod Dominus Deus vester non eas deleat ante faciem vestram, sed sint vobis in foveam, ac laqueum, & offendiculum ex latere vestro, & sudes in oculis vestris = hinc Sixtinus ait in primis omissam esse emphaticam illam conduplicationem, quæ legitur in Hebræa. Veruntamen in latina versione non deest quod ad sententiæ facit integritatem. Deesse subjungit ulterius verbum יוסיף *josiph* non *adjiciet*. Ast hoc pariter solam expressionem hebraicæ linguæ inducere, non Sententiæ varietatem quisque cognoscit. Vocem iterum פח *pach* non *foveam* sed *laqueum* significare Sixtinus contendit. Neque id inficiabitur quisquam; foveam enim in Hebræo *pachath* appellari notum est; quis tamen sciat an S. Hieronymi codex, ex quo Vulgatam versionem expressit פח *pach*, vel potius פחת *pachath* præseferret? Verum uno vel altero legamus modo sensus est idem, cum etiam fovea pro instructis insidiis non minus quam laqueus usurpetur in Scripturis Sanctis præsertim, ut ex Psalm. 7. ℣. 16. ex Sapient. 10. ℣. 13. ex Ecclesiastici 27. ℣. 29. quapropter apud Hebræos obtinuisse animadvertit Calmetus in supplemento Dictionarii Biblici ad verbum *Fovea*, ut insidiæ instruerentur paratis clam foveis qua hominibus, qua brutis capiendis. Vocem pariter ולשטט non bene versam esse offendiculum opinatur, cum potius flagellum significet. LXX. *clavos* pro *stimulis* interpretati sunt, R. Salomon *spinas* convertit, alii *lanceas*, quasi scilicet Israelitæ stimulandi essent ad Idololatriam a Gentibus, sicut boves, ut magis laborent acutis spiculis ad latera pangi solent. Hæc tamen omnia methaphorice dicta sunt, sensus itaque esse videtur, ut Gentes futuræ essent in offendiculum, seu scandalum Judæis, hoc est occasio recedendi a cultu Dei, atque in Idololatriam prolabendi. Tandem voculam illam צננים *tseninim* non sudes significare Sixtinus adfirmat, si propriam ejus significationem attendamus, sed potius *spinas*. *Sudes* tamen cum acuta sint instrumenta, paxilli nimirum igne torridi, vel lanceæ ligneæ ad ignem adustæ unam, eamdemque significationem habebimus, sive *spinas* cum Pagnino, sive *Cultros*, sive *tribulos* sive *lanceas* cum aliis legerimus.

Quæ in ultimo Capite Josue notavit Sixtinus parvi momenti omnino sunt; a Vulgato quippe aliquibus in locis actiones causæ principali, Deo videlicet adscribuntur, quæ in hebraica lectione causis instrumentalibus, quibus Deus usus est, designantur; hæc tamen legitimum sensum nequaquam perturbant, cum in utraque versione Deus veluti principaliter agens intelligatur. Ad ℣. tandem 27. ubi ait censor bis a Vulgato positam esse vocem *vobis*, cum *nobis* habeat Hebræa, nec tamen erratum istud a Romanis correctoribus fuisse emendatum Responderi potest antiquissimos codices, quibus usi sunt Romani Correctores, *vobis* habuisse non *nobis* quidquid sit de hebraicis hodiernis codicibus, qui *nobis* legunt. Ordo pariter orationis, & circumstantiæ *vobis* legendum esse non leviter ostendunt; lapis quippe in testimonium ab Josue erectus pro futuris temporibus appellabatur, quibus profecto Josue non erat adfuturus, cum illa omnia ad vitæ finem peregerit, non ergo seipsum cum hebræis, sed solos Hebræos, quos alloquebatur, ad lapidis testimonium provocabat, unde *vobis* potius quam *nobis* ut diceret oportebat. Hæc breviter dicta sint.

§. XIII.

Si quæ in Pentateuchum Mosis, & Josue Librum, prout in Vulgata nostra habentur lectione Sixtinus ab Amama perargute congessit, ut Romano-Catholicæ communionis fideles temeratum Dei scriptum verbum, non legitimum, sicut a divino spiritu traditum fuit, possidere demonstraret, non minus in Librum Judicum, aliosque sequentes maximo cum supercilio austeras aggerere observationes non destitit, ut tandem (quod contingere nequit) domum illam supra Petram Dominum ædificatam, diutius arietando, concutiendoque divelleret: qui tamen adversus illum inexpugnabilem murum ariebat, se non illum frangit. Nostrum igitur erit, legitimam in Vulgata nostra lectionem haberi divini verbi, quoad sensum saltem ostendere.

Quæ ab Amama sub ℣. 1. Capitis 1. Judicum adnotantur tantum abest ut a legitimo sensu abscedant, quod ipsemet Censor eum ibidem haberi confiteatur; quamvis nullam *ducis* haberi mentionem adfirmet. Hoc tamen vocabulum in pervetustis extitisse codicibus fit palam ex Augustino quæst. 2. in 1. Judic. ubi legebat = Quis ascendet nobis = cum ad Chananæum Dux ad debellandum eum? = S. Hieronymus in sua ex Hebræo versione legit ut Vulgata, illud autem hebraicum בתחלה *bathechillah in principio*, idem sonat, ac latinum *ante nos*, sensus quippe est *quis nos præcedet*, idest diriget, quis primus parabit expeditionem in Chananæum? hæc autem omnia Ducis munia sunt, hinc S. Hieronymus clare omnia, & diligenter expressit.

Sub Versiculis 6. & 7. Vulgati lectio *cæsis summitatibus pedum, & manuum ejus* reprehenditur a Sixtino, cum in hebraico textu soli pollices pedum, & manuum amputati dicantur. Legit enim ea versio ויקצצו את בהנות ידיו ורגליו *vajkatsetsu & bebonot jadau veraglau*,

glau, & amputarunt pollices manuum ejus, & pedum ejus LXX Interpretes *summitates* legebant, qui siquidem errorem commisisse dici non posse videntur, cum & pollices vere sint manuum, & pedum summitates ab ea parte, in qua consistunt.

Ad ℣. 14. eamdem revocat Censuram, quæ ab eodem sub ℣. 18. Capitis 15. Josue fuerat instituta, ad quem locum in nostris hisce observationibus recurratur. Ad ℣. pariter 16 hujus Capitis propter hebraicam vocem חתן *Choten*, quam *cognatum* reddidit S. Hieronymus, censuram appellat Sixtinus ad Caput 18. Exodi ℣. 1. quem locum minime cum trutina nostra simus persecuti, pauca hic enarrabimus circa prædictæ vocis translationem. LXX Interpretes itaque legebant τῷ γαμβρῷ Μωυσῆ *Affinis Mosis*, γαμβρὸς enim tam *gener*, quam *socer* reddi potest. Significat ulterius *fratrem uxoris*, & nonnunquam *maritum sororis*. Abenezza vocem *Choten*, uxoris patrem, & fratrem æquali modo significare non dubitat; alii pariter hominem hoc loco Judicum nominatum fratrem Sephoræ fuisse opinati sunt, ut Drusius animadvertit; vox autem *cognatus* quamcumque Sanguinis necessitudinem significare cum possit non videtur S. Hieronymi versio redarguenda.

Vulgatæ lectio ad ℣. 23. hujus Capitis reprehenditur ab Amama, quod habeat *nam cum obsiderent*, Hebræa autem legat ויתירו *vajatiru* & explorare fecerunt. Quis non videat a Vulgato integram facti substantiam referri, scilicet esse inventum hominem e Civitate egredientem, dum filii Joseph Civitatem ipsam obsidione circumdabant, ad eam quippe jam pervenerant, ut in ℣. præcedenti refertur; sive autem sit inventus dum aliqui exploratores Civitatem observabant, sive fuerit inventus a militibus circa urbem commorantibus admodum non facit, satis est quod historia legitime habeatur

Ad ℣. 35. ex transcribentium errato *testatio* pro *testaceo* irrepserat; unde Romani Correctores ad normam antiquissimorum codicum veram lectionem restituerunt חרס *cheres* enim cum ס, non tantummodo *solem* sed etiam *scabiem siccam* significat, quæ siquidem significatio congruere videtur cum interpretamento S. Hieronymi *testaceo*. Quo denique sensu verba ultimi versus *Ab ascensu scorpionis, Petra, & superiora loca* sint intelligenda, satis a Commentatoribus explicatum est.

§. XIV.

SUb Capite Judicum secundo ad ℣. 9. in Vulgata nostra Sixtinus interpretationem hebraicæ hujusce vocis בתמנת-חרס *beThamnath-eres* reprehendit, quæ a Vulgato conversa est *Thamnatsare*. Hebraicum quippe nomen juxta Rabbinos significare ait *Civitatem solis*, eo quod super Josue sepulchrum in ea Civitate constructum solis imaginem posuerint Israelitæ in memoriam illius facti mirabilis, quod fecit stare solem.

Ab Judæis, & Orientalibus fabulas venditari quamplurimas sciunt omnes. Saniores autem Interpretes duo hæc nomina *Thamnath-sare*, & *Thamnath-Hares* iisdem literis, sed inverso ordine scribi animadvertunt; unde unus, idemque locus duobus illis nominibus indigitatur. Masius ad Caput Josue 19. observat Thamnatæ adjunctum esse cognomen סרח *sarach*, vel ab ariditate, vel a situ, & pedore, cur ergo adeo Rabbinis deferemus, ut a Vulgati lectione, quæ nullum profecto continet mendum, discedamus?

Ad ℣. 14. corripitur a Censore Vulgatus quod scripserit = & vendiderunt hostibus = cum potius *vendidit* sit scribendum quandoquidem Deus erat, qui vendebat, idest tradebat Judæos in manus inimicorum. Hæc omnia nullius videntur momenti, cum ex Dei indignatione contingeret malum illud Hebræis, sive a Deo immediate, sive per alios Hebræorum traditio, aut venditio proveniret Itala antiqua profecto, qua Tertullianus utebatur numerum pluralitatis habuisse videtur, cum ipsemet adversus Gnost. scripserit = & iratus Dominus tradidit eos in manus diripientium, & diripiebantur ab illis, & venundabantur inimicis = quid mali ergo si hanc lectionem S. Hieronymus secutus est? Cætera in hoc Capite ex Benedicto adnotata a Sixtino nullum essentiale discrimen præseferunt.

In Versiculi secundi Capitis 3. Judicum interpretatione aliquod esse quoad verba discrimen fatemur inter Vulgatam lectionem, & Hebraicam. Textus quidem hebraicus hanc præsefert = Tantum ut scirent generationes filiorum Israel docere eos bellum, tantum qui antea non cognoverunt ea = quæ verba ita Vatablus explicat. *Tantum* subintellige *reliquit Jehova eas gentes ut &c. ut doceret eos bellum*, idest ut scirent filii Israel, qui postea nascerentur, & quasi cogeret eos Dominus discere rationem belli, quaque ratione gerenda essent bella. *Verum qui antea* subintellige *fuerant non cognoverunt ea*, idest non noverunt eam artem bellicam, qua Dominus pugnabat pro illis = Quis modo nesciat clariorem satis Vulgatæ adinveniri lectionem, quæ his est concepta verbis = ut postea discerent filii eorum certare cum hostibus, & habere consuetudinem præliandi = Hæc verba eumdem prorsus sensum continere videntur, quem Vatablus ex textu hebraico explanavit, & quem S. Augustinus Quæst. 17. super Judices exposuit. Nil ergo in Vulgata est, quod legitimum sensum invertat; quod nobis abunde esse debet.

Versiculo hujus Capitis 7. legit Vulgata *servientes Baalim, & Astaroth*, Hebraica vero ויעבדו את הבעלים ואת האשרות *vajiiahaudu & -ha-Behalim veethachseroth, & servierunt Baalibus, & lucis*. Hinc Sixtinus cum ex plurium auctorum opinione moveatur ad judicandum *asteroth* hoc in loco significare *lucum* eo suam sententiam usque protendit, ut ex transcribentium errore, non ab Interprete *Asteroth* pro *Aseroth* scriptum arbitretur.

Aliam profecto sententiam S. Hieronymo, aliisque insignibus scriptoribus insedisse veluti compertum habemus; *Astaroth* enim &

Asera

Asera a S. Doctore perinde usurpabatur, sub istis quippe nominibus vel *luna* comprehendebatur, quam Phœnices veluti Deam adorabant, eamque ut lucorum numen agnoscebant, aut in lucis eidem sacra celebrabant, vel Juno, ut S. Augustinus Quæst. 16. in Judices docet, quæ a Pœnis *Astarte* sine dubitatione dicebatur. Drusius in eorum sententiam descendit, quod sub voce illa *Astaroth* numina lucorum continerentur; in libro pariter Hebræo, cui nomen Phesictha vox *Aserim* inter decem nomina Idolorum recensetur. Non igitur quod in Vulgata nostra legimus *Astaroth*, tam facile veluti Amanuensium erratum traduci potest.

Versiculo 15. hujus Capitis legit Vulgatus = qui utraque manu pro dextra utebatur = hanc autem lectionem Sixtinus conatur expungere eo quod in hebræo legamus איש אטר יד ימינו, *is itter jadh jemino*; *vir impeditus dextera manu*, *seu scevola*.

Sixtini, aliorumque hebraizzantium opinioni Catholici Expositores constanter resistunt, & merito quidem; aliis quippe omissis conjecturis, omissa pariter LXX. Interpretum auctoritate, qui legunt ἀμφοτεροδέξιον *ambidexterum*; legimus in Capite Judicum 20. ℣. 16. = Septingenti erant viri fortissimi ita sinistra, ut dextra præliantes = ut Vulgata præsefert; eisdem verbis hic scribitur in Hebræa, ac ad Caput Judicum 3. ℣. 15. credat, qui potest septingentos illos fortissimos viros manu dextera fuisse præpeditos, & sola sinistra inter præliandum usos, quod nos Vulgati lectionem profecto sequimur.

Ad ℣. 16. cum legat Vulgatus = Qui fecit sibi gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus = reprehenditur a Sixtino quod ab Hebraico textu recesserit, cum in eodem neque *capuli*, neque *palmæ manus* ulla habeatur mentio, tantumque legamus gladium Aodi, unius cubiti longitudinem habuisse.

Nos autem dicimus cum Calmeto, aliisque Commentatoribus incertam esse significationem vocis גמד *gomed*, cum per alteram vocem cubitalis mensura apud Hebræos exprimatur; hinc longitudo pugionis, quo Aod Eglonem peremit incerta est. Capulum autem in ejus medio extitisse nedum improbabile non est, sed maxime necessarium, si gladius ille ea constructus existimetur forma, quam varii Auctores adscribunt; scilicet ab utraque parte fuisse acuminatum non ab una tantummodo; & sane aliquo singulari artificio fuisse fabrefactum Aodi pugionem non leviter indicat Sacer textus dum ab Aodo fuisse de novo fabricatum describit. Non ergo Vulgatus eo exorbitabat in sua interpretatione, ut ad status limites sit ab Amama revocandus.

Versiculo 19. legit Vulgatus = & reversus de Galgalis ubi erant Idola = cui obsistit Amama, quod vox hebraica פסלים *pesilim* juxta Catholicorum quamplurium sententiam *lapicidinas*, vel *dolaturas* significet.

Certum nihilominus est LXX. Interpretes, Jonathan, aliique quod vocem illam de Idolis sculptis acceperunt; eademque voce utitur Scriptura dum idola vetat fabricari, ut patet ex Cap. 20. Exodi ℣. 4. Deuter. Cap. 7. ℣. 5. aliisque locis, quæ apud Calmetum videri queunt.

Quod adnotat Sixtinus ad Versiculos 22. & 23. potius ad legitimam sententiarum intelligentiam, quam ad ipsarum varietatem spectare videntur; sola vox המסדרונה *bammisderonah* quamdam in Vulgati translatione difficultatem præseferre videtur, cum *per porticum* eam converterit; alii vero *per vestibulum*, vel per *ante cubiculum* sint interpretati, certa nihilominus ejus vocis significatio latet Interpretes, veruntamen si circumstantiæ attendantur, quibus Aodi fuga describitur ab Eglonis æde, verosimillima est S. Hieronymi interpretatio; inflicto etenim vulnere clausit ostia cœnaculi, eademque sera obfirmavit, quod ab intro præstitisse credibilius est, indeque per alteram januam secreto recessisse. Quamcumque tamen interpretationem retineamus nequaquam historicæ veritati detrahimus.

Ad ℣. 26. legit Vulgatus = dum turbarentur illi = ex hebraica voce בהתמהמהם *bithmahmeham*, dum *tardarent*, vel *moram facerent*, ut alii interpretantur. Veruntamen vividiorem, ac verosimiliorem Vulgati expressionem nequaquam ambigimus; cum enim Eglonis familiares jam cœnaculum aperuissent, suumque Regem vidissent interemptum, confusione præfecto terrore, atque animi perturbatione abreptos fuisse aliquanto necessum erat, quo temporis intervallo Aod ad suos evasit; in hac igitur animorum turbatione moræ pertractæ sunt aliquæ priusquam quid agendum Regii administri decernerent; unde utraque lectio in idem ferme recidere existimatur.

Reprehendit denique Sixtinus lectionem Vulgati ad ℣. 31. hujus Capitis, quod in sua horum verborum במלמד הבקר *be malmad babbokar* translatione scripserit *in vomere* cum potius reddendum esset *in virga aculeata boum*, sive *in stimulo* boum, eo nimirum instrumento, quo boves ad arandum stimulantur.

Variæ sunt admodum antiquorum codicum lectiones, ut erudit ad hunc locum animadvertunt; Nonnulli etenim græci codices legunt ἐν τῷ ἀροτρόποδι τῶν βοῶν *in vomere boum* isti Interpretes *vomerem* accipiunt pro *aratri pede*, quia *vomer* terræ infigitur, ut opinor; S. Augustinus comparans lectionem LXX. Interpretum cum hebraica discrimen inter utramque in Quæst. 25 super Judic. describit his verbis = Non autem habet interpretatio ex Hebræo *præter vitulos boum* sicut ista, quæ ex LXX. est: sicut habet illa ex Hebræo *vomere occisos sexçentos viros*, quod ista non habet = Incertum est nobis num S. Pater Interpretationem ex Hebræo a S. Hieronymo concinnatam appellaverit, vel potius alteram ab alio Interprete elaboratam? Si etenim diversam ab Hieronymiano Augustinus inspexerat, ut fateremur necessum foret vocem hebraicam in illius ætatis codicibus existentem non *stimulum boum*, sed

vo-

vomerem absolute significasse. Quomodocumque tamen se res habeat historica veritas in eo est quod sexcentos viros Samgar intermerit.

§. XV.

CEnsor Vulgatæ nostræ ad ℣. 4. Capitis 4. Judic. Correctores Romanos increpat, quod ad vocem *Asor* non restituerint aspirationem scribendo *Hasor*. Maximam, qua afficitur, redarguendi pruriginem satis ex hujuscemodi Censuris palam facit Sixtinus. Nullius pariter momenti est discrepantia inter Vulgatam lectionem, & Hebraicam ad ℣. 3. ubi Vulgatus legit *vehementer oppresserat eos*. Hebraica autem *per vim oppresserat eos*. Quis non videat vehementes oppressiones semper esse violentas, & tyrannicas? non enim hujuscemodi absque violentia fieri queunt.

Sub ℣℣. 6. & 7. redarguitur S. Hieronymi interpretatio a Sixtino, quod verbum *maschach* bis adhibitum a sacro Auctore non apte expresserit juxta vim significandi, quam habet; non enim, inquit, simpliciter *ducere* significat, sed *trahere*, idest verbis, rationibus, aut occulto quodam impetu trahere quo volumus.

Ex Vulgati lectione nihilominus intelligimus satis, suasionibus, verbis; rationibusque uti debuisse Barachum, ut Israelitas ad præliandum commoveret, eo vel magis, quod robur militiæ Jabin, ejusque currus falcati Judæis essent plusquam noti, ac per viginti annos eosdem oppressisset; dum ergo Vulgatus Interpres usus est verbo *duco*, atque factorum circumstantiæ non omissæ sunt ab illo satis energiam in hebraica voce contentam expressisse videtur.

Ad ℣. 10. hujus Capitis desiderari in Vulgata nostra vocem *in Kades*, nec non alteram, quæ in hebræo est ברגליו *beraghlau*, *in pedibus suis*, qua significatur *exercitus pedestris*, Sixtinus exclamat.

Si tamen rem perpendamus attentius vox *Kades* in Vulgata nequaquam deesse comperitur; legimus quidem in eadem = surrexit itaque Debora, & perrexit cum Barach in Cedes. Qui accitis Zabulon, & Nephthali &c. = nonne satis expressum in hac lectione Zabulonitas, & Nephthalitas in Cedes fuisse accitos, si ab illo loco ad se eosdem Barachus arcessivit? Ad alteram vocem quod attinet, nullum in Vulgata nostra ex ejus defectu errorem irrepsisse confidimus; cujus rei testem clarissimum Drusium, pluries a Sixtino commendatum, advocamus. Advertens itaque Scriptor iste perillustris ad hebraicam in hoc textu phrasim expressam *ascendit pedibus suis*, & alteram in ℣. 15. expositam *fugit pedibus suis* scribit = satis erat *ascendit* & *fugit*. Adhuc minus utilis hoc in loco hebraica illa vox ברגליו comperietur si ita exponatur, ut significet *secum ad vestigia sua*, *ad pedes suos*, vel quid simile, cum in hujuscemodi expositionibus nil in Vulgata deesse convincatur, cum nil aliud & in ipsa legamus, quam decem millia pugnatorum ascendisse cum Barach.

Vulgati interpretationem, quam pro vocibus hisce hebraicis עד אלון בצעננים *bed-Elon betsahannaim* reddidit *usque ad vallem*, *quæ vocatur Sennim* objurgat Sixtinus ad ℣. 11. hujus capitis, contendens in hebraica legendum = usque ad quercum in Zahannaim = cum litera ב obstet omnino, inquit, quominus vox *Zahannaim* appositive exponatur.

De voce *Elon*, ejusque significatione satis ad pag. 235. col. 2. primi Voluminis Disquisit. disputatum est, ibidemque *vallem* significare ex illustrium Interpretum auctoritate demonstratum. Quantum autem ad vocem secundam pertinet, fatentur, comuniter Interpretes *Sennim* esse nomen proprium loci, in quo vallis erat, ut Quercetum, a nomine loci illius cognominatum; locus hujuscemodi prope Civitatem *Sabannnaim*, de qua Josue 19. ℣. 33. extitisse a Calmeto existimatur; si itaque in Vulgata supponamus vocem *Sennim* in casu gignendi esse repositam, adeo ut sensus fit *usque ad vallem*, *quæ vocatur τῆς Sennim*, sive, quæ est in Sennim, jam unus, idemque habebitur sensus, ni decipimur, in Vulgata, & in hebraica, qui tamen legendi modus, nec tantisper videtur extortus.

In ℣. 16. hujus Capitis hæc verba penes Vulgatum a se desiderari, inquit Sixtinus = Non relictus est ne unus quidem = quæ in Hebræo habentur, & Greco. Satis nihilominus a Vulgato expressam intelligimus generalem illam exercitus Sisaræ internicionem per illa verba = & omnis hostium multitudo usque ad internicionem caderet = in qua profecto locutione, & phrasis illa Hebraica continetur, quæ profecto generalitatem quamdam significat interemptorum, non tamen nec unicum individuum fuisse relictum, eo ferme sensu, quo dicitur in Psalmo 13. ℣. 3. *non est*, *qui faciat bonum*, *non est usque ad unum*, quamvis semper in mundo aliquis extiterit justus, & rectus, qui bene operabatur, ne Dei Ecclesiam defecisse aliquando suadeamur.

Sub ℣. 18. denique in Vulgatum Sixtinus animadvertit, quod usus fuerit verbo *intro* pro *declino*, ingressus quippe ad mulierem pro concubitu carnali potest intelligi.

Id utique verum esse confitemur, quod & nos ad Paginam 235. colum. 2. primi voluminis adnotavimus. Ex circumstantiis nihilominus, atque ex adjunctis intelligitur statim num verbum *ingredior* concubitum, vel motum localem significet. In hoc Judicum Capite nec dubium superesse potest quin motum localem significet, subjungit quippe immediate facer textus = Qui ingressus tabernaculum ejus = Cum itaque in sua versione S. Hieronymus eo sit usus verbo, quo indicatur Sisaram apud Joelem divertisse non redarguendus esto omiserit verbum *declino*, vel *diverto*.

Plurima in Vulgati interpretatione ad Caput 5. Judicum redarguenda Sixtinus invenit; ac in primis sub ℣. 2 hæc hebraica verba בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו יהוה *biphraa perahot beIsrael behitnaddeb ham barachu Jehovah*, non proprie a Vulgato reddita es-

se = Qui sponte obtulistis de Israel animas vestras ad periculum benedicite Domino = conqueritur, vertenda quippe contendit = in ulciscendo ultiones in Israel, in offerendo se spontaneum populus benedicite Domino = Omittimus hac in re varias, quæ possent ex hebraicis verbis interpretationes confingi, quæque jam ab Expositoribus Scripturæ Divinæ sunt prænotatæ, v. g. *in liberando libertates in Israel*, *in spontanee offerendo se populum*, ideft, qui liberastis, & plene libertates restituistis in Israel, spontanee vos offerendo certamini *benedicite Dominum*, quæ profecto interpretatio, ejusque paraphrasis literalis omnino est; omittimus inquam hæc, atque Abulensis doctrinam ex Quæst. 2. in Cap. 5. Judicum excerptam exhibemus. = Sciendum, scripsit ipse, quod „ apud Hebræos ponitur hic una dictio, quæ „ significat nobilitare vel liberum facere, & „ extenditur ad significandum *sponte*, vel *gratis*, & ob hoc transtulit Hieronymus solum sensum, omittens aliqua verba, & „ posuit *sponte* loco illius. Et quia dicitur „ *ulciscendo ultiones*, & iste est actus belli „ transtulit Hieronymus loco hujus: qui „ sponte vos obtulistis periculis: quod idem „ est, quod sponte ivistis ad ulciscendum ultiones, sed est apertius = satis hæc ad Vulgati lectionem in tuto ponendam videntur.

Versiculo 4. hujus Capitis cum habeat Vulgatus = & transires per regiones Edom = reprehenditur ab Amama, quod legendum putet *ab Agro Edom*; Veruntamen nullum essentiale discrimen inter utramque lectionem intercedit; quamquam non adeo recta sit Amamæ aliorumque in Vulgatum Interpretem incusatio, cum ei innititur suppositioni, quod nunquam per regiones Edom transierint Israelitæ ex Ægypto revertentes, sed e regione tantummodo ad terram Edom incesserint.

Ast ex Scripturæ contextibus suppositio illa prorsus falsitatis convincitur, quamvis enim adversus filios Esau, sive Edom non commiserint prælium Israelitæ, per eorum terram nihilominus pacifice transierunt, ut patet ex Cap. 2. Deuteronomii ℣. 8. & ℣. 28. cur ergo non poterat S. Hieronymus hoc in loco interpretari *per regiones Edom?*

Versiculis 7. & 11. hujus Capitis 5. cum vocem hebraicam פרזון *Pherazon* S. Hieronymus interpretatus sit *fortes* exprobratur ab Amama, quod a communi Interpretum sensu recesserit, a LXX. qui legunt οἱ κατοικοῦντες *habitantes*; a semetipso, qui alibi eamdem vocem *villas*, aut *oppida non murata* convertit; sensus itaque illius sententiæ est quod cessaverint villæ ab habitatione, ideft habitari non poterant propter hostium incursiones. Clamitat deinde Censor nullo loco, nullove testimonio ostendi posse ab Hebraica illa voce *fortes* significari.

Plurima esse MSS. tum Græca, tum Latina, quæ vocem *fortes* præseferunt compertum est; in MS. Oxonien. & Vatic. κρατοῦντες habetur nempe *robusti*. Lucas Brugensis ad hunc locum advertit ℣. 11. legitimam esse lectionem *in fortes Israel*, quamvis vere similitudinem haberi fateatur in eorum lectione, qui habent *fortis* in casu genitivo; Denique voces *Pherazon*, & *Pherazin* sæpe usurpari pro viris fortibus, & strenuis ex Bonfrerio testatur ad hunc locum Calmetus: Ex adjunctis itaque, & ex orationis ordine colligendum quandonam voces illæ pro *pagis*, & quandonam pro *viris fortibus* in sacris literis usurpantur; atque ab ipsomet S. Hieronymo modo in una, modo in altera significatione adhibitæ sunt.

Maximum excitat in Vulgati lectionem sub ℣. 8. Sixtinus rumorem, quasi a legitima divini textus sententia recesserit, dum hæc hebraica verba יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים *jibchar elohim chadhaschim az lachem schebarim* interpretatus est = Nova bella elegit Dominus, & portas hostium ipse subvertit = cum reddenda forent: cum *eligeret Deos novos, tum bellum erat in portis*; hoc est quando Israel ad Idololatriam se convertit, statim bellum in suis Civitatibus passus est. Plurima ad interpretationem istam fulciendam proponit Sixtinus, ut Vulgatum nostrum convincat erroris si possit.

Nos, quæ minori attentione digna videntur libenter omittimus, cum satis consequi arbitremur; si lectionem nostram non minus idoneam, quam hebraicam ostenderimus, quod unius Abulensis observatione obtinere posse minime diffitemur. Vir ergo iste præclarissimus observat in hoc Deboræ Cantico agi de victoria, mirabili Deo auxilio habita contra Regem Jabin, & Sisaram; unde pro gratiarum actione singulare divinæ providentiæ beneficium enarratur, aliaque pro filiis Israel patrata prodigia recensentur. Maximum profecto Dei auxilium in hoc prælio refulsit, ut patet ex ℣. 20. hujus Capitis; novo pariter, & inaudito modo Deus dimicavit, cum per manum fœminæ hostes devicit, Sisara interempto. Non itaque vel tantillum nobis facessit pluralis numerus hujusce vocis *Elohim*, quæ in declinatione pluralis quidem; sed in significatione singularis etiam est, ut patet ex Cap. 1. Geneseos. *Elegit* pariter in Hebræo singulare est, unde Vulgatus cum nomine Deus verbum istud copulavit, alteram autem vocem *Chadhaschim* numeri pluralis esse in hebraica etiam, compertum est, unde *res novas* significat; cum autem hoc in loco de bello a Domino pro filiis Israel inito habeatur sermo, hinc Vulgatus noster claritatis ergo, voci illi *nova* adjunxit *bella*. Vox denique *lacham*, *comedere*, *devorare* vel etiam *decertare* significare potest, ut Commentatores observant; unde S. Hieronymus *subvertit portas hostium* interpretatus est. LXX. autem vocem illam לחם *lacham pugnaverunt* interpretari non timuerunt.

Ad ℣. 11. hujusce Capitis multa in Vulgatum Sixtinus opponit, quod ab Hebraica veritate quam maxime abluserit, germanus quippe ille textus hoc modo legit מקול מחצצים בין משאבים *mikkol mechatsetsim ben mascheabim*, *a voce sagittariorum inter haustra*, seu *inter loca, ubi hauritur aqua*. Vulgatus autem

tem Interpres legit = ubi collisi sunt currus, & hostium suffocatus est exercitus = quæ quidem sententia a legitimo sensu nimis distat.

Locus iste Vulgati Interpretis a litera hebraica non parum equidem distare videtur, si verba cum verbis comparentur; si tamen sententiam Vulgati velimus attendere longe clariorem præseferre sensum, aliisque contextibus congruentiorem inveniemus: Capite enim quarto præcedenti ℣. 7. Dominus promisit adducere exercitum Sisaræ ad locum torrentis Cisson, omnemque multitudinem tradere in manus Barach; in Cap. 5. ℣. 20. legimus = Torrens Cison traxit cadavera eorum, & torrens Cadumim = Confracti ibidem, atque dispersi sunt Currus Jabin, Cœlo contra eos dimicante; hæc magnalia ℣. 11. Cantici Deboræ juxta Vulgatum nostrum enarrantur. Hebraica lectio hodierna diversa exprimit sensa, quamquam non diffiteantur Calmetus, & Abulensis, quod, relicta Massoreticorum punctorum syntaxi facillime hebraica lectio prope Vulgatum reddi posset; si enim in *Pual* legatur vox illa *mechutsatsim*, res *dimidiatas*, vel *confractas* significare potest, unde legemus hebraicam *a strepitu confractorum* (curruum nempe) alteram vocem pariter *Mascheabim* ita exponit Tostatus ut significet haurire aquas, vel submergi in aquis; & est sensus, inquit, in medio submersorum, idest in loco ubi submergebantur hostes narrentur mirabilia Dei. Hæc interpretatio, sive hebraicarum vocum reductio ab iis, quibus placet, amplectatur. Nobis satis est in Vulgata errorem aliquem minime deprehendi.

Sub ℣. 13. discrimen aliquod invenitur profecto inter hebraicam lectionem, quæ in nostris codicibus reperitur, & latinam, quæ a S. Hieronymo ex Hebraica expressa fuit, hæc enim habet eadem ac Vulgata, Hebraica autem legit = Tunc dominatus est Evasor fortibus populi; Dominus dominatus est mihi &c. = unde autem tanta διαφορὰ inter utramque lectionem auspicanda sit nescimus omnino, nisi Cajetani sequamur opinionem, qui postquam hebraicum textum est interpretatus, sic explicat eumdem = Effectus victoriæ describitur, quod reliquus populus, qui relictus est ab oppressoribus dominabitur super fortes Chananæos; & resolvendo rationem dominii in Deum, qui erat Auctor victoriæ, & dominii, subjungitur, quod Deus dominabitur in potentibus Israelitis super Chananæos. Hæc Cajetani expositio ab ipsomet Sixtino commendata, lucem aliquam videtur effundere, ut Vulgatæ sensum hebraicæ lectioni non absimilem videamus. Si enim reliquiæ populi salvatæ sunt, & Dominus simul cum fortibus Israel dimicavit, victoria profecto ex inimicis facta est, atque superstes populus victor dominaturus erat Principibus Chanaan. Hebraicus itaque textus effectum victoriæ, dominium nempe victorum describit; Vulgatus autem populi salutem, bellumque peractum a Domino pro Israele: in utroque autem veritas continetur.

Ad ℣. 14. in Vulgati nostri lectionem hanc *De Zabulon*, *qui exercitus ducerent* invehit Sixtinus, cum nihil istorum hebraica hæc verba מושכים בשבט ספר *moschechim beschebet sopher*, sonent, ut ipse contendit, sed potius eorum significatio sit *trahentes in virga scribæ*.

Facillime, nisi decipimur, utriusque textus cohærentia demonstrari potest, si tantisper mentem ad Scripturæ phrases convertamus: atque in primis certum est apud Hebræos verbum *trabo* quam sæpe pro verbo *duco* usurpari, ita Deus trahere spondet Sisaram ad torrentem Cison Judic. 4. ℣. 7., & Cantic. 1. ℣. 4. inquit Sponsa *trahe me post te*, nempe *deduc me*. Vocem pariter hebraicam *Sopher* non ad unum *Scribæ* officium esse definitam sacri Expositores Scripturarum tuentur, cum in Lib. 4 Regum cap. 12. ℣. 10. & 2. Paralip. Cap. 24. ℣. 11. eo nomine appellentur Regii Præfecti, qui censibus, & sumptibus præerant. *Virga* denique signum est potestatis; hinc *Sopher* titulus est Præfecti tam civilis, quam militaris. Non ergo ab Hebraica veritate Vulgatus recessit in sua hac interpretatione.

Nonnulla ad ℣℣. 15. & 16. ex Cajetano, & Benedicto affirmat Sixtinus in Vulgata nostra deesse; quæ tamen in ipsamet, si inspiciatur attentius, continentur. Sub ℣. 17. ubi Vulgata legit *& in portubus morabatur*, Hebræa habet ועל מפרציו ישכן *vehal miphratsau jischbon* = & super fracturas ejus habitabit =.

Accuratiores Interpretes variis usi sunt vocibus ad explicandam dictionem hebraicam *miphratsau*, alii quippe *fracturas undarum maris* intellexere, adeo ut loca illa in litoribus existentia, ubi maris inundationes potissimum franguntur indigitare voluerint. Alii autem ipsasmet naves, in quibus morabantur Aseritæ nihili facientes undarum collisiones, significatas volunt. Verum clarius a Vulgato nostro traditam esse illius vocis significationem non ambigimus, si portuum nomine eos omnes intelligamus profundiores maris sinus ad littora existentes, per quos lembi, aliæque naves ad terram solent appellere, in quibus profecto finibus majores habentur undarum fractiones, & collisiones, atque terræ propterea solent ibidem esse præruptæ. Apud hujuscemodi ergo loca morabantur Aseritæ, ut præsto essent ad navigandum.

Cum Vulgatus Interpres ℣. 18. Hebræum converterit in Latinum his verbis = Zabulon vero, & Nephtali obtulerunt animas suas morti in regione Merome = duplicis culpatur erroris ab Amama hoc in loco, quorum prior in voce חרף deprehenditur, cum verti debuerit, ait Censor *probrose exposuerunt*, non autem simpliciter *obtulerunt*. Posterior autem error est in vocibus illis Vulgati *in regione Merome*, quæ regio nullibi existit, nec in sacris ejus aliquando mentio facta est.

Quantum autem ad primum satis clare Vulgati textus videtur exprimere filios Zabulon, & Nephtali inimicorum probris, & con-

conviciis se expofuiffe, cum numero longe minori suis hostibus essent, unde conviciis eorum non solum se obtulisse commemorat, sed etiam ruinæ, & internicioni. Quantum vero ad secundam dicimus *Aquas Merom* etiam Josue cap. XI. ℣. 5. recenseri, qui siquidem locus a clarissimo Masio extitisse supponitur, quamvis nonnullæ inter Commentatores de vera loci illius positione extiterint controversiæ. Cur Calmeti non poterimus amplecti sententiam, qui decertatum a Barach, aliisque Israelitis arbitratur ad radices Thaboris ad Mageddo, ad Thanac, ad Merom? non ergo tam facile incusandus mendæ Vulgatus, si in sua versione non alios, quam hujus generis admisit errores.

§. XVI.

AD ℣.22. Capitis 5. non apposite hebraica hæc verba אז והלמו עקבי-סים מדהרות דהרות אביריו *az halemu hikkebe-sus middabaroth dabaroth abbirau* a Vulgato Interprete fuisse translata hoc pacto = Ungulæ equorum ceciderunt, fugientibus impetu, & per præceps ruentibus fortissimis hostium = tuetur Sixtinus, quandoquidem, ait vox הלם *halam* non *cadere*, sed *contundere* significat, vel *Conterere*, sicut & Vulgatus ipse alibi, nempe ℣. 26. hujus Capitis vocem והלמה *vehalema* percussit est interpretatus; si ergo, concludit Amama, verbum הלם trasitivum est, vox אביריו erit casus accusandi, proindeque versiculus iste legendus erit = tunc contuderunt calces equorum plausibus, idest concussionibus fortes ejus = quasi nimirum describantur hoc loco Cananæi hac etiam pœna mulctati, quod a propriis equis pedibus calcibusque calcati sint, atque contriti.

Observatum est a Pagnino verbum הלם plerumque *intransitivum* esse, interdum autem *transitivum*: quid ergo mirum, si S. Hieronymus more *transitivorum* istud usurpavit ad ℣.26. hujus Capitis, ad instar autem verbi intransitivi hoc in loco est interpretatus? nonne eodem ferme pacto, ac Vulgatus verbum hujusmodi Vatablus, Pagninus, & Clarius transtulere, per hanc versionem *quassatæ sunt*, *concussæ sunt* ungulæ equorum *excussæ sunt*, idest *exciderunt*, *ceciderunt*, quod in idem tandem recidit quoad sensum, quamvis isti in significatione passiva verbum illud acceperint? in qua tamen versione vox illa אביריו nequaquam in accusativo casu reposita intelligitur; non itaque Vulgati translatio ita ab Hebraica litera noscitur abludere, ut errati notanda videatur, expositio autem Cajetani quam Sixtinus proponit, quod scilicet bellatores Chananæi equorum calcibus attriti sint, deduci quidem potest ex hebraica lectione, non tamen est ipsa lectio, cum hæc magis ad Vulgati lectionem accedat, ut per se patet.

Sub ℣. 27. nullum ferme quoad sensum discrimen inter Hebraicum textum, & Vulgatum adinvenitur, dummodo verbum *volvebatur* de quibusdam motibus corporis intelligamus, dum Sisara efflabat animam; Caput quippe ejus confixum erat in pavimento.

Ad ℣. autem 29. in quo legit Hebræus = sapientes principum fœminarum ejus respondebant = &c. pro qua lectione vertit S. Hieronymus *una sapientior cæteris uxoribus ejus hæc socrui verba respondit* &c. quæ translatio a Sixtino redarguitur, Drusius animadvertit duplicem contineri hebraismum; quorum unus est *sapientes principum ejus*, ut *sapientes mulierum*, *nigræ lanarum* &c. Alter est *sapientes* pro *una aliqua sapientum*. Ad quorum exemplum invenitur etiam *pullus asinarum* pro *unius alicujus asinæ*, & *sepultus est in urbibus Galaad* pro *in una aliqua urbe*. Hujuscemodi hebraismi minime latere poterant S. Hieronymum, quos tamen evitare sategit in latino idiomate, vertitque *una sapientior*; nec perperam, inquit Drusius, nam sequitur in textu hebraico *respondit sermones suos* לה *lah*, *illi* & non להן *laben*, *illis*: unde videtur *hebraismus* in numero singulari cum S. Hieronymo, nempe *una sapientior* &c. esse usurpandus; quamvis minime nesciamus ab aliis pronomen *lah*, *sibi* transferri, adeo ut non illi sapientiori mulieri converterit sermones suos Sisaræ Mater, sed sibimetipsi, quasi seipsam solaretur.

In translatione Versiculi 30. hujus Capitis quinquies a Vulgato peccatum esse Sixtinus adfirmat. 1. quod lectio hebraica ponat verbum ימצאו *imtseau*, *invenerunt*, quod quidem ab Interprete Vulgato omissum est; 2. quod ubi legit hebraicus textus רחם רחמתים *racham rachamataim*, & לראש גבר *lerosch gheber capiti viri*, scilicet *singulis viris vulva*, aut *duæ vulvæ eliguntur*, nempe *una* vel *duæ Amasiæ*. S. Hieronymus perperam convertit *pulcherrima fœminarum eligitur ei*, scilicet Sisaræ, unde male positum adfirmat Sixtinus gradum superlativum in constructione singularis cum duali, pejusque se Vulgatum gessisse contendit, ad solum Sisaram restringendo Amasiæ delectum, cum pro omnibus militibus factus a Scriptura significetur. 3. horum verborum שלל צבעים לסיסרא *schelal tsebabim le Sisera* interpretationem a Vulgato factam *vestes diversorum colorum Sisaræ traduntur* &c. reprehendit Censor noster, & quod צבע *tsebah* proprie *color* significet, unde vertenda fuisse hebraica illa verba *spolium colorum Sisaræ* arbitratur. 4. Horum etiam hebraici textus verborum interpretamentum a Vulgato elaboratum, nempe שלל צבעים רקמה *schelal tsebabim rikma* simul cum istis aliis verbis צבע רקמתים לצוארי שלל *tsebah rikmathaim letsavvare schalal*; *& suppellex varia ad ornanda colla*, redarguitur ab Amama, quod minime exprimat quidquid in textu hebraico significatur; ita quippe legendum contendit = spolium versicolorium acupictum, seu opus phrygionicum; & vestis versicolor operis phrygionici ad colla spolii = Omissum itaque a Vulgato contendit commation istud *spolium versicolorium acupictum*, omissam pariter alteram vocem *rikmathaim*, nempe *operis phrygionici*, quæ cum in duali numero sit expressa, dubitare non sinit, ait, quin intelligendum veniat opus bis *phrygionicum*, idest pannum utraque facie, vel superficie æquali modo acu depictum seu recamatum.

Tam

Tam varia, tam multa, quæ Censor in Vulgato reprehendit errata, nullius ferme inveniuntur momenti, facillimeque exsufflantur, si ad solam phrasium diversitatem, modumve dicendi inter hebraicum, latinumque sermonem, animum convertamus. Ad primum ergo quod pertinet, nonne satis intelligimus ex locutione ista *dividit spolia* alterum verbum *invenit?* Neque enim divisionem spoliorum percipiemus, nisi prius eorum inventionem supponamus. Ad secundum dicimus modestiori, qua potuit usum esse locutione S. Hieronymum, proindeque *puellæ*, vel *mulieris* vocabulo usus est pro voce רחם *racham*, eo vel maxime, quod Synedoche quadam fit usus Sacer Scriptor, partem usurpans pro toto: dicitur autem a Vulgato *pulcherrima fœminarum*, quia non desunt optimi Interpretes, qui contendant hebraicum textum legi posse *puella puellarum*, eumdemque sensum dictionem istam præseferre, ac *flos florum*, scilicet *pulcherrimus florum*, unde S. Hieronymus *pulcherrima fœminarum* legendum optime existimavit; ante etenim quam vocalia puncta a Mossoretis apponerentur versionem suam elaboravit, ut alibi dictum est, alias autem voces *Capiti viri* ad solum Sisaram perstrinxit, quia hebraismum hunc *Capiti viri* sunt, qui intelligunt *viro Capitaneo exercitus*, qui profecto Sisara erat. Hanc autem lectionem proniorem esse, ac naturaliorem coniici facile potest, si verba prædicta ab una ex Sisaræ uxoribus prolata fuisse animadvertamus, quæ zelo quodam erga virum id pronunciasse credenda est, quod zelum ipsum suggerebat, hoc autem de solo Duce Sisara, non de cæteris militibus videtur potuisse eam solicitam reddere. Unam autem vel alteram retineamus lectionem, in Vulgata nostra veritatem contineri certum est, cum & Sisaræ, si singulis fœminæ eligebantur, militibus electam fuisse comperiamus.

Ad tertium nil occurrit, cum ipsemet Sixtinus, quamvis vertat *spolium colorum* subintelligit tamen vocem *diversorum* & ideo cum Vulgato legit ad verbum. Ad ultimum tandem quod pertinet compertum est brevi stylo perstrinxisse Vulgatum nostrum quidquid longiori replicatione, & quidem superflua ut Abulensis advertit, in hebraico textu describitur. Sententia itaque in hoc consistit, quod spolia ad ornandum collum variata coloribus congererentur: textus autem hebraicus a diversis diversimode intelligitur. Pagninus enim legit = spolia discolorium polymitum, discolor dua polymita collo spolii = Alius autem hebræum convertit = spolia tincturarum panni pretiosi; spolia tincturarum cervicibus spolii = Calmetus denique interpretatur = spolia colorata phrygia, variata phrygia sunt in ornamentum colli victoris = In hac sententiarum, sive interpretationum diversitate, nec leviter indicatur quod Sixtinus expostulat, scilicet in sacro textu descriptum esse opus bis phrygionicum, utraque nempe superficie recamatum; unde S. Hieronymus satis in sua versione expressisse videtur veritatem, & integritatem sententiæ, quamquam breviori stylo, quo potuit. Tandem omnino omissam vocem illam רקמתים *rikmathaim* a Vulgato nostro pernegamus; cum etenim verbo illo *pannum variegatum*, *seu filis diversorum colorum contextum* non minus significetur, quam *pannum acu pictum*, cumque vox *varia* diversitatem colorum apud Latinos, ut Cicero admonet Lib. 2. de fin. significet, evidenter constat, satis haberi in Vulgato ad Sententiæ integritatem exprimendam; sive interim sopponamus in pannorum superficie varietatem colorum extitisse ex textrina, sive ex acupictoria arte, sive in una, sive in ambabus superficiebus colores apparuerint.

§. XVII.

Pauca, eademque levis momenti contra Vulgati translationem opponit Sixtinus ad Caput Judicum sextum. Illud in primis sub ℣. 2. notat rigidus Censor, quod hæc a Vulgato recensita non fuerint hebraica verba מפני מדין *miphne Midian: præ metu Madianitarum*, cum tamen a LXX. omissa non sint.

Quis ex contextu non optime noscat propter Madianitarum metum ab Israelitis cryptas, & antra fuisse fabricata? Nonne ibidem Judæi a Madianitis leguntur oppressi? Qua ergo de causa speluncas sibi effoderunt in montibus? ex se nascitur responsio, ob metum nempe Madianitarum. Non ergo manca potest haberi Vulgati lectio.

℣. 11. hujusce Capitis in Vulgatum graviter Sixtinus succensent, quod hebraicum textum יואש אבי העזרי *Joas abi ha-Ezri* verterit *Joas Patrem familiæ Ezri* cum legendum contendat juxta Hebræos *ad Joas* Abiezritam; eo quod hoc in textu particula אבי *Abi* non significet *patrem*, sed fit pars nominis אביעזרי *Abiezri*, quod quidem nomen familiæ est, ut patet ex 1. Paralip. cap. 7. ℣. 18. & Judicum Cap. 8. ℣. 2. quibus in locis familia Abiezer quidem non familia Ezri nominatur.

Facillime in textu etiam hebraico familiam Ezri poterat Censor noster intueri, si ad ℣. 30. capitis 29. Numerorum oculos convertisset, ubi legitur in hebraica hoc modo אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי *hele beneghilhad Ihezer Mischpachat ha Ihezri* : = isti filii Galaad: Ihezer a quo familia Ihezritarum: = hæc eadem omnino est cum familia, de qua Judicum 6. ℣. 11. quæ etiam *Abiezer* nuncupatur; utroque itaque nomine cum ea familia fuerit appellata, ut plures animadvertunt Commentatores, eccur Vulgatum culpabimus, si Joas *patrem*, hoc est *Caput*, vel *Principem* illius familiæ nominavit? Optima est igitur Vulgati ad hunc locum interpretatio. Quæ autem subjungit ad hunc locum Sixtinus levissima sunt. Quid enim mali est, si Vulgatus convertit, ut *excuteret*, *atque purgaret frumenta in torculari*, quanquam in Hebræa verbum, *ut purgaret* subticeatur? Nonne credibile quam maxime est, quod si in torculari grana ex aristis excutiebantur, ibidem etiam a paleis expurgarentur?

tur? eo autem ipſo quod Vulgatus expreſſit *ut fugeret Madian* intelligimus ſtatim Gedeonem voluiſſe ſe, ſuumque frumentum Madianitis abſcondere, unde nullam ferme diverſitatem in ſenſu Vulgata lectio ab Hebraica præſefert; quod ſatis eſt.

Ad 7. Caput Judicum ℣. 1. quod legit hebræa ויחנו *vajachanu*, *& caſtrametati ſunt*, cum verterit S. Hieronymus *venit* redarguitur ab Amama; veruntamen idipſum in utraque lectione ſignificari compertum eſt, neque enim novum in Sacris literis, quod verbum *venio* non ſolum ad locum aliquem ſignificet acceſſum, ſed in eodem etiam manſionem, ita Geneſis 45. ℣. 25. legimus de filiis Iſrael = Qui aſcendentes ex Ægypto venerunt in terram Chanaan ad Patrem ſuum Jacob = Certum eſt autem penes illum ibi permanſiſſe aliquantulum. Quod tandem ſubjungit Sixtinus de hebraicis verbis גבעת המורה *ghibbah ha Moreh* non recte a Vulgato converſis *collis excelſi*, cum *Moreh* non poſſit ſignificare *excelſum* refellitur ex iis, quæ in primo Diſquiſitionum Biblicarum Volumine pag. 235. Colum. 2. in notis tradita ſunt. Modo nihilominus adjungemus nonnulla, ex quibus non obſcure intelligimus optimam eſſe Vulgati lectionem, quamvis in hebraico textu vox *Moreh* in genitivo Caſu, & altera præcedens *ghibbah* ſit in regimine. Inter alias itaque hujus vocis *Moreh* interpretationes hæc etiam adinvenitur; *indicem*, videlicet per eamdem ſignificari, qui ex ſpecula quadam indicat prætereuntes; ſignificat pariter Doctorem = Fortaſſe, inquit R. David ibi erat ſpeculator indicans vias = & Jonathan vertit *a colle ſpeculantium in valle* ſi autem Mons iſte ad inſtar ſpeculæ erat electus, utique præ cæteris excelſior fuiſſe credendus eſt, unde Vulgatus Interpres cum dixerit = ad ſeptentrionalem plagam collis excelſi = idem omnino eſſe videtur, ac ſi dixiſſet = erat Madian ab Aquilone, a Colle Moreh Gedeoni = quemadmodum ſonat Hebræa, ſive interim vocem illam *Moreh* relinquamus in ſuo eſſe, ſive legamus a Colle *ſpeculatoris*, *doctoris*, aut *indicatoris viarum*, ſemper quippe indicatur collis excelſus, ſive altus.

Quæ notantur ab Amama Verſiculis 2. & 3. hujus Capitis nec leve nobis faceſſunt negotium, cum nullam in ſenſu legitimo varietatem intrudat, ut per ſe evidens eſt. Idipſum opinamur de Cenſura ad ℣. 11. hujus Capitis, quid enim intereſt, ſive cum Vulgato legamus = deſcendit... in partem Caſtrorum ubi erant armatorum vigiliæ = ſive cum Sixtino vertamus *ad extremum armatorum*, *qui erant in Caſtris?* nonne perutramque lectionem deſcendiſſe Gedeonem intelligimus ad initia Caſtrorum Madian? ibi ſiquidem cuſtodes Campi, vigilanteſque milites in exercitus ſecuritatem, atque tutelam pervigiles commorantur.

Ad ℣. 18. quamvis in Vulgata expreſſe non habeantur hæc verba *& omnis*, *qui mecum eſt:* æquivalentia leguntur profecto, cum omnibus præceperit, buccinis clangere cum ille perſonare inciperet, unde & illis, quos ſecum habebat, & cæteris militibus ſuis perſonandum erat ad ſignum Tubæ Gedeonis.

Magnum παρόραμα a S. Hieronymo admiſſum Sixtinus adfirmat ad ℣. 19. hujuſce Capitis, cum habeat hebraica lectio ומאה איש *umeah iſch tcentum viri*; ille tamen trecenti viri converterit.

Unuſquiſque dignocit Vulgati lectionem eſſe contextui magis congruentem. ℣. enim 16. hujus Capitis trecenti viri cum Gedeone fuiſſe leguntur: iidemque juſſi, ut Ducem imitarentur, atque in Caſtrorum Madian partem ingrederentur; hinc verſu 19. omnes ingreſſi in partem Caſtrorum referuntur. Hebraica autem lectio Gedeonem cum centum militibus, qui cum eodem permanebant ingreſſos enarrat, ſejungens duas alteras turmas, quæ quamvis ingreſſæ ſint, cum tamen a Gedeone diviſæ eſſent, ſolummodo centum viros commemorat; cum ab oppoſito S. Hieronymus, & Gedeonem cum ſuis centum, & alias turmas ſimul introiſſe in Madianitarum Campum deſcribat; utraque ergo lectio veriſſima eſt, dummodo in eo percipiatur ſenſu, quem unaquæque requirit.

Ab Interprete Vulgato omiſſam queritur ſub ℣. 22. vocem hebraicam צררתה *tſererata* Sixtinus. Verum ſatis indicavit terminum fugæ Madianitarum S. Hieronymus referens Civitatem *Bethſetta*, quæ erat in *Tſererata*, hunc autem locum cum Sarthan nonnulli confundunt.

Tandem ad ℣. 25. hujus Capitis non ſatis apte converſas a Vulgato propugnat voces haſce hebraicas שני שרי מדין *ſchene ſare Midian duos viros Madian*, cum legendum velit *duos Principes* Madian, quemadmodum legunt LXX, & Chaldæa.

Nullus, opinor, extitit Catholicorum Interpretum, qui per *duos viros* hoc in loco duos non intellexerit Principes; *vir* etenim non ſemper pro genere, ſed pro fortitudine, & robore, nec non pro ſingulari, inter alios, homine ſæpe uſurpatur, unde facillime duos fuiſſe ſingulares homines, qui hoc in loco a Vulgato *viri* dicuntur, conjicere quiſque poteſt. Verum in ipſomet Vulgatæ textu Cap. 8. hujus Libri ℣. 3. Oreb, & Zeb *Principes Madian* appellantur.

Ad Caput 8. Judicum minime cenſuram Sixtinus contra Vulgatum dignatur vel tantillum emollire; ſed potius acriori modo, quo poſſit, perſtringere nititur. Verſiculo igitur primo inutili quadam circumlocutione adjunctas eſſe a Vulgato contendit voces iſtas *& prope vim inferentes*. Si tamen ad hebraicam expreſſionem advertamus animo S. Hieronymi deſcriptionem in ea contineri non inficiabimur. Quid enim eſt *jurgari fortiter*, *& quaſi vim inferre*, niſi rixam, vel litem inducere? quæ profecto vim, ſeu violentiam facillime pariunt: hebraica itaque verba יריבון אתו בחזקה *jeribun itto bechozkah* convertit Vulgatus *jurgantes* (cum eo) *fortiter*; ſed quoniam *jurgium*, ut Cicero animadvertit Lib. 4. de Republ. *levis contentio eſt inter amicos*, *& be-*

ne-

nevolos; viri autem Ephramitæ hujuſcemodi limites prætergreſſi fortaſſis ſunt, atque Gedeonem veluti ſibimetipſis iniurium increpabant, ad hoc itaque accuratius exprimendum, ea uſus eſt phraſi S. Hieronymus *& prope vim inferentes*.

Verſiculo 4. ejuſdem Capitis cum tranſtulerit S. Hieronymus = & præ laſſitudine fugientes perſequi non poterat = invehit in S. Doctorem Sixtinus, oſtendens ex Cajetano, & Chaldæo legendum *laſſi, & perſequentes* quemadmodum ſonant hebraica verba עיפים ורודפים *hajephim verodephim*. Neque enim, inquit ex Cajetano *præ laſſitudine ſubſtiterant*.

Nequaquam ex Vulgati lectione poteſt inferri quod præ laſſitudine perſequi omiſerint Madianitas, cum potius negata a viris Soccoth annona, quam expetiverat legatur nihilominus adhuc hoſtes perſecutus; indicat ergo Vulgatus Gedeonis milites, laſſos, feſſos, atque præ nimia fatigatione pene deliquium paſſos, non tamen ab inimicorum perſecutione deſtitiſſe, quod & Hebræa proponit.

Sub ℣. 10. hebraica hæc verba וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם עמם *vezebach vetſalmuna bakkarkor umachanehem himmam*, perperam a S. Hieronymo converſa Cenſor noſter adfirmat, cum ſibi nunquam occurrerit verbum בקרקר *bakkarkor* ſub ſignificatione iſta *requieſcebant* fatentibus potius Interpretibus communiter nomen illud eſſe proprium unius loci.

Quis unquam ſubſtineat hujuſcemodi accuſationem adverſus S. Hieronymum? Sixtinus ipſe hebraicum illum textum ita convertit *Zebach*, & *Tzalmunna in Karkor* erant *& caſtra eorum cum eis*. Vulgatus autem = Zebec autem, & Salmana requieſcebant cum omni exercitu ſuo = quis indicavit Cenſori verbum *requieſcebant* eſſe interpretationem vocis Karkor, & non potius eſſe verbum interpoſitum ad integritatem ſententiæ, vel orationis obtinendam, ſicuti Amama ipſe verbum *erant* interpoſuit. Nec tamen S. Hieronymus locum omiſit in quo Zebec, & Salmana cum ſuis militibus morabantur, ut patet ex ℣. immediate ſequenti, in quo nominibus fortaſſis longe notioribus, illuſtrioribuſque utitur ſacer textus ad exponendum Caſtrorum Madianitarum ſitum, iiſdemque contentus S. Doctor alterum nomen *Karkor* prætermiſit. Non deſunt nihilominus, qui putant vocem *Karkar* idem ſignificare, ac *eſſe* in *quiete*, vel *ſecuritate* ut Bochartus tuetur, qua in ſignificatione optima erit lectio Vulgati eſto requieſcebant veluti interpretationem vocis *bekkarkor* uſurpemus; requieſcebant enim, idem eſt cum *erant in quiete*.

Quod pariter Vulgatus adjungit ad ℣. 11. & *nihil adverſi ſuſpicabantur* reſecandum tanquam inutilem commentarium Sixtinus adfirmat. Oppoſitum tamen opinamur omnino; verba etenim illa hebraica *qui ſecuri erant* nude conſiderata, ſignificare videntur revera Madianitas fuiſſe ſecuros; cum tamen hæc ſecuritas inde originem duceret, quod cum Jordanem tranſiviſſent nihil ſuſpicabantur adverſi, ſibi blandientes Gedeonem, ſuumque exercitum, non fore flumen tranſiturum; hæc autem fiducia eoſdem fefellit, maximamque perpeſſi ſunt vaſtitatem, dum minus periculum apprehendebant. Senſum hunc divinæ Scripturæ apprime reddunt illa verba *nihil adverſi ſuſpicabantur*; non ergo obelo confodienda videntur.

Nimis laxe a Vulgato interpretationem hujus hebraicæ vocis השהרנים *ha ſaharonim* eſſe factam ad ℣. 21. per hæc verba *ornamenta ac bullas* Cenſor noſter adfirmat, quandoquidem, ait, vox hebraica formam indicat, qua ornamenta illa erant elaborata, ea autem lunaris formæ extitiſſe deducit, quod voce illa lunæ ſignificentur.

Dignoſcere poteſt quicumque vel leviter in rebus antiquis inſtructus, cujus formæ Camelorum, & equorum ornamenta conſtructa eſſent, Vatablus tamen vocem illam hebraici textus *monilia* reddit, & *torques*, qui Lunæ figuram præſeferebant; hoc autem quilibet intelligit nullo prorſus negotio, cum ſemicirculi figuram hujuſcemodi ornatus ſoleant preſeferre. Vulgatus tamen ſatis textum divinum reddidit per ea verba *ornamenta, ac bullas, quibus colla regalium Camelorum decorari ſolent*; nullam ergo figuram ornamentorum excluſit Interpres, ſed eam indigitaſſe videtur, qua Orientales ſuorum Camelorum ornatus fabricabant.

Ultimo loco ſua perſtringit Cenſura Sixtinus interpretamentum, quod Vulgatus reddit ex his hebraicis verbis ſub ℣. 33 וישימו להם בעל ברית לאלהים *vajaſimu laben Baal-berith leloim. Percuſſeruntque cum Baal fœdus, ut eſſet iis in Deum*: cum potius vertenda fuiſſe contendat = & poſuerunt ſibi Baal-Berit in Deum =.

Tota harum interpretationum differentia in eo conſiſtit, ſi ſenſum attendamus, quod Vulgatus vocem *Berith* ſuppreſſit; verum cur non poterit vox illa *fœdus* ſignificare? R. Iſaias legit = fecerunt ſibi fœderatos Deo = ideſt idolo, ut Druſius animadvertit. Codices etiam Alexandr. & Oxon. & Edition. Aldi, & Compl. habent ſimpliciter τῷ Βααλ pro Βααλβερὶθ quamvis alii codices integram illam vocem præſeferant. Id unum ſatis nobis eſt quod ſententiæ integritas minime deſit, ſive unum ſive alterum fuerit idolum, cui nomen Iſraelitæ ſumma cum impietate dederunt.

§. XVIII.

Quam audaciter Sixtinus quemlibet ſatagit movere lapidem, ut Vulgatum noſtrum aliquo in errore deprehendat! Sub Verſiculo 5. Capitis 9. Judicum tranſtulerat in Latinum S. Hieronymus = Remanſitque Joatham filius Jerobaal minimus, & abſconditus eſt = qua de cauſa eumdem Sixtinus objurgare non deſinit, quaſi in Religionem ſacrilege ſe geſſiſſet; hebraica enim hæc verba כי נחבא *chi nechba*, inquit, cauſam exprimunt, per quam ſuperſtes manſerit Joatham; unde vertenda erant *quia abſconderat ſe*.

Sen-

Senſus profecto legitimus in Vulgata noſtra adinvenitur, quamvis literam prout ſonat puerulorum more intelligamus. Occidiſſe itaque Abimelechus narratur fratres ſuos ſuper lapidem unum, cumque unicus adhuc remanſiſſet filius minimus Joatham ad aliorum evadendam ſortem abſconditus eſt, ne ſicut alii traheretur ad mortem. Hæc lectio, ſive intelligentia idonea videtur quam maxime. Modo verſio S. Hieronymi num Hebraicæ literæ apprime congruat intueamur. Verbum נסתר eſt in conjugatione *Niphal* quæ ſignificationem paſſivam præſefert, ut norunt omnes *abſconditus eſt* itaque proprie ſignificat; particulam vero *&*, pro *quia* a Latinis quam ſæpe fuiſſe uſurpatam teſtis eſt in ſuis Elegantiis Laurentius Valla, & apud Quintilianum Lib. I. Cap. I. videri poteſt, uti ſcripſit = Has primum audiet puer, harum verba effingere imitando conabitur: & (ideſt *quia*) natura tenaciſſimi ſumus eorum, quæ rudibus annis percepimus; apud Ovidium lib. 6. Faſt. ſimile occurrit exemplum:

> *Nil aliud Veſtam, quam puram intellige flammam:*
> *Nataque de flamma corpora nulla vides.*

In pentametro verſu conjunctio *que* pro *quia* poſita eſt. Clarius den que apud Tullium adhibitam invenimus particulam *&* pro *quia* in libro I. de Officiis, in quo legitur = non ſolum nobis nati ſumus, ortuſque noſtri partem ſibi patriam vendicat, partem amici = Satis ex hiſce cognoſcimus hoc in loco S. Hieronymi interpretationem hebraicæ lectioni optime reſpondere.

Non minus quoad ſenſum legitimum cohærent quæ interpretatus eſt verba S. Hieronymus ad ℣. 9. hujus Capitis, ſcribens = Qua (pinguedine) & Dii utuntur, & homines = quidquid opponat Sixtinus de voce יכבדו *jechabbedu* ſignificante *honorant*, non utuntur; & de voce אלהים *Elohim* quæ *Deus*, non *Dii* converti debuerat, ut ipſe contendit.

Suademur profecto unum, eumdemque redolere ſenſum ſi Regii apparatus Præfectus interrogatus ad quid tam magnifica ſuppellex? reſpondeat: ea utitur Regia Majeſtas ad honorificum ſui ornatum; vel ſi reſpondeat: hac ſplendida ſuppellectili ſola honoratur Regia Majeſtas. Si ergo Olivæ pinguedine, uti dicuntur Dii, hoc profecto in ſacrificiis, & lucernis ad eorum cultum, & honorem accenſis efficitur; ſive ergo dicamus ea utuntur ad ſuum cultum; ſive dicamus ea honorantur Dii, ſententiæ conceptus nequaquam immutatur. Altera autem vox tam pro ſingulari numero, quam pro numero multitudinis æque uſurpatur.

Ad Verſiculos 23. & 24. Cenſuram in Vulgatum noſtrum Sixtinus inſtituit, quod ſcripſerit = Qui cœperunt eum deteſtari = verbum cœperunt in Hebræo minime reperiri contendens; in ℣. autem 24. ait a Vulgato in ſolos Sichemitas refertur actio reiiciendi ſcelus in Abimelech; cum in Hebræa id ex Dei diſpoſitione contigiſſe legamus, ut tam Abimelech, quam Sichemitæ vindictam ſubirent pro occiſis fratribus ipſius Abimelechi.

Cujus ſit indolis hæc Cenſura ex ſola Vulgati textus appoſitione innoteſcit. Hoc itaque pacto habet Valgata noſtra = Miſitque Dominus Spiritum peſſimum inter Abimelech, & habitatores Sichem, qui cœperunt eum deteſtari; & ſcelus interfectionis ſeptuaginta filiorum Jerobaal, & effuſionem ſanguinis eorum conferre in Abimelech fratrem ſuum, & in cæteros Sichimorum principes, qui eum adjuverant = textus autem hebraicus juxta Sixtini interpretamentum ita legit = Et prævaricati ſunt Sichemitæ contra Abimelechum: ut veniret iniuria 70. filiorum Jerubbaal; & ſanguis eorum reponeretur ſuper Abimelech fratrem ipſorum, qui interfecerat eos, & ſuper viros Sichem, qui roboraverant manus ejus ad occidendum fratres ſuos = nonne ſatis colligimus ex Vulgatæ lectione non aliunde Sichemitarum ab Abimelecho rebellionem, quam a Spiritu diſcordiæ, cui populorum corda invadere Deus permiſit, eſſe derivandam? Ab eodemque Spiritu, Deo ita diſponente, impulſos eſſe cives ad vindicandam iniuriam a Tyranno Abimelecho ſuis fratribus irrogatam? Quod autem legamus in noſtra *cœperunt eum deteſtari*, pro *deteſtati ſunt* vel *rebellarunt*; necnon *cœperunt conferre in Abimelech ſcelus interfectionis 70. filiorum &c.* pro *contulerunt* ſive *culparunt* idiotiſmus divinæ ſcripturæ eſt, quibus ſæpe abundare ſacer textus adinvenitur ita Levitici 21. ℣. 9. legimus = Filia ſacerdotis ſi cœperit fornicari = pro *ſi fornicata fuerit:* quod & ipſemet Sixtinus fatetur; quem igitur errorem hoc in loco adverſus Vulgatum opponit?

Sub ℣. 25. hujus Capitis Vulgatum redarguit, quod exceſſum quemdam verborum abſque ulla prorſus neceſſitate ſuæ interpretationi interſeruerit; in hebræo quippe ſatis clare legimus = & rapiebant quidquid tranſibat juxta eos in via = inutilia ſunt ergo, inquit Sixtinus, alia verba *& dum illius præſtolabantur adventum exercebant latrocinia.*

In Hebraica lectione eumdem eſſe ſenſum ac in Vulgata confitemur; ſi enim rapiebant quidquid tranſibat juxta eos in via, utique ibidem inſidiatores permanebant; Vulgatus nihilominus explicatius ſententiam enarrat adjungens cauſam, qua ibidem commorabantur, ut nimirum Abimelechum redeuntem expectarent, & occiderent. Eſt ne in lectione noſtra propterea aliquid a veritate refugiens? nequaquam.

Ad ℣. 27. reprehendit Sixtinus interpretationem vocis ויבצרו *vajibtſeru*, *vaſtantes* a Vulgato redditæ, cum potius *vindemiarunt* fuiſſet transferenda; nunquam enim בצר *batsar*, vaſtandi notionem habuit.

Hoc in loco participium *vaſtantes* idem eſt ac *depopulantes*, *demolientes*, vel *prædantes;* quæ omnia non ad aliud quam ad vinearum fructum uvam nempe referuntur, ſicut in Canticis legimus Cap. 2. ℣. 15. *Capite Vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas,*

neas; si ibidem scriptum esset *devastantes vineas* idem omnino sensus foret; nec propterea intelligi posset quod Vulpes quid aliud efficerent quam uvam comedere; optime pariter de furibus, qui vineas, & hortos, vastare dicuntur, solos fructus ab iisdem furaci manu subduci intelligimus. Eccur ergo non percipiemus a Sichemitis etiam, intempestivo quodam furore vinearum uvas ita fuisse collectas, ut depopulationem potius quam vindemiam effecisse merito dicti sint? quamquam concedamus in propriis vineis, non in Abimelechi, ejusque fautorum uvas collegisse, quemadmodum Expositorum nonnulli arbitrantur. Falsum insuper est, quod verbum בצר non habeat *vastandi* notionem, cum *excidere* etiam significet, ut Pagninus in Thesauro animadvertit.

℣. 28. S. Hieronymi interpretationem Amama ex eo traducere nititur, quod minime cum Hebraico textu conciliari possit; iste etenim habet וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם *uzebul pekido habdu & anscbe Chamor abi Sechem* qui ad verbum ita sonat = Et Zebul Præpositus ejus; servite viris Chamor patris Sichem = quæ profecto verba nullam ferme relationem videntur habere ad Vulgati interpretationem hoc modo elaboratam = Et constituit Principem Zebul servum suum super viros Emor patris Sichem =

Totam horum textuum diversitatem ex sola diversa punctorum vocalium appositione per Massoretas, originem habere commentatorum aliqui arbitrantur; legi nihilominus posse etiam hebraicum textum hodiernum eodem sensu, quem Vulgata præsefert evidens est, si supponamus verbum פקיד esse in *Hiphil*, hoc quippe in casu hebraicæ illæ voces reddi queunt = Et Zabul servum ejus præfecit visitare, seu gubernare; aut præfecit ad gubernandum viros Emor patris Sichem = hæc lectio eadem est cum Vulgati interpretatione, & nulla compellimur necessitate permutare particulam את & quæ cum casu accusandi solet jungi, in alteram particulam על *hal*, *super*; Vulgatus tamen elegantiori dicendi modo pro verbis istis & *præfecit gubernare*, alia verba & *constituit Principem* adhibuit cum quibus profecto apponenda fuit præpositio *super*, ut ordo latini sermonis, absque sensus varietate nihilominus, servaretur. Nullum opinamur existimaturum non esse clariorem, atque congruentiorem S. Hieronymi versionem, quam hebraicam hodiernam.

Sub ℣. 36. duplicis incusat Vulgatum nostrum erroris Sixtinus, in primis quod verterit *de montibus*, cum scribere debuisset *de verticibus montium*; deinde quod in sacrum intruserit textum hæc superflua verba *Et hoc errore deciperis*, quæ in Hebræo, Græco, & Chaldæo prorsus desiderantur.

Incredibile videtur omnino quod litera hebraica in suo rigore sit intelligenda quis enim sibi suadeat in extrema montium summitate exercitum Abimelechi castra posuisse, si sacer textus de insidiarum loco, Abimelechum, ejusque copias discessisse testatur? *de montibus* itaque, hoc est *de superioribus montium partibus* explicandus est Latinus textus, sicut & Hebraicus מראשי ההרים *meraſche behari*m, *de verticibus montium*. Verba autem illa *errore deciperis* tam naturalia sunt ad integritatem sententiæ exprimendam, ut vix omitti queant, quemadmodum in hebraica desiderentur; quis enim alicui existimanti aliquid esse, quod revera non est, aut eidem illudere volens si verum judicet hanc responsionem non tradat, *deciperis*; *res ita non est*, *sed hoc altero modo*, Hinc Vatablus quomodocumque hebraico textu conetur insistere, tamen ut integrum conceptum exponeret, ita Zebul respondentem inducit = Falleris, tantum est umbra montium, quæ refert homines = ita etiam Munsterus.

℣. 37. cum scripserit S. Hieronymus = & unus cuneus venit per viam, quæ respicit quercum = clamitat Sixtinus confici minime posse ex hebraica id genus interpretamentum, cum hujuscemodi verba מדרך אלון מעוננים *midderech elon mebonenim* nullam habeant relationem ad hæc latina *per viam*, *quæ respicit quercum*, unde ait Censor, si quis nolit retinere voces hebraicas tanquam proprium nomen loci, legenda potius erunt cum Benedicto = a via, quæ ducit ad planitiem ariolorum =

Satis de voce hebraica *elon* alibi disputavimus, & præsertim ad pag. 236. primi voluminis ubi ex Hebræorum Rabbinis vocem istam *Quercum* transferri posse demonstravimus. Interpretum plures etiam ad hunc locum *quercum* verterunt, ut Pagninus, & Auctor Concordantiarum. Fallitur autem Sixtinus dum opinatur a S. Hieronymo conversam esse vocem *Mebonenim* dum scripsit *quæ respicit*; hæc etenim verba probabilius existimamus a S. Doctore posita esse explicite, quæ in hebraica lectione implicite continentur; quemadmodum Joannes Benedictus explicite posuit hæc alia *quæ ducit* nec enim satis clara est sententia si legamus præcise hebraica verba, quæ sunt = a via quercus, seu a via planitiei = Excidisse itaque dicemus potius ex Vulgatæ textu vocem illam *Mebonenim*, si revera in hebraico textu existebat antiquitus tempore S. Hieronymi ex transcribentium oscitantia, quam a S. Hieronymo in lingua hebraica versatissimo tam inepte fuisse conversam. Nullum attamen detrimentum subisse ex illius vocis defectu latinum textum ex eo deducimus quod *Quercus*, sive *Quercetum* hoc in loco indicatum magis notum esset, quam quod per vocem *Mebonenim* reddi posset, nondum enim inter Interpretes definitum quid revera vox ista significet? & num proprium loci nomen, vel potius appellativum indigitet sub lite adhuc est.

℣. 39. S. Hieronymus cum sit interpretatus = Abiit ergo Gaal spectante Sichimorum populo = redarguitur ab Amama, eo quod hebraica verba לפני בעלי שכם *liphne babale sechem* non solum intuitum otiosum populi significent, sed quod Gaal tanquam Dux exierit ad bellum ante viros suos, qui postea secuti sunt ipsum.

Hæc tamen omnia ex contextu a quocumque facillime percipiuntur. Suos enim confœderatos habuisse Gaal refertur in hoc Capite ℣. 26. cum istis itaque abiit Gaal contra Abimelechum *Liphne bahale Sechem*, *coram viris Sichem* vertit Vatablus, atque exponit, idest *spectante populo Sichem*. Quid in hac versione est reprehendendum?

Ad ℣. 40. ait Sixtinus prætermissam a Vulgato vocem illam חללים *chalalim saucii*. Verum cum fugientem Gaal, ejusque exercitum in Vulgata legamus, multosque ex eis cecidisse usque ad portam Civitatis, quis non intelligat vel saucios vel occisos fuisse qui ceciderunt in prælio sub victorum gladio? Quæ sub versiculis 43. 44. & 45. adnotantur ab Amama nullius ferme momenti sunt.

Quod autem idem Censor opponit ad ℣. 24. deesse nimirum in hebraica lectione quamplurima, quæ in Vulgatæ textum irrepserunt, cum prius in margine instar commentarii fortassis apposita essent, non omnino subsistere respondemus, quamvis enim hoc in loco nonnulla a S. Hieronymo addita sint explicationis, majorisve intelligentiæ causa ex sacro textu nihilominus deprompta sunt; ad ℣. 33. Capitis 8. legimus *Baalberit* sibi in Deum asciviſſe Judæos, ejusque fanum, in quo thesaurus servabatur, in ℣. 4. Capitis 9. recensetur. Hoc igitur in loco S. Pater ea omnia referenda existimavit ut facilius, quo fugerant Sichimitæ innotesceret; prima ergo S. Doctoris manu in sua versione conscripta fuisse ea omnia, quæ in Hebræo desunt, opinamur, non autem ex margine in textum detrusa fuisse ab indoctis Librariis, ut Sixtinus supponit; in vetustissimis quippe codicibus habentur in textu, ut patet ex MSS. Martianæi, Vallarsii, & aliorum, quos in præsenti prætermittimus.

Sub ℣℣. 49. & 50. nonnulla in Vulgato nostro redarguuntur ab Amama, atque in primis excedere duabus vocibus lectionem nostram ad ℣. 49. nempe *fumo*, & *igne* hebraicæ versioni, in qua profecto desiderantur. Veruntamen ex ordine narrationis optime constat etiam per hebraicam lectionem igne, & fumo homines illos fuisse peremptos, quandoquidem hebræa ipsa postquam retulit succensam esse arcem, subjungit statim mortuos esse quasi mille viros, & mulieres, quæ mors ex succensione, non autem alia de causa contigisse refertur, ex igne igitur, & fumo eorum mors evenisse credenda est. Ad ℣. 50. inquit Sixtinus, hebraicum textum non alio modo reddi posse quam *castrametatus est contra Thebets & cœpit eam*; unde non apte Vulgatus hoc in loco interpretatus est. *Quod circumdans obsidebat exercitu*. Quis non videat idem esse *ponere castra ad expugnandam Civitatem*, *ac obsidione eam circumdare ad capiendam?* profecto Vulgatus textus narrat Abimelechum accessisse ad turrim in medio Civitatis existentem; quomodo autem illac accedere potuisset nisi prius Civitatem occupasset, eamdemque in suam potestatem perduxisset? Non ergo in Vulgato deest historiæ veritas, & integritas.

Ad ℣. 53. tandem hujus Capitis increpat Vulgati interpretationem quod *cerebrum* pro *cranium* præseferat; *& fregit cerebrum* scribit Vulgatus; cum scribendum *& quassavit cranium*. Grande mehercule erratum! & cranium, & cerebrum quassatum fuisse minime ambigimus cum ex ingentis turris altitudine molæ fragmen in Caput Abimelechi ceciderit, nec armigerum supra seipsum irruere poposcisset nisi in brevi se moriturum agnovisset; ex sola autem cranii fractione, nisi & cerebrum aliquo modo vulneratum existat, obitus necessario sequitur: quid ad nos ergo de litera si sensum legitimum possidemus?

Pauca notat ad Caput 10. Judicum Censor noster; nulla tamen ommittit, quæ videantur aliquod ab hebraica veritate præseferre discrimen; hinc ad ℣. 1. cum legamus in Hebræo להושיע ישראל *lehoschiah & Israel*; *ad salvandum Israel*. S. autem Hieronymus cum sit interpretatus *Dux in Israel* in eum insurgit Sixtinus contendens vocem *hoschiah* nullam Principis, vel Ducis dignitatem; sed solum officium salvandi significare.

Varia nihilominus munera Judices Israelis, qui & duces appellari solent, obiisse omnibus notum est, unde variis etiam nominibus indiscriminatim nuncupabantur, inter quæ illud etiam *Salvatoris* ad invenitur; sive ergo *Duces*, sive *Judices*, sive tandem *Salvatores* vocentur, omnia in unaquaque appellatione eorum exprimuntur officia; unde non immerito S. Hieronymus scribere potuit = surrexit Dux in Israel = cum idem sonet ac *surrexit Salvator in Israel*, sive *surrexit*, *qui salvaret Israel*. Videatur hac de re volumen 1. Disquisit. pag. 439.

Circa alteram difficultatem ob Vulgati lectionem *Thola filius Phua patrui Abimelech* satis diximus ad paginam 442. Primi Voluminis.

Ad ℣. 8. ubi ait Vulgatum omisisse verba ista *in anno isto*, cum legat Hebræa afflicti sunt *in anno ipso octodecem annis*; respondemus dubia admodum esse verba illa, unde potius vertenda esse *afflicti sunt in tempore isto octodecem annis*, ut sensum aliquem exhibeant. Verum in tali versione necessaria non sunt, cum satis intelligamus post mortem Iair a Deo rebellasse Israelitas, proindeque per annos decem, & octo in manus Philistiim, & Ammonitarum fuisse traditos; unde autem initium desumant isti anni incertum adhuc est.

§. XIX.

NON pauca in Vulgati lectionem ad cap. XI. Judicum Sixtinus redarguenda adinvenit, veruntamen eorum plurima ejus sunt levitatis, ut nec observationem mereantur; ne tamen quæ Vulgatæ lectioni quodammodo videntur detrahere illæsa ad ℣. 4. refellenda descendimus, quæ ab Amama opponuntur. Ait itaque in Hebraica scriptum esse ויהי מימים *vajihi mijamim: & fuit post aliquos dies*; unde, ait, verti non potest *in illis diebus* cum Vulgato.

Ac-

Accuratiorem, verioremque existimandam opinamur Vulgati lectionem, quæ hoc in loco hystoriam revocat, quam in fine cap. X. precedentis incœperat de Israelitarum defectione a vera Religione, deque vindice Deo eosdem flagellante per manus filiorum Ammon. In cap. autem XI. postquam sacer Textus Jephte ortum adversamque fortunam descripsit, statim assumit ordinem hystoriæ atque Ammonitarum incursus in filios Israel enarrat, unde optime scribit *in diebus illis pugnabant filii Ammon*. Textus autem Hebraicus hodiernus narrationem incursionum Ammonitarum describendam assumit hoc in loco a suo principio, indicans Ammonitas invadere cœpisse Judæorum Terram diebus aliquot post expulsum Jephte a fratribus suis; quoad substantiam igitur hystoriæ uterque textus consentire videtur ad invicem, quamvis Vulgatus principium vexationum, quas ab Ammonitis patiebantur Judæi, magis indefinite post mortem Jair reponat.

℣. 19. Vulgatus redarguitur a Censore nostro quod verbum Hebraicum עד מקומי *had mekommi* converterit *usque ad fluvium*; cum potius *usque ad locum* trasferendum esset.

Sensus in utraque sententia idem est; terra quippe Regis Sehon usque ad fluvium Jordanem protendebatur; Jordanis autem terminus erat terræ Chanaan ab Oriente sive ergo exposcerent Israelitæ procedere per terram Sehon usque ad fluvium, nempe Jordanem, sive usque ad terram vel locum suum, nempe ad regionem Chanaan idipsum expostulabant. In Deuteronomii cap. ℣. 29. legimus = concedas transitum donec veniamus ad Jordanem, & transeamus ad terram &c. Numer. 21. ℣ 22. legimus = donec transeamus terminos tuos = Compertum itaque est quod in Vulgata eadem veritas ac in Hebraica reperitur.

Ad ℣. 24. habetur in hebræa הלא את-אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש *alo et-ascher jorischcha Chemos Eloecha oto tirasch*, quæ male a Vulgato fuisse conversa in latinum hoc modo = Nonne ea quæ possidet Chamos Deus tuus tibi jure debentur? = Sixtinus opinatur, cum transferenda esse contendat = An non quodcumque possidere te facit Chamos Deus tuus possidebis illud? =

Animadvertit ad hunc locum Abulensis clariorem quidem esse interpretationem ex hebraica expressam, sicut Sixtinus exposcit; nihilo tamen minus etiam Vulgati lectio legitima adinvenitur quandoquidem sensus est: sicut tui juris esse arbitraris, quæ existimas pertinere ad Chamos Deum tuum; ita quæ pertinent ad Deum nostrum in possessionem nostram quod cedant necesse est. Hæc expositio literalis est, & eamdem exprimit sententiam, quam Vulgata, quæ pervetustum retinet textum S. Augustini temporibus jam publicatum, quamvis S. Pater eidem præponeret alteram ex Græco expressam interpretationem; hoc itaque modo scribit Augustinus quæst. 49. in Judices = quidam Latini sic interpretandum putaverunt ut dicerent: *Nonne quæcumque dedit tibi in hæreditatem Chamos Deus tuus, hæc possidebis?* quidam vero sic habent: *Nonne quæcumque possedit Chamos Deus tuus hæc possidebis?* Magis autem sensus elucet in iis verbis quæ græcus habet: *Nonne quæcumque hæreditavit tibi Chamos Deus tuus hæc hæreditabis. &c.* = uno denique modo, vel altero legamus, eamdem sententiam intelligimus.

Ad initium ℣. 26. deesse in Vulgata ait Sixtinus vocem *Israel* quæ ponenda est post verbum *habitavit* ne forte quis rudior ad Balac referat, quod de Israele dictum est. Miratur deinde Sixtinus quod in Vulgata Romani correctores non emendaverint Librariorum errorem *juxta Jordanem*, cum legendum profecto sit *juxta arnon*.

Quantum itaque ad primum attinet; cum rudiores soleant pronomen relativum cum substantivo proxime antecedenti comparare, hinc relativum *eum* ad *Israel* quisque pertinere cognoscit, quemadmodum norunt omnes Balac filium Sephor, Regem Moab nequaquam in Hesebon, & viculis ejus, nec in Aroer & villis ejus esse commoratum per annos trecentos, sed ibidem habitasse Israelitas post devictum Sehon Ammorrhæorum Regem; unde nonnisi per summam inscitiam verbum *habitavit* referri potest ad Balac. Quod autem subjungit, fuisse nimirum corrigendam Vulgati Lectionem *juxta Arnon* dicimus esse incertum num Librarii textum Hebraicum, vel Latinum perturbaverint; S. Hieronymi ætate Jordanem scriptum fuisse in hebraicis Codicibus non est incredibile, cum in vetustissimo S. Patris Codice a Vallarsio edito *Jordanem* habeamus. LXX. Interpretes pariter παρὰ τὸν Ἰορδάνην *juxta Jordanem* legunt; & sane Jephte commemorat quidquid filii Israel possederant per annos circiter trecentos de terra in quæstionem ab Ammonitarum Rege perducta, nonne usque ad Jordanem illam occupaverant? eccur ergo postquam alias ejusdem terræ plagas recensuerat non etiam occidentalem commemorare potuerit, quæ ad Jordanem habebat limites? Correctores ergo Romani non immerito *juxta Jordanem* reliquisse videntur; eo vel magis quod auctor Hiscuni apud Drusium ad ℣. 26. Cap. 2. Deuteron. scribat = sane legimus in libro Judicum, fuisse in Oriente desertum, sicut scriptum est: & hæreditaverunt terminum Ammorrhæi ab Arnon usque ad Jaboc, & a deserto usque ad Jordanem = Civitates ergo *justa Jordanem* existentes poterat Jephte commemorare.

Ad ℣. 27. inquit Sixtinus superfluam esse a Vulgato positam expositionem per hæc verba *indicens mihi bella non justa*; cum hebræa legat להלחם בי *lebillacham bi pugnando contra me*. Unusquisque dignoscit explicatiori modo redditam esse a S. Hieronymo sententiam eamdem, quæ est in hebræa; antea quippe legit textus hebraicus = *inique agis pugnando contra me*; si ergo inique agebat pugnando contra Jephte, jam bellum indictum erat injustum.

Plurima ad ℣. 31. hujusce capitis congerit Sixtinus contra Vulgati interpretationem; & primo quidem ad solos homines per-

perſtringit quod generaliter etiam de brutis Jephte pronunciaverat dixit enim = & erit quodcumque egredietur..... in occurſum meum &c. = Vulgatus autem ſcribit = quicumque primus fuerit egreſſus &c. = Deinde, ſubjungit Amama, votum bimembre contraxit Vulgatus in unum membrum, ut enim adnotat Kimchius *vau* non per particulam *&* hoc in loco, ſed per *aut* disjunctivam exponi debet; ita ut ſit ſenſus = quodcumque egredietur in occurſum meum aut erit Domino conſecratum, aut offeram illud in holocauſtum, ſi videlicet fuerit idoneum Sacrificio. Alia multa deinde tradit Sixtinus ut oſtendat filiam Jephte non morti violentæ, ſed morti civili, ad perpetuum ſcilicet cœlibatum fuiſſe deſtinatam.

Satis de voto Jephte a celeberrimis eſt diſputatum Auctoribus nec quæ dicta ſunt replicare lubet, videatur Calmeti peculiaris diſſertatio ad frontem Commentariorum in Lib. Judicum præfixa, nec non altera Ludovici Capelli diſſertatio inter criticos ſacros exiſtens, in qua necem cruentam in filia, Jephte fuiſſe executum demonſtrat. Quod autem ad Vulgatæ textum pertinet, cum magis eſſe legitimum atque hebraicæ veritati congruentiorem opinamur, quam recentem Rabbinorum interpretationem: noſter quippe cum LXX. Syriaca, & Arabica apprime conſonat, quæ omnes ſimul habent = quicumque primus fuerit egreſſus, cum holocauſtum offeram Domino = Ad ſolos autem reſpicere potuiſſe homines Jephte dum votum vovit, ſacer textus indicat ſatis per illa verba *egreſſus fuerit de foribus Domus meæ in occurſum meum*. Nunquid oves, & boves egredi poterant de foribus Domus ſuæ in occurſum ejus? Nunquid carnem immolare Domino cogitavit? de viris ergo aut mulieribus in ſua poteſtate conſtitutis loqui voluiſſe credendus eſt hic Judex; quapropter particulæ *vau* in particulam disjunctivam *vel* commutatio merum Rabbinorum commentum eſt, cum nulla id faciendi neceſſitate ex ſacro textu compellamur. Prælaudatæ legantur diſſertationes.

Ad ℣. 34. duo ex Vulgati lectione commiſſa in Hebraicam veritatem Sixtinus aſſeverat, primum quod vox hebraica יחידה *jechidba* converſa ſit in unigenitam, cum tamen ejus vera ſignificatio ſit *unica*; aliud quippe eſt eſſe filium unicum, aliud eſſe unigenitum prima appellatione cum poſſumus intelligere qui, cæteris mortuis fratribus ſupereſt; unigenitus vero nuncupatur qui ſolus genitus eſt a Patre ſuo. Secundum quod a ſua verſione Vulgatus vocem hebraicam ממנו *mimmennu ex ſe*, eliminavit; unde legendum erat = Non erat ipſi (Jephte) ex alius filius vel filia = dicit *ex ſe* quia forte habere potuit prævignos vel adoptivos, quos ipſe minime genuerat.

Ex ipſamet hebraici textus lectione evidenter iniquitatis revincitur Sixtini in Vulgatum Interpretem cenſura. Quare reprehenditur Vulgatus ubi ſcripſit *unigenitam*, ſi ex hebraica veritate alios liberos Jephte non fuiſſe demonſtratur? eccur conqueritur cenſor ſi vocem *mimmennu* prætermiſit S. Hieronymus ſi eamdem ſatis expreſſerat dum ſcripſit *unigenitam* quæ vox, fatente Sixtino alios filios genitos non fuiſſe, per ſe palam facit? Satis hæc videntur ad Vulgati lectionem defendendam.

Incuſat ad ℣. 35. Vulgatum noſtrum Sixtinus quod verterit: *decepiſti me, & ipſa decepta es*, cum legat Hebræa הכרע הכרעתני *bachreab bichrabtini, deprimendo depreſſiſti me*; nullum itaque locum hic habere Vulgati lectionem *decepiſti* contendit.

Quam variæ ſint ad hunc locum Interpretum verſiones eſt incredibile. Itala antiqua ut patet ex lib. 3. offic. S. Ambroſii legebat = Heu me, filia, impediſti me, in ſtimulum doloris facta es mihi = S. autem Auguſtinus quæſt. 49. in Judic. ſcribit = Heu me, filia mea impediſti me in offendiculum facta es in oculis meis = idipſum ferme apud S. Proſperum in Lib. de Promiſſ. part. 2. Cap. 20 legimus enim ibi = Heu mihi, filia, offenſio facta es in oculis meis = quæ omnes lectiones ex Græcis videntur expreſſæ in Main enim Oxon & in editt. Ald. & Compl. ſcriptum eſt εἰς σκῶλον ἐγένε ἐν ὀφταλμοῖς μου ante hæc verba præmiſſa erant hæc altera οἴμοι θυγάτηρ μου heu mihi filia mea in offendiculum facta es in oculis meis. S. Hieronymus tamen transferre potius decrevit = decepiſti me, & ipſa decepta es = quia totum in hac verſione animi ſenſum exprimere judicavit; quid eſt enim forte, vel eventibus decipi; niſi in id, quod nec ſperabamus, nec volebamus, incidere? Si quoddam contra ſpem, fiduciamve noſtram infortunium nobis contingat, nonne ſtatim querentes, & quodam quaſi furore agitati dicimus *decepti ſumus* in expectatione noſtra, *illuſi in ſpe noſtra ſumus?* quæ ſiquidem enunciatio mentis turbationem animique dejectionem apprime ſignificat; quod unum hoc in loco græcæ non minus quam hebraicæ locutiones ſignificant.

Ad ℣. 37. nullum ferme diſcrimen agnoſcimus inter hebraicam, & Latinam lectionem; idem quippe omnino eſt ſive alicui dicamus Principi *fiat mihi hoc*, ut habet hebraicus textus: ſive dicamus *hoc mihi præſta quod deprecor*; preces enim etiam in verbo *fiat* implicite ſaltem continentur.

℣. tandem 39. hebraicum textum והיא לא ידעה איש *vehi lo jodah iſch* legendum dubio procul ſupponit Sixtinus = & ipſa non novit virum = id autem ad ſuam confirmandam opinionem de ſola civili morte filiæ Jephte collimare Cenſor ipſe nequaquam diſſimulat. Vulgatus autem, quidquid de virgine illa ſit geſtum, ſolum adfirmat cœlibem fuiſſe, nullumque noviſſe hominem dum a Patre oblata eſt, quæcumque fuerit oblatio quam vera corporali ac violenta illius puellæ morte expletam cum pluribus inſignibus opinamur Auctoribus.

Ad hunc verſiculum tandem confodit obelo Sixtinus hæc verba *& conſuetudo ſervata eſt*, quæ in hebræa deeſſe contendit. Quid tamen erroris hæc paucula verba contineant minime indicavit; nonne hæc explicant præceden-

cedentia? in hebræo quidem legimus ותהי חק vathebi chok, *& fuit in consuetudinem*, ut Vatablus vertit. R. David vertit *& erat statutum*: Vulgatus noster ait statutum hujusmodi fuisse servatum apud Judæos, quod quidem verissimum est in eorum etiam Sententia qui ad virginitatem perpetuo servandam Jephte filiam fuisse destinatam opinantur. Quandiu autem hæc consuetudo servata sit aqud Hebræos incertum est, quamquam Epiphanius apud Grotium suis temporibus adhuc viguisse sit testis.

§. XX.

AD ℣. 1. cap. 12. Judicum in Vulgatum nostrum invehitur Amama quod non integre hebraicam sententiam transtulerit, quæ ita concepta est ביתך נשרף עליך באש *betcha nisroph balecha baes, domum tuam comburemus super te in igne*. Vulgatus autem solummodo scripsit = igitur incendemus domum tuam = satis in Latina videntur Ephraimitarum comminationes expositæ, quamvis voculæ illæ *super te* fuerint omissæ, quæ profecto in S. Hieronymi codice leguntur hoc modo = igitur incendemus te, & domum tuam = inter ea proinde locus iste referri posse videtur, quæ fatentibus Romanis correctoribus accurationi adhuc manu indigent, nisi fortassis ex Librariorum incuria hæc menda sit derivanda.

℣. 7. Cum scripserit S. Hieronymus *sepultus in civitate sua Gadaad* reprehenditur ab Amama eo quod *in urbibus* Gilead præseferat Hebræa, juxta frequentem in lingua Hebræorum Ellipsim, qua pluritatis numerus pro singulari usurpatur idest *in urbibus* pro in *una urbium*. Subjungit deinde *Gilead* non esse hoc in loco nomen urbis.

Si itaque legendum est *in una urbium*, cur potius *in civitate sua* non legemus? nonne LXX. ἐν πόλει αὐτοῦ habent? Jephte domum in Maspha habuisse indicatur §. 34. Cap. XI. ibidem propterea fuisse sepultum credibile omnino est, quicquid Rabbini fabulentur de ejus corpore membratim conciso, & in variis oppidis Galaad sepulto. In Vulgati lectione tandem vox *Galaad* gignendi casus est, non urbis nomen, sed Provinciæ.

Ad ℣. 11. male in Vulgata nostra expressam vocem *Abialon* notat Sixtinus, cum ex Hebræa legendum sit *Elon*. Profecto in Hieronymiano codice *Elon* habetur; in Græcis autem Ἠλὼν vel Αἰλὼν; mutatio autem hujus nominis nullum inducit errorem, cum satis ex contextu viri nomen esse, non civitatis intelligamus.

Quæ notat Sixtinus ad ℣. 2. cap. 13. nullius prorsus momenti sunt, cum in idem omnino collimient. Versu autem sexto hujusce capitis contradictio videtur haberi inter hebraicam, Latinamque lectionem; in Vulgata quippe scriptum est = quem cum interrogassem quis esset, & unde venisset... noluit mihi dicere = in hebraica vero = nec rogavi eum undenam esset, & nomen suum non indicavit mihi. =

Dubium profecto nasci potest num particula לא *lo*, non addita sit hebraico textui, vel potius a Latinis, & Græcis eliminata in MS. Alexan. ac edit. Complect. nec non in Oxon. & Ald. legimus καὶ ἠρώτων *& interrogabam*, eodem modo legebat S. August. ut patet ex quæst. 51. in Judic. idipsum legimus in vetustissimo S. Hieronymi codice: cur ergo hodiernis hebræorum codicibus tanta fides, ut vetustissimi omnes abiiciantur? Quinimmo esto sermonis ordo in hebraica etiam conservetur, congruentior tamen in Vulgata videri potest; cum magis mirabile sit Angelum quamvis interrogatum, nomen suum indicare noluisse, quam si illud non interrogatus tacuisset: nonne ergo a Vulgati lectione tot veterum codicum fulcita testimoniis recedendum est, quidquid in oppositum hebraicæ lectionis defensores opinentur.

In ℣. 7. redundare apud Vulgatum hæc verba *ab infantia sua* tuetur Sixtinus eo quia vocem נער *nabar* vertit *puer* hoc in loco. Quis non videat nihilominus in Vulgato eamdem omnino sententiam haberi, quam in Hebræo, licet aliquantulo clarius? Scribit itaque Vulgatus = erit enim puer Nazaræus Dei ab infantia sua, ex utero matris suæ = idest Puer, quem paries, Nazaræus Dei erit ab infantia sua, quinimmo ab hora, qua exierit de ventre matris suæ = sicuti ergo in ℣. 5. eadem verba superflua non sunt, fatente Sixtino, quia deest vox *puer*; hoc etiam in loco relinqui poterunt, quia *puer* vicem gerit vocis *filius*.

℣. 12. ubi in Vulgata de puero rogat Angelum pater, atque Angelus de vita pueri instituenda respondisse videtur scilicet = Ab omnibus quæ locutus sum uxori tuæ abstineat se; quidquid ex vinea nascitur non comedat &c. = ad matrem Sampsonis referre cogit textus hebraicus nostri temporis, cum verba illa omnia fœminina sint. Veruntamen ea omnia de filio enunciata fuisse ut scilicet a vino, sicera, & quocumque immundo se se abstineret, ipsimet Protestantes confitentur, ut Sixtinus ipse testatur. Vulgati autem verba ex se indifferentia reperiuntur, adeo ut non minus ad matrem, quam ad filium referri queant; interrogatio utique de institutione vitæ infantis proposita erat, unde & de illo responsio tradenda videbatur, ut Abulensis quæst. 26. in cap. 13. Judic. observat.

Ad ℣. 19. tandem in Vulgatum Sixtinus exurgit, quod hebraicum textum ויעל על הצור ליהוה ומפליא לעשות *vajiabal bal batsur ladonai umaphli labasot* converterit = & posuit super petram offerens Domino, qui facit mirabilia = cum potius transferendum foret *& obtulit super petram Domino; & mirificabat facere* scilicet Angelus.

Non desunt quidem Commentariorum Scriptores, qui hebraica prædicta latine reddant = obtulit super petram Domino, & ei qui facit mirabilia = quæ profecto sententia duplicem sensum continere posse videtur: primum = obtulit Domino mira patranti: secundum = obtulit Domino, & Angelus fecit mirabilia = educens de lapide ignem. Videamus modo quemnam ex hisce sen-

sensibus retinuerit antiquitus Ecclesia. Augustinus legebat = obtulit super petram Domino mirabilia facienti = ut patet ex ejus quæst. 54. in Judic. MSS. pariter Alexand. & Oxon. nec non Editt. Ald. & Compluten. habent τῷ θαυμαστὰ ποιοῦντι *mirabilia facienti*; eodem pariter modo legit Hieronymianæ versionis codex; eccur ergo ab ista recedamus lectione, si ab hebraica veritate minime discrepantem intelligimus?

Ad Cap. XIV. Judicum tria redarguenda a Sixtino sunt adinventa. Primum sub Versiculo 8. in quo Vulgatus noster legit *in ore leonis erat*, & *favus mellis*; cum tamen hebraicus textus expresse habeat = examen apum erat in corpore Leonis & mel = vox enim hebraica גוית *ghevijah* non *os*, sed *corpus* vere significat, quemadmodum & ipse Vulgatæ auctor aliis in locis convertit. *Mel* tantummodo ulterius, non *favus mellis* legunt Hebræa & versio LXX.

Levia sunt hæc, & nullius fere momenti, ut quisquam dignoscit. Sive enim legamus *in ore*, sive *in corpore* veritas est examen apum in cadavere Leonis insedisse, ibidemque mel fuisse repertum; mella autem in favis solent apes reponere, neque sine illis ipsa e floribus congregant, ut Virgilius 4. Georg. scribit = prima favis ponunt fundamina = & sane nequaquam manibus potuisset Sampson mel desumere, suisque parentibus transferre nisi favum sustulisset, in quo mel includebatur; hinc Vulgati lectio optime reperitur consistere; eodemque pacto legebant vetustiores Ecclesiæ Patres Ambrosius, & auctor Lib. Promiss. quorum primus in Epistola 19. ad Vigil. scribit = favum in utero Leonis offendit, atque abstulit: alter autem = dum cadaver inspicit animantis favum mellis in ore leonis suspiciens, abstulit = Græca pariter habet καὶ ἐξέκλινεν ἰδεῖν τὸ πτῶμα τοῦ λέοντος καὶ ἰδοὺ συναγωγὴ μελισσῶν ἐν τῷ στόματι τοῦ λέοντος καὶ μέλι *in ore* ergo Leonis codices isti legebant; nec ex alia corporis parte, quam per leonis discerpti fauces videntur apes ingredi potuisse intra cadaver, & egredi, unde in ore, hoc est intra os dicitur mel adinventum. Alia duo quæ a Sixtino ad caput hoc opponuntur nec consideranda videntur.

Plura ad cap. XV. Judicum Sixtinus redarguit: atque in primis non idonee redditos ex hebraica Versiculos 4. & 5. a S. Hieronymo contendit. Veruntamen proponamus utrumque textum, & videamus discrimen. Hebraicus, juxta Sixtini lectionem, hoc modo se habet = accepitque faces & obvertit cauda ad caudam posuitque facem unam inter duas caudas in medio: & accendit ignem in facibus, & immisit in segetes Philistinorum = Vulgatæ textus hic est = caudasque earum junxit ad caudas, & faces ligavit in medio: quas igne succendens dimisit, ut huc illucque discurrerent; quæ statim perrexere in segetes Philistinorum =. In quo quæso discrepant hæ sententiæ? in nullo profecto si sensum velimus attendere, cui solummodo insistere pollicebatur S. Hieronymus ut alibi animadvertimus; non diutius propterea in hisce immorandum.

Ad 8. ℣. hujus cap. plura Censor agglomerat ut ineptam S. Hieronymi interpretationem ostendat. Textus itaque hebraicus hic est ויך אותם שוק על ירך מכה גדלה *vejach otham schok hal-jarech machchab ghedhola*, *& percussit eos tibia super femur plaga magna*.

Locum hunc Divinæ Scripturæ longe obscurum esse, variamque interpretationem capacem Sixtinus ipse confitetur; eæ omnes apud Drusium Lyranum, & Calmetum videri possunt, nos unicam S. Augustini expositionem ac lectionem hujusce textus ex quæst. 55. in Judic. desumptam enarrabimus = quid est, inquit, S. Doctor, quod dictum est, quod percussit alienigenas Sampson tibiam super femur... & non ait scriptura percussit eos tibia super femur, sed tibiam super femur. Nimirum ergo inusitata locutio facit obscuritatem; ita enim dictum ac si diceretur percussisse eos valde mirabiliter, ideſt ut admirando stupentes tibiam super femur ponerent, tibiam scilicet unius pedis super femur alterius sicut solent sedere qui mirando stupent. Tanquam si diceretur percussit eos manum ad maxillam ideſt tanta cæde ut manum ad maxillam tristi admiratione ponerent: hunc sensum ita se habere etiam interpretatio, quæ est ex hebræo satis docet nam ita legitur: percussit eos ingenti plaga ita ut stupentes suram femori imponerent = longiuscula est hæc S. Patris auctoritas, ex qua tamen convincitur quonam pacto tunc temporis sacer hic textus intelligeretur; quare ergo Vulgati lectio rejicitur?

Sub ℣. 9. hujus Capitis Vulgatum Interpretem veluti Expositorem potius quam Interpretem se gessisse Censor noster exclamat, cum ex proprio adjunxerit marte *ubi eorum fusus est exercitus*.

Nunquid illicitum est hebraicorum nominum significationem exponere? quot, si ita res est, a divinæ scripturæ textu sunt eliminanda! refert itaque sacer textus ascendisse Philistiim in terram Juda, atque castrametatos esse in Lechi, scilicet *in maxilla* quid ex ista voce intelligimus de vera loci illius appellatione? nihil profecto: neque cur locus ille *maxilla* fuerit appellatus noscere datum esset nisi S. Hieronymus causam appellationis exposuisset; non ergo superflua sunt ea verba neque a sacro textu aliena.

Ad ℣. 14. Vulgatum nostrum objurgat, quod nullam brachiorum, & manuum, quas ligatas ennarrat hebraicus textus, in sua versione mentionem habuerit. Quis tamen nesciat homines vinciri solere brachiis, & manibus dum ad ergastulum, vel alio perducuntur, si eorum persona custodienda necesse est? Satis se Vulgatus explicuit dum funibus duabus Sampsonem describit ligatum. Redarguit ulterius Vulgati lectionem, hoc modo ibidem conceptam = sicut solent ad odorem ignis consumi lina, = cum, inquit, Censor, hebræa legat *ut lina*, *quæ combusta sunt igni*.

No-

Notum est omnibus familiare fuisse S. Hieronymo eam phrasim, qua aliis etiam in locis divinæ scripturæ usus est; quinimmo eodem modo legebat S. Augustinus ut patet ex Locut. 53. ubi scribit = sicut stupa, cum olefecerit ignis = nil quippe aliud eo modo dicendi significatur, quam facilitas stupæ ad dissolvi, & comburi ad ignis applicationem; cur ergo eo loquendi pacto uti non poterat Vulgatus Interpres si fatente Drusio verbum ריח etiam odorari significat?

℣. 15. a S. Hieronymo prætermissam adfirmat Sixtinus vocem *ritija*, *humentem* vel *putrescentem*. S. Hieronymus autem hoc in loco scribit *quæ jacebat* secus lectionem LXX. qui verterant ἐξεῤῥιμμένην *projectam*; & sane ut accuratiores etiam Expositores advertunt inepte prorsus adnotatur num asini mandibula putrescens, sive sanie scatens esset.

Ad ℣. 26. adnotat Sixtinus diversam prorsus esse Vulgatæ lectionem ab hebraica veritate, habet enim hebraicus textus: בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש *bilchi hachamor chamor chambrathaim bilchi hachamor hichchethi eleph isch*; idest: *in maxilla asini acervum, duos acervos: in maxilla asini percussi mille viros*; hæc verba, inquit Censor, ita Burgensis exponit = Intentio hujus lectionis erat dicere quod in maxilla asini acervum, imo acervos Philistæorum percusserat. =

Adversus istam Censoris oppositionem non pigebit exscribere unam Castalionis ad hunc locum Expositionem, ut videat Sixtinus quanto jure in Vulgatum succenseat: =
„ *Maxilla asini*, *asini asinarii* חמור חמרתים *chamor chamorathaim*; *asinus asinarius* eo modo dicitur, quo *caprum caprinum*; & *bovem bovinum* dici adnotavimus, & quomodo Judic. 5. רחם רחמתים *racham rachamathaim*, *puella puellaris*, idest puella dicitur, estque elegans repetitio præsertim in sententiis. Neque hic magistros Judæos sequi placet, qui חמור *chamor* acervum interpretantur. Nam ita, & imperfecta foret, & minus elegans sententia; neque iisdem vocalibus scribitur id verbum cum *acervum* significat nisi hoc in loco, si illis credamus. Sed ambiguus cum sit in testimonium adduci non potest. = Hanc prolixam Castalionis expositionem non alia exscripsimus de causa nisi ut a suis revincatur Sixtinus de insistentia censuræ, quam in Vulgatum ad hunc locum elaboravit. Videantur ad hunc locum Calmetus aliique Catholici Commentariorum Scriptores.

Non validiorem, alteram ad ℣. 17. in Vulgatum nostrum exprobrationem a Sixtino intentatam, eo quod S. Hieronymus vocem *Ramath-Lechi*, *elevatio maxillæ* esse interpretandam adjunxerit, reputamus; quamvis nec ipsi inficiari possimus eamdem vocem transferri peroptime posse *projectio maxillæ*, si *Ramath* formetur ab רמת *ramath*, si autem *Ramath* derivetur ab רמה *rama* ut R. Ben-Levi sentit, tunc *elevatio mandibulæ* prædicta vox reddenda est cum Vulgato. LXX. legunt ἀναίρεσις σιαγόνος *elevatio maxillæ*; ex quibus fit palam non immerito eam interpretationem a Vulgato potuisse adjungi, quamvis utraque interpretatio maxime vera censeri queat, cum in eodem loco & *elevatio mandibulæ* contigerit, dum eamdem e terra Sampson arripuit ac inimicos percussit; & ejusdem *mandibulæ projectio* dum fugatis hostibus, ac interemptis eamdem projecit.

Ad ℣. 19. cum verterit S. Hieronymus = Aperuit Deus molarem dentem in maxilla asini = redarguitur ab Amama quod vocem *asini* adjunxerit, & quod vocem מכתש *machtes dentem molarem* converterit cum tamen *foveam* seu *cavitatem* ad instar mortarii significet. *Lechi* ulterius incertum est an hoc in versu *asini maxillam* vel potius locum qui maxilla appellabatur, indigitet, unde concludit Censor audacter nimis suam in sacrum textum opinionem intrusit.

Mirum est Sixtinum tanta cum libertate Vulgati lectionem objurgare, cum tamen multi Ecclesiæ Patrum, & Interpretum illius versionem retinuerint priusquam etiam ab ipso componeretur. S. Ambrosius Epist. 19. ad Vigil. scribit = cum projecisset ille maxillam aperuit scissuram ejus, & fons erupit ex ea = aliis in locis idem scribit S. Pater. Auctor Lib. de Promiss. Cap. 21. hæc habet = Adprehensa etenim asini maxilla, mille viros ex ea prostravit, cæterosque vertit in fugam, qui cum siti præliando deficeret invocato Deo, ex rima ejus maxillæ aqua profluens priscæ virtuti reddidit satiatum = Idipsum sentiunt S. Hieronymus in Epithaphio Paulæ, S. Chrysost. Homil. 15. ex diversis in Matth. Prudentius, & ex recentioribus Vatablus, qui ex cavitate, in qua erat dens molaris, fontem scaturiisse ait, & cum eodem plures alii sentiunt Expositores, & Interpretes, qui esto aquam diffluxisse ex cavitate maxillæ, in qua dens molaris erat infixus, apprime tamen cum Vulgati lectione cohærent, quæ tradit Dominum aperuisse, idest eduxisse molarem dentem & inde aquas fecisse diffluere. Vox pariter hebraica *machtes*, *dentem molarem* non minus, quam *cavitatem* seu *mortarium* significat. Cur Vulgatus ergo redarguitur? In præsenti autem de voce *Lechi* nihil inquirimus, cum satis apud Expositores de eadem disputetur.

§. XXI.

NON pauca Sixtinus in Vulgati lectione ad Cap. XVI. Judicum redarguenda sibi proponit in sua contra Latinam versionem Censura. Ad ℣. 2. hujus Capitis in primis male a S. Hieronymo scriptum esse *Philisthiim* ait cum Gazæi, cives nempe Gazæ, legendum sit. Superflua insuper opinatur ea verba: *& percrebuisset apud eos*.

Utitur ni fallimur, generali illa voce *Philisthiim* Vulgatus noster, quia revera Gaza, Civitas fuit Philisthinorum, tunc temporis. Bellum ulterius universæ Philisthinorum genti indixerat Sampson, unde, & *Philisthiim* semper eosdem appellat Sacer Interpres, quamvis indicare non desinat singularia eorum loca, in quibus illustriora Sampsonis facinora contige-

tigere: quod ad veritatem & claritatem historiæ satis est.

V. 9. hujus Cap. cum in Vulgata legamus *filum de stuppæ putamine tortum* Sixtinus ait Pontificios de nihilo in vera hujus loci lectione se delassare, cum in hebræa nil aliud habeamus quam פתיל הנערת *pethil banneboreth filium stupæ*, reprehendit deinde censor Brugensem quod Vulgatæ lectionem alteri in vetustis codicibus existenti præseferat; idque non alia de causa, quam ut Romanis Correctoribus, & Pontificibus blandiretur; verosimiliorem quippe esse ait Sixtinus, quam præseferunt codices Lyræ, & Benedicti, qui legunt *filum* de stuppa tortum sputamine; sputo enim uti solent dum stupæ filum nent mulieres.

Nimis acutum se prodit Censor noster ut Vulgatum redarguat: Vox hebraica *pethil filum tortum* significat, ut concordantiarum hebraicarum Auctor ostendit, *filum tortum* vetustissimi codices præseferunt; sola remanet disputatio num potius legendum de *stuppæ putamine*, vel potius *de stuppa tortum sputamine*; Correctores Romani *de stuppæ putamine* retinuere, quibus consentit Brugensis, non quidem ut eisdem blandiatur, sicut calumniatur Sixtinus, sed quia vetustissimi, meliorisque notæ codices ita legunt, ut Martianæus in suis ad versionem S. Hieronymi notis animadvertit; optime propterea Brugensis interpretatus videtur dum scripsit. = Verosimilius est Interpretem dicere voluisse filum de vili stuppa, est enim stuppa quasi putamen, cortex, & eiiculum lini =.

Ad V. 11. Vulgati lectionem *si ligatus fuero novis funibus* carpit Sixtinus cum originaria vox hebraica בעבתים *bababotim in funibus contortis ad invicem* seu *implexis* significare possit. Inutilem prorsus hanc adnotationem Calmetus appellat, cum eadem hebraica illa vox aliquando catenulas aureas Rationalis significet, aliquando vero pro simplicibus funibus usurpatur. *In funibus novis* legebat S. August. Locut. 60. & 61. Græcum etiam exemplar habet. Ἐὰν δεσμεύοντες δήσωσί με ἐν καλωδίοις καινοῖς *si ligantes ligaverint me funibus novis* &c. Omittimus interim vocem illam a pluribus explicatam esse de viminibus, seu virgis virentibus; quibus si constringeretur, ajebat Sampson, se in invalidatum sicuti cæteros homines adfirmabat. Vulgati lectio nihilominus retinenda est.

Versiculis 12. & 13. cum S. Hieronymus scripserit *sicut fila telarum*, *& septem crines capitis mei*; redundantiæ & abusus ab Amama redarguitur, cum in V. 12. abundet vox telarum; & in V. 13. versa sit hebraica vox מחלפות *machlephot*, *crines*, quæ *cincinnos* vel *floccellos*, ut ait Lyra, significat.

Quamvis, ut explicatior divinus textus proponeretur legenti, vocem *telarum* adjunxisset S. Hieronymus, non culpandus ut reus, sed potius grati animi argumentum eidem a nobis exhibendum, opinamur decentius, nunquid sacri textus permutavit sententiam? eccur ergo redarguitur? Vox hebraica *michlephot* utroque modo *capillos* significare potest, atque *concinnos*; ex contextu autem satis fit palam per numerum septenarium totam cæsariem Sampsonis fuisse indicatam, eo quod ad V. 19. hujusce Cap. septem crines abrasi dicuntur, cum tamen omnes omnino excisi essent; sive ergo numerum septenarium ad crines, vel ad cincinnos referamus, æquali modo totam capillorum massam intelligamus oportet; sicuti revera Catholici Expositores communiter intellexerunt. Quæ tandem in sequentibus hujus Capitis Versiculis tanquam superflua notat, vel inepte translata ex hebraica, non majoris sunt momenti, quam quæ in duobus prædictis Versiculis observavimus.

Sub Cap. 17. tria redarguit Sixtinus in Vulgati lectione; primum ad V. 2. in quo vocem אלית *alit*, male conversam esse *juraveras*, cum potius *execrata es* foret interpretanda. Secundum est ad V. 7. hujus Capitis, in quo pro *ex cognatione ejus* legendum contendit Amama *ex familia Judæ*; alia autem verba Vulgati *& habitabat ibi*, vertenda erant *& peregrinabatur ibi*, cum habeat Hebræa והוא גר-שם *vebu ghar-scham & erat peregrinatus ibi*. Tertium tandem est, in V. 10. ubi omissa a Vulgato conqueritur ea ultima verba וילך הלוי *vajielech ballevi*, *& ivit Levita*.

Cujusnam generis sint hæc, quæ menda Sixtinus appellat, videamus oportet. Primum itaque nullius prorsus momenti est cum verbum illud hebraicum etiam *jurare* significet quod postea pro *consecrare* sive *Deo vovere* aut *promittere* usurpari posse Catholici Expositores agnoscunt, & hoc in sensu a Vulgato fuisse intellectum dubitare vix sinunt sequentia sacri textus verba. Quis modo erroris incuset Vulgatum, si legitimum sensum; quem optime Hebraicus etiam textus compatitur, nobis reddidit? Ad secundum dicimus facillime æquivocationem evitari, si relativum *ejus* ad *Juda*, quod est nomen substantivum immediate antecedens, reducatur; sicut, paucis exceptis, omnes ferme Commentariorum Scriptores intellexere: dicitur vero Levites de cognatione Judæ, quia forrassis ejus mater de illa Tribu erat, ut plures Rabbini tuentur apud Drusium ad hunc locum. Quod autem adolescens Bethlehemites habitaret in Ephraim ut peregrinus, satis ex sequentibus indicatur versiculis, quamvis in V. 7. id minime Vulgatus expresserit. Pari modo ad ultimum respondemus; nunquid ex contextu Vulgati non intelligimus Levitam illum perexisse cum Micha, si antea V. 8. dixerat sacer textus declinasse parumper in Domum Michæ, deinde ad illius preces acquievisse ac in sui hospitis domo postea fuisse commoratum? integritas ergo hystoriæ in Vulgati lectione minime deest.

Ad Caput XVIII. libri Judicum Vulgati lectionem pluribus in locis carpit Sixtinus, veluti inepte ex hebraico redditam; atque in primis sub V. 2. cum habeat Vulgata nostra = qui cum pergentes venissent in montem Ephraim, & intrassent Domum Michæ = in eam invehitur Sixtinus, tanquam ab Hebraico textu, qui legit עד בית-מיכה

badh

badh bet-Micha, *usque* ad *Domum Michæ* prorsus alienam; in eo quippe non intrasse, sed usque ad Domum pervenisse leguntur quinque viri a Danitis missi.

Verum omnibus notum est præpositionem עד *badh*, scilicet *usque* non solum propinquitatem locorum, sed etiam loca ipsa indicare posse dum verbis motum localem significantibus jungitur; dicimus enim ℣. 9. Petrum venisse usque Romam ibidemque quievisse; non usque ad Romæ vicinia eum accessisse, hac locutione significamus sed in urbem intrasse, ibidemque moratum fuisse intelligimus; quod & in præsenti de Danitis dici posse minime ambigimus, cum sacer textus ibi viros illos requievisse, seu pernoctasse palam indigitet; non prope sed in Domo Michæ noctem transivisse non est incredibile, cum præsertim vocem Levitæ hoc est loquelam ipsius audiverint. In tertio autem Versiculo hujus Cap. ubi habet Hebræa המה עם-ביה מיכה *hemma him-beth Micha*, quæ a Censore vertuntur, & *ipsi erant juxta*, seu *apud Domum Michæ*, opinante præpositionem עם *him* positam esse pro אצל *etsel*, *juxta*, *apud*, legi peroptime possunt *& ipsi erant in Domo Michæ*, cum prædicta præpositio *him* non minus *in* significet, quam *juxta* vel *apud* ut Pagninus in suo Thesauro animadvertit.

℣. 7. hujus Cap. difficilem hunc Hebraicum textum ואין מכלים דבר בארץ יורש עצר *veen machlim davar baarets joresch betser*, cum sit interpretatus S. Hieronymus *nullo penitus ei resistente*, *magnarumque opum*, redarguitur ab Amama, quasi a legitima versione omnino discesserit, aut saltem in hebræo nulla prorsus *opum* habeatur commemoratio, quas tamen in suam lectionem Vulgatus intrusit. Verborum itaque trajectorum ita in ordinem digerere se posse Sixtinus confidit ואין יורש עצר בארץ *veen joresch betser baarets*, *& nullus erat hæres imperii in terra* מכלים דבר *machlim davar* puniens eos, vel pudore afficiens quemquam eorum; cum unicuique quod sibi libebat, id etiam licebat.

Pro auctorum diversitate diversæ sunt admodum prædicti textus interpretationes, quæ tamen in re ad invicem conciliari posse videntur; quid enim sibi volunt illa S. Hieronymi interpretamenta = videruntque populum habitantem in ea absque ullo timore, = ... securum, & quietum, nullo penitus ei resistente? nisi indigitare populum liberum, & tranquillum, qui omnia, quæ sibi libebant, libere operabatur, cum nulla potestate coarctaretur, nullusque eorum voluntati resisteret? nonne id indicare est populum illum absque Rege extitisse, suaque se libertate gubernasse? Eadem ferme leguntur in Syriaca versione = Populum qui morabatur in ea tranquille habitantem juxta legem Sydoniorum, tranquillum, & quietum, & neminem esse in terra illa perniciosum, neve qui molestiam, aut negotium facesseret = Arabica versio eisdem ferme verbis hanc Sententiam exprimit = neminem esse in terra ipsorum qui læderet eos, nec qui affligeret aut vexaret eos = In istis versionibus quamquam nulla *opum* habeatur commemoratio, in Græca tamen LXX. eædem recensentur ibi etenim scriptum legimus κατοικοῦντα ἐν ἐλπίδι κατὰ τὴν συγκρισιν τῶν σιδωνίων ἡσυχαζοντας ἐν ἐλπίδι καὶ μὴ δυναμένοις λαλῆ γῇ κληρονόμοι θησαυρῦ ὅτι μακρὰν εἰσὶν ἀπὸ σιδωνοὶ habitantem in spe secundum consuetudinem Sidoniorum, quietos in spe, & non potentes loqui verbum in terra; possessor thesauri, quoniam longe sunt a Sidone = mentio ista thesauri, seu opum, a LXX. Interpretibus facta, etiam in hebraicis eorum codicibus extitisse videtur, nec non in iis quibus usus fuit S. Hieronymus, si etenim pro עצר scripserimus אצר, atque *otsar* legerimus, quemadmodum LXX. & S. Hieronymus fortassis legebant, jam duæ istæ voces יורש אצר *joresch otsar*, *possessor thesauri* verti queunt cum LXX. vel (populus) *magnarum opum* cum S. Hieronymo: non ergo adeo Vulgaræ lectio distat a vero, ut cum hebraica lectione apprime non consentiat, si præsertim eam consulamus, quæ vetustior quæque propterea intemeratior erat. Si autem literulæ mutationem admittimus majorem profecto verborum transpositionem, atque vocum additionem in sua explicatione Sixtinus inducit.

Ad ℣. 14. hujusce Cap. nullam ferme inter hebraicum Vulgatumque textum agnoscimus dissonantiam; quid enim significat hæc Vulgati sententia *videte quid vobis placeat*; nisi *consulite*, nisi *attendite* quid pro libito vestro facturi estis? ita legunt Arabica = consulite ergo quid sitis modo facturi. =

℣. 22. Vulgati lectio *viri qui habitabant in ædibus Michæ* Sixtino non quadrat, cum habeat hebræa האנשים אשר בבתים אשר עם בית מיכה *haanaschim ascher babbattim ascher him beth Micha*, quæ vertenda contendit = *viri*, *qui* erant in Domibus, quæ erant juxta Domum Michæ.

Quis tamen audeat contendere verba illa hebraica verti non posse etiam hoc modo = viri qui erant in Domibus, qui erant in Domo Michæ = in qua lectione habetur equidem ejusdem vocis repetitio, quæ in hebraico sermone familiaris quam maxime solet adinveniri, quæque a S. Hieronymo in latina translatione sæpe sæpius omittitur. Iam superius ad ℣. 2. hujus cap. animadvertimus præpositionem עם etiam *in* significare; unde credibile est homines in Domo Michæ habitantes insecutos cum clamore fuisse Danitas, qui idola, & Sacerdotem surripuerant, atque discesserant.

Vulgati lectionem ad ℣. 28. ab Amama notatam nullam ferme ab Hebraica discrepantiam præseferre compertum est, si sensum verborum attendamus. Vulgatus quippe Civitatem sitam in regione Rohob affirmat; Hebræus autem in valle, quæ est in Beth Rohob extitisse pronunciat; numquid non vallis ista erat in regione Rohob? ubi est ergo inter utrumque textum discrepantia? Quod autem in hoc eodem versiculo habeat Vulgatus = quam rursus extruentes habitaverunt in ea = pro eo, quod legit Hebraica = & ædificaverunt urbem, & habitaverunt in ea = nullius videtur erroris culpandus, cum hic cla-

clare narraverit eamdem civitatem igne a Danitis succensam, ut patet ex ℣. 27. fuisse rursum ab eis ædificatam, atque in eadem Danitas ipsos suam sedem collocasse.

℣. 30. redarguitur a Sixtino lectio Vulgatæ nostræ versionis, quod habeat = Jonatham filium Gersom, filii Moysi = cum juxta hebraicam veritatem legendum contendat = Jonatham filium Gersom filii Menassis = concludit deinde Censor noster Jonatham istum non Mosis nepotem, sed pronepotem extitisse, adeo ut Moses genuerit Gersom, Gersom autem Menassen, Menasses vero hunc Jonathanem; sicque nodum quemcumque facillime resolutum arbitratur.

Eruditi quamplures tamen Sixtino aperte refragantur ejus reiicientes hypothesim istumque Levitam Mosis nepotem agnoscentes, quamvis Amamæ hypothesis ex Theodoreto fuerit excerpta ut Martianæus animadvertit, qui ulterius subjungit non *Gersan* aut *Gerson*, ut plures latini codices præseferunt, esse legendum sed *Gersom*, qui revera Mosis filius extitit, cum *Gersan* Levi filius potius legatur fuisse. Gersom itaque noster in hebræis, Græcisque voluminibus Manasse filius designatur, cum tamen Latini omnes filium Mosis eumdem appellent. In hebræis profecto hoc pacto describitur *Menasse* מנשה videlicet cum litera *nun* elevata super cæteras idque ad confundendum Mosis nomen cum nomine Menasse, ne ex nepotis idololatria nomen Mosis apud simpliciores deturparetur; doctores autem legis optime hunc Jonathanem Mosis nepotem fuisse intelligerent. Quidquid sit tamen de Massoretarum somniis id certum est in omnibus Latinis MSS. codicibus Gersom legi Mosis filium, quod & S. Hieronymus constanter retinuit, quamvis apud LXX. diversimode legeretur; Codices ergo hebraici ex quibus latinam suam versionem S. Doctor expressit, filium Mosis Gersom istum admittebant, quod pariter ostendunt & ipse Massoretarum adnotationes. Auctori etiam quæstionum Hebraicarum in Lib. Paralipom. quæ vulgo S. Hieronymo tribuuntur, suasum fuit Jonathanem istum Mosis fuisse nepotem, cum paulo ante finem Lib. 1. scripserit = Filii Gersom filii Moysi Sebuel primus. Idipsum, *inquit*, ferunt esse qui in Judicum (*Libro*) Jonathan scribitur, qui fuit Sacerdos in Tribu Dan = Sebuel itaque Gersomi filius apud veteres Scriptores, habitus fuit unus idemque cum Jonathane; adeoque & Jonathan ipse inter Mosis nepotes, non pronepotes adnumerandus; hæc ferme tradit Martianæus.

§. XXII.

Quæ sub Cap. XIX. Judicum notantur ab Amama parvi adeo videntur momenti ut vix legentibus ab eadem inferre moras audeamus. Ne tamen quid adversariis intactum relinquere videamur, quod Dei verbo ab Ecclesia Catholica recepto ab eisdem opponitur; idcirco brevi quo possimus stylo & hæc objecta in Vulgatæ lectionem expendere fatagemus. Ad ℣. itaque hujus Cap. primum juxta Vulgatam scriptum legimus *accepit uxorem*; hebraica vero lectio est אשה פילגש *ischab pileghesch*, *uxorem concubinam*, qua de causa Vulgatus reprehenditur a Sixtino.

Nullum profecto vulnus legitimæ lectioni inflictum a Vulgato cognoscimus si Auctores ipsimet Sixtino apprime charos, Martyrem, nempe atque Mercerum consulamus; eorum siquidem prior ita locum hunc commentatur: *ex hoc loco satis aperte colligitur Patrum concubinas fuisse uxores: quod ideo dico quia Romani concubinas habebant quæ non erant uxores*. Mercerus autem scribit *uxor quidem fuit & legitima cum nuptias consensus faciat, sed non juxta secundaria scilicet quædam uxor primariæ adjuncta, & subdita:* legitima itaque uxor mulier illa erat quamvis, ut subjungit Martyr, in talibus matrimoniis tabulæ deessent, vel altera ceræmonia externa; non tamen id efficiebat ut ista non essent matrimonia. Si itaque vera uxor extitit, & apud Romanos concubinæ, vel pellices non veræ uxores existebant non inepte S. Hieronymus ut veracitatem exprimeret, vocem *concubinam* suppressit, quæ apud Latinos illegitimam uxorem, contra facti veritatem significare poterat.

Ad ℣. 2. pariter lectio Vulgati notatur ab Amama, quod hebraicas voces ותזנה עליו *vattizne halau* verterit, *quæ reliquit eum*, cum hebraica sonet ad verbum *& scortata est super eum*, idest *coram eo*: ex qua lectione, inquit Sixtinus, ex Cajetano, causa intelligitur, qua a marito recessit, quia scilicet fornicata est.

Magis legitimam nihilominus Vulgati lectionem arbitramur, si integrum contextum, aliasve circumstantias velimus inspicere. Compertum in primis est verbum *fornicari* apud Scriptores Sacros non solum corporis maculas significare, sed etiam quamcumque spiritus alienationem a Deo, atque fidei fractionem, & defectionem ab altero, ut in suo Dictionario Biblico Calmetus observat. Uxorem itaque hujus Levitæ a suo recessisse marito ob aliquod inter eos exortum jurgium, non vero ob commissum adulterium ex eo revincitur, quod maritus fœminæ ad Domum perrexerit soceri sui, atque reconciliari cum uxore fategerit; quod utique cum uxore adultera vetitum erat, ut patet ex Deuteron. Cap. 24. ℣. 2. & sequent. quotiescumque libellum repudii tradidisset eidem ejus conjux. Minime tamen nos latet potuisse maritum uxori suæ adulterii crimen dimittere, eamdemque sibi retinere si voluisset. Cur tamen a lectione Vulgati recedamus, si cum eadem LXX. versionem congruere dignoscimus: ὠργίσθη αὐτῷ legimus in illa, idest *jurgata est cum ipso*; vel ἐπορεύθη ἀπ' αὐτοῦ *ivit ab eo*. S. Hieronymus in Michæam juxta versionem LXX. textum hunc referens, *& irata* est *ei* scripsit. Eodem ferme pacto hujus mulieris discessum a viro refert S. Ambrosius Lib. 3. de Officiis Cap. 19. = quæ (mulier) aliquanto post, quibusdam, ut fieri solet, offensa rebus, ad patrem se contulit = Chaldæus Interpres hunc ipsum locum teste

Mun-

Munstero *& contempsit eum* vertit. Rabbi David & Thargum legunt *despexit eum & abiit ab eo*. Josephus tandem in Lib. 5. Cap. 10. Antiquitatum hujus fœminæ a viro discessum enarrans, ait fuisse maximo affectu eamdem prosecutum ejus virum, cui non æquali modo amor mulieris respondens, lites, & contentiones inter eos glíscere cæperunt in dies, donec mulieris iracundia indebite exuberans, maritum reliquit, & Domum paternam contendit. Nonne satis hæc sunt ad ostendendam Vulgati lectionem veritati congruere modo longe meliori quam hodierni hebræorum Codicum textus?

Sub ℣. 4. omissa a Vulgato hebraica hæc verba וילינו שם *vajalinu scam & pernoctarunt ibi*. Quid quæso necessitatis ad veracitatem historiæ dignosci potest in illis verbis *& pernoctarunt ibi* si in eodem Versiculo legimus etiam in Vulgato per tres dies esse commoratum Levitam illum in Domo Soceri sui? quicumque in aliquo loco tribus integris diebus moratur ibidem, quod pernoctet necesse est; hinc & in versione Pagnini suppressa sunt illa verba *& pernoctarunt ibi*.

Ad ℣. 5. non apte ab Vulgato translata contendit Censor noster hebraica hæc verba סעד לבך פת-לחם *sebad libbecha pat-lechem*, per hæc altera *gusta prius paululum panis & conforta stomachum*, cum potius vertenda forent *fulci cor tuum buccella panis*. Quin ulterius loquamur quisque intelligit Vulgati interpretationem legitimum sensum, magisque naturalem quam hebraica verba præseferre; unde immerito omnino censura perstringitur a Sixtino.

Nullius iterum momenti Censoris habeamus accusationem in S. Hieronymum institutam ad ℣. 9. hujusce Cap. in quo S. Pater vocem hebraicam איש *isch* non *vir*, sed *adolescens* est interpretatus. Non est hujuscemodi phrasis in aliis divinæ Scripturæ textibus inaudita, pluries quippe voces istæ *pueri adolescentes &c.* pro *viris* non pro *puerulis* usurpantur; ita in Cap. 30. Libri 1. Samuelis ℣. 17. habet hebraica איש-נער *isch-nabar*, *viri adolescentes*. Libro pariter 2. Samuelis Cap. 1. ℣. 15. legit hebræa לאחד מהנערים *leachad mebanneharim unum de pueris*, isti autem quamvis *juvenes* dicantur, & *pueri* nihilominus ejus erant ætatis ut arma deferre atque milites incedere possent. In nostro casu similiter indicare curavit S. Hieronymus juvenilem illius Levitæ ætatem, dum eumdem adolescentem describit, sed nihilominus virum, non puerulum extitisse, satis ex sacro textu intelligimus, dum jam uxorem duxisse commemorat.

In eodem censu quod ad præcedentem ℣. 8. Sixtinus adnotat, reponere non ambigimus. Redarguit itaque Romanos Correctores, quod verba ista donec *increscat dies* minime correxerint per hæc altera *donec decrescat dies*, vel *usque ad inclinationem diei*. Alias pariter verborum permutationes in hujusce versiculi interpretatione reprehendit Censor noster.

Facillime in unaquaque lectione eumdem sensum deprehendi intelligimus, quomodocumque diversis exhiberi verbis videantur versiones. Quid quæso est aliquem r tinere apud se donec increscat dies, nisi eumdem, usque postmeridiem remorari? statim autem postmeridiem dies inclinare incipit, seu declinare; unde sive dicamus *usque ad diei incrementum permaneas*; sive *usque ad diei decrementum* seu *declinationem*; intelligimus eodem modo usque ad postmeridiem; & hac fortassis de causa Romani Correctores intactum locum istum reliquerunt; eo vel maxime quod expositionem sacri textus a nobis propositam jam S. Ambrosius in Epist. ad Syagrium indicaverat his verbis = promissam profectionis copiam distulit in meridiem, ut viam cibo curati adorirentur = Cæteræ discrepantiæ sub hoc versiculo inter latinam, & hebraicam lectionem quoad verba quidem sunt, eadem tamen in utroque textu exprimitur sententia, ut per se compertum est.

Ad ℣. 13. Censor conqueritur, absque ulla prorsus necessitate Vulgatum nostrum ab hebræorum litera recessisse hæc enim habet ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקומות ולנו בגבעה או ברמה *va jiomer lenabaro lecha venikreva beachad bammekomot velannu ba Ghibbah o ba Ramah* = & dixit puero suo: vade & approbinquabimus in uno locorum, & pernoctabimus in Gabaa, aut in *Rama* = Vulgatus autem hoc pacto reddidit versiculum istum = cui (puero) respondit Dominus non ingrediar oppidum gentis alienæ. . . . sed transibo usque Gabaa, & cum illuc pervenero, manebimus in ea, aut certe in urbe Rama = non eadem est sententia, idemque prorsus uniusque lectionis sensus? eccur igitur tam valde in Vulgatum nostrum Amama succenset?

℣. 17. Addita esse a Vulgato hæc verba *cum sarcinulis suis* præter divini textus lectionem Sixtinus inclamat; veruntamen ea juste ibidem esse apposita quispiam dignoscet qui ad ℣. 10. hujus Capitis oculos verterit, in quo legimus hunc Levitem secum habuisse duos asinos onustos; cum itaque in platea Civitatis sederet credibile est exoneratos sarcinulis ab eodem fuisse asinos suos; vel si adhuc in eorum dorso detinebantur, videri optime poterant a sene Ephramita. De sarcinulis istis sermo ad ℣. 19. hujus Capitis redit. Non ergo Vulgatus aliquod suum inventum sacro textui adjunxit.

Ad ℣. 22. pariter nonnulla a Vulgato nostro adjecta esse Sixtinus conqueritur; lectio enim hebraica hoc unum præsefert = ipsi bonum reddebant cor suum = S. autem Hieronymus clariori expressione ita vertit = illis epulantibus, & post laborem itineris cibo, ac potu reficientibus corpora = quæ siquidem omnia nil sonant aliud quam quod hebraica; dicitur enim quis cor suum reddere bonum cum cibo potuque illud exhilarat, atque lætificat; quod autem S. Hieronymus verba ista subiiciat post *laborem itineris* minime culpandus videtur, cum rei veritatem expresserit. S. Ambrosius in prælaudata ad Syagrium Epist. factum istud tali pacto describit = hortabatur ad lætitiam senior, & frequentioribus provocabat poculis,

ut vino aboleret curarum oblivia, cum subito circumsistunt eos Gabaonitæ. &c. = Ambrosii descriptionem minime cum sacro textu coæquamus, sed nihilominus ex eadem coniicere posse videmur id factum diversis phrasibus enunciari posse: in verbis itaque hebraicis *ipsi bonum reddebant cor suum* id omne continetur implicite, quod Vulgatus noster explicatius reddit.

In Versiculis tandem 28. & 30. hujus Capitis nullum inter Vulgati lectionem & hebraicum textum agnoscimus esse discrimen, quidquid Sixtinus expostulet.

§. XXIII.

LUxuriantem in verbis Vulgatum Interpretem ad ℣. 5. Cap. XX. Judicum Sixtinus appellat quod pro hebraicis verbis ואת־פילגשי ענו *veet pileghescbi binnu* scripserit *& uxorem meam incredibili furore libidinis vexantes*; cum textus hebraicus tantummodo sonet *& concubinam meam afflixere.*

Eadem in utroque textu veritas contineri dignoscitur; num tamen quod eamdem vividius, & eloquentius S. Hieronymus expresserit sit culpandus alii judicent: in S. Doctoris lectione nedum vexatio mulieris, sed etiam vexationis species designatur, quæ generice solummodo in hebraico textu proponitur. Væ S. Hieronymo a Censura Sixtini si tantisper hebraicam lectionem pressiori stylo in latina locutione perstrinxisset, si tam acerbe incusatur, quod latina eloquentia paulo uberius quam hebraica phrasis præsefert, Levitis narrationem describat.

Sub ℣. 9. uti Vulgatus legit *in commune faciamus*, legendum contendit Sixtinus *per sortem faciemus* quia vox hebraica גורל *gboral*, *sortem* significare compertum est: unde ait nulla in hebræo *communitatis* esse mentionem vocem hebraicam *gboral* sortem significare minime diffitemur, quamvis nullus pariter nescire queat tres literas radicales formare posse voces *convenire congregare & simul cohabitare* significantes. S. Hieronymi Codex ex quo versionem suam adornavit, quis sciat num *gboral* adamussim habuerit, vel potius vocem quæ *congregationem vel communionem* significaret? nec tamen a veritate hujuscemodi lectionem possemus alienam existimare, etsi cum hodiernis hebræorum codicibus comparetur; in ipsis quippe indigitatur electio eorum, qui ad cibaria militibus deferenda, per sortem destinati erant; in Vulgata autem, omnis populus Israelis contra Gabaonitas convenisse describitur, & insuper ab eodem statutum fuisse, ut ad præliandum omnes in communi procederent, idest ex omnibus Tribubus unanimi consensu milites convenirent; atque ulterius eligerentur qui cibaria exercitui comportarent. Sors enim tantummodo pro iis instituta refertur in textu, qui militibus erant ministraturi, minime vero pro Israelitis præliaturis contra filios Benjamin; hunc eundem sensum præsefert fortassis LXX. Interpretum lectio ἀναβησόμεθα ἐπ' αὐτὴν κλήρῳ ascendemus super eam in sorte, idest in communi absque militum electione. Si cuipiam hæc expositio minime lubeat, eligat quam meliorem excogitat, dummodo intemeratum textum sacrum relinquat.

Majori profecto cum impetu in Vulgatum invehitur Censor noster ad Versiculos 15. & 16. in quibus magni in numeris militum recensendis lapsus eumdem incusat, quod pro *viginti sex millia virorum*, *viginti quinque millia virorum* expresserit. Secundo a Vulgato nostro confundi adfirmat numerum Gibeitarum, cum numero eorum, qui ex universo exercitu XXVI. millium & septingentorum dicuntur fuisse Scevæ; isti tamen virorum numeri distincti fuisse dicuntur ab Amama. Tertio tandem male a Vulgato scriptum esse homines illos extitisse *ita sinistra ut dextra* præliantes.

Quantum ad primum respondemus probabilius depravatos esse numeros in hodiernis hebræorum codicibus quam in Vulgata sub ℣. 15. quandoquidem ista hebraica veritas ad ℣. 35. hujusce Capitis cæsa refert 25. hominum millia, & centum ex Tribu Benjamin, quem locum ut concilient cum numero in ℣. 15. præsignato fingere compelluntur hebraizzantes hodierni mille Beniamitas in congressibus bellicis duorum dierum priorum enecatos fuisse, quod tamen nullibi facet textus adfirmat. Quinimmo Vulgatæ numerum codices Basileenses LXX. Complutenses, cæteræque Editiones tuentur; quis ergo dixerit magis intemeratos hodiernos Hebræorum codices, quam exemplaria S. Hieronymi, aliorumque Interpretum? Vigintiquinque legebat S. Ambrosius in suo codice, ut patet ex ejus prælaudata ad Syagrium Epist. non ergo tam facile culpandus erroris S. Hieronymus. Ad secundum dicimus incertum omnino esse num septingenti illi homines, qui Scevæ ab Amama creduntur, distincti fuerint ab habitatoribus Gabaa: intelligi quippe optime potest hebraica lectio quod Ambidextri illi homines iidem fuerint ac Gabaæ incolæ; postquam enim in hebraica recensiti sunt viginti sex millia hominum, & septingenti de Gabaa, subjungitur septingentos ex ipsis omnibus fuisse manu dextera præclusos, ut Amama interpretatur, & optimos fundibularios; eccur ergo non poterant isti esse Gabaæ cives? Ad tertium jam satis responsum est superius dum Sixtini censuram ad ℣. 15. Capitis 3. Judicum redarguimus.

Ad ℣. 21. generali quadam redargutione in Vulgati lectionem virus suum eructat Sixtinus, contendens nimium sibi S. Hieronymum indulsisse, cum exigua ipsi extiterit cura vestigiis insistendi hebraici contextus, quippe qui non parum luxuriet, addat, demat, permutet. Si tamen uterque textus latinus videlicet S. Hieronymi, & hebraicus comparetur ad invicem, diversitatem quamdam in verborum ornatu, & elegantia reperiet, nullam tamen, quæ sit essentialis in sensu & sententiis, quod satis profecto esse debet, postquam S. Pater non literam, sed sensum verborum se fuisse insecutum professus est, ut alibi præmonuimus.

℣. 41.

℣. 41. Sixtinus varietatem lectionis inter hebraicum Vulgatumque textum proponit, ut S. Hieronymum erroris convincat. Hebræum itaque hoc modo reddendum adfirmat = & vir Israel vertit se, & festinavit vir Benjamin, quia vidit quod attingeret super se malum = & tamen Vulgata legit = qui prius simulaverant fugam, versa facie fortius resistebant; quod cum vidissent filii Beniamin in fugam versi sunt. =

Si textus Vulgatæ nostræ inspiciatur attentius idem ferme quod hebraicus sonat quantum ad sensum. Hebraicus enim ait *Israelem se vertisse*. Clarius Vulgatus hoc in loco id revocat quod jam in ℣. 32. præsentis Capitis præmiserat scilicet Israelitas simulasse fugam; modo retro se convertisse pronunciat; qua de causa legimus in Hebræo Beniamin festinasse, quia vidit malum super se contigisse, ad quid quæso Beniamin festinavit? ad fugam profecto. Nonne ergo Vulgatus præclarius expressit hoc in loco, quo pressius hebraica phrasis & obscurius indicaverat? idem omnino LXX. Interpretes exhibuerunt.

Ad Caput Judicum ultimum pauca Sixtinus reprehendit: primum est ad ℣. 10. ubi ait male a Vulgato positum esse *decem millia viros*, habente hebraica veritate שנים עשר אלף איש *schenem hasar eleph is duodecim millia virorum*.

Plures ex Catholicis etiam Expositoribus mendum esse in latinis Codicibus circa numerum istum bellatorum suspicantur, cum Chaldæus, Græcus, Hebræus constanter legat *duodecim millia*, quem siquidem numerum S. Ambrosius etiam in laudata ad Syagrium Epistola absolute pronunciat. Quid ergo si amanuensium incuria erratum istud irrepsisse diximus? quod utique, Ecclesiæ accedente corrigi posse minime suspicamur. Incertum attamen est num legitima sit potius lectio hebraica, & græca, quam latina; codex enim Hieronymianæ versionis a Martianæo, & Vallarsio editus, variis illustratus adnotationibus, nulla ad hunc locum animadversione signatur, quod profecto non leve argumentum est suspicandi latinam versionem nequaquam esse circa numerum istum mendis infectam.

Ad ℣. 11. superflua esse hæc verba *virgines autem servate* Sixtinus adfirmat. Id jam & a Catholicis erat adnotatum, deesse scilicet verba ista in hebraicis fontibus, quapropter & S. Hieronymus eadem in sua versione omisit, ut Martianæus animadvertit; desunt pariter in antiquioribus MSS. latinis, ut ipsemet adfirmat, quamvis in codicibus nonnullis reperiantur adjuncta ex versione LXX. ut adnotat Vallarsius, dicemus ne propterea erratum esse in Vulgata nostra? minime profecto, cum sola sit explicatiori modo veritas proposita, quæ in hebraico textu continetur.

℣. 14. in Vulgatum excandescit Sixtinus quod hebraica verba ולא מצאו להם כן *velo matseu lahem chen* transtulerit = Alias autem non repererunt, quas simili modo traderent = tot enim, ait, ambagibus minime involvenda erat simplex sententia, quam textus hebraicus exprimit & *non suffecerunt iis sic*.

Cur quæso in Interpretem, qui clarissimo eloquio legitimum sensum nobis proponit tam acriter Sixtinus invehitur? nonne verbum hebraicum מצא *invenire* significat? Vatablus ipse inter hebraizzantes non ignobilis auctor sententiam hanc hebraici textus convertit = neque invenerunt illis sic = idest, ut ipsemet exponit, neque hoc modo, hacque a se excogitata ratione invenerunt tot uxores, quot illi erant, sive ergo dicamus satis non fuere pro Beniamitis mulieres illæ; sive dicamus non inventæ sunt mulieres, quæ tradi possent filiis Beniamin sicut illæ quadringentæ traditæ fuerunt; in idipsum prorsus videtur recidere.

Pauca contra Censoris accusationem in Vulgatum Interpretem institutam ad ℣ 22. hujus Cap. proferemus; redarguit itaque Vulgatum quod personas bis immutaverit primo ad vocem אלינו *elenu* quam vertit *adversum vos*, secundo ad vocem לקחנו *lakachnu* quam reddidit *rapuerunt* & tandem postrema hujus Cap. verba Beniamitis a Vulgato tribuuntur, quæ tamen de semetipsis Israelitæ pronunciarunt; non itaque, ait Sixtinus, *adversum vos*, sed *ante nos*; neque *rapuerunt*, sed *non accepimus*; neque tandem *misereminі eorum*, sed potius *misereminі nostri* sive *gratificamini nobis illos* legendum est.

Ut hebraicæ lectionis suam Sixtinus interpretationem sustineat compellitur in primis enallagem generis admittere אותם *otham* enim *illos* non *illas* significet; quapropter merito חננו אותם *channunu otham*, non *gratificamini illas nobis*, seu *misereminі nostri*, sed potius *misereminі eorum* idest Beniamitarum interpretantur, quæ siquidem literalis est lectio; Græci etiam vertunt ἐλεήσατε αὐτούς miseremini eorum ut apud Drusium videri potest. Si autem Judices Israelis misericordiam non pro se, qui rei non erant apud Israelitas, sed pro Beniamitis, qui mulieres rapturi erant, promittunt mediationem interponere, jam non sibi mulierum raptum, sed Beniamitis imputare debebant in quos accusationem fore instituendam supponebant, unde melius in Vulgata exprimitur historia per hæc verba, *non enim rapuerunt eas jure belli*; quam si dicatur *non accepimus cuique uxorem in bello* Scimus equidem blanda esse, & ad demulcendos animos idonea ea verba tali modo prolata: *misereminі Beniamitarum si filias vestras sibi in uxores quodammodo rapuere, non enim pro singulis viris tot accepimus, hoc est adinvenimus in Civitate Jabes mulieres, quas jure belli captas Beniamitis superstitibus in uxores tradi possent; compulsi propterea sunt filias vestras sibi desponsare, etiam renuentibus vobis, qui propterea violati juris jurandi rei non estis, quia sponte Beniamitis filias vestras non concessistis.* Hæc inquam verba exprimunt quidem sensum hebraicæ lectionis, quodammodo, verumtamen si contextum, & rei circumstantiam attendamus, Vulgati lectionem cum facto, & contextu congruentiorem profecto reperiemus. Id tandem est cer-

certum quod ſeniores promiſerunt Beniamitis interceſſionem interponere apud Iſraelitas, ob virgines violenter deſponſatas, ſive id una interim, ſive altera verborum formula adimplere parati forent.

§. XXIV.

Nonnulla in Sacro Ruthæ Libro redarguenda Sixtinus adinvenit, qui tam vehementer in Vulgatum noſtrum qualibet poſthabita æquitate, atque humanitate irarum fluctibus agitabatur; voculas hinc, ſillabaſque requirit ubi ſententiæ identitatem invenit. Hac de cauſa ad ℣. 1. Capitis 1. redundare in Vulgata noſtra contendit hæc verba *unius Judicis*, cum hebraica ſolummodo legat *fuitque in diebus judicaturæ Judicum*. Quis non irrideat potius quam refutet hujuſcemodi cenſuram? nonne exprimit Vulgata idipſum quod hebraica nulla prorſus habita revelatæ veritatis profanatione? Cur ergo nigrum in albo requiritur? Itala antiqua profecto ut noſtra Vulgata legebat fatente Druſio, quamvis ab hebraica tantillum in verbis diverteret.

Ad ℣. 6. hujus Capitis deeſſe in Vulgata poſt verbum *audiverat* haſce voces *in agro Moab* Sixtinus exclamat. Nemo tamen, ut opinamur, legere poterit Vulgatæ textum, quin ſtatim percipere compellatur in agro, ſeu in regione Moab Noemi audiviſſe, quod Dominus reſpexiſſet populum ſuum; textus enim Vulgatæ eſt = & ſurrexit (Noemi) ut in Patriam pergeret... de Regione Moabitidæ: audierat enim &c. = Antequam mulier iſta e Regione Moab diſceſſerit, audivit: ubi ergo audivit niſi in ea Regione, quam per decem annos incoluit; ad quid verborum ergo replicationes inutiles in latino idiomate?

Ejuſdem ferme indolis facimus Amamæ cenſuram ad ℣. 2. Capitis 2. in qua Vulgatum Interpretem a ſemita veritatis hebraicæ ſine ulla neceſſitate deviaſſe conqueritur, dum ex Hebræo reddidit = Si jubes, vadam in agrum, & colligam ſpicas, quæ fugerint manus metentium, ubicumque clementis in me Patrisfamilias reperero gratiam = cum tamen ſolummodo foret, *ibo nunc in agrum, & colligam ſpicas poſt eum in cujus oculis invenero gratiam*. Verbum *jubeo* hoc in loco S. Hieronymus pro *permittere*, *optare*, vel *deliberare* probabiliter uſurpavit, ſicut alii latinæ linguæ magiſtri pluries uſurpaviſſe comperti ſunt. Hæc autem Ruthæ allocutio quamdam videtur deprecationis ſocrui exhibitæ ſpeciem præferre in particula hebraica נא *na* contentam, quæ ſiquidem particula nedum *tempus præſens*, nunc videlicet ſignificat, ſed etiam *obſecrationem*, vel *deprecationem*; hinc Vatablus reddit *vadam quæſo*, ideſt *liceat mihi per te ire*. Ubi autem hebraica inconfuſo, & implicite legit *colligam ſpicas poſt, in cujus oculis invenero gratiam* explicatius reddit Vulgatus noſter = colligam ſpicas... ubicumque clementis in me patrisfamilias reperero gratiam = Nonne eſt idem ſenſus, eademque in utraque lectione ſententia, quamvis modo magis explicito facti hiſtoria in Vulgata noſtra exhibeatur?

℣. 7. ejuſdem Capitis reprehenditur hæc Vulgati lectio = & ne ad momentum quidem domum reverſa eſt = cum diverſimode prorſus lectio hebraica ſententiam iſtam proponat, nimirum *hoc ſedem ejus domi paululum*, vel ut alii hebraizzantes volunt *nunc domi ſedet paululum*.

Supponunt tali pacto Sacrum textum legentes inventam fuiſſe mulierem iſtam a Booz ſimul cum meſſoribus ſuis tantillum in tugurio requieſcentem ad umbram, ac propterea meſſorum Præfectum reſpondiſſe quod a mane uſque tunc ſpicas collegerit, ſed modo ingraveſcente ſolis calore, paululum refrigerii domi ſibi procuraſſe. Alii tamen hebraicum textum hunc ſenſum præſeferre opinantur, quod mulier illa Moabitis labori quammaxime eſſet intenta, pauco autem domi ſuæ tempore ob hanc cauſam requieſceret.

Clariſſimus Druſius ad hunc locum confitetur diu, & acriter ſe tortum a loco iſto divinæ Scripturæ, nec ahduc ſe poſſe intelligere confitetur utrum hoc ſignificet *modo ſedet domi paululum?* an hoc *ideo ſedet domi paululum?* ob hanc cauſam tam parum domi manet; aut ſenſus eſt: *Hic manſio ipſius; domi parum*; ut ſubintelligatur *eſt*, vel *ſedet*. Hæc Druſii Interpretatio parum, aut nihil a Vulgati lectione in ſenſu diſcriminatur; ſi enim mulier manſionem in agro faciebat a mane uſque ad horam illam, jam ſequitur domum ſuam non fuiſſe reverſam vel ad breve tempus, ut Vulgatus Interpres explicatius exponit; hebraicus tamen textus omnino reduci ad Vulgatæ lectionem videtur non poſſe ſaltem quoad verba.

℣. 9. hujuſce Capitis, qua de cauſa Vulgati lectionem Amama reprehenderit dignoſci vix poteſt; fatemur hebraica hæc verba עיניך בשדה אשר יקצרון והלכת אחריהן *henaich baſſadheb aſcher-iktſorun, vehalachth hachareben* juxta literam ſignificare *oculi tui in agrum, in quo meßuerint, & perges poſt eas*. Sixtinus ipſe fatetur poſt verba illa *oculi tui in agrum* ſubintelligendum eſſe *intenti erunt*. Quid autem ſibi volunt in ea lectione hebraica verba, niſi quod ſumma cum brevitate clariſſime S. Hieronymus ſcripſit latine = (jungere puellis meis) & ubi meſſuerint ſequere, ſequi debebat puellas ubi metebant, oculos ergo ſuos Ruth ad agrum, in quo metebant, debebat intendere. Nec ultra hoc in loco moramur.

Sixtinus ad ℣. 13. Vulgatum objurgat, quod vocem hebraicam שפחתיך *ſchiſchothbeca* verterit *puellarum tuarum*, cum transferenda eſſet *ancillarum tuarum*, *puella* enim hebraice נער *nahar*, non שפחה *ſchiſchah* dicitur.

Compertum apud Latinos non ſolum magiſtros, ſed etiam apud Scriptores Sacros eſt vocabula *puer*, & *puella* non ſolum *adoleſcentem*, ſed etiam *famulum*, & *famulam* ſignificare; neque hujus ſignificationis exempla proponemus, cum ſatis manifeſta per ſe ſint: quare ergo S. Hieronymus ſcribere *puellarum* non potuit, ſi idem cum voce *ancillarum* ſignificare poteſt? quinimo in hoc eodem capite puellæ, ipſæmet ancillæ quæ in agro Booz metebant, appellatæ videntur; ad ver-

versiculum quippe 9. hujus capitis dixerat Booz Ruthæ *jungere puellis meis*, & *ubi messuerint &c.* in textu hebraico fœminæ metentes scribuntur ad versiculum 9. prædictum נערות *nabaroth*, quæ profecto ancillæ saltem conductitiæ esse debuerant, & tamen puellæ appellantur.

Ad ℣. 15. etiam, nullius momenti ferme discrimen est inter hebraicam Vulgatamque lectionem; Booz enim concessit Ruthæ licentiam spicas colligendi pro libito ubicumque voluisset, sive eas metendo cum puellis suis, sive inter manipulos colligendo. Sensus itaque sententiæ in utraque lectione est, quod Ruth spicas pro sua voluntate congereret.

Verum naturaliorem, veritative congruentiorem esse lectionem Vulgati minime ambigimus quid enim opinabimur significari per hanc sententiolam *etiamsi inter manipulos colligat?* fortassis quod spicas ex colligatis manipulis a messoribus sibi Ruth usurparet? id est incredibile. Quod ex messorum manibus illas arriperet? Nequaquam igitur Booz eidem fecit potestatem spicas colligendi non solum quæ metentium manus fugiebant, sed quod insuper eas in campo cum messoribus sibi meteret si vellet; hic sensus naturalis & obvius hujus divini textus videtur, quem S. Hieronymus nobis latine reddidit, omisso prorsus hebraicæ literæ rigore.

In ℣. 16. superfluum esse contendit Sixtinus illud *absque rubore* & in ℣. 17. adjunctum esse glossema, *idest tres modios*, quod ex margine in textum translatum fuit. Nullius esse momenti hæc Sixtini accusatio videtur; cum nullum in Vulgatæ textu errorem inveniri convincat; quid sibi volunt hæc verba ut *absque rubore colligat*, *nisi ut libere*, & *absque ulla prohibitione* congreget spicas? pudefacere enim apud Hebræos idem ac prohibere significat, ut Vatablus testatur ad hunc locum, particulæ autem illæ *idest tres modios* quid aliud sunt quam eadem mensura clarius expressa?

Sub ℣. 20. deesse in Vulgata nostra hæc verba *ex vindicibus nostris ipse est* Censor noster exclamat. Si tamen doctiores consulantur Hebræi per vocem illam *propinquus* satis exponitur quidquid hebraica litera præsefert, quandoquidem vox hebraica גאל *goel* propinquum significat, cui redimendi possessiones, suscitandi semen defuncti, & mortem vindicandi competebat, si alter propinquus fuisset occisus; in voce ergo *propinquus* a Vulgato proposita hæc omnia continentur jura, unde satis reddidit sacrum textum, nec absolute mutilum dereliquit; & sane Pagninus qui hebraicæ literæ in sua versione insistebat quam valde textum hunc interpretatur = propinquus nobis est vir ille, de propinquis nostris ipse est = hac retenta interpretatione, unusquisque dignoscit satis haberi in Vulgati lectione, quamvis non replicentur illa verba *ex propinquis nostris ipse est*.

Ad versiculos 22. & 23. non apte a Vulgato vocem *metendi* esse usurpatam contendit Sixtinus, cum hebraica vox לקט *likket*, *colligere* profecto significat, quæ quidem actio colligendi magis conveniens erat Ruthæ, aliisque Boozi puellis, quam actio metendi, quæ hominum potius quam fœminarum propria videtur.

Ex hujus Capitis contextu non obscure deducitur nedum viros, sed & puellas sive ancillas Boozi ad metendum fuisse destinatas, ut patet præsertim ex ℣. 9. Verum id unum advertere satis erit, apud Latinos indiscriminatim quandoque *metere* pro *colligere*, & vicissim *colligere* pro *metere* usurpari, aut saltem in actione colligendi, etiam actionem *metendi* seu *secandi* contineri, hinc Virgilius scripsit *collige virgo rosas*; colligi pariter flores dicuntur, qui siquidem secandi prius sunt: de uvis pariter Virgilius in 3. Georgic. dixit *metere uvas*, pro *colligere uvas*; quid ergo mirum si verbo *meto* S. Hieronymus aliquando pro verbo *colligo* usus est? Nunquid ne dici Ruth non poterat optimam fecisse messem, dum frumenti copiam collegit? sive ergo *ad metendum* dicamus, sive *ad colligendum*; ex contextu idem sensus deduci videtur.

Duo sub Cap. 3. redarguenda in Vulgati lectione adinvenit Sixtinus: alterum ad ℣. 7. in quo legit hebræa בקצה הערמה *biktse habaremab*, quæ vertenda contendit *in extremitate acervi* non *juxta acervum manipulorum* ut legit Vulgatus: alterum vero ad ℣. 9. in quo male a Vulgato translatam esse adfirmat vocem hebraicam כנפך *chenapheca*, pallium tuum, cum legendum sit *oram vestimenti tui*, sive *alam vestimenti tui*, aut proprie magis *alam tuam*.

Quantum ad primum; unus idemque sensus in Vulgata, & hebraica, nisi decipiamur; adinvenitur; nonne de aliquo dici potest quod ad Ecclesiæ extremitatem, sive in Ecclesiæ extremitate dormiat; si extra Ecclesiam quidem, sed prope ipsam dormitet? ita in acervi extremitate jacuisse Booz optime refertur, quamvis super paleas juxta acervum ipsum jacuerit: quemadmodum quisque a semetipso hæc omnia percipit. Quod vero ad secundum attinet: sensus verborum illorum, sive legamus *expande super famulam tuam pallium tuum*, sive *oram vestimenti tui*, sive alam tuam hic est *accipere digneris me in uxorem*; vel ut alii interpretantur sed minus ad rem *habeas de me patrocinium*. *me protegas sub alis tuis* sicut gallina protegit pullos suos. Uterque sensus in Vulgati lectione non minus quam in hebraica continetur; hoc evidenter Vatablus intellexit dum scripsit ad hunc locum = expande oram &c.; id est expande vestem tuam more eorum qui despondebant uxorem. =. Drusius pariter ita interpretatur, *Alam tuam*: Alam vocat oram pallii vel ipsum pallium: in quo ergo peccavit S. Hieronymus?

Varia sunt in Capite 4. Ruth a Censore nostro notata in Vulgati lectione; quorum primum ad ℣. 1. reperitur; hebraica enim hæc verba שבה פה פלוני אלמוני *Scheba-poh peloni almoni*, nequaquam sonare possunt *sede hic vocans eum nomine suo*, ut Vulgatus inter-

terpretatus eſt, inquit Sixtinus: ſed potius legendum eſt *ſede hic talis*, *&* *talis*; duæ quippe illæ voces adhibentur apud Hebræos cum certum aliquem ſignificare volunt, nec tamen ejus nomen exprimere.

Mirum profectò eſt quod in Vulgati lectionem tanto cum ſtrepitu oggrunniant Hetherodoxi. Quid ergo eſt in hebraica lectione niſi quod Booz vocavit propinquum ſuum nomine prorſus nobis occulto? Credibile ne eſt quod Booz propinquum ſuum alloquens his uſus ſit vocibus *talis ſede hic?* nomine profectò ſuo eum advocaſſe credendus eſt, quod attamen nomen a ſacro textu reticetur, ſive in occulto relinquitur. Hoc nomen forſitan expreſſit in ſua interpretatione S. Hieronymus? minime certe; cum ſolum ſcripſerit propinquum Boozi ſuo nomine fuiſſe appellatum, qualecumque interim nomen illud extiterit.

Ad ℣. 6. hujuſce Capitis conqueritur iterum Cenſor noſter quod S. Hieronymus non reddiderit hebraicum textum de verbo ad verbum ſicut LXX. Interpretes illum reddidere; hebraica quippe ſonant = non potero redimere mihi ne forte corrumpam hæreditatem meam; redime tu tibi redempturam meam, (*ſcilicet id cujus redimendi jus habeo*) quia non potero redimere = Vulgatus autem reddidit = cedo juri propinquitatis: neque enim poſteritatem familiæ meæ delere debeo. Tu meo utere privilegio, quo me libenter carere profiteor =

Senſus utriuſque textus, niſi cæcutiamus idem eſt. Hoc enim in utraque lectione perlegitur; ſcilicet ceſſiſſe propinquum illum juri ſuæ redemptionis, ne incommodum ſuæ familiæ inde afferretur; iſte autem ſenſus ſive uno, ſive altero ſignificetur verbo, dummodo obvius legenti remaneat, nulla poteſt Interpreti culpa imputari.

℣. 8. in Vulgatum Sixtinus invehitur quod vocem hebraicam קנה-לך *kene-lach* verterit *tolle tibi*, cum proprie ſignificet *ſume*, vel *acquire tibi*. Fatemur ad hunc verſiculum variantem eſſe lectionem Vulgatæ verſionis, & hebraicæ; in noſtra quippe Booz refertur ad propinquum dixiſſe *tolle calceamentum tuum*; cum tamen in hodiernis hebræorum Bibliis propinquus potius narratur dixiſſe Boozo *accipe* ſeu *acquire tibi*, eodem cum hebraicis codicibus pacto legunt Arabica, Siryaca & Græca Exemplaria, nec non Chaldaicus Paraphraſtes. Si tamen in hoc capite ſeries orationis, & ordo inſpiciantur, naturalius eſt quod Booz dixerit propinquo *tolle calceamentum tuum*, cum Booz coram judicibus in porta Civitatis illum convenerit, atque proinde ceſſionem juris propinquitatis ab illo promiſſam in tuto haberi deſideraverit: in hebraica tamen lectione hodierna legitimum ſenſum haberi non ambigimus, dummodo ſupponamus Boozi propinquum ſponte ſua, nulloque expoſcente, ad roborandam hæreditatis abdicationem, quam promittebat, ſolviſſe calceamentum ſuum, illudque Boozo tradidiſſe. Quidquid ſit tamen; hiſtoriæ vera narratio in Vulgata noſtra continetur, quamvis unica, & quidem levis circumſtantia diverſimode recenſeatur.

Plurima Sixtinus congerit ad verſum 11. ut oſtendat hebraica verba עשה חיל באפרתה *haſek chail beephrata*, non eſſe intelligenda, ſicut Vulgatus proponit, de virtutibus moralibus; adeout Ruth eſſe deberet veluti exemplar Sanctitatis; ſed pro fortitudine, opibus, & robore vox *chail* uſurpanda eſt ut Cenſor noſter contendit.

Non deſunt in primis qui opinentur hebraica illa verba ad Booz non ad Ruth eſſe referenda ſi textum hebraicum attendamus; in quo ſiquidem ſenſu vocem *chail divitias*, *robur &* fortitudinem ſignificare nequaquam ambigimus. Si tamen ea ad Rutham dicta ſupponantur, ut Vulgatus revera ſupponit; vel uberem ventris fructum, vel invictam animi fortitudinem eidem fuiſſe deprecati Iſraelitæ credendi ſunt, adeout Moabitidem illam in domo Boozi heroinam exoptaverint futuram; & in hoc ſenſu veriſſima, atque eptiſſima eſt S. Hieronymi interpretatio, virtus enim latine nedum pro animi probitate morali uſurpatur, ſed etiam pro conſtante animi facultate, qua laudabiles fiunt, in quibus reperitur; eſſe igitur poterat in Ephrata Ruth exemplum ſanctitatis, prudentiæ, mulierum denique bonarum in quolibet bonitatis genere norma, & exemplar, de qua profecto in tali caſu fauſtum adimplebatur vaticinium, *ut ſis exemplum virtutis in Ephrata*.

Ad ℣. denique hujuſce Capitis 16. Vulgati interpretationem Sixtinus objurgat quod textum hebraicum ותהי לו לאומנת *vattebi lo leomeneth* in ea reddatur *nutricis*, ac *gerulæ fungebatur officio*, cum potius reddendus foret, *fuitque ei in nutricem* ideſt *loco nutricis*; notum quippe eſſe ait cenſor literam ל perinde ac literam כ aliquando *rei veritatem*, aliquando ſimilitudinem duntaxat ſignificare.

Hanc Cenſoris incuſationem facillime eliminabit, quicumque ad latinam expreſſionem, & phraſim verterit animum, quis enim ignoret quod ſi aliquis in miniſterium alterius ſufficiatur etiam ad breve tempus illius munere fungi pro tunc optime dici? Ita qui pro Magiſtro docet in ſcholis, magiſtri munere fungens appellatur: Noemi ergo *gerulæ*, *& nutricis officio functa* peroptime dicitur a Sancto Hieronymo, quamvis in ſimilitudinem nutricis ſolummodo facta eſſet. Verum ſtricto modo nutricis munere functam dicere poſſumus Noemi, quamvis rigori inſiſtamus hebraicæ literæ; quid enim ſibi volunt hæc verba *fuitque ei in Nutricem*, in quæ reddidit Sixtinus hebraicum textum? Nil aliud profecto niſi quod Noemi fuit vera infantuli nutrix, ſicut hæc altera hebraica verba verſiculi 13. ותהי-לו לאשה *vattebi lo leiſchſchah*, *& fuit ei in uxorem*, ſignificant veram uxorem fuiſſe Ruth conjugis ſui Booz; & revera in hunc ſenſum intellexere verba verſiculi 16. Druſius, & Vatablus hebraicarum phraſium callentiſſimi. Nutricis autem nomine non ſemper fœmina lac præbens, ſed etiam educatrix ſignificatur; hinc S. Hieronymus

in

in Epist. ad Lætam de filiola ejus Paula, quæ neptis erat S. Paulæ ita scribit = Ipse, si Paulam miseris, & magistrum, & nutritium spondeo; gestabo humeris, balbutientia senex verba formabo = Satis ex hisce in tuto posita videtur S. Hieronymi ad hunc locum interpretatio; utinam ergo quod tandem Vulgatam nostram aversantes spiritu veritatis illustrati, non verborum hebraicorum affectantes rigorem, sed legitimum sacrorum eloquiorum sensum auspicantes, in sinum S. Matris Ecclesiæ confugiant, extra quem salus esse non potest, ibidemque nobiscum vinculo pacis, & charitatis consociati, simul omnes in beatam perducamur æternitatem, quod faxit Deus.

LIBER TERTIUS
APOLOGETICI
PRO
VULGATI INTERPRETATIONE BIBLIORUM.

Minutiora etiam, nulliusve considerationis digna in Vulgata sacrarum Scripturarum interpretatione oculis nimium severis, atque μικροσκοπεῖῳ instructis pervestigare nituntur Ecclesiæ Catholico-Romanæ inimici, ut in eadem depravatum haberi verbum Dei revelatum demonstretur, si possit; in vanum tamen Inferorum portæ contra columnam, & firmamentum veritatis arietant, cum adversus eam ut prævaleant nunquam futurum sit. Quid ad Catholicos latina utentes lingua de Hebræorum aspirationibus, in describendis vocibus ex hebraico translatis idiomate? Suam isti scribendi consuetudinem custodiunt legitimis expressionibus contenti: *Anna* itaque & *Ophni* scribunt, quamvis juxta hebraicum pronunciandi, scribendive morem *Channa*, & *Chophni* exaranda essent hæc nomina; inutilem propterea in Romanos Correctores Sixtini invectivam ducimus, cum ad Caput I. Libri primi Samuelis, de eisdem conqueritur quod a literula *H* vocibus illis addenda abstinuerint. Ad alia proinde transeamus.

In Vulgatum itaque nostrum Sixtinus ad ℣. 5. Capitis I. Libri primi Samuelis, vel Regum declamat quod vocem hebraicam אפים tristis converterit; quandoquidem ait, quomodocumque locum istum subdifficilem Interpretum diversitas reddiderit, nullum tamen præsidium pro Vulgato superesse videtur; hinc potius reddenda sibi videtur, juxta opiniones doctorum magis probabiles, ut arbitratur, & *Annæ dedit partem unam electam vel honoratam*, *vel duplicem*, *vel partem duarum facierum* in quarum una fuisset carnis pinguedo, in altera non item, ut eam eligeret quam magis desideraret ad comedendum.

Rabbinorum hæc omnia sunt interpretamenta, quamvis ex illis non desint, qui exponant *dedit partem unam iratus*, cum hebraicæ voces איש אפים *isch appaim vir irarum*, idest *vir iratus* significent, ut ipsemet fatetur Sixtinus. Plurima ad hunc locum Catholici etiam Commentatores tradiderunt, variasque Interpretum opiniones recensent. Vatablus quamvis *partem honorabilem* legat, minime eorum opinionem traducit, vel refellit, qui habent *partem irarum*, idest, explicat ipse, quam cum tristitia dabat, & mœstus. Cum tristitia, quia nimirum, cum Annam diligeret, dolebat ex ea non suscepisse filios, quibus sicut Phenennæ filiis carnis portionem impertire posset. Vox hebraica *appaim* nedum *faciem*, sed etiam generaliter eos animi affectus, qui præsertim in facie palam fiunt, significare potest, ira autem non magis quam tristitia per vultum exprimitur, iratus insuper tristitiam semper comitem, sicut tristis iracundiam habet. Ad ℣. 18. hujus Capitis ubi legit hebræus ad verbum *& vultus ejus non fuerunt ultra ei* interpretari possumus fatente Vatablo, *& tristitia ejus non fuit ultra ei*, quod & Rabbinorum nonnulli admittunt. Satis, ni decipimur aliquod præsidium pro Vulgati interpretatione ad hunc locum, superesse demonstravimus. Alia nonnulla ad Caput istud suo censorio stigmate inurit Sixtinus, in quibus tamen immorandum non opinor. Quid etenim ad rei veritatem facere potest, si legamus ad ℣. 9. = *Surrexitque* Anna post comedere eum, & bibere = ut Censor expostulat; sive legamus cum S. Hieronymo = Surrexit Anna postquam comederat, & biberat =? Scio a Censore dubitatum num aliquid ex Mensa manducaverit Anna. Clarissimus Drusius tamen in hunc locum ita scribit = alii putant *He* additum esse, *postquam*
„ *comedissent*; ac si diceret *post sumptum ci-*
„ *bum*. *Fortasse*, inquit R. D. *ipsa etiam*
„ *comederat postquam vir eam invitasset ad*
„ *hoc*. Nicolaus *comederat aliquid licet mo-*
„ *dicum*. Quod autem ait *non comedebat*,
„ idest parum comedebat, quia modicum
„ *quasi nihil reputatur*. Et sane nihil pror-
„ sus

„ sus eam manducasse non constat ex textu.

. Quid pariter ad historiæ veritatem sive legamus cum Vulgato ad ℣. 14. *usquequo ebria eris*: sive cum Sixtino *usquequo ebriam ages*. Nonne conjugatio Hithpael duplicem significationem præsefert, quarum una actionem reciprocam denotat; ut si dixerimus v. g. התקדש *bithkaddesch*, *sanctificavit seipsum?* altera vero significatio denotat ostentationem, seu jactantiam alicujus rei, quam non habemus: ut dum quispiam se divitem esse fingit seu jactat, cum sit pauper. In casu autem nostro minime opinabatur Heli Sacerdos quod Anna ebrietatem jactaret; unde eam reprehendit quod ebriam revera existimabat, dixitque ei propterea *usquequo te inebriabis*, & en significatio verbi conjugationis Hithpael, quæ in latinum optime convertitur *usquequo ebria eris*, seu *ebriosa eris?*

Ad ℣. denique 24. sive dixerit Hieronymus *tres modios*, sive *sata tria*, sive *unum epha* eadem habetur mensura, dummodo modium majorem, & minorem admittamus; quorum primus tres modios minores continebat, & æqualis mensuræ erat cum epha, ut tradunt Expositores.

Plura in Capite 2. Libri 1. Samuelis lividis oculis ostendit redarguenda, & quidem merito, ut ipse opinatur Sixtinus. Ad ℣. quippe 12. perperam a S. Hieronymo conjunctum esse finem versiculi 12. cum initio versiculi 13. Censor existimat, cum non legendum velit juxta Vulgatum *nescientes Dominum; neque officium Sacerdotum ad populum:* sed potius dividendam esse hujuscemodi sententiam contendit, hoc pacto 12. *& non noverunt Dominum* 13. *& judicium*, seu *consuetudo Sacerdotum cum populo*, subintellige *hæc erat*. Non enim sibi persuadere potest Sixtinus eos quid officii sui esset ignorasse; cum potius ex destinata malitia peccaverint.

Utriusque lectionis hebraicæ videlicet, & Vulgatæ eundem sensum esse quisque præjudiciis, pravisque expeditus affectibus, nullo negotio deprehendet. S. Hieronymus itaque filios Heli nescientes Dominum, & nescientes legem quæ portionem Sacrificiorum Sacerdotibus cedentem describebat, appellat; quia factis, non intellectu & Dominum & ejus legem ignorabant, cum carnem sibi non debitam usurparent. Hebraica vero hodierna exemplaria quamdam describunt consuetudinem a filiis Heli invectam, & quidem contra legis divinæ præscriptum ut de carnibus sibi non debitis surriperent. Quis modo magis idoneam literalem lectionem in Hebraica potius quam in Vulgata dijudicet? Sensus utriusque in idem recidit.

Tandem aliquando Vulgatum nostrum in errore deprehensum a Sixtino fateamur oportet, cum id negare nequaquam sit ausus Joannes Baptista Bandinus Vaticanæ Typographiæ Præfectus, qui Cardinalis Bellarmini jussu sic ad Moretum, ut Sixtinus scribit (alii Morellum) = Fateor in Bibliis multa adhuc superesse, quæ in melius mutari possent; quædam etiam nescio quo pacto impressa reperiuntur, ut e. g. in 1. Regum 2. 17. „ *retrahebant homines a sacrificio*, cum libri „ omnes & impressi & MSS. habeant *& detrahebant homines Sacrificio Domini* = Oh monstrum erroris! oh portentum!

In Hebræa legimus vocem נאצו *niatsu*, quæ significat *abiiciebant*, *spernebant*, *flocci faciebant*, *execrabantur*, *reprobabant*, *detrahebant*. Hæc in Domini sacrificium ab Israelitis committebantur ob filiorum Heli irreligiositatem, & impietatem. Dum autem homines ad aliquod objectum contemnendum, abiiciendum, execrandum, flocci faciendum inducimus, nonne merito dicimur homines illos a tali objecto retrahere? hac fortassis de causa locum hunc in Vulgata reliquere, qui poterant eumdem castigare ex Romani Pontificis commissione. *Detrahebant sacrificio* plures latini codices habent, ut Lucas Brugensis adfirmat; eodemque modo legit profecto codex Hieronymianæ versionis a Vallarsio editus, & illustratus; nullum tamen essentiale discrimen inter utramque lectionem adinvenimus. Modo lubet hebraicam hodiernam lectionem, quam tanti faciunt Hetnerodoxi, cum Vulgata nostra conferre ad hunc locum כי נאצו האנשים את מנחת יהוה *chi niatsu baanaschim & minchath jehovah*, habet hebræa; cum verti hic textus non poterit, *quia abiiciebant homines illos* (qui scilicet sacrificia offerebant) a *Sacrificio Domini*. Scimus quidem particulam את cum accentu Macchaph indicare casum accusandi; sine ipso tamen etiam pro præpositionibus *ab*, & *ex* accipitur, ut in suo Thesauro Pagninus testatur. In hebraicis, quos adhibemus, codicibus Bibliorum, absque accentu *Maccbaph* illa particula adinvenitur.

Ad ℣. 22. de Vulgato Sixtinus conqueritur, quod transtulerit *cum mulieribus*, *quæ observabant ad ostium tabernaculi*, cum legendum potius sit *quæ gregatim veniebant ad ostium* participium quippe צובאות *tsoveoth* significat *turmatim venientes*. De hac voce satis a nobis dictum est in responsione ad Censorem nostrum sub ℣. 8. Capitis 38. Exodi tom. 1. Disquisit. pag. 254. colum. 1.

Magnopere ad ℣. 25. hujus Capitis in Vulgati lectionem debacchatur Sixtinus, quod in eadem sensus ab hebraica veritate longe diversus contineatur. Hebraicus profecto textus hic est אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם ליהוה יחטא איש מי יתפלל-לו *im jecheta isch leisch upilelo elohim veim lajehovah jecheta isch mi itppallel-lo*, quæ verba sonant = Si peccaverit vir in virum arbitri erunt judices, seu judices judicabunt; si vero in Dominum peccet vir, quis ejus arbiter erit? = hoc pacto reddunt Benedictus, Cajetanus, aliique permulti, qui optime noverunt verbum פלל significationem habere judicii, & esse in conjugationibus *Piel*, & *Hithpbael*.

Textum hunc hebraicum sensum illum nequaquam ambigimus continere, quem ei S. Hieronymus in sua ex hebraico latina versione designavit. Elias in primis, ut notat Drusius, in verbo פלל, quod significat *auferre*, *exterminare*, *extirpare*, exponit *auferet delictum quod inter eos est*; quid est autem *auferre delictum*, *extirpare*, *delere delictum*, nisi illud remittere, nisi super illo placari? Nonne ex hoc jam satis elucet Vulgati sen-

fus

sus in primo hemistichio hujusce textus? Quod autem verbum פלל in conjugatione *Hithphael orare, & precari* significat, Pagninus in suo Thesauro, aliique lexicorum Scriptores testimonium reddunt palam. In verbo insuper פלל non solam *judicandi* sed etiam deprecandi significationem agnovisse antiquiores S. Hieronymo Interpretes ex codicibus Græcis compertum est, in iis quippe legimus Ἐὰν ἁμαρτάνων ἁμάρτῃ ἀνὴρ εἰς ἄνδρα καὶ προσεύξονται ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς Κύριον καὶ ἐὰν τῷ Κυρίῳ ἁμάρτῃ τίς προσεύξεται ὑπὲρ αὐτοῦ idest = si peccaverit vir adversus virum, orabunt pro eo ad Dominum; si autem in Dominum peccaverit, quis orabit pro eo? = hujusçemodi lectio, quæ ex Græcorum codicibus in antiquam versionem Italam translata fuit, recenta est a S. Cypriano Lib. 3. Testim. ab auctore lib. de Aleator. apud S. Cyprianum a S. Ambrosio Lib. 1. de Pœnitent. Victor Uticensis Lib. 3. de perf. Afr. & S. Pacianus epist. 3. Non possumus ergo culpare S. Hieronymum quod prædictum textum converterit *si peccav erit vir in virum placari potest Deus, si autem in Dominum peccaverit vir, quis orabit pro eo?* orari pro peccatoribus ad Dominum, est eumdem ad miserationem in peccatores movere, ut scilicet ejus ira compescatur, & ut placatus fiat. Hoc totum brevissime expressit S. Doctor.

Sub 29. ℣. non apte conversam esse a Vulgato nostro vocem לבבריאכם *lebabriachem ut comederetis*, cum pregnantius significet ad *impinguandum*. Unusquisque cognoscit nullam in Vulgati lectione discrepantiam essentialem adinveniri ab hebraico textu, quinimmo naturalior videtur hæc translatio, *ut comederetis vobis de primitiis omnis sacrificii*, quæ eadem est cum interpretatione Vulgati, & apprime hebraicæ literæ consona reperitur; filii quippe Heli comedebant de primitiis sacrificiorum, an autem ex illis saginarentur incertum est.

Ad ℣. 33. Capitis hujus, non ad rem a Vulgato conversa hebraica hæc verba כל מרבית ביתך *col marbit bethecha*, in hæc latina *pars magna Domus tuæ*, contendit Sixtinus, hebræa quippe sonant omnis multitudo domus tuæ.

Animadvertamus oportet particulam כל *chol* non semper integram universitatem, sed majorem ejus partem significare sæpe sæpius in divinis literis; quinimmo & in hoc eodem versiculo ad initium scriptum est ואיש לא אכרית לך *ve isch lo achrith lecha, & virum non auferam penitus ex te*. Si autem voces illæ כל מרבית *totam suæ domus multitudinem* in sensu rigido significarent, quonam pacto vera esse posset divina illa comminatio *omnem virum non auferam ex te?* Compertum profecto est usque ad Salomonis ætatem aliquos de Heli familia fuisse superstites; excidium ergo universæ Domui illius comminatum in *suppositione accomoda*, ut Scholæ loquuntur, intelligendum est; unde optima erit, quam Sixtinus redarguit, S. Hieronymi ad hunc locum interpretatio. Auctor insuper concordantiarum hebraicarum voces illas hebraicas in quæstione perductas, etiam *magnam partem* significare posse tuetur. Non tamen abnuimus consistere hebraicam lectionem ad hunc sensum translata = & omnis multitudo domus tuæ morientur Juvenes, sive cum ad ætatem virilem pervenerint; dummodo supponamus neminem ex Heli familia consenuisse, sed in viridi ætate mortem occubuisse, quod equidem incertum est.

℣. 36. a veritate alienam pariter S. Hieronymi interpretationem Sixtinus pronunciat, eo quod hebraicum hunc textum והיה כל-הנותר בביתך יבוא להשתחוות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פת-לחם *vebajah col hannothar bebethecha javo lehischt hachaoth lo laagorath cheseph vechichchar lachem veamar sephachenni na el achath hachchehunnoth leechol path lachem* non reddiderit = & erit
„ omnis residuus de domo tua, veniet ad
„ incurvandum se ei pro nummulo argen-
„ ti, & segmento panis; & dicet junge me
„ nunc ad unum sacerdotiorum, sive ad unam
„ functionum sacerdotalium ad comedendum,
„ seu ut comedam buccellam panis = cum potius illum sit interpretatus in sensu prorsus opposito saltem in primo hemistichio, tali pacto illum convertens = Futurum est au-
„ tem ut quicumque remanserit in Domo
„ tua veniat ut oretur pro eo, & offerat
„ nummum argenteum, & tortam panis, di-
„ catque: dimitte me obsecro ad unam par-
„ tem sacerdotalem, ut comedam buccellam
„ panis = In hebraica quidem lectione, uno excepto Hieronymo, ait Sixtinus, nullus Interpretum agnovit has voces *ut oretur pro eo & offerat nummum & tortam panis:* sed legerunt omnes *ut humiliet se coram eo*, *vel ad incurvandum se ei*, vel *ut prosternat, se coram eo*, aut quid simile. Non pariter legunt *& offerat*, sed *& petet, & emendicabit*; hinc Serarius ad salvandam Vulgati lectionem legendum putat non *offerat*, sed *auferat*, idest *recipiat*, obtineat obolum argenti, & frustulum panis.

Interpretationem a Sixtino propositam magis hebraicæ literæ congruentem, & a legitimo sensu per Sacrum textum expresso minime alienam agnoscimus, nec tamen Sancti Hieronymi traslationem erroris arbitramur culpandam, cum & ipsa legitimum divinæ comminationis domui Heli factæ sensum includat, ut per se patet. Hasce profecto minas per os propheticum Dominus Heli, ejusque successoribus intentavit, quod nimirum a summi Sacerdotii dignitate deiicerentur, quod ad summam perducerentur egestatem, & inopiam usque ad emendicandam panis buccellam in Sanctuario. Quis modo non videat in S. Hieronymi interpretatione istas contineri terribiles minas? Parum ne est quod qui summo erant Sacerdotio functuri, in Dei Sanctuario pro peccatis populi victimas oblaturi, atque Dominum pro se, aliisque tanquam mediatores deprecaturi, de oblationibus hostiarum abunde, affluenterque ad legis præscriptum manducaturi, tandem futurum divino indignante Numine, ut pro ipsis etiam, tanquam pro aliis infimæ plebis peccatoribus, alius in eorum locum suffectus sacerdos Deum ipsum deprecaretur; illi vero non

non divitum more hostiarum copiam, sed pauperculorum instar minimam oblationem in Sanctuarium deferre ob egestatem compellerentur; ac tandem unam inter sacerdotes partem, seu unum ex infimis sacerdotum officiis humiliter exposcere, ut ex eo panis buccella sibi contingeret, necessitate adigerentur? Hæc omnia in S. Hieronymi versione habentur expresse; eædemque ferme comminationes in textu hebraico perleguntur. Veruntamen Expositores Catholici S. Hieronymi interpretationem libentius recipiunt, quia veritati congruentiorem adinveniunt. Certum quippe est Heli successores etiam postquam a summo Sacerdotio dejecti fuere, in inferiori Sacerdotio remansisse, unde jus ad lucra ex sacrificiis sibi cum aliis suæ infimæ conditionis Sacerdotibus communia eisdem remansit, pro illis ergo a summo Sacerdote obtinendis incurvari non cogebantur; venire propterea ad supremum Sacerdotem debebant, non ut servirent, sed ut a suis peccatis expiarentur, & ut summus Sacerdos pro eis oraret, & pauculam oblationem ab eis factam reciperet. Neque obstat huic interpretationi verbum hebraicum להשתחות quod interpretantur etiam *ad supplicandum* vel ut *supplicetur*; sicuti apud Rabbinos vox השתחואה *humiliationem*, *supplicationem*, & *adorationem* significat; hinc Pagninus ad ℣. 3. Capitis 1. Libri 1. Samuelis vocem superius indicatam interpretatus est *ad adorandum*. Si autem Sixtinus offenditur ex eo, quod interseruerit S. Hieronymus in sua interpretatione vocem *& offerat*, cur & ipse subintelligit in ejus loco verbum *& recipiat?* Græci equidem codices, & ex illis Itala antiqua non parum favent S. Hieronymi translationi; habent enim ἐν ὀβολῷ ἀργυρίου καὶ ἐν ἄρτῳ ἑνὶ *in obolo argenti & in pane uno;* videlicet = qui remanserit in domo tua, veniet adorare in obolo pecuniæ, & in pane uno = ut expresse legit S. Cyprianus Lib. 1. Testim. Non ergo vetusti illi Interpretes Hebraici textus existimarunt esse legendum *& veniet ad incurvandum se ei ut obolum & frustum panis obtineat.*

Quæ notantur ab Amama ad Caput hujus Libri tertium, nullius sunt momenti, propterea non consideranda. Ad Caput autem 4. superflua esse in Vulgata nostra ait hæc verba versiculi 1. *Et factum est in diebus illis convenerunt Philisthiim in pugnam*; quandoquidem in hebræo non comparent. Verum de his satis diximus in Tomo 1. p. 288. col. 1.

Ad Caput 5. ℣. 4. redarguit Vulgatum Interpretem Sixtinus quod scripserit = Dagon solus truncus remanserat in loco suo = cum etenim, inquit, legamus Dagonem inventum fuisse in terra jacentem super faciem suam; quomodo eius truncus in suo loco remanserat?

Quis non videat meram hanc esse nostri argutissimi Censoris cavillationem? Non forte fortuna scripsit sanctus Hieronymus solum truncum Dagonis in suo loco remansisse, sed plena, ut opinor mentis attentione. Rabbini siquidem tradunt hujuscemodi idolum infra umbiligum formam piscis habuisse, supra autem hominis effigiem: Dagon autem cum sonet *piscis*; optime Vulgatus Interpres scripsit Dagonis truncum, hoc est eam partem idoli, quæ piscis figuram habebat, in suo loco constitisse, alteram vero partem, humanam gestantem figuram in terra pronam jacuisse. Hæc expositio minime Sixtino suspecta erit cum a Munstero, Vatablo, aliisque hebraizzantibus recipiatur.

Ex ℣. 6. hujus capitis eradenda Sixtinus contendit hæc tota sententia tanquam intersuta *ebullierunt villæ* & *c.* usque in finem versiculi; cum aliunde in sacrum textum transposita sint; in variis quippe melioris notæ codicibus nequaquam leguntur, quinimo nec in ipso Vulgato qui in Regiis Bibliis extat, habentur, inquit ille.

Nedum in iis, quia Sixtino citantur, sed in pluribus aliis deesse codicibus verba laudata evidentissimum est ex annotationibus Martianæi, & Vallarsii ad codicem Hieronymianæ Versionis sub hoc versiculo; desunt profecto in Latinis codicibus melioris notæ, ut sunt, quos terebat Vallarsius, necnon Colbertinus, Anicensis, & Corbejensis major, num. I. & Canon ipse veritatis hebraicæ, in quo nihil spurium est post emendationem suam, teste Martianæo; in castigatioribus ergo codicibus Hieronymianæ versionis omnia illa verba desiderantur. In Bibliis tamen Luciferi Calaritani mentio de muribus habebatur, cum ille legeret = & gravata est manus Domini super Azotum, & induxit illis mures = De hujuscemodi muribus nec verbum facit Josephus quamvis referat Azotios peste quadam percussos, & eorum Provinciam alicui sterilitati fuisse subiectam, unde assuta & nos confitemur verba prædicta Hieronymianæ versioni in aliquibus codicibus Latinis: nec tamen sine iusta causa, eadem in Vulgati lectione a Romanis correctoribus fuisse relicta judicandum est, cum præsertim de muribus in codicibus Græcis LXX. fiat mentio; & in variis Latinis codicibus ea verba habeantur in margine cum aliquibus tamen signis in textu, quibus ad sacrum textum ipsum pertinere significentur, & quasi per incuriam a librariis fuisse prætermissa: Non igitur aliud de hisce verbis in quæstionem a Sixtino aliisque perductis constat in hebraicis nimirum deesse codicibus nostris, & in illis etiam defuisse, quibus utebatur S. Hieronymus in sua adornanda translatione, non tamen revincitur non extitisse in Autographo Hebraico, ex quo LXX. interpretatione in suam composuere. Quinimo in Autographo Hebraico de muribus alicubi factam esse mentionem convincitur ex eo quod ad Versum 5. Capitis 6. hujus Libri narrentur facti mures aurei ad sedandam divinam ultionem; ergo murium plaga Philistæos divexaverat.

Ad ℣. 8. Sixtinus non bene scriptum, seu translatum esse a Vulgato contendit hunc locum responderunt Gethæi &c. cum potius vertendum sit *dixerunt ad Gethæos*, eo quod accentus magnus, nempe *zakephkaton*, qui super verbum יאמרו *jomeru* adinvenitur, unire non sinit verbum istud cum voce גת *Gat*

unde

unde potius ante vocem istam subintelligendam esse contendit Censor, vel literam ל vel præpositionem אל, atque legendum ויאמרו לגת *jomeru leaat*, *dixerunt: ad Gethæos circumducatur Arca Dei*.

Non inficiantur Expositores Catholici hebraicum textum intelligi posse ut Sixtinus exposcit: cur tamen supponenda est litera ל, vel præpositio, אל ante verbum גת & non potius accentus magnus zakephkaton super vocem גת adeo ut reddatur hic sensus *& dixerunt Gethæi*: circumducatur? &c. Sacer textus profecto non exprimit satis luculenter Dei Arcam fuisse constitutam in Geth; non ergo a legitima interpretatione recessisse videtur Interpres Vulgatus, dum vocem *Gethæi* conjunxit cum verbo *& responderunt*; tali enim pacto, & LXX. hebraicum textum converterunt; nec fortassis tunc temporis habebantur hebraici accentus, qui longe post S. Hieronymum a Massoretis sacro textui creduntur appositi; unde ex illa accentus appositione non satis convincitur a Vulgati lectione esse recedendum. Alias voces pariter ad Versiculos hujus Capitis sequentes veluti superfluas Sixtinus traducit in Vulgati lectione, quem ne quidem audimus donec ostendat revera in autographis codicibus nequaquam extitisse.

§. II.

Pauca ad Caput sextum Libri I. Regum Sixtinus in Vulgati lectione adinvenit, quæ merito castigentur. Ad ℣. 4. hæc hebraica verba מספר סרני פלשתים *mispar sarne pelistiim* non bene reddita existimat *juxta numerum provinciarum*, cum vox *Sarne non provinciarum*, sed *Satraparum* sonet; & ita redditam a LXX., videlicet κατ' ἀριθμὸν τῶν σατραπῶν affirmat.

Quid quæso erroris si dicamus *juxta numerum principatuum*, sive *juxta numerum Principum*? Princeps dum publice agit non suas tantummodo, sed totius Principatus gerit vices; non solummodo Satrapæ sed Satrapiæ, id est Satrapiarum gentes Dei vindicta circumdabat, premebatque; & pro Satrapiis vota Arcæ Domini offerenda decreverant Philistæorum Principes; quare ergo non potuit vertere S. Hieronymus *iuxta numerum Provinciarum?*

Non majoris est considerationis dignum quod in Vulgato reprehendit ad ℣. 6. hujus Capitis Sixtinus. Interpretatus est S. Hieronymus hebraica hæc verba כאשר התעלל בהם *chaascher hittebailel vahem* = nonne postquam percussus est = qua de causa a Censore nostro obiurgatur, quod transferre potius debuisset = postquam contrivit eos = vel = quando operatus est in eos =. Verum quis non videat unum eumdemque sensum in utraque interpretatione? Liberum est Latinis multoties passivam significationem adhibere pro activa dummodo patiens exprimatur absque ambiguitate; sive igitur dicamus *postquam Deus percussit eos* (Pharaonem, & Ægyptum) sive *postquam percussus est* (Pharao) a Deo, idem prorsus conceptus exprimitur.

Sub ℣. 11. cum hebraicam vocem עפלים *hapolim* verterit *ani* Sanctus Hieronymus opponit eidem Sixtinus Cajetani, Ariæ, & Junii interpretamenta, qui legunt *Mariscas*, vel hæmorroidas. Quis tamen sibi suadeat solam morbi, quo vexabantur Philistæi, auream figuram areæ domini fuisse appositam, & non potius, ejus membri corporis, in quo torquebantur, similitudinem? Anos itaque cum mariscis ex auro conflavisse Philistæos credibilius est cum vox hebrica *hapolim*, seu טחרים *techorim* anos cum morbo mariscarum significet, ut Pagninus in suo Thesauro docet ad hanc vocem.

Ad ℣. 19. male a S. Hieronymo distinctos fuisse contendit Amama *viros populi*, & viros plebis, cum nulla sit in hebraico textu talis distinctio, sed solum septuaginta viros, & quinquaginta millia virorum Deus occidisse narratur.

Eccur Sixtinus in Paraphrastem chaldaicum minime invehitur, qui tali pacto hunc reddit locum = & occidit de senioribus populi septuaginta viros; & de cœtu quinquaginta millia virorum = Si autem hanc distinctionem renuerit Sixtinus admittere, cur distinctionem inducit inter *plebem*, & *populum*, si duas hasce voces pro una, eademque significatione fortassis usurpavit Vulgatus Interpres, & semel *populum*, semel autem *plebem* adhibuit, ne ejusdem vocis in eodem versiculo replicationem admittere compelleretur? Plurima ad hunc locum tradunt Commentariorum Scriptores, præsertim Calmetus, qui videantur.

Ad Caput 7. Libri 1. Samuelis unicam vocem non apte conversam a Vulgato Sixtinus sub ℣. 2. adinvenit, nimirum וינהו *vajiinnahu*, quam vertendam contendit *& lamentati sunt*, sive *congregati sunt*, minime autem cum Vulgato, & *requievit* scilicet *Domus Israel, post Dominum*.

Nimia cum facilitate Vulgatum nostrum Sixtinus redarguit. Duplicem significationem hæc vulgati = *& requievit omnis Domus Israel* post Dominum = habere posse existimatur; 1. quod requieverit ab agendo perverse, & legem Domini observare cœperit se abstinendo ab idolorum cultu. 2. quod omnis Domus Israel post adventum Arcæ in Cariath-jarim per annos viginti pacem sit consecuta; permanens eo temporis spatio in Dei cultu, & obsequio; si in prima intelligatur significatione Vulgati lectio, in quo differt ab hebraica Sixtini? idem profecto videtur, converti ad Dominum per pœnitentiam; ac quiescere post Dominum, relinquendo peccata, ejusque legem observando. Si in secundo sensu, qui naturalior est, atque pronior, tunc dicemus Vulgatum legisse cum Chaldæo verbum *Noach*, quod *quiescere* significat, minime vero *nahah*, quamvis non desint, qui & istud pro *quiescendi* significatione usurpent.

Josephus utique ita hanc historiam Lib. 6 Antiquitatum cap. 2 describit = cum populus toto hoc vicennio votis, & sacrificiis operam daret, magnamque religionis, & cultus divini curam præseferret &c. = unde opinatus videtur quod requieverit Israel

post

post Dominum recedendo a peccatis. Sensus itaque legitimus in Vulgati lectione continetur.

Nihili facimus, quod Censor noster ad Caput 8. in Vulgato reprehendit; quamvis enim Vulgatus habeat *Centuriones*, Hebraicus autem שרי חמשים *sare chamischim*, scilicet *quinquagenarios*, seu Præfectos quinquaginta militum; nihilominus certum est apud Hebræos etiam Centuriones in militia solitos fuisse constitui post Tribunos, seu post mille virorum Præfectos; nomine itaque isto usus est Vulgatus noster ad significandos quoscumque Præfectos Chiliarchis minores; Latinus quippe latine locutus est, inquit Castalio.

Ad ℣. 18. superflua esse contendit verba ista *quia petistis vobis Regem*; in variis Grecorum codicibus ea profecto leguntur, desunt vero in codice Hieronymianæ versionis, aliisque MSS. Correctores tamen Romani eadem retinere voluerunt quod in vetustis exemplaribus legerentur, præsertim in Corb. n. 1. & 3. & Germ. n. 7. ad eorum marginem, & in codice græco Sixtino ut Lucas Brugensis testatur.

Quod notat Sixtinus ad ℣. 2. Capitis 9. scilicet vocem hebraicam טוב *tob* reddi posse *elegans* sive *formosus*, non inficiantur Catholici expositores. Unum solummodo advertimus oportet vocem *bonus* non semper hominem vel rem quamcumque bonitate morum ornatam significare apud Latinos, sed sæpe usurpari pro voce *aptus*. Virgilius quidem Georgic. 3. scripsit = & bona bello cornus = idest *apta*. Satis ex hoc intelligimus Vulgati lectionem optimum sensum in hoc loco præseferre.

Sub ℣. 12. hujus Capitis in Vulgatum nostrum Sixtinus exclamat quod vocem זבח *zebach* verterit *sacrificium*, cum potius *convivium* significet. Adversum ipsum est Pagnini interpretatio, quæ *sacrificium*, legit; eodem modo Munsterus vertit vocem illam, cui consentiunt Clarius, & Drusius ad hunc locum. Sacrificium autem istud *Pacificorum* fuisse opinantur, in quo post adipis combustionem, & sanguinis effusionem, reliquæ carnes ab omnibus manducari poterant offerentibus; illuc ergo convenerant Viri urbis illius, ait R. David ad faciendum Sacrificium, & ad comedendum illud in Domo excelsi quam extruxerant.

℣. 24. in Vulgata nostra deesse contendit post voces *levavit cocus armum*, has alteras *& quod super ipsum erat*, quæ in hebræa ita exprimuntur והעליה *vehehalejah*; ait enim literam ה hoc in loco vicem gerere relativi אשר *aschor*, *qui quæ quod*.

Nihil deesse quoad facti veritatem in Vulgati lectione certum est; versiculo enim præcedenti dixit Samuel Coco ut eam Carnis exhiberet portionem, quam servandam jusserat; Cocus autem quod remanserat ante Saul apposuit: sive interim fuerit Armus cum cauda, ut vult R. Jochanan; sive Armus, & pectus, ut R. Eleazar contendit; si Armus, & femur ut R. David opinatur; sive tandem, ut Vatablus exponit, *armus integer*, & *amplissimus*, quæ expositio cum Vulgati lectione cohæret.

Quod in Vulgati lectionem Sixtinus opponit ad Versiculum hujus Capitis vicesimum quintum, esse nimirum superfluam clausulam illam *stravitque Saul in Solario*, & *dormivit* iam a nobis propositum fuit ad pag. 208. Colum. 1. in volumine 1. Disquisitionum, quamvis ob alteram a præsenti diversam disputationem; ibi ergo fassi sumus clausulam illam in Hieronymianæ versionis codicibus non haberi, nisi postquam in aliquibus ex aliena manu fuit adiecta. Non tamen hæc clausula deest in LXX. Interpretum translatione, in qua legimus, ut refert Sabatierus καὶ διεστρωσαν τῷ Σαοὺλ ἐπὶ τῷ δώματι καὶ ἐκοιμήθη & *straverunt Sauli super solarium*, & *dormivit*. Hæc particula versus appellatur profecto a sequenti versiculo, in quo referuntur Samuel, & Saul surrexisse facto jam mane; alicubi ergo quod dormierint necesse est. Animadvertunt autem Expositores, illius regionis morem fuisse ut hospitibus super tectum domus (tecta enim hebræorum plana erant, non in com formam fastigiata, inquit Drusius) lectus ad cubandum sterneretur; hac de re videatur Calmetus in suis ad hunc locum Commentariis.

§. III.

IN Vulgati lectionem Sixtinus exclamare non desinit ad Caput X libri 1. Samuelis quod hanc non brevem verborum pericopen = & liberabis populum ejus de manibus inimicorum ejus qui in circuitu sunt. Et hoc tibi signum quia unxit te Deus in principem = contineat; quæ neque apud Hebræos, neque Chaldæos, neque apud Latinos, & Græcos codices adinvenitur, ut videri potest in LXX. Complutensis editionis, & in codice MS. S. Hieronymi Veronense ut notat Vallarsius. Reperitur tamen ea clausula in Græco-Romanæ editionis; quinimmo suspicionem inducit vox hebraica לנגיד *lenaghid*, eam olim pericopen in archetypo hebraico extitisse, sed ob solemnem antiquariorum lapsum postea excidisse, inquit laudatus Vallarsius, quæ tamen ante S. Hieronymi ætatem habebatur. Nihil vero decernere audemus; sed nihil per hanc clausulam in veritatem committitur. Liceat nihilominus advertere naturaliorem haberi sermonis ordinem in Vulgati, quam in hodiernis hebræorum exemplaribus, quæ ita legunt ויאמר הלא כי משחך יהוה על נחלתו לנגיד *vajomer balo chi-meschachecha Adonai hal-nachalatho lenagbid*: & *dixit nonne (certe) quia unxit te Dominus super populum suum* (seu *hærediatem suam*) in *Ducem*, vel *Regem?* Sequitur deinde hebraicus textus immediate = Cum ambulaveris hodie a me, invenies duos homines juxta sepulchrum Rachel &c. = Sequitur deinde hebraica lectio usque ad ℣. 7. describere quæ erant Sauli eventura, nec tamen ea ponuntur expresse veluti signa, quibus Saul cognoscere posset revera a Domino unctum esse in Regem Israel; nec insuper in textu hebraico indigitata legitur causa a Samuele ipsimet Sauli, ob quam in Ducem populi ungeretur a Domino; credibile ne est quod in facto adeo in

ad-

admirationem inducente Saulem, non indicaverit Propheta Domini eventus a ſe prædictos eſſe ſigna divinæ electionis in Ducem, & cauſam inſuper ejuſdem electionis tacuerit? Minime certe eo vel magis quod Cap. 9. hujus Libri ℣. 16. Dominus revelaverat Samueli quiſnam ungendus eſſet in Ducem ſuper Iſrael, ad hoc ut ſalvaret populum de manu Philiſtinorum. Hæc ergo omnia a Samuele dicta fuiſſe Sauli, ut refert Vulgati lectio credenda videntur, cum apud LXX. Interpretes habeantur.

Ad ℣. 2. hujus Capitis 10. ob hebraicam vocem בצלצח *betſeltſach*, quam Vulgatus vertit *in meridie*, ſubmurmurat Amama, atque cum Benedicto pro loci nomine eſſe intelligendam opinatur.

Non deſunt profecto qui vocem illam pro loco quodam uſurpent, ſed originariam ejus ſignificationem neſciri fatentur omnes. LXX. eamdem μεσημβρίας ideſt in meridie tranſtulerunt. Druſius vero per eam vocem ſignificari ait *umbram nitidam*, quia צל *tſel umbram* צח *tſach nitidum* & clarum ſignificat; unde explicari poſſe videtur hebraicum nomen quod viri a Samuele prædicti inveniendi eſſent a Saule ſub umbra ad horam meridianam. Si etenim loci nomen proprium iſtud eſſet, non tamen diligenter locum deſignaſſet *per ſepulchrum Rachelis* Sanctus Propheta & *per fines Beniamin*.

℣. 8. cum hebraica hæc verba להעלות עולות לזבח זבחי שלמים *lehabaloth boloth lizeboach zibche ſchelamin* converterit S. Hieronymus = *ut offeras oblationem*, & immoles victimas pacificas = reprehenditur a Sixtino quod Sauli Munus ſacrificandi conceſſerit, cum ſolius Samuelis id intereſſet; quod ſignificatum foret, ſi hebraica verba reddita eſſent *ad offerendum*, *& ſacrificandum*.

Norunt Catholici omnes ea verba Vulgati *ut offeras*, *& immoles* non ita accipienda, quaſi Saul offerre, & immolare per ſe debuerit, ſed per Sacerdotem juxta Legis præſcriptum. Familiaris in divinis literis ea reperitur phraſis, ut offerre dicantur, qui Sacerdoti victimas, & oblationes præparabant. Videantur ℣. 6. Capitis 6. Levitici, & ℣. 3. Capitis 18. Deuteronomii. Cur in eodem ſenſu hoc in loco de Saule dici non poterit ut *offeras*, *& immoles?*

Sub ℣. 9. pariter Vulgatum noſtrum Sixtinus accuſat quod ſcripſerit *immutavit ei Deus cor aliud*, cum tamen ſenſus legitimus ſit *mutavit ei cor in aliud*. Non magni, ni decipimur faciendæ hujuſcemodi accuſationes; quid enim eſt in utraque lectione niſi quod Deus dedit Sauli alterum Cor non quidem in ſubſtantia, ſed in modo cogitandi? & quod prius erat cor plebejum, & rude, de repente factum eſt cor Regium, magnanimitate videlicet, prudentia, aliiſque dotibus animo regio neceſſariis ornatum. In eodem genere cenſuræ quod ad ℣. 19. opponit Sixtinus ſtatuimus, in eo videlicet cenſurarum genere, quæ parvi pendendæ ſunt; quid mali eſt, ſi particula *ſolus* deeſt hoc in Verſiculo apud Hebræorum exemplaria? nunquid falſitatem aliquam inducit hæc propoſitio = projeciſtis Deum veſtrum, qui *ſolus* ſalvavit vos de univerſis malis &c. =? Quis ſpondeat defuiſſe in vetuſtioribus Hebræorum codicibus eam particulam, quam in ſua verſione S. Hieronymus appoſuit, nihilque de eadem in margine Hebræus Scholiaſtes adnotavit.

Ad eumdem ℣. 19. cum ſcripſerit Vulgatus *per familias veſtras* in eumdem Sixtinus inſurgit, contenditque inveteratum crimen eſſe Librariorum, quia hebraicum verbum לאלפיכם *lealphechem*, dubio procul ſignificat *per millia veſtra*, id eſt, ut opinamur, per Duces veſtros, qui præerant mille viris, quaſi videlicet populus Iſrael diviſus eſſet per Tribus, & per Chiliades.

Sancti Hieronymi tamen interpretationem naturaliorem eſſe, magiſque vero conſentaneam minime dubitamus. Quoties enim in populo Dei quidpiam per ſortem legimus conſtitutum, eadem per Tribus, & familias dejecta referuntur; ita Joſue 7. ℣. 16. Terra promiſſionis etiam per Tribus, & familias dividi juſſa eſt Num. 26. ℣. 55. & 33. ℣. 55. Mercerus tandem hunc nodum ita ſolvit Geneſ. 36. 16. אלף *eleph* interdum pro *familia* ſumitur, veluti Chiliarchia, ut in Michææ prophetia inter *millia* vel Chiliarchias, ideſt familias *Juda*. Initio ita Ducatus per familias diſtribuebantur, quaſi mille viris præeſſent. Quis modo S. Hieronymum reprehendat, ex quo per *familias veſtras* non per *millia veſtra* hebraicam illam vocem reddiderit? Nemo profecto jure ſaltem, cum in divinis literis *chiliarchia* pro *familia* ſæpe ſoleat uſurpari ut patet ex hoc ipſo Capite 10. ℣. 21. in quo legimus projectam eſſe ſortem ſuper Tribum Beniamin, & familias ſuas, non ſuper *millia ſua*.

Ad ℣. 22. denique S. Hieronymus caſtigatur ab Amama quod non verterit hebraica hæc verba נחבא אל־הכלים *nechba el-bachelim*, *latet inter vaſa*, tranſtulerit *abſcondi us eſt Domi*. Grande profecto peccatum quod S. Interpres non recenſuerit Saulem inter ollas, vel urceos latitantem. Cur non audivit Cenſor noſter R. David ita ad hunc locum ſcribentem = in vaſis populi, qui venerant eo, qui poſuerant vaſa ſua in quadam domo, & ipſe latitabat inter vaſa illa: nam fugiebat a Regno = nomine *vaſorum*, arma, & quidquid populus ſecum detulerat in Maſpha intelligi oportere hoc in loco, a Munſtero, Vatablo, Clario, Druſio, aliiſque hebraizzantibus docemur. Vera propterea utraque lectio dignoſcitur, cum Sanctus Hieronymus locum latibuli indigitet, hebræa vero ſupellectilem, in qua Saul abſcondebatur, enarret.

Duo ſub Capite XI. Libri I. Samuelis reperiuntur loca Vulgati noſtri a Sixtino inter menda recenſita, quorum primum ad ℣. 1. adinvenit ſub his verbis = Factumque eſt quaſi poſt menſem = quæ ex Græcis accepta cum Luca Brugenſi opinatur, aliiſque Auctoribus, qui eadem jugularunt obelo. Alterum ad ℣. 2. in quo ſcripſit Vulgatus *ponamque vos*, cum habeat hebræa ושמתיה *veſtamthia*, *& ponam iſtud*.

Quantum ad primum fatemur pericopen illam

illam etiam in codice deesse Hieronymianæ versionis, unde compertum est in Hebræorum exemplaribus, quibus utebatur Sanctus Doctor fuisse desideratam. LXX. nihilominus versio Sixtina eamdem exhibet; quæ pariter in MSS. German. 7. & Corbejens. 3. conspicitur, ut notat Sebatierus; S. Gregorius Magnus eamdem in suis super Libros Regum Commentariis proponit. Quis modo definiat eam esse adscititiam? id neque Sixtino, neque cuilibet privato Scriptori, sed soli Ecclesiæ Catholicæ, quæ infallibilem definiendi regulam, spiritum nempe veritatis est consecuta, licere pro certo tenemus: hæc autem in suis Bibliis constanter retinuit.

Ad alterum dicimus in hodiernis hebræorum exemplaribus revera coniunctum esse cum verbo *Samthi* affixum fœminini, aut neutrius generis; unde Pagninus convertit = & ponam istud in opprobrium in omni Israel = sensum literæ modo attendamus: quid est *istud?* nisi factum istud? factum autem istud in viris Jabes esse debebat: nonne ergo ipsi opprobrium reddendi erant in universo Israel, qui exoculationem in seipsis ex pacto suscipere compellebantur: Id profecto intellexit S. Hieronymus, unde hebraicum textum juxta legitimum sensum convertit *ponamque vos*, quam lectionem S. Gregorius Magnus retinuit.

§. IV.

TRia ad Caput 12. loca veluti male ex hebræo in latinum conversa traducit Amama, quorum primum sub ℣. 3. possumus intueri; in quo scripsit Vulgatus *&* *contemnam illud hodie* cum tamen habeamus in hebræo ואעלים עיני בו *veablim henai vo*; & abscondi oculos meos ab eo.

Non ambigimus optime redditum esse legitimum sensum hebraicæ lectionis a S. Hieronymo, dummodo verbum ואעלים in suo tempore futuro relinquatur, ut ipsum hebraica litera exhibet, nec sine ulla necessitate, cum aliquibus Rabbinis hic positum esse futurum pro præterito supponamus. Ad Literam ergo vertendum erit; *& abscondam oculos meos ab eo*; a munere videlicet, si convincatis me de manu cujusquam illud accepisse, & restituam vobis. Quid est abscondere oculos ab aliquo, nisi eum contemnere, nisi eum aspernari? optima ergo Vulgati lectio est, quæ refert Samuelem dixisse se contempturum, idest non retenturum munus alicujus, si illud accepisse demonstretur; quem profecto eumdem sensum litera hebraica præsefert.

Interrogat Sixtinus ad ℣. 11. hujus capitis quis sit *Bedan*, eo in loco nominatus inter Salvatores, seu Judices Israelis. Cur non interrogat hebraicos codices qui legunt & ipsi בדן *bedan*? Munsterus, Vatablus, Clarius, Rabbi David, Lyranus, aliique dubio procul nomen istud opinantur esse contractum ex דן & בן id est filius Dan, quod Sampsoni ex Danitarum Tribu oriundo convenire arbitrantur. Calmetus, & Tremillius hunc *Bedan* ipsum esse Jairum unum ex Judicibus rentur & non immerito, ut apud eosdem videri potest.

Ad ℣. tandem 22. male conversam Censor noster a Vulgato hebraicam vocem הואיל *hoil* adfirmat, cum non *juravit*, sed *voluit* tantummodo significet. De hoc videantur quæ in volumine I. Disquisit. pag. 242. columnn. 1. dicta sunt.

Varia sunt, quæ ad Caput XIII. Libri I. Samuelis notata a Sixtino conspiciuntur in Vulgata nostra tanquam imperite ex hebraico in latinum conversa a S. Hieronymo; & primo quidem ad ℣. 1. in hanc lectionem *filius unius anni erat Saul cum regnare cœpisset* mussitare non desinit Censor, quod per eam difficultas non parum Chronologis, & Expositoribus augeatur; cum longe clarior, & simplicior esset interpretatio ista *Filius anni erat (Saul) in Regno suo*; id est, commentatur Sixtinus, annum jam regnaverat; annus erat, ex quo regnare cœperat.

Æquali, ni fallimur, difficultate premuntur Commentatores, atque Chronologi ad hunc textum, quamvis hebraica litera presse retineatur בן שנה שאול במלכו *ben schanach Saul bemalecho. Filius anni Saul in regnare suo*. Nodus itaque in hoc textu resolvendus non circa initium regni Saulis, sed potius circa Saulis ætatem dum regnum assumpsit, nec non circa tempus, quo in regno perseveravit, adinvenitur a Chronologis, atque Expositoribus Scripturarum; quadraginta etenim annos sceptrum rexisse Saulem narrant Acta Apostolorum Cap. 13. ℣. 21. Cum tamen hoc in textu duobus annis regnasse dicantur; sicuti *&* *unius anni filius* describitur Saul *in suo* regnare, scilicet dum regnaret; hic nodus, hæc difficultas, quæ Scriptorum torsit ingenia. Si autem Sixtinus hebraicum textum, ut ei lucem aliquam affundat, vertit *Filius anni erat Saul in regno suo*; ideſt annus erat, ex quo regnare cœperat, ut ipsemet commentatur. Cur & nos Vulgati textum, ad hunc sensum perducere prohibebimur *Filius unius anni erat Saul postquam regnare cœperat?* Sive *Saul erat filius unius anni, computando a tempore, quo regnare cœperat?* Explicationem aliquam huic similem, vel alteram quamcumque in textu hebraico esse necessario admittendam satis demonstrant variæ eorumdem Rabbinorum Commentationes, quorum aliqui adeo in litera hebraica lectionem Vulgati litteralem agnoverunt, ut ad sensum moralem confugerint pro difficultate resolvenda, afferentes Saulem virum fuisse innocentem dum regnare cœpit, sicut innocens est, & impollutus filius unius anni. Hujusmodi sensum in Dras adinvenimus, ubi legimus = & quomodo filius anni erat? Ut Infans filius diei sui purus est ab iniquitate; sic Saul purus erat ab iniquitatibus suis quo die regnavit = Pagninus etiam vertit in hunc sensum hebraicum textum scribens = Veluti filius anni erat innocens Saul &c. idipsum referente Jario apud Drusium tuentur cæteri Doctores Hebræi cum Chaldæo Paraphr. Si ergo hunc sensum Vulgatus Interpres exprimere fategisset, nunquid aliquid a vero alienum exposuisset?

Du-

Duplicis errati S. Hieronymus incusatur ab Amama ad ℣. 4. hujusce Capitis, eo quod hebraicum hunc textum נבאש ישראל בפלשתים ויצעקו העם אחרי שאול *nivasch Israel bapelistim vajitshaku habam achare Saul* converterit = erexit se Israel adversus Philistiim: clamavit ergo populus post Saul = vox quippe *nivasch* nequaquam, inquit, *erexit se* verti potest, sed *abominabilis factus est Israel*, transferri debet. Vox iterum *vajitshaku congregati sunt*, seu *acciti sunt* interpretanda erant, minime vero *clamavit*.

Facile nimis in Vulgatum expostulat Censor noster. Drusius ad hunc locum animadvertit hebraicam vocem *nivasch* in libris Græcorum antiquis fuisse conversam ἐξουδένωσαν scilicet *nihili fecerunt* (Israelitæ Philistæos) LXX. vero ᾐσχύνθησαν *puduit* scilicet Israelitas Philistæorum, seu servitutis Philistæis exhibitæ. Jonathan denique legit = concitatus, seu animatus est Israel in Philistæos = nonne istæ omnes lectiones cum Vulgata S.Hieronymi adamussim quadrant? Quis modo dicat inutilem prorsus esse illam Expositorum suspicionem, qua rentur olim in sacro codice non נבאיש sed potius נכעס *nichas* scriptum fuisse, quod revera *iratus est*, *concitatus est* significat? unde Hieronymiana Versio nobis legitimum sensum in hoc casu reddidisse credenda est, eo vel maxime quod hunc sensum sermonis ordo nobis exhibeat; audierat enim universus Israel quod Saul stationem Philistinorum percussisset, unde facile est quod populus in Philistæos se erexerit, idest quod contra Philistiim sit concitatus, ad quem sensum reducitur etiam interpretatio Pagnini, quæ legit *& abominatus est Israel Pelistiim*. Alteram vocem autem debuisse transferri *congregati sunt*, contendebat Sixtinus, eo quod sit in coniugatione *niphal*. Quid autem quæso significat Vulgati lectio = Clamavit ergo populus post Saul in Galgala? = clamasse populum post Saulem in Galgala possumus ne intelligere, nisi pariter concipiamus populum turmatim congregatum? Verum quis spondeat in hebræo codice S. Hieronymi scriptum fuisse verbum *vajitshaku* cum illis punctis, quæ verbum coniugationis *Kal* ad coniugationem *niphal* detorquent? His adjungi potest aliqua in coniugatione *niphal* verba reperiri, quæ activa sunt, & similia deponentibus apud Latinos, ut Grammatici Hebræorum tuentur; unde verbum illud & *clamaverunt* seu clamavit populus transferri poterat a S. Hieronymo.

Ad ℣. 8. contra Vulgatum mussare Sixtinus non desinit, quod hebraicam vocem מועד *mobed*, *tempus statutum* significantem verterit *placitum*. Idem erratum a S. Hieronymo sub ℣. 11. esse commissum adfirmat, cum voces istas מועד הימים *mobed haiiamim*, *placitos dies* sit interpretatus; quæ potius *condicto tempore dierum* vertendæ erant.

Notum est omnibus vocem *placitum* significare apud Latinos quamsæpe *statutum*, seu *decretum*, seu *pactum* hinc Plinius lib. 29. cap. 1. scripsit = delentem cunctorum majorum placita = hinc Aquila, & Symmacus legebant εἰς συνταγὴν τοῦ Σαμουὴλ ad ordinationem, seu constitutionem, vel placitum Samuelis: hinc patet etiam ad ℣. 11. interpretari potuisse S. Hieronymum *placitos dies* cum idem sit ac *constitutos dies*. Censuram ad ℣. 13. hujus Capitis omittimus, cum sensus sit idem in hebraico, & Vulgato; verbum enim *præparo* nedum *parare*, sed etiam *stabilire* significat: ideo solet dici: parata est in Cœlis pro animabus justis felicitas; hoc est *stabilita est*.

Sub ℣. 15. Clausulam hanc = & reliqui populi ascenderunt post Saul obviam populo, qui expugnabant eos venientes ex Galgala in Gabaa in colle Beniamin = superfluam esse, cum eadem careant Hebræi codices, exclamat Sixtinus.

Partem istam Versiculi 15. nedum in hodiernis Hebræorum exemplaribus, sed & in Chaldæorum codicibus, atque in pluribus τῶν LXX. Interpretum, quinimmo & in MSS. Hieronymianæ versionis desiderari compertum est. Vallarsius tamen hujuscemodi clausulam ob nominis *Beniamin*, quo concluditur, recursum, excidisse ob librariorum errorem a vetustis Hebræorum exemplaribus suspicari videtur, non tamen adeo facile hujusmodi suspectio liberatorum pervadet animum, cum, admonente Luca Brugense, codices ipsi Græci in eadem recensenda non per omnia respondeant (Vulgati lectioni). Unam Sabatieri adnotationem ad hunc locum apponere minime pigeat, ut, quid pro Vulgato dici potest facilius innotescat. Ad ℣. itaque 15. antiquæ Versionis, quæ legit ad literam ut Vulgata scribit =
„ Sic etiam ferunt codd. German. n. 3. &
„ 13. in margine: in alio German. n. 9.
„ eadem legebantur olim intra textum sed
„ nunc deleta conspiciuntur. Eadem quo-
„ que extant in alio itidem German. n. 7.
„ sed secunda manu descripta. Hic tamen
„ peculiare est, teste Martianæo nostro co-
„ dici Corbejensi num. 11. annor. circiter
„ 800. ut singulis lineis, seu versiculis, qui-
„ bus illud additamentum constat, totidem
„ obeli ÷ præpositi fuerint, significantes
„ hæc esse aliena Hieronymianæ translationi,
„ proindeque aliunde fuisse derivata in Vul-
„ gatam nostram, nempe ex LXX. Inter-
„ pretibus, apud quos nunc ita legimus
„ Καὶ τὸ κατάλειμμα τοῦ λαοῦ ἀνέβη ὀπίσω Σαοὺλ εἰς ἀπάν-
„ τησιν ὀπίσω τοῦ λαοῦ τοῦ πολεμιστοῦ αὐτῶν παραγινομένων
„ ἐκ Γαλγάλων εἰς Γαβαὰ Βενιαμίν *& residuum populi*
„ *ascendit post Saul in occursum post populum*
„ *bellatorem*, *ipsis advenientibus e Galgalis*
„ *in Gabaa Beniamin*. Ex Sabatieri adnotatione ista inferri posse videtur in vetustis earum Bibliothecarum exemplaribus clausulam nostram fuisse exaratam, quis tamen definiat an obeli illi singulis lineis merito fuerint adiuncti? an merito deleta hæc clausula in codice Germanensi? an obeli prædicti ab scriptore codicis, vel ab altera manu fuerint adiecti? id unum statui posse videtur clausulam hanc defuisse in hebraico S. Hieronymi codice; non tamen in vetustioribus, ex quibus LXX suam versionem adornarunt, aut saltem id revinci non potest. Quapropter

Romani Bibliorum Correctores non immerito clausulam istam relinquere consueverunt donec S. Spiritus illustratione majori perfusa Sancta Mater Ecclesia expresse definiat ad sacrum textum non pertinere illa verba, de quibus Sixtinus se incerto retinet.

Ultimam sub hoc Capite redargutionem in Vulgatam eructat Sixtinus ad 21. eo quod in eodem legamus *Retusæ itaque erant acies vomerum &c.* Contendit enim voci hebraicæ פצירה *petsirah* nequaquam *retusionis* notionem convenire, cum potius *limam*, qua exacuitur ferrum, significet. Fatetur nihilominus quod optime consisteret Vulgati sensus, si hebraicæ illi voci aliquo modo *retusionis* notio convenire posset.

Fatemur & nos ipsi, & quidem libenter in hebraica lectione facillime sermonis ordinem hoc in Versiculo adinveniri, nisi in versu præcedenti oppositum penitus doceremur: legimus itaque ibidem iuxta Pagnini versionem = descendebatque omnis Israel ad Pelistim ut acueret unusquisque vomerem suum, & ligonem suum, & securim suam, & sarculum suum = Non poterant ergo Israelitæ sua rusticalia acuere instrumenta nisi ad Philistæos ventitarent, subiungit deinde hebraica lectio = & erit lima vomeribus, ligonibus, tridentibus, securibus &c. = . Si in sensu obvio hæc posteriora hebraici textus verba accipiantur, non videtur Israelitis opus fuisse ad Philistæos recurrere, ut acuerent vomeres suos, ligones &c. hoc ergo instrumento, quo vomeres acuerentur, destituti fuisse Judæi credendi; id significare videtur contextus, in quo legimus neque ensem, neque lanceam in manibus totius populi fuisse adinventam; quinimmo adeo bellicis instrumentis caruisse populum illum sacer textus indigitat, ut nec vomeribus, nec tridentibus, nec securibus uti potuisse significet, eo quod hæc instrumenta, retusas acies prorsus haberent. Modo superest difficultas ob hebraicam illam vocem פצירה quæ *limam* sonat. Eccur non poterimus eam interpretari *serratio aciei*, ut ait Auctor concordantiarum, ut videlicet *cum cultellus in Serræ speciem depravatur*; vocem פצירן *petsiren*, *antra* Rabbini interpretantur; & Mercerus hebraicam vocem prædictam per *rupturam acierum* exponit. Sensus ergo legitimus Vulgatæ lectioni denegari non posse videtur: eumdem ergo retinendum esse non ambigimus.

§. V.

AD Caput 14. hujus libri I. Regum nonnulla Sixtinus in Vulgato redarguenda signavit, præsertim autem sub ℣. 15. bis erratum esse ab Interprete nostro declamat, eo quod vocem חרדה *charadba*, bis verterit *miraculum*, cum potius *horrorem*, seu *pavorem* significet. Non apte deinde hebraismum expressit Vulgatus, ait Censor, nempe *pavor Dei*, qui *pavorem magnum* denotat; solent quippe ad alicujus rei magnitudinem exprimendam Hebræi, adjungere vocem *Dei*, cum ista apud eosdem veluti epitheton habeatur cujuscumque rei, in suo genere magnæ, & admirabilis; ita dicunt *montes Dei*, *ignis Dei*, *pavor Dei* ad exprimendam *montium*, *ignis*, & *pavoris* magnitudinem. Nihil horum a Vulgato cum sit redditum, ait, evidens est nimium ab hebraica veritate fuisse alienum.

Non ambigimus vel tantisper, quin in Vulgata nostra legitimus hujus sententiæ contineatur sensus. Nonne Censor ipse a se nequaquam damnari fatetur eam Chaldæi, Kimchii, R. Levi, aliorumve Hebræorum interpretationem, qua legunt *fuit pavor a Deo immissus?* dum autem quid extra obvium naturæ ordinem a Deo peractum dignoscimus nunquid *miraculum* id appellari non solet? in quo ergo, si sensum attendamus, peccavit Vulgatus? Stuporem, conturbationemque inter Philistæos contigisse, idque per miraculum, nempe a Deo Interpres noster describit, unde conturbatio nisi a timore poterat derivari? Non ergo culpandus Vulgatus noster quamvis literam non fuerit summo in rigore secutus.

Superflua hæc verba = & erant cum Saul quasi decem millia virorum = esse in Vulgata nostra contendit Amama; cui id unum concedimus, non extitisse videlicet in hebræis codicibus, quibus S. Hieronymus in sua elaboranda interpretatione, utebatur; hinc desunt in S. Doctoris versione, quam Martianæus edidit, atque Vallarsius illustravit. Cognoscant ex hoc Vulgatæ lectionis inimici codicem hunc, quo sæpissime utimur ad legitimam divinæ Scripturæ lectionem auspicandam, ejus esse conditionis, ut integram mereri fidem possit circa lectionem, quam nobis ex Hebræo S. Hieronymus dicitur reddidisse. Verba itaque a Sixtino indicata desunt hoc in codice, unde & in hebraicis S Doctoris voluminibus defuisse jure concluditur. Habentur nihilominus apud LXX. Interpretes ad ℣. 25. hujus Capitis. Varii Latini codices MSS. hanc periochen præseferunt in German. n. 7. num. 3. & num. 9. Sed alter ad marginem, alter vero in textu. Sed expunctam de more, inquit Sabatierus. Græca denique legunt καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἦν μετὰ Σαὺλ ὡς δέκα χιλιάδες ἀνδρῶν non ergo immerito reliquisse videntur Romani correctores quidquid non constat apocryphum esse, & ab autographo alienum.

Ad ℣. 24. illegitime redditam a Vulgato vocem נגש *niggas*, *sociati sunt* opinatur Sixtinus, cum potius legendum sit *coarctati sunt*, *oppressi sunt*, videlicet *fame*, quia Saul juraverat ne quis cibum comederet.

Fatetur Censor noster vocem illam cum puncto super cornu dextrum literæ ש hoc modo descriptam significationem habere *appropinquandi*, & *accedendi*: si autem cum puncto in cornu sinistro eadem litera inscribatur, æquivalet literæ ס *Samech*, eoque in casu, eadem illa vox *oppressionem*, vel *coarctationem* significat. Quis modo definiat pro certo punctulum illud apte a Massoretis super sinistrum cornu fuisse repositum, & non super dextrum potius esse signandum? S. Hieronymus certe literæ illi non vim *Samech*, sed vim *Schin* convenien-

mentem attribuit, ut patet ex codice ſuæ Verſionis ex hebraica; in qua profectò lectione ſenſus obvius & naturalis hiſtoriæ ordo ſervantur melius quam in hebraica hodierna, in qua compellimur literæ ו *vau*, non vim particulæ coniunctivæ *&*, ſed vim particulæ cauſalis *quia* adſignare, quod pariter incertum eſt, num eidem hoc in loco conveniat. LXX. Interpretes ferme ut Vulgatus hunc locum reddunt ſaltem in ordine ad non exprimendam populi coarctationem cauſa famis. Ad alia, quæ Sixtinus ſuperflua eſſe in Vulgata contendit ſub ℣. 41. idipſum reponimus quod pluries jam ad hujuſcemodi cenſuras in ſuperioribus reſponſum eſt. Reprehendit tandem ad ℣. 50. Vulgati noſtri interpretationem Sixtinus quod vocem דוד *dod patruelis* converterit, cum revera *patruum* ſignificet.

Jam alibi de hujus vocis ſignificatione ſermonem habuimus. Nunc id ſolummodo ſufficiat advertere vocem iſtam utrumque ſignificare conſanguineum *patruum* ſcilicet, & *patruelem*, ut Auctor concordantiarum hebraicarum obſervat, & merito quidem; legimus enim libro 1. Regum Cap. 9. ℣. 1. Cis Patrem Saulis filium fuiſſe Abiel: Ner etiam pater Abner ejuſdem Abiel filius dicitur ℣. 50. hujus Capitis 14. Libri 1. Samuelis. Cis itaque & Ner fratres erant, Abner ergo & Saul erant patrueles ad invicem ut Vulgatus Interpres deſcripſit.

Ad Caput hujus libri decimumquintum multa ſunt, quæ a Sixtino cenſorio ſtylo notantur tanquam a veritate hebraica penitus diſcrepantia. Sub ℣. 3. in primis aſſuta eſſe & quidem inepte hæc verba *& non concupiſcas ex rebus ipſius aliquid* arbitratur, cum, fatente Luca Brugenſe, Exemplaria latina melioris notæ eadem confodiant.

Deſunt illa verba in Codice etiam Hieronymianæ verſionis a Vallarſio illuſtrato; atque in aliis permultis exemplaribus; reperiuntur nihilominus in MSS. Corbejenſ. n. 3. & German. n. 9. ut notat Sabatierus, quamvis cum aliqua mutatione, quæ ſenſum minime variat. Græca vero habent *non uſurpabis*, vel *non acquires*. Lucifer Calaritanus ea verba, ſicut in Vulgata noſtra jacent, legebat, ut patet ex ejus libro de *Regibus Apoſtaticis* paulo poſt initium; in Itala ergo antiqua editione Bibliorum habebantur, qua utebatur Eccleſia priuſquam S. Hieronymi verſionem adoptaret. Unde S. Gregorius Magnus eadem recitat in ſuis ſuper Libros Regum Commentariis.

Multa ſcribit Cenſor noſter ad refellendam S. Hieronymi interpretationem hujus hebraicæ ſententiolæ ויפקדם בטלאים *vajipkedem battelaim*, *& recenſuit eos quaſi agnos*, contendens pro viribus vocem *Zelaim* non agnos ſignificare, ſed eſſe proprium nomen alicujus loci; adeo ut ſit legendum = & recenſuit eos in *Zelaim* = nec officere huic lectioni contendit, quod legatur vox illa בטלאים cum articulo notificationis ה, incluſo in litera punctata ב, qui ſiquidem articulus cum nominibus propriis non copulatur; non officit, inquit, quia hac de re ita ſcribit Kimchius = Zelaim eſt nomen „ loci, quamvis veniat cum ה, notifica„ tionis, quod quidem non eſt juxta con„ ſuetudinem habes tamen ſimilia: ecce tibi „ בסכות *baſuccoth* בשטים *ba ſettim*, בקרקר *ba*„ *karkor* =.

Prolixo huic Sixtini ſtrepitui non pauci ex Hebræorum Rabbinis refragantur contendentes vocem hebraicam *Telaim*, *agnos* hoc in loco ſignificare, cum nullibi in Scriptura locus occurrat, cui *Telaim* nomen; neque enim recte ſe gerunt qui locum iſtum cum טלם *Telem* confundunt in Tribu Judæ exiſtente ex Cap. 15. Joſue ℣. 24. Vox enim *Telem* habet pluralem num. *Telamim* non *Telaim*, quæ vox ſingularem numerum habet טלה *Taleb*, & agnum ſignificat, ita Druſius in ſuis annotationibus ad hunc locum, qui ſubiungit ulterius articulum incluſum in ב punctata nequaquam adiungi ſolitum eſſe nominibus propriis, niſi quando talia nomina etiam appellativa eſſe poſſunt; coniungitur itaque articulus iſte cum voce *ſucchot*, quia hæc appellativi *tabernacula* ſignificat; cum voce *ſettim* quæ ſpinæ genus denotat. Legimus etiam *in Karkor* Judicum 8. ℣. 10. quia nomen iſtud a verbo קרקר *karkor*, quod *parietem demolire* ſignificat, derivatur. Hæc omnia præponere ſategimus, ut dignoſcere quiſque poſſit Vulgati interpretationem erroris non eſſe a Sixtino convictam; quinimmo ejus cum litera hebraica cohærentia apprime fulcitur.

Ad ℣. 9. vocem והמשנים *vehammiſchnim* inepte redditam a Vulgato *& veſtibus* A nama contendit; cum ex variis, quæ inveniſſe teſtatur, interpretamentis ad hunc locum, nec unum, quod veſtes præſeferat, cum potius *cibos*, vel *pinguia*, vel ſecundogenitas, vel quid ſimile in voce illa ſignificari omnes crediderint.

Quæ ab ipſomet Sixtino inter Expoſitores adſeritur varietas in ejus vocis interpretatione ſatis declarat evidentem ejuſdem vocis nobis deeſſe notionem. Illius tamen etymologiam non abſre ab hebraica voce, quæ *duplex* ſignificat derivare videntur nonnulli, inter quos & S. Hieronymus, qui per *duplicia*, *veſtes* intelligit: quæ quidem interpretatio naturalis quammaxime eſt, cum Saul referatur peperciſſe optimis gregibus ovium, & armentorum, & arietibus, & univerſis, quæ pulchra erant; ad quid his præmiſſis ſubiungi neceſſe erat, *& pinguia*, ſive oves *ſecundogenitas*, ſive *boves anniculos*; ſi hæc omnia in verbis illis *optimis gregibus ovium*, *& armentorum* continebantur? per vocem itaque prædictam quid ab armentis diverſum ſignificare voluiſſe ſacer Scriptor credendus eſt. Spolia itaque, ſeu veſtes pretioſas, fuiſſe aſſervatas cum cæteris ſupellectilibus veroſimillimum eſt; quare ergo ejus interpretatio quæ cæteris in veriſimilitudine longe antecellit, tam inepte a Sixtino traducitur?

Sub ℣. 9. cum legat Hebræa ויחר לשמואל *vaijchar liſemuel*, Vulgatus autem ſit interpretatus = contriſtatus eſt Samuel = non acquieſcit Cenſor noſter, cum opinetur legendum

& exarsit ira Samueli, ideſt *iratus eſt Samuel*.

Non magni facienda hujuſcemodi Cenſura; cum rectum ordinem Sixtini interpretatio habere non poſſe videatur ad contextum; ſequitur enim ſacer Scriptor quod Samuel clamavit ad Dominum tota nocte; quod quidem vir contriſtatus, non vero iratus præſtare potuiſſe videtur, niſi dixerimus quaſi de repente mutatos fuiſſe Samuelis affectus. Ex triſtitia deinde iracundia provenire intelligitur a Philoſophis, præſertim a S. Thoma 1. 2. quæſt. 48. art. 3. Chaldæus autem hunc locum convertit *durum fuit Samueli*, ideſt *moleſtum fuit*. Non ergo redarguenda videtur S. Hieronymi interpretatio.

Ad alteram vero Sixtini adnotationem ſub ℣. 12. adverſus Vulgatum interpoſitam, in qua legendum eſſe ſacrum textum contendit non cum latina noſtra, *cumque de nocte ſurrexiſſet*, ſed prout hebraica ſonant verba, *& ſurrexit mane*, reponimus hujuſcemodi accuſationem jam ſatis dilutam fuiſſe in I. *Volum. Diſquiſitionum pag.* 252. column. 2. ubi ea tradidimus, quæ latinam hebraicamve lectionem invicem componunt.

Plurima ad eundem ℣. 12. in Vulgatum noſtrum Sixtinus ſcribit, ut oſtendat perperam ab eodem hebraica hæc verba והנה מציב לו יד *vebinne matſir lo jadh* fuiſſe in hæc latina permutata *& erexiſſet ſibi fornicem triumphalem;* cum hebræa nil ſonent aliud ad verbum quam *& ecce ſtatuit ſibi locum*.

Viri in lingua hebraica callentiſſimi voces fortaſſis, quibus uſus eſt Vulgatus noſter non reſpondere hebraicis vocibus libenter concedent; ſenſum tamen eumdem in utraque lectione cognoſcunt; non enim locum ſolummodo יד *jadh* ſignificat, ſed *manum* etiam, ut Pagninus, & Cajetanus, fatentur. Per *manum* autem intelligi *monumentum* aliquando in hebraico idiomate evidenter conſtat ex lib. 2. Regum cap. 18. ℣. 18. Monumenta vero cum variis erigantur de cauſis varia etiam nomina ſortiuntur, quæ enim in defunctorum memoriam conſtruuntur *Cippi, Columnæ*, & *Statuæ ſepulchrales* appellari ſolent: quæ vero in alicujus facinoroſi ignominiam, *tabellæ* dicuntur. Apud vetuſtos Hebræos erigi lapides *in titulos*, ut alicujus facti ſervaretur memoria in more fuiſſe, ſatis divinæ teſtantur hiſtoriæ. Apud Latinos autem triumphalis arcus in memoriam alicujus inſignis obtentæ victoriæ cum ſolent extolli, hinc Vulgatus Interpres *monumentum* a Saule conſtitutum in ſuæ victoriæ gloriam, quod ab Hebræis *manus* appellatur, nomine *fornicis triumphalis* deſcripſit, ut Latini, quibus Scripturam divinam ex hebraico transferebat, facillime deprehenderent cujus generis eſſet monumentum a Saule fabricatum in Carmelo. In hanc noſtram conjecturam Cajetanus ipſe videtur deſcendiſſe dum ſcripſit ad hunc locum = Hebrai-
„ ca dictio anceps eſt ad *manum*, & ad *locum*;
„ & ſi legitur *locum*, ſenſus eſt, quod Saul
„ ſtatuit ſibi in Carmelo locum certum in
„ memoriam victoriæ: ſi vero legitur *manum*,
„ declaratur quale ſignum tantæ victoriæ in
„ Monte Carmeli ſtatuerit, videlicet figuram
„ manus = Nonne itaque Vulgatus noſter legitimum reddidit ſenſum quoties expreſſit erectum fuiſſe monumentum aliquod in memoriam triumphalis victoriæ, quam Saul eſt de ſuis inimicis conſecutus?

Cum in hebraico deſint ad ℣. 13. hæc Vulgati verba = & Saul offerebat holocauſtum Domino de initiis prædarum, quæ attulerat ex Amalec = cum pariter nec in Chaldæo habeantur, exclamat Sixtinus; an ergo Latinus ſolus ſapit, cæteri vero ὡς σκιαὶ ἀΐσσουσι *ſicut umbræ ruunt?*

Deeſſe hujuſcemodi verba in Codice etiam Hieronymianæ Verſionis compertum eſt, ex quo concludimus S. Hieronymum fidelem quammaxime extitiſſe in ſua adornanda juxta hebraicam veritatem, translatione; unde ſuſpicionem excludant Vulgatæ noſtræ adverſarii deſideramus quammaxime circa legitimam, atque ſinceram hujus codicis lectionem, ejuſque cum hebraico textu cohærentiam. Quamvis attamen ea verba deeſſent in hebraicis ſancti Hieronymi exemplaribus, conſtanter Græci codices eadem præferunt, ut in ſuis adnotationibus Sabatierus animadvertit; non ſolus ergo Latinus, ſed quicumque Græcos codices perlegere velit, idem ſapiet quod Latinus. In Itala antiqua, ex Græcis LXX. exemplaribus expreſſa verba illa retinebat, eadem propterea legebantur ab Appoſtolicis temporibus in Eccleſia; eademque recitat Lucifer Calaritanus in ſuo de Regibus apoſtaticis Libro: non ergo expungenda a ſacris codicibus donec eſſe apocrypha revincantur.

Ad ℣℣. 21. & 25. in quorum primo Vulgatus habet *Deo ſuo*; Hebræus autem *Deo tuo*: in ſecundo vero Vulgatus, *porta quæſo peccatum meum:* Hebræus *dele* vel *tolle peccatum meum* Sixtinus non parum gloriatur, quaſi ob hujuſcemodi variantes poſthabita Vulgata noſtra hebraicis hodiernis codicibus eſſet inhærendum.

Codex Hieronymianæ verſionis legit cum Hebræo *tuo* non *ſuo*. Plura tamen MSS. Exemplaria, inter quæ Veronenſe legunt *ſuo*. Utraque lectio optima eſt, & Sermoni cohærens, ut per ſe patet. Ad alterum locum ℣. 25. videlicet facilior eſt reſponſio, quam credat Sixtinus. Nova ne eſt in ſacris literis hæc loquendi formula: *portabis peccatum, portavit peccatum?* nequaquam mehercle! quinimmo hujus locutionis expoſitionem eædem ſacræ literæ nobis exhibent. Levitici 10. ℣. 17. ſcriptum eſt = Data eſt vobis ut portetis iniquitatem multitudinis & rogetis pro ea in conſpectu Domini = ita legit ex hebræo hunc locum Pagninus. Ea verba S. Auguſtinus exponens quæſt. 38. in Leviticum ſcribit = Dedit vobis edere ut auferatis peccatum Synagogæ, & exoretis pro eo ad Dominum. Exodi pariter 28. ℣. 38. legimus = Portabit Aaron iniquitates eorum quæ obtulerunt. Intelligunt ne Vulgatæ lectionis adverſarii quid ſibi voluerit cum interpretatus eſt S. Hieronymus ad ℣. 25. Capitis XV. textum hebraicum per hæc verba = Porta quæſo peccatum meum = ?

Sa-

Satage offerre ſacrificium Domino pro peccato meo ut miſereatur mei.

Infelix ſatis dignoſcitur Amamæ cenſura ad ℣. 29. ſuper illam Vulgati interpretationem *Triumphator in Iſrael non parcet*, quam cum fontibus conciliare, ſe neſcire fatetur, niſi adiungatur, vel ſubaudiatur *veritati*. Hebraice enim, inquit, eſt ישקר *jeſchakker*, *mentietur*. Sacer contextus ſatis Sixtinum eſſe hoc in loco mentitum demonſtrat, cum ſit impoſſibile Virum adeo intellectu perſpicaci donatum non vidiſſe unam eademque ſententiam in Vulgata, & hebraica contineri. Orabat itaque Saul Prophetam ut ſecum ad placandum Dominum accederet; renuit Samuel, atque divinam iteravit comminationem dicendo = Triumphator in Iſrael, hoc eſt Deus, qui victoriam fecit in Iſrael, non parcet tibi, & pœnitudine non flectetur; nempe: decrevit auferre ſceptrum a te, & alteri concedere, unde non parcet tibi neque a ſuo decreto recedet: ſive ut legit hebræa: decrevit jam tibi regnum auferre; non mentietur, ideſt ſe mendacem non faciet recedendo a decretis ſuis tibique indulgendo. Unuſquiſque cognoſcit utriuſque lectionis cohærentiam.

Plurima tandem ſcribit Cenſor noſter ad ℣. 32. hujuſce Capitis ut oſtendat longe a veritate Vulgatum aberraſſe, dum interpretatus eſt hanc hebraicam ſententiolam וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר-המות *vajilech elau Aghagh mahadannoth vajomer Agagh achen ſar mar hammaveth: & oblatus eſt ei Agag pinguiſſimus, & tremens; & dixit Agag: ſiccine ſeparat amara mors?* Duo quippe in hac translatione legi ait, quæ nullimode cum hebraica conciliari queunt; vox profecto *mahadannoth* vel in *vinculis* ſignificat, vel ut alii interpretantur, *in deliciis*; nunquam vero *pinguiſſimus*. Alterum eſt, quod Vulgatus reddidit verbum *ſar*, *ſeparat*, cum tamen ſignificet *recedere*, ſi ſequatur præpoſitio מן *min*; vel ſignificat *accedere*, ſi præpoſitio אל *el* ſubiungatur, unde vel reddendum erat, inquit, verbum illud, *acceſſit amaritudo mortis*, ſi ſupponamus Agag ab imminenti morte fuiſſe deterritum; vel *receſſit amaritudo mortis*, ſi eumdem Regem animo conſtanti, & regio abſque timore ſuum fatum expectaſſe; aut ſpe vitæ ſibi blandientem, a Samuele ſe liberum dimiſſum iri exiſtimaſſe credamus; nequaquam autem ut Vulgatus convertit.

S. Hieronymus, qui ſpiritum, & ſenſum hebraicæ literæ nobis reddere ſategit, ut millies eſt proteſtatus, utitur hac voce *pinguiſſimus*, ut oſtendat Regem illum in deliciis, voluptatibus, aliiſque oblectamentis, quibus ſaginatus erat, & impinguatus fuiſſe enutritum; neque enim vertenda erat hæc ſententia iuxta hebraicæ literæ rigorem = & ivit ad eum Agag in deliciis = quia hujuſcemodi locutio hominem denotat, qui deliciis, regiiſque inſignibus ornatus ſponte ad Samuelem accedat; quæ quidem viro inter victores hoſtes detento convenire non poſſe certum eſt. Expreſſit ergo S. Interpres non actuales delicias quibus in ea circumſtantia frui non poterat Rex captivus, ſed potius deliciarum, quibus uſus fuerat Agag uſque tunc, permanentes effectus; quæ ſiquidem interpretatio minime ab hebraica litera recedit, quæ eſt *Agag deliciarum*, ſive *Agag delicatus*, aut *in deliciis* enutritus, adeoque *pinguiſſimus*.

Ad alterum autem, in quo ajebat Cenſor noſter, verbum *Sar* fuiſſe reddendum *acceſſit*, vel *receſſit*, reponimus verbum iſtud per ſignificationem *recedendi* eſſe hoc in loco accipiendum, ut circumſtantiæ hiſtoriæ ſeu facti ſatis declarant: fugere enim vix poterat Agag periculum vitæ, immo certus ſibi imminens interitus, unde queri de ſuo fato compellebatur. Verbum tamen illud quamvis in conjugatione *Kal* hoc in loco habeatur, exponi tamen poteſt per ſignificationem conjugationis *Hiphil*, atque pro voce *receſſit*, utique poſſumus adhibere voces *recedere facit* (amara mors) ut docet Pagninus lib. 3. Inſtitut. cap. 5. Quia autem *recedere facere* alterum ab altero, idem eſt ac *ſeparare* ipſum ab altero, non abs re S. Hieronymus ſcripſit quod *mortis amaritudo*, ſive, quod melius eſt, *mors amara* ſeparabat Agag a deliciis, a Regno, ab uxoribus ſuis, a matre, denique ab hujus vitæ luce.

§. VI.

QUas dignas Sixtino grates pendere poſſumus, qui in Catholico Romana communione, divino opitulante Numine, degere gloriamur, & uſque in vitæ finem in eadem, divina comitante miſeratione, perſeveraturi ſumus, proindeque Vulgatæ Verſionis lectionem retenturi, veluti verbum Dei ſuæ revelatum Eccleſiæ quas grates dicere inquiebam datum erit, viro, qui tandem ſemel pro S. Hieronymo manibus plauſit, ejuſque translationem ad vocem hebraicam ראיתי *raithi* per latinam *providi* recipere dignatus eſt; *eleganter* inſuper factam eſſe conclamans ad ℣. 1. Capitis 16. libri 1. Samuelis? ſatis equidem calluiſſe hebraicam linguam S. Hieronymum confitemur, ex quo Cenſor noſter conceſſit notum Sancto Interpreti fuiſſe quod Hebræi carent compoſitis, ad eoque ipſis neceſſario utendum eſt ſimplicibus; unde aliquando non *vidit* reddendum, ſed *providit*, verbum ſuperius indicatum. Grandis ſcientia S. Hieronymi, qui talia novit!

Si Interpreti Vulgato ſemel indulſit ad Caput 16. Sixtinus; nec leviter ei parcit ad Caput 17. ex quo plura in ejus lectione ſuſcepit caſtiganda, quaſi a veritate prorſus extranea. Primo itaque Cenſura perſtringit vocis אלה *elah* translationem, nempe terebinthi; contendens per vocem illam ſignificari *quercum*, vel, ut alii opinantur, exprimere nomen proprium loci *Elah*, quam ſententiam Cajetanus, & Pagninus ſequuntur.

Incertum adhuc eſt penes Scriptores Sacros quodnam arboris genus vox illa hebraica אלה ſignificet, ut Andreas Maſius ad ℣. 26. Capitis 24. Joſue animadvertit. Alii enim *arborem* generatim, alii *abietem*, alii *quercum*,

cum, *ulmum* alii, & *castaneam*, *pinum* denique, & *Terebinthum* alii convertunt. Quid ad hæc Sixtinus? videt ne satis vocem illam non inepte *Terebinthi* a S. Hieronymo fuisse translatam.

℣. 4. adversus Vulgatum insurgit Sixtinus clamans se prorsus nescire unde noster hauserit Interpres quod *spurium virum*, vocet *Goliath*, cum in hebraico legamus איש הבנים *isch habbenaim*, quæ interpretati sunt insignes auctores *vir potens*; vel *vir inter duos*, supplentes postea *exposcens singularem pugnam decerni*; vel denique *vir stans inter* duas *acies*.

Qua de causa Censor noster eam suppressit hebraicæ vocis expositionem, quæ reddit *vir spurius*, quæve admodum Grotio placuit, qui propterea eamdem cæteris omnibus prætulit sibique ascivit? Nonne hebraica verba ad literam reddi queunt *vir duorum hominum*, aut *vir e duobus* natus scilicet e duplici, sed incerto Patre? & sane divinus contextus non patrem gigantis Goliath, sed matrem solummodo commemorat, inquit Calmetus in suis ad hunc locum Commentariis.

Eodem ℣. 4. altera vice Vulgatum nostrum castigat Sixtinus quod vocem זרת *Zareth* non *spitham &c.* verterit, sed *palmi*, cum tamen *palmus* ab hebræis טפח *tophach* appelletur; atque longe diversæ sint duæ istæ mensuræ, cum *spithama* tres minores palmos contineat; si autem de majore palmo loquebatur Vulgatus, ad claram interpretationem reddendam, & *palmi majoris* scribere necessum erat, inquit Sixtinus.

Vix risum continere quis poterit? Communior, atque usitatior mensura palmi apud Latinos erat ne minor palmus vel major S. Hieronymi ætate? minor palmus quatuor digitorum continebat mensuram ad invicem coniunctorum, ut dum extenditur manus, ejusve digiti quatuor, dempto pollice, ad invicem in plano uniuntur, latitudo itaque prædictorum digitorum palmum minorem constituit. Palmus autem major, qui a Græcis *Spithama*, ab Italis *Spanna* nuncupatur, illud complectitur longitudinis spatium, quod ab extremo pollicis ad extremum auricularis dum ab invicem quoad fieri naturaliter potest, sejunguntur, intercedit. De hoc palmo locutum in sua interpretatione fuisse S. Hieronymum, is negabit solummodo qui latinis verbis communem, & ab omnibus receptum sensum eliminare studuerit. Nostra etiam hac tempestate quicumque *mensuram palmi* pronunciaverit, non quatuor digitos, sed integrum palmum intelligendum esse constantissime judicat.

Ad ℣. 18. hujus Capitis 17. Vulgatam lectionem Censor noster sugillat, quod his sit verbis concepta *& cum quibus ordinati sunt disce*; cum diversimode quamvalde legamus in Hebræa ואת־ערבתם תקח *veeth harubbatham tikkach*, quæ sonant: vel *referes ad me pignora eorum*, vel *recipies eorum pretium*, vel *affernuncium eorum*. Nihil denique in eis deprehenditur verbis, quod Vulgati lectioni respondeat.

Nemo, ut opinor, eo perveniet ut naturalem, & obvium sermonem ab Isai Davidi habitum, atque in Vulgata nostra egregie expressum relinquet, ut hebraizzantium interpretamenta, quæ huc, & illuc pro auctorum arbitratu circumferuntur, adoptet. Fatetur itaque Sixtinus verbum *tikkach* bene converti posse *disce*, dummodo cætera quadrarent. Quis modo nesciat optime quadrare posse sequentia verba cum *disce*, quamvis S. Hieronymus vocem ערבתם *barubbatham* non cum *chaph* כ, sed cum *Beth* ב, scriptam perlegerit? nonne ערב *bereb mixtio*, seu *congregatio e multis populis* sonat? Hac de causa multi hunc textum sunt interpretati *mixtionem eorum disce*, id est, ut commentabatur Vatablus, disce cum quibus ordinati sint, & sub quo militent. Hoc inquirere erat providi patris, ut sciret nempe quomodo, & cum quibus sui filii familiariter uterentur, quibusve periculis essent subiecti. Quid ergo, hac posita interpretatione, quæ naturalis est, de pignoribus ferendis, aut jam transmissis somniare cum hebraizzantibus est necesse?

Exacuit Censor Vulgati ad ℣. 20. mentis aciem ut S. Hieronymum non apte nomen proprium loci reddidisse demonstret vocem מעגלה *Mahghala*, quæ juxta varios Interpretes *vallum*, vel *circulum*, vel *castra* significat, cum vox illa nomen potius appellativum sit, ut eruditiores in hebraica lingua conveniunt.

Hujuscemodi Censura duplici ex causa videtur corruere; prima quod sit incertum an S. Hieronymus eamdem vocem veluti nomen proprium acceperit, quamvis in suo hebraico sono eamdem reliquerit; multæ quippe hebraicæ voces relictæ prorsus inveniuntur ab Interpretibus tam Græcis, quam Latinis, & a Pagnino præsertim in earum naturali sono, quamvis latine, & græce reddi potuissent; ita fortassis se ad hunc locum gessit S. Hieronymus, quamvis Librarii deinceps initialem illius vocis literam majusculam apposuerint, sicuti nominibus propriis solet adscribi. Secunda, quis unquam revincet vocem illam revera non esse nomen proprium alicujus loci? Quia fortassis eamdem veluti nomen appellativum plures Interpretum Græci, & Latini usurparunt. Legamus quæso librum S. Hieronymi de *Locis Hebraicis* & plurima ibidem propria locorum nomina reperire est, quæ a Græcis potissimum Interpretibus ad significationem quamdam appellativam perducta sunt, exprimentes iidem pro voce hebraica, quidquid eadem voce significari opinabantur, ni fallimur, idipsum eccur in voce Mahghala evenire non potuit quomodocumque loci alicuius nomen proprium esset? Neque ad Censorem quid facit hujus loci, quam habent Geographi, ignoratio: innumera quippe sunt recensita in Sacris Literis loca, civitates, & oppida, quorum, penes Geographos nec leve superesse vestigium comperitur. Non videtur itaque rejicienda Vulgati Interpretatio.

Ad

Ad ℣. 25. ubi Vulgatus legit = Domum eius faciet absque tributo = non vim hebraicæ vocis expressam fuisse concludit Sixtinus; vox etenim חפשי *chopbschi*, liberam significat, ideſt non solum *absque tributo*, sed cum omnibus aliis immunitatibus, privilegiis, & honoribus, quæ in hoc loco, Gigantem percutienti Regia majestas pollicebatur.

Nulla prorsus necessitate compellimur a Vulgati lectione recedere, cum in sacro textu satis expresse legamus quid percutienti Goliath gigantem propositum erat in præmium. Verba autem illa *absque tributo* ita a Catholicis sunt intellecta, ut a tributis solvendis, cæterisque gravaminibus eximeretur Domus eius, qui de Gigante victoriam consequebatur.

Ad ℣. 36. queritur suo more Sixtinus, quod in Vulgata nostra contra hebraicæ, & LXX. Interpretum versionis fidem adiuncta legantur hæc verba = Nunc vadam, & auferam opprobrium populi: quoniam quis est iste incircumcisus? = Hæc utique verba, inquit, teste Luca Brugensi, etiam in Latinis optimæ notæ codicibus desiderantur.

Non inficiamur profecto defuisse prædictam sententiam etiam in hebraicis S. Hieronymi exemplaribus, cum in suæ versionis insigni codice minime referatur. Legitur nihilominus in Græcis versionibus, ut Sabatierus ad hunc locum animadvertit. Hoc autem pacto narratur in Græcis Ὀυχὶ πορέυσομαι καὶ παὶ πατάξω ἀυτὸν καὶ ἀφελῶ σήμερον ὄνειδος ἐξ Ἰσραὶλ διότι τὶς ὁ ἀπερίτμητος ὅυτος ὃς ὠνείδισε παράταξιν Θεοῦ ζῶντος ideſt = nonne vadam, & percutiam eum, & auferam probrum de Israel hodie? Quis enim est incircumcisus iste, qui convitiatus est instructam aciem Dei viventis? = Hæc eadem verba ab auctore libri de *promiſs.* recitantur, atque leguntur ulterius in MS. Germanensi ad marginem, sed eadem manu descripta; in altero pariter German. sub n. 9. & in Corbejense n. 3. habentur in textu, quamvis obelo signata; non ergo veluti apocrypha habenda est illa sententia, quamvis ab Hebræorum codicibus, qui tempore etiam S. Hieronymi circumferebantur, jam excidisset. Quæ frequentibus in versiculis Sixtinus notat levis esse momenti fatetur & ipse; tempus propterea in iis non dissipandum.

Quæ a Sixtino notantur sub Cap. 18. libri I. Samuelis pauci profecto momenti sunt, ut fatetur ipsemet Censor. Ad ℣. 21. nihilominus Romanos carpit Bibliorum correctores, quod minus quam par esset hebraicam veritatem attenderint, in qua legimus ויאמר שאול אל-דוד בשתים התחתן בי היום *vajomer schaul el davidh bischtaim titbchatten bi hajom; in duabus affinitatem contrahes mecum hodie*; inutilem itaque reputat vocem illam Vulgati *rebus*, cum in hebraica veritate voces illæ *in duabus* significent vel *in secunda filia* vel *in una de duabus filiabus*; vel *in duabus filiabus meis* eris gener meus, in prima quoad sponsalia, in secunda quoad matrimonium completum.

Ut autem inutilem esse vocem illam *rebus*, ostenderet Censor noster, non ad Rabbinorum, aliorumque conjectationes confugiendum sibi erat, sed validis argumentis demonstrandum illegitimum reddi per vocem illam Scripturæ divinæ sensum, quod tamen exequi nunquam poterunt Vulgatæ lectionis adversarii. Novum minime est quod neutrum genus Latini cognoscant in vocibus hebraicis fœminei generis, cum neutro careant Hebræi. Verti ergo potest hebraicus textus *in duobus*, scilicet pactis, vel concordatis, sive in duabus conditionibus eris hodie mihi gener; Vulgatus autem scribit *in duabus rebus*, quia *res* nomen genericum est, quod ad significandum quodcumque velimus perducitur. Ea voce usus est S. Hieronymus in sua ex hebraico versione, nec tantillum notatur vel a Luca Brugensi, vel ab aliis Criticis. Videantur Expositores.

Alia quæ ad ℣. 25. hujus Capitis & ad ℣℣. 20. & 22. Capitis 9. notantur ab Anama ejus sunt conditionis; ut nec observari mereantur, cum levissima sint, nullumque Vulgatæ lectioni detrimentum afferre queunt. Ad ℣. 3. Capitis 20. contra Vulgatum insurgit Sixtinus veluti male interpretatum hæc verba ויאמר ויר עוד וישבע *vajischavah bodh david vajiomer; & iuravit rursum David, & dixit.* Juramentum itaque non Davidi ab Jonatha sed ab opposito emissum fuit.

Utramque lectionem veram esse posse nequaquam diffiteri volumus, si præsertim prænomen *ille* auferatur, quod in Hebræo deesse Sixtinus adfirmat, istud nihilominus in codice Hieronymianæ interpretationis constanter legitur, nihilque de ipsius intrusione in sacrum textum adnotavit Brugensis; quare ergo reiiciemus, si præsertim ordo sermonis tam naturaliter illud exquirit? mortem sibi imminere querebatur cum Jonatha David, timore ab ipso expellere satagebat amicus, atque jurejurando, non quod timebat, eventurum pollicebatur: nostram itaque lectionem a S. Hieronymo traditam inoffenso pede percurrere possumus, eamdemque constanter retinere debemus.

Redundare etiam contendit Vulgati Censor hæc ad ℣. 15. verba = Auferat Jonathan de domo sua, & requirat Dominus de manu inimicorum David = . Si redundantia appellet Sixtinus ea omnia, quæ in hodiernis Hebræorum codicibus non leguntur pauca profecto non sunt, quæ in Vulgata nostra redundare comperiuntur. Millies jam dictum est quod incumbat Sixtino demonstrare esse Apocrypha, quæ in Vulgatis nostris leguntur, atque in Hebraicis desunt; cur in vetustissimis Hebræorum codicibus ea nequaquam fuisse non revincit? In Græcis profecto quamplurimis eadem ferme leguntur, paucis permutatis, quæ apud Vulgatum ad hunc versiculum habentur. Hoc itaque pacto legunt Græca Exemplaria præsertim MS. Alexandr. ἐξαρθῆναι τὸ ὄνομα τῦ Ἰωνάθαν ἀπὸ τῦ ὄικυ Δαβὶδ καὶ ἐκζητῆσαι Κύριος ἐκ χειρὸς ἐχθρῦ τῦ Δαυὶδ: auferatur nomen Jonathan a Domo David, & requirat Dominus de manu inimici David = Ex hisce exemplaribus in Latinos etiam codices effluxit ista sententia, quæ auferenda non est, sicuti nec aliæ, donec per Ecclesiæ judicium de ejusdem νοθείας definiatur.

Ad

Ad Versiculum 16. *Melites* hebraicum verbum ויבקש *ubikkesch* interpretatos esse, qui reddiderunt *ut requirat* Sixtinus affirmat, quam S. Hieronymum, qui convertit, *& requisivit*. Verum si hebraicam orthographiam attendamus in hodiernis etiam codicibus congruentior fortassis apparebit S. Hieronymi lectio: vox enim hebraica דוד *David*, quæ immediate præcedit verbum ויבקש *ubikkesch* notata est per accentum *Athnach*, cujus officium est medias distinguere periodos in sermone, & membra orationis, sicuti apud Latinos, duobus interpositis punctis, secernuntur; non ergo videtur legendum *pepigit fœdus Jonathan cum domo David, ut requireret Dominus*: sed potius Sacer Historicus scripsisse videtur *pepigit Jonathan fœdus cum domo David: & requisivit Dominus de manu inimicorum David*; ut ostenderet jam, dum scribebat, Saulem, cæterosque Davidis Adversarios stato tempore pœnas dedisse. Alii alio modo Sacra verba explicare nituntur; nobis tamen satis est si Vulgati lectio non possit erroris jure, meritoque notari.

Quæ ad ℣℣. 18. & 19. contra Vulgatum nostrum Amama opponit, minime ejus videntur ponderis, ut illius lectionem cogamur relinquere, atque hodiernam hebraicam amplecti. Quidquid sit enim de versiculorum distinctione in hebraico textu hodierno, in quo a Massoretis statuta fuit, satis est nobis quod integer habeatur sensus in nostra, atque historica narratio veritati longe convenientior sit in Vulgatæ litera, quam in Sixtini, aliorumve hebraizzantium interpretamentis. Quod itaque ad primam Sixtini Censuram, qua contendit non apte conversam esse hebraicam vocem ושלשת *veschilaschta perendie*, spectat, quamve cum Pagnino *tribus diebus manebis* fuisse interpretandam adfirmat; nil negotii facessere arbitramur; vox quippe latina *perendie* diem tertiam indicare potest, cum diem sequentem ad diem crastinam denotet. Si ergo dixerimus hodie: *Romam perendie pergemus*: jam die ab hodie tertia quod simus perrecturi indicamus: hinc S Hieronymus ad ℣. 12. hujus Capitis eamdem hebraicam vocem, *perendie* est interpretatus dum scripsit *si investigavero sententiam patris mei crastino, vel perendie*. Jonathas itaque hoc in loco suasit Davidi ut aliquantulo Regis faciem declinaret, suumque locum ad Regis mensam vacuum relinqueret usque *perendie*, atque festinus descenderet in locum præsignatum. Contendit itaque Amama non fuisse vertendum cum Vulgato *in quo celandus es in die, qua operari licet*; *sed potius ubi absconditus fuisti die operis*: idest, alia vice dum apud patrem meum tuam causam peroravi (de qua sermo est, inquiunt hebraizzantes, cap. 19. ℣. 2.) ut nimirum te non occideret. Hanc esse veram lectionem ostendit vox נסתרת *nistarta*, quæ temporis præteriti est, ait Censor.

Si vox illa tempus præteritum absolute significat; *cur abscondes te* vertit Pagninus? Cur Vatablus *delitesces* est eam interpretatus? Si autem istis ad futurum tempus eamdem pertrahere licuit, cur non S. Hieronymo? de his Grammatici agant. Frustra dubio procul Sixtinus cum suis, verba illa *in die operis* ad hunc sensum referenda necessario, contendit, ut significent diem, quo Jonathas causam Davidis apud Saulem agebat, cum ex contextu inferri legitime queat indicatum fuisse diem festa Calendarum immediate sequentem, qua operari licebat; hinc & Jonathas sagittas emisit quasi se ad signum exercens; quod in die festo non fuisset executurus, ut reor; Hoc plane sensu ea verba intellexit Augustinus Quæst. 50. in Levitic. scribens = Jonathan loquitur ad David: esto in agro in die operaria, id est in die qua fit opus = eodemque modo LXX. Interpretes reddiderunt. Cur ergo his nullam fidem, totamque Sixtino præbebimus? Circa denique alteram accusationem in Vulgatum nostrum institutam, quod vocem *Ezel*, *nomen proprium loci* significare sit opinatus, nihil reponimus, cum in Vulgata nostra scriptum sit *juxta lapidem qui dicitur Ezel*: vocula ista in suo hebraico sono relicta est, unde possumus sic intelligere, *juxta lapidem qui dicitur viatorius*, sive *qui dicitur signum perambulantium in via directivum*. Verum eccur locus ab Jonatha Davidi constitutus suam non poterat denominationem ab illius lapidis positione desumpsisse?

Non pauca in Vulgatum Censor obloquitur ad ℣. 30 ut ostendat ejus interpretationem = Fili mulieris virum ultro rapientis, nunquid ignoro quia diligis filium Isai? = cum hebraica non adæque congruere; voces enim istæ בן נעות המרדות *ben naavath hammarduth* sonant *fili mulieris perverse rebellis*, sive *fili matris contumacissimæ*, ut Junius interpretatur.

Paucis se expediunt Sacri Interpretes ad hunc locum: conveniunt quippe omnes improperium, & quidem maximum a Saule ira fremente contra Jonathan fuisse prolatum; in idem autem recidit contumelia, sive legamus cum Vulgato, sive cum Rabbinis, ut Sixtinus expostulat; uxor enim, quæ ultro virum alterum sibi complectitur, rebellis, contumax, & perversa jure appellatur. Sunt qui putant Vulgatum nostrum LXX. lectionem imitatum fuisse, qui in hebræo נערות *naaroth* pro *naavath* habebant, unde verterunt τῶν κορασίων αὐτομολούντων *fili puellarum desertricum*, sive *fili perversarum mulierum*, quæ ultro viros quærunt. Ad numerum singularem melius S. Hieronymus hanc lectionem perduxit.

℣. denique 33. Vulgato Sixtinus minime parcit quod hebraicam vocem ויטל *vajiatel*, *& arripuit* sit interpretatus, cum hebraicum verbum *& projecit* significet. LXX. legunt *sustulit Saul lanceam*, & ita pariter legebat Lucifer Calaritanus, ut patet ex suo lib. I. pro S. Athanasio. Verum nil ferme discriminis est in utraque lectione, nec S. Hieronymus in Vulgata negat lanceam a Saule fuisse projectam; sed tantummodo arreptam fuisse describit ad percutiendum Jonathan.

§. VII.

§ VII.

VAria sunt in Vulgati lectione ad Caput 21. libri I. Samuelis loca, quæ reprehensa a Sixtino conspicimus, quasi non apte ex Hebræo translata. Primum notat ad ℣. 5. in quo legit hebræa והוא דרך חל ואף כי היום יקדש בכלי *vehu derech chol veaph chi hajom jikddasch beccheli*, non cum Vulgato fuisse interpretandum, sed potius = & ipse via prophani; & etiam quod hodie sanctificabitur in vase = obscuram esse hebraicam hanc locutionem nemo inficiabitur: sunt tamen qui pronomen והוא *vehu*, non in masculino, sed in fœminino genere vertunt *& ipsa*, ut apud Vatablum videri potest; quo in casu si hæc sententia cum præcedentibus conferatur, nonnisi Vulgati lectio luce aliqua perfunditur, cum ejus sit fere obvius sensus: Mundi sumus a mulieribus ab heri, & nudius tertius, unde ex causa ista prohiberi minime possumus quin panes sanctos comedamus; & quamvis iter, seu via, quam assumpsimus ex causa laica sit, sive prophana, sanctificabitur & ipsa hodie in vasis. Quomodo autem via in vasis foret sanctificanda, satis ab Expositoribus fortassis jam traditum est. Neque ipsa via, ut Sixtinus illudens expostulat, sed homines viam ex causa laicali peragrantes, proindeque maculati, fortassis erant sanctificandi.

Ad ℣. 7. hujus Capitis, ubi Vulgatus habet *intus in tabernaculo*, legendum contendit Amama *detentus coram Domino*. Quid tamen ad hebraicam veritatem in Vulgato deest, si exprimit Virum Idumæum fuisse intus in tabernaculo, idest in atrio, quod sæpe tabernaculi nomine appellatur; quacumque de causa extiterit ibi detentus? veritas utique in hoc satis habetur, quod ibidem revera vir ille constiterit.

Non satis, Sixtini Censura contra Vulgatum nostrum ad ℣. 13. instituta, nobis digna videtur ut in eam serio animum intendamus. Quid enim ad nos quod habeat Hebræa *& mutavit sibi gustum*, vel ut alii legunt *saporem*; si per hæc verba is debet in nobis sensus excitari, quod mutaverit David faciem, & os suum, more stultorum agens, modo illud aperiens, modo perstringens; uno verbo totius corporis membris stulte operabatur; ita ferme cum Vulgato legebat S. Augustinus in Psalm. 33. & Græca versio. Ad alterum autem verbum ויתהלל *vajitholel*, quod Sixtinus vertendum adfirmat *insanum se fingebat*, nonne satis apte a Sancto Hieronymo *collabebatur* conversum fuit? nonne dum artificiose collabebatur inter eorum manus, simulabat ab insania se esse agitatum, atque a stultitiæ furore correptum? hoc utique sonat hebraicum verbum, idemque est Vulgati sensus; hinc & Nobilius in sua ex LXX. versione verbum ipsum collabebatur retinuit. Ad alteram vocem tandem *jetau*, quam ex librariorum errato scriptam volunt in Vulgata nostra *impingebat*, cum revera *pingebat*, seu *delineabat* significet, dicimus in Græcis, & ex illis a S. Augustino lectum esse *procidebat*, & *tympanizzabat*, hoc est iteratis pulsibus impingebat in ostia portæ; unde opinantur nonnulli in codice hebraico LXX. minime scriptum fuisse ויתו *jetau*, *pingebat*, sed ויתף *jatof*, facile quippe est factam fuisse apocopen literæ ף sicuti Sixtinus ipse apocopen literæ ה ibidem contigisse fatetur. Hoc tamen urgentius minime premimus, cum facti substantia, quod scilicet David stultitiam variis simulaverit actibus in utraque lectione evidenter contineatur. Quod denique subiungit Sixtinus *de panibus propositionis* pro *panibus facierum*, vel *faciei*, jam pertractatum satis est in 1. Disquisit. Volumine pag. 249.

Nil ferme discriminis inter hebraicam, Vulgatamve lectionem ad Caput 22. ab ipsomet Censore est adinventum, ut idem confitetur. Pauca sunt etiam ad Caput 23. Quid enim differentiæ cognoscimus ad illius versiculum 13. in quo Vulgatus scripsit *& dissimulavit exire*, cum Hebræa legat ויחדל *vajiechdal & cessavit* (exire)? cessavit exire id est ac non exivit, sive non exire decrevit; *dissimulavit exire*, est idem *ac omisit exire*. Ad ℣. 26. ejusdem Capitis legit Vulgatus *David desperabat se posse evadere*. Hebræa tamen utitur verbo נחפז *nechphaz*, quod *trepidationem*, & *anxietatem* non vero *desperationem* significat, inquit Sixtinus. Non tamen ignorari potest verbum *despero* solitum esse adhiberi dum rebus difficillimis premimur, ita dicimur desperare salutem alicujus dum gravi morbo eumdem adeo correptum intuemur ut vix fiducia de ejus vita supersit, quamvis de ea absolute non desperemus.

Ad ℣. 11. Capitis 24. cum habeat Hebræa ואמר להרגך *veamar laharaghecha*, *& dixit ad occidendum te* redarguit Vulgatum nostrum Sixtinus quod inepte verterit *& cogitavi ut occiderem te*, non enim, ait, est persona prima, sed tertia vox *amar*.

Utramque lectionem cum veritate consistere inficiabitur nemo; aliquem ex suis militibus suasisse Davidi ut Saulem occideret, habemus ad ℣. 5. hujusce capitis; ast reiicietur propterea eorum interpretatio, qui ajunt appetitum ultionis Davidi suggessisse ut inimicum occideret? quam propterea suggestionem Vulgatus expressit per verbum *cogitavi*, id est, in mentem mihi venit ut occiderem te, sed pepercit &c.

Plurima ad Caput 25. Libri I. Samuelis Sixtinus adnotat in Vulgati nostri lectione, sed ea omnia ejusdem prorsus videntur indolis ac in præcedentia capita adnotationes. Quid enim discriminis quæso præseferunt hebraica hæc verba קשה ורע מעללים *kascheh verah mahalalim durus*, *& malus operibus*, ab istis Vulgati *durus*, & *pessimus*, & *malitiosus*? Si verum fateri velimus apertius fortasse a S. Hieronymo reddita est hebraica lectio quam a Sixtino; vox enim מעללים *balalim* significat nedum *opera* in se sed *opera* etiam ex calliditate ex astutia, & ob contemptum, & irrisionem aliorum facta; in his versatum fuisse Nabal indicavit Sanctus noster Interpres reddens hebraicam illam vocem per duo adje-

ctiva *pessimus*, & *malitiosus*, quæ sonant Nabalem fuisse summe pravum non solum ex pravis operibus, sed ex hujuscemodi operibus callide, astute, & in aliorum contemptum peractis. Hanc conjecturam amplectantur, qui velint.

Quæ ab Amama sub ℣. 6. & seqq. notantur levissimi sunt momenti, cum nullam essentialem differentiam in sensum utriusque lectionis Vulgatæ scilicet, & Hebraicæ invehant.

Ad ℣. autem 31. contendit Censor noster hebraicas hasce voces לפוקה ולמכשול לב *lepuka ulmichschol leb* fuisse reddendas *in vacillationem*, *& offensionem animi*, minime vero cum Vulgato *in singultum*, *& in scrupulum cordis*. Cum thema פוק *vacillare*, *& titubare* significet.

Qui aliquam de animo scrupulis agitatio ideam habent, optime norunt nullam alteram mentem præ scrupulosa magis esse vacillantem ad hanc igitur vocem respexit S. Hieronymus, videlicet ad פוקה dum *in scrupulum* scripsit; ad alteram vero ולמכשול dum *singultum* reddidit; utraque tamen illarum vocum eamdem significationem, nempe *offensam* præsefert; sed Paraphrastes etiam Chaldæus vocem פוקה est interpretatus *solicitudinem* quæ profecto cum Vulgato maxime videtur congruere. *Singultus* autem *cordis* animi mœrorem importat, qui necessario concipitur dum conscientia aliqua offenditur actione minus recta. Tali pacto si S. Hieronymi versio intelligatur, uti revera intelligenda est, nonne eumdem sensum cum hebraica lectione complectitur?

Aliqua etiam notantur ad Caput 26. ab Amama, quæ ne tempus teramus permittunt, cum nullam in sensu varietatem inducant; de illo tantummodo soliciti volumus esse, non de apicibus, vel literulis, earumque sono: hinc ad ℣. 21. hujusce Capitis satis apte versam esse a S. Hieronymo hebraicam vocem ואשגה *vaeschghab*, *& ignoraverim*, intelligimus. Cum enim error proprie sit ex ignorantia intellectus ut Grammatici animadvertunt, optime dicimus *ignoravi* pro *erravi* dum excusandum defectum nostrum suscipimus. Habetur etiam error practicus voluntatis, qui cum excessu malitiæ committitur, dum videlicet quod bonum cognoscentes ejus oppositum amplectimur. De hujuscemodi errore locutus Saul ad Davidem credendus non est, sed potius de errore intellectus; unde per ignorantiam se insecutum fuisse virum innocentem quod diceret erat necesse. Omittimus quod hebraica vox prædicta *ignorantiam* proprie significet, ut Pagninus in Thesauro animadvertit. Ita pariter ad ℣. 20. præcedentem fatemur verbum *persequor* in passiva significatione fuisse usurpatum, non juxta latinæ orationis usum, sed tamen sensum legitimum non invertit Vulgatus, quinimmo omnibus notum est plurima verba antiquitus fuisse communia, quæ modo deponentia sunt, ut docet Priscianus lib. 12. qui in catholicon refertur.

Pauca sub Capite 27. a Sixtino notata in Vulgati lectione aliquod nobis negotium facessere minime queunt, cum Sancti Hieronymi lectio sensum fortassis naturaliorem expresserit. Ad ℣. 1. hujus Capitis hebraica hæc verba עתה אספה יום אחד ביד שאול *hattah essapheb jom-echadh bejadh schaul*, vertit S. Doctor = aliquando incidam una die in manus Saul =, quæ tamen lectio minime a Sixtino probatur, cum velit legendum *nunc consumar die aliquo*, *&c.* Quænam ex istis naturalior est interpretatio? *Tandem*, inquiebat David, *aliqua die incidam in manus inimici Regis*. *Aliquando & una die* Vulgati idem sonant ac tandem *aliqua die* ut per se evidens est. Verbum autem ספה nedum *consumere*, sed etiam *congregare* significat atque *colligere*; colligar igitur verti potest verbum istud, & idem prorsus erit, ac *incidam*, idem enim & a Satellitibus colligi, ac in manus eorum pervenire, vel incidere.

Ridiculum se prodit Sixtinus dum S. Hieronymi interpretationem ad ℣. 3. huius Capitis irridere præsumit, quod vocem hebraicam היזרעאלית *bajizrebelith* verterit per nomen adiectivum *Iezrabelitis*; alteram vocem הכרמלית *bachar melith* per nomen substantivum τῦ *Carmeli* sit interpretatus. Quis hujuscemodi nænias attenderit? Si tamen in gratiam Interpretis quidpiam velimus ostendere, minime deesse conjicimus. Achinoam itaque *Jezrabelitem* vocat, quia ex urbe *Jezrabel* eamdem fuisse supponit; optime etenim quis a patria sua denominatur, ut *Cæsar Romanus*, *Ferdinandus Florentinus* &c. Nabal autem Patriam in Carmelo nequaquam habebat, esto ibidem divitias bonorum suorum possideret, eumque locum aliqua, & fortassis majori anni parte incoleret qua de causa Nabal Carmeli appellabatur, sicut de Cive Romano, qui ruri diutius habitaret, dici possit *vir ruris*, quamvis a rure, ejus nomen patrium desumendum non esset: Marchiones etiam, & Comites *Domini*, seu *viri*, appellari possunt sui territorii, sed tamen patrium nomen ab ipso non desumunt, si Civitatem aliquam veluti suam patriam agnoscant.

Ad ℣. 7. lamentatur Sixtinus quod omiserit Vulgatus noster *dies* ultra quatuor menses, quibus in regione Philistinorum David commoratus est. Novum nihilominus non esse cognoscimus quod Sacræ Literæ numerum integrum, & rotundum solummodo recenseant, omissis particulis aliquot, quæ cum numero integro coniungi deberent; ita in recensendis Patriarcharum annis numero integro semper utitur. Verum esto *dies* illi recensiti essent minime nobis certam cognitionem de tempore, quo David apud Regem Achis commoratus fuit, ingessissent; cum diversimode verbum illud *dies* ab Expositoribus intelligatur. Quod ergo ad historiæ veritatem pertinet satis nobis facer Interpres proposuit. Ad ℣℣. 11. & 12. quæ tradit Sixtinus in Vulgatum nostrum, non fuisse videlicet assecutum vocum hebraicarum δεινότητα *gravitatem*, dum reddidit *multa mala operatus est contra populum suum*,

cum

cum tamen interpretandæ essent = foetidum reddendo foetidum reddidit se in populo suo = vel ut alii vertunt = abominabilem se reddidit populo suo = nec responsionem merentur; cum dignoscat unusquisque hebraicam illam phrasim apud nos nequaquam exprimere cur David factus esset abominabilis; in Vulgati lectione ab opposito, ea Davidis gesta intelliguntur, per quæ necessario abominabilis suæ Genti esse debebat.

Ad Caput 28. quæ Censor noster adnotat, levis utique sunt momenti. Et quantum ad hebraicam vocem אבות *oboth*, quam male ad ℣. 3. *Magos* conversam adfirmat, disputatum est in Volum. I. pag. 259. col. 2. Ad ℣. autem hujus Capitis 6. vocem אורים *urim* Sacerdotes reddidit S. Hieronymus eadem de causa, qua tali modo eam interpretati sunt Vatablus, Clarius, aliique Expositores, qui optime noverunt solum summum Pontificem uti potuisse *Urim, & Thummim*, qui tamen tunc temporis simul cum Davide exulabat; unde soli Sacerdotes Deum poterant interrogare. Quod Vulgatus autem ad ℣. 11. scripserit *quem suscitabo tibi*, pro *quem ascendere faciam*; & ad ℣. 13. scripserit *Deos ascendentes*, pro *Deum ascendentem*, neque Romani Correctores hunc locum emendaverint, de quo præsertim Sixtinus obmurmurat; unusquisque facillime cognoscit nullam prorsus in sensu differentiam adinveniri. Numerus autem multitudinis sæpe pro singulari in hebraico idiomate usurpatur, ut patet ex Capite 32. Exodi, in quo legimus dictum de uno idolo: *isti sunt Dii tui qui eduxerunt te de Terra Ægypti*; cum locum Sixtinus minime carpsit, eumdemque Romani Correctores reliquerunt; & hunc ergo omitti potuisse sunt arbitrati.

Sub ℣. 16. Romani Correctores permutandam minime existimarunt S. Hieronymi lectionem, *& transierit* ad *æmulum tuum*, quia æmulus potest & pro inimico facillime ex circumstantiis intelligi. Verum S. Hieronymus noverat Davidem non esse Saulis inimicum, sed ex divina dispositione æmulator ad Regnum, idest Regni erat simul cum Saule studiosus, & insectator, quod proprie significat nomen *æmulus* quamvis Saul eum veluti inimicum injuste respiceret, atque insectaretur.

℣. 17. Hebraicus textus hodiernus legit profecto *& faciet illi*, idest Davidi. Codex tamen Hieronymianæ versionis *faciet tibi* constanter tenet, utraque lectio nihilominus veritati cohærere potest, ut per se patet. Quis definiat num in originario textu hebraico revera scriptum fuerit לו *lo*, *illi* vel לך *lecha*, *tibi*, post verbum *faciet?* potuit enim unius literulæ mutatio facillime in textu ex transcribentium errato continere.

Sub ℣. ultimo ubi scripsit Vulgatus noster = & ambulaverunt per totam noctem, = quod Sixtino minime arridet cum legat hebræa *& abierunt in nocte illa*. Non itaque intelligendus est quod totius noctis tempus in percurrendo consumpserint; sed quod totum noctis residuum postquam comederant ambulaverint ut in castra antequam dies elucesceret, reverterentur; Hoc autem temporis spatium in itinere fuisse consumptum non est incredibile, cum in Endor ad Pythonissæ domum de nocte pervenerint; deinde Samuel, vel ejus figura per necromanticam artem fuit suscitatus, & cum Saule locutus; vitulus saginatus occisus, coenaque parata, atque Saul cum suis pastus; hæc omnia profecto majorem noctis partem absorbere debebant; totum ergo residuum poterat in itinere consumi usque ad matutinum crepusculum; unde Vulgati lectio a vero minime aberrat, si in suo legitimo sensu intelligatur.

Pari modo nullam contradictionem importat Vulgati lectio ad ℣℣. 10. & 11. Capitis 29. quamvis habeat quod David *mane* consurgere deberet, & *de nocte*; mane quippe intelligi potest tempus post medietatem noctis decurrens; *de nocte* pariter intelligi etiam potest summum mane, scilicet dum incipit aurora consurgere. Hæc tamen curanda non sunt.

Ad Caput 30. nonnulla Sixtini Censura perstringuntur, quasi inepte a S. Hieronymo reddita fuerint ex Hebræo. ℣. 9. itaque, non legendum inquit cum Vulgato *& lassi quidam substiterunt*, sed *& residui*, seu *reliqui steterunt* nullam quippe in hebraico lassitudinis mentio requiritur, cum ibi legamus solummodo והנותרים עמדו *vehannotharim hamadhu*, residui steterunt.

Clariori modo, ut potest unusquisque dignoscere, reddere curavit S. Doctor divinum textum; cum enim in ℣. sequenti 10. narretur substitisse ducenti Viri lassi qui torrentem transire minime potuere, id & in hoc ℣. 9. indicavit Interpres, ne fortassis æquivocatio suboriretur circa numerum hominum Davidem stipantium; sed unusquisque legentium dignosceret *residuos istos*, qui steterunt, ex ipso sexcentenario numero fuisse: Falsum, est igitur quod nulla fiat in textu hebraico *lassitudinis* mentio, cum ℣. 10. habeatur ויעמדו מאתים איש אשר פגרו מעבר את-נחל הבשור *vajihamdhu mabthaim is ascher piggeru mehabor & nachal ha Besor* = & substiterunt ducenti Viri, qui lassi sunt ne transirent, id est transire non poterant torrentem Besor = est ne aliqua *lassitudinis* mentio in hebraico? nec dicat Sixtinus vocem *piggeru*, *pigros* hoc in loco denotare, vel *fingentes lassitudinem*; quandoquidem facta posteriora demonstrant vere hujusmodi milites, fuisse redditos ex itinere impotentes ad trasfretandum Besor; cum enim Victor ex pugna Amalecitarum David reversus esset ℣. 23. spoliorum partem eis voluit distribui, quamvis alii milites qui transierant torrentem, eam concedendam non esse contenderent: signum evidentissimum est neque fuisse ducentos viros istos vere pigros, neque simulatores.

℣. 17. Cum legat Hebræa ויכם דוד מהנשף ועד-הערב *vajiacbchem Davidh mehanneschef vebadh-habereb*, Vulgatus autem reddiderit = & percussit eos (David) a vespere usque ad Vesperam = mussitat in eumdem Sixtinus quod vocem hebraicam *neschepb*, de se in-

indifferentem ad crepusculum tam matutinum, quam vespertinum significandum, determinaverit S. Hieronymus ad tempus vespertinum.

Dubium equidem apud Expositores superest adhuc circa tempus præcisum, quo David Amalecitas invaserit, contendentes nonnulli ab aurora usque ad vesperam eosdem esse percussos; alii vero a vespere usque ad vesperam diei sequentis, quæ opinio profecto innititur sacræ literæ, eamque in sua versione Symmacus exposuit scribens apud Drusium ἀφ' ἧυ συνεσκότασε idest a crepusculo, a quo advesperasset. Clarius etiam, Vatablus, & Munsterus docent idipsum, & non immerito, cum Amalecitas discumbentes manducantes, & bibentes, & quasi festum celebrantes invenerit David, quæ omnia ad matutinum crepusculum, dum optimo sopore corpora quiescunt vix contigisse potuerunt.

Quod tandem ad ℣. 10. hujus Capitis Sixtinus notat non Davidem minasse gregem, sed ejus milites, & socios. Quænam sunt quæso hujuscemodi oppositiones? Sicut David princeps erat, & Dux, ei quidquid milites operabantur, merito adscribi potest.

Duo tandem sub Capite 31. hujus Libri notantur ab Amama; alterum est ad ℣. 3. in quo legit Hebræa ויחל מאד מהמורים *vajiachel meodh mehammorim* quæ non cum Sancto Hieronymo = & vulneratus est vehementer a Sagittariis = transferenda contendit Censor noster cum nusquam verbum חלל *vulnerandi* significationem præseferat, sed tantummodo vel *timendi*, vel *prophanandi*, vel *dolendi* notionem includat; unde textum prædictum in Vulgato corrigendum esse cum Cajetano, & Benedicto, *& timuit valde a Sagittariis*, tuetur.

Falsum omnino, si Lexicorum Scriptores fabulas non venditarunt, verbum חלל non includere vulnerandi significationem, quinimmo inter alias multas hanc primo loco eidem affigunt. Verum unum tantummodo advertimus in Capite 10. Libri I. Paralipomenon in hebraico textu haberi verbum ויחל *vajiachel*, ubi agitur de prælio Saulis, & illud Pagninus, aliique hoc modo sunt interpretati, & vulneraverunt (eum). Quare ergo non poterat hoc in loco Sanctus Hieronymus *& vulneratus est vehementer*, transferre?

Ad ultimum hujus Capitis versiculum excusari a se non posse Vulgatum Interpretem Sixtinus protestatur, quod verterit = & sepelierunt in nemore Iabes = quasi, inquit, nemus vocaretur Iabes: legendum est ergo, concludit, *in Iabes*. Quid reponet si vocem *Iabes* dixerimus esse in casu genitivo positam a Vulgato? Norunt omnes *Iabes* esse Civitatem; nunquid in Civitate sepulta fuisse Saulis ossa demonstrat Sacer textus? Cur ergo nemus illud appellari non poterit *nemus Civitatis Iabes?* Sepultas ergo reliquias Regis tradit Vulgatus in nemore Iabes, idest in nemore Civitatis Iabes. Plurima levioris momenti, quæ a Sixtino in sua censura perstricta sunt, ut brevitati, in quantum possumus consulamus omisimus.

§. VIII.

Innumera sunt quæ in secundo Samuelis Libro annotata conspicimus ab Amama, eo semper contendens ut Vulgatæ nostræ lectionem temeratam esse, violatamque demonstret. Tria ergo ad Caput primum hujus Libri expurgata Sixtinus exoptat. Primum sub ℣. 18. in quo superfluere hæc verba *considera Israel pro his qui mortui sunt super excelsa tua vulnerati*, propugnat; quemadmodum & hæc altera ad ℣. 26. *Sicut Mater unicum amat filium suum, ita ego te diligebam* confodienda tuetur, cum nec in Latinis, nec in Græcis, vel Hebraicis codicibus pærlegantur. Sub eodem hoc ℣. pariter non bene per hæc verba *decore nimis, & amabilis super amorem mulierum*, expressam cognoscit vim hebraicæ phrasis, quæ est longe pregnatior, quam a Vulgato sit reddita; unde potius legendum putat = dulcis fuisti mihi valde; admirabilis mihi fuit amor tuus præ amore mulierum =

Ad primum ergo quod attinet: optime norunt Catholici quilibet Expositores versiculum illum eumdem esse in sensu & re cum versiculo sequenti; duplex autem iste versiculus creditur exortus a duplici interpretatione, quarum una fuit Aquilæ & versum istum præsefert; altera vero S. Hieronymi, quæ versiculum sequentem, scilicet = Incliti Israel super montes tuos interfecti sunt. Si autem cur uterque versiculus sit in Vulgata relictus interrogemur, id respondere posse opinamur, quod tradit Abulensis quæst. 13. in Cap. I. Libri 2. Regum. Hebræam quæ legit = Decor Israel vulneratus est super excelsa tua = decurtatam esse, & barbaram, & ideo litera nostra magis eam hic exponit, quam transferat = Nam quia dicitur in Hebræo, ait idem Abu-
„ lensis laudatus, *o* quod est adverbium vo-
„ cativum, & incitativum dixit litera nostra
„ *considera Israel*, quia istud inducit atten-
„ tionem, & excitationem; & quia ista
„ excitatio erat ad aliquid, de quo agitur
„ in proposito, scilicet de mortuis in bello,
„ dixit litera nostra *considera Israel pro iis*
„ *qui mortui sunt*: & quia dicitur in hebræo;
„ *pulchritudo Israel super excelsa tua occisus*
„ dixit litera nostra incliti Israel super mon-
„ tes tuos interfecti sunt: & quia incliti
„ sunt gloriosi, & isti vocantur *pulchritu-*
„ *do* = Hinc dictum est clarius in Vulga-
„ ta = o Israel attende quia pulchritudo tua, idest viri excellentes tui occisi sunt super montes tuos = Hæc Tostati responsio tanti existimetur, quanti valere cognoscitur.

Non leviter tamen hujus Scriptoris doctrinam fulciri dignoscimus ex LXX. Interpretum versione in qua legimus: Στήλωσον Ἰσραὴλ ὑπὲρ τῶν τεθνηκότων ἐπὶ τὰ ὕψη σου τραυματιῶν idest, = erige Israel monumentum in memoriam defunctorum, qui in excelsis tuis occisi sunt =. Quæ autem habentur in Vulgatis nostris ad ℣. 26. deesse in Codice etiam S. Hieronymi nequaquam inficiamur, unde meram esse explicationem præcedentium verborum plures Catholicorum opinantur;

legun-

leguntur tamen in MS. Corb. n. 13. intra textum & eadem manu exarata, ut testatur Sabatierus, nec non in MS. German. n. 9. quod tandem non satis expresse reddita sit hebraica phrasis ad hunc ipsum ℣. 26. nec tantillum officit Vulgatæ lectioni, cum ex eadem satis intelligamus vehementem quammaxime fuisse Davidis amorem in Jonatham; quod ad historicam veritatem omnino sufficit.

Plurima sunt, quæ Sixtinus ad Caput 2. Lib. 2. Samuelis carpit in Vulgati nostri interpretatione. Ad ℣. 8. in primis, & in sequentibus dum occurrit, vocem hebraicam מחנים *machaneim* non bene *castra* esse conversam adfirmat, cum sit nomen proprium loci, ultra Iordanem in Tribu Gad constituti.

Sanctus Hieronymus hanc suorum obtrectatorum in libro *de locis Hebraicis* accusationem prævenit dum scripsit = Et dixit „ Jacob Castra Dei hæc sunt; & vocavit „ nomen loci illius Castra; ubi hic Castra po- „ sita sunt in hebræo habet מחנים *mahanim*, ut „ sciamus, si quando interpretatum in alio „ loco ponitur, quem locum significet = Non S. Hieronymi ergo vocem hebraicam latina significatione interpretantis est culpa, si in aliena significatione illam legentes intelligunt, sed eorum qui satis Scripturam Sanctam non perscrutantur; satis se declaravit in citato Libro S. Doctor, ut veram intelligentiam illius vocis assequamur. Minime hic replicare juvat contra Sixtinum, quæ adversus ejus Censuram in ℣. 20. Cap. 18. Libri 1. Samuelis opposuimus circa translationem nominum hebraicorum: ea ibidem videantur.

℣. 9. hujus Capitis cum verterit S. Hieronymus *& super Gessuri* dum Hebraica legit ואל האשורי *vebel baaschuri*, *& super Assuri*, contendit Sixtinus *Gessur* de quo in Cap. 3. libri hujus 2. fit mentio, non esse confundendum cum *Assuri* præsenti.

Incertum est prorsus apud Commentariorum scriptores quænam regio hoc in loco significetur, cum nonnulli conjiciant terram *Gessur* suum habuisse Regem, qui tributum Isbosetho penderet, cujusque filiam postea David sibi desponsavit, ut ab Isbosethi partibus Principem illum ad suas reduceret. Alii alia conjectant. Nos hujuscemodi lites minime resolvendas desumpsimus; cum solummodo in Vulgatæ lectione errores non contineri susceperimus demonstrandum. Quandiu ergo per hebraicam vocem revera *Tribum Aser* significari non ostenderit Amama, atque necessario scribendum esse *super Aser*; Vulgatæ nostræ lectionem haud relinquemus.

Ad ℣. 10. ubi Vulgatus scribit *duobus annis regnavit*, non posse hæc verba conciliari cum tempore, quo revera Isboseth regnavit, Sixtinus animadvertit; unde tempus duorum annorum referendum esse ait ad intervallum illud, quod inter assumptionem ipsius Isbosethi ad thronum, & expeditionem ab Abner susceptam contra Davidem; quapropter legendum esse opinatur *duobus annis regnaverat*; deinde in parenthesi ponenda cætera verba usque ad finem versiculi 11. postea incipiendum esse ℣. 12. hoc modo *quando egressus est Abner*.

Plures etiam Catholicorum Interpretum ante Sixtinum docuerant duos illos annos in Regno completos ab Isboseth Epocham statuisse expeditionis Abner, & bellorum inter Domum Davidis, & Saulis, hac autem posita opinione, atque in parenthesi, juxta Sixtini hypothesim, eisdem verbis constitutis, quin ad præteritum plusquam perfectum *regnaverat* confugiamus, consistit peroptime Vulgati lectio ad hanc phrasim perducta. *Duobus annis regnavit Isboseth, postea egressus est Abner.*

℣. 23. Vulgati interpretationem *in inguine* minime congruere Censor noster adfirmat cum hebraica veritate, in qua est אל החמש *el hachomesch* idest *ad quintam costam*. Eccur *ad quintam costam* significare non potest *juxta* vel *prope quintam costam?* & tunc locus a S. Hieronymo indicatus peroptime cum hebraica lectione cohæret.

Notat Censor noster ℣. 24. se nescire quonam modo potuerit Vulgatus Interpres hebraica hæc verba גבעת אמה *ghibbhath ammah*, *collem aquæductus*, & גיח *giach*, *vallem* interpretari. Quomodo Vatablus, respondemus, potuit in hunc locum scribere, quod *Amma*, *rivum*, seu *aquæductum* significat? S. Hieronymus in sua versione certe aquæductum est interpretatus, nec tamen illius vocis significationem eum latuisse opinabimur, qui, fatente Sixtino, Hebraicæ linguæ peritissimus erat. Idipsum ad vocem *giach* reponimus, quæ si describatur per גיא *giah*, ipsis fatentibus rigidis Hebraistis, *vallem* significat. Quis modo definiat in vetustis Hebræorum codicibus quo pacto scripta fuerit? Nos profecto maximi facimus S. Hieronymi versionem qui pluribus in locis Hebraica nomina, quæ tanquam propria licet habeantur, tamen per id, quod significant, nobis est interpretatus, ut hoc in versiculo præstitit.

Ad ℣. 26. vocem לנצח *lanetsach* male conversam *usque ad internicionem* contendit Amama cum potius *in perpetuum* significet. Quid est quæso *usque ad internicionem*, *nisi usque in finem*, *usque dum unus est superstes*; idipsum sonat *usque in perpetuum* in Divinis literis sæpe sæpius, ut nemo unus ignorat. In posteriori hemistichio, in quo legendum opinatur Sixtinus = Nonne nosti quod amaritudo sit in novissimo? = Non a mente Sacri auctoris longe recessisse fatetur Vulgatum nostrum, dum legit = an ignoras quod periculosa sit desperatio = Nos autem longe meliorem Vulgati lectionem existimamus si latinam phrasin, quæ Abneri sententiam exprimat, velimus attendere naturale quippe est quod Abner dixerit ad Joab: cur non cessas persequi fratres tuos? vis ne eos omnino destruere? scias quod si ad desperationem eosdem perducis, te, tuosque & ipsi in periculo vitæ constituemus; desperatio enim extrema quæcumque tentare non desinit. Talis videtur Vulgati sensus, qui ab Hebraica lectione nequaquam recedit si illa exponatur tantisper.

Pau-

Paucis nos ipsos expedire posse minime ambigimus a Sixtini Censura ad ℣℣. 27. 28. & 29. hujus Cap. contra Vulgati lectionem instructa. Mutetur tantummodo *coma* in Vulgato ac legatur *si locutus fuisses mane recessisset populus*: idest: si hac mane hoc pacto locutus fuisses, nec furor belli inter eos excitatus fuisset. Ad ℣. 28. est in utraque lectione idem sensus, cum idem sit dicere *nec iniere amplius certamen ac & non addiderunt pugnare amplius*. Ad ℣. denique 29. sive legamus *Bithron*, sive *Bethoron* cum Vulgato, locum diversum intelligamus oportet a duabus civitatibus *Bethoronim* quarum una superior, inferior altera dicebatur; sed tertius locus nomine *Bethoron*, vel *Bithron* inter Gabaon, & Jordanem juxta nonnullos existens, vel inter Gabaon Benjamin, & Soccho, juxta aliorum opinionem circa Jordanem concedendus est, per quem Abner cum suis in Manahim revertens pertransiit.

Quæ ad Cap. 3. Lib. 2. Samuelis a Sixtino notantur parum negotii facessere nobis videntur. Quid enim, si Vulgatus ad ℣. 10. hujus capitis, hæc hebraica verba כרתה בריתך אתי *chareta veritcha itti*, transtulit *fac mecum amicitias*, pro *excinde fœdus tuum mecum*, admisit erroris? quodnam fœdus a Davide poterat Abner exposcere, nisi de ineunda cum eo societate, & amicitia post diutinum bellum inter domum Isbosethi, & Davidis lacessitum?

Ad ℣. 21. Sixtinus in Romanos correctores invehitur quod non mutaverint in numerum multitudinis verbum *ineam tecum*, scribentes *ineant tecum* sicut habet Hebræa ויכרתו אתך *vejichretu ittecha*. Codex utique Hieronymianæ versionis *ineant* legit, sicut & Biblia polygolotta Antuerpiensia, variisque alii Latini Codices. Alii vero numerum singularem præseferunt, qui profecto legitimum sensum optime servat: Si enim Abner fœdus cum Davide percutiebat jam totus Israel in ejus sententiam concedebat; cum cum ab illo Tribus Israel magis quam a filio Saulis regnante dependerent.

Vulgati interpretationem ad hæc hebraica verba ומחזיק בפלך *umachazik bapelech*, & *tenens fusum*, sub ℣. hujus Capitis 29. minime comprobat Censor noster; cum potius *tenens baculum*, cui scilicet inhæreat præ dolore morbi pedum, legendum velit. Verumtamen & ipse fatetur huic voci *pelech fusi* notionem convenire Proverbiorum 31. ℣. 19. Cur ergo eamdem hoc in loco ipsimet voci significationem pernegabimus? Multa adversa domui Joab David est imprecatus, inter quæ, cur & istud esse non potuit quod scilicet mulieres domui Joabi ad eam egestatem devenissent ut vili arte nendi sibi victum quæritarent? vel, ut alii volunt, viri ejusdem domus ita pusillanimes fierent, & vecordes, ut fusum præ gladio & lancea eis conveniret?

Sub ℣. 35. cum scripserit S. Hieronymus = Cumque venisset universa multitudo cibum capere cum David = reprehenditur a Sixtino eo quod verbum hebraicum להברות *lebabroth*, cum sit in conjugatione *Hiphil*, non *ad comedendum*, sed *ad comedere faciendum* significet, unde legendum hoc in loco = cumque venisset universa multitudo ad comedere faciendum, sive ad cibandum Davidem =.

Norunt Tyrones aliqua esse in conjugatione *Hiphil* verba, quæ modo significationem neutram, modo autem activam transitivam præseferunt; ea autem distinguenda ex orationis ordine, & sensu. Quis credat modo populum ad funera Abneri profectum voluisse cibare Davidem, si consuetudo erat ut in domo defuncti convivium funebre institueretur, vel in altero loco idoneo? Ad comedendum ergo illa multitudo veniebat, ut etiam LXX. expresserunt his verbis καὶ ἦλθεν πᾶς ὁ λαὸς περιδειπνῆσαι & venit omnis populus ad convivium funebre manducare (cum David) Hæ diversæ lectiones tamen, nil quoad rei substantiam permutare videntur, quod historicam veritatem labefactet.

§. IX.

PRessiori quo possumus stylo Amamæ Censuram contra Vulgatum in sequentibus Scripturæ locis instructam insectabimur. Ad ℣. itaque secundum Cap. 4. Libri 2. Samuelis hæc hebraica verba שרי גדודים *sare ghedbudhim*, non *Principes latronum* cum Vulgato vertenda, sed *Principes turmarum* contendit.

Unius tantummodo si reminiscatur Censor noster satis erit; scilicet S. Hieronymum latine scripturam Divinam Latinis reddidisse, quorum est latinarum vocum significationem percipere. Vox itaque *Latrones* non semper viarum obsessores, qui viatores aut vita, aut pecunia spoliant, significat; sed aliquando *Latrones*, conducti milites dicebantur, qui ad tuendam Principis vitam, & corpus erant destinati, hujusmodi autem Stipatores Principis, *Latrones*, quasi *Laterones*, quod circa ejus latera procederent, appellari solebant. Eodem *Latronum* nomine apud Poetas etiam venatores nuncupantur. Denique Latrones ii conducti milites etiam dici solebant, qui ad diripiendam, devastandamque hostium regionem mittebantur, atque ex iis vivebant, quæ suis viribus, & industria hostibus diripiebant. Quamcumque ex prædictis notionem voci *ghedbudhim* ascribamus, optima erit latina nostra Vulgata interpretatio.

Ad ℣. 5. deesse in Hebraicis Codicibus, & in Chald. ea verba = & ostiaria domus purgans triticum obdormivit = Censor noster animadvertit. Nos autem adjungimus eadem in Codice etiam Hieronymianæ versionis ex hebraico expressæ desiderari; unde hebraicæ veritati versionem illam S. Doctoris apprime congruere semper convincimur. In Græcis tamen Codicibus ea reperiri verba Sabatierus adnotat, sicuti & in MSS. Codicibus Corbejen. n. 1. intra textum eadem manu. Corbejen. n. 3. licet iste alia id genus additamenta in marginibus exhibeat. Corbejens. n. 13. ea profert in inferiori margine,

gine; Græca autem exemplaria legunt καὶ ἰδοὺ ἡ θυρωρὸς τοῦ οἴκου ἐκάθαιρε πυροὺς καὶ ἐνύσταξε καὶ ἐκάθευδε *& ecce oſtiaria Domus purgabat frumenta & dormitabat, & dormiebat*: non igitur verba illa tam facile inter apocrypha reiicienda, quamvis in hebraicis Codicibus tempore S. Hieronymi jam deeſſent. Quæ tandem ℣. 6. de ſpicis triticeis leguntur, in Codice S. Hieronymi habentur ut in Vulgata; eorum autem verborum legitimus ſenſus ab Expoſitoribus exquiratur.

Plurima Sixtinus ad ℣℣. 6. & 8. Cap. 5. congeſſit ex Rabbinorum ſcriptis, ut lucem aliquam ſub obſcuris hiſce ſcripturæ locis effundat. Nos id ſacris Commentatoribus relinquere judicavimus, cum res inſtituti præſentis, in quo de ſola Vulgati lectione agimus, non ſint. Redarguit itaque Vulgati interpretationem Cenſor noſter quod habeat *cœcos & claudos odientes animam David*, cum potius legendum ſit *cœcos & claudos exoſos animæ David* שנא *ſenue* quippe *exoſos*, non *odientes* ſignificat. Redarguit ulterius cum Cajetano hujus vocis אל הבית *el-habaith* interpretationem hanc *in templum*, cum *in Domum* ſit legendum.

Quantum ad primum dicimus vocalia puncta in hebraicis noſtris codicibus indicare quod ſit legendum *exoſos*; verum verſio S. Hieronymi, LXX. & Scholiaſtes Hebraicus, atque Auctor quæſtionum in Lib. 2. Regum referentes hebraicum textum habent *odientes*, quæ ſignificatio diverſa ex punctorum varietate originem habet; ante Maſſoretas puncta vocalia non habebantur.

Ad ſecundam vocem quod pertinet dicimus ſignificare quidem de ſe *Domum*; ſed hanc nimis vagam ſignificationem fuiſſe ad aliquem ſingularem locum neceſſario determinatam; neque enim proverbium illud ſignificabat a quacumque domo cœcos, & claudos eſſe removendos; hinc LXX. & Vulgatus de expulſione a Domo Domini proverbium iſtud intellexere. Videantur Commentatores in hunc locum.

Ad ℣. 12. ſtrepit Sixtinus quod legat Vulgata = Et quoniam exaltaſſet regnum ejus ſuper populum ſuum Iſrael = cum hebræa *propter populum ſuum* præſeferat. Cucumque facta iſta perlegenti oppido innoteſcit naturaliorem eſſe Vulgatæ ſenſum, quam Hebraicæ; cum David de Regni ſtabilitate ſuper univerſum Iſrael hoc in loco videatur ſolicitus, ut patet etiam ex Cap. præcedenti dum Abneri mors narratur & ſepultura. Non tamen in hebraica etiam legitimum eſſe ſenſum ignoramus.

Sub ℣. 23. Vulgati lectionem objurgat Sixtinus, quod ſententiam iſtam = Si aſcendam contra Philiſtæos & trades eos in manus meas = in hebraicis, variiſque græcis codicibus deſideratam præſeferat, quamque expungendam Cajetanus, Benedictus, aliique prædicarunt. Nos etiam eſto fateri compellamur eam revera in prædictis non haberi codicibus, quinimmo nec in Chaldaicis; proindeque hoc in loco ex aliquibus græcis exemplaribus aſſutam eſſe, & quidem poſt S. Hieronymi ætatem, cum in ejus ex hebraica verſione minime legatur, nihilominus expungendum non eſſe opinamur cum ſit vera facti expoſitio explicita, quæ implicite in aliis codicibus continetur profecto; Duabus quippe vicibus Philiſtiim in valle Raphaim diffuſi narrantur in hoc Cap. contra David. Primo itaque David Dominum conſuluit, an adverſus eos deberet aſcendere? Secundo pariter conſuluiſſe Dominum legimus, ab eoque fuiſſe reſponſum *non aſcendes*. Vulgata expreſſe tradit qua de re a Davide Dominus fuit etiam ſecunda vice conſultus; ſicuti prima vice cur Deum conſuluerit tradunt Hebræi, Græcique Codices. Quod autem revera *num deberet aſcendere* David Deum conſuluerit contra ſecundam Philiſtinorum expeditionem, patet ex divino reſponſo *non aſcendes*: nil ergo quod jure reprehendi queat, exponit lectio Vulgatæ ſub hoc verſiculo. Extat tamen ſententia illa in Codice Sangerman. 7. in MSS. Corbejenſ. n. 3. & 13. in editione vero Ald. hoc modo legitur Εἰ ἀναβῶ πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ παραδώσεις αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖράς μου.

Remanet in hoc Capite una vox hebraica בכאים *bechaim*, quam S. Hieronymus Aquilæ interpretationem ſecutus, *pyrorum* eſt interpretatus. Alii nihilominus *mororum*, alii *arborum*, alii tandem *flentium*, eamdem transtulerunt. In quonam potius interpretamento ſiſtemus gradum nos ipſi, quam in alio? utique in Hieronymiano, quod uſque modo retinet Eccleſia. Non abs re locuturos arbitramur, qui dixerint eas omnes appellationes eidem loco potuiſſe convenire. In cap. 2. Judicum ℣. 1. loci cujuſdam ſit mentio, qui *locus flentium* ibi nominatur; pluribus autem eam inſidere intuemur opinionem ut ille Judicum locus, unus ſit, idemque cum iſto. Variis autem arboribus eumdem collem juxta facierum diverſitatem conſitum eſſe poſſe pyris ſcilicet, & moris quis inficiabitur? vocem autem hebraicam *bechaim* genericam eſſe, & arborem in communi ſignificare, ſunt qui tuentur; nulla igitur repugnantia in Vulgati aliorumque interpretationibus reperitur, quoties locus ille binominis aut etiam trinominis fuiſſe concedatur; nec identitas, ut Scholæ ajunt, illius vocis hebraicæ quid negotii faceſſit, quia certa ejus ſignificatio minime nobis innoteſcit; unde Scriptorum aliqui eamdem in ſuo hebraico ſono *Bechaim* reliquerunt, ſcribentes pro *ex adverſo pyrorum: ex adverſo* Bechaim; & altero in loco *in cacumine Bechaim*. Quidquid ſit tamen Vulgati lectio erroris nequaquam revinci poteſt.

Aliqua ſub Cap. 6. Lib. 2. Samuelis, quæ S. Hieronymus ex Hebræo eſt interpretatus, ſtylo cenſorio notantur ab Amama; atque in primis ad ℣. 2. legendum opinatur non cum Vulgato = Surrexitque David, & abiit, & univerſus populus, qui erat cum eo de viris Juda; ſed potius..... *& abiit..... ad baala Juda*, Baala enim eſſe Civitatem Cariathiarim in terra Juda, eamdemque hoc in loco deſcriptam pro certo tenet.

Omittamus modo inſignium Scriptorum ſen-

ſententiam, qui contendunt Arcam Dei ex Cariathiarim in Maſpha, inde in Galgalis, poſtea in Nobe, ac tandem in Gabaa fuiſſe translatam, ex quo loco, Davide imperante, ad domum Obededon perductam tuentur. An ne propterea inficiabitur Sixtinus vocem hebraicam בעלי *babale* ſignificare *viros fœderis*, ſeu *fœderatos*, vel *viros equeſtres*, vel *viros Duces*, ſeu *Principes?* Cur ergo Vulgatus non leget *& abiit David*, *& omnis populus qui erat cum eo de viris Juda* ſibi confœderatis vel equeſtribus, ideſt nobilibus, vel familiarum Principibus? Credibile profecto eſt Davidem a nobilibus & Principibus ſuæ Tribus ſtipatum inceſſiſſe Cariathiarim verſus, ubi Arca Domini quieſcebat.

Vocem etiam ברושים *beroſchim* interpretandam contendit Cenſor noſter ad ℣. 5. non *fabrefactis*, cum S. Hieronymo, ſed *abietum*. Quis non ſtupeat de Sixtini ſtupiditate? loquitur ſacer textus de inſtrumentis muſicis hoc in loco, quæ ex lignis abiegnis ut plurimum conſtruebantur. S. Hieronymus indicat quodammodo in ſua verſione muſica inſtrumenta, dum hebraicam vocem interpretatur *in omnibus lignis* fabrefactis; Cenſor autem noſter nullam volebat inſtrumentorum notionem voci eidem affigi, nullamque determinationem concedi, ſed eamdem relinqui in ſua generalitate; atque legendum = & omnis Iſrael ludebant coram Domino in omnibus lignis abietum = videatur Pagninus in theſauro ad vocem ברושים.

Quod notat Cenſor ad ℣. 6. ſuperflua nimirum eſſe ea verba *& declinabant eam*, maximi non facimus cum nullum inde præjudicium Vulgatæ noſtræ timere poſſimus; Comma ſiquidem iſtud in Hieronymiana verſione non legitur; in variis tamen pervetuſtis MSS. exemplaribus reperitur, ut in German. 7. & Corbejen. 3. teſte Sabatiero. Eadem ferme leguntur in Lib. 1. Paralip. Cap. 13. ℣. 9. apud Vulgatum nec non itidem in S. Hieroymi verſione, quam hebraicæ veritati apprime congruere, ſæpius innuimus.

Verſiculum 12. hujuſce Capitis his redundare verbis in Vulgata noſtra *& erant cum David ſeptem chori*, *& victima vituli* Sixtinus contendit; quæ pariter in S. Hieronymi verſione deſiderari compertum eſt, leguntur tamen in editione LXX. a Nobilio elaborata & in aliis exemplaribus, ex quibus in Vulgatam tranſlata ſunt; nec proſcribenda, cum veritatem in ſe contineant, & clarius exponant quod in Hebræo ſubintelligere compellimur; de choris enim fit mentio 1. Paralip. Cap. 15. de victimis autem hoc in loco ℣. ſequenti.

Parvi momenti, quæ deinceps hoc in Capite Sixtinus reprehendit, videri queunt. Quid enim inconvenientis in hac interpretatione *aſſaturam carnis bubulæ unam*, ſi a catholicis Interpretibus iis verbis intelligitur ea carnis portio quæ aſſata uni ſufficit perſonæ? Nonne hæc interpretatio cum eorum lectione convenit, qui hebraicum vertunt *unam partem*, vel *portionem carnis?* Aliud autem hebraicum verbum אשישה *aſchiſcha*, quod *lagenulam vini* vertendum contendit, LXX. Interpretes, & S. Hieronymus hic, & in I. Paralip. conſtanter vertunt *laganum de ſartagine*, vel *ſimilam frixam oleo* eamdem vocem Cant. 2. ℣. 5. vertunt *floribus*: hæc itaque una eſt ex æquivocis vocibus apud Hebræos plura ſignificantibus: iſto autem in loco cum de ſacrificiorum partitione a Davide facta probabilius ediſſeratur in ſacro textu; veroſimilior eſt Vulgati interpretatio.

§. X.

QUæ ad Caput 7. hujus Libri cenſorio ſtigmate in Vulgati lectione ab Amama ſignantur, non ejus videntur indolis, ut aliquam mereantur animi προσοχὴν quid enim erroris eſt in Vulgati interpretatione ad ℣. 8. dum vertit hebraica hæc verba מן הנוה *min hannaveh*, *de paſcuis?* vox illa, fatente Pagnino in Theſauro, modo *caulam*, modo *hominis habitaculum*, modo tandem *paſcuum* ſignificat. Conferantur modo cætera, quæ in hebræa leguntur, & ſtatim optimam eſſe S. Hieronymi hoc in loco interpretationem innoteſcet. Sacer hic textus profert dixiſſe Dominum ad David *tuli te de.... ut eſſes Dux &c. de tugurio*, *de ovili de caula* legendum Sixtinus contendit: integer tamen hebraicus proferatur textus, ut aliquam lucem Vulgatæ lectioni, ſi fieri poteſt, affundamus, אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן *ani lekachtticha min-hannaveh mehachar batſiſon*, Pagninus in hunc textum latine reddit. *Ego tuli te de tugurio euntem poſt oves*. In hac profecto verſione caſus ablativus *de tugurio* nequaquam ad verbum *tuli* referri poſſe videtur, cum Deus neutiquam tulerit Davidem de tugurio, ſi eum tulit euntem poſt oves: caſum itaque illum ad participium *euntem* referre debemus tanquam terminum *a quo*, ut loquuntur Scholæ. Si autem tulit euntem poſt oves, nonne ibat, dum perducebat eaſdem ad paſcua? *de paſcuis* ergo brevi ſtylo expreſſit S. Hieronymus peroptime, dum prædictum hebraicum textum eſt interpretatus; in ſua enim lectione clare indigitat S. Doctor fuiſſe Davidem profeſſione ovium paſtorem. Nimii profecto fuimus hoc in loco contra Sixtinum; ſed non ſatis ad ejus intemperantiorem criticam refellendam.

Inutilis pariter judicanda Sixtini reprehenſio ad ℣. 16. ubi ait vocem נאמן *neeman* non *fidelis* ſed *firma* fuiſſe interpretandam. Quid eſt *fidelis* in primis niſi *indeficiens* niſi *firmiter perſeverans?* diverſum nihilominus ſenſum hac in ſententia alii Interpretes agnoverunt S. Cyprianus, & Lactantius, ille in Lib. 1. & 2. Teſtimon. iſte in Lib. 4. Inſtit. Cap. 13. legunt *& fidem conſequetur Domus ejus*. S. autem Auguſtinus in Lib. 17. de Civit. Dei Cap. 8. legit cum Vulgata.

℣. 19. cum reliquerit S. Hieronymus vocem hebraicam אדם *adam* in ſuo naturali ſono, eum redarguit Cenſor, quaſi de primo homi-

homine sit voculam illam interpretatus; nil de hoc expresse posuit S. Interpres, quidquid deinde Expositores sint meditati; *Adam* profecto *hominem* significat. Pro hujus loci intelligentia Commentatores videantur. Certe S. Hieronymus in Lib. 2. contra Pelagianos = hæc est (scribit) lex hominis =. Ad VV. 23. & 27. nihil est quod merito reprehendatur ab Amama, cum fateatur & ipse etiam in hebraico textu esse aliquid subintelligendum ut sententia V. 23. consistere queat; quod autem Vulgatus singulari numero, pro numero multitudinis sit usus, nullum sacræ lectioni erratum immiscuit, cum hæc numerorum permutatio frequenter in Divinis literis habeatur; Sacrorum Expositorum est legitimi sensus interpretationem proponere.

Varia notantur ad Caput 8. a Censore nostro; sed præsertim redarguit interpretationem, quam S. Hieronymus de verbis istis מתג האמה *metheg haammah* nobis exhibuit *frænum tributi*, contendens nullimode in hebraicis hisce vocibus notiones illas contineri; hinc quotquot notiones illas adoptarunt Interpretes ructibus, salivisque conspergit.

Nunquid solus Sixtinus veræ sapientiæ χαμπρόπντα, ut genuinam hebraicarum vocum notionem acquirat, est consecutus, in tenebris interim S. Hieronymo, aliisque hebraicæ linguæ magistris cespitantibus? Sibi fidem habeat Censor iste. *Frænum tributi* habet codex Hieronymianæ versionis, nullumque Scholion in margine apponitur, quemadmodum in cæteris ab hebræa variantibus factum est. Obscuritate quam maxima voces istas esse circumvolutas fatentur omnes; notionem tamen *fræni* in voce מתג *metheg* agnoscunt Vatablus, Clarius, Munsterus, & alii, qui observant ab Hebræis *aquæductum* appellari *frænum rivi*, quia per ipsum aquæ quo volumus perducuntur, ut fræno perducitur equus; a Davide ergo captus est locus iste in quo aquæductus existebat. Munsterus tamen cum aliis, a Davide ablatum esse arbitratur jugum subjectionis, quod Israelitæ usque ad id temporis Philistæis habuerunt; nec tantummodo servitutis seu tributi frænum a fronte Israelitarum David excussit, sed insuper Gath ejusque viculos occupavit. Quia tamen ad hunc textum Censor locum, conjecturam, testes, se cedere profitetur, cur nobis ista omnia desumere erit illicitum? en ergo conjecturam nostram. *Metheg* quod *frænum* significet, ultra prælaudatos Auctores, Scriptor hebraicarum Concordantiarum pluribus Scripturæ locis hoc ipsum demonstrat; vox autem אמה plures significationes includit juxta diversitatem punctorum vocalium quibus consociatur; si enim sub *Aleph* & *mem* duo *Cametsim* collocentur *ancillam* significat; si sub *Aleph* scribatur *patach*, & *Camets* sub *mem*, in qua daghes infigatur, *cubitum* statim denotat; si tandem sub *Aleph* describatur *Kibuts* & *daghes* in *mem* relinquatur, & camets sub eadem ם *mem* collocetur, tunc a voce ista *gentem*, *nationem*, & *populum* significari testis est in suo Thesauro Pagninus. Quis modo definiat a Massoretis punctorum vocalium auctoribus optime esse determinatam vocem illam ad significandum *cubitum*, si de se poterat etiam ad significandam *gentem* vel *populum* vel *nationem* determinari, per solam descriptionem *Kibuts* sub *Aleph*? voces itaque illæ in sua radice *frænum gentis* vel *populi* significare queunt; quid est *frænum gentis* nisi subjectio gentis? nisi frænari tributis & impositionibus? Videantur Tostatus quæst. 3. in Cap. 8. lib. 2. Samuelis, Cornelius, aliique Commentatores.

V. 2. hujus Cap. nimis audacter strepit Amama contra Vulgatum, qui legit = mensus est duos funiculos, unum ad occidendum, & unum ad vivificandum =. Quis enim veriorem judicet lectionem, quam hodierna litera hebraica præsefert, *& mensus est duobus funiculis ad occidendum, & plenitudine funiculi ad conservandum in vivis?* Nonne si in hebræorum codicibus una permutetur coma ad hunc locum eadem est Vulgata & hebraica lectio? post verbum *funiculis* ponatur coma, atque legamus = mensus est duobus funiculis; ad occidendum (uno, subintellige) & plenitudine alterius ad vivificandum = Quis demonstret duas partes Moabitarum fuisse peremptas, & unam præservatam? Si potius ad vitam præservati in plenitudine funiculi leguntur fuisse, idest, ut exponunt, in majori parte? Duæ itaque fuerunt sortes Moabitarum, altera ad vitam; altera ducebantur ad mortem.

Ad V. 7. legit Vulgatus *arma aurea*; legendum Sixtinus opinatur *clypei aurei*. Nomine *armorum* instrumenta quælibet bellica intelliguntur. V. tandem hujus Capitis ultimo ubi ait male filios David appellari *Sacerdotes* a Vulgato, cum *Principes* aut *Primores* dici debuerint. Vox hebraica כהנים *Choanim*, *Sacerdotes* quidem significat; sed Lectorum intelligentiæ relinquitur germana ejusdem vocis significatio hoc in loco; norunt omnes hac voce *Sacerdos* nedum *Sacrificulum* sed & *Principem* & *Primorem* significari, ut sacri Expositores ostendunt.

Sub Cap. 9. Libri 2. Samuelis tria reperit increpanda Sixtinus. Primum ad V. 2. in quo legendum tuetur juxta hebraicam *& vocaverunt eum ad David*; cum tamen Vulgatus *quem cum ad se vocasset Rex*. Alterum ad V. 11. ubi Vulgatum expressisse hebraica verba κατὰ πόδα, ut ipse ait, conqueritur, cum alibi nimis extiterit liberalis. Inter hæc duo itaque *&* ac *Miphibosetb* interserendum contendit *respondit David* atque legendum: *& respondit David*: *Miphibosetb comedet super mensam meam &c.* Tertium tandem est ad V. 12. ubi legendum judicat ex hebraica voce מושב *moschab*, *habitatio* non *cognatio domus Sibæ*.

Ad primum facilis est responsio cum David per servos suos Sibam acciverit, æquali modo dici potest *& vocaverunt*, atque *vocavit Rex*. Ad secundum: nullam esse necessitatem interserendi has voces *respondit David* tuentur, qui totam sententiam V. 11. expressam, ipsius Sibæ esse opinantur; adeo ut ejus sit sensus = Sicut jussisti servo tuo

sic faciam, & non solum filio Miphiboseethi cibos, ut alatur, suppeditare curabo, sed ipse etiam, Miphiboseth, si velis, comedet super mensam meam quasi unus de filiis Regis =. Ad ultimum dicimus nomine *habitationis domus* non magis intelligi totam familiam Sibæ, quam per alteram vocem *Cognatio* eadem familia intelligatur.

Tria sub Capite 10. hujusce Libri notantur ab Amama in Vulgati lectione, veluti illegitime Latinis reddita vocibus ex hebraico; quorum primum ℣. 6. adinvenimus, ubi non satis attigisse S. Hieronymum hebraicæ locutionis energiam exclamat; longe enim prægnantiorem futuram interpretationem opinatur si hisce concipiatur verbis = Videntes filii Ammon quod fœtidi facti essent Davidi = quam si cum Vulgato legerimus.... *quod injuriam fecissent Davidi.* Ni fallimur vividius in Vulgata, illius sententiæ sensus exprimitur; quia potest quis alteri fœtidus fieri, etsi nullam in ipsum committat injuriam; nostra autem lectio injuriam, & quidem maxime detestabilem ab Ammonitis Davidi irrogatam significat.

Redarguit secundo Vulgatum nostrum ad ℣. 16. quod vocem istam חילם *Helam*, tanquam nomen proprium, loci minime expresserit. Verumtamen cum locus iste in versiculo immediate sequenti exprimatur, satis intelligimus quo Syrorum exercitus fuerit usque perductus, si a Davide in Hela fuit profligatus. Quod tandem in ℣. 19. superfluere contendat hæc verba = expaverunt, & fugerunt quinquaginta & octo millia coram Israel = nihil solliciti sumus, desunt quippe & in S. Hieronymi versione, & in Græcis exemplaribus. In vetustis nihilominus latinis exemplaribus exhibentur, v. g. in MS. German. 7. quemadmodum & in altero German. 9. nec non in Corb. n. 3 ut testatur Sabatierus. Antilogiam tandem quæ specie tenus in ℣. 18. hujus Capitis, cum ℣. 18. Capitis 19. Lib. 1. Paralipom. apparet, in Conciliatorio Biblico resolvemus.

Duo notantur ab Amama in Cap. 11. hujus Libri; alterum ad ℣. 2. in quo legit Vulgata *accidit ut surgeret David.... post meridiem*, cum in hebraica lectione habeatur *tempore vespertino*. Citat deinde lectionem S. Hieronymi in quæstionibus hebraicis; in quibus traditur fuisse vertendum ad ℣. 1. *tempore quo Reges ad bella processerant*, minime vero, *quo solent Reges ad bella procedere*, ut Vulgatus interpretatus est. Hæc autem a se notanda existimavit, ut ostendat esse non posse S. Hieronymi versionem Vulgatam quatuor Librorum Regum. Alterum vero locum ad ℣. 21. censura perstrinxit, quod Vulgata legat *Jerobaal*; cum *Jerubbesbet* habeat hebræa. Solent autem, inquit, Hebræi rerum exosarum nomina paululum in earum contumeliam permutare.

Quisque nostrum Sixtini animum ex ejus censura palam habet; eo quippe contendere nititur, ut a nobis S. Hieronymi interpretationem subducat, indeque statim, legitimum Dei revelatum verbum Catholico-Romanæ Ecclesiæ deesse, possit inferre; cum rudem quamdam interpretationum congeriem ab imperitis hinc & inde collectam in Romanorum Bibliis contineri, si S. Hieronymo ablegetur Vulgata lectio, demonstrare, sibi blandiantur Hetherodoxi. Ista de causa a se notatum Sixtinus testatur quidquid sua censura ad ℣. 1. hujus Cap. perstrinxit, eademque ratione, illius loci Vulgati interpretatio cum S. Hieronymi emendatione in hebraicis quæstionibus facta, ab eodem Sixtino collata fuit. In vanum tamen laborant, qui supra firmam petram non ædificant. Super arenam ædificavit mehercle censor noster, dum pro certo supposuit quæstiones Hebraicas in Libros Regum genuinum esse S. Hieronymi fœtum; quod utique negant in Critica arte peritiores. Num autem potius Vulgati quam alterius lectio primi versiculi hujusce Capitis sit retinenda series narrationis evidenter demonstrat, eo vel maxime quod Sixtinus confiteatur hebraicam literam esse ad utrumque sensum indifferentem. Expositio autem hujus Versiculi, quam Auctor Quæstionum Hebraic. proponit, contraria videtur historicæ veritati; cum altera in Ammonitas hoc in loco recenseatur expeditio diversa omnino ab ea, quam fecit in Reges Roob, & Istob, & Soba Rex David.

Quid immoramur ad eam retundendam maxime frigidam in S. Hieronymum Sixtini expostulationem sub ℣. 2. *de tempore vespertino*. Satis indicavit, & quidem plenissime, temporis circumstantiam S. Interpres noster (quem velit, nolit Sixtinus S. Hieronymum esse gloriamur, ut jam in 1. Disquisitionum Volumine a Pag. 206. disputavimus) dum scripsit *post meridiem*, tempus enim istud, *vespertinum* appellari potest, veruntamen vox ista *vespertinum*, tempus nocti propinquum, juxta communem notionem, significat; tempore autem in hoc textu designato surrexerat David e strato suo; & e solario domus suæ videre potuit mulierem se lavantem; istæ circumstantiæ palam faciunt quam accurate temporis circumstantiam descripserit in sua versione S. Hieronymus.

Nihili pariter facimus aliquantulam illam vocis *Jerobaal* mutationem, quam in hebraica intuemur; plusquam satis nobis est vera conceptuum expressio in sacris Literis.

§. XI.

AD nauseam usque legentium protractu-ri rem hanc nostram pro Vulgati interpretatione adversus Sixtinum incœptam minime ambigimus, si minutiores, atque contemptibiles ejusdem redargutiones, quibus Vulgatam nostram maculatam erratis publicare molitur, omnes, singulasque velimus conterere. Quid ad nos si ad ℣. 15. Capitis 12. hujusce libri vertit S. Hieronymus *& desperatus est*, pro *desperate ægrotavit*, ut Sixtinus exposcit? Si pariter ad ℣. 21. interpretatus est *quis est sermo*, *quem fecisti?* pro *quæ est res*, *quam fecisti?* nunquid novum est in Sacris literis quod *verbum*, &

ser-

sermo pro *factis* quam sæpe usurpentur? ℣. *6.* hujusce Capitis nonne legimus ⩵ eo quod fecerit verbum istud?

In Capite 13. Versum 5. Vulgati veluti mutilum notat, cum in hebræa legamus ⩵ ut faciat in oculis meis pulmentum; ut videam, & comedam ⩵ Desunt profecto eadem hæc verba in Codice Hieronymianæ versionis, quapropter & in Hebraicis, quibus S. Pater utebatur defuisse credenda sunt, nisi velimus dicere per eorum defectum nullam esse in facti narratione deficientiam, proindeque a S. Interprete omissa, eo vel magis quod in sequentibus eadem ferme iterata perlegantur.

Ad ℣. *6.* hebraica verba ותלבב לעיני שתי לבבות *utlabbev lehene schette levivoth* utut ab aliis diversimode reddantur, Vulgati interpretationem his verbis conceptam ⩵ ut faciat in oculis meis duas sorbitiunculas ⩵ minime improbari posse confitetur. Versiculis 18. & *19.* vocem hebraicam פסים *passim* vertit utique Vulgatus *talarem*, non polymitam. Vocem illam hebraicam variis donari significationibus ab Interpretibus, est compertum. Lyranus ait in hebræo esse *tunica serica*. LXX. reddidere *tunicam talarem*; & Josephus hystoricus rerum hebraicarum vestigator diligentissimus narrat hoc modo Thamaris factum ⩵ & disrupto collotio, quo utebantur antiquæ Virgines, habente manicas, & ad talos usque persuso ⩵ Symmachus vocem illam hebraicam, est interpretatus *manicatam*, Aquila *talarem* tamen verti etiam *polymitam* posse nequaquam inficiamur. Quod autem voculas illas ad ℣. *19.* אשר עליה *ascher baleha*, *quæ* (tunica erat) *super eam*, omiserit Vulgatus noster, nequaquam genuinam divini verbi lectionem in discrimen perduxit, cum super Thamarem tunicam illam fuisse intelligamus ex ℣. 18. præcedenti, in quo legitur ⩵ quæ induta erat talari tunica ⩵.

Quæ deesse ad ℣. 21. ex Luca Brugensi Amama notat, etiam in codice Hieronymianæ versionis desiderari compertum est; quapropter & in hebraicis, quibus utebatur S. Doctor, codicibus minime extitisse credenda sunt. Ex hisce, quæ confitemur, videat Adversarius Vulgatæ nostræ quam firma, quam valida, quam hebraicæ veritati consona, quæ ex codice illo in Vulgatæ lectione roboranda producuntur. Leguntur nihilominus ea verba in variis Græcorum codicibus, & præsertim in editione Nobilii, legebantur in codice hebraico Josephi, ut opinamur cum Calmeto, quia eadem ipse in lib. 7. Antiq. Cap. 7. describit; eadem profert auctor lib. *de Promiss.* apud Prosperum; eccur ergo expungenda a Vulgata nostra, si in originariis hebræorum fontibus extitisse est credibilius? Idipsum responderi potest ad ea, quæ sub ℣. *27.* superfluere adfirmat, in pluribus scilicet Græcorum codicibus adinveniri, nec non in Latinis, ut Sabatierus testis est.

Tandem Versiculi *39.* interpretationem a S. Hieronymo factam his verbis ⩵ Cessavitque Rex David persequi Absalom ⩵ carpere non omittit Sixtinus, eo quod hebraica hæc verba ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום *vattechal Davidh hammelech latseath el Absalom*. Significent potius ⩵ & desideravit David Rex exire ad Absolom ⩵ neque enim, inquit, duo hæc verba *techal*, & *latseath* notionem includunt *cessandi*, & *persequendi*, sed potius *desiderandi*, & *exeundi*; compertum enim esse ait verbum כלה *chilla* nullibi extare in significatione *cessandi*, nec intransitive alicubi reperiri.

Hoc in loco aut ludit Sixtinus, aut veritatem illudit; prædictum hebraicum verbum ad Caput 18. Geneseos ℣. 33. in significatione *cessandi*, & quidem intransitive reperitur; cum ibidem significet *cessavit*, *complevit*, *finivit &c.* Quid est *complere perficere*, *finire*, nisi *cessare* apud latinos *ab aliqua actione?* quod autem *exire ad Absalom* in hoc loco idem significet ac *persequi Absalom*, idest habere illum tanquam reum, & inimicum evidens est ex iis, quæ capite sequenti referuntur. Si enim desiderabat Rex egredi ad filium suum captus ejus amore, ut videret illum, quomodo potuit Absalomi redeunti in Jerusalem interdicere ne videret faciem Regis? duobusque revera integris annis faciem patris sui videre non potuit ut patet ex ℣. 28. Cap. 14. Libri 2. Samuelis.

Varia Sixtinus ad Cap. 14. Libri 2. Samuelis in sua collegit Censura, quæ minus idonee ex Hebræo conversa opinatur. Sub ℣. 7. itaque vocem hebraicam גחלתי *gbachalthi prunam meam* esse legendum contendit, non ut Vulgatus, *scintillam meam*.

Quis nesciat apud Latinos in more esse, dum parvum residuum alicujus rei, parvulamque portionem volunt exprimere, ut voce ista *scintilla* utantur? ⩵ In illam igitur curam incumbe mi Plance, ut ne qua scintilla teterrimi belli relinquatur ⩵, scribebat Cicero ad Plancum, ut nec parvum belli residuum relinqui permitteret. Ad Latinos tradendam scripturæ versionem adornavit S. Hieronymus, conceptum ergo, & sensum Latinis expressionibus fuisse declarandos optime noverat S. Pater. Versiculus 13. si quid subobscuri præsefert, ut Censor existimat, satis a Catholicis Commentatoribus luce donatus fuit. In ℣. 14. nullum essentiale discrimen quoad sensum in Vulgati lectione ab ipsis hebraizzantibus est adinventum, quinimmo vividius fortassis explicatam sententiam præseferet. Quid ad nos si in hebræa non legitur verbum *retractat?* si ibidem legimus *cogitat cogitationes* quod idem est ac *resolvit*, *recogitat*, *repetit*, *retractat cogitationes*. Dum autem Vulgatus scribit, *ne pereat qui abjectus est* idem significat prorsus ac ne *tollatur de medio*, *ne moriatur*. Veruntamen exponi phrasis illa etiam potest *de æterno exitio*, dummodo pro termino comparationis a muliere institutæ, Deus supponatur, qui multoties peccatores æterna damnatione dignos, ne penitus pereant, cogitat quomodo, quibusve mediis revocentur ad pœnitentiam, atque ab æterna damnatione liberentur; ita, ut Rex David erga filium Absalom se gereret mulier illa sapientissima insistebat, quamvis fratricidii reus existeret.

℣. 14. legendum defendit Cenſor noſter juxta hebraicam veritatem = nunc autem quod veni ad loquendum ad Dominum meum Regem verbum hoc, quod timere me fecerunt populus = nunc autem quod veni ad loquendum ad Dominum meum Regem verbum hoc, quod timere me fecerunt populus = unde a Vulgato perperam omiſſam, queritur, vocem אשר *aſcher*, quod, in principio Verſiculi male converſum verbum יראני *jeruni*, *præſente*, deductum a ſignificatione *videndi*, ex qua profecto hujuſcemodi verbum removeri ait a particula cauſali כי *chi*.

Legitimam omnino credimus S. Hieronymi lectionem in Vulgata exiſtentem; particula enim אשר ipſo confitente Sixtino, poteſt hic πλεονάζειν omnino exiſtimari: verbum autem יראני tam *videndi* quam *timendi* poteſt ſignificatione donari; neque ſi pro verbo *video* uſurpetur eidem officit hoc in loco particula כי quæ *cauſalis*, *conditionalis*, *&* *temporis* eſſe poteſt; quapropter nil vetat quin hebraicum textum legamus = & nunc veni ut loquar ad Dominum meum Regem verbum hoc, *quando videbant me populus* = pro illis autem ultimis verbis nemo inficiabitur ſubſtitui poſſe a Latinis *vidente me* ſive *præſente populo*. S. Hieronymum ſatis hebraicam linguam habuiſſe perſpectam ſupponimus.

Nec pariter aliquantulo movemur a Rabbinorum lectione quam ad ℣. 17. hujus Capitis proferunt = ſit verbum Domini mei Regis ad quietem = ideſt, quieſcere me faciat; ut eamdem Vulgati, & LXX. Interpretum præferamus lectioni, quæ eſt = fiat verbum Domini mei Regis ut ſacrificium = verbum hebraicum למנחה *leminçha* ex diverſa punctorum vocalium appoſitione legi poſſe *limnucha*, *in requiem*, minime inficiamur; ſed Maſſoretis LXX. & S. Hieronymum anteferimus.

Quæ tandem deeſſe ait in ℣. 30. hujus Capitis = & venientes ſervi Joab &c. dicimus haberi in Græcis exemplaribus, excepta una Complut. editione: leguntur pariter in pluribus Latinis MSS. quamvis defuiſſe in hebraicis jam ex S. Hieronymi tempore dubitare non ſinat S. Doctoris verſio ex hebraico expreſſa, in qua pariter deſiderantur. Cætera in hoc Capite a Sixtino notata, nullius ſunt momenti.

§. XII.

IN Capite XV. quæ notantur ab Amama nullam conſiderationem videntur mereri, cum de ſenſuum integritate nihil perturbent. Satis locutionis proprietatem ad ℣. 6. hujus Capitis S. Hieronymus retinuit dum ſcripſit = & ſollicitabat corda virorum Iſrael = ſeducebat enim filios Iſrael, atque a Regis obedientia removebat. Ad ℣. 12. autem in verſione S. Hieronymi cum eamdem videamus verſuum diſtinctionem quam in Vulgata; cumque incerti ſimus an accentus magnus *Athnath* Maſſoretæ in ſua propria locaverint ſede, non eſt cur a Vulgatæ Syntaxi recedamus, cum optime in eadem ſenſuum & orationis ordo conſervetur.

Ad ℣. tandem 20. quæ deſunt in Hebræo in Græcis leguntur codicibus atque in pluribus Latinis, ut Sabatierus in ſuis adnotationibus teſtatur. Vox denique טף *taph*, quam ad ℣. 22. *multitudo* convertit Vulgatus, quæve *parvuli* transferenda erat, ut opinatur Sixtinus, ſi *collective* ſumatur *cætum*, *multitudinem* ſeu *familiam* ſignificat, ut auctor Hebraicarum Concordantiarum ſcribit; Davidem ergo, juxta Vulgatum, ſequebatur Ethai, & univerſa familia ejus, & non ſolum ipſe cum parvulis ſuis; quod eſt veroſimilius. Sub Cap. 16. duo nullius momenti prorſus a Cenſore noſtro, ſtigmate ſevero ſignantur.

Ad Caput 17. Vulgati interpretationem Sixtinus ſub ℣. 2. redarguit primo quod verbum והחרדתי *bacharadthi*, *percutiam* exhibeat, cum potius *deterrebo* debuiſſet converti. Secundo quod habeat eadem noſtra interpretatio *deſolatum*, pro *ſolum relictum*.

Quantum ad primum verbum illud etiam *pugnare* ſignificat, & iraſci. Contextus nedum Davidem deterrere, ſed & percutere voluiſſe Achitophel palam facit; voce denique *deſolatum* quidnam ſignificetur, clarius eſt, quam dicatur; de ſenſu enim ſoliciti ſumus.

℣. 3. hujus Capitis in Vulgati interpretatione prorſus inverſum fuiſſe Sixtinus exclamat, cum in Vulgata noſtra legamus = quomodo unus homo reverti ſolet = cum tamen ſcribi debuiſſet *omnis homo*.

Varias eſſe Auctorum interpretationes ad hunc verſiculum ſatis compertum eſt; in Codice Hieronymianæ verſionis legimus profecto *omnis* pro *unus*, hoc modo = & reducam univerſum Iſrael, quomodo omnis reverti ſolet = Rabbi Levi eodem ferme pacto hujus verſiculi ſenſum reddit = reducam univerſum Iſrael ad te. Percutiam virum, quem tu quæris; atque hoc erit, ac ſi reducerentur omnes = ſenſus etiam eſſe poteſt = Percutiam Regem derelictum a ſuis, eoque mortuo, reducam ad te univerſum Iſrael, quia multitudo, amiſſo capite, quaſi unus homo eſſet, unanimi conſenſu reverti ſolet. Hunc ſenſum breviori ſtylo propoſitum legimus in Vulgata. Lucas Brugenſis in ſuis adnotationibus docuit qua de cauſa multi latini codices habeant *omnis homo*; unde ulterius non progredimur, cum apud ipſum, vel apud Eſtium ad hunc locum hæc videri queant.

Sub ℣. 20. non probat Cenſor noſter harum vocum מכל המים *michal hammaim* interpretationem Vulgati *paululum aqua*, cum Hebræa legat *rivum aquæ*. S. Hieronymus in ſua verſione reddidit profecto *paululum aqua*; idipſum ferme legunt LXX. unde Grotius conjectat eundem legiſſe in hebraica מאכל pro *michal*, neque enim alibi comparet in hebræa hæc vox מיכל pro *rivo* uſurpata, non eſt igitur relinquenda Vulgati lectio tot annorum ſpatio in Eccleſia retenta, ejuſque auctoritate comprobata.

Tandem ad ℣. 29. numquam rejiciemus S. Hieronymi lectionem *pingues vitulus*, cum hebraica litera ושפות הבקר *uſchphoth babakar*, ele-

elevationes bovum sonet, quidquid hebraizzantes moderniores S. Hieronymo *de caseis vaccinis*, de *coagulationibus bovum* vaticinentur.

In Cap. 18. Lib. 2. Samuelis nonnullæ deprehenduntur voculæ, quas Amama in sua notavit censura; nonnullæ pariter verborum transpositiones indicantur, quas omittere operæ pretium ducimus, cum nec leviter lædant legitimam Divinæ historiæ narrationem. Ad ℣. 23. scribit S. Hieronymus *per viam compendii idest per breviorem*. Hebræi vero *per viam* planam legunt, vel *per viam vallis*. Veritas tamen facti est, quamcumque semitam calcaverit Achimaas, quod prius Chusi ad Regem pervenit, esto iter antea iste suscepisset.

Sub Capite 19. pariter hujusce libri quæ ab Amama reprehenduntur nullius momenti esse videntur. Ad ℣. 18. quæ Vulgatus convertit *transierunt vada*, Hebraizzantes interpretari malunt *transivit Scapha*, quia ex ulterioris fluminis ripa, Davidis familiam ad oppositam reduxerunt. Vulgatus autem solummodo Jordanem eos transivisse significavit, quod est facti historici essentialis expositio, nisi dicere velimus in hodiernis hebræorum codicibus permutatam esse literulam finalem ו in verbo עברו *haberu trasierunt*, ejusque locum datum fuisse literæ, seu aspirationi ה atque sub ר camets esse collocatum quod incredibile non est; cum S. Hieronymus, qui certe personas noscebat in hebraicis verbis cujus generis essent, cujusve numeri, *transierunt vada* sit interpretatus; nec Hebraicus Scholiastes quidpiam adnotavit ad ejus versionem.

Ad ℣. 8. Cap. 20. hujus Libri Vulgati interpretationem Sixtinus nequaquam comprobare dignatus est, cum nihil in Hebraica *de fabrica gladii*, nihil *de levi motu*, nulla vox *percutiendi*.

Quis neget nihilominus accuratiorem esse hujus facti descriptionem in Vulgata nostra? nec aliquid ibidem reperiri, quod a veritate historica desciscat, certum est. Legit itaque Hebræa = Et gladius copulatus super lumbos ejus in vagina sua; cumque ipse prodiret (Joab) excidebat = Vulgatus autem adjungit, hujuscemodi egressum gladii e vagina ex industria, qua fabrefactus erat, fuisse derivandum; erat quippe adeo dispositus, ut ad levem tremulumque motum ex incessu Joabi receptum e vagina egredi posset, & Joab cum ipso ferire. Conferantur modo Vulgatæ, & Hebraicæ lectiones, quæ pronior, quæ verosimilior, atque accuratior detineatur; in idem tamen recidunt ambæ.

℣. 11. Cum legat Vulgatus = quidam viri cum stetissent juxta Cadaver Amasæ, reprehenditur ab Amama quod non verterit *quidam vir* in singulari; nec pariter Cadaver, inquit, legendum, cum nondum expirasset, in ℣. enim sequenti legit hebræa = & Amasa volutabat se in sanguine =.

Ubi quæso erratum est, si Vulgatus *Cadaver* appellet, per quamdam anticipationem, virum, qui ultimum efflabat halitum? nonne de homine infirmo extremas emittente auras dici solet quod jam cadaver est? Quod autem in hebræa *vir* habeatur in singulari, mirum non est, cum maxime hebraica locutio numeris minime incumbat. Verba autem ista = Ecce qui voluit esse pro Joab comes David = non est incredibile quod Jabi amici veluti sarcasmum in Amasam pronunciaverint. In ℣. 12. non perperam esse interpretatum opinamur S. Hieronymum illa verba מתגולל בדם *mithbogolel baddam*, *conspersus sanguine*, quandoquidem est *Benoni* in conjugatione *Hithpael*, unde ad verbum verti potest = & Amasa erat volutans se in sanguine =, non quasi circulari motu se circumvolveret; sed quod egrediente ex vulnere sanguine eo magis conspergebatur, seu in proprio sanguine Cadaver immergebatur. Jam autem satis fundum fuisse Amasam, dum hæc fiebant, & dum amici Joab sarcastica in eum verba protulerunt. ℣. 11., ex contextu satis patet, cum nullum legamus auxilium Amasæ a populo eum vidente exhibitum; unde ex suscepto vulnere quasi de repente occubuisse credendus est.

Audacter satis, ni fallimur, interpretationem hujus vocis הברים habberim a S. Hieronymo in his verbis *viri electi* propositam ad ℣. 14. hujus Capitis increpat Amama, qui *loca*, vel *civitates Berim* in hebraico textu indicari contendit. Calmetus in suis Commentariis dixisse ait S. Hieronymum explicationem suam ex hebraica voce *Bara*, quæ est *eligere*. Neque enim adhuc innotuit quænam sint civitates, & loca *Berim*.

℣. 18. Censor noster vix tolerare se posse testatur S. Hieronymi interpretationem, videlicet = dicebatur in veteri proverbio: qui interrogant, interrogent in Abela =. Cum in hebraico non habeatur notio *proverbii* nisi per aliquam expositionem eo introdatur. Duæ pariter illæ voces *qui interrogant*, *interrogent* vix excusari queunt, ait Sixtinus.

Utramque tamen interpretationem optime consistere non ambigimus. Quid enim sibi volunt hæc Sixtini verba ex hebræo conversa *loquendo loquebantur in principio?* Nonne significare queunt *antiquitas dicendo dicebant*, seu *dicere solebant ab antiquo?* Quod autem usque ab antiquo dici solitum est id *proverbium* appellari solet vel *adagium* si in ore multorum reperiri soleat. Duæ autem illæ voces *qui interrogant interrogent* quas vix Censoris patientia sustinere potest, non inepte ex istis hebraicis vocibus שאול ישאלו *schaol jeschaalu*, quarum una infiniti modi est, altera futuri, conversæ sunt: Litera quippe hebraica, ipso non abnuente Sixtino sonat *interrogando interrogent*; quia autem infiniti voces solent ad aliquod tempus personam, & numerum determinari, ut Grammatici advertunt. S. Hieronymus vocem *Schaol* ad tempus præsens perduxit adjungens indefinitum nomen *qui*. Cætera quæ in Capite notantur levia nimis sunt.

Aliqua etiam in Cap. 21. hujus Lib. 2. Samuelis notata reperimus ab Amama, in Vul-

Vulgatæ nostræ contemptum. Se nescire testatur in primis unde hauserit Vulgatus noster ad ℣. 4. adversativam *contra*, legente hebraica = non est nobis argentum & aurum cum Saul, & Domo ejus =. Quonam contingere modo potuit, ut in sacro hujus Capitis contextu hujuscemodi adversativam minime inspexerit; nunquid clare in latina oratione scribi non potest aliqua sententia, quamvis in hebraica subobscura habeatur, & manca? quæ a Davide petierunt Gabaonitæ ℣. 5. satis indicant num quæstionem haberent contra Domum Saul; Vatablus propterea hoc in loco adversativam cognovit.

℣. 5. Vulgati lectionem, quæ est = Virum, qui attrivit nos & oppressit inique ita delere debemus &c. = minime comprobat, quia vox hebraica *dimmah*, *cogitare*, vel *machinari* significat, nunquam vero *opprimere inique*; vox iterum hebraica נשמדנו *nischmadnu* cum sit præteritum in Conjugatione *Niphal* non potest exponi *delere debemus*, cum Vulgato, sed potius cum Cajetano *fuimus destructi*.

Ad excessum usque scrupulosum se Sixtinus ostendit in rigore literæ, sensum non admodum curans. Locum hunc ita Pagninus hebraicæ literæ non mediocris propugnator, & interpres convertit =. Virum, qui consumpsit nos, & qui insidiatus est nobis, destruemus, adeo ut non stet in omnibus finibus Israel = Vulgatus itaque per voces illas *oppressit nos inique* satis exposuit machinamenta Saulis contra Gabaonitas; dum enim aliquid, quod gestum est enarratur, implicite etiam cogitationes faciendi quod factum est, exprimuntur; Saulis autem gesta in Gabaonitas non in machinationibus solum & cogitationibus constiterunt, sed in veram, & iniquam persecutionem & oppressionem defecerunt; hinc est præteritum illud Conjugationis *Niphal* in Vulgato vel potest intelligi sub illis vocibus *attrivit & oppressit*, vel ad alteras voces *delere debemus* cum Pagnino, & Vulgato ipso reducendum: sensus ergo in Vulgata satis integre redditus est.

℣. 6. Vulgati interpretamentum *ut crucifigamus* minime sustinet Amama, contendens nunquam apud Judæos invaluisse ut clavis suspensorum manus, & pedes configerentur; id supplicii genus cum apud Romanos tantum soleret adhiberi.

Erudite pro more suo de hoc supplicii genere disputat Calmetus in sua peculiari Dissertatione *de Hebræorum suppliciis*, ostenditque merum esse Rabbinorum delirium negare crucis supplicium antiquitus apud Romanos solummodo in usu extitisse; incertum est ergo ratiocinii fundamentum, quo Sixtinus Vulgati lectionem conatur evertere. Verum quid ad nos sive in cruce affixi, sive suspensi fuerint a Gabaonitis Sauli descendentes? id unum adjungimus tantummodo contra Sixtinum, verbum scilicet הוקיע *hokiah* esse in significatione suspendendi, & crucifigendi; sicut *suspendo & crucifigo* apud Latinos vicissim adhibentur, ut apud Evangelistas de Christi crucifixione loquentes, fit palam; idque confirmatur etiam ab Hebraizzantibus in Sathanæ Synagogis, ab iis scilicet, qui eandem cum Sixtino contra Ecclesiam Christi conjurationem tuentur, & forent. Legatus Fagius in Comment. ad cap. 25. numer. ℣. 4. Antiquitus etiam hæc notio eidem hebraico verbo inexistebat, quandoquidem Aquila illud vertit ἀνάπηξον *suffige*.

Ad ℣. 8. quomodo intelligantur filii Michol illi quinque viri Gabaonitis a Davide traditis, explicant Commentariorum scriptores. Ad ℣. 19. si quæ est obscuritas, ex ℣. 5. Cap. 20. Lib. 1. Paralip. explicatur; idque præstant præclarissimi Expositores, qui fatentur a S. Hieronymo hoc in loco nomina propria reddita fuisse per id quod significant, cum tamen eadem in suo naturali relinqui soleant.

Sub Cap. 22. ad ℣. 3. legendum putat Sixtinus *de violentia* pro *de iniquitate*. Vox tamen hebraica חמס *chamas* sonat *iniquitas*, quæ si sit scienter dicitur *rapina* vel *violentia*; genus ergo pro specie Vulgatus apposuit. Ad ℣. 8. pro *fundamenta montium* legendum tuetur Sixtinus *fundamenta Cœlorum*. Vatablus tamen concedit montes per figuram appellari fundamenta Cœlorum, quod videantur Cœlum fulcire; alii ajunt ipsam terram esse veluti cœlorum fundamentum, cum existimetur eorum centrum, circa quod gyrum perficiunt; ex lib. Psalmorum Vatabli explicatio fulcitur; in eo quippe legimus = bases montium commovebantur = cætera quæ in hoc cap. notantur ab Amama, jam a Lorino in Psalmum 17. & a Richardo Cœnomano ibidem, satis in tuto posita sunt.

Tria in Cap. 23. lib. 2. Samuelis ab Amama fuisse adnotata reperimus. Primum sub ℣. 1. in quo hanc Vulgati interpretationem = Dixit vir, cui constitutum est de Christo Dei Jacob = tanquam ab hebraica veritate alienam redarguit; cum in illa scriptum sit *Dixit vir*, *qui constitutus est excelsus*, *unctus Dei Jacob*.

Si prophetice de Messia, vero Dei Christo locutum Davidem cum pluribus supponamus Interpretibus jam in Vulgata longe clarius quam in hebraica vaticinium prolatum est. Si vero de se ipso ea verba David locutus credatur, eumdem ferme in ipsis ac in hebraicis sensum adinvenimus. *Christus Domini*, qui unctus in Regem erat, sæpe in sacris literis appellatur; sensus ergo Vulgati erit = Dixit vir, cui a Deo constitutum est, ut sit unctus Domini Jacob, ut sit excelsus, seu Rex = LXX. clarius habent = quem constituit Dominus Christum Dei Jacob = .

℣. 8. Vulgati lectionem refutare nititur Amama non diffitemur profecto hoc etiam in loco a S. Hieronymo positam esse nominum significata, pro nominibus propriis, quæ in interpretatione retineri solent; sed ista habentur in 1. Paralip. Cap. XI. 11. atque difficultates, si quæ occurrant in textu, ab Expositoribus, præsertim Calmeto enodantur.

Quæ deinceps in hoc, & sequenti ulti-

mo

mo Cap. lib. 2. Samuelis notantur ab Amama nullius sunt considerationis digna, satisque ab Expositoribus lucis claritas eisdem effunditur, atque genuinus sensus a Censore ipso expostulatus in eis contineri demonstratur. Finem interim & nos ipsi huic tertio pro Vulgati interpretatione Apologetici libro concedimus.

LIBER APOLOGETICI
QUARTUS
PRO
VULGATA S. HIERONYMI INTERPRETATIONE BIBLIORUM.

§. I.

Utcumque brevitati, qua possumus in hoc Apologetico pro Vulgata Bibliorum lectione, studeamus insistere, si præcipua nihilominus scripturæ loca, quæ in Sixtini censura atro tincta carbone inspiciuntur, quæve Tyronibus Catholico Romanæ communionis Sacrarum Scripturarum addictis studio negotium aliquod facessere queunt, nolimus omittere, longiusculam Disputationem, quamvis præter animum, instituere compellimur, ne adversariorum arietibus, concussi videamur tandem, atque contriti. Insurgit itaque Vulgatæ inimicus contra Lib. Regum. 3. juxta Latinos, diversaque veluti male ex hebræo translata in eodem, pro suo more reprehendit. Istorum primus ad ℣. 28. Cap. 2. adinvenitur; de quo tamen satis dictum est in volumine 1. Disquisitionum pag. 288.

Quæritur ulterius ad ℣. 31. hujus Cap. Amama quod Vulgatus converterit per passivam significationem verbum hebraicum שפך *schaphach effudit*, scribens = Sanguinem innocentem, qui effusus est = melius quippe, ait, se gessisset Vulgatus, si cum hebræa verbum activum retinuisset dicendo = Sanguinem innocentem, quem effudit Joab &c. = in alia quippe lectione sermo fieri videtur tam de sanguine innocente ab Joabo, quam a Davide effuso, inquit ille.

Plusquam evidenter unusquisqu e dignoscit Joabum ad mortem expostulatum fuisse ab ipso Davide sub ℣. 5. hujus Capitis, ob eorum necem, quos ipsemet David recensuit. Ad ℣. 31. clare loquitur Vulgati textus de sanguine, qui a Joabo inique diffusus fuit, unde nulla potest æquivocatio suboriri, nisi volenti.

Ad Caput 3. hujus Lib. nonnulla Sixtinus reprehendit, quæ a nobis consulto possunt omitti, quid enim nostra interest sive legamus ad ℣. 9. *dabis cor docile*, sive *dabis cor audiens, & intelligens?* Norunt omnes Salomonem a Deo sapientiam exquisivisse.

Ad ℣. etiam 22. nonne idem est sive mulier dixerit *non ita est* sive dixerit suæ ἀνταγωνιστεῖς *mentiris*? nihili hujuscemodi variantes faciendæ. Si quid hoc in Capite inter hebraicam Vulgatamve lectionem invenitur quoad sensum discrimen sub ℣. 3. profecto est, in quo legimus Salomonem dilexisse Dominum atque in præceptis David patris sui ambulasse *excepto quod in excelsis immolabat, & accendebat thymiama*. Hæc Vulgati lectio aliquam reprehensionem Salomoni videtur ingerere, quam hebraizzantes eidem pernegandam arbitrantur, cum de eodem in hoc ipso versiculo legamus elogium ob suam in Deum pietatem, & religionem; unde concludunt particulam hebraicam רק *rak* vertendam fuisse *duntaxat*, vel *tantummodo*, minime vere *excepto*; ejusque sensus est; quod Salomon sacrificaverit duntaxat in excelsis, ubi videlicet adhuc licitum erat, & ubi ipsum Davidem sacrificasse ex Divino mandato, sciebat. Plures Expositorum contendunt locum istum optime a Vulgato esse conversum, quia hujusmodi *excelsa* Deus tantummodo aliquando toleravit, nunquam vero nisi in casibus aliquibus comprobavit. Videantur Commentariorum Scriptores, a quibus satis hæc difficultas discussa fuit.

Sub Cap. 4. pauca redarguuntur ab Amama in Vulgati versione. Ad ℣. 5. ubi legit *Nathan super eos, qui assistebant Regi;* nullam inquit *de assistentia* in hebraico textu haberi mentionem, quandoquidem vox הנצבים *hannitsabim*, *Præfectos* significat. Unde super illos duodecim Præfectos Nathan fuisse constitutus, de quibus in ℣℣. sequentibus fit sermo, credendus est.

Huic Sixtini, aliorumve hebraizzantium expositioni insignes adversantur Scriptores. Tostatus præsertim in hunc locum, contendens duodecim illos Præfectos in Tribubus Israel habitasse, unumquemque in sua, cui præerat, ut posset facilius quæ Regiæ mensæ singulis parabantur mensibus, colligere. Quidquid sit tamen hac de re; nos vocem illam hebraicam, *Capita*, *Duces*, & *Principes* designare posse nequaquam ambigimus:

Eccur

Eccur ergo Nathan esse non potuit Principum eorum præfectus, qui a consiliis erant Salomoni, de quibus fit mentio Cap. 12. hujus Libri ℣. 6.? nimis ergo audacter Sixtinus Vulgatum objurgat ex Cajetano.

℣. 27. Vulgati lectio increpatur a Censore, quod proponat a Præfectis nutritos fuisse equos, cum de iis nulla in hebraica habeatur commemoratio, solumve dicantur nutrivisse Regem, & quemcumque alterum ad ejus mensam appropinquantem, ait ille, quod nec satis a Vulgato expresse traditum est, subjungit.

Quis levitatem Adversarii nostri hoc in loco sustineat? quia Vulgatus expresse non tradit a Præfectis illis cibum parari pro quocumque ad Regis convivium accedente, nunquid suspicari possumus id ab iis præstitum non fuisse? quis nesciat Præfecti esse Regiæ mensæ, illam pro quolibet ad eam accedente disponere, & eorum esse, quibus commissum fuit, pro conviviis omnibus mensas dapibus onerare? Quamvis igitur non expresserit S. Hieronymus ad verbum = & nutriebant Præfecti isti.... *omnem, qui appropinquabat ad mensam* (Regis), satis id intelligitur, in hisce ejus verbis = sed & necessaria mensæ Regis Salomonis cum ingenti cura præbebant =. Falsum est autem quod nulla habeatur in hebraica, de equis commemoratio, sequitur enim hebraicus textus, postquam retulit a Præfectis istis, cibatum fuisse Salomonem, & omnem qui appropinquabat ad ejus mensam והשערים והתבן לסוסים ולרכש יבאו אל המקום אשר יהיה *vebasſehorim vehateben lasſusim velaraches javiau el-hammakom ascher jihjeh, & ordea, & paleam pro equis, & mulis deferebant ad locum ubi erat* (Rex,) scribunt Sanctus Hieronymus, & LXX., necnon Josephus; in loco autem hujus vocis *Rex* hodierni codices Hebraici accentum *Mucbaph* substituunt, ut verbum *erat* cum sequenti nomine *unusquisque* copuletur. Nos autem Vulgati lectionem, in qua idem profecto sensus, eademque reperitur sententia, quæ in antiquis Hebræorum exemplaribus habeatur amplectimur.

Nullius ferme momenti quæ ad Caput 5. hujus Libri notantur ab Amama videri queunt. Quid inconveniens si Vulgatus ad ℣. 4. reliquit vocem hebraicam *Satan* in suo naturali sono? Noscunt pueruli per eam *adversarium* significari. ℣. autem 16. hujusce Cap. S. Hieronymus solos immediatos operariorum Præfectos enumerat; cæteri autem qui erant Præfectorum Præpositi in Cap. 2. Lib. 2. Paralip. recensentur, unde ibidem Sexcenti numerantur Præfecti supra termillenos, cum in hoc Lib. 3. Regum trecenti solummodo recenseantur ultra termillenos. In vetustioribus tamen Hebræorum exemplaribus, suspicio adhuc superest, num *Præpositi* isti *Præfectorum* ad locum hunc descripti fuerint? cum codex Hieronymianæ versionis, Josephus, & LXX. omnino de istis siluerint. Quare ergo in modernioribus Hebræorum codicibus suppleta esse non potest hæc particula *Principes* (Præfectorum) ex conjectura a Cap. 2. Lib. 2. Paralip. deducta? quidquid sit tamen Vulgatæ hic locus suppletur in alio, scilicet in citato Paralip. Libro.

Ad finem ℣. 16. male positam a Vulgato, ait Sixtinus, copulam *&*, cum post vocem *populo* statim addendum sit *facientibus opus*, est quippe locutio per Synesin, neque enim populus erat distinctus ab his, qui operabantur, qua de causa hebraica lectio copulam illam omittit.

Si tamen Catholicos audiamus Expositores, a sacro textu *populum* appellari, ajunt, operarios illos, qui in ℣. 15. recensentur; *qui* autem *faciebant opus*, ii nuncupantur, qui in templi constructione laborabant in Jerusalem; utrique cœtui operariorum præerant ter mille, & trecenti Præpositi superius nominati. S. Hieronymi codex copulativam *&* ut Vulgata nostra præsefert; nec admodum mirum quod literula ו *vau* ex textu hebraico potuerit excidere ex transcribentium incuria.

℣. 17. se nescire Sixtinus ait, unde Vulgatus hauserit verbum *quadrarent eos* (lapides) cum hujusce significationis nec in themate sit vestigium, nec apud LXX. reperiatur. Fatemur & nos ipsi voces istas hebraicas אבני גזית *avne ghazith* significare *lapides excissionis* seu *lapides excisos*, *sectos dolatos &c.* Cum tamen *de dolatione* istorum lapidum in ℣. immediate sequenti fiat sermo, ideo Vulgatus in figuram quadram sectos fuisse non inepte supponit. Verum quidquid sit de hac re, asserere non ambigimus, verbum illud *quadrarent*, apposite a S. Hieronymo hoc in loco fuisse adhibitum; cum enim hujusmodi verbum non semper *figuram quadratam construere* significet, sed multoties *congruere*, *convenire*, *& consonare*, cur non potuit Rex Salomon præcipere ut ita disponerent Artifices lapides illos atque aptarent, ut ad invicem optime congruerent, & convenirent, dum suis in locis reponebantur? Cap. 6. sequenti ℣. 7. describitur templi constructio ex lapidibus dolatis, atque perfectis adeo, ut nec malleus, nec securis nec instrumentum alterum fuerit auditum dum sacra ædes erigebatur; quis modo credat id fieri potuisse nisi lapides secti ad quadratam figuram perfecte fabricati essent? non abs re igitur positum esse videtur a S. Hieronymo verbum illud *& quadrarent* (*eos*)

Acuratiorem quam fuerit necesse ad Caput 6. hujus Libri se Sixtinus ostendit, dum ℣. 1. in Romanos invehitur correctores, quod ad vocem *zio* non restituerint germanam lectionem, cum tam facile, unius literulæ, *o in u* mutatione præstare potuissent, legit quippe hebræa זיו *ziu*, vel *zif.* Quis tamen pro certo definiat; num *vau* hebræorum, veluti *v* consonans hoc in loco sit pronunciatur antiquitus, vel potius ut *o*? litera illa ante punctorum inventionem ad utrumque sonum erat indifferens, & in codice Hieronymianæ versionis reddita est per *o*. Verum aut per *zif* aut *ziu*, aut per *zio* pronuncietur, hoc unum est certum quod mensis

ſis ſecundus, juxta computum Eccleſiaſticum, ſignificatur in utraque prolatione.

Sub ℣. 4. cum hebraica hæc verba ויעש לבית חלוני שקפים אטמים *vejiabas la baith ballone ſchekuphim atumim*, tranſtulerit S. Hieronymus brevi ſtylo, *fecitque Domui feneſtras obliquas*, excuſari non poſſe S. Interpretem Cenſor noſter adfirmat, cum duæ ultimæ voces hebraicæ unicam ſolummodo latinam vocem *obliquas* non contineant; quapropter ipſe opinatur hanc hebraicam locutionem eſſe ἐν παραλλήλου qua duo junguntur ſynonima, ut *lutum cœni*, *volumen libri &c.* unde reddendam opinatur hebraicam illam ſententiam θυρίδας, *feneſtras feneſtrarum clauſarum*, clauſarum videlicet vitro vel reticula quadam lamina, ut & proſpectui & luci capiendæ eſſent accommodæ, & cœli injuriis arcendis idoneæ. In hac expoſitione ſe gloriatur in eamdem cum Junio ſententiam conſcendere.

Qui vel aliquantulum ſacrorum Expoſitorum varias prædictæ ſententiæ explicationes inſpexerunt, non tam facile aut in Sixtini opinionem conſcendent, aut S. Hieronymi culpabunt interpretamentum, ſi maxime per *feneſtras obliquas* intelligantur feneſtræ ita diſpoſitæ, ut lucem, etiam oblique diffunderent; & hujuſcemodi expoſitio facillime ad interpretationes Chaldæi, Ariæ Mont. Pagnini, Lyrani, aliorumque, qui eaſdem ita accommodatas fuiſſe exiſtimarunt, ut lucem facillime undequaque intromitterent. Quid autem erroris commiſerit S. Hieronymus vertens *feneſtras* ſolummodo, pro *feneſtras feneſtrarum*, ut interpretatur Sixtinus, neſcimus prorſus; id unum eſt certum quod S. Pater ſuam interpretationem conſtanter retinuit. Eo quod in hebraico *feneſtras obliquas* haberetur, ut ipſemet teſtatur in ſuis Commentariis ſuper Caput 41. Ezechielis.

Ad ℣℣. 5. & 10. redarguit Vulgatum quod reddiderit propoſitionem *ſuper* pro *juxta:* hæc autem illi obſervent quibus otium eſt; quemadmodum & ea quæ notantur ad verſiculos 7. & 9. in quibus profecto nullum ferme diſcrimen inter hebraicam, latinamve lectionem adinvenitur.

℣. 15 ejuſdem indolis eſt Cenſura in Vulgati lectionem, quæ reprehenditur, cum ſit hujuſmodi = a pavimento Domus uſque ad ſummitatem parietum, & uſque ad laquearia. = Legendum arbitratur Amama = a pavimento Domus uſque ad parietes tegminis = ideſt, ut ipſe exponit, ad *tegmen murorum*. Quid quæſo intelligitur in Vulgati lectione, niſi a pavimento uſque ad tectum? hæc notio etiam nolenti, ſi legerit obverſatur.

Sub 18. ℣. duas Vulgato voculas in ſua verſione inſertas Sixtinus caſtigat, cum nullum earum veſtigium habeatur in hebræa; ubi nam, quæſo, ibi *tornaturæ & junctura* recenſentur? Memorantur profecto in hebraico textu quarum rerum figuræ in tabulis cedrinis eſſent inſculptæ, *colocynthidum* videlicet, ideſt *cucurbitarum ſylveſtrium*, & *florum apertorum.*

Turpiter deceptum in ſua opinione Sixtinum nequaquam ambigimus, ſi per *tornaturas & tornum* hoc in cap. recenſitum, illud crediderit fabrile inſtrumentum, in quo aptatum lignum, ebur, orichalcum, & his quid ſimile inter duos axiculos ferreos perfecte libratur; atque fune ex propendenti pertica ad perpendiculum deſcendente circumligatum, artificis interim pede funem premente, perticamque flexilem incurvante viciſſim, & relaxante, rotari compellitur, cui, admoto ſcalpro, ea paulatim impertitur figura, quæ magis lubet. Hoc ſiquidem inſtrumenti genus in tabulis, quæ planæ ſunt, & quadratæ, nequaquam locum habere poteſt, ut quilibet noſcit: per *tornaturas* igitur, & *tornum*, illud inſtrumenti, & arte facti genus, quod in tabulis planis adhiberi poterat, debet cum Toſtato quæſ. 15. in Cap. 6. Libri 3. Regum intelligi; eo vel magis quod *tornus*, ſi credimus Plinio Lib. 7. cap. 56. a Theodoro Samio fuit adinventus; per *tornaturas* igitur, celaturas orbicularis figuræ in tabulis inciſas debemus comprehendere. Quod autem tabulæ invicem per juncturas quaſdam fabrifactas unirentur, naturale eſt. Si ergo per *tornaturas* S. Hieronymi, poſſumus orbicularis figuræ celaturas intelligere, cur iſte non erunt vel *inciſuræ colocynthidum* ipſius Sixtini, vel *nodi prominuli* Tigurinorum, vel *Sculpturæ pomellorum* Benedicti, quas omnes interpretationes non criminatur Sixtinus? Per *celaturas* denique *eminentes* Vulgati, *flores aperti* in tabulis inciſi optime poſſunt intelligi; nil ergo deeſſe in Vulgati lectione videtur, per quod eſſentiale diſcrimen inter eam, & hebraicam veritatem conſtituatur.

§. II

NOn parcit Vulgato Confor noſter ad ℣. 21. Capitis 6. Libri 3. Regum, quod tranſtulerit hebraicum hunc textum ויעבר ברתוקות זהב לפני-הרביר ויצפהו זהב *vajhabber berattukoth zahav lipne baddevir vaitſappeu zahav* = Domum quoque ante oraculum operuit, auro puriſſimo, & affixit laminas clavis aureis = Communiter hic textus de pariete intelligitur *Sancti*, quo ab oraculo dividebatur, quamvis & de toto Sancto debeat idipſum intelligi. Exclamat itaque Sixtinus nullam in hebraica de laminis fieri mentionem, quinimmo vocem רתוקות ſunt qui interpretantur de funibus, a quibus velum ante oraculum exiſtens dependebat.

Expoſitores ſacri locum iſtum ab Hieronymo pluſquam clare redditum eſſe confitentur; magiſque ambiguam eſſe hebraicam lectionem, quomodocumque reddatur, inficiari vix poſſumus. Sermo hoc in loco utique eſt de auro, quo *ſancti* parietes obducti ſunt, in laminas autem affabre diſtentum fuiſſe aurum, quo parietes obtegerentur dubitari vix poteſt, eaſdemque laminas ſuper tabulas clavis debuiſſe obfirmari compertum eſt. Vocem autem *vajhabber* in ſignificatione *obfirmandi* eſſe poſſe lexicorum Scri-

ptores ostendunt; vox pariter *rattukoth*, *septa*, *valla*, & his similia significare potest. hæc autem *septa*, quibus tabulæ in templo operiebantur, *laminas aureas* cur sanctus Hieronymus appellare non potuit?

℣. 22. Cum Vulgatus scripserit *totum altare oraculi texit auro*, lacessitur ab Amama, quasi in verborum ambagibus divinæ scripturæ obvium sensum occulerit. Quicunque enim illum Vulgati locum inspexerit, eo statim illius perducetur animus, ut altare intra oraculum extitisse arbitretur,

Ad prolixum Sixtini pro sua censura τὸν λόγον id unum reponimus, Catholicos scilicet Vulgatæ versionis Commentarios constanter credidisse, si unum, vel alterum excipiamus, quod huiuscemodi altare proxime quidem oraculo, sed tamen extra illud extiterit appellatum autem *altare oraculi* quam ob causam fuerit, iidem commentarii satis ostendunt. De instrumento *torni*, quod iterum in quæstionem Sixtinus vocat satis dictum superius est; hinc pariter nihil nostra interesse potest quod Vulgatus ad ℣. 32. de *lignis olivarum* scripserit, quamvis hebraicus textus de *lignis pinguedinis* tantummodo sonet; compertum quippe est in sacro textu olivas appellari consuevisse *ligna pinguedinis*, ut patet ex Judic. IX. ℣. 9. quamvis aliæ sint arbores, quæ *pinguedinis ligna* nominantur. *Anaglypha* pariter, de quibus ℣. 32. huius capitis, quæve pro *celaturis prominentibus* usurpantur, ab hebraica veritate, quæ legit *sculpturas florum*, vel *flores apertos*, minime abludunt; flores quippe aperti, super planum in quo solidum celaturæ concipitur, ut aliquantulum eleventur necesse est; unde & isti *anaglypha* vere sunt,

Ad ℣. 34. quamvis hebraicam literam variis modis varii Interpretes reddiderint, satis eamdem nobis transtulisse videtur S. Hieronymus; videantur Calmeti commentarii.

℣. 35. non esse in hebraica lectione, ait Sixtinus voces aliquas, quæ Vulgati interpretamento *opere quadro ad* regulam respondeant, cum in hebræa legamus = operuit (ea) auro directo juxta exculptum, seu, ad exculptum =.

Maximum Sancti Hieronymi interpretationem non alia de causa apud Heterodoxos subiisse discrimen opinamur, quam quod Ecclesia Catholico-Romana eamdem veluti authenticam declaravit, sibique præ cæteris adscivit; hinc versionem istam qua nævis qua mendis consparsam, temeratamque denunciant. Quid tamen? nebulas ventis, nives soli proponunt. *Opere quadro ad regulam* vertit Hieronymus, quod legit Hebræa *auro directo juxta esculptum*. Dicat quisque præiudiciorum expers, nonne verbum latinum *quadro*, ut alibi animadvertimus, in significatione *conveniendi*, *congruendi*, consonandi reperitur multoties præsertim apud Ciceronem, & Virgilium? Cur ergo S. Hieronymus in eadem significatione adjectivum *quadro* non poterat usurpare? sensus itaque horum S. Interpretis verborum = operuitque omnia laminis aureis opere quadro ad regulam = hic est = operuitque laminis aureis ita fabrefactis ut optime congruerent celaturis in ligno exculptis = regula enim ad quam consonæ esse debebant laminæ aureæ, erant celaturæ tabularum: Quid ergo in scirpo quæruntur nodi?

Ad Caput 7. Lib 3. Regum aliquas esse inter hebraicam Vulgatamque lectionem variantes quoad verba, quinimmo & quoad sensum aliquibus in locis inficiari vix possumus, nec tamen in Vulgata errores admittere compellemur, quam Hieronymianæ versioni apprime congruentem reperimus, quamque in codice toties laudato perlegimus. De ista autem sua versione S. Hieronymus in Prologo galeato ad Libros Regum adfirmare non dubitat quod mera sit interpretatio, nihilque in eadem, de hebraica veritate fuisse mutatum; ad Hebræorum quemcumque provocat, ut se minime coniectorem, sed verum Interpretem fuisse demonstret, unde ergo variantes inter hebraicam hodiernam, Vulgatamque nostram ab Hieronymo elaboratam auspicabimur? Alii jam de hoc argumento disseruerunt. Quod ad nos pertinet, dicimus in ℣. 2. hujus Capitis 7. fortasse *quatuor deambulacra* vertisse Hieronymum, quia hæc a tribus columnarum cedrinarum ordinibus, & duobus parietibus domus constituebantur; cum enim in hebraica hodierna *quatuor* legantur *columnarum ordines*, id non posse subsistere compertum est ex ℣. 3. in quo solummodo quadragintaquinque recensentur columnæ cedrinæ, & quindecim cuilibet ordini designantur; quatuor igitur ordines hic descripti referendi videntur ad quatuor locorum intervalla inter tres columnarum ordines, & parietes domus existentia, quæ deambulacra S. Hieronymus nuncupavit. Sunt profecto qui ordinem quemdam pilarum parieti adhærentium admittunt; si autem utrique parieti pilarum istarum ordo adhæsisse dicatur, non quatuor, sed quinque columnarum ordines numerandi occurrunt. Altera autem hebraica verba hujus ℣. 2. וכרתות ארזים על העמודים *uchrutboth arazim hal hahammudim* exposuit Sanctus Hieronymus cum relatione ad præcedentia scribens = ligna quippe cedrina exciderat in columnas = verbum *chruthoth* ex radice כרת *charath* derivans, in qua significatio *excindendi* reperitur; quod autem in hebraica nomen erat, atque *excisiones* sonabat, in verbum reduxit scribens *exciderat*, pro *excisiones fecerat*; compertum est enim quod כריתות *cherithuth excisiones* significat; hæc autem vox ex diversa punctorum vocalium appositione ex iisdem literis hebraicis, quæ *trabes* scribunt, optime elicitur; hoc ergo in loco idonea cur non erit S. Hieronymi interpretatio, quamvis deinde post Hieronymi ætatem, vox illa *trabes* significare sit existimata? Clare nimis Sanctus Doctor se in Prologo ad libros Regum declaraverat, nil de hebraica veritate fuisse in sua interpretatione mutatum, suæque assertionis testes con-

tra

tra suos maledicos appellabat Hebræorum Rabbinos, ut veluti Judices starent. Cur obtrectatores Hieronymi hæc eidem non exprobrarunt in sua versione ab hebraica veritate dissonantia? Mirandum & alterum est, scilicet hebraicum scholiasten, qui in lectione S. Hieronymi vel tantillas in margine variantes ab hebraica adnotare sategit, nec unicum in versiculis 3. 4. & 5. verbulum obsignasse, & tamen pro istorum versiculorum lectione tam furiose in Vulgatum debacchetur Sixtinus. Nunquid rerum hebraicarum ipsis Rabbinis cum S. Hieronymo viventibus erit Sixtinus peritior, in eisdemque exercitatior? Dicamus itaque necesse est: hebraicæ lectionis tempore S. Hieronymi communiorem intellectum non de fenestrarum ordinibus, atque figuris extitisse in versiculis 4. & 5.; aut earum enarrationem tam parvi visam fuisse momenti etiam S. Hieronymi obtrectatoribus, ut nullum ex ejusdem enarrationis omissione piaculum Sancto Doctori impingere ausi fuerint. Et revera LXX. Interpretes nullam in sua ex hebraico interpretatione habent de fenestris vel tantillam mentionem, cum versiculos 4. & 5. ita legunt καὶ μέλαθρα τρία. καὶ χώρα ἐπὶ χώραν τρισσῶς καὶ πάντα τὰ θυρώματα καὶ αἱ χῶραι τετράγωνοι μεμελαθρωμέναι ἀπὸ θύρας ἐπὶ θύραν τρισσῶς idest = & trabes tres, & regio contra regionem tripliciter. Et omnes portæ & regiones quadrangulatæ trabibus connexæ a janua ad januam tripliciter = Hæc profecto hebraica verba ושקפים שלשה טורים uschkufim schelosschah turim, non minus significare possunt *& fenestrarum tres ordines*, quam *& superliminarium tres ordines*; & quam *& luminum*, ut Figurina legit, *& aspectuum*, ut Junius, & Tremellius interpretantur, *tres ordines*; ponamus itaque integram illorum versiculorum ex Hebraico interpretationem, quam exhibet Calmetus = Fenestellarum tres ordines, & fenestra ad fenestram tribus vicibus. Et omnia ostia, & postes quadrati, fenestella, & e regione fenestra ad fenestram tribus vicibus =. Ita sonat hebraici textus litera, ex qua tres fenestrarum ordines nonnulli decernunt, quorum unus esset subter alterum, ita tamen dispositi, ut fenestræ ad perpendiculum responderent superiores inferioribus. Verum si supponamus cum LXX. hoc in loco dispositionem columnarum describi, earumque superliminaria, atque lucem, seu spatium inter quascumque columnas intercedens, jam Vulgata nostra satis superque sensum legitimum exprimit, quamvis hebraici textus replicationem omittat, ubi enim, ait columnas fuisse contra se invicem positas, & quod e regione seipsas respiciebant, æquali spatio vicissim distantes, & super columnas ligna quadrangulata in cunctis æqualia existebant, jam satis percipimus quadratum fuisse spatium inter columnas, quod *prospectum*, seu *lucem* possumus appellare, & etiam *fenestras*; apud Criticos etenim Sacros legimus ad hunc locum = Fenestræ autem erant appositæ, ut aer permeare posset, & aula esset salubrior, = indicat ergo iste Auctor sacrum textum in hisce versiculis describere internam domus huius, de qua loquitur dispositionem, atque structuram; quam profecto ex Vulgata lectione intelligimus, esto de fenestrarum constructione expresse non fiat sermo, sed tantummodo de spatiis, seu regionibus inter columnas existentibus, quæ per vocem hebraicam מחז *machoz* fortassis LXX. Interpretes intellexerunt, antequam a Massoretis puncta vocalia inscripta essent.

Ad ℣. 6. Cajetani interpretationem Sixtinus opponit Vulgatæ, in qua tres videntur porticus indicari, quæ fuerint a Salomone constructæ; cum tamen Hebraica veritas duas solummodo ædificatas significet.

Nos ad suos Sixtinum amandamus, sicut & ipse in nos Cajetanum appellat. Tres revera porticus fuisse a Salomone constructas tradunt Petrus Martyr, & Junius, necnon ex Catholicis plurimi; & merito quidem cum in hebraica legamus ואת אולם העמורים עשה ואולם על פניהם ועמורים ועב על פניהם ואולם הכסא *vehet ulam hammurim hasab* . . . *veulam hal penehem*, *vehammurim vehab hal penehem vehulam hachchisse*; idest = porticum columnarum fecit... & porticus super facies earum & columnæ & trabes super facies earum; & porticum solii = quæ siquidem verba ita exponunt plures ex Criticis sacris Auctores, ut prima porticus ingressui domus esset apposita ut prætoriani milites in ea versarentur. Altera fuit porticus non domui saltus conjuncta, sed e regione posita, quæ suas columnas habebat & trabes sicut magna domus. Tertia tandem porticus erat non vestibularis, sed judiciaria. Cur ergo Sixtinus in Vulgatum obmussitat?

Ad ℣. pariter 8. huius Capitis retinendam Vulgati lectionem describentem locum Tribunalis Regii opinantur. Commentatores præclarissimi, & jure profecto cum ℣. immediate præcedenti Sacer textus porticum judicii commemoret, in ℣. autem octavo domuncula quædam designatur in porticu judicii constructa, in qua Rex ad judicia proferenda pene clausus sedebat, ut tutior esset ab insidiis, cuius equidem structuræ veterum etiam Latinorum Regum solia fuisse notat Servius; Porticum solii fuisse ab aliis distinctam superius dictum est; quis igitur opinetur Regem Salomonem in porticu aperto aere federe voluisse dum jura populis dicebat? Expositionem hanc & ipsemet Petrus Martyr Sixtino nequaquam exosus retinuit.

Ad ℣. 12. fatemur quidem vocem hebraicam סביב *sabib* concinnius reddi posse *per circuitum*; cum per interpretationem istam æquivocatio quælibet circa atrii formam convellatur, certum nihilominus est eadem voce *circulum*, *circuitum*, & *circuitionem* significari, unde si ponamus publicas olim plateas cyclicam exhibuisse figuram non abs re fortassis a Sancto Hieronymo interpretatio illius vocis apposita existimabitur.

Plurima ad Caput istud adhuc adnotanda superesse Sixtinus adfirmat, sed cum ab eo prætermittantur, nec nos ulterius Lectores immorabimur; quemadmodum neque in Cen-

ſura Capp. 8. & 9. in qua nil ferme alicujus momenti deprehenditur, excepto Verſu 19. Capitis 9. ad quem Vulgatus redarguitur, quod hebraicam vocem המסכנות *bammiſchchenot* converterit *qui erant abſque muro*, cum potius *Theſaurorum* vox illa transferenda fuiſſet.

Obſervemus neceſſe eſt voces מסכן *meſuchan* & מסכנות *miſchenot* ſignificare poſſe *depauperatum*, vel *Theſaurarium*, ex ſola leviſſima vocalium mutatione; necnon *paupertatem*, & *theſaurum* eadem de cauſa; vicos depauperatos itaque, ſive vicos paupertatum quis impedit ne appellemus, qui deſolati ferme ſunt, & derelicti, nullaque munitione murorum, & arcium vallati? hos forſitan S. Hieronymus expreſſit, dum *vicos qui erant ſine* muro, per vocem illam eſt interpretatus.

§. III.

AD caput 10. libri 3. Regum plura Sixtinus menda in Vulgati lectione caſtiganda notavit. Superfluam in primis ad ℣. 2. voculam iſtam *& divitiis* adfirmat. Quis tamen neſciat hebraicam vocem חיל *chail*, divitias etiam, *& ſubſtantiam* ſignificare? Non poterat ergo S. Hieronymus eamdem tali pacto interpretari; *comitatum* autem referre ad camelos, famulos, & ſervos, quos ſecum perducebat?

Sub ℣. 5. hujus capitis non ſolum Sixtinus, ſed alii quoque hebraizzantes ab hac Vulgati lectione *& holocauſta quæ offerebat in domo Domini* recedendum opinantur omnino, cum potius ſit legendus hebraicus textus = & gradus ejus, quo aſcendebant in domum Domini = . Quis tamen non ſatis dignoſcat naturaliorem eſſe Vulgatæ ſenſum? Adeo ne Regina Saba ſtupore correpta eſt dum vidit *aſcenſum* vel *ſemitam* per quam e domo ſua aſcendebat in templum Rex Salomon, ut ſpiritum ultra non haberet? tam magnifica, quæ jam conſpexerat ædificia, quemadmodum Templum erat, & domus Regia, & domus ſaltus Libani, hanc in Regina admirationem excitare non potuere, ſed ſoli gradus ita eam commoverunt, ut ſtupefacta, ceu ſaxea hæſerit? Deglutiant hæc, qui poſſunt; nos enim cum S. Hieronymo, cum Syriaca, cum Arabica, cum Jonathane, & ut Sixtino placeamus, cum Tigurina, Munſtero, Caſtalione, & Strigelio legemus *holocauſta, quæ offerebat in domo Domini*.

Plurima Sixtinus conſarcinat in Vulgati lectionem ad ℣. 15. hujus capitis, in quo eſt *univerſique ſcruta videntes*, ſuo in Clementinam Bibliorum correctionem more debacchans; cum potius *ſcuta vendentes* opinetur legendum; cum inveriſimile judicet ad Salomonis theſauros factum eſſe ex rebus vilibus, & ſordidis acceſſionem.

Qua compellimur neceſſitate per voces Vulgati *ſcruta vendentes*, ſive *ſcrutatores*, *vilium*, *ſordidarumque rerum vendentes* intelligere? Cur non aromatarios, cur non quoſcumque minutarum rerum negotiatores intelligere poſſumus, qui profecto in civitatibus quibuſcumque, magna cum reipublicæ utilitate reperiuntur? nec levis momenti ſunt, quæ in Principum Theſauris ex vectigalibus, tributiſque ab hujuſcemodi mercatoribus perſolutis colliguntur. Cujus autem generis mercatores S. Hieronymus per hæc verba *ſcruta vendentes* intellexerit non melius appercipere datum eſt, quam hic, ad rem iſtam ejuſdem S. Doctoris verba exhibere ex Comment. in cap. 27. Ezechielis excerpta = Chodchod (ſcribit ipſe) autem quid ſignificet uſque in præſentiarum invenire non potui. Ajunt Hebræi omnes pretioſiſſimas merces hoc nomine ſignificari, vel ſpeciem quandam mercium, quam Romanus ſermo non reſonet, vel communi vocabulo *ſcruta vendentium* = . Ni decipimur S. Hieronymi ætate voces illæ *ſcruta vendentes* non rerum viliſſimarum negotiatores ſignificabant, in communi hominum intelligentia.

Ad ℣. 17. ſe concoquere non poſſe Sixtinus obmurmurat, quæ ſcribit Vulgatus *trecentæ minæ auri*, cum Hebræa, LXX. & Chaldæus *tres minas* hoc loco recenſeant.

Quare Sixtinus hanc armorum deſcriptionem ad lib. 2. Paralip. cap. 9. ℣℣. 15. & 16. non perlegit in hebraico textu, in quo eadem aureorum ſumma recenſetur, quam Vulgatus hoc in loco deſignat? = Fecit igitur Rex Salomon ducentas haſtas aureas de ſumma ששמאות *Scheſchmeoth* ſexcentorum זהב *zahab aureorum*. Trecenta quoque ſcuta aurea שלש מאות *ſchelo ſch meoth*, trecentorum זהב *zahab* aureorum. Hujus textus ea fuit vis, ut Auctor ſynopſeos Criticorum ſacrorum exiſtimaverit hoc in loco Regum, ellipſim haberi vocis מאות *meoth centum* in textu hebraico; proindeque ſupplendam eſſe ex laudato a nobis Paralipomenon capite; niſi cum Hebræis ab eodem Auctore laudatis dicere velimus quod mina ſumitur aliquando pro centum aureis, quo in ſenſu tres minæ in capite iſto Regum indicatæ eamdem ſummam trecentorum aureorum in laudato Paralipomen. loco deſignatam continerent. Cum tamen trecentæ minæ communes pondus auri nimium grave conſtituant; dicemus a Vulgato noſtro *minam* eſſe pro *auro nummo* uſurpatam, ſicut eodem modo Joſephus aliquando uſurpavit: vel ad magnificentiam Regis Salomonis oſtendendam illuſmodi arma, non ad militum uſum fuiſſe conſtructa; quemcumque igitur divinorum verborum intellectum recipiamus nullum in Vulgata lectione erratum hoc in loco haberi revincitur.

Nonnulla ad caput XI. hujus libri in Vulgati lectione Sixtinus caſtiganda comperuit; quod v. g. vocem *ardentiſſimo* Interpres noſter ad finem verſiculi ſecundi adjunxerit; quod vocem שקוץ *Schikkuts idolum* non *abominationem* converterit; quod במה *bamah*, fanum potius, quam excelſum ſit interpretatus ad verſiculos 5. & 7. quod ad ℣. 33. numero ſingulari *dereliquerit*, *adoraverit* &c. pro numero multitudinis *dereliquerint* ſit uſus; & tandem ad ℣. 41. voculam dierum in ſacrum textum intruſerit.

Hujuſ-

Hujuscemodi censuras quanti facere debeamus unusquisque cognoscit; nunquid amor Salomonis in mulieres suas fuit aliquanto remissior, si eodem illectus Domino Cœli, & Terræ dedit terga, cultumque Religionis Dæmonum simulacris impendit? Quid insuper in conspectu Dei potest abominabilius excogitari, quam idola construere, eamdemque recolere? *Fanum* autem scripsit S. Hieronymus ut altare, vel domum fuisse constructam significaret, quod enim in *excelso* id sit executus Rex Salomon non potest ignorari, cum statim habeatur in eodem ℣. 7. fanum *in monte* fuisse constructum. Ad ℣. 33. Ahias Propheta solius Salomonis peccata commemorat, quæ scindendi Regnum causa fuere, non peccata aliorum, ut ex contextu satis liquet. Ad ℣. 41. superfluere voculam illam *dierum* fatemur si hodiernos Hebræorum codices inspiciamus, quinimmo & in codice latino S. Hieronymi, quem Martianæus in lucem emisit, eamdem voculam desiderari compertum est; quid tamen? in pluribus cum legatur codicibus latinis, nullumve inconveniens in textum sacrum intrudat a Correctoribus Romanis relicta est. Superest modo ut Sixtini reprehensionem ad ℣. 27. hujusce capitis excutiamus. Legit itaque ibidem Hebræa וזה הדבר אשר הרים יד במלך *vezeh haddavar ascher herim jadh bammelech*, quæ vertenda Sixtinus contendit = & hæc occasio quod elevavit manum suam in Regem. = Fatetur utique Sixtinus per has voces *elevare manum in aliquem* significari posse rebellionem, qua phrasi Sanctus Hieronymus usus fortassis est, quia immediate ante scripserat de Jeroboam, quod *levavit manum contra Regem*; ne itaque eadem verba replicarentur immediate eumdem sensum per alterum verborum sonum exhibuit. Quid denique? si scripsit S. Doctor *causa*, pro *occasione*? Nunquid vocem istam *causa* pro *occasione* non usurpavit Terentius dum scripsit = Jam diu aliquam causam quærebat, quamobrem aliquid insigne facere = ? Ab hujusmodi tamen recedamus ineptiis.

§. IV.

Item Interpreti nostro Sixtinus ad ℣. 2. Cap. 12. Libri III. Regum intentat, quod Hebraica hæc verba וישב במצרים *vajieschebh bemitsraim*, *& reversus est de Ægypto*, sit interpretatus; quæ tamen revera significare quod Jeroboam *manserit in Ægypto* satis indigitat præpositio ב *in*, quæ *min* esse debebat ut posset *ex* vel *de* significare.

Cur Sixtinus non potius opinatur in codicibus hebraicis S. Hieronymi præpositionem מן *min* extitisse pro ב, *in*? nunquid in hodiernis Hebræorum exemplaribus ad ℣. 2. Cap. X. Paralipom. non legimus ממצרים *mimmitsraim*, *ex Ægypto?* alterum ex hisce locis mutationem subiisse fateamur necesse est; nos Vulgati lectionem ad hunc Regum textum, quæ cum textu Paralipom. optime cohæret, amplectimur.

Ad ℣. 15. hujus capitis ægre censor noster S. Hieronymi sustinet interpretationem ad hunc textum כי היתה סבה מעם יהוה, *chi hajetah Sibbah mehim jehovah*: *quia fuit causa a Domino*, ut sonant hebraica verba, eo quod Vulgatus transtulerit *quia aversatus fuerat eum Dominus*. Quid tamen in sensu discriminis adinvenitur? nihil profecto; facti quippe substantia in eo consistit quod Rex non acquieverit populo; hoc autem ideo contigit quia Dominus eum reliquit in manu consilii sui, ut hac occasione decem Tribus excinderentur ab eo, atque adimpleretur sermo Domini quod per Ahiam locutus fuerat. Hæc itaque Regis imprudentia sive a Domino dicatur causata, idest *permissa*, sive dicatur Dominus ab eodem Rege aversatus, non concedendo donum prudentiæ ipsimet Roboam, in idem prorsus recidit, ut per se patet. Reliqua hoc in Capite a Sixtino castigata nullius momenti reperiuntur.

Ad Cap. XIII. hujus Libri unicum adnotat Anama ad ℣. 29. quod scilicet Vulgatus noster omiserit hanc vocem ולקברו *ulkavero*, *& sepeliendum*. Veruntamen deesse in Latina nostra legitimum sensum, atque integritatem sermonis revincet? minime certe eo quod immediate sequatur in sacro textu: *& posuit cadaver ejus in sepulchro suo* ex quo satis intelligimus delatum esse prophetæ cadaver nedum ut super illum planctus fieret, sed ut etiam sepulchro mandaretur.

Pauca ad Libri hujus Caput XIV. Censor noster in Vulgati interpretationem exprobrasse adinvenitur. Ad ℣. 3. vocem istam ונקדים *venikkuddim* non bene ab Interprete nostro *& crustulam* redditam esse contendit, cum in numero multitudinis *& crustas* esse transferendam per se pateat, & ex ipsa hebraica voce firmetur.

Nondum certi cum simus quid per crustulam intellexerit S. Hieronymus, nec quid hebraica illa vox absolute significet, certi pariter esse non possumus an in numero menda reperiatur; verum de re momenti tam levis soliciti nimium non erimus; hoc tamen præterire non possumus quod eodem numero singulari utitur S. Hieronymus ad ℣. 2 Cap. 29. Exodi. Sunt tamen qui coniiciunt huic voci a Latinis amanuensibus additam esse in fine literam *m*, sed revera legendum *Crustula* in plurali, crustulum esse quoddam genus dulciarii arbitrantur nonnulli, suave atque blandum ad vescendum.

Plurima congerit ad ℣. 10. hujus Cap. Sixtinus ut in suspicionem vertat interpretationem Vulgati; veruntamen eo tandem pervenit ut potius Commentator incedat, quam Criticus. Videantur Calmetus ad hunc locum, aliique expositores, qui hæc verba: *sicut mundari solet fimus usque ad purum* intelligunt hoc pacto = sicut removet quis stercus, vel fimum donec finiatur, usquequo consumetur, adeout nec tantillum supersit.

Ad ℣. 14. quamvis Censor plura in Vulgatum conglomeret, ut versionem istam = qui percutiet domum Jeroboam in hac die,

die, & in hoc tempore = infirmet; nihilominus optime in eadem legitimum consistere sensum evidenter constat ex variis hebraici textus expositionibus, quas tum Catholici, tum Protestantes excogitarunt, in id enim omnes collimant, ut ostendant jam domui Jeroboam exitialem imminere ruinam, tempus enim præsens in Scriptura sumitur quam sæpe pro eo, quod cito futurum est, sic Joannis 17. ℣. 11. legimus dixisse Christum *& jam non sum in mundo*: id est: brevi exiturus sum de mundo.

℣. 24. denique cum scripferit S. Hieronymus = sed & effeminati fuerunt in terra = optabat Sixtinus ut *scorta masculina*, vel *Cynædi* scriberetur. Vocem illam *effeminati* eamdem hoc in loco includere significationem satis ex Commentariorum scriptoribus fit compertum: quid si Sanctus Interpres honestiori vocabulo turpem significationem obtegere studuit?

Capite XV. hujus Libri ad ℣. 5. reprehenditur Vulgatus quod transtulerit hebraicam vocem בדבר *bidvar*, *sermone*, cum satis concinne verti potuisset *in causa* (*Uriæ*). Facile unusquisque cognoscere potest a S. Hieronymo vocem illam *sermo* ad *facta* significanda fuisse quam sæpe usurpatam. Non igitur ejus lectio a germano sensu dilabitur, nisi ita perlegamus, ut sponte ab ejus germano intellectu declinare velimus.

Non leviter ab originali textu recessisse Vulgatum sub ℣. 13. hujus Cap. Sixtinus obmurmurat; deesse in primis in hebraica lectione verba ista *& ubvertit specum*, adfirmat; vocem *Princeps* male cum sequentibus necti authumat, cum per accentum potius ab eisdem sejungatur; & tandem se ignorare fatetur quid sibi voluerit Interpres noster cum vocem hebraicam מפלצת *miphletseth*, *sacra Priapi* convertit? Plures quippe Interpretum, ait, se nescire æquo animo confitentur, germanam illius vocis significationem.

Si hebraicum textum nostris hisce temporibus existentem perscrutemur vocibus illis *& subvertit specum* dubio procul destitutum comperiemus; in versione nihilominus S. Hieronymi, necnon apud LXX. leguntur hoc in loco, ubi ipsi scripsisse existimantur καὶ ἔκοψεν Ἀσὰ τὰς καταδύσεις αὐτῆς = & excidit, sive subvertit Asa specus ejus =. Apud Auctorem quæst. in Paralip. scriptum est = Ex Augusto deposuit imperio, hoc est de Sacerdotio; comminuitque Simulacrum Priapi = Ab hoc Principatu Maacham fuisse depositam tradunt etiam LXX. in Lib. 2. Paralipom. Cap. 15. in quo legunt Καὶ τὴν Μααχὰ τὴν μητέρα αὐτοῦ μετέστησε τοῦ μὴ εἶναι τῇ Ἀστάρτῃ λειτουργοῦσαν: matrem suam removit ut non esset ministra Astarthæ =. Quod autem vocem illam *miphletseth*, *priapum* reddiderit S. Hieronymus mirum esse non poterit, si eodem ferme sensu alii etiam Interpretes, & præsertim Thalmudistæ, ut ipsemet Sixtinus confitetur, intellexerunt; quid enim *horrenda* statua poterit indicare? quam utique legit Arabica versio? Tandem ex illius hebraicæ vocis etymo non obscure S. Hieronymi interpretatio deduci potest, ut ex Cornelii a Lapide Commentariis in ℣. 3. Cap. 25. Numer. Si citra verecundiæ discrimen legi queant, satis revincitur.

In Capite 16. Lib. III. nonnulla pariter Sixtinus offendit, quæ annotare nequaquam omisit, veluti ab originario textu dissentanea; Versiculo enim 7. hebraica hæc verba ועל אשר-הכה אותו *vehal ascher-hichchah otho*, non apte fuisse a Vulgato in Latinum conversa *ob hanc causam occidit eum*, *hoc est Jehu filium Anani prophetam*, efflagitat Censor; & quia desunt in hebraico illa: *hoc est Jehu* &c. & quia pronomen *otho* non ad prophetam, sed ad totam Domum Jeroboami esse referendum facer contextus ostendit, ut ille opinatur.

Plures Catholicorum fatentur pericopen illam = hoc est Jehu &c. = deesse in Hebraicis, Græcis, atque Latinis nonnullis exemplaribus, præsertim in Veronensi, quod Vallarsius commendat. Lucas Brugensis eamdem ab ipsomet Interprete explicationis causa fuisse adiectam suspicatur. Martianæus, qui S. Hieronymi versionem edidit, quemadmodum & Scholiastes nec verbum de hoc additamento posuerunt in notis. Veruntamen si ab aliquo Commentatore ea verba antiquitus in sacrum textum intrusa dixerimus, quid patietur discriminis Vulgata nostra? nullum profecto; quinimmo Expositorum quamplures ut Estius, Malvenda, Sanctius, & alii ita expendunt hunc locum, ut relicta etiam pericope illa, nullum in Vulgatæ lectione erratum haberi, revinci possit, sive pronomen *otho* ad Prophetam, sive ad Jeroboami Domum referatur.

Quæ in Versiculis sequentibus ab Amama notantur, atque in Cap. 17. hujus Libri nullum in sensu διάφορον præseferunt ab Hebraica lectione.

§. V.

AD Caput XVIII. hujus libri sub ℣. 27. S. Hieronymi interpretationem nequaquam probat Sixtinus, quod vocem hebraicam שגב *sigb* per *diversorium* reddiderit, cum eadem juxta Rabbinos *apprehensionem* aut *persecutionem hostium* significet. Si tamen illius vocis expositio Rabbinica tam clara est, ut nullam patiatur exceptionem, cur Tigurina, Syriaca, Arabica, Petrus Martyr, & Osiander legunt *negotium aliquod habet*; cur Castalio *occupatus est* eam vocem interpretabatur? Licebit ne cuicumque, præter quam S. Hieronymo sensum prohibito hebraicæ isti voci connectere, quamvis non minus in S. Doctoris expressione, quam in aliorum Interpretum sententiæ veracitas conservetur?

Redarguit Amama ad ℣. 32. hujusce Cap. 18. Vulgati translationem *Fecitque aquæductum quasi per duas aratiunculas* eo quod hebraica hæc verba כבית סאתים זרע *chebeth sathaim zerah*, non *quasi duas aratiunculas* sonare queant, sed potius *secundum locum* (capacem) *duorum satorum seminis*.

Quam-

Quamvis inter Catholicos scriptores minime desint, qui per *aratiunculas* duos intellexerint terræ sulcos vomere factos; nihilominus qui S. Hieronymi mentem felicius sunt assecuti, per hanc vocem *aratiunculas* duas terræ portiones tenues quidem, ut nimirum duo sata seminis, idest libras quadraginta recipiendi capaces essent intellexerunt in hoc sensu vocem prædictam apud latinos Scriptores comperimus usurpatam, ut in Plauto videri potest. LXX. Interpretes hunc ferme retinuere sensum quamvis pro *sata*, *metretas* scripserint; versio Syriaca pariter ad hunc locum habet = Fecitque canalem utinter jugera sementis, & vallavit Aram=. Si itaque Vulgatæ lectionem ita exponamus ut Elias foveam quandam in gyrum ita excavari curaverit, ut platea cum altari a fovea circumsepta duarum aratiuncularum extensionem habuerit, vel quantam duorum satorum semen ab Agricola in campo emissum exæquat, non videmus in quo ab Hebraico textu Vulgati interpretatio disconveniat.

Sub Cap. XIX. duo loca Sixtinus in Vulgati lectione libenter non amplectitur, cum ab Hebraica litera tantisper dissentiant. Ad ℣. 18. equidem scripsit S. Hieronymus: *& derelinquam mihi in Israel septem millia virorum.... & omne os, quod non adoravit cum osculans manus* in qua profecto interpretatione vocem hebraicam והשארתי *vehischartti*, non in futuro sed in præterito constituendam Sixtinus propugnat, atque ex Apostoli auctoritate ad Roman. XI. ℣. 4. confirmat. Abesse ulterius ab Hebraica veritate vocem illam *manus* adfirmat; quæ propterea in textu Vulgatæ superflua est.

Novit Sixtinus quid sibi responderi possit pro Vulgati lectione: vocem illam hebraicam habere scilicet conjunctam literam ו *vau*, quæ convertit præteritum in futurum, unde in Apostoli auctoritate patrocinium sibi auspicatus est. Quis tamen non videat verbum illud duplicem habere posse relationem: ad Eliæ nimirum expostulationes, quibus ajebat se remansisse solum in Dei cultu, & religione; atque ad cædes per gladium Hazaelis, & Jehu faciendas, a quibus incolumes servabuntur quotquot idola non adoraverunt? Si ad primum referatur verbum hebraicum, in præterito esse debet: quasi Deus indicare voluerit sua misericordia multos Israelitarum fuisse præventos, atque ab idololatriæ labe servatos immunes. Si tamen Dei responsum cædibus futuris referatur, vel ad persecutiones a Jezabele in Dei Prophetas excitandas, tunc hebraicum verbum per futurum tempus est interpretandum, ut per se patet; & in hoc sensu a S. Hieronymo, Jonathane, Pagnino, Vatablo, Menochio, Montano, aliisque usurpatum fuit. Paulus autem Apostolus cum ad Roman. de gratia vocationis, & electionis sermonem haberet optime in præterito tempore verbum istud accepit, cum verissime a Deo relicti dicerentur, hoc est per suam misericordiam præservati, ne genua idolis inflecterent. Plures ex vetustis Ecclesiæ Patribus, qui locum hunc divinæ Scripturæ aut exposuerunt, aut retulerunt, in præterito utique susceperunt, ea fortassis de causa, ut notat Sabatierus, quod textum hunc ex Epistola ad Romanos potius exscripserint, quam ex Libro III. Regum, in quo profecto apud LXX. tempus futurum habetur, quamvis immutata persona: legunt quippe καὶ καταλείψεις ἐν ἰσραὴλ ἑπτὰ χιλιάδας ἀνδρῶν & relinques in Israel septem millia virorum; editio tamen complut. habet καὶ καταλείψω *& relinquam*. Quod tandem in Vulgata vox *manus* habeatur, nil germanæ lectioni potest officere, cum satis constet idololatriam etiam per manus osculum exercitam fuisse; de quo ritu satis apud Criticos sacros differitur.

Alter a Sixtino locus in Cap. isto notatus, sub ℣. 19. continetur, cum etenim legat ibidem Vulgatus = arantem in duodecim jugis boum: & ipse in duodecim jugis boum arantibus erat unus = ejus verba ambiguitatis, & obscuritatis insimulantur ab ipso, cum longe clariorem hebraicum textum supponat; legit quippe שנים-עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר *Schenem basar tsemadim lepanau vehu bischnem hebaschar* = duodecim juga erant ante eum, & ipse in duodecim = hoc est in duodecimo;

In hac Sixtini versione compertum est a Sacro textu indicari quod Elisæus duodecimum locum habebat inter aratores. Verum quis ignoret præpositionem hebraicam ב non minus *in*, quam *inter* significare? quinimmo etiam pro *ex*, & *cum* aliquando usurpatur; ita ad locum istum redditam a variis Interpretibus intuemur. *Erat inter duodecim* vertit Montanus. *Cum uno ex illis duodecim* legunt Arabica, Jonathan, & Syrus. *Erat ex duodecim* habet Tigurina. *Erat cum duodecim illis* (jugis) vertit Munsterus. Qua ergo de causa Vulgatus redarguitur? Nulla profecto cum legitimum sensum, simplicemque veritatem conservet quamvis majoris claritatis gratia voculas aliquas adjunxerit.

Capite XX. ℣. 5. reddi non posse hebraica hæc verba כל-שלחתי אליך *chi schalachtti elecha, qui misit nos ad te*, sicuti a Vulgato conversa sunt Sixtinus contendit. Hoc, si de literali versione loquamur, utique verum est, cum verbum שלחתי sit in prima persona præteriti temporis; nihilominus Junius ad tertiam personam transfert interpretans = quia misit ad te dicendo. &c. = Veruntamen utramque lectionem Hebraicam, & Latinam conciliari peroptime posse nequaquam diffidimus, quoad sensum, quid enim ad nos si nuncii dixerint *qui misit nos ad te*, sive dixerint: Hæc dicit Benadad: *certe misi ad te* &c. integritas sententiæ in eo reposita est, quod Benadad argentum, & aurum, & uxores, & filios Achabi sibi tradendos exposcebat.

Reliqua hoc in Capite ab Amama notata, veluti leviora silentio præterimus.

Ad Cap. 21. hujus Libri non bene a S. Hieronymo hæc hebraica verba המצאתני איבי *hamtsathani ojevi; num invenisti me inimicum tibi?* esse conversa defendit Sixtinus, cum potius reddenda sint = num invenisti me inimice mi? =

Fa-

Fatemur Sixtini versioni quamvalde Græcum textum convenire, qui est ὁ ἐχθρός μου *inimicus meus*; sicque legebat S. Ambrosius Lib. de Nabut. cap. 12. verum Grotius legit איבך *ojevecha*, *inimicus tibi*, & ista profecto extitisse in variis codicibus Italæ antiquæ versionis constat ex lib. 1. Luciferi Calaritani pro S. Athanasio, qui referens hunc textum scribit = Si invenisti me inimicum tibi? = In codice tamen Hieronymianæ versionis *inimice meus* scriptum est; sensus nihilominus in utraque lectione legitimus esse potest.

℣. 23. hujus capitis cum legat hebræa בחל יזרעאל *bechel jezrahel*, non apte a Vulgato conversa defendit Amama *in agro jezrahel*, cum vox חל *chel* nusquam *agrum* significet.

Non inficiantur accuratiores Interpretes adhuc vocis illius חל germanam significationem esse imperviam; hinc Montanus, & Vatablus eamdem *antemurale* vel *fossam*, quæ duci solet circum mœnia interpretantur. Tigurina autem legit *in propugnaculo*, Strigelius *juxta murum*. Alii denique putant vocem illam eamdem esse cum חלק deficiente tamen ק qua *possessio* vel *hæreditas* significatur, Græca tandem legunt ἐν τῷ προτειχίσματι τοῦ Ἰεζραέλ idest *ante murum Jezrael*, sive *in antemurale Jezrael*; id unum ergo verum est quod non recedit a veritate Vulgatus interpres dum legit *in agro*. De ℣. 24. dictum est Tom. 1. pag. 289.

Ad ℣. 29. nullum in sensu cognoscimus esse discrimen sive legamus *humiliatus est coram me*; sive *humiliatus est mei causa* idest propter timorem, vel amorem mei; in his ergo non immoramur legentes.

Capite 22. ℣. 7. Cum S. Hieronymus verterit = non est hic Propheta Domini quispiam = ab Hebraica veritate non parum recessisse dicitur a Sixtino; eo quod in Vulgati lectione videatur Josaphat minime credidisse 400. illos Prophetas revera fuisse summi, & excelsi Dei vates, sed potius Idolorum vaticinatores, cum tamen ex hebraico textu illi pariter veri Dei Prophetæ existimati videntur eo quod dixerit Josaphat, juxta hebraicam lectionem = non habetur adhuc aliquis Propheta Domini? = ex ea particula *adhuc* inquit Censor noster, optime infertur, ab Josaphat illos etiam 400. Prophetas, veri Dei vates fuisse judicatos.

Parum ni fallimur, roboris Sixtini conjectura præsefert ad revincendam erroris S. Hieronymi interpretationem; compertum quippe est adverbium *adhuc* temporis continuationem aliquando significare; unde hebraica lectio hunc sensum obvium habere potest = non est modo, seu hoc tempore aliquis Propheta Domini? = Si autem Prophetæ illi 400. veri & excelsi Dei oracula proferre existimabantur, cur adhuc alter requirebatur Propheta? sensum a Sixtino propositum in hebraica contineri nonnulli fatentur; sed & Vulgatæ sensum in eadem existere Grotius, aliique, cum Græcis exemplaribus sunt opinati.

Sub ℣. 11. Capitis istius cum legat Vulgatus = his (cornibus) ventilabis Syriam = non esse ab eodem literam hebraicam solerter retentam obmurmurat Amama, cum vertenda potius essent originaria verba תנגח את ארם *tenaggath eth-Aram*, *cornupetes Syros.* Quid tamen est *cornibus ventilare*, nisi percutere, ferire, arietare, & ad instar furentis tauri, qui stipulas, & pulverem per aerem cornibus sublevat, atque dispergit? ita Syros a Rege Israel fore dispergendos, impostor ille vaticinabatur; aptissime ergo Vulgatus noster Hebraicæ lectionis sensum expressit.

Quomodocumque Sixtinus diversitatem inter hebraicum textum & Vulgati lectionem nitatur obtrudere in sequentes hujusce capitis versiculos, attamen legitimum in nostra sensum adinveniri compertum est. Quid ad nos quæso si legit hebræa ad ℣. 30. *mutabo habitum meum & ibo*; quoties in Vulgata nostra legimus Regem Israel suum habitum permutasse, sicque incognitum, esse ingressum in prælium? ℣. 34. dum legit Hebræa = vir tetendit arcum in simplicitate sua & percussit Regem = quid aliud exponit, nisi quod Rex percussus fuit citra ullum delectum, vel intentionem sagittarii, nil minus cogitantis quam Achabum percutere? Quæ autem præter intentionem operantis contingunt, nonne casu evenire dicuntur a nobis? Ad ℣. 34. *Vulneratus sum* legunt Pagninus, & Montanus quinimmo & LXX.; in quo tamen essentiale discrimen inter Hebraicam & latinam consistit? In nullo certe.

§. VI.

PLurima in libro IV. Regum notantur ab Amama adversus Vulgati lectionem, veluti ab Hebraico fonte diffidentem. Ait in primis sub ℣. 9. capitis 2. non accurate reddita esse hebraica hæc verba ויהי נא פי שנים ברוחך אלי *vihi na pi schenaim beruchacha elai* = obsecro ut fiat in me duplex spiritus tuus = cum meliori consilio eadem Rabbini interpretati sint = Sit quæso duplex portio de Spiritu tuo penes me = idest oro ut mihi concedas duplam portionem spiritus prophetici, quam aliis discipulis tuis sis concessurus.

Si literam hebraici textus accurate sequamur, hoc modo sonat = & sit, quæso, os duorum in spiritu tuo ad me = quæ verba ad hanc significationem *ut spiritus tuus in me duplicetur*: *ut duplicem mecum habeam spiritum tuum propheticum: fiant duplicia in spiritu tuo super me* determinant Strigelius, Syriacus, Arabicus, & LXX. a quibus profecto minime Vulgatus abludit. Penes expositores quemnam spiritum duplicem Elisæus efflagitaverit videatur.

Ad ℣. 12. hujus capitis, vocem hebraicam ופרשיו *uparaschau* non apposite *& auriga ejus* esse conversam ait censor, cum potius *equitem*, & in plurali *equos* aliquando significet. Hoc, si de litera loqui velimus, verum esse nequaquam inficiamur;

tamen

tamen advertamus oportet Elisæum metaphorice fuisse locutum, nec aliud significare voluisse quam quod *vis*, *ductor*, & *robur* Israelis esset Elias; cum autem in curribus, & equis, exercituum robur tunc temporis præcipue repositum esset, cumque in curru igneo transferretur Elias, ex occasione illa metaphoram suam Elisæus assumpsit, indicatumque sensum expressit, qui in Vulgatæ non minus, quam in hebraicæ lectione continetur.

Sub ℣. 14. ejusdem capitis Vulgati lectionem Sixtinus perstringit quod bis in eadem aquæ percussæ ab Elisæo narrentur, cum semel tantummodo percussio in textu originario commemoretur in ordine ad Elisæum ipsum; alteram enim percussionem ad Eliam referendam esse ait censor, particulam *vau*, ו quæ voci יכה *jiachcheb* præmittitur non copulativam, sed conversivam esse defendens ex eo, quod sub voce אליהו *Eljiahu* accentus *athnach*, qui est distinguens orationem, reperiatur; unde germanam hebraici textus lectionem esse hujusmodi concludit = & percussit aquas dicens ubi est Dominus Eliæ? Etiam ipse postquam percussisset aquas, divisæ sunt aquæ. =

Quot, & quam diversæ sint Expositorum ad locum istum commentationes, cum apud Criticos sacros in eorum synopsi a Matthæo Poli Londinensi elaborata videri queant, libenter omittimus. Mirari tamen satis non possumus Censoris nostri libertatem, qua Vulgatum redarguit (esto ejusdem lectio cum hebraica veritate apprime cohæreat) ex quo diversimode textus originarius a Vulgati lectione reddi possit. Sit itaque sub voce *Eljiah* accentus Athnach, qui orationem distinguit; nonne propterea legi poterit hebraicus textus, sicut a S. Hieronymo legebatur, cum nondum accentus ille, in cujus gratiam tanta Sixtinus conglomerat, in originario textu haberetur? Vel si hujuscemodi accentum extitisse supponamus; nonne literula ו *vau* voci יכה præmissa vim copulandi, seu replicandi actionem habere potest, si præsertim particulam הוא pro verbo substantivo *est* accipiatur, istoque modo legamus = & percussit aquas, & dixit: ubi est Dominus Eliæ? Adhuc, vel etiam est: & percussit aquas &c. = Si ad primam percussionem aquæ divisæ essent ad quid Elisæi exclamatio, *ubi est Dominus Deus* Eliæ? Si ad hanc exclamationem, seu obsecrationem aquarum divisio facta est cur historiam miraculi, quod patrarat Elias, commemorat Elisæus? videt ne Sixtinus quam germanam nobis Vulgatus noster lectionem exhibuerit, dum bis aquarum percussionem ab Elisæo factam describit?

Ad ℣. 13. Capitis 3. hujus Libri non bene a Vulgato conversa esse hæc verba hebraici textus אל כי-קרא יהוה *al chi kara jehovah*, *quare congregavit Dominus* cum potius legendum = *nequaquam* (subintellige *ita dicas*) *quia vocavit Dominus* &c.

Compertum est particulam אל *al* quamsæpe *interrogandi* significationem præseferre, cui Vulgatus Interpres alteram particulam כי conjungens unum interrogandi ad-

verbium expressit; quod quidem satis est ad integritatem sententiæ, cui solummodo incumbebat S. Hieronymus. Alia quæ notantur non magni facienda videntur.

Sub Capite V. hujus Libri ad ℣. 19. cum Vulgatus habeat *electo tempore terræ*, opponit Sixtinus per hebraicas voces כברת הארץ *chibrath haarets* melius *certum terræ spatium* seu *distantiam* significari. Nos his de vocibus satis in Tom. I. Disquisit. pag. 238. Colum. 2. adnotavimus; longeque plura dicuntur in Synopsi sacrorum Criticorum ad Cap. 35. Geneseos ℣. 16. hoc tamen in loco si *verno tempore* sit legendum, sicut & in Genesis loco citato, utique S. Hieronymi codices diversimode ab hodiernis legebant. Textus etiam hebraicus ויבא אל-העפל *va jaba el-habophel*, quem vertit S. Hieronymus: *cumque jam venißet vesperi*, ad ℣. 24. hujus Capitis, אפל *ophel* pro עפל habuisse credendus est cum עפל *locum excelsum* vel *munitum* significet; ex אפל autem tenebræ & caligines exprimantur; ultraque lectio vera esse potest; nos tamen dubio procul Vulgatam retinemus.

Aliqua ad Sextum hujusce Libri Caput adnotare in Vulgati lectione nequaquam Sixtinus omisit; atque in primis ad ℣. 2. non apte versas esse contendit voces istas קורה אחת *Korah echath*, *singuli materias singulas* (tollant de Sylva) cum potius legendum sit = tollamus inde *quisque tignum*, seu *trabem unam*, nam vocem *Korah* ipse Vulgatus Cantic. I. ℣. 16. per *trabem*, seu *tignum* convertit.

Notum omnibus est *tigni* nomine omne genus materiei, ex qua ædificia constant, contineri, ut docent Ulpianus de *Tigno juncto* L. I. & Cajus de verb. signif. Quinimmo eodem nomine omnia in vineis ligna necessaria v. g. perticæ, pedamenta, & si quid aliud est, significantur. Quid ergo succenset Sixtinus si Vulgatus generaliori vocabulo idem expressit, quod ipsemet exprimendum efflagitat? Nunquid ex solis trabibus ædificia componuntur? *tignorum* nihilominus generale nomen aliquando ex circumstantiis ad significandum *trabes* determinatur; hinc mirum non est quod in Canticis loco citato Vulgatus reddiderit vocem illam hebraicam, *tigna*, cum determinatam illam domus partem designet ibidem; hoc vero in loco materiam quamcumque ligneam, ex qua habitaculum erat construendum indigitat.

℣. 10. ejusdem Capitis perperam a Vulgato legi ait Sixtinus *& præoccupavit*, cum vox hebraica הזהיר *hizir*, *monere*, non *præoccupare* significet.

Cur ergo Tigurina legit = & dispositis custodiis observari eum jussit =? nonne satis expressit Vulgatus noster admonitionem factam Regi Israel per hæc verba = misit Vir Dei ad Regem Israel dicens: cave ne transeas in locum illum? = Cum autem sequatur in Hebræo, *& custoditus fuit ibi*, ut legit Osiander; vel *observavit se ibi*, ut vertit S. Hieronymus; naturale est quod aliquo modo locum illum præoccupaverit.

 Ad

Ad ℣. 22. contendit Sixtinus legendum esse = an quos captivos duxisti gladio tuo, & arcu tuo percuteres? = eo quod habeatur in hebraico interrogativum ה, scriptum quippe est האשר *haascher.*

Quis revincet literam ה isto in loco vim habere interrogationis? nonne pro articulo considerari potest? Puncta vocalia diu post Sanctum Hieronymum divino textui adjecta fuere, ex istis propterea revinci non potest quod hoc in loco interrogationem indigitet; unde verti peroptime potest Hebræa cum Strigelio, Jonat. Syriaca, Arabica, Tigurina, & Castalione, = Quos cœpisti gladio tuo, & arcu tuo, eos percute = quæ siquidem lectio eadem est in sensu cum vulgata.

Nonnulla, quæ in sequentibus Capitibus 7. & 8. notantur, levis momenti cum videantur relinquimus. Ad ℣. autem 32. Capitis 9. cum Vulgatus legat = quæ est ista? = nimis eum exorbitasse Sixtinus adfirmat eo quod hebræa legat מי אתי מי *mi itti mi, quis mecum quis?* quasi ad eos sit locutus Jehu, qui in palatio astabant Jezabeli, eosdem ad suas partes solicitans quasi dicendo: Si quis vestrum meis partibus favet, signo aliquo se prodat, atque manifestet.

Incertum est quomodo legerit hebraicus S. Hieronymi codex, cum facillime suspicari possimus habuisse vocem hanc hebraicam את *atta*, sicuti eodem modo legisse creduntur LXX. qui textum istum interpretati sunt τίς εἶ σύ *quænam es tu?* Neque enim quasi nesciens, sed quasi contemmnens Jezabelem interrogavit Jehu; unde labitur Sixtini conjectura, qua reiicere lectionem Vulgati conabatur.

Ad ℣. 37. ejusdem Capitis Hebræa siquidem legit = eritque Cadaver Jezabel ut stercus super terram, ut non dicant: hæc est Jezabel =. Veruntamen sensum ipsum haberi in Vulgata nostra evidens fere est; hebraica quippe lectio indicat Jezabelis cadaver adeo fuisse deturpandum, atque dilaniandum, ut a prætereuntibus cognosci non posset an esset Jezabel? ad eandem conditionem perducendum Vulgata significat pariter, cum illius formam adeo fuisse immutandam describit, ut a prætereuntibus per agrum illum stupore correptis dici deberet = hæc ne est illa Jezabel? = quod in idem recidit cum hebraica lectione.

Capite X. ℣ 32. cum habeatur in Hebræa לקצות בישראל *le Katsoth bejzrael* non vertendum fuisse; cœpit Dominus *tædere super Israel* contendit Sixtinus; sed potius: cœpit *truncare*, seu *excidere Israelem*.

Sensus idem ferme est; cum etenim Deus incipit tædere super aliquo, jam innumeræ eidem imminere solent ruinæ. Vox tamen hebraica קץ *Kats*, angustiis affici, sive *detestari*, vel *aversari*, vel tandem *tædere*, significare potest; quapropter Vulgati lectio ab Hebraica veritate nequaquam recedit.

Ad Cap. XI. ℣. 19. cum scripserit S. Hieronymus = tulitque Centuriones, & Cherethi, & Phelethi legiones = Carpitur a Sixtino quod hebræa *Duces*, & *cursores* vel *Satellites* legat. Si nobis in comperto foret quinam fuerint *Chereti*, & *Pheleti* de quibus in Lib. 2. Regum Cap. 8. ℣. 18. fit mentio fortassis inde possemus Vulgati lectionem ad hunc locum redarguere. Verum nondum satis constat quinam essent homines illi, cum Expositorum quamplurimi eosdem *Sagittarios & funditores*; alii *consiliarios*; alii *prætorianos milites*, seu Regii corporis custodes extitisse opinantur. Quis modo Vulgatum redarguere audeat, quamvis *Chereti & Pheleti* legiones transtulerit, si per hujuscemodi nomina ii possunt intelligi milites, quos ex hebraica Sixtinus describit?

§. VII.

CAP. XII. ℣. 8. transtulit S. Hieronymus = prohibitique sunt Sacerdotes accipere pecuniam = qua de re a Sixtino exprobratur, cum habeat hebræa = & acquieverunt pro non accipere pecuniam = Hæc verborum significatio evidenter ni fallimur a Vulgato reddita est; qui enim ab aliqua actione desistit ob oppositam Principis voluntatem, is ab eadem actione prohibitus intelligitur.

Ad ℣. 18. = & universum argentum = legimus, non quod Patres illi qui Biblia correxerunt quid argento distet aurum nescierint, ut blaterat Amama, sed quod argenti nomine quamcumque pecuniæ speciem intelligi posse cognoverit, proindeque a latinis codicibus non recedendum absque necessitate, judicaverint.

Ad Cap. XIV. ℣. 4 ex Vulgati lectione inferri posse videtur quod Joas abstulerit excelsa; cum tamen id nequaquam sit executus ut patet ex Cap. 12. ℣. 3. melius propterea legit hebræa לא סרו *lo saru non abstulerunt*, inquit ad hunc locum Sixtinus.

Facile Vulgatæ lectionis legitimum deprehendimus sensum si cum præclarissimis Expositoribus supponamus verba illa *excelsa non abstulit* non ad proxime præcedentia *juxta omnia quæ fecit Joas*, sed ad superiora *& fecit rectum* &c. esse referenda: verba autem ista (*juxta omnia quæ fecit Joas pater ejus*, *fecit*) in parenthesi includantur

Unicum sub cap. 15. hujus libri in Vulgato nostro reprehendit Sixtinus; quod scilicet *Argob*, & *Arie* veluti locorum nomina posuerit, cum tamen sint duo nomina virorum, quorum auxilio usus est in conjuratione, ait Vatablus; vel qui cum Rege erant, ut Cajetanus opinatur; præpositio etenim עם *bim* significat *cum* non *juxta*.

Præpositio illa עם hebraica non solum *cum* sed etiam *prope* vel *apud* in sacris literis sonat, unde inferri ex illa non potest, quod *Argob & Arie* sint hominum nomina potius quam locorum. Rabbi Salomon per *Argob*, palatium intelligit, per *Arie* vero leonem quemdam aureum, vel inauratum, qui ante palatium Regis ad magnificentiam, & ornatum constitutus erat. Hæc omnia adinvicem conciliari posse videntur si turrim in

qua

qua Phaceja necatus legitur extra palatium tantisper supponatur constructa. Cæterum si duo illa nomina non viris, sed locis attribuantur, a veritate haudquaquam recedimus.

Ad Cap. 16. ℣. 9. cum scripserit Vulgatus = & transtulit habitatores ejus Cyrenen fatigatur Sixtinus ut ostendat regionem illam ad imperium Assyriorum nequaquam pertinuisse. Quis S. Hieronymum adeo in rebus istis peregrinum existimet, ut per *Cyrenen*, Cyrenaicam Ægypti intellexerit? cum eumdem fugere nequaquam potuerit amnis Cyrus, qui ex Armeniæ majoribus montibus fluens in Araxem devolvitur, & tandem in Mare Caspium quiescit. Fluvius iste *Cyrrhus*, *Cyrus*, & *Cyrnus* apud veteres appellatus adinvenitur; habentur pariter ibidem Civitates *Cyrropolis*, *Curena*, & *Carine* ut scribit Ptolemæus; nonne ergo cum istis satis intelligimus de qua Cyrene verba fecerit Sanctus Hieronymus?

Quæ in Cap. 17. notantur ab Amama levioris cum sint momenti prætermittimus. Cap. autem 18. ad ℣. 11. habet Vulgata nostra profecto *in Hala*, & *in Habor fluviis Gozan*; cum autem Cap. 17. ℣. 6. legamus = posuitque eos in Hala, & in Habor juxta fluvium Gozan = infert Sixtinus ab Interprete nostro duas illas voces *Hala* & *Habor* modo pro fluminibus, modo pro Civitatibus, vel regionibus usurpari.

Quo argumento hanc diversam nominum hebraicorum acceptionem a Vulgato esse usurpatam Sixtinus ostendat adhuc nobis ignotum est. Dicuntur quidem in fluminibus habitasse Judæi per Salmanasarem translati, nec tamen in aquis extitisse credendi sunt, sed vel juxta aquas fluminum vel inter duorum fluminum alveos, aliquo tractu ab invicem distantes. Hac itaque posita phrasi; intelligimus satis *Hala*, & *Habor* duos minores fuisse torrentes, non longe a Gozane, qui fluvius erat majoris fortasse nominis, a quo suam appellationem regio, seu provincia aliqua, per quam diffluebat, auspicata erat; fluvium nomine *Chobar* apud Ezechielem utique legimus; falsum est ergo quod Sixtinus supponit, nomina scilicet *Hala*, & *Haber* modo pro locis, modo pro fluminibus usurpari, nisi fortassis a fluminibus illis etiam loca sint eodem nomine nuncupata.

Ad Caput XIX. hujus libri quæ in Vulgatum Sixtinus opponit plana ex se sunt, nullumque ferme negotium facessere possunt; propterea ad urgentiora gradum facimus.

Capite XX. ℣. 19. Vulgatum Amama reprehendit quod hebraica hæc verba הלא אם שלום ואמת יהיה בימי per modum optandi converterit = sit pax & veritas in diebus meis = cum potius transferenda forent per modum reddendi rationem, qua Dei verbum bonum sit, quasi dixerit Ezechias: omnino bonus est sermo Domini, quem locutus es, si pax & veritas erit in diebus meis.

Verba Ezechiæ per modum optandi fuisse prolata existimarunt Græci Interpretes, & ipsimet Hebræorum Rabbini qui Eusebium & S. Hieronymum erudiebant, ut tradit ipsemet S. Doctor in Cap. 39. Isaiæ ℣℣. 7. & 8. Græci autem legunt ἔστω *sit*, vel γενηθήτω *fiat*; eodemque modo legebat S. Ambrosius in sua Itala antiqua, ut patet ex ejus Lib. I. de Jac. Cap. 8.

Cap. 21. ℣. 13. in Vulgatum succenset Sixtinus quod scripserit = delebo Jerusalem sicut deleri solent tabulæ, & delens vertam, & crebrius ducam stylum super faciem ejus = cum in hebræa legamus & *abstergam Jerusalem*, *sicut abstergit quispiam scutellam*, *abstergit*, & *vertit super faciem suam*.

Animadvertit ad hunc locum Martianæus diversas hujusce textus haberi interpretationes propter variam verbi מחה *macha*; aliquando enim *abstergere*, quandoque autem *delere* significat, generalis autem ejus significatio est *evellere* ut apud Criticos Sacros videri potest in Synopsi. Secundum varias allusiones propterea, ac metaphoras Interpretes vocem illam reddiderunt. Aliqui eorum inter quos S. Hieronymus alludunt ad tabulas ceratas, in quibus veteres Librarii stylo aliquo æreo, vel ferreo, cujus una extremitas acuminata erat, altera vero teres, scribebant; a quibus vertendo stylum facile literas expungebant, delebantque usque ad imum, planam, & lævigatam reddentes tabulæ faciem; in hunc sensum converterant hebraicum textum etiam Græcorum Interpretes, ut patet ex Compl. editione in qua legimus τό πυξίον ἀπαλειφόμενον ἀπὸ προσώπου; sicut tabella scriptoria deleta, vel erasa in parte postera a facie ejus, eodem ferme pacto legebat Lucifer Calaritanus lib. I. Reg. Apost. ubi scribit = & delebo Jerusalem quemadmodum deletur buxum de poste ante faciem ejus = Hæc utique lectio magis consona reperitur cum præcedentibus verbis, divinisque minis per os Prophetæ denunciatis; Samaria profecto & Domus Achab nedum absterſa fuit ab improbis, sicut abstergitur scutella, sed insuper eversa prorsus fuit, atque de terræ superficie domus illa erasa; pronior ergo, atque naturalior est S. Hieronymi interpretatio.

Ad caput denique ultimum libri IV. Regum objurgat Sixtinus Interpretem nostrum quod duas primas versiculi tertii voces cum ultimis vocibus versiculi secundi copulaverit, istumque sensum reddiderit = & clausa est Civitas usque ad annum undecimum Regis Sedeciæ, nona die mensis =

Decipitur profecto Sixtinus, cum noverint omnes ferme Expositores hoc in loco ellipsim haberi vocis *quarti*, quæ supplenda est ex Cap. 39. ℣. 2. Jeremiæ, vel ex Capite 52. ℣. 6. ejusdem Prophetæ, unde hoc in loco legendum est = Nona die mensis quarti, jam prævalente fame, suffossa sunt mœnia Civitatis &c. = Videantur critici sacri.

℣. 14. huiusce Capitis in Vulgatum quammaxime Sixtinus expostulat, quod vocem hebraicam יעים *jahim*, *trullas* converterit; & quod insuper aliqua vasa, nempe *mortariola* hunc in locum intruserit contra hebraicam veri-

veritatem, in qua nulla istorum fit mentio.

Diu his in næniis legentes non morandos arbitramur; vox itaque illa hebraica quid vere, & absolute significet adhuc impervium est, ut patet ex variis significationibus eidem ab Interpretibus affixis; generatim autem significat instrumentum ad sordes removendas; cum autem *trulla* sit quædam vasorum species, quibus uti solebant vel ad manus abluendas, vel ad aquam in lavatrinam infundendam ut Varro testatur; quid mirum si S. Hieronymus voci illi hebraicæ modo unam modo alteram instrumentorum notionem connexuit? Quarum nihilominus nulla ab originaria vocis illius significatione generali, quæ est *removere sordes*, exorbitat. Quantum autem ad *mortariola* pertinet, quæ intrusa hunc in locum dicuntur; quare nobis non liceat supponere ellipsim alicujus vocis, quæ ex lib. 3. Regum Cap. 7. ℣. 50. sit supplenda, ubi etiam hebraicus textus quinque vasorum species enarrat? Vox quidem hebraica כף *Caph*, *cochleare* nonnulli interpretantur, alii tamen *acerram*; alii *calicem*, *capsellam* alii; & denique concludunt vas patulum fuisse parvum & concavum, in quo thus ponebatur. Quid ergo Vulgata nostra redarguitur? non inficiamur attamen dubitari a nonnullis an S. Hieronymus hoc in loco *mortariola* collocaverit, cum in aliquibus pervetustis MSS. & præsertim Veronense hanc vocem deesse testetur Vallarsius.

Ad ℣. tandem 19. redarguit Interpretem nostrum Sixtinus quod hebraicum nomen הספר *hasopher* veluti nomen proprium personæ reddiderit; cum tamen appellativum esse satis indigitet articulus ה præfixus nomini isti, quem siquidem articulum semper nomina propria reiiciunt.

Quis judicare poterit num S. Hieronymus vocem illam veluti nomen proprium Personæ potius, quam nomen significativum *officii*, vel *auctoritatis* intellexerit? in sua versione S. Pater eamdem in sono hebraico prorsus reliquit; quicumque iste fuerit, vir profecto auctoritatis erat in populo Judæo quod satis nobis est ad veritatem historiæ. Non desunt insignes Scriptores, qui nomen istud tamquam proprium alicujus personæ agnoverunt, nihili facientes articulum ה eidem nomini affixum, cum sit incertum num in codicibus S. Hieronymi ætate existentibus articulus iste notatus fuerit. Hæc sunt quæ in Sixtini censuram ad Libros Regum elaboratam contra Vulgati nostri interpretationem reposuimus; multa in eodem intacta relinquentes tum ob temporis brevitatem, cum etiam ne quæ minoris sunt ponderis lectores immorentur.

§. VIII.

NOnnulla ad Libros Paralipomenon sua perstringere censura minime Sixtinus omisit, ne quid intentatum ad fidem Vulgatæ nostræ elevandam si posset, videretur relinquere. Redundare itaque ad ℣. 32. Capitis I. lib. 1. Paralipomenon adfirmat hæc verba = Filii autem Dadan, Assurim, & Latussim, & Laomim =; eo quod ipsis careant Hebræa, Græca, & non pauca latina exemplaria.

In multis deesse codicibus Latinis, Græcis, & Hebraicis verba illa, quæ Sixtinus tanquam superflua notat, omnibus notum est; quinimmo in codice Hieronymianæ versionis a Martianæo publicato eadem ipsa desiderantur; ex quo evidenter constat S. Doctorem legitimam ex hebraico translationem reddidisse, quod velint nolint fateri compelluntur Vulgatæ nostræ adversarii. Quomodocumque tamen ab his omnibus absint exemplaribus merito a Romanis Correctoribus hoc in loco verba illa relicta sunt. Ostendat Sixtinus eadem esse illegitima, in hebraica veritate nequaquam haberi; & tunc in Romanos Correctores obgrunniat. Quid ad nos si in Paralipomenis desint etiam apud hebraicos codices, si aliunde locus iste suppleri potest ex ipsis hebræorum codicibus. Hoc itaque pacto legit Hebræa ad Cap. 25. Geneseos ℣. 3. ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים *ubene dedan haju Aßurim, u Letussim, u Leummim* = Filii autem Dedan Assurim, & Letussim, & Leummim = Hæc satis sunt ad ostendendum ea verba in Paralipomenis ex Libro Geneseos esse supplenda ut narrationis integritas ibidem reperiatur.

Ad Caput 2. Libri I. Paralip. ℣. 18. nullo modo Vulgati lectionem probari posse adfirmat Sixtinus, quæ ita concepta legitur = Caleb accepit uxorem nomine Azuba de qua genuit Jerioth = Nullus quippe ait ipse, ostendere poterit verbum hebraicum הוליד *holidh* significare *uxorem accepit*, cum vere significationem gignendi contineat, unde vertunt nonnulli = Caleb genuit Azubam filiam suæ uxori cognominem, & Jeriotham.

Huiuscemodi textum in hebraica lectione aliqua præseferre obscuritatem ob sæpius replicatum verbum *gignendi* omnes fatentur Commentatores; sic enim ipsum legimus in hebræa וכלב הוליד את-עזובה אשה ואת-יריעות *vechaleb holidh ethazuba ischah ve eth jeriboth*; & *Caleb genuit Azubam uxorem & Jerioth*; hanc lectionem, quæ litteralis est nec Interpretes hebraicæ literæ addictissimi substinere potuerunt, quapropter varii varias excogitarunt versiones. Nobis præ cæteris seligenda videtur, quam reddidere Mariana, & Malvenda apud Criticos sacros, qui verbum הוליד in *hiphil* existens, transtulerunt *generare fecit*, vel *parere fecit* (Caleb) & *etiam Jeriotham*; quasi ipsa altera Calebi uxor esset; quam ultimam periochen non amplectimur, sed in hebraico textu ellipsim haberi vocis *peperit* opinamur, quæ supplenda est sicut Vulgatus effecit; in quo igitur ab hebraica veritate recedemus si legamus = & Caleb gignere fecit Azubam uxorem, & peperit Jeriotham? = hæc siquidem lectio a Sancti Hieronymi versione nec tantillum abludit, cum optime ipse pro *gignere fecit* scripserit *accepit uxorem nomine Azuba*, quæ peperit, sive de qua genuit *Jerioth*

℣. 24. huiusce Capitis quamvis nonnulli cum Sixtino hebraicum textum ita inter-

pre-

pretentur ut *Caleb-Ephrata* nomen loci esse opinentur, in quo mortuus fuerit Hesron, tamen cum ex ℣. 29. & ℣. 50. huius Capitis sit evidens quod Ephrata coniux extitit Calebi, vertunt textum huius ℣. 24. = cum duxisset Caleb Ephratam, vel cum accepisset sibi Ephratam = Junius, & Tremellius, atque Piscator, & alii Interpretes.

Ad ℣. 52. ejusdem Capitis cum hebraica hæc verba ויהיו בנים לשובל אבי קרית יערים הראה חצי המנחות *vejhiu banim leschobal abi Kariath jarim haroe chatsi hammenuchoth*, Vulgatus noster transtulerit = Fuerunt autem filii Sobal Patris Cariathiarim, qui videbat dimidium requietionum = non leviter vapulat a Sixtino, quod nomina illa hebraica *Haroe*, & *Chatsi* significare personas, seu filios Sobal, contendat.

Non desunt inter Catholicos Expositores, qui voces istas *qui videbat dimidium requietionum* ita interpretentur, ut nomen alicujus filii Sobal significare contendant; eorumque coniecturæ nec omnino contemnendæ videntur; non enim inusitatum prorsus fuit Sancto Hieronymo hebraicas voces reddere per id, quod in Latino significant; qua admissa expositione totum ruit Sixtini ratiocinium, quo ajebat in S. Hieronymi versione, quæ legit *fuerunt autem filii Sobal Patris* &c. filiorum requiri enumerationem quæ enumeratio, inquit Censor, necessaria non foret, si scripsisset Vulgatus *fuerunt autem filii Sobal patri* &c. Nonne quippe fit filiorum enumeratio si voces prædictæ unum Sobalis filium indigitent? neque officit, quod habeamus *fuerunt filii* in numero multitudinis, quandoquidem apud Hebræos in more est, ut pluralitatis numerus pro singulari usurpetur, sicut ipsemet Sixtinus confitetur. Celebres tandem hebraizzantes, voces illas hebraicas eodem modo, ac Vulgatus reddiderunt, ut Santes Pagninus, Montanus, aliique. Tigurina denique, Strigelius plurésque alii vertunt = qui aspiciebat seu videbat dimidium *Hammenuchoth* = ita dicta terra illa a fertilitate, vel amœnitate loci; videbat autem, idest possidebat, Princeps erat illius loci, qui requietionis appellatur; Expositores isti veritatem hebraicam in tuto positam existimarunt, quamvis hebraicas voces prædictas nequaquam veluti personarum nomina dignoscerent.

℣. 55. ejusdem Capitis 2. Vulgati lectionem Sixtinus conatur expungere, quod voces istas hebraicas תרעתים שמעתים שוכתים *tirhathim*, *schimhathim*, *suchathim* converterit *Canentes*, *& resonantes*, *& in tabernaculis commorantes*, cum ea nomina velit Censor noster esse proprias familiarum appellationes.

Quodnam piaculum in sua versione admisit Interpres, dum pro hebraico sono materiali nominum, ipsorum significationem juxta etymon eorum nobis reddidit? peccatum ne esset si hanc Christi sententiam *Beatus es Simon Bar-Jona*, quispiam redderet *Beatus es Simon filius Columbæ?* Negabit ne quis voces illas significare revera quidquid ab Hieronymo redditum est? fatentur omnes ferme a Rechabitis ea omnia gesta esse, quæ exponit per illas voces S. Hieronymus quo ergo jure ejus interpretatio condemnatur, si erroris convinci non potest? si denique velit Censor voces illas absolute esse nomina familiarum nonne in Vulgata nostra satis intelligimus tres diversas Cinæorum familias, ex diversitate factorum, quæ veluti speciales characteres unius cujusque familiæ designantur? Pari modo dicimus vocem illam *Hamath* redditam esse a Vulgato juxta significationem, non vero juxta nominis sonum. Verum non desunt, qui opinentur *de Calore* idem significare, ac *de semine*, unde Cinæi, isti *Rechabitæ* postea dicti sint.

Ad Caput 3. Libri I. Paralip. fatemur in hebraica diversam haberi ac in Vulgata lectionem in ℣. 21. Verum insignes non desunt Auctores, qui in vetustis Hebræorum codicibus eamdem ac in Vulgata hodierna extitisse lectionem opinentur; cum nostra quippe legunt LXX. atque Syriaca, in Codice etiam Hieronymianæ versionis eodem modo Versiculus iste exhibetur. Verum quid erit inconveniens si cum Abulensi Quæst. 11. in Cap. 3. Paralip. dixerimus Hebraicam literam hoc in loco minus esse completam proindeque aliquibus vocibus esse supplendam, quod a Vulgato præstitum intuemur? Nonne in Cap. I. hujusce libri, ubi legimus ad ℣. 1. *Adam*, *Seth*, *Enos*. &c. subintelligenda est vox *pater?* eccur eadem suppleri non potest ad locum istum? Nunquam profecto revincetur erroris S. Hieronymus, donec hebraicos sancti Doctoris codices legisse sicut hodierni legunt, demonstret Sixtinus.

Capp. 4. & 5. hujus Libri pauca, quæ a Sixtino adnotantur, relinquimus perlibenter, cum circa æquivocationes nonnullas, vel nominum propriorum interpretationem juxta illorum etymon, occupentur.

℣. 57. Capitis 6. reprehendit Censor noster Vulgatam lectionem, quod possit Lector ex eadem inferre omnes, quæ ibi recensentur Civitates, veluti refugii urbes fuisse designatas, cum tamen sola Hebron huic muneri destinata legatur.

Res nihilominus adeo ex se clara est, ut neminem Vulgati lectio decipere possit, nisi volentem. In Cap. enim 20. Josue satis expressæ sunt Civitates refugii in Israele universo constitutæ; recensentur itaque hisce in locis Civitates Levitis concessæ quarum nonnullæ pro homicidarum confugio statutæ erant.

Quæ deinceps in libris Paralipomenon adnotantur ab Amama, cum nullum essentiale discrimen inter hebraicam, Vulgatamque lectionem præseferre videantur, ad alia majoris negotii pertransire perutilius opinamur.

§. IX.

IN suis ad librum Esther annotationibus Vulgatum Interpretem vellicare Sixtinus minime desinit, ut Vulgatam Romano-Catho-

tholicæ Ecclesiæ Bibliorum lectionem variis consperſam mendis, illegitimamque propterea esse ſimpliciorum animis perſuadeat. Aerem verberat, aquam pinſat ipſe, & quotquot in illum enexpugnabilem murum arietant, in quem inferorum portæ non prævalebunt. Expoſtulat itaque in noſtrum Interpretem ad ℣. 1. capitis 1. hujuſce libri, quod emphaticam repetitionem nominis *Abhaſverosh* neglexerit, quæ in Hebræa reperitur.

Notum nihilominus eſt omnibus fere, nonnulla in uno idiomate haberi particularia, quæ elegantiam in illo, atque concinnitatem præſeferunt; hæc vero ſi in altera adhibeantur lingua, vitio potius, quam venuſtati ſermonis eſſe imputanda. Plura in Hebræa lectione repetita comperiuntur, quæ in latina merito prætermiſſa ſunt a S. Hieronymo, cum demptis illis, integritas ſenſus non minus quam latini ſermonis proprietas conſervetur. Hebraica itaque lectio ad hunc locum ita ſonat = & fuit in diebus Achaſveros, iſte Achaſveros regnabat = &c. Nonne latina noſtra idipſum exprimit hiſce ſuis verbis? = In diebus Aſſueri, qui regnavit? =

Ad ℣. 2. cum in Vulgata legamus = Suſan Civitas Regni ejus exordium fuit = non admittitur hæc interpretatio a Sixtino, cum hebraicæ voces אשר בשושן הבירה *aſcher beſchuſchan habbira*, *quod in Suſan Metropoli; ſeu Regia erat*, tantummodo ſignificent, nullumque ſit hoc in loco de *exordio* veſtigium.

Quis impediat ne legamus Hebraicam = quod erat in Suſan, quæ fuit *metropolis*, *Civitas Regia*, *Caput*, ſeu *centrum*, vel *principium* Regni eius? = Videantur Critici ſacri ad hunc locum. Potuit etiam Suſan eſſe principium Regni, quatenus Suſis fortaſſis Aſſuerus iſte ſceptrum Regni obtinuerit, atque imperium ibidem cœperit adminiſtrare, eamdemque Civitatem præ aliis veluti Regiam ſedem elegerit. Videatur Plinius lib. *6.* cap. 27.; nec non Strabo lib. 15. Eamdem itaque Vulgatus cum Hebraico ſententiam expreſſit.

℣. 4. Ejuſdem Cap. non probatur Sixtino latina expreſſio *ut oſtenderet*, cum per iſtam finis regalis epuli videatur in ſola oſtentatione repoſitus: legendum igitur ait *oſtendendo* vel *dum oſtenderet*.

Vix ſuaderi me ſinam, ut, nec S. Hieronymum, neque Pagninum illius vocis בהראתו *beharotbo* legitimum ſenſum aſſecutos judicemus, eo vel magis quod Perſarum Reges magnificentiam ſuam in Conviviis præſertim oſtendere affectarent, ut apud Athen. lib. 4. cap. 10. refertur. Quidquid ſit tamen, conceſſurum opinamur hominem quemcumque, nullum in Vulgata errorem ex ea lectione eſſe derivatum.

Ad ℣. 5. in Vulgatum Sixtinus expoſtulat quod ſcripſerit = in veſtibulo horti, & nemoris, quod regio cultu, & manu erat conſitum = In hebraica quippe, ait, nil de nemore, de manu Regis, & cultu ſcriptum eſt.

In Hebraicis hodiernis codicibus voces prædictas deſiderari nullum eſt dubium, niſi dicere velimus cum nonnullis Rabbinis voces iſtas גנת *ginnath* ביתן *bithan*, *locum oleribus conſitum*, & *nemus* ſignificare. Quod quamvis Sixtinus irrideat, tamen eæ interpretationes iis conſonæ reperiuntur, quæ de Regibus Perſidis Xenophon lib. 5. *de adminiſtrat. domeſtic.* aliique tradunt Auctores.

℣. 6. duas redarguit vocum interpretationes Sixtinus כסף *cheſepb*, & שש *ſchaſch*, quæ non *ebur*, & *lapidem parium*, vel *marmoreum* ſignificant, ut Vulgatus convertit, cum *marmor*, & *lapis parius* differant quammaxime ab invicem. Vulgatus autem eidem voci *Scheſch* utramque ſignificationem appegerit.

Circa primam vocem כסף fateamur neceſſe eſt interpretationem Vulgati ab ordinaria vocis illius ſignificatione aliquantulum recedere, niſi ſupponamus in codicibus S Hieronymi diverſimode lectam eſſe. Advertimus tamen vocem illam in ſua radice *rem deſideratam*, vel *deſiderabilem* indicare; unde eamdem argentum, aurum, & quid aliud pretioſum ſignificari poſſet, niſi praxis, & uſus ad argentum exprimendum eam decreviſſet. Hoc nihilominus S. Hieronymi interpretamentum hiſtoriæ ſubſtantiam minime contaminare videtur, ut per ſe patet.

Ad alteram autem vocem שש *Scheſch* quod pertinet reſpondemus legitime potuiſſe ab Interprete noſtro modo *lapidem Parium*, modo autem *marmor* transferri; cum *lapis Parius* nihil ſit aliud quam *marmor candidum*, & ſculpturis aptiſſimum, ſi vera narret in ſuo Æneid. lib. 1. Virgilius.

Sub ℣. 7. ſuperfluere Cenſor noſter aſſirmat verba iſta *cibi inferebantur*, cum hebraicus textus id unum ſonet = & vaſa vaſis iterantes, (vel) vaſa a vaſis variantes.

Hebraicis hiſce verbis nonnulla ſubintelligamus oportet, ut ſenſum aliquem præſeferant, nunquid ne variabant pocula aurea, quibus bibebant? id incredibile videtur. Cur ergo vaſa mutabantur, cur erant diverſa, niſi quia epularum diverſitas habebatur? Non igitur inutilia videntur ad ſenſus intelligentiam in divino eloquio prædicta verba.

In ℣. 8. deeſſe contendit Amama hanc clauſulam = & potatio erat juxta legem = quam ſcilicet Rex ſanciverat, ut nemo cogeret bibere nolentem. Verum quicumque verſum hunc in Vulgata noſtra perlegerit, legitimum ſenſum hebraici textus, nec non ſententiæ integritatem etiam nolens intuebitur.

Ad ℣. 10. etiam, nil ferme diſcriminis inter textum hebraicum, & Latinum adinvenitur, cum in hebraica etiam lectione cor Regis propter vinum calefactum deſignetur; vertunt enim nonnulli hebraica hæc verba כטוב לב המלך ביין *chitob leb-hammelech ba jaiin*. *Cum exilararetur cor Regis in vino*, *ex vino*, *vel propter vinum*; quod idem profecto ſignificat, ac Regis cor calefactum fuiſſe ex excedenti potatione vini, ut per ſe evidens eſt.

℣. 12. Hæc Vulgatæ noſtræ verba *veni-*

re

re contempsit in Hebræa desiderari Sixtinus adfirmat. Si tamen vera narret Josephus, qui ait pluries a Rege jussam accedere, ipsam vero in sua persistere voluisse sententia, minime a contemptu Regalium jussionum posset excusari Regina Vasthi; proindeque optima esset Vulgati lectio. Verum si Josephi auctoritatem ejus pensi non esse habendam reponant, ut ex ea alicujus sacri textus sententia astrui possit; nunquid ne propterea voces illæ *venire contempsit* quid aliud significabunt, quam *venire renuit*, *accedere recusavit?* Minime certe hoc in loco, si eam fuisse Reginæ mentem opinemur, ut, non ex contemptu, sed ex legum Persarum, quæ vetabant uxores ab extraneis conspici, obsequio, accedere recusaverit; alterutram expositionem seligamus Vulgata lectio in tuto est, ut per se patet.

℣. 18. non apte redditum a Vulgato hebraicæ lectionis sensum queritur Amama cum nulla ibidem de justa Regis indignatione habeantur verba; legit enim hebraicus textus והיום הזה תאמרנה שרות אשר שמעו את-דבר המלכה לכל-שרי המלך וכדי בזיון וקצף *vehajom haze tommarna scharoth ascher schamehu eth-ddevar hammalcha le col sare hammelech uchdai vizayon vakatseph*: idest = & diem hunc dicent Principes fœminæ, quæ audivere verbum Reginæ omnibus Principibus Regis, & sicut satis contemptus, & indignationis =.

Non maximum inter hebraicam, Vulgatamque lectionem discrimen interesse compertum est. Verba siquidem hæc hebraica וכדי בזיון וקצף non desunt, qui interpretentur = Tanquam sufficiens contemptus, *vel* juxta sufficientem contemptum erit, & ira; *vel* juxta sufficientiam (idest mensuram) contemptus & ira sit, *seu* ira est = Cujus quæso ira nisi Regis? juxta igitur hanc expositionem, quæ in hebraicis verbis continetur, Vulgati lectio cum hebraica quammaxime cohæret.

Sub Cap. 2. hujus Libri ℣. 7. cum habeat hebraicus textus היא אסתר בת-דודו *bi esther bath-dodo*, carpitur a Sixtino Vulgatus, Romani Correctores Bibliorum vapulant acerrime ab ipso, ac dente prorsus canino mordentur, juxta solitam honestatem, & charitatem eorum, qui Ecclesiam reformasse gloriantur. Contendit quippe Censor non fuisse dicendam *filiam fratris sui*; sed *patrui sui*, (Estherem); id quippe vox hebraica דודו significare ab eodem existimatur.

Jam alibi de voce ista *dod* sufficienter disseruimus; id unum modo adjungere in Vulgati defensam possumus, vocem scilicet illam significare quidem consanguinitatis gradum sed quemnam indigitet non satis in comperto esse, cum ejus vera significatio dubietatem præseferat aliquam, ut patet ex diversis Interpretum opinionibus; quemadmodum & vox *Fratres* apud Hebræos modo veros *Fratres*, modo vero *consobrinos* importat. Josephus profecto, Abenezra, Syrus, antiqua versio Latina, & codex Hieronymianæ versionis constanter Mardochæum veluti Estheris patruum agnoscunt. Si autem velimus cum multis excidisse ex vetustis codicibus vocem illam *patris* adeo ut legendum sit = qui fuit nutritius filiæ fratris (*Patris*) sui = Nunquid erit aliquod in Vulgata mendum Religioni, & pietati, infestum adeo, quod eædem penes Catholicos periclitentur? nullum profecto damni tam ingentis periculum.

Ad ℣. 9. ubi legimus = & præcepit eunucho, ut acceleraret mundum muliebrem = ab Hebraico textu discessisse Vulgatum ex ferario arbitratur Sixtinus, cum accelerationem istam Regi adscriptam videamus. Insuper in eodem ℣. cum legat Interpres noster = & tam ipsam, quam pedissequas ejus ornaret, atque excoleret = non suscipitur pacato animo a Censore, cum hebræa præseferat = & mutavit eam, & puellas ejus in bonum gynæcei = idest meliorem ei habitationem decrevit.

Quis tamen non videat in textu illo hebraico diversam contineri lectionem, si non relate ad sensum, saltem ad modum ipsum exprimendi? LXX. Interpretes ita locum illum interpretati sunt καὶ ἐχρήσατο αὐτῇ καλῶς καὶ ταῖς ἄβραις αὐτῆς ἐν τῷ γυναικῶνι & usus est illa bene, & ancillis ejus in gynæceo: idest bene se gessit cum illa, & ejus pedissequis. Vulgatus autem cum alterum Eunuchum sibi subordinatum habuisse supponat Egeum eidem præcepisse refert, ut se bene gereret cum Esther, & puellis ejus; quod idem est, ac si Egeus ipse bene se cum illis gesserit, ut LXX legunt. Hunc eumdem sensum in Hebræa agnovere Vatablus, qui explicat: quod reddit eas formosiores, & elegantiores in gynæceo, Junius, & Tremellius, qui ajunt conditionem optimam Estheræ, ejusque puellis datam fuisse ab Egeo in Gynæceo. Cum igitur mutatio in bonum possit ad ornatum muliebrem non minus intelligi, quam in ordine ad habitaculum in gynæceo, cur Vulgatus reprehenditur, si in sua lectione utrumque intellectum retinuit? ornare enim, & excolere aliquem referri potest ad vestes, ad epulas ad habitaculum, & ad omnia simul, quod est credibilius. Quæ deinceps opponit in Vulgati lectionem sub hoc Capite nullius prorsus momenti sunt, si sensum, non verborum sonum attendamus.

§. X.

AD Caput 3. ℣. 7. cum habeat Hebræa הפיל פור הוא הגורל *biphil phur buhaggoral* nempe = projecit phur, idest sortem = Vulgatus autem converterit = missa est sors in urnam, quæ hebraice dicitur Phur = irridetur a Sixtino quammaxime, cum vox illa *Phur* non hebraica habeatur, sed Persica; Hebræi quippe *sortem Goral* appellant.

Quid mali si jam Hebræi sibi vocem illam adoptaverant dum sacer Interpres hunc Librum transferebat, eorumque praxim suo tempore vigentem exposuit? nonne Festum *Phurim* apud Hebræos institutum ab hoc eventu fuit, quod quidem *festum sortium* interpretantur? omittamus Pagninum, qui vocem *Phur* hebraicam esse arbitratur, atque

atque significationem *conterendi* importare supponit. Flocci pariter facimus alteram Sixtini in Vulgatum nostrum exprobrationem, qua inquit de suo adiecisse *in urnam;* cum & in galeam, & in sinum, & in hydriam & in situlam sors conjici potuerit: quis etenim non cognoscat a S. Hieronymo *urnæ* nomine quodcumque vas, in quo recipiebantur sortes, fuisse appellatum? ad quid ergo Sixtinus effervet?

℣. Ultimo hujus Capitis cum habeat Hebræus = Urbs Susan perplexa erat = increpat vulgatum Sixtinus, eo quod verterit = Cunctis Judæis, & qui in urbe erant flentibus = Quid tamen in sensu habetur discriminis? nonne credibile quamvalde est, quod Judæi non solum, sed Cives etiam alii lacrymati sint, audita nefaria lege de futura tot innocentium virorum mulierum, & infantium internicione, quorum plurimi necessitudine, ac familiaritate cum reliquis Civibus juncti dubio procul esse debebant? in quo ergo peccavit Interpres noster?

Idipsum reponimus ad ea, quæ Sixtinus exprobrat in Vulgatum nostrum ad ℣. 1. Capitis IV. ubi ait in hebraica legi = indutus est sacco, & cinere = proindeque Interpretem nostrum ad veterum consuetudinem hoc in loco respexisse, cum ex hebraica lectione Mardochæum sacco cineribus conspersо indutum moneamur, ait censor; præponimus videlicet ab Interprete legitimum sensum esse redditum quidquid Sixtinus expostulet. Cur in hebraica non admittitur syllepsis quæ per partes varie fit? alicubi enim aliquid detractum cernitur, quod fit voce tantum non etiam significatione commune? dum itaque Hebræa legit = indutus est sacco & cinere = cur non poterit intelligi indutus est sacco, & cinere conspersit Caput suum? Hic siquidem, erat, apud Hebræos præsertim, mos lugendi, cum maximo angebantur mœrore.

Ad Caput 4. ℣. 11. Verba ista *pro signo clementiæ* in hebraicis, Græcisque deesse codicibus minime inficiamur; nunquid propterea inepte fuisse apposita dicemus? nonne integritatem lectionis in tuto sinunt? clariorem tantummodo sententiam reddunt.

Deesse in Hebræo sub Cap. 5. ℣. 6. hæc Vulgati verba = postquam vinum biberat abundanter = adfirmat Censor noster, cum hebraica hæc verba במשתה יין *bemischtteh jaiin*, *in convivio vini* solummodo significent.

Regem Assuerum postquam vino incaluerat aliquantulum, Reginæ amplum illud promissum de dimidia Regni parte concedenda si exposceretur, fecisse non solum Vulgatus, sed & Græci Interpretes adfirmant scribentes Ἐν δὲ τῷ πότῳ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ἐσθὴρ In potatione autem dixit Rex ad Esther *inter poculorum lætitiam* Josephus, Ruffino Interprete: *Cum bibisset vinum*, Junius, Tremellius, & Piscator reddunt. Hæc interpretamenta cum Vulgato peroptime cohærent.

Vulgati lectio tandem in errore comperta existimatur ab Amama sub ℣. 4. Capitis 6. quæ cum habeat *interius atrium*, Hebraica vero החיצונה *bachitsonah*, *exterius* nullimode ab errore excusari posse opinantur quotquot in Vulgatum debacchari lætantur, magisque in Catholico-Romanam Ecclesiam.

Quæstionem a Catholicis moveri non posse fatemur an legat Hebraica *exterius*: id enim ex facto, evidens est. An autem semper sic legerit est incertum, cum Græca legant *in aula*; Itala antiqua habet *in Regia*, ut patet ex MS. Corbejen., & Pech. a Sabatiero citatis. Et tandem vox illa *interius* intelligi potest de atrio quodam interiore palatii, quod tamen exterius esset in ordine ad Regis basilicam, in qua thronum habebat. Uno denique vel altero legamus modo historica veritas minime læditur dummodo sensum verbis legitimum affigamus, qui siquidem in verbis etiam Vulgati reperitur, ut per se patet ex dictis. Alia, quæ in Capite isto, & sequenti contra Vulgatum proponuntur objecta, utpote levia satis, omittimus.

Sub Cap. 8. aliqua Sixtinus omnino castiganda reperiit; præsertim ad ℣. 10. in quo plurium vocum hebraicarum nihil affecutum fuisse Vulgatum libere adfirmat, eo quod hebræa verba ita sonent = & missæ per manus cursorum in equis equitantium velocissima animalia, mulos filios equorum =.

Breviter dicimus cum Calmeto duas istas hebraicas voces רכש *rechesch*, atque האחשתרנים *bachastranim* admodum esse obscuras; verum *rechesch* intelligi potest pro equo currui apto, cursu velocissimo, quo uti solent veredarii: pro *bachastranim* autem *mulos* varii Interpretes usurpant. Hæc utque omnia satis ex Vulgati lectione percipiuntur, si vim nominis *veredarii* attendamus eos quippe cursum velocissime perfecisse, eisque ad currendum animalibus usos, quæ tanto negotio magis habebantur idonea, dubio procul credamus oportet, ita exigente rei gravitate. Quid ad nos ergo sive mulos, sive dromedarios adhibuerint, sive Camelos? satis est quod regias literas expedite detulerint; idque nobis significet Vulgati interpretatio, neque enim quid ultra refert hebraicum exemplar, quamvis in ordine ad circumstantias facti diligentiorem quamdam enarrationem exhibeat.

Ad ℣. 11. ejusdem Capitis opinatur Sixtinus ex Serario verba hæc hebraica את-כל-חיל עם ומדינה *& col-chel ham umdhinah*, vertenda esse *cum ope, & auxilio roboris populi, & provinciarum*. Pagninus tamen convertit = & omnem exercitum populi, & provinciarum, qui eos opprimerent = seu, qui eos opprimere vellent. Non jussisse credendus est Assuerus, vel ut Judæi regios milites, & exercitus interficerent; vel exercitum ipsum ad interficiendos Regis subditos adhiberent, nisi opus esset, sed tantummodo concessisse Judæis ut convenirent in singulis Civitatibus, atque adversus inimicos suos, qui tentarent eosdem Judæos interimere juxta literas ab Aman directas, libere consurgerent, eosque interficerent, rerumque suarum poti-

ren-

rentur; hunc sensum in Pagnini versione, in Vulgata, nec non in Græca reperiri compertum est.

Sub V. 25. Capitis 9. male a Vulgato verbum אמר *amar* ad Estheram referri arbitratur, cum potius Rex ipse dixerit eidem non Regi Regina, ait Sixtinus.

Si intemeratum prorsus hunc textum ad nos pervenisse possit ostendi, fatemur nonnihil in Vulgata Interpretatione ab hebraica esse deviatum, si grammatico rigori velimus insistere. Quis tamen spondeat literulam ה ad finem illius verbi אמר olim existentem non excidisse? Scio exprobrari in Catholicos a Protestantibus, dum ista reponunt, ac hujuscemodi responsiones tanquam desperatorum effugia considerari. Veruntamen si æquo animo hæc ipsa recipiant suo non esse destituta fulcimine fateri cogentur. Suaderi non possumus, a S. Hieronymo linguæ Hebraicæ rudimenta fuisse nescita adeo, ut in quo genere verborum voces constitutæ essent non intellexerit; si igitur in sua ex hebraica veritate interpretatione verbum prædictum non ad Regem sed ad Estheram retulit, credibile est in S. Doctoris codicibus in genere fœmineo fuisse exaratum; & sane hoc totum ex ipso sermonis ordine videtur exurgere; legit quippe hebræa = & cum venisset ipsa coram Rege dixit; revertatur cogitatio ejus mala &c. = ad quid venerat Regina coram Rege, nisi ut eum obsecraret? Si autem non ipsa, sed Rex locutus existimatur, cur per aliquem accentum, vel alterum signum non secernitur verbum illud, ut ad Reginam ingressam minime pertinere dignoscamus? Profecto necesse est, ipso exponente Sixtino, quod subintelligamus post verbum illud, nomen *Rex*, ut, juxta ejus interpretationem, ordo sermonis conservetur. Non nescimus quid respondere Censor noster adhuc possit; nullo scilicet accentu, vel signo opus esse ad verbum אמר sejungendum a Reginæ persona, cum satis per masculinum genus, in quo est, verbum ipsum sejungatur. Hoc tamen, nisi prius in eodem genere semper extitisse demonstretur, minime suffragari posse compertum est.

Alia nonnulla per Sixtini censuram in hoc capite perstricta conspiciuntur, quæ sicuti alia permulta a Sixtino collecta, cum nullius fere momenti videantur, legentium præcipue Tyronum, pro quibus scripsimus, mentem diutius onerare non delectamur. Nihili pariter ejus facimus judicium de septem postremis hujusce libri capitibus, quæ inter apocryphas Scripturas ex aliquorum auctoritate reponenda pronunciat. Nos enim Ecclesiæ illius, quæ columna est, & firmamentum veritatis, doctrinæque divinitus traditæ fidelissima custos veneramur judicium. Hoc autem non quidem singulari aliquo imponendi genio, Ecclesiæ Pastores Tridenti in Spiritu Sancto congregati pronunciarunt de Estheris libro, ejusque singulis partibus, quemadmodum in Vulgata continebatur; quidquid in eosdem Patres Hetherodoxi calumniari moliantur, sed ejus assistentia fulti, qui in medio duorum etiam, vel trium, si in suo nomine congregarentur se fore promisit, Canonicitatem totius libri Estheris declararunt, cunctis fidelibus Christi proposuerunt, antiquiorum Ecclesiæ Patrum, atque conciliorum prementes vestigia, qui totum prælaudatum librum tanquam divinum agnoverunt, quidquid nonnulli Doctores privata sua opinione de eodem cogitaverint. Hac de re Controversistæ Catholici videantur.

§. XI.

PLurima adhuc pro Vulgati lectione, ut Sixtini, aliorumque accusationes retundamus essent adjungenda in hoc Apologetico nostro; rerum tamen circumstantiæ diutius in hujuscemodi contentionibus immorari nequaquam permittunt; quæ propterea urgentiora videntur objecta in Vulgatum, ex iis, quæ supersunt adhuc, oppositionibus per Criticos propositis seligemus; ut quod in nota (49.) ad Pag. 304. primi Voluminis spopondimus, ex parte saltem adimpleamus.

Occurrit itaque in primis V. 6. Psalmi 38. qui in Hebraica deesse prædicatur quoad illa verba = Veruntamen universa vanitas omnis homo vivens = Deesse in hebræis codicibus sententiam istam quoad verborum sonum concedere possumus. cæterum in Pagnini, & S. Hieronymi versionibus ita legitur = Omnia enim vanitas omnis homo stans semper = Pagninus vocem *semper* non agnoscit; horum autem translatio literalis est cum habeat Hebræa כל-הבל כל-אדם סלה *col-Hebel col-adham Selah*.

Psal. 43. V. 15. in Vulgata legimus = Posuisti nos in similitudinem gentibus = cum tamen, ajunt, ipsemet S. Hieronymus in Epist. 135. juxta Hebraicam legendum esse = posuisti nos proverbium gentibus = tueatur.

Clariorem reddi expressionem, juxta S. Hieronymi translationem ex hebræo, inficiari non possumus; legitimum tamen, & in Vulgatæ lectione sensum haberi duplici de causa ostendi potest; & quia scilicet verba illa ita possunt intelligi = facis ut dicant gentes de homine vili, & infelici: vilior est, vel infelicior Judæo = Quid est *in similitudinem*, ait S. Augustinus enarrat. in psal. 43. ? quando maledicentes homines similitudinem dant de eo, quem detestantur = v. g. Sic puniaris, sic moriaris sicut &c. Deinde *similitudines* quam sæpe pro parabolis, & proverbiis usurpantur; sive pro irrisionibus, & fabulis; uno verbo hebraica dictio משל *masal*, *proverbium*, *fabulam*, *similitudinem*, & *parabolam* interpretati sunt. Sanctus autem Hieronymus in sua ex hebraico versione *similitudinem* retinuit, quamvis in laudata Epistola vocem *proverbium* esse usurpandam affirmet.

Ad V. 14. Psalmi 44. superfluere nonnulli contendunt pronomen *ejus* in Vulgata nostra, cum Hebraica legat = Omnis gloria filiæ Regis intrinsecus = Pronomen tamen istud retinuere, tanquam ex LXX. Inter-

Interpretum versione legitime insertum, atque ex Hebraica antiquiori exhaustum S. Hieronymus in Epistola ad Principiam, & in Comment. super Psalmum istum, nec non S. Augustinus in suis enarrationibus. Si autem hebraicam phrasim attendamus non semel hujuscemodi pronomina ad emphasim quamdam sermonis replicata conspiciuntur; an autem hoc in loco legendum sit nec ne ex uno punctulo *Mappich* in litera ה inserta dependet; si enim scriptum erit כל-כבודה *omnis gloria ejus* legendum: si vero punctum in ea litera desit, tunc pronomen *ejus* supprimendum. A Rabbinis itaque Massoreticis hæc controversia potius dependet, num scilicet, jure punctulum istud omiserint? In latina oratione profecto superfluit vox illa *ejus*. Verum si in eadem constituatur, nullus est error; a quibusdam etiam codicibus Græcis excidisse facile est, atque articulum τῆς pro αὐτῆς relictum esse nonnulli rentur.

℣. 10. Psalmi 46. ubi legit Vulgata = Quoniam Dii fortes terræ = legendum esse *Dei* in casu secundo arbitrantur nonnulli etiam Catholicorum, auctoritate Justini contra Tryphonem disputantis, aliorumque Græcorum permoti; nec non ex latino Psalterio inter opera S. Hieronymi existente.

Oppositum omnino præclarissimi tuentur Scriptores, & merito quidem cum ex Hebraica lectione, variæ interpretationes videantur insurrexisse. Tigurina siquidem legit = quoniam Diis protectoribus terræ &c. = S. Hieronymus in suis Comment. retinet lectionem nostram, in sua autem ex hebraico versione = quoniam Dii scuta terræ = legit; idipsum habet S. Augustinus. Cum tamen legamus in Græcis τοῦ θεοῦ non est incredibile ait Bellarminus varias fuisse in hujuscemodi exemplaribus lectiones, quarum selectiorem elegerit, ac retinuerit S. Hieronymus in sua quam fecit Psalterii emendatione.

Psalmo 54. ℣. 8. cum habeatur in Vulgata = expectabam eum, qui salvum me fecit a pusillanimitate spiritus, & tempestate = legendum ex hebraica tuentur *ut salves a spiritu tempestatis, & turbinis*, quemadmodum revera S. Hieronymus ex hebræo est interpretatus.

Istorum opinioni nequaquam refragamur si de literæ sono instituatur sermo; si vero sensum attendere velimus, eamdem sententiam in utraque lectione contineri compertum est; vox enim hebraica סעה *Sobba*, quæ teste Bellarmino alibi non reperitur, proprie concitationem, atque commotionem significat; concitatur autem animus, dum gravi timore concutitur, si pusillanimitate vincatur, ac fortitudine sit destitutus; ab hac itaque animi dejectione liberari exoptabat Regius Psaltes, quæ fortassis maximum erat in ea circumstantia periculum; viri quippe magnanimi in angustiis cum non dejiciantur spiritu, facillime easdem evadunt. *Pusillanimitatem* legebant, vel *pusillum animum* S. Augustinus, & S. Hilarius; Psalterium etiam Romanum, & Ambrosianum eamdem vocem retinebant.

Alia plura, quæ notantur in Psalmorum libro cum jam a viris clarissimis Bellarmino, Lorino, Richardo Cenomano Franciscani Ordinis Doctore, aliisque insignibus Scriptoribus pertractata sint, atque discussa, ad alia perlibenter gradum facimus.

Ad Caput 12. Libri II. Macchab. Cap. 43. non *duodecim millia*, sed *duo mille* cum Græca legendum opinantur quamplures. Verum contra communem omnium Latinorum Codicum consensum non tanti facienda videtur Græca lectio nostræ ætatis, ut ea sit omnibus illis præferenda. Apud S. Prosperum *duodecim millia* legimus, quamvis *talenta* pro *drachmis* retineat.

§. XII.

IN Vulgatæ lectione ad Caput I. S. Matthæi ℣. 11. unam deesse generationem, eamdemque ex Libro 4. Regum Cap. 24. ℣. 6. & ex Lib. 1. Paralip. Cap. 3. ℣. 15. esse supplendam tuentur; adeo ut legendum non sit cum Vulgata = Jechonias autem genuit Salathiel = sed = Jechonias autem genuit (alterum) Jechoniam = vel potius, ut alii malunt legendum est ad ℣. 11. *Josias autem genuit Jechoniam*, vel *Joakim*; *Joakim autem genuit Jechoniam*.

Multa profecto ad hujuscemodi firmandam lectionem proferri posse minime diffitemur, quamvis innumeras expositiones, quibus Vulgatæ lectio justificetur, a Commentatoribus excogitatas pariter non ignoremus; earum etenim quamplures apud Criticos sacros conspiciuntur. Nihilominus sunt, qui putant depravatam minime esse Vulgatam nostram; sed hoc ipso modo, quo legitur, a S. Evangelista hunc locum fuisse exaratum in Evangelio, qua de re hanc apud Criticos sacros conjecturam proponunt „ Lectio nostra vetustior est, & plu„ rium codicum auctoritate nixa; Syrus „ etiam, Arabs, Ethyopicus, & Evange„ lium Hebraicum tam Munsteri, quam „ Merceri, tali pacto legunt... Recte ergo, „ sic legitur, prout & Kimhi legit ad I. „ Chronic. 3. ℣. 15. *Josias genuit Jechoniam*, „ Nepotem scilicet ipsius ex Patre Joakim. „ Ille autem, qui non erat dignus luctu, „ & sepultura Regum Juda, Jeremiæ 22. „ ℣. 18. non certe dignus erat, qui Ge„ nealogiæ Christi insereretur „ Ex his apparet non esse incredibile quod Joakim a S. Evangelista fuerit prætermissus; si enim in aliquibus exemplaribus olim legebatur, qui fieri potuit, ut exciderit ab omnibus? codex Colbert. optimæ notæ sub num. 4051. apud Sabatierum: codices Vercellensis, & Brixianus, ac Corbejens. apud Blanchinium legunt cum Vulgata.

Sunt inter Criticos sacros, qui opinantur ad Caput 3. S. Lucæ ℣. 24. Duas generationes superfluere, nempe *Mattath*, & *Levi*; quam opinionem Joannes Cordesius duabus dissertationibus acerrime propugnavit.

Illius tamen argumenta præcipua brevi stylo in Criticorum Synopsi confodiuntur.

Ire-

Irenæus quippe, aliive Patres de gradibus Genealogicis varie locuti creduntur, parumque accurati in numeris recensendis existimantur. Verum etsi concedere velimus Septuaginta duas generationes a Christo ad Adam intercessisse, quemadmodum S. Irenæus arbitrabatur, qua necessitate compellimur duos terminos *a quo*, ut ajunt & *ad quem*, Christum videlicet, & Adamum inter generationes connumerare? hisce itaque subtractis, ac Josepho, cujus filius non erat Jesus, neque ad istam Christi genealogiam a S. Luca contextam pertinebat jam 72. juxta computum S. Irenæi, habentur inter Christum, & Adam generationes. Apud aliquos Ecclesiæ Patres mutilam profecto duabus generationibus Patriarcharum seriem in Vulgata conscriptam intuemur, quemadmodum, & in variis Græcorum codicibus; in Latinis tamen exemplaribus Vercellensi, & Veronensi apud Blanchinium Progenitorum Christi series, ut in Vulgata nostra computatur.

Ad idem Evangelium S. Lucæ Cap. 11. ℣. 41. tradunt nonnulli insititia esse verba illa, *quod superest* cum Græci codices habeant solummodo πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην verumtamen quæ sunt vobis date eleemosynam, sicque legebant Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, aliique Patres.

Qui vel tantisper animadvertit quot, quibusve modis textum hunc exponunt Commentatores via Vulgati lectionem carpere audebit. Nemo unus eorum est, qui Græcum textum prout sonat rigide intellexerit; hinc Erasmus, Camerarius, & Beza subaudiri volunt præpositionem κατὰ adeo ut legendum sit κατὰ τὰ ἐνόντα idest *quæ suppetunt*, vel *pro facultatibus vestris*, vel *quantum potestis*; ita ferme reddunt, & exponunt hunc locum, qui etiam extra Catholicæ Ecclesiæ castra dispersi sunt. Quid ergo mirum si Vulgatus legitimum sensum a Spiritu Sancto intentum, nobis reddidit? non tamen quod verbum illud *superest* intelligi debeat pro *redundat*, sed impendendum pauperibus, quod superest commonemur, idest quod maxime possumus. In hunc sensum, si usurpetur Vulgatæ textus cum Græca lectione cohæret quammaxime; hinc Augustinus in Enchiridio, ut Vulgata legit, hanc Lucæ auctoritatem recitat, sicque scriptum est in Codicibus Colbert. & Vercellensi.

Contra Vulgati lectionem obmussitant Criticorum quidam ad ℣. 46. Capitis 4. S. Joannis eo quod transtulerit *Quidam Regulus*; cum potius *Regalis* scilicet *Minister* legendum arbitrentur, cum tali pacto S. Hieronymus etiam super Isaiam sit interpretatus, eum appellans in aula Regia *ministrum*, vel *Palatinum*.

Incerti sumus omnino de germana illius textus lectione, cum revera nesciamus an codex originarius legerit βασιλικὸς vel potius βασιλίσκος; Erasmus in ea ex sententia est, ut βασιλίσκος sit legendum; vel quod vir iste ex genere Regio, vel quod Magistratu, munereque Regio fungeretur. Plurimi insuper Codices versionis antiquæ Italæ *Regulum* habent. Ita pariter legebat S. Gaudentius Brixiensis, Codex Colbertinus, aliique Codices plurimi, qui a Sabatiero referuntur; nec non codices Vercellensis, & Veronensis apud Blanchinium; aliique Commentatores quam plurimi apud Criticos sacros eamdem lectionem retinuere. Eccur ergo tam libere in versionem Vulgati Interpretis debacchantur Hetherodoxi, si ex ipsis eorum Commentatoribus in tuto est illius lectio?

Actorum Cap. 1. ℣. 13. Cum in Vulgata scriptum sit = & cum introissent in Cœnaculum, ascenderunt, ubi manebant Petrus &c. = non sine stomacho Criticorum plures lectionem istam suscipiunt, cum in eadem verbum *introissent* ad Cœnaculum referatur, quod revera *ad urbem* referri debet; ad Cœnaculum vero alterum verbum *ascenderunt*.

In hoc itaque, ni fallimur, inter Græcum, & Vulgatum exemplar intercedit discrimen quod virgula post vocem *cœnaculum* interiecta est, cum post verbum *introissent* foret interponenda, ut sensus iste elici posset ex litera = & cum introissent (urbem), ascenderunt in cœnaculum =.

Quid tamen si *cœnaculi* nomine aliquod templi conclave intelligamus, quod prius ingressi sint, deinde vero in superius ascenderint, ubi commorabantur Petrus, & alii Apostoli, postquam ab olivarum monte viri illi Galilæi reversi sunt? Nonne hoc in casu optima est lectio Vulgati, sinceramve historiæ veritatem enunciat? paulo ante, eorum regressum Jerosolymam, proindeque ingressum in Urbem Vulgatus recenset: unde hoc in ℣. specialius quid ab eis gestum enarrat. Si autem *cœnaculi* nomine domum cujusdam privati hominis velimus intelligi, nonne & in ipsa cœnaculum, & cubiculum alterum aliquanto superius esse poterant? Non abs re igitur Vulgatus noster lectionem exhibuit, quam & MSS. Laudianum, Cantabr. & S. Augustinus lib. de *unitate* Ecclesiæ retinuerunt.

Sub capite 2. Actorum pariter, non apte redditam a Vulgato ad ℣. 24. sententiam illam *solutis doloribus inferni* tuentur Criticorum quamplures, quod Græci codices habeant ὠδῖνας θανάτου *dolores mortis*.

Utramque lectionem veram esse compertum erit cuicumque Scripturæ phrases attendenti. *Mortis* enim voce sæpe sæpius *perditionem æternam* significari, quemadmodum, & *inferni* nomine idipsum exprimi, non est qui nesciat, sive igitur unam, sive alteram detineamus vocem, nonne eumdem elicimus sensum si velimus; dissolvit igitur Christus dolores inferni, hoc est *dolores, & potestatem mortis, & inferni*, quam super ejus populum exercebant. Hinc nonnulli etiam Græcorum codices pro θανάτου legunt ᾅδου; eamdemque lectionem in codice Laudiano in cap. 12. libri 3. S. Irenæi, & in Syro possumus intueri.

Epistola ad Romanos cap. 9. ℣. 25. juxta Vulgatam lectionem, superfluere vocibus istis *non dilectam dilectam* existimatur ea tamen verba legebant Ambrosi. Comment. in

in Epist. ad Rom. Cyprianus lib. 3. Testim. S. Hieronymus quæst. 10. ad Hedibiam, S. August. lib. 1. ad Simplic., & lib. 22. contra Faustum cap. 89. Codices etiam Sangerman. & Claromont. eadem verba præseferunt.

Ad Caput ejusdem Epistolæ 11. ℣. 33. *In investigabiles* legendum arbibrantur nonnulli, Revius tamen, si per vocem *investigabiles* intelligamus quod ne vestigari, hoc est inquiri viæ Domini possint, recte legi adfirmat *investigabiles*. Erasmus etiam putat *investigabiles* idem esse, ac *impervestigabiles*. Hunc profecto sensum voci illi semper fuisse tributum opinamur; hinc *investigabiles* habebat Itala antiqua, S. Irenæus, Novatian. Lib. de Trinit. S. Augustinus Epistola 140. Cyprian. Lib. 3. Testim. Auctor Libri de *Vocat.* Gent. Hilarius pluribus in locis, & S. Hieronymus, esto aliquando etiam *ininvestigabiles* legat, sensus autem in utraque voce idem est.

In Cap. 2. ℣. 14. Epistolæ ad Colossenses cum habeat Vulgata nostra = delens, quod adversus nos erat chirographum decreti = reprehenditur, quod Græca legunt τοῖς δόγμασι *in decretis*. Verum Romana, & alia Latina exemplaria, paucis exceptis, legunt *decreti*. S. Irenæus lib. 5. cap. 17. legit *debiti*; S. Ambrosius in lib. *de Apologia David* legit cum Vulgata; & S. Paulinus Epist. 37 habet *edicti*; apud S. Pacianum denique serm. de Baptis. *Chirographum mortis* scriptum est. Cornelius a Lapide in hunc Apostoli locum Vulgati interpretationem naturaliorem esse, atque magis idoneam contendit, quamvis in nullo a Græca lectione fateatur differre, cum apud Græcos, & Latinos Scriptores quam sæpe dandi casum pro casu gignendi usurpatum comperiamus.

Plurima alia si tempus, aliæque rerum conditiones ulterius progredi nobis darent, essent adhuc pro Vulgati lectione huic nostræ subnectenda lucubratiunculæ, non ea sermonis venustate, qua par esset, revera conscriptæ. Suscipias tamen benigno animo, quæ pro mea ingenioli exiguitate tibi sacrarum Scripturarum studioso Tyroni offerre potui; neque vel crocitantium corvorum strepitum, vel ranarum raucos formides susurros in Vulgatæ Versionis lectionem Ecclesiæ Catholico-Romanæ auctoritate susceptam, & comprobatam eructatos; cum inania terricula hæc omnia sint, quæ veluti ad ignem cera, nives ad solem, ad ventum nebulæ, dissipantur, perduntur, eliminantur.

Finis Apologetici.

CON-

CONCILIATORII BIBLICI
LIBER

In quo præcipui sacri textus specie tenus pugnantes conciliantur, & explicantur.

CUM Scriptura sacra sit ipsum Dei Verbum a viris Propheticis interno S. Spiritus afflatu perscriptum, nemini dubium esse debet in sacris Voluminibus, eodem regente divino atque dictante Spiritu veritatis conscriptis, nihil revera pugnans & adversum inveniri: enim vero sicut a summa veritate falsum aliquid aut mendacium etiam levissimum procedere nequit; ita verum sibi aliqua ex parte repugnans videtur prorsus impossibile. Quamobrem præclare omnino S. Justinus Martyr: a *Nusquam audebo*, inquit, *vel hoc in animum inducere meum, vel eloqui, ut dicam adversari sibi invicem Scripturas: verum si quæ Scriptura ejusmodi esse videatur, & obtentum, quasi adversaria sit alteri, habeat; omnibus modis persuasum habens nullam Scripturam ab alia diversam esse; ipse me potius quæ dicta sunt, non intelligere fatebor*. Aureum plane dictum, & quod omnibus sacræ Scripturæ studiosis animo constantissime debet observari. Nec minus apposite S. Augustinus b *Cum in voluminibus sacrarum Literarum, seu futurorum quid spiritu Prophetico prænuntiantibus, seu præteritarum historica veritate narrantibus, seu vitæ monita Apostolica auctoritate tradentibus aliqua veluti diversum sonante sententia, vel movetur Lector, vel sollicitatur Auditor, certa & inconcussa fide teneri debet, unius atque ejusdem Spiritus, & ejus præter quem nihil est veritatis, apertius alibi, paulo occultius alibi sonare mysteria. Ac proinde si quid occulta significatione suspensum, aut a scribente breviter indicatum, minusque quam humani cordis obtusio poscebat, expositum est, hic lucidius apparere, ibi altius latere, nusquam deesse noverit veritatem*. Hinc sedulo monebat c: *Conandum est efficere, ne aliqua absurditas, vel repugnantia putetur esse in sacris Scripturis, quæ opinionem Lectoris offendat*. Præiverat Origenes sacrum interpretem his verbis admonens: d *Contraria quæ videntur esse in Scriptura, non ita esse debet ostendere, qui fideliter & integre sacrorum Voluminum colligit sensum*.

a *in Dialog. cum Triph. Iudæo.*

b *lib. de pr. & grat. cap. 1.*

c *de Genes. ad lit. ca. 8.*

d *in cap. 3. ad Rom.*

Consulto igitur postremam hanc præsentis voluminis partem damus in dissolvendis apparentibus Antilogiis & conciliandis textibus in speciem pugnantibus, ne divini Codicis constantissima veritas aliqua ex parte nutare videatur. Non me latet hoc argumentum jam a plurimis cum Veteribus, tum Modernis fœlicissime fuisse occupatum: præluxerunt olim in eo S. Hieronymus in quæstionibus Hebraicis, & suis in sacros Auctores Commentariis; S. Augustinus quæstionibus in libros veteris Testamenti, atque eximio opere de Consensu Evangelistarum. Suam etiam præcipuam in eo posuerunt operam e Recentioribus Richardus Cluniacensis sub ann. M. C. LX. Andreas Altamerus circa annum MLXXXI. Seraphinus Cumiranus; Jacobus Tirinus, Dominicus Magrius, Michael Waltherus, Joannes Thaddæus & alii bene multi; quibus, quod spectat ad Pentateuchum, prævivit R. Manasses Ben-Israel. At fruantur laude sua, quotquot sunt illi viri clarissimi qui copiosos manipulos in hac messe fecerunt: nihil enim hac mea lucubratiuncula præclaris & ingentibus eorum operibus derogatum volo imo qualecumque hoc Spicilegium, non tam meis, quam eorum studiis ex parte acceptum refero: tametsi ea mihi mens non sit, omnia illorum sectari vestigia, atque tempus ponere & perdere in conciliandis illis levioribus antilogiis, quarum solutio, etiam tironibus passim fit obvia. Eos dumtaxat commemorabo textus, qui viris eruditis non-nihil negotii facessunt. Ut autem ordine & concinna serie procedat hic labor, per singula veteris & novi Testamenti capitula leviter excurremus, & præcipuarum si quæ in eis occurrant, specie tenus contradictionum, decisionem, qua fieri poterit nitida brevitate, proferemus. (*)

CA-

(*) Pro Eruditis cum scripsisse asseveret Auctor noster; nos autem novellis divinorum studiorum amatoribus prodesse cupientes plurima hoc in Libro ab eodem omissa supplere curavimus.

CAPUT I.

Ex Libro Genesis.

§. I.

CAp. I. v. 5. *Appellavitque Deus lucem, diem; & tenebras noctem*: qui fieri potuit, inquies, ut jam esset dies, cum nondum existeret *luminare majus ut præesset diei* v. 16. nec adesset Sol qui diem a nocte disterminat. *Responsio.* Lux illa primigenia quæ tres priores mundi dies instituit & distinxit, Solis brevi futuri vices agebat, & assiduo suo motu totum aeris terrarumque ambitum perlustrans, sui splendoris præsentia vel absentia, diei noctisque vicissim intervalla descripsit, donec quarto die conditum Solis corpus, *Illi rerum omnium primigeniæ luci dignum ac triumphale vehiculum esset*, ait præclarissime S. Basilius. a (1)

(1) a homil. ad pag. 7.

Ibidem v. 12. *Producant aquæ reptile animæ viventis, & volatile super terram.* Non consentiunt ista cum sequentibus v. 24. *Producat terra animam viventem in genere suo jumenta & reptilia*. Neque cum his cap. 2. v. 19. *Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, & universis volatilibus cœli, &c.* Enim vero si aqua sit omnium reptilium & volatilium matrix, qua ratione terra eorum origo affirmatur? Quod si etiam aves ex aqua prodierunt, cur non in aquis sicut pisces velut in nativo domicilio deliciantur? *unumquodque enim* (ait Aristoteles) b *in eo est ex quo est.*

b lib. 2. de cœlo cap. 7.

Responsio *ad primum*, Reptilia dicuntur quæcumque pedibus carent; aut habent ita breves, ut ad gressum non sint idonei: sunt autem hæc duplicis generis; terrestria simul & aquatilia: illa jubente Deo producta sunt e terra *die mundi sexto:* hæc vero *die quinto* ex aquis prodierunt. Porro pisces ideo *reptilia* nominavit Moses, quod in suo progressu speciem proreptionis ferant, & ventre aquis incubent quasi repentes & remigantes. *Ad secundum dico* verosimilius videri aves simul cum piscibus ex aqua veluti matrice prodiisse: nam, ait S. Basilius c: *Volantibus ad natalitia quasi consanguinitas quædam est, sicut enim pisces aquam secant agitatione quidem pinnarum ad ulteriora quæ petunt proficiscentes, caudæ vero motatione flexiones sibi rectosque impetus gubernantes: sic & in volatilibus fieri conspicere licet, aerem pennis alisque findentibus, simili natantibus modo, quare cum una sit utrisque conditio, ipsum, inquam, natare; sic una quædam affinitas ex aquarum generatione tributa est.*

c hom. 8.

Consentirem nihilominus S. Augustino dicenti, d Aves esse primitus factas ex aere terræ viciniori, qui cum totus sit aqueus, tum propter vapores ex aquis elatos, tum propter frequentem imbrium in terras delapsum, non absurde *aqua* nominatur. Cui sententiæ favens Rupertus, ait e *Aves esse productas non ex densa aquæ materia, qualis est ejus quæ proprie appellantur aqua,* sed ex aqua tenuiori ac veluti nebulosa. Unde posterioris supra laudati textus verba respective sunt exponenda, ut τὸ volatilibus non ad τὸ *de humo*; sed ad τὸ *formatis*, referatur; ut hic sit sensus; *Formatis de humo cunctis animantibus, & ex aqua volucribus, hæc duo animantium genera adduxit Dominus ad Adam, ut videret quod vocaret ea*: hinc copulativa, & repetit quidem vocem *formatis*, non autem vocem *de humo*. Cum enim hic fiat recensio animalium a Deo productorum, & nomina sibi propria sortitorum ab Adamo, non sane intererat dicere unde illa essent producta.

d lib. 3. de Genesi ad liter. cap. 3.

e lib. 13. de oper. Tri. c. 50.

Ibidem v. 22. *Factum est vespere & mane dies sextus:* His verbis, & totius capitis decursu innuitur Deum sex dierum spatio universam mundi fabricam atque hominem illius moderatorem & incolam condidisse: quibus repugnant hæc cap. II. v. 4. *Istæ sunt generationes cœli & terræ quando creata sunt, in die qua fecit Dominus Deus cœlum & terram*; ubi *in die*, non *in diebus cœlum & terra*, & quæ eorum ambitu continentur, dicuntur esse *concreata* Cui sententiæ favet etiam hoc Syracidis Oraculum: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul.* Hinc S. Aug. f concludit: *Deum universa semel, simulque uno eodemque temporis momento e nihilo produxisse:* dierum vero plurium in singulis condendis mentionem factam, ad comprehensionis nostræ tarditatem juvandam. Quin etiam eo progressus est Philo g, ut *rusticanæ ac fatuæ simplicitatis* esse pronuntiet, putare *sex diebus* mundum esse conditum. Unde ea verba: *Complevitque Deus die septimo, &c.* interpretatur non de numero dierum aliquot, sed de perfectione Universi, quæ per senarium numerum perfectum significatur.

f lib. 4. de Gen. ad lit. cap. 33.

g lib. 1. alleg.

Respons. Verosimilius videtur Deum revera sex dierum naturalium intervallo mundum condidisse, quod utique aperte satis docet Moses cum *Exod.* XX. ex hac veluti constantissima sententia Judæis suadet sex quidem diebus licitum esse serviliter operari, at quiescendum die septimo: *Sex enim diebus*, inquit, *fecit Deus cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt; & requievit die septimo.* Censuit itaque Moses dies in creatione mundi intercurrentes, revera fuisse naturales; alioqui evanida foret illius conclusio: nec legitime colligeret die septima exemplo Dei ab omni opere esse feriandum. Neque his obstant verba *cap.* II. hic enim vox *dies*, sicut & alibi, sæpe pro indeterminato & indefinito tempore supponitur; sic Deuter. XXXII. v. 35. *Juxta est dies perditionis, &c.* Et I. ad Corinth. VI. *Tempore accepto exaudivi te & in die salutis adjuvi te.* Ubi numerus certus pro indefinito accipitur. *Accedit* quod Hebræis mos sit interdum sufficere numerum singularem

pro

pro plurali, & pluralem pro ſingulari: unde cum ex Moſis narratione ſatis aperte conſtet, ſex dies intercurriſſe in mundi fabrica, argumentum eſt hic *diem* indefinite & pro numero plurali eſſe poſitum.

Similiter vox *ſimul* ab Eccleſiaſtico memorata, non deſignat ſimultatem temporis, quaſi res omnes eodem inſtanti fuerint productæ: ſed ſimultatem vel operantis, vel operationis, ut ſignificet omnes mundi partes in rerum exordio continua operatione & nulla per ſex dies interpoſita mora, non ab alio quam a Deo ipſo rerum omnium Opifice eſſe formatas. Atque ſic particula *ſimul* non ad verbum *creavit*, ſed ad vocem *omnia* eſt referenda, ut ſit nomen collectivum omnium ſpecierum, ſignificetque omnia communiter
(2) & univerſaliter eſſe a Deo condita. (2)

Cap. II. v. 1. *Complevitque Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecerat: & requievit die ſeptimo ab univerſo opere quod patrarat.* Duæ ſunt hujus verſiculi partes, quæ inter ſe committuntur: nam ſi opus ſuum complevit Deus die ſeptimo, non ſolido illo die requievit; completio enim operis eſt operatio.

Reſponſ. LXX. Interpretes ut primum nodum ſolvant, pro *die ſeptimo* ſcripſerunt *ſextum*; ſed repugnat Hebræus textus ubi legimus ביום השביעי *baiom haßebii* i. e. *die ſeptimo*. Unde Hebrææ linguæ periti cenſent præteritum *complevit* explicandum eſſe per præteritum pluſquam perfectum, ita ut futurum ויכל *bic* ſcriptum per *vau* converſivum, idem ſonet ac *compleverat*; unicum enim Hebræorum præteritum, omnes præteritorum ſpecies complectitur. At cum Vulgata diſtincte habeat *complevit*, ut illius ſervetur integritas, Reſpondet *Caietanus* Deum *ſexta die* omnia opera ſua impleviſſe *actione poſitiva*; ſeptima vero *actione negativa*, ſeu per negationem ulterioris rerum productionis: *Lyranus* res omnes complevit Deus die ſexta ſecundum entitatem & virtutem; die vero ſeptima ſecundum ejuſdem virtutis operationem & exercitium. Rectius meo judicio ſententiarum Magiſter, *Complevit Deus die ſeptimo opus ſuum*, quia *benedixit ei & ſanctificavit illum*; benedictio autem & ſanctificatio omnium divinorum operum veluti conſecrationem & coronidem importat: porro hæc benedictio tametſi quædam operatio ſit, divinæ quieti non opponitur.

Ibidem *requievit Deus die ſeptimo ab univerſo opere*: pugnat cum his verbis Joann. V. *Uſque modo Pater meus operatur & ego operor.*

Reſponſ. I. Deus quievit ab opere Creationis, non ab opere conſervationis & gubernationis, qua rebus exiſtentibus providet. II. Requievit a novis Speciebus in rerum natura conſtituendis; non a novis Individuis in locum deficientium ſufficiendis.

Ibidem v. 5. *Et omne virgultum agri antequam oriretur in terra.* Hæc pugnare videntur cum his antecedentibus verbis capitis I. v. 12. *Protulit terra herbam virentem & facientem ſemen juxta genus ſuum, lignumque faciens fructum &c.* Etenim ſi tertio die mundi arbores ſimul & plantæ ad Dei mandatum ex terra exortæ ſunt, quare Moſes recenſita totius Univerſi formatione, aſſerit eas nondum extitiſſe. Hanc difficultatem ut ſolvant Hebræi, hunc textum ſic legunt: *Omne virgultum agri nondum erat in terra, &c.* Cauſa: quia *nondum pluerat Dominus ſuper terram.* Unde factum eſt, inquiunt, ut terra naſcentia tertio die producta, quæ adhuc tenera intra terræ ſinum conſtiterant, mox atque pluvia eſſe cœpit, prodierunt in apertum, & ad præſcriptam ſibi a Deo naturalem magnitudinem ſuccreverunt. Adiicit Moſes Bar-Nachman, Moſem in præſenti loco non loqui de terræ creſcentiis tertia die præcipiente Deo enatis; ſed de herbis, & arboribus, quæ cœleſtium pluviarum irriguo hominiſque operatione & induſtria enaſcuntur; & iſtiuſmodi arbores & herbas nullibi adhuc locorum extitiſſe, eo quod terra nondum fœcundata fuerat pluviæ illapſu nec hominis operatione exculta. At genuinus ſenſus magis eſt, Moſem hic indicare Deum non tantum Cœli & terræ auctorem, ſed etiam arborum & plantarum quæ tertio die mundi conditæ, tametſi cœleſtibus pluviis nondum irrigarentur, nec excolerentur hominis labore; nihilominus vireſcebant & ſuccreſcebant beneficio fontis aut vaporis erumpentis e terra, qui noctis frigore concretus in rorem, terræ germina initio mundi irrigabat. (3) (3)

Ibidem v. 18. *Non eſt bonum hominem eße ſolum*: contradicit his I. Corint. VII. v. 1. *bonum eſt homini mulierem non tangere*; Et his v. 26. *bonum eſt homini ſic eſſe*, i. e. liberum a Mulieris conſortio & matrimonii vinculo.

Reſponſ. 1. Priori loco loquitur Deus abſolute & de communi bono ſpeciei humanæ per generationem propagandæ: in poſterioribus agit Apoſtolus de bono perſonali hominis particularis & convenientiori viro Chriſtiano ad perfectam ſanctimoniam anhelanti; ſic enim liber ab uxoris & matrimonii vinculo tantum cogitat quæ Domini ſunt, ut ſit ſanctus Corpore & Spiritu; at cum hæc gratia non omnibus concedatur; aliquibus enim ait ibidem *melius eſt nubere quam uri*: ideo etiam de eis vere nunc dicitur *non eſt bonum hominem eſſe ſolum.*

Cap. III. v. 16. *Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tibi*; repugnat huic primæ Corint. VII. v. 4. *Vir ſui corporis poteſtatem non habet*; *ſed mulier*. Deinde ſubjectio mulieris non videtur prævaricationis ſupplicium, ſed conditionis debitum, & naturæ obſequium; enim vero etiam ante lapſum, *Vir erat caput Mulieris* 1. Corint. v. 3.

Reſponſ. Mulier ſub viri poteſtate eſt, in re domeſtica & regimine familiæ; ſic enim ei ut Corpus capitis ſubjici debet & obſequi: At ratione vinculi & fidei matrimonialis, vir ſui corporis, poteſtatem non habet; illud enim ceſſit in uxoris dominium & uſum.

Ad ſecundum ſubjectio grata & voluntaria

ria (qualis perpetuo fuisset, si stetisset primaeva integritas) non fuisset poena peccati; in eo namque statu nec vir ullatenus fuisset uxori molestus; nec uxor a viri voluntate abjiisset in diversum: sed unus alteri, & uterque Deo plenissime consensisset: at subjectio molesta & invita qualis post lapsum in plerisque jam extat, revera est praevaricationis indicium & supplicium. (4)

(4) Cap. IV. v. 7. *Sub te erit appetitus tuus & tu dominaberis illius.* Non cohaeret cum illo Jeremiae 10. v. 23. *Non est hominis via ejus, nec viri est ut ambulet & dirigat gressus suos.*

Respons. In priori asseritur hominis libertas in moderandis suis affectibus & motibus componendis: in posteriori gratiae necessitas ad id debite & meritorie exequendum declaratur.

Ibidem v. 26. *Iste* (Enos) *coepit invocare nomen Domini.* Non consentit cum his v. 4. *Respexit Dominus ad Abel & ad munera ejus*; neque verosimile fit Adamum, Seth, aliosque viros piissimos nomen Domini non invocasse.

Respons. Iste coepit invocare nomen Domini publice, cogendo piorum hominum coetus ad laudes & gratiarum actiones Deo persolvendas; atque etiam praescribendo ritus & caeremonias quibus in sacrificiis impensius & religiosius quam antea coleretur Deus: ut dum nefaria Caini progenies pravis suis moribus & exemplis homines a pietate & cultu Dei averteret; ipse publicae hominum depravationi publicum objiceret religionis argumentum.

Aliter hunc textum legunt & interpretantur quidam Hebraei; nam vocem הוחל *huchal* quae in conjugatione *hophal* habet *huchal*, id est *coeptum est*, ipsi deducunt a radice חלל *chalal* quae in conjugatione *piel & niphal*, significat, *profanare:* unde paraphrasis Chaldaica editionis Venetianae praefata verba sic reddit: *In diebus ejus profanati sunt homines ut non amplius invocarent nomen Domini*: vel ut explicat S. Hierony-

a *Quaest. in Gen.* mus [a] *tunc primum in nomine Domini fabri-*

b *in Radic.* *cata sunt Idola.* Clarius R. Kimhi. [b] *In diebus Henos erraverunt homines post Idololatriam & invocatio nominis Dei tunc fuit profanata.* At interpretatio haec videtur minus accurata, & redolens purum putum rabinicum figmentum; cum nullum Idololatriae & simulacrorum vestigium ante diluvium extiterit, uti diserte probat S. Cy-

c *lib. 1. contra Iulia. p. 16.* rillus [c] *omnes*, inquit, *ab Adamo usque ad Noe nati Mortales Deum natura unum & vere omnium Architectum ac Dominum coluerunt: traditur enim nullus antea alios Deos aut Daemones impuros veneratus, &c.* Idem habet lib. 3. pag. 110. rectius itaque vertit

(5) Interpres noster. (5)

Cap. V. v. 26. *Mathusala postquam genuit Lamech vixit septingentis octoginta & duobus annis.* Quae si vera sint, vixit Mathusala usque ad finem diluvii: At ubi inundante diluvio degebat? non in Arca; siquidem in ea tantum erant octo animae, teste S. Petro, nimirum Noe cum conjuge, atque tribus filiis & eorum uxoribus. *Respondeo* ultimum annum Mathusalae non fuisse completum sed inchoatum, nam ut habet communis Hebraeorum traditio referente R. Salomone, paucis diebus ante diluvii initium, Mathusala, e vivis excessit. Natus est enim Mathusala anno mundi 687. cumque vixerit annos 969. sequitur eum obiisse anno mundi 1656. scilicet eodem anno quo factum est diluvium, paucis septem, (si ut mox dicebam, Hebraeis credimus) diebus antequam illud inundaret. Ita S. Hieronymus quamobrem non accurate satis S. Augustinus lib. 1. quaest. in Gene. censet eum obiisse sex annis ante diluvium: sexto enim anno ante diluvium vita functus est, non Mathusala, sed Lamech ejus filius, qui fuit pater Noe, ut patet Gen. V. v. 30. & 31. Sed audi eundem S. August. initio quaest. in Gen. *Quaeri*, inquit, *solet quomodo Mathusalem secundum annorum computationem, vivere post diluvium potuerit, cum omnes praeter eos, qui in Arcam ingressi sunt periisse dicantur? sed hanc quaestionem, plurium Codicum mendositas peperit. Non solum quippe in Hebraeis aliter invenitur, verum etiam in Septuag. interpretatione, Mathusalem in codicibus paucioribus, sed veracioribus sex annos ante diluvium reperitur fuisse defunctus quae cum Scriptura non cohaerent.*

Cap. VI. v. 3. *Erunt dies illius* (hominis) *centum viginti annorum.* Quae si intelligantur de futura deinceps hominum aetate, contradicunt his cap. XI. v. 13. *Vixitque Arphaxat postquam genuit Sale trecentis tribus annis*: nec non sequentibus, ubi plurium hominum vita ducentis annis major recensetur. Si vero sermo sit de concessis induciis hominibus ante-diluvianis ad agendam poenitentiam: non 120. anni, sed tantum 100. ab eo tempore ad diluvium usque effluxerunt; nam *Cap. V. v.* 31. Noe quingentorum annorum fuisse dicitur dum procreavit liberos: & Cap. VII. v. 6. & 11. fertur ingressus in arcam sexcentesimo vitae anno, hoc est centum annis post datam praefatam sententiam; nam si spectemus Mosis relationem, ea verba a Deo dicta sunt cum jam Noe filios genuisset.

Respondent SS. Hieronymus [d] & Aug. d *in tract. Heb.*
[e] hic non praescribi certum humanae vitae terminum, sed inducias ad agendam poenitentiam, qua neglecta, & eo tempore exacto, e *lib. 15. de Civ. cap. 24.*
Deus nefarios illos homines aquis diluvii erat extincturus. Cur vero illi viginti anni non adjiciantur, rationem hanc profert S. Hieronymus quae etiam placet S. Chrysostomo [f], quod quemadmodum Deus ex mise- f *Homi. 25. in Gen.*
ricordia interdum poenitentibus vitam prorogat, sicut Ezechiae regi poenitentiam agenti quindecim annos adjecit; ita obduratis peccatoribus aliquando diuturniorem futuram vitam abbreviat, ne illi graviora peccata peccatis adjicientes, majora sibi tormenta & supplicia mereantur. Unde Psalmista *viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos.* At arridet magis expositio S. Augustini & aliorum dicentium hunc agendae poenitentiae terminum a Deo fuisse Noe denuntiatum cum

hic ageret quadringentos & octoginta annos: Mosem vero per Synecdochen a maxima parte quingentos annos numerasse. Nam ut observat idem S. August. quæst. 4. in Exod. *Divina Scriptura solet tempora ita nuncupare, ut quod de summa perfectionis numeri paululum excrescit aut infra est, non computetur*. Proinde Noe tametsi natus esset dumtaxat annos 480. cum divinum mandatum de arca fabricanda, & promulganda pœnitentia accepit, nihilominus a Mose dicitur per Synecdochen natus annos 500. dum uxore ducta filiorum procreationi se se dedit. Cum enim animadverteret se frustra impios homines ad pœnitentiam cohortari, ut denuntiatam divinam ultionem declinarent de conservanda per matrimonium humana propagine, atque pia instituenda familia quæ a futura clade esset immunis, divino instinctu fuit sollicitus per illos sequentes viginti annos: qui si adjiciantur illis 500. quos habuisse dicitur Noe dum filios procreavit, merito computantur 520. a divini illius mandati significatione ad diluvium usque, tametsi revera essent tantum quingenti: quibus si adjicias centum annos quos in Arca conficienda insumpsit, vere dicitur cap. VII. v. 6. fuisse *sexcentorum annorum quando diluvii aquæ inundaverunt super terram*. Nulla igitur in his textibus pugna, sed facile invicem cohærent.

Ibidem v. 6. *Pœnituit Deum quod hominem fecisset*. Contradicit his primo Regum 15. 29. *Porro triumphator in Israel non parcet & pœnitudine non flectetur*; *neque enim homo est ut agat pœnitentiam*: atque etiam his Malachiæ 3. & Jacobi 1. ubi Deus dicitur immutabilis.

Respondet S. Augustinus a Scripturam hic, sicut & alibi sæpe de Deo more humano loqui, atque priora verba metaphorice accipi, non secundum affectum, sed effectum; neque enim Deus pœnitentium more revocat affectum priorem quem invariabiliter habet: sed retractat ea quæ fecerat & quæ ab æterno retractanda decreverat pro tali temporis & eventus circumstantia. Sic Jerem. 18. *Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo quod locutus sum adversus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei*. Unde Vulgatum S. Ambrosii in Lucam *novit Deus mutare sententiam si tu noveris emendare delictum*. Pœnitere ergo dicitur Deus, quando hominum scelera ita detestatur ut de eis cum auctoribus delendis statuit; aut revocat ea quæ in tali circumstantia revocanda decreverat: sic primo Regum 15. ait *pœnitet me quod constituerim Saul regem*. Uno verbo *pœnitentia Dei* ait Hugo Victorinus, b *non est mutatio intentionis a primo proposito; sed mutatio operis a primo instituto... nec est mutata voluntas in approbatione faciendi: sed ordo mutatus in institutione facti*. (6) (6)

a *lib. 1. de Civ. cap. 7. & lib. 2. ad Simpl. quæst. 2. & lib. 83. quæst. 52.*

b *Eruditionis Theol. titulo 90.*

Ex Cap. XI. V. 12.

§. II.

PORRO *Arphaxad vixit triginta quinque annis & genuit Sale*: Dissonat cum hoc Lucæ III. v. 36. *Qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad*: ubi Cainan medius inter Arphaxad & Sale consistit. Quod etiam habent LXX. Interpretes in Præfato Genes. loco; *Et vixit Arphaxad* CXXXIII. *annis, & genuit Cainan.... & vixit Cainan* CXXXIII. *annis & genuit Sale*. (a) Mire se torquent Interpretes in hujus nodi dissolutione. Se huic negotio imparem ingenue profitetur venerabilis Beda: c *Lucas*, inquit, *testimoniis Græcis utitur, potius quam Hebræis; ex quo accidit, quod maxime miror, & propter ingenii tarditatem, vehementissimo stupore perculsus, nescio perscrutari; qua ratione, cum in Hebraica veritate a diluvio usque ad Abraham decem tantum generationes inveniantur; ipse Lucas, qui Spiritu sancto calamum regente, nullatenus falsum scribere potuit, undecim generationes juxta* LXX. *Interpretes, adjecto Cainan in Evangelio ponere maluit*. Alii vero Interpretes, ne nihil hac in re dicerent, varias in sententias divisi sunt, quas omnes ad duas classes revocare licet. Quidam enim Cainanem retinendum censent in serie ac genealogia Patrum: Alii vero omnino expungendum & removendum arbitrantur: qui omnes tametsi in alterutra sententia consistant, diversis tamen causis & rationibus invicem dissentiunt: quorum varia judicia copiosissime referunt Fredericus Spanhemius, d Jacobus Usserius, e Michael Waltherus, f & alii bene multi. Quoniam autem brevitati sicut & claritati studemus: prætermisso variarum illarum sententiarum examine, quo magis anxie fatigatur Lectoris animus, quam jucunde reficiatur. *Respondeo* verosimilius mihi videri hunc Cainanem esse omnino suppositititium; atque in textum LXX. & S. Lucæ irrepsisse, & ab utroque (si accederet Ecclesiæ judicium) esse expungendum. Rationes quæ me in hanc sententiam, non tam alliciunt quam rapiunt, sunt.

I. Altum de illo Cainane ipsius Mosis sicut & Auctoris libri primi Paralipomenon in Hebræo codice & Vulgata silentium. A quo enim tutius historiæ veteris ac Patriarcharum ætas exquiratur quam ab Mose antiquissimo historiæ omnis parente? Nam ut acute ratiocinatur Pererius, generatio Cainanis

c *Præfat. comment. in Act. Apost.*

d *tert. part. dub. Evang. dub. 23.*

e *Diss. de Cainane.*

f *In Harm. Biblic.*

(a) Nondum Conciliatorium Biblicum Frassenii fuerat a nobis perlustratus attente, dum ejus Quæstiones in Genesim prælo committebantur. Secunda enim pars huius voluminis ante primam edita est. Cum autem litem de Cainane II. legentibus dirimendam reliquerit Auctor noster in Quæstione prima ad Caput II. Geneseos, ibidem ad pag. 133. nonnulla ex Usserio, aliisque adjecimus, ut Cainanem hunc insititium esse ostenderemus: eadem ferme hoc in loco a Frassenio tradita comperimus, quæ licet repetitio mera eorum, quæ diximus, videantur, non tamen abradenda judicavimus, ut integer Frassenii textus exhibeatur. W.

nanis ignota fuit Mosi, aut nota. „ Ignotam fuisse Mosi, quæ perspecta fuerit & cognita LXX. Interp. quis audeat dicere? cum Moses tanto propior quam illi fuerit ei ætati, solusque illorum temporum historiam tanta cum diligentia & cura conscripserit. Sin autem ea generatio nota fuit Mosi, cur igitur eam prætermisit? præsertim autem cum ejus generationis vel adjectio vel detractio non parum variet Chronologiam quæ inter diluvium & Abraham a Mose describitur: quam quidem Chronologiam voluisse Mosem integre, exacte, ac perfecte tradere, illud est clarissimum indicium, quod seriem generationum, quæ fuerunt inter diluvium & Abraham, distincte & accurate percenseat, & suos cuique generationi annos subtiliter computatos proprie assignet. Qui fit igitur credibile Mosem, generatione Cainan prætermissa, vitiosam nobis Chronologiam aut voluisse tradere, aut cum minime vellet, inscienter tamen tradidisse? Equidem diu multumque cogitans nullam rationem, quæ mihi animum expleret, reperire potui, cur Moses generationem Cainam (siquidem ea inter Arphaxad & Sale intercessit) præterire debuerit aut potuerit. Nam quod ajunt quidam voluisse Mosem generationes quæ fuerunt ante & post diluvium ad duas tantum decades redigere; id nec probari ab istis potest, & leve ac futile est, nec tale ut propter id debuerit Moses Chronologiam, cujus exacta cognitio magni erat momenti, perturbare atque confundere. His adde, quod saltem in libris Paralipomenon, in quibus supplentur quæ alibi in sacris Litteris derelicta fuerant, unde nomen etiam illi habent, commemorata fuisset generatio hæc Cainan: siquidem in exordio prioris libri Paralipomenon series generationum quæ fuerunt ante & post diluvium similiter atque hic recensentur, nec ullum tamen verbum fit de generatione Cainani. *Hæc ille.*

II. Cainanem istum Chaldaici Paraphrastes Onkelosus & Jonathan non agnoscunt.

III. Eum etiam prætermittunt nobiliores & antiquiores Auctores: Imprimis enim Julianus Africanus Origenis æqualis omisso illo Cainane, Arphaxadum annos 135. natum genuisse Salam dicit: & ab Adamo usque ad mortem Phaleg, annos elapsos enumerat, non recensitis annis ipsius Cainanis. Quin etiam ipsemet Origenes tametsi interdum Cainanis hujus meminerit; nihilominus tamesi *tract.* 20. *in Joannem* scribit decem esse generationes ab Adamo ad Noe: at si numerandus esset ille Cainan, non decem sed undecim generationes essent computandæ. Theophilus quoque Antiochenus, temporum epilogismum juxta LXX. instituens, omisso Cainane, Arphaxadum Salæ Patrem facit. Imo & ipsorum Apostolorum temporibus Dositheus, in textu Hebraico quem interpolatum Samaritanis suis dedit, Patrum post diluvium annis, ex LXX. editione desumptis, Cainanem cum suis annis prorsus prætermisit, numeratis hoc modo a diluvio usque ad primum Abrahami (vel 70. Tharæ potius) annis 942. quot erant & juxta LXX. ut ex Eusebio refert Georgius Syncellus. Neque etiam Cainanis meminerat Josephus, cujus tempore Græci codices, quos alias sequi solet, proculdubio id nomen nondum habuerunt, alioquin vix reticuisset S. Hieronymus qui omnem dissonantiam lectionis, quæ est in libro Genesis inter codices Hebræos & LXX. Interp. curiose pervestigans ac diligenter annotans, dissonantiam hanc adeo insignem, nullo digitulo tangit. Epiphanius quoque data opera ac certo consilio rationem temporum supputans, ut Melchisedechianorum dogma refelleret, Cainanem plane omisit. Idem facit Vulgatus Interpres tam in Genesi, quam in Paralip. Insuper S. Irenæus vetustissimus auctor a generatione Domini usque ad Adamum in Luca numerat generationes 72. qui numerus, si Cainan absit, sibi constat, præsente eo fallit. Inde non leve indicium est eo tempore Cainanem illum nec apud LXX. nec apud S. Lucam fuisse insertum. *Accedit* his Mosis institutum, Canonem videlicet & accuratam annorum seriem ab orbe condito ad suam usque ætatem attexere: at si omisisset annos quos vixisset Cainan, haud dubie turbaretur ille calculus sacer, nec haberetur accurata mundi Chronologia. *Adde quod* Abrahamum a diluvio esse decimum, qui Cainane interjecto esset undecimus, non Hebræi tantum, quos inter Josephus, affirmant, sed & ex Chaldæis Berosus ab ipso Josepho productus, & ex Græcis Eupolemus, cujus locum servavit Eusebius. *Denique* si admitteretur ille Cainan secundum recensionem LXX. fatendum esset uno eodemque anno patrem & filium in lucem prodiisse; nam juxta Hebræum codicem, Arphaxad genuit Sale anno ætatis suæ 35. At illo ipso anno juxta LXX. Interpretes idem Arphaxad refertur genuisse patrem ipsius Sale nimirum Cainan: subindeque si uterque textus subsisteret, uno eodemque anno pater & filius dicerentur geniti; quod quam absurdum sit nemo est qui non videat.

Excipere nituntur adversarii dicendo Arphaxadum genuisse Sale anno vitæ suæ 35. non *actu* inquiunt, sed *virtute & potentia*, quia eo anno genuit Cainan patrem ipsius Sale, qui in suo parente virtute continebatur. Neque, aiunt, id insolitum est in sacris Litteris; nam in Genealogia Salvatoris nostri apud S. Matthæum dicitur, Joram genuisse Oziam; non sane actu, sed virtute, quia Joram genuit proxime Ochoziam, proavum Oziæ. At exceptio hæc omnino insulsa est & frigida: tametsi enim interdum in Scriptura Avi dicantur gignere nepotes; nullibi tamen referuntur illos gignere eodem anno quo illorum patres. Peccat etiam *Elencho parium:* enimvero in generatione Jorami apud S. Matthæum nulla temporum ratio obstat quominus Matthæi verba commode de generatione mediata

diata Oziæ intelligantur, quia ibi non agitur de canone & calculo temporum & generationum, sed dumtaxat de linea Majorum Christi Domini, quos in tres Tesseradecades consulto distribuendas forte ob mysterium aliquod suscipit, uti præmonuerat, v. 17. Secus autem est in textu de quo agitur; nam in codice Hebræo diserte asseritur annus generationis actualis Sale qui simul non potest esse annus generationis actualis Cainan; alioqui pater & filius uno eodemque anno fuissent geniti.

At inquies his obluctantur LXX. Interpretes & S. Lucas qui Cainanem Arphaxadi filium & Sale patrem diserte pronuntiant. Resp. Ita quidem legimus in exemplaribus: Verum omnia antiquiora exemplaria hunc Cainanem non habuisse argumentum est, quod plurimi veteres hujus Cainanis non meminerint. Unde concludere juvat cum Bened. Pererio [a] generationem Cainan non fuisse in omnibus Libris LXX. atque probabiliter etiam conjicitur eam non fuisse traditam ab illis: adeoque eos Libros qui ea generatione carebant, ut qui cum Hebræis codicibus congruerent, veros & integros esse judicandos; eos autem qui generationem Cainan habebant, in hac parte mendosos esse, atque corrigendos. Facile autem fuit, aliquem nactum Libros LXX. in quibus erat generatio Cainan, inde eam transtulisse in Evangelium S. Lucæ: quod a principio non animadversum, non solum inhæsisse in uno eo libro, sed in eos postea qui usque ad hanc diem exscripti sunt esse derivatum. At enim vero, si quod de veritate librorum LXX. circa generationem Cainan satis bene probatum est, idem quoque de libro Evangelico B. Lucæ probaretur, equidem sententiam hanc toto assensu complecterer. *Hæc ille*. Atqui codex quatuor Evangeliorum & Actuum Apostolorum in antiquissimis membranis literis majusculis sine spiritibus & accentibus descriptus (quem grassante per universam Galliam Calviniano furore, Beza ex Monasterio S Juliani juxta Lugdunum suffuratus, in Angliam profugus Cantabrigiensi Bibliothecæ donavit) hic inquam codex vetustissimus Cainanem illum non habet.

[a] *ad 11. c.*

Instabis, minor fides esse debet huic uni codici, quam tot antiquissimis Auctoribus qui Cainanem illum retinent. In primis Syrus Interpres quem vetustissimum esse fatentur omnes, Cainanem interserit inter Arphaxad & Sale: similiter & Eusebius in exordio Chronici sui, S. Epiphanius sub finem Ancoratus sui & hæresi LXVI. & initio Panarii, & unus qui pro Latinis sufficiat S. Augustinus lib. XVI. de Civit. Dei cap. 3. Ubi numerat Abrahamum in vigesima prima generatione ab ortu rerum, qui in vigesima tantum consisteret si Cainan esset prætermittendus.

At omnia ista momenta facile concidunt. Nam ad auctoritatem Syri Interpretis quod spectat, non videtur hac in re magni ponderis; quippe Cainan ille in Syrum codicem intrusus videtur a quodam Amanuensi in descriptum a se exemplar bona quidem fide videlicet ut Syrus Interpres cum codicibus LXX. & S. Lucæ consentiret, a quo exemplari vitiato error in cætera Syræ versionis exemplaria demum propagari potuit. Neque majorem fidem in hoc argumento meretur Eusebius, ut qui sibi non constat. Nam ibidem Arphaxad statuit genuisse Sale, tametsi paucis interpositis lineis scribat Arphaxad genuisse Cainan; nisi forte fraus facta sit in Eusebii codice. Eadem Responsione fit satis auctoritati S. Epiphanii; tametsi enim locis prolatis Cainanem Arphaxadis filium astruat, tamen in hæresi Melchisedechianorum constanter asserit Arphaxad genuisse Sale nulla Cainanis mentione facta, cum tamen id plurimum conducere videretur ad ejus scopum; nam hac ratione plures intercessissent anni inter Sem & Abrahamum, adeoque Samaritas, quos impugnat, acrius urgere potuisset Melchisedechum non esse Sem, utpote cum inter Melchisedechum & Sem plures intercedant anni vix Melchisedecho concedendi.

Ad S. Augustinum dico non mirum quod Cainanis mentionem fecerit, cum ante illius ætatem jam corrupti fuissent plerique codices Græci & Latini. Unde Georgius Syncellus *Lectos per omnes Christi Ecclesias sacros Geneseos Libros Cainanem habere* affirmat, & ob illum prætermissum, tum Eusebium, tum alium quendam ætate sua vetustiorem erroris arguit; at magis arguendus ille quod interpolatis LXX. Interpr. codicibus nimiam fidem incautus fecerit. Probabiliorem itaque cum Petavio [a] Cornelio a Lapide [b], Petro Possino [c], Joann. Cordesio [d] & aliis plurimis Catholicis auctoribus, puto sententiam quæ hunc Cainanem cum in LXX. tum in Lucæ codicem irrepsisse affirmat, a quo tamen non privato cujusque, sed publico Ecclesiæ judicio esset expungendus.

[a] *lib. 9. de doctrina te. c. 17.*
[b] *in ca. 11. Genes. 12.*
[c] *in Diallactico geneal. Christi.*
[d] *in libello Gallico de geneal. Chri.*

Eodem cap. XI. *Vixitque Thare septuaginta annis, & genuit Abram Nachor & Aram.* Non concordat cum hoc cap. XII. v. 4. *Septuaginta quinque annorum erat Abram cum egrederetur de Aram.* Nam hic exitus contigit post Thare obitum teste S. Luca de Abraham dicente: *Tunc exiit de terra Chaldæorum & habitavit in Charan; & inde postquam mortuus est pater ejus transtulit illum Dominus in terram istam, &c.* [e] Vixit autem Thare 205. annis *cap.* 11. *v.* 32. ac subinde dum Abraham exiit de Haram, aut non erat natus 75. annis: sed 130. aut non est dicendus genitus anno 70. patris sui. Si enim huic annorum calculo adjicias 135. qui supersunt ex Thare ætatis & vitæ serie, perspicuum erit Abrahamum patre mortuo natum esse annos 130 nam si septuaginta quinque demas a ducentis quinque, remanent centum triginta (*a*)

[e] *Act. 7. v. 4.*

(*a*) Longe plura hac de Controversia tradita sunt a Frassenio ad pag. 135. 2. partis hujusce voluminis, ubi argumenta, quæ suam sententiam videbantur concutere solerter convellit. Apud Nortonum

Reſpondeo apparentem hanc antilogiam Interpretum ingenia adeo torſiſſe, ut S. Hieronymus a hunc locum *quæſtionem indiſſolubilem* pronuntiant; tametſi eam alibi enodare fuerit aggreſſus. Plures equidem ab auctoribus proferuntur horum textuum in ſpeciem pugnantium conciliationes. I. Andreas Maſius b veroſimilius putat Abraham veniſſe in terram Chanaan ſeptuageſimo quinto anno ætatis ſuæ vivente adhuc patre & annum agente 145. qui tamen mortuus dicitur a S. Stephano, non quidem morte naturali, ſed ſpirituali quod inanium deorum cultui deditus recuſaverat ire in Chananæam regionem, quo Deus illum cum Abrahamo filio vocabat. Verum hæc interpretatio tropologica eſt & narrationem hiſtoricam evertit. II. Sentiunt alii cum S. Auguſtino c Abrahamum revera natum eſſe anno ſeptuageſimo vitæ patris ſui Tharæ, ſed bis evocatum in terram Chanaan; primo quidem quando vivente adhuc patre ſuo & annum agente 145. ipſe Abrahamus natus erat anno 75. atque de hoc adventu agit Moſes Geneſis XII. cum autem ad viſendum patrem ſæpius in terram Chaldæorum pergeret, illucque iviſſet dum patrem morti proximum audivit: demum patre mortuo, relicta quæ eum obtigerat hæreditate, atque ultimo Chaldæis valedicto, veniſſe in terram Chanaan nuſquam amplius in Chaldæam reverſurus: atque de hoc adventu agere S. Stephanum. Hæc quidem explicatio non eſt omnino improbabilis. At veroſimilior ea mihi videtur quæ aſſerit Abrahamum revera natum eſſe anno patris ſui 130. neque his officere priorem Geneſi textum; non enim intelligendus eſt Tharæ anno ſeptuageſimo tres præfatos genuiſſe filios: ſed tantum docere voluit ipſum nullos ante filios genuiſſe, uti explicat S. Auguſtinus d. Quamobrem res ſic videtur componenda, quod Thare eo anno genuerit Aran: deinde aliquot poſt annos Nachor; noviſſime autem cum eſſet 130. annorum genuerit Abrahamum qui minor erat natu; tametſi omnium prior ratione dignitatis nominetur, quod ipſum elegiſſet Deus in cujus ſemine benedicendæ erant omnes Gentes: quemadmodum I. Par. 4. inter filios Abrahæ prior numeratur Iſaac, quam Iſmael, & inter filios Iſaac prior Jacob,
quam Eſau. (7) (7)

a in traditionibus Hebraicis.

b in caput ultimum Joſue.

c lib. 16. de Civit. cap. 15.

d Quæſtione 25. in Gen.

Cap. XIII. v. 15. *Terram quam conſpicis* (Abraham) *dabo tibi.* Opponitur huic Actuum VII. v. 5. *Non dedit illi hæreditatem in terra illa, nec paſſum pedis.* Reſp. Abrahamo dedit regionem Chananitidem quoad Jus, poſteris autem ejus quoad poſſeſſionem: illi factæ ſunt quidem repromiſſiones; ſed quæ eſſent in his implendæ: habuit ille (ut loquuntur juriſperiti) *jus ad rem*; hi vero *jus in re*. Stat igitur utriuſque
textus veritas. (8) (8)

§. III.

Ex Cap. XV. v. 13. *Futurum erit ſemen tuum in terra non ſua; & ſubjicient eos ſervituti, & affligent eos quadringentis annis.* Idem reperitur Judith V. v. 9. *Deſcenderunt in Ægyptum illucque per quadringentos annos ſic multiplicati ſunt, ut dinumerari eorum non poſſet exercitus.* Similiter Actuum VII. v. 6. *Semen ejus erit accola in terra aliena... & male tractabunt eos annis quadringentis:* Quin etiam diuturniorem adhuc & prolixiorem hunc incolatum fuiſſe, ſignificatur Exod. XII. v. 40. *Habitatio autem filiorum Iſrael, qua manſerunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum:* Item ad Galatas III. v. 17. *Hoc autem dico Teſtamentum confirmatum a Deo, quæ poſt quadringentos triginta annos facta eſt Lex.* At hi omnes textus nec invicem, nec cum hiſtoria captivitatis Iſraeliticæ cohærere poſſunt; tantum enim abeſt ut Iſraelitæ vexati

num Knatchbull inter Criticos Sacros, nonnullas tamen conjecturas in ejus Animadverſionibus ad Libros Novi Teſtamenti adinvenimus, quas hic breviter adiicere non ingratum opinamur. Scribit itaque ad ℣. 4. Cap. 7. Actuum Apoſtolicorum: ſuaderi ſibi unquam non poſſe, quod Moſes ætatem Abrahami, ex qua tota pendet temporum ratio in incerto voluerit Eccleſiæ relinquere adeo ut eamdem non liceret niſi per conjecturam explicare, & extorquere = Quem quæſo in finem (exſcribit ex Langio) hæc a Moſe perſcripta ſunt, niſi ut temporum conſtaret ratio? Propter hoc ergo Moſes tempora appoſuit, ut veritas manifeſtior eſſet = Varia deinde Veterum profert teſtimonia, qui ad annum Tare 70. Abrahæ ortum retulerunt tandem Samaritanum exhibet Pentateuchum, in quo legimus Thare anno vitæ ſuæ 145. fato ceſſiſſe; quæ lectio ſi recipiatur uti revera ſuſcipienda videtur, mirum in modum Stephanus in Actis Apoſtolicis cum Moſe in Geneſi componitur, & Moſes cum ſemetipſo apprime conciliatur; apte profecto congruunt Abrahamum eſſe natum anno 70. Thare, & exiiſſe e Charran poſt mortem Patris ſui annis natum 75. Neque enim religio eſſe poteſt, inquit vel tantillum mendum in Hebraico textu ſupponere in ordine ad numeros annorum vitæ Thare deſignandos, cum præter fidei præjudicium hujus generis mendæ vel ex Samaritano textu, vel ex LXX. Interpretum lectione poſſint expurgari, non enim aliunde quam ex Maſſoretarum, vel aliorum Amanuenſium incuria, errata hujuſcemodi repetenda ſunt.

Non ejus tamen nobis ſe exhibent roboris hæ non contemnendæ Nortoni conjecturæ, ut literam hebraicam, & vulgatam valeamus ob iſtas relinquere, quæ conſtantiſſime Thare vitam ad annos protendunt 205. Certum utique annorum computum Moſes Eccleſiæ reliquit, ſed ab tranſcribentium incuria, vel temeritate derivandæ Sacrorum Codicum variantes. Samaritanus Pentateuchus, atque græcanicæ verſiones maximi profecto faciendæ, ſi inter Codices ipſos hebraicos aliqua habeatur diſcrepantia, quæ non aliunde conciliari queat, niſi vetuſtas ex hebraico concinnatas interpretationes conſulendo, ut ex illis germana, ſi fieri poſſit, hebraica lectio ex variantibus Codicibus ſeligatur; ſi etenim lectio LXX. Interpretum cum aliquo hebraico Codice ſit conſentiens, in illo legitime ſervatum eſſe Sacrum textum poteſt prudenter inferri. Si autem verſiones ſequiores ab invicem diſcrepent, aut ab originario textu, lectionem originariam retinendam arbitramur, ſi præſertim ipſam tuatur Eccleſia. In caſu itaque noſtro Hebræa legunt Thare vixiſſe annis 205. in Hieronymiana verſione juxta hebraicam veritatem expreſſe idipſum legimus; eccur ergo mutilum numerum iſtum faciemus, ſi altera & quidem ſatis plana methodo S. Stephanus, & Moſes, cum ſemetipſo conciliantur apprime? Non eſt ergo cur Nortoni conjecturis inhæreamus. W.

ti fuerint in Ægypto per 430. annos, ut vix supra ducentos ibi steterint. Tot enim numerandi sunt anni illius incolatus, quot fluxerunt ab eorum ingressu cum Jacobo & duodecim Patriarchis ejus filiis, ad exitum duce Mose: at intercedunt anni ducenti tantum aut paulo amplius: nam Caath filius Levi, numeratur inter eos qui cum Jacobo descenderunt in Ægyptum; hic autem vixit tantum 133. annis: quibus si adjicias 137. vitæ Amram ejus filii & Mosis patris, una cum 80. quot Moses erat natus quando fuit a Deo ad Pharaonem delegatus, [a] efficies tantum annos 350. Ex quibus si detrahas annos ipsius Caath ante illam demigrationem; atque eos quot erat natus priusquam gigneret Amram & quot post eum genitum vixit, eandemque computandi rationem serves in Amram: vix reperies annos 215. *Confirmantur* ista, Josephus triginta novem annos natus erat, dum ejus pater Jacob in Ægyptum descendit: vixit autem 110. annis; subindeque ab ingressu patris in Ægyptum ad mortem ejus, sunt anni 71. At vero ab ejus morte ad Mosis nativitatem intercesserunt anni 64. quibus si adjicias annos 80. Mosis dum populum eduxit, erunt anni 215. non itaque sunt 430.

[a] *Exo.* VII. 7.

Huic implicatæ difficultati varii varia respondent: at prætermissis aliorum expositionibus: *Respondeo* tres in primo vaticinio Israelitarum status prænuntiari. I. Eorum Peregrinationis, *peregrinum erit semen tuum.* II. Servitutis, *& subjicient eos servituti.* III. Vexationis & persecutionis, *& affligent, &c.* Tempus peregrinationis incipit a vocatione Abrahæ & exitu de domo paterna ut peregrinaretur in terra aliena: nam tam ipse quam ejus filii, usque ad exitum de Ægypto, nullum habuerunt proprium solum; sed hinc inde indigenæ & peregrini degerunt *& pertransierunt de Gente in Gentem, & de regno ad populum alterum:* [b] quamobrem Jacob stans coram Pharaone dixit *dies peregrinationis meæ* 130. *annorum*: hoc autem peregrinationis tempus exordium habuit a tempore quo Abraham, ut Deo vocanti & jubenti, pareret, exiit de terra sua & de cognatione sua & de domo patris sui. Inde vero usque ad descensum in Ægyptum, ut notat Waltherus fluxerunt 215. quod sic demonstratur: ab egressu Abrahami ex Ur usque ad natum Isaacum sunt anni 25. natus enim est Isaac anno ætatis Abrahæ centesimo Gen. XXI. v. 5. a nativitate Isaaci, sunt 60. anni usque ad nativitatem Esau & Jacobi, sexagenarius enim Isaac erat, cum ei nascerentur parvuli Gen. XXV. 27. a nativitate Jacobi usque ad nativitatem Josephi sunt anni 91. (qui sic colliguntur, Joseph erat annorum 30. cum veniret in conspectum Pharaonis Gen. XLI. 46. adde annos 7. fertilitatis ac duos sterilitatis, de quibus Gen. XLV. 6. habebis 39. annos. Jam vero Jacobus, cum sisteretur Pharaoni, erat annorum 130. Gen. XLVII. 9. subtrahe hinc 39. annos, quibus Joseph in Ægypto erat, relinquuntur 91. anni, tempus nimirum a nativitate Jacobi ad nativitatem Josephi) Joseph autem natus erat annos 39. quando pater ejus venerat in Ægyptum, ex quibus summatim conficiuntur 215. anni. Jam cum mansio Israelitarum in Ægypto, quod ante subduximus, fuerit 215. annorum, anni hi omnes simul juncti exactissime producunt 430. annos qui diserte numerantur Exodi XII. 40 Galat. III. 17.

[b] *Psal.* 105.

At inquies ista futura peregrinatio per 430. annos denuntiatur, non Abrahamo, sed ejus semini. *Resp.* Dum a Deo evocatus Abraham exiit de Ur Chaldæorum, jam tum declarabatur pater Israelitici populi, dixerat enim ei Deus *faciam te in Gentem magnam*: Unde jam in Parente peregrinabatur semen: quemadmodum Levi dicitur ab Apostolo decimatus *cum esset adhuc in lumbis Abrahæ*: Dum enim decimaretur Abraham, decimabatur quoque ejus posteritas quæ erat in lumbis ejus. Itaque illi 430. anni peregrinationis non absurde numerantur ab exitu Abrahæ de Ur Chaldæorum. Anni autem servitutis computandi sunt post mortem duodecim Patriarcharum, usque ad Pharaonem illum qui vitæ eorum infantium insidiabatur. Nam Israelitas antea Ægyptiis inservisse patet Exod. I. v. 11. ubi Rex ille novus qui ignorabat Joseph, mandavait præfectis operum, ut aggravarent Israelitarum onera; proindeque antea servituti erant addicti. Tempus vero vexationis fuit ab hoc regio edicto ad Israelitarum exitum. Nam v. 13. legimus *oderantque filios Israel Ægyptii & affligebant illudentes eis, atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris, &c.* Quamobrem omnes præfati textus facili negotio cohærebunt, si 430. annos peregrinationis numeres a vocatione Abrahæ: 400. autem circiter a nativitate Isaaci in quo revera semen Abrahæ cœpit in seipso peregrinum esse, usque ad promulgationem Legis, quæ mense tertio egressum ex Ægypto subsecuta est: reliquos vero annos servituti & vexationi deputes.

Instabis rursus, peregrinatio & mansio illa dicitur facta in Ægypto: at Abraham & Isaac non fuerunt Ægypti indigenæ & inquilini nisi brevissimo tempore; itaque non comprehenduntur in hac peregrinationis serie; ac proinde ab eis non est computanda. *Resp.* Has voces (*in Ægypto*) intelligendas esse Metaphorice & per Synecdochem, qua pars peregrinationis diuturnissima in uno loco, accipitur pro toto peregrinationis tempore; maxime cum Abraham & Isaac etiam fuerint in Ægypto advenæ, tametsi Chanaatidem post nodum repetierint. Quamobrem LXX. Interp. apposite hunc textum sic reddunt, *Habitatio filiorum Israel qui habitarunt ipsi & patres eorum in terra Ægypti & in terra Chanaan fuit* 430. annorum. Causa vero cur Moses tantum nominavit Mansionem in Ægypto, fuit triplex, inquit, Waltherus I. enim totius illius habitationis 430. annorum & initium fuit in Ægypto & finis: de fine id clarum est, de principio patet idem ex

ex Gen. XII. ubi narratur, statim ut Abraham venit ex Mesopotamia in terram Chanaan, cogente fame venisse in Ægyptum. II. Illius habitationis 430. annorum major pars in Ægypto est consumpta, siquidem in terra Chanaan diversis temporibus manserunt tres illi Patriarchæ Abraham, Isaac, & Jacob 195. annis. At continua Hebræorum mansio in Ægypto fuit ducentorum quindecim annorum. *Accedit*, quod habitatio Hebræorum in Ægypto tribus rebus fuit valde insignita & nobilitata. *Primum* enim Joseph eo tempore summo cum imperio universam Ægyptum per octoginta annos gubernavit, ubi Hebræi in magna fuerunt prosperitate. *Deinde* post mortem Josephi perinsignis & admiranda fuit Hebræorum multiplicatio, licet laboriosissima servitute affligerentur ab Ægyptiis. *Denique* liberationem eorum atque exitum ex Ægypto tot & tanta tunc facta prodigia valde memorabilem & stupendum reddiderunt. Ob hasce itaque causas Moses solam Hebræorum in Ægypto mansionem commemorare voluit.

Ibidem v. 16. *Generatione autem quarta revertentur huc:* pugnat cum lib. I. Paralip. cap. 1. ubi ab Abrahamo ad Caleb (qui ingressus est terram repromissam) numerantur sex generationes in tribu Judæ, nimirum Isaac, Jacob, Juda, Phares, Esron, Caleb: & totidem in tribu Levi, ab Abrahamo usque ad Mosem, scilicet Isaac, Jacob, Levi, Amram, Moses.

Respondeo vaticinium hoc intelligi de generationibus aut genitis hominibus qui diutissime peregrini erant futuri & advenæ in Ægypto, quique aut eorum filii seu Nepotes inde erant aliquando exituri, ut terram promissam occuparent. Sic Judas, Phares, & Efron, qui triplicem generationis gradum instituunt, steterunt in Ægypto; Caleb autem, qui quarto gradu distabat, ex Ægypto egressus terra sancta potitus est.

Ibidem circa finem numerantur decem Gentes expugnandæ ab Israelitis. Cum tamen Josue XXIV. v. 11. & Actorum XIII. v. 19. solum septem fuerint exterminatæ *Resp.* septem dumtaxat equidem referuntur expugnatæ: vel quod hæ potentia & ditione præstarent, aliæ vero tunc eis essent subditæ, sicut plerunque contigit minores principatus a potentioribus occupari, & cum eis incorporari: vel quod illæ jam erant

(9) extinctæ aut alio translatæ cum illuc Israelitæ, accesserunt. (9)

Cap. XXIX. v. 23. *Major serviet minori.* Contradicit his Cap. XXXII. v. 5. ubi Jacob per nuntios ait Esau *hæc dicit servus tuus Jacob. Respons.* Oraculum istud non spectabat immediate personas Esau & Jacob, sed eorum posteros, habet enim, *Duæ Gentes sunt in utero tuo & duo populi ex ventre tuo dividentur; populusque populum superabit; & major serviet minori*: quod utique impletum est cum David Idumæos sibi fecit tributarios II. Reg. cap. VIII.

(10) v. 14. (10)

Cap. XLV. v. 27. *Omnes animæ domus Jacob quæ ingressæ sunt in Ægyptum fuere septuaginta*; quod repetitur Exod. cap. I. v. 5. & Deuter. X. v. 22. cum tamen S. Stephanus Act. VII. v. 14. dicat *mittens Jacob accersivit patrem suum in animabus septuaginta quinque.* „ Respondet S. Hiero-
„ nymus a manifestum est, *inquit*, omnes ani- a *in Quæst. Hebraic.*
„ mas, quæ ingressæ Ægyptum de femoribus „ Jacob, fuisse septuaginta, dum sexaginta „ sex postea ingressæ sunt, & repererunt in „ Ægypto tres animas, Joseph scilicet cum „ duobus filiis ejus; septuagesimus autem „ ipse fuit Jacob. Hanc rem ne videamur „ adversus Scripturæ auctoritatem loqui, „ etiam LXX. Interpretes in Deuteronomio transtulerunt, quod in septuaginta „ animabus ingressus est Israel in Ægyptum. „ Et paulo post, quod si nobis id opponitur, quomodo in Actibus Apostolorum „ in mentione Stephani dicatur septuaginta „ quinque animas ingressas esse Ægyptum, „ facilis excusatio est. Non enim debuit S. „ Lucas, qui ipsius historiæ scriptor est, in „ Gentes Actuum Apostolorum volumen „ emittens, contrarium aliquid scribere „ adversus eam Scripturam quæ jam fuerat „ Gentibus divulgata: & utique majoris „ opinionis illo dumtaxat tempore LXX. „ Interpretum habebatur auctoritas quam „ Lucæ, qui ignotus & vilis & non magnæ „ fidei in nationibus ducebatur. Hoc autem generaliter observandum, quod ubicumque sancti Apostoli aut Apostolici viri „ loquuntur ad populos, iis plerumque testimoniis abutuntur quæ jam fuerant in „ Gentibus divulgata; licet plerique tradant, Lucam Evangelistam, ut Proselytum, Hebræas literas ignorasse. *Hæc S. Hieronymus*, quibus significat Mosem ideo sexaginta sex tantum numerasse, quod non fuerit complexus ipsum Jacobum, atque Josephum & duos ejus filios Ephraim & Manassem in Ægypto natos; qui si adjiciantur, conficiunt numerum septuagesimum. S. Stephanus vero nedum hos numerat sed etiam eis accenset, tres (codicem LXX. Interp. secutus) Josephi nepotes, unum ex Manasse nempe Machir: duos ex Ephraimo Sutalaam & Taam: duosque pronepotes, videlicet Galaad ex Machir: & Edom filium Sutalaam, qui prioribus septuaginta adjuncti, efficiunt septuaginta quinque: at cum hi in Ægypto nati fuissent, eos cum ingredientibus in Ægyptum Moses non recen-

suit. (11) (11)

Cap. XLVIII. v. 22. *Do tibi partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi, in gladio & arcu meo.* At Genes. XXXIII. v. 19. & Josue ultimo v. 33. refertur hunc agrum emptum fuisse a Jacobo *pretio centum agnorum:* non ergo fuit vi armorum conquisitus. Respondeo hunc agrum primum revera emptum fuisse centum agnis a Jacobo: at cum propter cladem Sichimitis illatam inde metu excessisset Jacob, hunc agrum invaserunt Amorrhæi, quos postea Jacob, in eam regionem reversus, vi & armis expulit. (12) (12)

PRO

PRO CONCILIATORIO BIBLICO
SUPPLEMENTUM.
AD CAPUT PRIMUM.

(1) VEfpere, & mane facta dicuntur, ait S. Julianus, etiam antequam Sol crearetur, & Luna, quæ diftinguerent lucem a tenebris, quia in ipfa temporis mora operum diftinctiones habebantur; dum enim unum complebatur opus, vefpera advenifse dicebatur, mane autem, dum novi operis productioni Dei omnipotentiffima voluntas applicabatur.

(2) ℣. 26. Cap. I. Genef. legitur homo factus ad imaginem, & fimilitudinem Dei. Contrarium habetur Ifaiæ 40. ℣. 18. in quo fcriptum eft = Quam imaginem ponetis Deo = Ad Hebræos pariter ℣. 3. Capitis I. Solus Chriftus, figura fubftantiæ Dei nominatur.

Refp. Ifaias loco laudato Dei Majeftatem, naturam, atque fubftantiam nulla fculptilium imagine exprimi poffe fignificat, quod equidem verum eft, cum Deus Spiritus fit nulla figura prorfus demonftrandus. Homo autem ad imaginem Dei conditus eft, ob varias tam naturæ, quam gratiæ dotes, quibus dignofcitur præditus. Sortitus in primis animam Spiritalem eft, atque immortalem, ingentis fapientiæ, juftitiæ, ac Sanctitatis, capacem; in his omnibus cum a Deo conditus fuerit, ei fimilis dicitur factus; quibus poftea per peccatum amiffis iterum Deo fit fimilis, fi veterem exutus hominem, novum induat, *qui juxta Deum conditus eft*, ait Apoft. ad Ephefios 4. & ad Coloffenfes 3. *per juftitiam, & Sanctitatem veritatis*. Non tamen eft homo imago fubftantialis Dei, ficut Dominus Salvator nofter in æternitate a Patre genitus, eamdem cum illo naturam confecutus, & effentiam; homo igitur eft imago, quæ hebraice per vocem צלם *tfelem* exprimitur, qua *umbra*, feu *rei adumbratio* fignificatur.

℣. 28. ejufdem Capitis I. Genef. Scriptum legimus præceptum Domini impofitum augendi, & multiplicandi per generationem humanæ naturæ individua donec terra repleretur. Contrarium eft apud Matthæum Cap. 19. ℣. 10. ubi laudantur a Chrifto, qui fe Eunuchos fecerunt hoc eft, qui in Sancta Virginitate vixerunt, propter Regnum Cœlorum, quam doctrinam fuadere conatur Apoftolus I. Corinth. 7. ℣. 40. fcribens = Beatior autem erit fi fic permanferint. &c. =

Refp. Hanc difficultatem ex parte a Fraffeno fub ℣ 18. Capitis 2. Genef. effe fublatam: ex facris tamen Expofitoribus adjungimus; per verba illa Genefeos nequaquam hominibus legem effe impofitam, qua omnes, & finguli nubere compellerentur, ut plerique Novatorum Ecclefiam reformare fuperbientium impia temeritate prædicarunt. Solam itaque Deus nubendi poteftatem fingulis conceffit, fi vellent, non fingulos ad id perftrinxit; eo ferme pacto, quo non de fingulis Paradifi fructibus, ut comederent juffit Genefis 2. ℣. 16. fed tantummodo, ut omnibus vefci poffent facultatem conceffit per illa verba = de omni ligno Paradifi comede = Nec omnes volucres mundas comedere juffi fuerunt Ifraelitæ Deuteron. 24. ℣. 11. quamvis Mofes dixerit = omnes aves mundas comedite = fed folum poteftatem eis fecit, ut de omnibus manducarent fi vellent. Verba itaque Genefeos = Crefcite, & multiplicamini = humanam naturam collective fumptam refpiciunt, fi præceptum in iis contineri velimus, minime autem individua ejufdem naturæ diftributive confiderata, de individuis autem in fenfu diftributivo, ut ajunt, acceptis loquebantur Chriftus, & Paulus.

℣ 31. Capitis I. Genef. legimus Deum vidiffe cuncta, quæ fecerat atque valde bona effe adinventa contrarium eft apud Matthæum Cap. 19. ℣. 17. ubi Chriftus ait folum Deum effe bonum.

Refp. folum Deum effe bonum bonitate effentiali, imparticipata, indefectibili, & infinita, per quam etiam creaturis rationalibus bonus eft, eafdem ad fempiternam fœlicitatem perducens, quam extra Deum expectare minime poffunt, & in hoc fenfu folus Deus bonus eft. Creaturæ tamen bonæ & ipfæ funt, bonitate tamen participata; fed quia in ipfis neque fœlicitatem completam, neque integram requiem mens humana reperire poteft, ideo folus Deus dicitur bonus; ficut ab Apoftolo folus Deus dicitur habere immortalitatem I. Timoth. 6. ℣. 16. quamquam Angeli etiam, & animæ hominum fint immortales.

Eodem ℣. 31. Valde bona dicuntur cuncta, quæ fecit Deus Contrarium legimus Ifaiæ 45. ℣. 7. in quo dicitur = ego Dominus faciens pacem, & creans malum =

Refp. Deus creat mala pene dubio procul, cum enim juftus fit, & orbem terræ dijudicet, res in fe bonas in pœnas delinquentium convertit, & tunc per dolorem, quo feriunt, fiunt malæ peccantibus; ita ferme S. Julianus Toletanus Epifcopus.

Cap. 2. Genef. ℣. 9. Lignum fcientiæ dicitur, quod tenebrarum, & ignorantiæ caufa fuit. Ibidem a ℣. 7. & feqq. homo defcribitur veluti conditus diu ante mulieris formationem, cum tamen ℣. 27. Capitis I. Genef. eodem tempore mafculus, & fœmina creati dicantur. ℣. 17. ejufdem fecundi Capitis mortem eo ipfo fubeundam (3)

homi-

homini Deus comminitatur, quo fructu vetito vesceretur; & tamen contrarium legimus in Cap. 5. Genes. ℣. 5. ubi Adam postquam fructum illum comedit annos 930. supervixisse perhibetur.

Resp. ad primum. Arborem scientiæ boni, & mali fuisse nuncupatam, quia homo ejus fructibus vescens, quam bonum esset Dei mandatis obedire, quam malum in illa committere erat experturus; quam bonum originalis justitia, quam malum peccati labes, per istam enim ultra merita gratiæ, etiam naturæ dotes, aut amittebantur, aut vulneratæ languebant. Ad secundum Resp. in ℣. 27. Capitis I. Genes. legi quidem masculum, & fœminam a Deo fuisse plasmatos, minime autem eodem temporis momento. Quæ autem in Cap. 2. gesta leguntur inter productionem hominis, & mulieris, brevi spatio potuisse compleri evidens est; cum ergo die Sexta homo conditus sit, & fœmina, sed non eodem instanti, nulla inter Capitis primi, & secundi textus antilogia reperitur.

Ad 3. Resp. verba ista *morte morieris* duplicem sensum præseferre, primum in ordine ad gratiam sanctificantem, quæ est animæ vita, & hanc mortem statim subiere Protoparentes. In ordine autem ad Corporis mortem ea verba *morte morieris* indicant sententiæ mortis statim a comestione Adamum fuisse subjectum, cujus sententiæ certissime adimplendæ executio in Dei manu reposita adeo fuit, ut pro ejus libito vitam esset homo deperditurus; vel tandem sensus est = die, quo comederis ex eo morte morieris = incipies nempe ab illa die mori, & destrui, quia donum immortalitatis amittes; hinc omnis homo incipit, quando nascitur, interire.

(4) Cap. 3. Genes. ℣. 7. aperti leguntur oculi amborum, protoparentum videlicet, postquam vetitum fructum comederunt. Contrarium legimus in ℣. præcedenti, ubi mulierem vidisse pomum narrat sacer textus; non ergo aperti sunt eorum oculi post fructum scientiæ comestum.

Resp. Non de oculis corporis, sed cordis esse intelligenda ℣. 7. verba; aperti itaque sunt oculi eorum, quod cœpit eis eorum nuditas innotescere sub diverso prorsus aspectu; quæ enim innocentibus decoris erat, & gratiæ venustas; reis probri, atque dedecoris facta est turpitudo. Aperti sunt oculi; innotuit eis videlicet se delusos a Sathana, longeque a vita priore excidisse, sibique omnia secus quam veterator spoponderat serpens accidisse, magnamve jacturam se suosque posteros in amissione originalis justitiæ incurrisse.

Eodem cap. 3. Genes. ℣. 14. Diris serpentem legimus devotum; & quasi alicujus legis transgressor extiterit, in pœnam peccati, ut supra pectus gradiatur, terramque pro cibo comedat eidem imponitur. Contraria hæc omnino videntur iis, quæ cap. 1. Genes. ℣. 25. scripta sunt; reptilia enim extitisse super terram ibi legimus; terram autem connaturale esse pabulum serpentibus est in comperto. Nunquid in pœnam præscribitur quod est naturæ proprietas.

Resp. primo cum S. Augustino *Lib. 2. de Genesi contra Manichæos Capp.* 17. & 18. & *Lib. 11. de Genesi ad Literam Cap. 36.* Ruperto Abbate *Lib. 3. de Trinitate, & operibus ejus Cap.* 18. Gregorio Magno *Exposit. ℣. Psalmi 4. Pœnit.* Ea omnia dicta fuisse diabolo, qui dejectus, & consternatus est, dum Capite erecto contra Deum, postquam peccatum in mundum invexit, incedebat; ad terram solummodo comedendam est condemnatus idest homines carnalibus, terrenisque affectibus se mancipantes, non autem, qui spiritu Dei aguntur, in cibum assequetur, & prædam. Si autem in verum, naturalemque serpentem Dei imprecationes velimus convertere cum Pererio, Fagio, aliisque Commentatoribus, ipsum etiam diris potuisse devoveri, quod peccati instrumentum extiterit, cognoscemus aperte: nonne gladio maledicimus, eumdemque confringimus, si ad amicum, aut cognatum occidendum adhibitus fuit? Terram comedere jussus est, qui antea terræ fructus, & herbas in cibum habebat, ut patet ex Genesis 1. ℣. 30. sunt qui putant serpentes ante peccatum reptasse quidem super terram cum ventre, sed erecto nihilominus capite incessisse, quod in terram dejicere post Dei sententiam compulsi sunt. Mutua pariter, naturalisve antipathia inter hominem, & serpentem speciali Dei providentia ante peccatum cohibita erat, sicuti in homine *concupiscibilis*, ut ajunt, & *irascibilis* frænabantur; quæ tamen omnia post peccatum sibi relicta sunt, ac propterea in actus etiam suos eruperunt.

Capite 4. Genes. ℣. 14. Cain Domino dixisse refertur = Omnis, qui inveniet me, occidet me = Contrarium hoc narrationi (5)
præcedentium Capitum hujus libri videtur, cum unus homo a Deo conditus ibi dicatur, duosque filios genuisse, quorum unus Cain, alter Abel jam occisus extiterit, quem ergo timebat fratricida ille? Nunquid Præadamitæ existebant?

Resp. Caini facinus circa annum Mundi 129. contigisse, quo siquidem tempore, non parum jam Adæ filii, & nepotes multiplicati creduntur, quamvis hoc in loco eorum non meminerit Scriptura, cum satis illos in cap. 5. ℣. 4. recenseat. Veruntamen non ab hominibus solum, sed a brutis etiam sibi mortem imminere verebatur Cainus, cum vagus super terram, & profugus ex Dei maledictione degere cogeretur.

Capite 6. Genes. ℣. 2. legitur facta di- (6)
stinctio inter munda animantia, & immunda; cum tamen hujuscemodi separatio nonnisi diu post, ad Mosis ætatem videlicet legitur instituta, quemadmodum ex libro Levitici cap. XI. commonemur.

Resp ex Sancti Chrysostomi, & Dydimi sententia etiam in lege naturæ aliquam mundorum animantium distinctionem ab immundis extitisse, ne promiscue cujuslibet generis animal in sacrificium offerretur. Di-

ci

ci etiam potuere munda, vel immunda tunc temporis animantia respectu majoris vel minoris utilitatis in ordine ad hominem. Cap. 8. Genes. ℣. 4. Arca Noetica requievisse narratur super montes Armeniæ die 27. mensis septimi. Contrarium tamen habemus in ℣. 5. ejusdem capitis, in quo montium cacumina nonnisi die prima mensis decimi apparuisse leguntur. ℣. item 8. postquam dies quadraginta præteriisse dicuntur, legimus a Noe dimissam Columbam eamdemque in Arcam reversam, eoquod aquæ universam adhuc terram operirent. Quomodo hæc tam contraria cohærere ad invicem poterunt?

Respondet ad primum Arcam potuisse super Armeniæ montes requiescere in fine mensis 7. quamvis montium cacumina ante initium mensis decimi ex aquis nequaquam emerserint; cum enim octo, ac decem cubitis in aquas Arca Noetica supponatur immersa ob ejus immane pondus, quo existimatur onusta, illius carina in montis verticem impingere potuit, ibidemque consistere, quamquam ad octo vel decem cubitos montium fastigia aquis submergerentur. Ad secundum respondemus statim quamcumque evanescere antilogiam, si cum S. Aug. Quæst. 14. in Genes. dixerimus hujuscemodi dubium per recapitulationem posse dissolvi, ut ea posterius narrata intelligantur, quæ prius facta sunt. Responderi etiam potest non esse inventum a Columba locum, in quo ejus pedes consisterent quia procul ab Arca montium cacumina ab aquis emersa distabant; cum autem volatum suum non admodum longe a domestico nidulo soleant Columbæ protendere, hinc locus quiescendi Columbæ deerat, adeoque respectu illius universa terra fluctibus adhuc immersa merito dicebatur, quamquam remotis in partibus montium cacumina jam apparuissent.

(7) Capite 12. Geneseos ℣. 15. dicitur Pharao in Ægypto regnasse, dum Abraham fame compulsus ex Chanaan in Ægyptum perrexit, cum tamen Pharaones nonnisi diu post, expulsis Regibus Pastoribus, regnare cœperint ad annum Mundi ex Usserio 2180. famem autem in Chananitide grassatam legamus ad annum Mundi 2084. Regnante Jania penultimo ex Regibus Pastoribus.

Respond. &c. Ægypti Regem, qui Abrahami vivebat ætate fuisse a Mose nomine Pharaonis nuncupatum, ut sui temporis morem sequeretur, quo omnes Ægypti Reges, Pharaones appellari jam diu consueverant. Uti profecto solebat nominibus sua ætate perspectis in Sacra historia describenda divinus Auctor, ut gesta quæ referebantur, facilius innotescerent; hac de causa in Cap. 14. Genes. ℣. 7. ait a quatuor confœderatis Regibus esse percussam universam Amalecitarum regionem, quamquam tempore illius belli, nondum Amalek natus esset, a quo nomen suum terra illa postea sortita fuit. Nimia insuper cum audacia veluti certum supponitur nullum in Ægypto regnantem ante Mundi annum 2180. appellatum esse Pharaonem; eccur ex Regibus Pastoribus quispiam hoc non potuit sibi aptare cognomen?

Cap. Genes. 13. ℣. 3. narrantur Abraham & Lot ex Ægypto in terram Chanaan reversi, atque inter Bethel, & Hai permansisse, facta autem ab invicem separatione, Lot dicitur ℣. 11. elegisse Regionem circa Jordanem, atque ab Oriente recessisse; Quis tamen in Sacra Geographia hospes adeo ut nesciat Jordanem esse prorsus orientalem ad Bethel, & Hai, proindeque Lot circa Jordanem progredientem non recessisse ab Oriente, sed illuc accessisse?

Respond. &c. nonnulli præpositionem מן *min* sæpe in hebraico idiomate usurpari pro latina præpositione *versus*, unde sensus divini textus in hoc casu foret quod recesserit Lot, idest perrexerit versus Orientem. Si tamen accuratiores Tabulæ Geographicæ inspiciantur, esto Sodomorum planities ad Austrum Bethel existeret, flectit nihilominus ad Occidentem plusquam Bethel, & Hai; Jordanis pariter tractus, quamvis orientalis esset Bethel & Hai, vergebat tamen ad Occidentem, præsertim in agro Sodomorum, ut in sua Tabula topographica Terræ Sanctæ Tobias Corradus Lotter, aliique Geographi describunt. Alii tandem, ajunt Lot non recessisse ab Oriente absolute considerato, sed ab Oriente Bethel, ubi cum Abraham fixerat tentorium, ut patet ex ℣. 8. *Cap.* 12. Quocumque igitur perrexerit Lot, semper ab Oriente Bethel discessisse compertum est, si in Sodomis habitavit.

(8) Plura in Cap. 14. Geneseos referuntur, quæ vix probabilitatis aliquid præseferre queunt. Quatuor Reges, qui innumeros jam populos subjugaverant, profligati referuntur ab Abraham, cum solis trecentis decem, & octo vernaculis. Eosdem Abraham legitur persecutus usque Dan, scilicet ultra 150. milliaria italica, quin tamen ipsi vel tantisper in eum sese converterint; quatuor tandem illorum Regum ad invicem fœderatorum regiones, distitæ ab invicem adeo describuntur, ut vix in unum Reges illi convenisse intelligi queant.

Resp. hujuscemodi oppositiones jam alibi fuisse eliminatas. De itinere quippe Abrahæ contra quatuor Reges disputavit Frassenus ad Pag. 417. Voluminis I. Disquis. de Regionibus eorumdem ad Pag. 236. ejusdem Volum. in notis dictum est.

(9) Cap. 17. Geneseos ℣. 14. exterminatio de populo Dei illis indicitur quorum præputii caro non fuerit circumcisa. Contrarium nihilominus in Josue 5. ℣. 5. reperimus, cum populus in deserto natus hujuscemodi stigmate per annos quadraginta destitutus permanserit, nec tamen esse Dei populus unquam desierit.

Resp. Circumcisionis præceptum justis de causis apud Hebræos omitti ad tempus potuisse, seu differri ejus satisfactionem. Cum autem in deserto ad motum nubis moveri, iterque prosequi teneretur populus, qui stationis tempus penitus nesciebat, dum ca- stra-

ſtrametabantur, hinc itineris tempore ſacram illam diſtulere cæremoniam, ut quacumque hora ad iter agendum eſſent idonei.

Cap. 18. Geneſ. ℣. 20. dicitur Deus deſcendiſſe in Sodomorum Civitatem, ut videret an opere compleviſſent iniquitates ſuas. Nonne Dominus de Cœlo proſpicit ſuper filios hominum, ut in Pſalmis 52. ℣. 3., & 79. ℣. 15. legimus? Nonne Deus immenſus, proindeque cuilibet loco intime præſens?

Reſp. Multoties in ſacris literis de Deo ita loqui Divinum Spiritum intelligimus, ac ſi de homine ſermonem haberet. Pedes eidem, manus, oculi, aures tribuuntur, quamvis ſpiritus quantitate, figurave quacumque deſtitutus ſit, ut ejus nobis innoteſcant operationes = More quippe humano, ſcribit S. Auguſtinus quæſt. 39. in Geneſim, Deus in Scripturis ad homines loquitur, & ejus iram noverunt ſine perturbatione ejus intelligere, qui noverunt. Solemus etiam ſic minaciter loqui: Videamus ſi non tibi facio: aut videamus ſi non illi facio: &, ſi non potuero tibi facere: vel ſciam, ideſt hoc ipſum experibor, utrum non poſſim: quod comminando non ignorando dicitur.... Mos autem humanæ locutionis & uſitatus eſt, ut humanæ infirmitati congruat, cui Deus coaptat locutionem ſuam = Si igitur verba illa Cap. 18. Geneſeos non dubitantis, ſed iraſcentis, & minantis Dei eſſe ſupponamus nullam difficultatem involvunt. Deus utique immenſus, cuilibet loco intime præſens, ſed Abrahæ Angelus Dei, non Deus ipſe loquebatur. Quo autem ſenſu Deus deſcendere, atque ignorare in ſacris literis adfirmetur explicat Origenes Homil. 4. in Geneſim.

Capite 22. ℣. 5. Geneſeos promiſit Abraham reverſurum cum filio, facta ſacrificii oblatione, & adoratione. Hæc autem promiſſio conciliari non poteſt cum Dei præcepto ℣. 2. expreſſo, quo Abraham filium ſuum immolare compellebatur.

Reſp. Perſuaſum Abrahæ fuiſſe, quod Deus potens erat ad reſtituendam Iſaacho vitam, ut docet Apoſtolus ad Hebræos Cap. 11. ℣. 19. indeficientem enim Dei promiſſionem exiſtimabat, qua ſpoponderat Deus ipſe innumeros poſteros ex Iſaacho naſcituros, ita S. Auguſtinus, & Origenes hanc difficultatem reſolvunt.

Capite 23. Geneſ. ℣. 16. emiſſe legimus Abraham ab Ephrone filio Seor agrum cum ſpelunca duplici in eo exiſtente. Contrarium eſt quod legitur Actorum 7. ℣. 16. ubi Abraham ſpeluncam emiſſe traditur ab Hemor filio Sichem.

Hujuſcemodi nodus jam in volumine 1. Diſquiſit. pag. 326., & ſeqq. diſſolutus fuit, non igitur eadem hic replicanda opinamur. Diſputatum inſuper eſt de hoc a Fraſſeno ad Pag. 197. partis 2. hujus voluminis.

Cap. 25. Geneſ. ℣. 6. Filii Agar, & Ceturæ, filii concubinarum appellantur, cum tamen Agar legitima Abrahæ uxor appelletur Cap. 16. ℣. 3. Cetura pariter uxor ejus appellatur capite iſto 25. ℣. 1. Hoc eodem capite ℣. 25. Eſau dicitur hoc nomine nuncupatus, quia rufus erat; ℣. autem 30. *Edom* dictus perhibetur a rufa coctione.

Ad primum reſpondemus: uxores ſecundarias, quæ apud antiquos retineri conſueverunt nomine concubinarum fuiſſe inſignitas, eo quod nec Matresfamilias unquam eſſent, nec eorum filii rerum patris potirentur. Videatur hac de re pagina 164. hujus voluminis parte 2.

Ad ſecundum reſpond. Eſau triplici nomine fuiſſe donatum; primo *Eſau* quo *factura*, ſeu *perfectio* ſignificatur, unde R. Salomon putat eum ita dictum quod prodiit tam perfectus in pilis, ac ſi filius aliquot annorum extitiſſet: ſecundo *Edom* fuit dictus a coctione rufa: Tertio *Seir*, ideſt piloſus; diverſis ergo de cauſis diverſa nomina ſortitus fuit.

Cap. 26. Geneſ. ℣. 34. Eſau in uxores accepiſſe narratur Judith filiam Beeri Hethæi, & Baſemath filiam Elon ejuſdem loci. Contrarium enarrari videtur Cap. 36. Geneſ. ℣. 2., ubi Eſau uxores dicuntur Ada filia Elon, & Baſemath filia Iſmaelis. Capite autem 28. ℣. 9. narratur Eſau duxiſſe Maheleth filiam Iſmaelis, quomodo ergo Baſemath hæc Iſmaelis filia alibi dicitur, ſi Baſemath filia erat Elon Hethæi?

Reſp. ex Cornelio a Lapide can. 19. in Pentateuchum Viros, & mulieres apud Hebræos, aliaſque gentes, ſolitos fuiſſe pluribus nominibus appellari, ſicuti & apud nos ipſos adhuc in more eſſe conſpicimus; in progreſſu autem Hiſtoriæ ſacri Auctores modo una modo altera appellatione uti conſueverunt. Ada propterea, & Baſemath una erat, eademque fœmina, filia Elon, ut patet ex ℣. 2. Capitis 36. Altera pariter Chananæa mulier, quæ cum Eſau nupta eſt duo nomina habuit Judith nempe, & Oolibama, ut patet ex citatis Geneſis locis. Filia denique Iſmaelis ab Eſau deſponſata duplici nomine & ipſa appellabatur *Maheleth*, ſcilicet, atque *Baſemath*, ut ex ℣. 9. Capitis 28. & ex ℣. 3. Cap. 36. compertum eſt. Hæc autem omnia ex Cap. 36. Geneſeos ubi Eſau poſteri recenſentur, confirmari poſſunt ne quippe confunderentur generationes, facer Hiſtoricus his conſtanter tribus uſus eſt nominibus, pro uxoribus Eſau; *Ada*, *Baſemath*, & *Oolibama*, pro *Baſemath* filiam Iſmaelis conſtanter intelligens, filiam autem Elon, Ada ſemper appellat, & nunquam *Baſemath*, eſto eodem etiam nomine donata eſſet. Oolibama autem, quæ eadem eſt ac Judith, dicitur Cap. 26. ℣. 34. filia Beeri Hethæi, Capite vero 36. ℣. 2. filia Anæ filiæ Sebeon Hevæi nuncupatur, quia duplici nomine eadem perſona *Beeri* videlicet, & *Ana* vocabatur, vel quia fortaſſis *Ana* eſt nomen Matris Oolibama, illa autem *Ana* filia fuit Sebeon Hevæi, qui eamdem in matrimonium tradiderat Beeri Hethæo; hæc profecto explicatio cum Vulgatæ noſtræ lectione congruentior reperitur; atque per eamdem, quomodo Oolibama, ſeu Judith dicatur Cap. 26. Geneſ. filia Beeri Hethæi, Capite autem 36. filia Anæ He-

Heveæ gentis propaginis appelletur, intelligimus.

(10) Capite 32. ℣. 11. Genes. legimus Jacobum Deum esse deprecatum ut de manu Esau erueretur, valde quippe eum timebat. Oppositum habetur Capite 33. Genes. ℣. 10. ubi Jacob protestatur se vidisse vultum Esau, quasi vultum Dei. ℣. 24. ejusdem Capitis 33. legimus = Vir luctabatur cum eo = non congruere lectio ista videtur, cum ℣. 28. in quo legimus Jacobum cum Deo esse luctatum, Oseæ autem Capite 12. ℣. 4. cum Angelo.

Resp. Merito, & jure trina appellatione luctantem cum Jacobo fuisse donatum Angelus quippe revera fuit in substantia, Deus, pro ut eum repræsentabat homo autem in figura, quia sub humana specie seipsum exhibebat. Novum non est quod Angeli Dei vicem gerentes, in Scripturis Sanctis Dei nomine appellentur. Ad primum autem respondemus, quod prius Jacob Esau iratum timebat, secundo autem libentissime eum vidit placatum.

Genesis Cap. 33. ℣. 20. dicitur Jacob suum fixisse tentorium in agro prope Sichem, quæ est borealis ad Bethel. Contrarium legimus Cap. 35 Genes. ℣. 1. Dixit quippe Deus ad Jacob = ascende Bethel = quis autem nesciat Bethel esse australem ad Sichimitarum regionem? non ergo ascensurus, sed descensurus erat Jacob, ut Bethel proficisceretur sicut Jordanis descendit progrediendo a Borea in austrum per terram Chanaan.

Respondet Abulensis oppidum nomine Bethel extitisse ad finem montis Garizzim, Sichem autem cum sita esset in planitie, ascendere compellebatur Jacob ut eo perveniret. Hujuscemodi tamen oppidulum cum idem non esset cum Luza, ad quam perveniens Jacob erexit Altare, ut patet ex ℣. 6. Capitis 35. non videtur Tostati responsio difficultatem evertere. Probabilius itaque est, quod Deus ascendere jusserit Jacob, non descendere, quia Bethel in loco excelso cum esset quamvis ad austrum Sichem, tunc autem Jacob in planitie commoraretur, optime ei dicitur ut ascendat, quamvis ad meridiem esset progressurus; ad australem etenim plagam alicujus loci montes, & colles esse cum possint, ascendisse dicitur qui ad eorum culmen contendit, esto a Borea ad austrum iter confecerit. Meliorem tamen unusquisque amplectatur responsionem, si ei præsto fuerit.

Genesis Cap. 34. ℣. 30. Simeon, & Levi ab Jacob increpantur, quod Sichem occiderint ejusque subditos exterminaverint. Contrarium hoc ei, quod Judithæ Cap. 9. ℣℣. 2. & 3. legitur, omnino videtur; ibi enim Deus dicitur dedisse gladium Simeonis in defensionem alienigenarum; eosdemque esse zelatos Zelum Dei.

Resp. Hujuscemodi difficultatem, atque specie tenus antilogiam esse resolutam a Frasseno ad pag. 244. secundæ partis hujus voluminis. Zelum profecto Simeonis, & Levi ad honorem Dinæ vindicandum laudabile fuit, modum tamen eorum, & excessum increpavit Jacob.

Capite 37. ℣. 10. Jacob dixisse narratur filio suo Joseph = Num ego, & Mater tua adorabimus te super terram? Notum esse cuilibet minime ambigimus Matrem Joseph diu antea in Ephrata dum Benjamin erat paritura, supremam horam incurrisse. Versu pariter 36. ejusdem Capitis Puthifar Eunuchus appellatur, qui ℣℣. 7., & 16. Capitis 39. uxorem habuisse perhibetur.

Ad primum respondent Abulensis, & Lyranus eo in loco nomine Matris esse intelligendam Bala Rachelis ancillam, quæ Rachele mortua, in locum nutricis, & matris suffecta est.

Ad secundum dicimus: esse omnibus manifestum, quod Eunuchorum nomine non semper Spadones intelligantur, sed qui in Regum aulis, præcipuis fungebantur muneribus.

Genesis Cap. 40. ℣. 19 legimus dixisse Joseph = auferet Pharao caput tuum = Versiculo autem 22. de eodem dicitur homine = & suspensus est = Nunquid idem capite truncari, & suspendi?

Resp. inter idiotismos hebraicæ linguæ & hunc etiam reperiri, ut una pars hominis pro toto homine usurpetur; itaque *tollet caput tuum* idem est, ac tollet teipsum, occidet te.

Capite 47. Geneseos legimus Jacob adorasse Deum conversus ad lectuli Caput. (11)
Contrarium docet Apostolus Hebræor. 11. ℣. 21. ubi ait a Jacob adoratum esse fastigium virgæ ejus Josephi videlicet filii sui.

Resp. Expositores sacri utramque lectionem esse veram: hebraica quippe vox מטה cum diversis vocalibus punctis diversa significat; si enim legatur *mitta*, lectulum indicat; si vero *matte*, virgam sonat. Jacob autem habita a Josepho sponsione, quod in terra Chanaan cum suis majoribus sepeliretur Deo gratias agens, eum adoravit, simulque adorationis seu gratiarum actionis signum dedit filio suo fastigium sceptri ejus osculando. Responderi potest ulterius, non unam eamdemque adorationem significari per textum Geneseos, & Apostoli verba, sed diversas omnino, ut Apostoli locum legenti fit palam.

Capite 49 Genes. ℣. 7. Moriens Jacob (12)
nullam benedictionem Simeoni, & Levi est impertitus, & nihilominus ℣. 28. omnibus, & singulis filiis suis benedixisse fertur benedictionibus propriis ℣. 10. ejusdem capitis 49. non fore auferendum sceptrum de Juda promittitur, donec Messias advenisset: Contrarium tamen demonstravit eventus, cum pluries omni prorsus dominatu expoliati fuerint Judæi temporibus captivitatum præsertim, diuque ante Christi ortum alienigenæ jam eisdem dominarentur. Messias tandem appellatur ibidem *expectatio gentium*. Quomodo autem expectare poterant, quem non agnoscebant, ut docet Apostolus ad Ephesios cap. 3. ℣. 5. ubi scripsit misterium Christi aliis generationibus minime fuisse

fuiſſe agnitum filiis hominum ſicuti nunc revelatum eſt Apoſtolis? Nec tandem Simeon, & Levi diſperſi ſunt, ut comminatus eſt Jacob ℣. 7. Capitis hujus.

Reſp. ad primum cum Lyrano, & Abulenſi Quæſt. 5. in cap. 49. Geneſ. diverſas eſſe actiones diſtinguendas, quas inſtante morte operatus eſt Jacob erga filios. Primo eorum unicuique, quæ futura erant prophetico ore enunciavit, hinc Levi, & Simeoni diſperſionem per terram Iſrael prædixit. Secundo autem ſingulis eorum peculiari benedictione bona animæ, & corporis eſt imprecatus, quamvis formam benedicendi Scriptura non memoret, quia non omnia, quæ geſta ſunt, diſtincte narrantur. Dici etiam poſſet cum S. Chryſoſtomo, & Lipomano prædictiones cuilibet factas eſſe ipſas benedictiones, unde correctionem paternam Simeoni, & Levi factam vere benedictionis inſtar habendam eſſe.

Ad ſecundum dicimus nunquam e domo Iſrael integram judicandi poteſtatem fuiſſe ſublatam, donec Chriſtus advenerit, ut Sacri Commentatores ad hunc locum oſtendunt; in Captivitate quippe Babylonica judiciaria poteſtas apud Judæos ſuperextitit, ut patet ex Danielis libro in cauſa Suſannæ, quæ ad mortem per Judices Iſraelis damnabatur. Joachim inſuper non deſiit eſſe Rex Judæorum legitimus eſto in Captivitate detineretur. Herodes tantum Aſcalonita, qui vere fuit alienigena, quamvis ſuper Judæos Imperium uſurpaverit, nunquam tamen pacifico, legitimoque jure poſſedit, cum Judæorum Primiores illud ſemper eidem diſputaverint, nec uſque ad ultimum ejus vitæ annum victas dederint manus, fidelitatiſque, & ſubjectionis juramento ſemetipſos obſtrinxerint, dum ſcilicet ab aliquibus jam menſibus Chriſtus in Bethelem eſſet exortus. Videantur hac de re, qui prolixas adverſus Judæos inſtruxere diſputationes, Fraſſenus in ſua Theologia Academica Tom. 3. pag. 58. Edit. Pariſienſ. anni 1676. Laurentius Berti Lib. 25. de Theol. Diſcipl. Cap. 2; & quotquot tandem Incarnationis Dominicæ materiam pertractarunt.

Ad tertium reſpondet S. Hieronymus Lib. 2. Comment. in Epiſtolam ad Epheſios his verbis „ Aut igitur illud eſt reſpondendum, „ quod caute Paulus, ſignanterque teſtatus „ ſit, filiis hominum ignotum fuiſſe My- „ ſterium, non filiis Dei, ad quos loqui- „ tur... quod ſcilicet hi, qui ſpiritum ado- „ ptionis, acceperint, de quibus Patriar- „ chæ, & Prophetæ fuerunt, Dei ſcierint „ Sacramentum. Aut ſi hoc non recipi- „ tur, & nimium violentum, & coactum „ videtur, illuc ſermo tranſibit, ut dicat „ non definite, & generaliter dixiſſe Pau- „ lum aliis generationibus ignotum fuiſſe „ omnino Domini Sacramentum; ſed ſic, „ quomodo nunc revelatum eſt Sanctis ejus, „ & Apoſtolis neſciſſe Patriarchas veteres, „ & Prophetas; aliud eſt enim in Spiritu „ ventura cognoſcere, aliud ea cernere ope- „ re completa „ Non igitur penitus ignorabant, qui venturum expectabant Redemptorem, ſed non eum ſciebant evidenter ſicut Apoſtoli. Quantum vero ad gentes pertinet, quæ Chriſtum venturum neſciebant omnino; reſpondent Commentatores appellari *gentium expectationem*. Chriſtum per quamdam catachreſim, quaſi dixerit = Gentes poſtquam Chriſtum audierint atque cognoverint, ita avide eum amplectentur, atque recipient, quaſi ſemper eumdem expectaverint; omnis quippe rationalis creatura id avidiſſime deſiderare exiſtimatur, quod ei ſumme bonum, & utile eſt. Simeon tandem, & Levi diſperſi fuerunt in Iſrael; Levitæ quippe nullam in terra promiſſionis conſecuti ſunt ſortem, ſed per omnes Tribus habitare debuerunt. Simeonis autem filii portionem quamdam terræ in medio Tribus Judæ obtinuere, ut patet ex Cap. 19. Joſue ℣℣. 2. & 9. Cum autem aliquantulum multiplicarentur eorum pars in Gador, altera in Seir abire compulſa eſt, ut patet ex I. Paralip. 4. ℣℣. 27. 39. & 42. Scribæ tandem & Legiſperiti ex Tribu Simeon oriundi per univerſum Iſraelem non minus, quam Sacerdotes, & Levitæ diſperſi ſunt. Nulla ergo antilogia, nullumve inconveniens in Sacrarum ſcripturarum textibus Libri Geneſeos reperitur W.

CAPUT II.

Ex libris Exodi, Levitici, Numeri, & Deuteronomii.

§. I.

(1) CAP. XIV. v. 13. *Ægyptios quos nunc videtis, nequaquam ultra videbitis uſque in ſempiternum:* At v. 31. *Et viderunt Ægyptios mortuos ſuper littus maris.* Reſpond. Iſraelitas non vidiſſe amplius Ægyptios vivos & perſequentes; ſed in aquis ſuffocatos & mortuos, quorum cadavera ad littora maris ejecta, in argumentum erant
(2) victoriæ Dei pro Iſraelitis pugnantis, & eorum hoſtes expugnantis. (2)

Cap. XX. v. 5. *Dominus Deus tuus, fortis, Zelotes viſitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem.* Militat cum hoc Ezech. XVIII. v. 20. *Filius non portabit iniquitatem patris, &c.* Reſp. Prior textus intelligitur de filiis qui iniquorum patrum impia veſtigia ſectantes, eorum pravitatem æmulantur: poſterior vero de filiis qui parentum iniquitatem & malitiam averſantur.

Cap.

Cap. XX. v. 24. *Altare de terra facietis mihi*: contradicit huic cap. XXVII. v. 1. *Facies & altare de lignis Setim*. Reſp. Duplex erat altaris pars, interior & exterior: illa e terra, hæc e lignis Setim conſtabat.

Cap. XXI. *Reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, &c.* Proſcribitur per hæc Chriſti D. verba Matth. V. v. 38. *Si quis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam præbe ei & alteram, &c.* Reſp. Loquitur Moſes de judicio publico Magiſtratus quem de reddenda ad æquitatem juſtitia & ſecundum Juris & Legis apices, informat: Chriſtus vero de homine privato, qui ſi ad Evangelii normam ſeſe conformare cupiat, non debet vim vi repellere, ſed vincere in bono malum, & in patientia ſua poſſidere animam ſuam. (3)

(3) Cap. XXXI. v. 18. *Deditque Dominus Moyſi.... duas tabulas teſtimonii lapideas ſcriptas digito Dei*; Et cap. XXXII. v. 16. *Scriptura quoque Dei erat ſculpta in tabulis*; quibus ſignificatur Deum ſeipſo aut Angelorum miniſterio tabulas Legis inſcripſiſſe: At cap. XXXIV. v. 28. De Moſe dicitur *ſcripſit in tabulis verba fœderis*. Reſpondet S. Auguſtinus [a] priores textus intelligi de prioribus tabulis digito Dei exaratis, quas Moſes ob adorationem vituli aurei indignabundus confregerat: poſteriorem vero de reparatis aliis tabulis quas dictante Deo Moſes ipſe deſcripſit: At poſteriores hæ tabulæ dicuntur etiam ſcriptæ digito Dei. Exodi XXX. v. 1. & Deuteron. X. v. 4. Reſpondent alii, poſteriores tabulas dici a Deo ſcriptas, quod ejus mandato & dictamine fuerint exaratæ: a Moſe vero, quod Dei dictantis verba exceperit & inſculpſerit. At hac eadem ratione univerſa Scriptura ſacra dici poſſet ſcripta digito Dei. Eis itaque conſentio qui verbum (*ſcripſit*) cap. XXXIV. v. 28. non ad Moſem ſed ad Deum referunt. Nec adverſatur quod verſu 27. antecedente jubetur Moſes ſcribere; nam hoc non ſpectat ad Legis tabulas, ſed ad præcepta quæ prius referuntur. Unde ſignanter Moſi ait Deus *ſcribe tibi verba hæc, &c.* Quamobrem, quæ ipſe ſcripſerat, illa in medio verſus concluduntur per accentum Atnach: igitur verbum conſtruendum eſt cum nomine remotiori ויכתב quod in primo verſus ſegmento ponitur; ac ſubinde hic repetendum aut ſubaudiendum eſt

(4) nomen יהוה. (4)

[a] *lib. 5. de cem. ca. 15. in Deut.*

Ex Levitico.

§. II.

CAP. II. v. 1. *Anima cum obtulerit oblationem ſacrificii Domino, ſimila erit ejus oblatio, fundetque ſuper eam oleum & ponet thus*: cujus contrarium mandatur cap. V. v. 11. *Offeret pro peccato ſuo ſimilæ partem ephi decimam; non mittet in eam oleum nec thuris aliquid imponet*: quod iteratur Numerorum V. v. 15. *Reſp.* Duplex hic commemoratur ſacrificii genus: aliud Euchariſticum & gratiarum actionis, pro beneficiis acceptis: aliud Expiatorium & ſatisfactionis pro peccatis: in priori oleum & thus, benignitatis & venerationis ſymbola, gratiſſima habet Deus; at illa prohibet in poſteriori, in ſignum ſuæ averſionis a peccato.

Ibidem v. 11. *Omnis oblatio quæ offeretur Domino abſque fermento fiet*: At cap. XXIII. v. 17. *Offeretis ſacrificium novum Domino... panes primitiarum duos de duabus decimis ſimilæ fermentatæ*. Reſp. Duo pariter hic deſignantur ſacrificia, alia quæ fiebant voluntarie & in ſignum venerationis: alia quæ præcipiebantur in gratiarum actionem: a prioribus arcetur fermentum quod eſt hypocriſis & in ſinceritatis ſymbolum, dicente Chriſto D. Matth. XVI. v. 6. *Cavete a fermento Phariſæorum quod eſt hypocriſis*: ut admonerentur Judæi, ſacrificia non eſſe offerenda ad pietatis oſtentationem: tametſi non recuſaverit Deus oblationem ſimilæ fermentatæ in ſignum gratitudinis ob conceſſa ad victum neceſſaria. (5) (5)

Cap. XVIII. v. 16. *Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis*: At Deuter. XXV. v. 5. *Fratris defuncti uxorem accipiet frater ejus, & ſuſcitabit ſemen fratris ſui*. Reſp. Prioribus verbis prohibetur ducenda uxor fratris aut viventis dum ab eo repudiatur; aut mortui, quando ille poſteritatem & filios habet. Poſterioribus autem, hoc poſtremum conceditur ad ſuſcitandam fratris abſque filiis mortui familiam; unde ſpecialis hæc Lex, illius generalis eſt exceptio. (6) (6)

Ex Libro Numer.

§. III.

CAP. II. v. 17. Præcipitur ut tabernaculum & Arca Dei *deferantur in medio caſtrorum* dum proficiſcerentur. At cap. X. v. 33. Legimus *Arca fœderis Domini præcedebat eos per dies tres providens caſtrorum locum*. Reſp. In priori textu ſignificatur ordinaria Arcæ deportatio & conſiſtentia in Medio caſtrorum, quatenus omnes Tribus ratum haberent ſibi divinum ex æquo adeſſe Numen, & pari cultu & obſervantia Deum ſibi præſentem venerarentur: in poſteriori explicatur extraordinaria Dei diſpoſitio & ſanctio qua ſemel voluit ut Iſraelitarum e Monte Sinai recedentium Arca itinere trium dierum præcederet caſtra tum ad deſignandam eis viam qua pergerent: tum ad firmandos eorum animos atque ſignificandum nihil eis ab hoſtibus eſſe timendum. (7) (7)

Cap. IV. v. 3. Præcipitur Levitis ut *a trigeſimo anno & ſupra uſque ad quinquageſimum annum ſtent & miniſtrent in tabernaculo fœderis*. At I. Paralip. cap. XXIII. v. 3. & 24. Levitæ dicuntur *feciſſe opera domus Domini a viginti annis & ſupra*. Numer. autem VIII. v. 24. *A viginti quinque annis*. Reſp. Multiplex fuiſſe Levitarum munus: nam alii aut inſerviebant ſenioribus, aut officia inferiora exequebantur: alii deputabantur ad militarem templi cuſto-

diam

diam: alii denique Sacerdotibus manus dabant in sacrificiis & aliis sacris officiis exequendis. Ad primum munus idonea erat ætas 20. annorum: ad secundum requirebatur annus 25. transactus: ad tertium desiderabatur annus trigesimus. (8)

(8) Cap. XII. v. 1. *Locutusque Maria & Aaron contra Moysem propter uxorem ejus Æthiopissam*: At hæc Exod. II. v. 21. dicitur *filia Sacerdotis Madian.* Respondent aliqui cum Josepho [a] Mosem duas habuisse uxores, unam filiam Raguelis Madianitarum Sacerdotis, nomine *Sephoram*: aliam filiam Regis Æthiopum dictam *Tarbin*. Verum istud commentitium omnino videtur, quippe cum hujus uxoris nulla prorsus in Scriptura sacra fiat mentio; neque alii commemorantur filii Mosis quam quos ex Sephora suscepit. Unde *Respondeo* hanc dictam esse *Æthiopissam*, non ab Æthiopia Occidentali & Africana quæ jacet sub Zona torrida: sed Orientali quæ posterioribus temporibus dicta est *Arabia*, hebraice *Cusch*; complectiturque non solum Madianitas, sed etiam eos populos qui ad Arabicum sinum vergunt, testibus Herodoto, [b] Plinio [c] & S. Augustino. Unde Habacuc *cap.* III. *v.* 7. eandem Madianitarum & Æthiopum Gentem significans, ait: *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ turbabuntur pelles terræ Madian*; ubi eadem natio diversis nominibus exprimitur interprete S. Hieronymo. (9)

a lib. 1. Antiq. cap. 10.
b lib. 7.
c lib. 5. c. 8.

(9) Cap. XVI. v. 30. *Omnes qui numerati estis a viginti annis & supra, & murmurastis contra me, non intrabitis terram super quam levavi manum meam ut habitare vos facerem, præter Caleb filium Jephone, & Josue filium Num.* At Josue XIV. v. 1. & cap. XVII. 4. summus sacerdos Eleazarus tametsi ex adultioribus, eam terram est quoque ingressus. *Respond.* Illam interminationem ferri tantum in eos qui ad Exploratorum terræ Chanaatidis falsam relationem, murmur & seditionem fecerant in Mosem. Quorum criminis cum reus non fuerit Eleazarus, & multi alii Levitæ, pari cum sontibus pœna non debuerunt plecti. Nec officit quod v. 1. & sequentibus cuncti filii Israel dicantur vociferasse contra Moysem & Aaron; hæc enim vox *omnis*, limitate accipienda est & determinanda ad majorem partem uti eam accepit S. Paulus I. Cor. X. v. 10. *Neque murmuraveritis sicut quidam eorum murmuraverunt & perierunt ab exterminatore*: quosdam dicit, non omnes ad unum. Itaque vox illa (*universa multitudo*) sumenda est restrictive, cum exceptione paucorum. Sic usurpatur Exod. XXXII. v. 3. Ubi etiam dicitur, omnem populum auream contulisse materiam ad vitulum, cum tamen plurimi Levitarum in Idololatriam istam non consenserint, & propterea a Deo reportarint benedictionem Exod. XXXII. v. 26. 29. & hujus ipsius expressam restrictionem habemus apud S. Paulum. (10)

(10) Cap. XX. v. 26. Eleazarus Summus Pontifex adfuit Aaroni patri suo morienti. At Levit. XXI. 11. interdicitur Summo Pontifici ne sit præsens cuiquam morienti, etiam patri & matri. *Respond.* Eleazarum, quandiu in vivis fuit Aaron, fuisse Summum Pontificem designatione tantum, nondum ministerio & officio, quamobrem sacras Pontificatus vestes eum induit Moses Aarone mortuo, uti præceperat Deus, *ibid.* illa autem prohibitio, quæ est in Levitico, spectat tantum ad summum sacerdotem actu suo munere defungentem. (11) (11)

Cap. XXII. v. 12. *Dixit Dominus ad Balaam, noli ire cum eis.* At v. 20. *Surge & vade cum illis.* v. 35. *Vade cum istis.* Resp. Deum noluisse primum ut Balaam iret maledicere populo Israelitico; tandem ob duritiam cordis ire ipsi permisit cum displicentia, ea Lege ne quid loqueretur aliud, quam quod præceperat ei. (12) (12)

Cap XXVII. v. 12. *Ascende in montem Abarim & contemplare inde terram.* At Deut. XXXIV. 1. *Ascendit Moses super montem Nebo in verticem Phasga, &c.* Resp. Abarim montem esse: Nebo & Phasga vertices ejus. Differunt itaque ut pars & totum, locus integer, & membrum. (13) (13)

Ex Deuteronomio.

§. IV.

CAP. II. v. 19. *Non dabo vobis de terra filiorum Ammon, quia filiis Loth dedi eam in possessionem.* At Josue XIII. 24. 25. *Dedit Moyses Tribui Gad..... dimidiam partem terræ filiorum Ammon.* Respondeo regionem quam Mosis tempore possidebant Ammonitæ, retinuerunt ex integro: At ea regionis pars jam pridem a Sehone Rege Amorrhæorum occupata, distributa fuit inter Israelitas. (14) (14)

Cap. XV. v. 4. *Indigens & mendicus non erit inter vos.* At ibid. v. 11. *Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ.* Respond. Priori textu Mosem non prædicere nusquam inter Hebræos fore pauperes, sed hortari Judæos, ut sua liberalitate & misericordia in fratres, efficiant, ne quis eorum egeat, & illas in angustias agatur ut ad victum necessaria mendicet: quamobrem posteriori loco adjicit *idcirco ego præcipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno & pauperi qui tecum versatur in terra.* Itaque in his duobus textibus præcipitur Judæis, vel ut fratrum suorum egestatem futuram, suis eleemosynis præcaveant, vel ut præsentem sublevent. (15) (15)

Cap. XVII. v. 17. *Rex non habebit uxores plurimas quæ alliciant animum ejus, neque argenti, & auri immensa pondera.* At ex primo Reg. constat Davidem & Salomonem habuisse plures uxores & argenti & auri immensam copiam. *Respond.* Interdicitur Regi uxorum pluralitas sicut & nimia divitiarum copia, quæ ejus animum ad nefarias voluptates alliciant, atque a Dei cultu revocent, uti contigit Salomoni: non vero quæ disseminando generi humano & publicæ regni utilitati inserviant. Reges enim ad superbiendum, cum injuria subditorum argenti

genti & auri pondera multa colligere non debent: alias multis pecuniis opus est ipsis ad Regnum & Regiam Majestatem conservandam. (16) (16)

AD CAPUT SECUNDUM
LIBRI CONCILIATORII BIBLICI
SUPPLEMENTUM.

(1) CApite 3. Exodi ℣. 1. Jethro dicitur Mosis socer. Cognatus autem, idest affinis Cap. 18. ℣. 1. nuncupatur; nunquid non eadem est in utroque loco persona?

Resp. unam, eamdemque personam cap. 3., & cap. 18. indicari, veruntamen in Capite 3. affinitas Mosis cum Jethro in sua specie, seu gradu expresse describitur, cum in cap. 18. affinitas in genere tantummodo designetur; Jethro profectò erat Moysi affinis ob connubium suæ filiæ cum Moyse celebratum; Hebraicus autem textus vocem חתן *choten* præsefert in cap. 3. Exodi, quæ affinem in genere significat.

℣. 14. ejusdem capitis 3. roganti Moysi quodnam esset nomen Dei responsum est: *ego sum qui sum* nullo prorsus indicato nomine. Cum tamen ℣. sequenti se Deus proprio appellaverit nomine, nempe Deus Abraham, Deus Isaac. &c.

Respondet S. Julianus ex Augustino: unum ad Divinitatis pertinere naturam, alterum ad humanitatem assumptam. Quod enim dixit Deus Moysi: *ego sum, qui sum, & qui est misit me ad vos*; divinitatis substantiam signat. Quod autem dicit: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* mysterium susceptæ Incarnationis insinuat, quia de illis secundum carnem generatus agnosceretur, quorum nomina sub Sacramento hic posuisse cognoscitur.

Capite 6. Exodi legimus = Ego Dominus, qui apparui Abraham, & Isaac, & Jacob, & nomen meum Adonai non indicavi eis = Contrarium palam constat ex variis Geneseos textibus, in quibus traditur pluries a Patriarchis invocatum esse Dei nomen *Adonai*; quinimmo & ipse Deus Jacob suum nomen indicavit Genesis cap. 18. ℣. 13. dicens = Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, & Deus Isaac. =

Resp. Deum non indicavisse nomen suum, Patriarchis per signa, & miracula, quæ patraturus erat per Moysem; sed tantummodo eisdem innotuisse per visiones, & somnia, semper promissionis terram spondens eisdem, nunc autem in facto traditurus = Ego sum Dominus, inquit, qui apparui Abraham, Isaac, & Jacob in Deo omnipotente; & nomen meum *Adonai* non indicavi eis = hoc est: promisi quidem Patribus terram Chanaan, nondum tamen implevi hanc promissionem, nunc autem impleturus sum, ut confirmetur veritas nominis mei, quo dicor *Adonai* idest *consistens, constans* & verax in promissionibus meis. Alii respondent vetustiores Patriarchas fugisse mirabile illud Dei nomen *Jehova*, quod Moysi revelatum est, Deumque solummodo ab eis appellatum fuisse *Adonai*, *Elohim*, & *Saddai*. Quod autem in libro Geneseos nomen Dei Patriarchis nondum revelatum legamus, id ex eo derivandum fortassis, ajunt, quod Moses librum istum post egressum de Ægypto conscripserit, ac propterea in recensendis Patriarcharum gestis, nomen Dei magis proprium usurpare voluerit, quod ei jam indicatum erat, sensum nobis legitimum tradens, verborumque rigorem omittens. Novum profectò non est apud Mosen iis uti nominibus etiam locorum, quæ sua ætate erant in usu, quamvis dum gesta, quæ narrat, acciderent, non iis appellarentur nominibus loca, quæ in historia recensentur.

Exodi cap. 7. ℣. 3. a Domino cor Pharaonis iri legimus induratum. Capite 10. ℣. 16. quomodo vere potuit asserere Pharao se peccasse in Dominum Deum?

Resp. Ex Augustino quæst. 18. in Exodum. Aliud est loqui de causis, quibus existentibus animus ex arbitrio voluntatis abutitur in malum, sicque per easdem redditur, qualem eum invenerint jam factum propriis vitiis, & ex præterita voluntate. Aliud est loqui de prava animi dispositione, per quam quis fit ex iis deterior, per quæ fieri melior & emendari debuerat. Causas ponere, per quas in bonum flecti posset humana voluntas, si habitibus pravis ligata non esset; & per quas talibus devicta catenis in pejus dilabitur, in Dei occulta providentia universum, quod condidit, disponente, & administrante repositum est. Indurat igitur Deus, hoc est indurari permittit cor jam excæcatum, causas nonnullas ponendo, ex quibus cor istud ad meliora converti potuisset; peccat iterum cor prave dispositum in venena mortis sibi convertens, quæ medicamina ad vitam esse poterant. Pharaonis animum Deus justissimis pœnis in bonum excitare sategit, sed quia in malum ex iis prolapsurus agnovit, ideo, inquit, *indurabo cor Pharaonis*, idest occasionem proponam, qua indurabitur. Pharao pariter in Dominum Deum commisisse se dicit, quia ex arbitrii libertate Dei præcepto sese refragatum agnovit.

Exodi cap. 10. ℣. 21. Tenebræ super terram adeo densæ leguntur immissæ, ut palpari potuerint. Nunquid tenebræ in mera lucis privatione non consistunt? quomodo ergo palpabiles?

Resp. primo hanc divini textus locutionem

nem hyperbolicam eſſe ad ſignificandam tenebrarum denſitatem; niſi cum aliquibus dicamus ingentem nebulam, atque caliginem tenebras inducentem hoc in loco pro tenebris ipſis deſcribi. Quocumque modo itaque textus iſte intelligatur, certum eſt nullam antilogiam, nullamque falſitatem in eodem includi.

Ad Caput Exodi 12. ℣. 2. Menſis Niſan, primus inter anni menſes jubetur admitti. Contrarium inſinuari videtur Cap. 23. hujuſce libri ℣. 16. ubi finis anni, in menſem quo fruges terræ congregantur rejicitur, qui ſiquidem menſis noſtro Septembri ex parte reſpondet, atque *Thyri* appellabatur.

Reſp. Duplex exordium in anno eſſe admittendum, ſicut duplex annus apud Judæos civilis nimirum, & ſacer diſtinguebatur; annus civilis tempore Septembris finem habebat, aut Octobris; ſacer autem, ſive Eccleſiaſticus a menſe Martio ſumebat exordium ex Dei mandato, ejuſque finis ad Februarium menſem pertinebat; de anno autem civili fit ſermo in cap. 23. ℣. 16.

In ℣. 40. Ejuſdem capitis de tempore, quo in Ægypto manſerunt filii Iſrael agitur; de hoc autem ad caput 15. Geneſeos ℣. 13. in Conciliatorio diſputatum eſt a Fraſſenio.

Eodem cap. ℣. 42. nox diem 15. Menſis Niſan præcedens obſervanda præcipitur filiis Iſrael, quia tunc eduxit eos Dominus de Ægypto. Contrarium legimus ℣. 15. in quo ſcriptum eſt = & eadem die eduxit Dominus filios Iſrael de terra Ægypti. Deuteronomii autem cap. 16. ℣. 6. exiiſſe dicuntur de Ægypto filii Iſrael veſpere ad ſolis occaſum. An nox, dies, & veſpera ſunt eadem temporis differentia?

Reſp. Ex ſacris Expoſitoribus, Abulenſi præſertim, tres illas temporis differentias, noctem videlicet, diem, & veſperam non idem abſolute tempus præſeferre; utique tamen moraliter, recenſendo nimirum, ſimulque ad invicem conſiderando tempus, quo ad exitum diſponebantur Judæi; quo a ſervitute liberati ſunt, permittente Pharaone ut diſcederent, & quo tandem diſceſſerunt revera: a veſpera itaque diei quartædecimæ Menſis Niſan inchoatus eſt exitus ab Ægypto, dum Phaſe immolabatur; media nocte dimiſſi ſunt a Pharaone, & die adveniente receſſerunt ab illa terra; unum ergo, idemque tempus moraliter eſt, quamvis non abſolute, quapropter merito educti ex Ægypto dicuntur tam veſpere, quam nocte, ac tandem die.

(2) Exodi Cap. 15. ℣. 13. ſcriptum eſt = Et portaſti populum tuum ad habitaculum Sanctum tuum =. Contrarium habetur ℣. 17. in quo legimus *in futuro* = & introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ. = An præteritum, & futurum ſunt idem tempus?

Reſp. Prophetarum more eſſe, ut, quæ futura ſunt, veluti jam præterita enuncient videantur quæ de Chriſto ſervatore Iſaias vaticinatus eſt: a ſe viſum proteſtatur S. Vates agnum illum immaculatum contumeliis onuſtum improperiis ſaturatum, ſine ullo aſpectu, & decore, qui tamen multis annis poſtea ad humanum genus redimendum humanam carnem aſſumpſit, atque peccata hominum portavit. Ea quippe cum certitudine futura cognoſcunt qui Spiritu Dei prophetico aguntur, ut veluti jam facta perſpiciant. Tali agitatus Spiritu Moſes enunciavit in Cantico quæ a ℣. 11. uſque ad 17. leguntur.

Capite 16. ejuſdem Libri. ℣. 14. Manna dicitur inſtar pruinæ, albi coloris nimirum apparuiſſe. Hæc minime conſona iis reperiuntur, quæ Numeror. Cap. 11. ℣. 7. ſcripta ſunt; coloris namque bdellii, flaveſcentis videlicet extitiſſe enarratur ibidem.

Reſp. Nullam iis in textibus antilogiam reperiri, *bdellium* quippe; teſte Munſtero, Hebræi pro Chyſtallo ſuſcipiunt. Alii putant eſſe gummi arboris, quæ naſcitur apud Arabes optimum ſpirans odorem. Alii denique gemmam albam, ſive albam margaritam eſſe *bdellium* opinantur. Plinius autem Lib. 12. Cap. 9. bdellium Bactrianum unguis colorem præſeferre ſcribit, cui & Dioſcorides Libri 1. Cap. 69. confirmat. Quæ igitur in Exodi 16. ſcripta ſunt de colore mannæ apprime cum Numer. Cap. 11. reperiuntur congruere.

Exodi Cap. 19. ℣. 6. Dixit Dominus ad populum = eritis mihi in regnum Sacerdotale = Cur ergo Petrus Apoſtolus in ſua Epiſtola 1. Cap. 2. ℣. 9. Dei populum vocat *regale Sacerdotium?*

Reſp. tempore legis gladium juſtitiæ, qui ad regalem pertinet dignitatem, primas in Dei populo tenuiſſe, tempore autem gratiæ Chriſti Sacerdotium, quod eſt pietatis, & miſericordiæ principem in populo Dei tenere locum. In novo quippe Teſtamento Dei juſtitia cedit gratiæ, & miſericordiæ, quæ triumphum præ juſtitiæ gladio reportant.

Exodi 20. ℣. 4. Sculptilia quælibet, & imagines eorum, quæ in Cœlo ſunt, vel in terra fabricari prohibentur. Contrarium legimus Exodi 25. ℣. 18. ubi facta leguntur duo Cherubim; Numer. vero 18. ℣. 8. ſerpentem æneum conflare jubetur Moſes.

Reſp. Sculptilia, & imagines a Deo fuiſſe Judaicæ genti interdictas, ne occaſio in idolatriam committendi eiſdem ex diuturna cum Ægyptiis conſuetudine ad vitium hujuſcemodi proclivibus exiſterent. Multa enim in Moſis lege inſtituta leguntur, quæ moribus Phœnicum Ægyptiorum, Arabum, aliarumve finitimarum nationum, opponuntur directe, quæque ex natura ſua aut ἀδιάφορα omnino, aut in bonum uſum converti poterant, attentis nihilominus populi Judaici inclinationibus interdicenda fuere, ne in ſcelera, eorum occaſione, ſi permiſſa fuiſſent, dilaberentur. Prohibitæ ergo fuerunt imagines, & ſculptilia in quantum ad venerationem, & cultum eis exhibendum conſtruebantur; non autem abſolute, & quatenus in alios uſus converti poterant, ſerpens itaque æneus merum fuit ſignum rememorativum eorum ſerpentum, quibus He-

Hebræi in deſerto vexabantur. Cherubim etiam ſuper Arcam exiſtentia nullam aliquando venerationem, aut cultum obtinuere.

Exodi Cap. 20. ℣. 12. Patrem, & Matrem venerari, eiſdemque honorem exhibere jubemur; quod quidem præceptum quartum in Decalogo locum conſequitur. Quare ergo Paulus in Epiſtola ad Epheſ. Cap. *6*. ℣. 2. præceptum iſtud eſſe primum in lege pronunciat?

Reſp. Ab Apoſtolo Paulo hujuſcemodi præceptum appellari *primum in promiſſione*, exequentibus quippe præceptum iſtud vita longæva promittitur ſuper terram. Vel dici poteſt primum non abſolute, ſed in ordine ad ſecundæ tabulæ mandata proximorum noſtrorum ſocietatem reſpicientia.

(3) Exodi Cap. 21. ℣. *6*. legimus de ſervo manumiſſo, & libertatem recuſante a Deo dictum = Erit ei (ſcilicet Domino ſuo) ſervus in ſæculum =. Oppoſitum habetur Levitici Cap. 25. ℣℣. 41. & 54. in quibus ſcriptum eſt = anno jubilæo egredietur liber =.

Reſp. S. Hieronymus in Cap. 1. ad Galat. per hanc vocem *in ſæculum*, uſque ad annum Jubilæi ſignificari, quo ſervi omnes dimittendi erant, divina præcipiente auctoritate. Notant Capnio in ſuis rudimentis hebraicis, aliique Scriptores per vocem עלם *holam* eam ſignificari temporis durationem, quam patitur materia, de qua diſſeritur; eo vel maxime quod abſque litera *Vau* hoc in loco deſcribatur cum illa etenim conjuncta æternitatem ut plurimum vox illa ſignificat. Hoc ferme pacto Hebraizzantes etiam antilogiam iſtam ſpecie tenus inter prædicta ſcripturæ loca exiſtentem in concordiam revocare nituntur Munſterus, Fagius, Vatablus, Clarius, Druſius, & Grotius.

Exodi 28. ℣. *36*. ſuper frontem Sacerdotis *lamina* dicitur eſſe locanda. Hæc tamen Sap. 18. ℣. 24. *diadema* Eccleſ. 45. ℣. 14. *corona* nuncupatur.

Reſp. Laminam iſtam figi debuiſſe ad Cidarim, atque ab aure ad aurem pertingebat ex parte anteriore Capitis, unde merito nomine *diadematis*, & *coronæ* aliquando nuncupatur.

(4) Exodi Cap. 33. ℣. 7. narratur fœderis Tabernaculum a Moſe ſublatum, atque procul extra caſtra erectum fuiſſe. Conſtat nihilominus ex Cap. 40. Exodi ℣. 1. & 15. tabernaculum fœderis nondum fuiſſe conſtructum, ſed anno ſequenti menſe primo erectum eſſe, & collocatum.

Reſp. In Cap. 33. nequaquam fit ſermo de Tabernaculo illo, quod nondum a Judæis erat fabricatum, ſed vel de tabernaculo ipſius Moſis, in quo Deus eidem verba faciebat, vel de altero tabernaculo, quod vices pro tunc veri tabernaculi nondum conſtructi gerebat.

℣. 11. ejuſdem Capitis Joſue, *puer* appellatur; Cap. autem Exodi 17. legimus eumdem in Amalecitica expeditione belli Imperatorem extitiſſe, ætatis autem annum quinquageſimum exceſſiſſe.

Reſp. Jam alibi a nobis dictum eſſe nomen *puer*, vel *miniſtrum*, vel *famulum*, vel *diſcipulum* ſignificare: erat itaque Moſis diſcipulus, & famulus Joſue, atque ab eodem tanquam futurus in regimine populi ſucceſſor inſtituebatur.

Eodem Cap. ℣. 20. Moſi a Deo legimus dictum = non poteris videre faciem meam, nam non videbit me homo, & vivet = Aliis in locis divini textus palam docemur oppoſitum. Numeror. etenim Cap. 12. ℣. 8. = Ore ad os loquor Moyſi (dixit Deus) & palam, & non per ænigmata, & figuras Dominum videt = Exodi pariter 33. ℣. 11. ſcriptum eſt = Loquebatur autem Dominus ad Moyſen facie ad faciem, ſicut ſolet loqui homo ad amicum ſuum =

Reſp. Illa verba *facie ad faciem* merum eſſe hebraiſmum ſummam familiaritatem ſignificantem, hinc legit Chaldæus *verbo ad verbum* LXX. autem ἐνώπιος ἐνωπίῳ *præſens præſenti*. Eodemque pacto Munſterus, Fagius, & Vatablus. Capite pariter Numeror. 12. non per ænigmata, & ſpectra Deum cum Moſe loqui ſolere deſcribitur, ſed palam, eo ſcilicet modo, quo ab homine, vivente in hoc mortis corpore Dei majeſtas videri poteſt; ita prælaudati Scriptores hunc locum interpretantur, unicuique enim ſuaſum eſſe ſupponimus, Dei ſubſtantiam oculis corporis videri non poſſe; qua de re videantur Theologi.

Exodi 34. ℣℣. 15., & *16*. quodcumque pactum cum Chananæis inire prohibentur Iſraelitæ, eorumque filias in matrimonium ducere vetantur. Quomodo ergo Deuteron. cap. 21. ℣. 11. ex mulieribus bello captis unam in uxorem ducere conceditur Hebræis? Deuteronomii pariter 20. ℣. 10. pacem offerre jubentur Iſraelitæ Civitatibus antequam eas oppugnare conentur.

Reſp. Hujuſcemodi antilogias ex ipſomet Divinæ Scripturæ exſufflari contextu, ſi integer perlegatur. Quodcumque pactum a Domino cum Chananæis prohibebantur inire filii Iſrael, non autem cum cæteris populis, ut patet ex ℣. 15. capitis 20. Deuteron. = Sic facies cunctis Civitatibus, quæ a te procul valde ſunt (ſcilicet pacem offeres), & non ſunt de his urbibus, quas in poſſeſſionem accepturus es = Mulieres pariter in bello captæ quarum una permittebatur in uxorem admitti, non de Chananæis, ſed de cæteris populis eſſe debebat, ut per ſe manifeſtum eſt; cum de habitatoribus Chanaan nullus omnino vivere eſſet permittendus, ſi de ſeptem populis multoties in Scriptura recenſitis loquamur Chanitidem habitantibus, ex Deuter. cap. 20. ℣. *16*. Civitatum autem remotiorum pacem recuſantium omnes fuiſſe interimendos habitatores, exceptis infantibus, atque mulieribus legimus Deuteron. cap. 20. ℣. 14. Non ergo de filiabus Chanaan, quas in communi fuiſſe internicione comprehenſas, dum Civitas aliqua Chananæorum expugnabatur, compertum eſt, permiſit Deus in uxorem accipere; proindeque ℣. *16*. capitis 34. Exodi nequaquam cum ℣. 11. capitis 21. Deuteron. pugnans adinvenitur, ſicuti

sicuti neque Versiculus 15. ejusdem capitis Exodi, cum ℣. 10. capitis 20. Deuteronomii luctatur.

Exodi cap. 35. ℣. 2. pœna mortis infligenda enunciatur cuicumque opere aliquo servili functus esset. Apud S. Matthæum nihilominus cap. 12. ℣. 5. testatus est Christus a Sacerdotibus Sabbatha in templo fuisse violata, quin crimine aliquo implicarentur. Libro etiam Macchabæorum primo cap. 2. ℣. 41. bellum iniri posse declaratum est.

Resp. Illicita die Sabbathi ea fuisse opera certum est, quæ per anticipationem die veneris impleri, vel per transpositionem ad Sabbathi postridie reduci poterant; minime tamen vetabantur in Sabbatho, quæ altera die, vel præveniri, vel differri non potuissent; hinc Sacerdotes in Templo juge sacrificium citra peccatum operabantur, & Macchabæi impios aggressores in Sabbatho retundebant; hujuscemodi quippe operationes in aliam diem transferre nequaquam.

Cap. 37. ejusdem Exodi ℣. 1. Arca fœderis dicitur duos semi cubitos habuisse in longitudine. Cap. autem 25. præcedenti ℣. 10. ad duos & semi cubitos longitudinis constructa prædicatur.

Resp. Apud omnes esse in comperto, quod Arca fœderis ad quinque longitudinis palmos fuerit extructa, scilicet ad duos cubitos cum dimidio, ut cap. 25. designatur, quamvis ad ℣. 1. capitis 37. copula & casu exciderit ex quibusdam Latinis codicibus; Hebræa etenim legunt אמתים וחצי ארכו *ammathaim vachetsi orecho duo cubiti & dimidium longitudo ejus.*

℣. 14. hujusce cap. 37. contra coronam mensæ positi leguntur quatuor circuli. Capite autem 25., & 27. subter coronam constituti dicuntur.

Resp. Subter coronam revera circulos eos fuisse repositos. Præpositio autem contra sæpe pro *e regione* usurpatur, sive pro *ex opposito*, uti revera circuli illi erant, quamvis in parte inferiori mensæ corona autem in superiori locata esset. Significat itaque hoc in loco sacer textus, ni fallimur, circulos istos faciebus perpendicularibus ipsius mensæ, non fundo ejusdem annexos extitisse.

(5) Levitici Cap. 11. ℣. 34. Cibus habetur immundus, si aqua super ipsum diffusa sit. Quomodo autem id contingere poterat si ℣. 33. hujus Capitis, per aquæ infusionem vasa etiam, quæ immunditiam contraxerant expurgabantur?

Resp. Cibum redditum immundum fuisse, si super illum aqua ex vase jam contaminato, & nondum expiato diffluxisset; cæterum plura legali immunditia polluta per aquæ lavacrum expiabantur.

Levitici Cap. 14. ℣℣. 8. & 9. homo jubetur barbam radere, & comam, ut a lepræ immunditia liberetur. Numeror. 8. ℣. 7. Levitæ dum Domino destinabantur famulari in Templo per omnium pilorum carnis abrasionem consecrari solebant. Contrarium postea Levitici Cap. 19. ℣. 27. videtur mandatum a Domino, cum radere barbam, & comam sit vetitum Judæis.

Resp. Jam alibi observatum est, plurima, quæ de seipsis erant indifferentia, fuisse Israelitico populo ob aliquas prohibita circumstantias. Populus proclivis admodum ex indole sua ad gentium ritus, atque superstitiones existebat. Ab hac impietate, ut Deus eumdem, quo fieri posset arceret, quidquid cum Idololatris commune erat, atque in ruinam Judaicæ gentis verti poterat eisdem districte prohibuit Barbam, & comam ritu quodam superstitioso finitimæ gentes in Deorum cultum solebant sibi præcidere, id Levitici 19. & non aliud interdictum est a Domino Israelitis.

Levitici 17. ℣. 3. absolute decernitur sanguinis reus, qui non ante ostium tabernaculi obtulerit oblationem, & in Castris, vel extra Castra bovem, ovem, vel capram occiderit. Nihilominus 1. Regum 7. ℣. 9. Samuel in Maspha: Elias in monte Carmelo 3. Regum 18. ℣. 33. alii in locis excelsis, eodem 3. Regum cap. 3. ℣℣. 3. & 4. sacrificasse narrantur.

Resp. ex S. Augustino Quæst. 56. in Leviticum, Prohibitas a Deo fuisse animalium mactationes extra locum a lege præsignatum, ut aditus quilibet idololatriæ præcluderetur. In Ægypto, ait Clarius, multa didicerant Judæi, quæ sincero veri numinis cultui adversabantur, ut erat pecorum occisio in agris; ne propterea hujuscemodi ritus servaretur, talia Levitici 17. præcepta sunt a Deo; cum autem idololatrandi periculum paulatim deficeret, atque Deum Abraham, Isaac, & Jacob tantumodo venerarentur temporis decursu Judæi, aliis in locis Deo sacrificia offerre, quibusdam in circumstanti is permissi sunt.

Levitici Cap. 19. ℣. 19. Cavetur ne He- (6)
bræi procreationes, aut fœtus sibi procurent ex diversis speciebus animantium. Quomodo ergo 2. Regum Cap. 13. ℣. 29. singuli Regis filii suas ascendisse mulas, atque fugam abripuisse narrantur, si hujuscemodi animantia apud Hebræos vetita erant?

Resp. Vetitos fuisse Judæos commixtionem inter animantia diversæ speciei procurare; si tamen ex spontaneo illorum congressu muli ex. gr. nascebantur, eorum usus nequaquam interdicebatur eisdem quemadmodum nec ab extraneis emere hujuscemodi bestias in propriam utilitatem populo Dei prohibitum erat; filii ergo Regis David, aliique poterant citra legis transgressionem habere mulos.

Eodem Levitici Libro Cap. 22. ℣. 25. Domino offerri interdicitur quidquid de manu alienigenarum receptum fuerit; omnia quippe de illorum manibus provenientia immunda judicantur. Quonam pacto lex hujusmodi minime violata censetur Esdræ I. Cap. 6. ℣. 9. ubi vituli, boves, & agni, cæteraque ad sacrificium, & oblationes Domini necessaria a Dario Persarum Rege leguntur exhibita? Quomodo inviolata permansit eadem lex, dum Rex Asiæ Seleucus de redditibus suis omnes præstabat sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes, quemadmodum legimus in Lib. 2. Macab. Cap. 3. ℣. 3.?

Resp.

Resp. Lege illa ad solum prohibebatur offerri ab alienigenis traditum, quod immediate super Altare Domini cremari poterat, ut essent panis, oleum, vinum, carnes, & his similia; munera nihilominus etiam ab alienigenis recipi poterant, dummodo aut venderentur, aut commutarentur illa, in alia, quæ immunda non essent. Pecunia pariter, cum non ea offerretur immediate, licite suscipiebatur a sacerdotibus ut animalia Deo sacrificanda ex illa emerentur; hinc Machabæorum ætate sumptus ex ærario Regis Asiæ circa sacrificiorum ministerium faciendi desumebantur. Esdræ autem I. Cap. 6. ℣. 9. exhibuisse legimus Darium boves, oves, & agnos pro sacrificiis; sed non leguntur de manu Gentilium suscepta hujusmodi animantia, & in sacrificium oblata. Licuisse tamen ab alienigenis emere animantia Judæis minime ambigimus, eademque postea offerri potuisse pro certo existimamus; lege quippe illa Levitici cautum tantummodo fuisse videtur ne quidpiam susciperetur de manibus alienigenarum, si illi ad hunc finem aliquid præstarent, ut id super Dei Altare in sacrificium offerretur.

Levitici Cap. 25. ℣. 5. vetitum erat Judæis in anno septimo, qui est sabbathum terræ metere frumentum, & uvas vindemiare. Contrarium statuitur in ℣. 6. immediate sequenti, in quo destinantur pro Hebræorum cibo quæcumque terra eorum produxerit; an ne panem edere, & vinum bibere poterant non messis frugibus, uvisque in vitis relictis?

Resp. ex communi Expositorum sententia potuisse Dominum fundi ex agris, & vineis suis sibi etiam, suisque domesticis fructus sponte a terra productos in cibum, potumque colligere, non quidem jure proprietatis, & dominii, sicuti ex præcedentibus annis, sed jure omnibus omnino colligere volentibus commune, adeo ut, nec ipse Dominus fundi præpedire posset alios a colligendis frugibus nec idem ab aliis præpediri; vindemia itaque, messisque generalis omnium fructuum in vineis, & agris suis possessori, seu proprietario fundi vetabatur non autem aliqua fructuum collectio, qui in cibum, & potum erant ei necessarii. Hoc ferme pacto tam Catholici Expositores, quam qui a Communione nostra extorres se faciunt, legem istam intellexerunt.

Levitici 25. ℣. 13. Omnes de Judaica gente ad suas possessiones quolibet modo alienatas redire jubentur anno Jubilæi. Contrarium in Cap. 27. ℣. 21. constitutum videtur, cum res Domino Deo consecrata, jure perpetuo Levitis censeantur addicta.

Resp. Ex Abulensi Quæst. 67. in Caput 27 Levitici multimode rem aliquam, sive mobilem ut ajunt, sive immobilem Deo potuisse consecrari; omnia ergo redimi poterant, atque ad Dominum reverti, quæ integre & totaliter Deo nuncupata non erant. Quamvis ergo domus, aut ager Deo voverentur, redimi poterant a vovente si vellet; interrogatus autem a Sacerdotibus num vendicare sibi, quod suum erat exoptaret, atque negative respondens jure sibi redimendi rem suam perpetuo privabatur & in perpetuam Sacerdotum hereditatem res consecrata devolvebatur. Si ergo redimi non poterat quidquid Deo consecratum erat, id in voventis, & consecrantis pœnam, qui rem suam redimere negligebat sancitum fuit; neque enim res immobilis Deo addicta irredimibilis censebatur, donec juri suo qui voverat palam cessisset.

Levitici 26. ℣. 1. Ne titulos erigant, aut insignes lapides in terra sua ponant Judæi a Deo jubentur. Contrarium legimus Josue 4. ℣. 4. ubi a Deo præceptum est, ut duodecim tituli erigantur. Machabæorum etiam tempore id præstitisse Simon refertur Macchab. I. Cap. 13. ℣. 27. Antea vero Moses ipse hujuscemodi titulos ædificaverat, ut patet ex Cap. 24. Exodi ℣. 4.

Resp. Ea in lege cautum fuisse, ne tituli, & lapides erigerentur, in quibus aut Idola venerarentur aut Idolis offerrentur Sacrificia; alii autem tituli, qui vel in memoriam insignis a Deo suscepti beneficii, vel altera quacunque honesta causa erigebantur, nequaquam prohibiti fuerunt Judæis. Hunc fuisse prædictæ legis Spiritum & sensum non obscure ex Hebraica lectione colligitur, ita se habente ומצבה לא תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם *umatsebah lo thakimu lachem veeben maschith lo thittenu beartsechem*; *& statuam non erigetis vobis, neque lapidem effigiei, sive lapidem effigiatum ponetis in terra vestra*. Chaldæus Paraphr. *lapidem adorationis*, legit; Cum ergo hujus generis lapides a Mose, Josue, & Macchabæis erecti, nequaquam extiterint; mirum esse non debet si citra legis hujusce contemptum erigi potuerunt. Abraham etiam, Isaac, & Jacob Altare lapideum sive lapidem adorationis erexisse leguntur, sed quia Chananæi idem facere cœperunt pro Diis suis, prohibuit Deus id Judæis, ut Munsterus, Fagius, & Clarius animadvertunt.

Numer. 3. ℣℣. 25. & 28. excubiæ Sanctuarii Levitis concreditæ leguntur. Hoc autem iis contrarium advenitur, quæ Exodi 40. ℣. 12. Numer. 3. ℣. 10. & Numer. 4. ℣. 4. decernuntur; solis quippe Sacerdotibus, iis in locis ingredi Sanctuarium, eidemque inservire conceditur.

Resp. Per *excubias Sanctuarii* iis in locis nil aliud, quam curam, seu custodiam eorum, quæ ad Sanctuarium pertinebant intelligi posse; quæ siquidem cura non solum cum erectum tabernaculum consistebat, verum etiam cum alio transferebatur iisdem demandata fuerat; hinc ℣. 32. Capitis 3. Numer. hujuscemodi Levitæ *excubitores custodiæ Sanctuarii* nuncupantur; longe ergo diversum istorum, ac Sacerdotum erat officium; neque iis datum erat ingredi sanctuarium, si excubiarum nomine quid aliud quam custodiam sacrarum rerum velimus intelligere, sed tantummodo in atrio tabernaculi vigiles extitisse concedemus.

Eodem Cap. 3. ℣. 39. Numerus Levitarum, quos numeraverunt Moyses, & Aaron

Aaron summam complevisse refertur viginti duorum millium hominum ab uno mense & supra. Hoc tamen evidenter opponitur partialibus Levitarum summis ℣℣. 22. 28. & 34 recensitis, quarum una est Levitarum septem millium quingentorum, altera octomillia, & sexcentos continebat; tertia denique ad sexmillium, & ducentorum numerum pertingebat. Tres istæ summæ partiales si invicem uniantur unam totalem conficiunt hominum viginti duorum millium, & trecentorum.

Resp. summas illas partiales omnes, & singulos, Levi filios comprehendisse, nullis prorsus exceptis, a summa autem totali ℣. 39. habita exclusos fuisse primogenitos omnes familiarum Levi, qui trecenti fortassis erant: ita Cajetanus, Petrus Comestor, Abulensis, Munsterus, & Clarius opinantur. Ideo autem in censu pro Mosen, & Aaron confecto minime adnumerati sunt Levitarum primogeniti, quia hujusmodi computus eum in finem describebatur, ut filii Levitarum pro primogenitis cæterarum Tribuum Domino sisterentur, atque offerrentur. Non poterant autem primogeniti Levitarum pro primogenitis aliarum Tribuum subrogari, quia jam Deo obligati erant ratione suæ naturalis primogenituræ; quod enim aliqua de causa Deo obligatum noscebatur, denuo eidem per votum offerre, aut in locum rei obligatæ sufficere lege vetitum erat, ut ex Cap. ultimo Levitici *de primogenitis* est compertum; trecenti igitur illi extra Mosis, & Aaronis censum erant relinquendi, quamvis in aliis partialibus summis eum in finem non institutis possent admitti.

(8) Capite 9. Numer. ℣℣. 10. & 13. jubentur omnes Phase Domini celebrare sub vitæ discrimine nisi vel immunditiæ labe infecti sint, vel in itinere non fuerint. Hujuscemodi legem minime servatam ab Ezechia & populo Israel, qui aliis prorsus de causis hanc solemnitatem integro mense distulisse leguntur, in 2. Paralip. Cap. 30. ℣. 1.

Resp. Quamvis in hoc Numer. loco sola immunditia ex contactu hominis mortui contracta recenseatur, alias nihilominus etiam immunditias in eadem lege comprehendi communi ferme judicio Expositores consentiunt; quinimmo quocumque alio justo, & involuntario impedimento detenti potuisse celebrationem Paschæ differre existimabantur; qua de causa Ezechias, & Principes populi optimo consilio Paschæ solemnitatem ad mensem secundum differri potuisse sunt opinati, iis urgentibus causis, quæ ibidem enarrantur.

Numer. Cap. 10. ℣℣. 29. & 31. Moses Hobab filium Raguel exorasse refertur, ut dux Israelis per desertum esse vellet, eisque ubi castra ponenda forent, indicare. Eccur hujuscemodi ductorem Moses exposcit, si Exodi Cap. 13. ℣. 21. legimus Dominum in columna nubis eos præcessisse, atque itineris ducem sese constituisse?

Resp. Diversimode a Commentariorum Scriptoribus textum hunc Capitis 10. fuisse explicatum. Alii etenim opinantur legendum, ut Drusius, *eris nobis in oculos*, idest eris nobis pro oculis, nempe charus nobis tanquam oculi, quibus nihil charius. Hac loquendi formula usus est Moyses, ut suum Cognatum, ne discederet, suavi quadam violentia compelleret. Si lectionem hebraicam quispiam amplectatur, hujuscemodi expositio idonea est, ne ullum inconveniens hoc in loco reperiatur; cum enim Exodi 13. Deus itineris Ducem seipsum constituerit, inutilem Hobabi ducatum Moses non exquisivisse reperitur. Non quidem Drusiana hæc commentatio ab hebraica litera videtur abludere, quæ tali pacto se habet והיית לנו לעינים *vehajitha lanu lebenaim*, & *fuisti*, sive *eris nobis in oculos* vel *pro oculis*. Alii tandem idiotismum hebraicæ linguæ esse opinantur, sive merum Hebraismum, *esse alicui pro oculis*, quo idem significetur, ac *esse ducem* alicui, ut Vatablus, & Fagius animadvertunt, hanc profecto intelligentiam S. Hieronymus in Vulgata retinuit, & in Hebraico textu contineri ex sequentibus fit manifestum; nec tamen propterea aliquod inconveniens in sacro textu reperitur, quamvis ipsorum tantummodo inhæreamus Rabbinorum explicationibus; ajunt itaque illi = Eris nobis oculorum loco, quia sedebis nobiscum in Synedrio, & docebis nos, & illuminabis nostros oculos in re, quæ abscondita a nobis, sicut ait, & tu videbis supra omnem populum = Phesictha. R. Aben-Ezra = Multi dicunt והיית præteritum esse. Innuit autem consilium, quod dedit Mosi, quo ostendit ei quod non noverat (instituere nimirum inferiores Judices) Vatablus in hunc locum scribit = dux igitur eris nobis, atque mecum reges hunc populum, ut tuo quasi lumine omnes videant = Alii alia tradunt, sicuti apud Expositores Catholicos, & etiam Hetherodoxos videri potest, cui per Ecclesiam licet, ex quorum doctrinis diversum fore debuisse comperimus Hobabi ducatum in ordine ad populum ab eo, quem Deus per columnam nubis exhibebat. Quid tamen erit, si literali sensui pressius adhuc inhærentes dixerimus Hobab a Mose expostulatum fuisse non ut iter absolute indicaret, quod Dominus exequebatur, sed ut sistente columna nubis, aptiora in deserto loca indigitaret, in quibus castra figenda erant, ut ligna facilius, & aquam, & pecorum pascua Israelitæ consequerentur? in hoc sensu tantummodo Hobabi ducatum Moyses poposcisse alias a nobis fuit existimatus ex Abulensis doctrina, cum fragmentum dissertationis impii Deistæ Tolandi in dictionario Encyclopedico Lucanæ editionis relatum ad Articulum Gallice inscriptum *Nuée*, refutavimus.

Numer. 11. ℣. 14. dictum a Mose Domino legimus = Cur imposuisti pondus universi populi hujus super me? = Quomodo hæc Mosis querimonia cum veritate consistit, si jam ex Jethronis consilio plures ex universo Israel selegerat viros, Exodi 18. ℣. 25. qui judicabant plebem omni tempore?

Resp.

Resp. Centuriones, Decuriones, aliosque viros fuisse a Mose selectos pro levioribus causis civilibus judicandis. Quidquid autem ad Dei cultum, ad populi institutionem in rebus religionis, ad difficiliores denique causas pertinebat, totum Mosi exequendum supererat, unde & Deus septuaginta seniores in ejus auxilium destinavit.

(9) Capite 13. Numer. ℣. 17. legimus filio Nun, Osee nuncupato permutatum a Mose fuisse nomen, atque deinceps *Josue* fuisse vocatum. Quis tamen ignoret eumdem eo nomine jam ab anno, & ultra fuisse appellatum, dum pro Amalecitico bello Imperator fuit renunciatus? Non igitur hoc in loco Josue sui nominis mutationem est consecutus.

Resp. In varias abiisse Expositores sententias, dum tempus, quo Josue nomen est immutatum perscrutati sunt. Ex Catholicis S. Augustinus, Theodoretus, & alii; ex Rabbinis, Hiscuni præsertim non in deserto Pharan dum exploratum misit promissionis terram, sed cum in Amalecitas bellum commisit, Exodi 17. permutatum fuisse nomen filio Nun constanter tuentur = Non nunc primum, scribit Hiscuni, sed antea vocaverat eum Josue, videlicet cum fieret Minister ejus, & invenisset gratiam in oculis ejus, = In sententia istorum satis erit si legerimus ad hunc Numer. locum pro *vocavitque Osee filium Nun, Josue, vocaveratque Osee filium Nun Josue*, ut Drusius animadvertit. Si autem eorum amplecti libeat opinionem, qui in Deserto Pharan mutatum esse nomen filio Nun contendunt; facillime inconveniens exsufflabitur, si tam Librum Exodi, quam Numeri, postquam hujuscemodi facta, fuere completa, supponamus conscriptum. Quid enim mirum si Sacer Historicus, dum Exodum exaravit, filium Nun illo commemoravit nomine, quod, jam antea ipsi impositum erat? Aliis tandem modis nodum istum resolvi posse minime dubitamus.

℣. 31. ejusdem Capitis solus Caleb murmur populi compescuisse narratur, aliis, qui cum eo fuerant, detrahentibus terræ, quam inspexerant, apud filios Israel. Oppositum legimus Cap. 14. Numer. ℣. 6. nec non in aliis divinæ Scripturæ locis, in quibus Josue etiam populo obmurmuranti simul cum Caleb obstitisse perhibetur.

Responderi primo potest; Novum minime esse apud Scripturam Sanctam, ut unus locus per alterum illustretur, & quidquid alicubi sub silentio prætermittitur, altero in loco exponatur. Heroismus Calebi in Capite 13. refertur; in Cap. vero 14. tam illius, quam Josue zelum veracitatem atque in Deum fiduciam sacer Historicus enarrat. Secundo dicimus, bis murmur populi esse in Mosen excitatum; dum scilicet reversi sunt Exploratores; cui pro viribus restitisse Caleb refertur, Josue fortassis aliis distractus negotiis; iterum autem, dum, transacta nocte illa, constituere sibi Ducem, atque in Ægyptum reverti pertractarunt: Huic impietati Caleb, & Josue simul restiterunt, & de ista Josue resistentia loquitur Sacer textus Numer. 14. aliisque in divinæ Scripturæ locis.

Numer. Cap. 14. ℣. 20. Deus spopondisse refertur peccatorum remissionem populo Israel juxta Mosis petitionem. Id autem falsitatis revinci videtur, cum ob peccatum illud sexcentatria millia virorum cum quingentis quinquaginta legantur occisa, partim quasi de repente percussi sunt in Conspectu Domini; alii vero ingredi terram promissionis vetiti sunt, atque paulatim in Deserto mortem occumbere ex Dei sententia compulsi sunt, ut ex ℣. 22. & seqq. hujus Capitis fit manifestum.

Respond. Nequaquam Moysen fuisse fraudatum desiderio suo; cum etenim ex Dei in populum comminatione Sanctus ille Dux universam gentem suam pestilentia illico exterminandam opinaretur, Deum exoravit pro ejus salute, atque peccati remissione; Dominus autem peccati pœnam a reis expetere non omisit, id exigente suæ Divinæ justitiæ regula: nec tamen omnes insimul morti subjecit, nec Mosem super alteram gentem, & quidem magnam constituit, sicuti minabatur; in quo profecto Mosis oratio exaudita est, nec ulterius supplicationes illius protendebantur; satis sibi factum existimans, si populus Israel insimul non evertebatur, idemque in terram Patribus promissam tandem aliquando perducebatur; quod & revera adimpletum est.

Numeror. Cap. 16. ℣. 32. legimus periisse Dathan, & Abiron, universamque substantiam eorum cum familiis, & tabernaculis, in quibus morabantur. Contrarium est in Cap. 26. Numer. ℣. 10. ubi Core filii in sui patris ruina nequaquam absorti referuntur, cum per grande miraculum illam evaserint. (10)

Respond. Per *omnem substantiam eorum* intelligitur quidquid jure possidebant, tam hominum, quam jumentorum. Filii Core a terra deglutiti non sunt, quos Asir, Elcana, & Abiasaph appellatos tradit Phesictha, quia consilii paterni neque consocii, neque participes conspirationis extiterunt. Si autem quis opponat vel mulieres, vel infantulos, qui cum Dathan, & Abiron perierunt; vel cum iis in malum consensisse respondebimus, si sui compotes erant, vel si nondum ad ætatem pervenerant in qua mali, vel boni naturam dignoscerent, in parentum tamen excidio comprehensi sunt, quod ad ipsorum substantiam pertinerent, hoc est in patria potestate cum essent, veluti res, aut bona parentum habebantur. Filii autem Core cum a patris conspiratione fuerint alieni, ejusque peccati participes se non fecerint, cumque tali facto ab illius potestate se subtraxerint, non poterant in patris involvi ruinis, neque ut iniquitatis participes, neque ut pertinentes ad patris bona, vel substantiam; optime ergo salvati dicuntur Core Filii; quamvis cap. 16. universam illius substantiam periisse legamus.

Numer. Cap. 18. ℣℣. 8. & 20. A Deo constitutum legimus quod Sacerdotes, & Le-

Levitæ nihil in Terra promissionis essent consecuturi præter primitias, & oblationes populi. Quomodo ergo quadraginta & octo civitates cum earum suburbiis, & in illis agri, & pecorum pascua levitis concessæ narrantur Numer. 35. ℣. 7.?

Respond. non esse hoc in loco absolute prohibitum Sacerdotibus, & Levitis aliquid possidere, cum agros, Civitates earumque Suburbana filiis Levi legamus concessa. Levitis ergo non esse concedendam terræ portionem a reliquis Tribubus separatam dispositum est a Domino in Cap. 18. ℣. 20. Numer. Hoc autem ideo præstitum, ut in singulis Tribubus Sacerdotes, & Levitæ, qui Dei cultum, & legis observantiam promoverent, haberentur. Legatur Estius in Commentar. ad Cap. 18. Numer. & in 4. Sentent. distinct. 24. §. *6.* Nec non Abulensis Quæst. 21. in Cap. 18 Numer. ubi ait Civitates illas Levitarum non titulo hæreditatis & possessionis, sicuti cæteris Israelitis, sed titulo eleemosynæ eisdem fuisse concreditas.

(11) Numer. Cap. 20. ℣℣. 25. & 29. Aaron in monte Hor occubuisse. Deuteronomii autem Cap. 10. ℣. *6.* in Mosera fatis functus enarratur.

Respond. unum, eumdemque locum esse *Hor* & *Mosera*; in Monte *Hor* etenim, si Sanctum Hieronymum audiamus in Epistola ad Fabiolam de 42. mansionibus, idem prorsus significat ac in *Monte Montis*, sive *in excelso vertice montis*. Mosera autem est locus ille, in quo mons iste reperiebatur.

Numer. Cap. 21. ℣. 5. Manna cum nausea recepisse leguntur Israelitæ, quasi cibus esset levissimus, atque ad nutriendum incapax. Quomodo hæc consistere possunt cum iis, quæ Sapientiæ Cap. *16.* ℣. 20. leguntur? ibi omne delectamentum, universorumque saporum suavitatem in Manna fuisse adinventam docemur; ad nauseam itaque usque ab Judæis fastidiri non potius se videtur.

Respond. facillime utrumque textum conciliari, si Sapientiæ auctoritatem eo intelligamus sensu, quem in Volum. 1. Disquisit. pag. 503. in notis exposuimus, accipiendo nimirum hæc verba *omne delectamentum* pro perfectiore, atque humanæ naturæ congruentiore delectamento: audaciæ propterea intolerabilis se exhibuit Drusius in Comment. ad Numer. dum, proposita Sapientiæ auctoritate scribere non dubitavit, Fides penes ipsum (Sapientiæ Auctorem) esto; cum insigniores Ecclesiæ Patres, & Doctores varias quidem excogitarint hypotheses ad utrumque textum invicem componendum, neutri tamen fidem, veracitatemque detraxerint; hinc Augustinus quamvis lib. 2. Retract. Cap. 2. revocet quod *Epistola* 118. *Cap.* 3. *antiquæ editionis* scripserat de Manna *unicuique secundum propriam voluntatem in ore sapiente*, nihilominus hæc retractatio de iis, qui adversus Dominum obmurmurabant, non de fidelibus procedit, pro quibus quidquid in Sapientiæ Cap. *16.* scriptum est, intactum reliquit. Auctor Homiliæ de Corpore, & Sanguine Domini apud Hieronymum Tom. *9.* scribit = quod Manna veteris legis hoc unicuique sapiebat, quod desideriis concupierat. Si itaque Sapientiæ textum ita intelligere lubeat, ut quemcumque saporem pro comedentis voluntate in Manna Deus reposuerit, non erit diu laborandum nihilominus ut causam querelarum in populo duræ cervicis, & incircumcisi cordis quærendo investigemus. Nauseam itaque, & murmur ortum opinatur Cornelius, quia odor, color, forma, tenuitas, aliæque similes qualitates, eædem semper in Manna perseverabant; oculi itaque Hebræorum cum aspectu carnium, piscium, cucumerum, & peponum quibus in Ægypto pro libito pascebantur, minime in deserto oblectarentur, ideo in murmur insanum gens illa malefida prorupit = Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi man = Numer. 11. ℣. *6.*

Numer. 21. ℣. *6.* ignitos serpentes misisse legimus Dominum, ut pœnas luerent qui contra Deum, & Mosen iniqua locuti fuerant Diversimode hujuscemodi belluæ Deuteron. 8 ℣. 15. & Sapientiæ 10. ℣℣. 5. & 10. describuntur.

Respond. Diversimode utique laudatis in locis serpentes a Deo immissos fuisse nominatos, sed eamdem semper eorum naturam esse descriptam ubique, comperimus, quamvis modo clarius, & expressius; modo autem generice, ut ajunt, solummodo, illorum venenum designetur.

Numer. Cap. 22. ℣. 5. legimus Balaam habitasse super flumen terræ filiorum Ammon. Contrarium ex Deutero. 23. ℣. 4. edocemur, cum ex Mesopotamia Syriæ vocatus enarretur.

Respond. hujuscemodi difficultatem satis discussam in I. Volum. Disquisit. fuisse ad pag. 270.

Num. 25. ℣. 13. Promittitur a Domino (12)
Phinees ejusque filiis Sacerdotium in perpetuum. Oppositum evenisse ex I. Paralip. 24. ℣. 3. & I. Regum 2. ℣. 30. commonemur, eoquod Sacerdotium ad Heli ejusque successores, qui erant de Ithamari familia devolutum legamus.

Respond. primo ex Dionysio Chartusiano Dei promissionem non absolutam, sed conditionatam fuisse; si nimirum Phinees posteri Patris pietatem imitarentur; qui cum a pietate illa defecerint aliquando, Sacerdotii dignitate privati sunt, sed tandem illam restituti fuerunt sub Rege Salomone, dum Sadoch, qui erat de Phinees familia ad Sacerdotium summum evectus est, semperque in eadem gente usque ad Herodis ætatem, quandiu ferme synagoga permansit, servatum fuit.

Capite Numer. *26.* ℣. 55. Terra promissionis dividenda præcipitur Tribubus, & familiis solius sortis beneficio. Contrarium in ℣. 53. præcedenti fuit constitutum, jubetur quippe terra juxta numerum majorem, vel minorem familiarum dividi, atque ulterius major, vel minor soli bonitas attendi.

Respond. utrumque salvari peroptime pos-

posse si supponamus terram Chanaan in novem æquales partes cum dimidia fuisse divisam, iuxta numerum Tribuum, quæ ad eamdem jus habebant; duæ quippe Tribus cum media terram ad Jordanis orientem sibi delegerant. Super istam autem divisionem sortes jaciebantur, ut unicuique Tribuum sua portio designaretur. His autem peractis sicuti minor erat hominum numerus in aliqua Tribu ita portio terræ, quæ eidem contigerat imminuebatur, atque finitimæ Tribui majori, ordinata quadam proportione applicabatur.

(13) Numer. Cap. 29 ℣. 12. præceptum a Domino legimus ut tabernaculorum solemnitatem celebrent Judæi. Levitici autem 23. 35. in sola die prima opus servile esse prohibitum, palam omnibus innotescit.

Resp. Solemnitatem tabernaculorum, si primum diem ejus excipiamus, non a servilibus operibus vacando consuevisse celebrari, sed habitando in tabernaculis, atque statuta sacrificia offerendo, ajunt Abulensis Quæst. 9. in Cap. 29. Numer. & Tirinus in Comment. ad illum locum. Fit profecto solemnitas dum speciali cultu & honore Deum prosequimur; in diebus autem illis septem specialia Deo sacrificia offerri debuisse constat ex contextu.

Cap. 31. Numer. ℣. 8. gladio Judæorum legimus interemptum ariolum Balaam in Madianitide. Cujus oppositum traditur Numer. 24. ℣. ultimo, in quo Balaam in suum locum, in Mesopotamiam videlicet fuisse reversus enarratur.

Respond. Revera Balaam occisum fuisse in Madian, & etiam verum esse quidquid in Capite Numer. 24. de eodem refertur. Vel etenim postquam a Rege Moabitarum discessit, in Mesopotamiam perrexit, ibidemque aliquantulo commoratus, in Madian postea reversus est, ibidemque interfectus, ut Abulensis opinatur, vel textum Capitis 24. *reversus est in locum suum* ita intelligamus oportet, ut ex confiniis, & Montibus Madian, unde castra Hebræorum prospiciebat simul cum Rege Moab nomine Balac discesserit, iterque patriam versus assumpserit, sed aliquandiu in regione Madian commoratus, Divino ulciscente Numine, per manus Judæorum Madianitas igne, ferroque devastantium in communi gentium illarum internicione fuerit & ipse consumptus. In hac expositione, quæ Tirini est, & Guilielmi Estii, verbum illud *& reversus est*, non actionis complementum, sed illius inchoationem importat.

Numer. 32. ℣. 21. Jubentur a Mose omnes Viri bellatores ex Tribubus Ruben, Gad, & ex media Tribu Manassis, captis belli instrumentis Joardanem transire; istorum autem numerus cum ad centum decem millia, & quingenta octuaginta hominum bellatorum ascendisse demonstretur ex Cap. 26. Numeror. jam totidem Jordanem transfretasse necesse erat: constat nihilominus ex Cap. 4. Josue ℣. 13. tantummodo quadraginta istorum millia ultra Jordanem ad pugnandum processisse; non ergo constant hujuscemodi scripturæ textus.

Respond. Si quod specie tenus inconveniens in textibus istis adinvenitur facillime ex ipsa divinorum contextuum lectione diluitur solos expeditos, id est aptiores, promptioresque, & qui nullo impedimento præoccupati erant, ad pugnandum pro Fratribus suis ire Moses obstrinxit; minime vero qui justa de causa suæ Domi commorari tenebantur. Quis non videat Rubenitas, Gaditas, & Manassenses minime potuisse, uxores, filios, atque substantiam in Galaad, & Jazer, omni bellatorum hominum patrocinio destitutas relinquere? Quænam illa fuisset æconomia, in medio inimicorum res suas absque tutela prorsus deserere? Quotquot ergo expediti erant, aliisve negotiis & quidem urgentibus non distinebantur milites ex Tribubus illis Jordanem sub Josue transierunt ab bellandum bella Domini, quorum numerus ad quadraginta armatorum millia ascendisse legitur septuaginta vero millia, & quingenta octuaginta hominum ad sarcinas, ad uxores, ad filios, ad armenta ab inimicorum insultibus vindicanda, tuenda, atque custodienda citra Jordanem permanserunt.

Numer. Cap. 34. a ℣. 2. & seqq. termini, quibus claudebatur promissionis terra, omnino reperiuntur diversi ab iis, qui Josue 15. ℣. 1. & Deuteron. I. ℣. 7. designantur.

Respond. Ex Abulensi Quæstionibus 2. & 5. in Caput Numer. 34. duplici modo considerari posse Terram promissionis, in sua nimirum totali, & adæquata extensione, sicuti promissa fuit vetustioribus Patriarchis Abrahæ præsertim, Geneseos Cap. 15 & secundum aliquam sui partem de qua speciale quoddam mandatum proponitur. In Capite igitur 34. Numer. termini designantur ei terræ portioni, quæ inter novem Tribus & dimidiam sortibus erat dividenda, eaque veluti hæreditatis jure a filiis Israel possidenda. In locis autem Josue, & Deuteronomii indicatis tota promissionis terra describitur juxta pactionem a Deo cum Abraham diu antea initam; qua semini eius terram Chananæorum usque ad Euphratem se daturum spoponderat. Alii ergo termini erant terræ per sortes patiendæ designandi, alii universæ Chananæorum terræ a duodecim Tribubus occupandæ.

Quæ ex Cap. 36. Numer. de uxoribus ex propria Tribu, & cognatione ducendis, opponi queunt; cum pluries insigniores etiam homines ex aliena gente mulieres sibi despondisse referantur, jam ad pag. 275. prioris Disquisit. Voluminis a Frassenio satis discussa sunt.

Deuter. 3. ℣. 11. solus Og Rex Basan de stirpe Gigantum superfuisse narratur. (14)
Cum tamen ex Josue 15. ℣. 14. lib. 2. Regum cap. 21. a ℣. 16. & alibi etiam sæpe fiat mentio plurium Gigantum de stirpe Raphaim superexistentium.

Respond. In Deuteronomii cap. 3. non universos excludi Gigantes, præter unicum Og, sed in terra Basan eum solum superstitem fuisse significari, de illa quippe regione

gione tantummodo laudato in loco sermonem institui compertum est; alibi ergo Gigantes esse poterant.

Eodem Deuteron. cap. ℣. 26. ait Moyses sibi iratum fuisse Dominum propter populum. Oppositum edocemur Deuteron. 32. ℣. 51. & Numer. cap. 20. ℣. 12. in quibus furorem Domini contra Moysen excitatum legimus ob ipsius Mosis incredulitatem.

Respod. In hoc Deuteron. loco indicatam esse a Mose occasionem suæ prævaricationis in Dominum, ad Aquas contradictionis, propter murmur etenim, & seditionem eorum, quodam imprudenti zelo correptus petram bis virga percussit, cum præcipere solum petræ debuisset, ut aquam ex suo sinu dimitteret; in aliis autem Scripturæ causa immediata furoris Divini in Mosen, & Aaron concitati describitur, quæ profecto non alia quam eorum incredulitas extitit.

Cap. 4. Deuteron. ℣. 2. non addere aliquid ad verbum quod Deus loquitur jubentur Israelitæ. Annon propterea quamplurima addidere Josue, Judices, David, & Prophetæ.

Respond. Vetitum esse aliquid addere ad Verbum Dei, quod eidem repugnet, & adversetur; quemadmodum esset novum cultum inducere, novamque morum doctrinam præter eam, quam Deus tradidit per manum Mosis servi sui. Si autem quidpiam additum est ab Josue, aliisque sanctis viris totum id est verbum Dei; si autem leges aliquæ deinceps promulgatæ sunt, quæ optimum Reipublicæ regimen custodirent, populumque intra suum continerent officium; hoc non est aliquid ad verbum Dei adjungere, sed potius media proponere, quibus Dei verbum diligenter servetur, atque divina mandata in tuto locentur.

Eodem cap. 4. ℣. 48. legimus eumdem esse montem *Sion* & *Hermon*. Quis tamen ignoret Sion Hierosolymis extitisse, Hermon autem trans Jordanem in finibus Terræ promissionis?

Respond. Commentatores duplici nomine inditum volunt Montem Hermonæ quamvis autem *Sion* etiam appellaretur, diversum tamen locum omnino a Monte Sion Hierosolymorum obtinuisse pro certo tenendum opinantur; hinc Hermon, & Sion duos montes perpetuo jugo conjunctos supponunt, ex illo Psalmi 132. ℣. 3. = Sicut ros Hermon qui descendit in montem Sion = Non in Sion Hierosolymorum, sed in Sion qui cum Hermon conjungitur; qui duo Sion, ajunt, adeo in sacro textu distinguuntur ut Sion Hierusalem per literam צ *tsade* describatur, alter autem, qui cum Hermon conjungitur, per literam ש *schim* exaretur in Hebræa.

Deuteron. cap. 5. ℣. 3. dicitur Deus nequaquam pactum iniisse cum patribus Israelitarum. Contrarium est Genes. 15. ℣ 18.

Respond. ex Vatablo, Drusio, Estio, aliisque pluribus subintelligendum esse adverbium *tantum*; adeout sensus sit, inquiunt isti = non tantum cum Patribus nostris iniit pactum, sed etiam nobiscum =. Alii exponunt: non initum esse pactum legale cum patribus eorum qui in Ægypto mortui erant neque cum Abraham, & Isaac, & Jacob; quibus solam imposuerat circumcisionis legem; non autem ritus, & cæremonias sacrificiorum, neque distincte decem præcepta Decalogi eisdem publicaverat. Hæc enim in Horeb tradita sunt Judaicæ genti, in qua plurimi adhuc agebant in vivis ex iis, qui fuere ibidem præsentes, unde Moses hoc in loco Deuteronomii, a Deo initum esse pactum adfirmat cum iis, qui impræsentiarum erant, atque vivebant.

Deuteron. cap. 7. ℣. 10. Deus statim reddere se odientibus dicitur, ita ut disperdat eos. Contrarium habetur pluribus in locis sacrarum Scripturarum, sed præsertim Eccl. 12. ℣ 4. ubi legimus Deum quidem impiis redditurum, ipsosque in die vindictæ custodire; non igitur statim reddit.

Respond. Ex lib. 2. Macchab. Cap. 6. ℣. 12. & seqq. Deum cum suo populo electo ita se gerere solitum esse, ut diu eorum peccata sine ultione non derelinquat; non sinere quippe ex sententia peccatoribus agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium; Moses ergo divinam ultionem peccantibus statim imminere adfirmat, quia populo electo a Domino loquebatur. Non enim in hoc, sicuti in aliis nationibus, Dominus patienter expectat, ut eas, cum judicii dies advenerit, in plenitudine peccatorum puniat: ita laudato loco Macchabæorum. Dicere possumus etiam eo in loco Deuteronomii adverbium *statim* non *illico* sed *constanter*, aut *perseveranter* significare, hæc enim significatio eidem convenit, si prima ejus syllaba producatur. Vel tandem adverbium *statim* ibi significat *illico* si respectu Dei consideretur, esto enim vindictam aliquando differat respectu nostri, tamen in ordine ad seipsum illico perficitur, quia mille anni apud Deum habentur veluti dies externa quæ præteriit.

Capite Deuteron. 10. ℣. 6. venisse dicuntur filii Israel ex Mosera in Gadgad: ecque tempore separatam legimus Tribum Levi in ministerium Domini. Hisce contraria legimus Numer. Cap. 33. ℣. 30. ubi ex Moseroth, Benejaacan, inde autem in Montem Gadgad profecti leguntur. Tribus autem Levi annis circiter quadraginta ante Aaronis mortem in Sanctuarii ministerium separatam legimus Cap. 3 Numer. ℣℣. 6. & 39. non igitur eo tempore, quod in Deuteron. 10. indigitatur.

Respond. Nullam iis in textibus antilogiam deprehendi quoties loca & tempora recto ordine intelligantur. S. Hieronymus in libro *de* 42. *mansionibus ad Fabiolam*, mansionem in Moseroth diversam omnino a mansione in Mosera fuisse supponit, illam enim sub numero 27. istam autem sub numero 34. reponit. Mansiones itaque istæ diversis temporibus habitæ sunt a filiis Israel, sive Mosera, & Moseroth diversa sint loca, ut Drusius, Cornelius, aliique Expo-

sito-

sitores tuentur; sive unus idemque locus, cui bis Israelitæ per desertum gyrantes appulerint, ut Tirinus cum Calmeto, & universo ferme vulgo, ait Drusius, opinatur. Nos utique diversa loca extitisse arbitramur ista duo, non solum diversas Mansiones in eodem loco. Cum autem Moses recto ordine mansiones quascumque in Cap. 33. Numer. digesserit; in hoc Deuteronomii capite nonnullas tantummodo recenset, quæ ad suæ narrationis institutum videbantur conducere; hinc a mansione Sinai, quæ ordine erat 12. immediate ad mansionem 33. progreditur, quæ fuit in Cades, locus quippe iste, etiam *Beeroth-Benefacan* appellabatur, ut Auctor est R. Aben-Ezra; ex isto loco in Mosera profecti Israelitæ referuntur a Mose, ubi Aaron mortuus est. Deinde vero Monti *Gadgad* accesserunt, qui siquidem locus diversus omnino ab eo est, de quo fit mentio Numer. Cap. 33. ℣. 32. Gadgad quippe Deuteron. Si Aben-ezra audiatur, comprehendit hæc loca *Salmuna*, *Phunon*, & *Oboth*. Jethebatha tandem locus est, qui ab alio nomine dicitur Beer, idest *puteus*. Non desunt profecto qui hujuscemodi refragentur expositioni; quisque prout ei Dominus Deus concesserit, ex divinis literis antilogias specie tenus apparentes nitatur eluere. Circa tempus autem separationis, sive electionis Tribus Leviticæ ad ministerium Sanctuarii dicere possumus vel duplicem separationem esse factam, primam in Sinai deserto, alteram vero, quæ fuit veluti prioris confirmatio, habitam in Jetebatha. Si autem semel tantummodo Levitarum separationem esse factam supponamus cum Abulensi, tunc ℣℣. sextum, & septimum in hoc Deuteronomii capite veluti in parenthesi ad iterandam Aaraonis mortem in narratione, interpositos supponemus, adeout si ℣. octavum cum quinto conjunxerimus omnia cohærere peroptime reperientur.

Deuteronom. 11. ℣. 10. legimus: in Ægypto aquæ in hortorum more ducuntur irriguæ = Ægyptum autem ex Nili inundatione fæcundari compertum est.

Respond. hujuscemodi difficultatem resolvi ex iis, quæ ad pag. 279. columna 2. primi Voluminis Disquisit Biblic. dicta sunt ubi animadvertimus artificioso labore esse in Ægypto terram irrigandam vel dum inundatio decrescit, vel iis in locis ubi Nili excrescentia non pervenit.

℣. 24. ejusdem Capitis Israelitis promittitur quidquid terræ eorum pedes calcaverint. Scimus tamen limites possessionis eorum satis fuisse angustos.

Respond. Ex Abulensi Quæst. 6. in Cap. II. Deuter. hanc promissionem non statim fuisse adimplendam, sed temporis decursu in Israelitarum posteris; quod & contigit tempore Regis Salomonis, quemadmodum ex Capite 8. libri 2. Paralipomenon edocemur.

Capite 15. Deuteron. ℣. 6. usura permittitur ab Israelitis extorqueri dummodo eadem a fratribus suis non exigant. In Psalmo autem 14. ℣. 5. in æternam salutem ingressuri dicuntur qui pecuniam suam non dederunt ad usuram.

Respond. Jam a Theologis, & Canonum professoribus demonstratum esse adversari pecuniæ acquisitionem ex fœnore habitam Juri naturali & Divino novi testamenti saltem; sed Judæis hanc dispensationem, quemadmodum & super polygamia, atque repudii libello a Deo fuisse concessam ne in pejora ob duritiam cordis sui crimina dilaberentur; ita plures expositorum hunc nodum resolvunt; Sanctus Ambrosius in libro de Tobia Cap. 15. pro *alieno* gentes illas usurpandas tuetur, quas jure belli Judæis a Domino datum fuerat exterminare earumque terras, atque substantias invadere exigi enim possunt usuræ ab eis, quos non est crimen occidere.

Deuteron. Cap. 17. ℣. 8. & seqq. lites omnes, & causæ ambiguæ cujuslibet generis (15)
essent per Sacerdotum, & Pontificis judicium jubentur absolvi. Contrarium est in lib. 2. Paralip. Cap. 19. ℣℣. 10. & 11. in quibus solæ causæ ecclesiasticæ Sacerdotibus demandantur, civiles autem, & politicæ Regis ministris præscribuntur.

Respond. Nullimode in libro illo Paralip. ostendi sacerdotum, & Pontificis Judæorum auctoritatem fuisse coarctatam plusquam in Deuteronomio designetur. Judæorum quippe Reges, & Magistratus nil ferme cum possent suo arbitratu constituere, quod in legibus a Deo sancitis non contineretur, hinc eorum tribunal a Sacerdotum judicio in litibus finiendis pendebat quammaxime; cum sententia prolata cum lege a Deo tradita debuisset congruere; hoc autem sacerdotibus commissum erat declarare.

Deuteron. cap. 21. ℣. 23. = maledictus (16)
a Deo est, qui pendet in ligno = scriptum est. Contrarium legimus apud S. Matthæum cap. 27. ℣. 35. in quo refertur Christus in Cruce fuisse suspensus, nec tamen a Deo maledictum esse potuit.

Respond. sensum hujus Deuteron. textus est quod Deo sint execrabiles qui propter crimina in patibulo suspenduntur. Cum autem Christus Dominus peccata nostra ferre voluerit, atque iniquitates nostras portare, pependit pro nobis in ligno, veluti maledictus sive execratus a Deo; non tamen quod revera fuerit, cum neque peccator revera extiterit.

Deuteron. cap. 23. ℣℣. 1. 2. 3. & 17. prohibentur Eunuchi, Illegitimi, Ammonitæ, & Moabitæ ingredi Ecclesiam Dei; atque aliquam de filiabus Israel meretricium exercere. Contrarium est in Apostolicis Actibus Cap. 8. ℣. 27. ubi Eunuchus adorare in Jerusalem venisse recensetur; Isaiæ pariter 56. ℣. 5. promittitur Eunuchis Domini legem servantibus locus in Domo Dei. Judicum cap. 11. ℣. 1. & Josue 6. ℣. 25. Jephte meretricis filium, filii pariter Rahad meretricis Principes in Israel fuisse narrantur Judithæ cap. 5. ℣. 5. Achior Dux Ammonitarum extitisse describitur; & nihilominus cap. 14. ℣. 6. ejusdem libri, appo-

ſitus ad populum Iſrael cum omni ſucceſſione generis ſui fuiſſe dicitur. Multas denique in Iſrael extitiſſe meretrices compertum eſt tum ex cap. 11. libri Judic. ℣. 1. in quo legimus Jephte Galaaditidem filium fuiſſe meretricis: lib. 3. Regum pariter cap. 3. ℣. 16. duæ leguntur ad Salomonem Regem mulieres meretrices acceſſiſſe

Reſpond. ad primum: nomine Eccleſiæ hoc in loco minime intelligi Religionem Judaicam, vel locum tabernaculi, & templi; ad hæc ſiquidem cuilibet alienigenæ aditus patefiebat, quoties circumciſionis ſignum recipere vellet, atque proſelytus fieri. Jus itaque civicum nomine Eccleſiæ hoc in loco intelligamus oportet cum Cornelio, Tirino, aliiſque catholicis quibus conſentiunt Fagius, Munſterus, Vatablus, Druſius, & Rabbini ferme omnes, præſertim Salomon, & Abenezra, qui ſcribit = Non reputabuntur ſicut unus de Eccleſia, ut accipiat filiam Iſrael =. Alii dicunt, quod non poſſent recipere munus publicum in Eccleſia; quid ergo mirum ſi Eunuchus venit Jeruſalem adorare Dominum ut legimus in Actis, ſi Eunuchis locus in Domo Dei apud Iſaiam deſpondetur?

Ad ſecundum dicimus prohiberi Manzeres ab Eccleſiæ ingreſſu, ſi ex inceſtu nati ſint, quod crimen profecto reatum mortis inducebat; vel ſi natos ex quocumque ſcorto per *manzeres* velimus intelligi, negabimus tunc *meretricis* nomen in cap. 11. Judicum, verum *ſcortum* ſignificare, ſed tantummodo *concubinam*, hoc eſt mulierem unico conjunctam viro abſque dote, & conjugii ſolemnitatibus, ex qua qui naſcebantur filii nullum jus ad hæreditatem patris conſequebantur, ac veluti illegitimi, ſive ex ſcorto nati habebantur. Quid ergo mirum ſi Jephte populi Princeps, & Dux electus eſt, ſi non ex illis Manzeribus erat, qui a jure civico Iſraelitarum amovebantur? Alii denique Expoſitores opinantur Jephte dictum meretricis filium, quia ex muliere alienæ Tribus eum genuit pater ſuus, nempe Galaad. Arcebantur itaque ab Eccleſia qui vel ex inceſtuoſa procreabantur commixtione, vel qui ex vero ſcorto geniti erant; hujuſmodi autem nempe Jephte, neque filii Rahab extiterunt, quia mulier iſta Jerichuntina legitime in uxorem a Salomone ducta fuit, ſicut & Jephte mater a Galaad, quæcumque fuerit iſtarum mulierum ante earum conjugium profeſſio.

Ad Tertium reſpondet Tirinus Ammonitas aut Moabitas, qui aliquod inſigne facinus patrati eſſent vel Dei populum adjuvando, dum opus eſſet, vel ſingulari profeſſione Deum Iſraelitarum confitendo, ſicut Achior ſe geſſit, in lege illa expulſionis ab Eccleſia non fuiſſe comprehenſos, ſed optime potuiſſe ad jura civium adcenſeri, ut admonent S. Thomas in prima 2. quæſt. 105. art. 3. Carthuſianus, Serarius, Salianus, & Cornelius in cap. Judith 14.

Ad ultimum tandem dicimus eo in loco *meretricis* nomine non quamcumque fornicariam mulierem, ſed proſtitutas, ſive paratas fœminas ad omnem palum ſedentes, & quemlibet tranſeuntem expectantes; publicum uno verbo proſtibulum, vel meretricium interdicitur, ita Druſius, Munſterus, Cornelius, aliique paſſim Commentariorum Scriptores. Hujus generis meretrices neque Jephte matrem, nec quæ Salomoni cauſam detulerunt Libro 3. Regum Cap. 3. extitiſſe inſignes tuentur Doctores apud Cornelium in Cap. 3. Libri Regum laudati. Qui autem veras fuiſſe meretrices opinantur; id unum intelligant neceſſe eſt, nempe ex fornicario concubitu concepiſſe, non tamen in trivio ad quemcumque volentem expoſitas de inſtituto permanſiſſe.

Deuteron. Cap. 30. ℣℣. 11. & 14. legimus = mandatum hoc non ſupra, ſed iuxta te eſt valde = Quomodo ergo Joſue 24. ℣. 9. ſcriptum eſt = non poteritis ſervire Domino = & Actorum Cap. 15. ℣. 10. dixit Apoſtolus Petrus = Jugum, quod neque patres noſtri neque nos portare potuimus? =

Reſpond. Nunquam a Deo impoſſibile aliquod hominibus fuiſſe imperatum, dummodo vel tantillum diligentiæ adhibere voluiſſent, divinamque gratiam omnibus ſemper paratam in vilipendium, atque contemptum minime haberent. S. Petrus autem in citato Actorum loco non impoſſibilitatem deſignat, ſed ſolam difficultatem ad jugum legis judaicæ ſubſtinendum, ob ingentem præceptorum numerum, quo gens Judaica undique premebatur, quave de cauſa legis tranſgreſſiones & peccata longe frequentiora conſpiciebantur in lege. Cæterum jugum legis non ſupra, ſed juxta populum Judaicum extitiſſe revera multitudo juſtorum, qui in lege veteri floruere, ſatis demonſtrat.

Deuteron. 33. ℣. 12. ſcriptum legimus = inter humeros (Beniamin) requieſcet Dominus = ſcilicet in Templo Jeruſalem. Quis tamen neſciat templum & Jeroſolymam ad Tribum Judæ pertinuiſſe? id conſtat ex Joſue 15. ℣. 8. & ex Pſalm. 77. ℣. 68.

Reſpond. Ex Lyrano Civitatem Jeruſalem ubi erat Mons Sion pertinuiſſe ad Tribum Juda; alteram vero Civitatis partem ubi erat templum & Sanctuarium in ſorte Beniamin extitiſſe: cum ergo alicubi legimus templum fuiſſe in monte Sion, vel Deum in Sion habitaſſe, id per Synecdochen, accipiendo nimirum montem Sion, pro tota Civitate, dictum intelligamus neceſſe eſt.

Deuteron. Cap. 34. ℣. 5. fatis ceſſiſſe Moyſes narratur in terra Moab, ibidemque ſepultus. Id autem quomodo evenire potuerit ignotum eſt; cum Deuteron. 2. ℣. 9. nunquam Deus ſe daturum ſpopondit quidquam de terra Moab Iſraelitis?

Reſpond. Adeo vetitos fuiſſe Iſraelitas Moabitarum terram pacifice poſſeſſam occupare, non autem, quæ ab Amorrhæis diu antea armorum vi capta fuerat; hanc Judaica gens juſſa eſt occupare eiiciendo Amorrhæos; hæc terra, in qua Montes Abarim, Ne-

Nebo & Phasga existebant, quanvis antiquo suo nomine adhuc appellaretur *terra Moab*, attamen Amorrhæis cesserat in possessionem; unde ab Iraelitis poterat sibimetipsis vindicari. W.

CAPUT III.

Ex Libris Josue, Judicum, & Ruth.

§. I.

CAp. I. v. 11. *Post diem tertium transibitis Jordanem.* At ista non cohærent cum tota narratione: nam capite sequenti mittuntur exploratores qui per tres dies latitarunt in montanis, v. 22. unumque in domo Rahab. Rursus cap. III. v. 1. venerunt Israelitæ ad Jordanem & ibi morantur tres dies. Respondent aliqui cum S. Augustino [a] Josue hæc statuisse ex humana prudentia sperans exploratores ad se quam primum rédituros. Verum magis arridet eorum Responsio qui censent per *histeron proteron* hæc esse accipienda; ita ut missio exploratorum, adeoque ea omnia quæ secundo capite referuntur, præponi debeant illi Josuæ edicto per castra promulgato itaut tres dies quorum hic fit mentio, sint iidem cum tribus illis diebus qui *cap.* III. referuntur: quæ est ipsa Josephi in libris Antiq. sententia.

[a] Quæst. 2. in l. cap. Josue.

Cap. II. v. 14. *Anima nostra sit pro vobis in mortem, &c.* quibus verbis Exploratores promittunt Rahabæ & universæ ejus familiæ vitam & salutem si eos illa non prodiderit: at id contrariatur huic divino mandato Deuter. XX. v. 14. *Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illam* (terram Chanaan) *in manu tua, percuties omne quod in ea generis masculini est in ore gladii, &c.* Responsio, percutiendi erant omnes Chananæi Idololatræ & Israelitarum hostes: non vero amici & erga veri Dei cultum bene affecti, qualis erat Rahab & universa ejus familia, uti liquet ex ejus Rahabæ ad Exploratores discursu.

Cap. VII. v. 15. *Quicumque in hoc facinore* (furti) *deprehensus fuerit comburetur igni:* At v. 25. Achan qui repertus est hujus criminis reus, lapidatus est. Respondet S. August. quæst. 9. super Josue, per *ignem*, intelligi quamcumque calamitatem & pœnam; subindeque lapidationem. Respondent alii, Achan cum filiis suis non vivos fuisse exustos, sed primum lapidatos, deinde cum re furtive ablata & universa supellectile igne consumptos, Deo hauddubie mitigante pœnam.

Cap. X. v. 13. & 14. *Stetit itaque Sol in medio cœli, non fuit antea, nec postea tam longa dies.* Unde Eccl. XLVI. v. 5. *Una dies facta est quasi duæ.* At I. Paralip. IV. v. 22. Memoratur vir qui etiam stare fecit Solem: Similiter Isaiæ XXXVIII. v. 8. Sol reversus est decem lineis, per gradus quos descenderat; adeoque idem decem linearum spatium ter eodem die est emensus: sicque lumen emersit horarum circiter 32. Respondet Masius diem Josuanum non conferri cum aliis in longitudine, sed cum simili fine & effectu; ita quod nusquam Deus ad alicujus hominis preces cædendi hostis gratia, sic diem produxerit. At in historia Cardinalis Ximenii idem miraculum ad ejus preces innovatum legimus in expugnatione Maurorum. Respondet Lyranus stationem Solis sub Josua contigisse in solstitio æstivo: Ezechiæ vero temporibus, in brumali, ac proinde illa longior fuit hac: enimvero duplicata dies in ætate, quadruplicatæ hiemali correspondet. *Responsio* Communior est, in Josue libro sermonem esse de productione diei respective ad Palæstinæ climata, in quibus tam prolixa dies nusquam contigit.

Ibidem v. 26. Rex Hebron cum aliis quatuor dicitur suspensus & necatus in stipite: at v. 36. refertur cum suis civibus occisus *in ore gladii*. Respondet Lyranus in posteriori versu agi de Rege novo qui priori capto extra urbem Hebron & suspenso, in urbis regimine successerat; atque postmodum in ejusdem civitatis vastatione fuit trucidatus; nam inter suspensionem unius & alterius interemptionem, plures civitates cœpit Josue; ac subinde de uno eodemque hæc diversa occisio non potuit referri.

Ibidem civitates *Hebron* & *Dabir* dicuntur captæ & vastatæ a Josue: quod confirmatur cap. XI. v. 21. *In tempore illo venit Josue & interfecit Enacim de montanis Hebron & Dabir & Anab, & de omni monte Juda & Israel, urbesque eorum delevit.* At I. Judicum *Hebron & Dabir* dicuntur expugnatæ a Tribu Juda duce Calebo post Josue obitum. Respondet Masius ab utroque Duce & Josue & Calebo has civitates fuisse expugnatas: accidisse enim potuit post Josue victoriam & vitam ut Chananæi, præsertim Gigantes, Montivagum genus, qui tempore expeditionis Josue in speluncis latitarant, postmodum resumptis animis & armis eas urbes invaserint. Licet enim Josue, quos assequebatur Chananæos, perimeret minimeque parceret; nihilominus tamen cum potius raptim armata manu regionem illam transcurreret, satisque haberet victoria sua terrorem omnibus Chananæis incutere, quam omnes omnium locorum latebras extrema diligentia perscrutari; inde factum est, ut plures ejus ultricem manum evaserint, confugerintque vel in speluncas, vel in civitates Palæstinæ vicinas, uti legimus cap. XI. v. 22. qui captata postmodum occasione in easdem Civitates subactas a Josue irruperunt, unde tandem ab Israelitis duce Calebo fuerunt ejecti. (1) (1)

§. II.

Ex Libro Judicum.

CAP. I. v. 8. *Oppugnantes ergo filii Juda Jerusalem cœperunt eam, & percusserunt in ore gladii, tradentes cunctam incendio civitatem.* At v. 21. *Jebusæum autem habitatorem Jerusalem non deleverunt filii Benjamin*; nam Josue XVIII. v. 28. Jerusalem numeratur inter quatuordecim civitates quæ assignatæ sunt in sortem tribus Benjamin. *Respondeo* verisimile esse, unam eandem urbem utrique Tribui fuisse concessam; ita tamen ut septentrionalem partem, quæ quondam vocabatur *Salem* Genes. XIV. v. 18. cesserit in sortem Benjaminitarum: Australis vero quæ dicebatur *Iebus*, a Tribu Juda fuerit occupata. Unde Tribus Juda & Benjamin communem in eadem civitate habitationem, & in Jebusæo hostem habebant. Tametsi enim civitatem hanc (forte annuentibus Benjaminitis) cœperint & vastaverint Judæi; attamen ab ea Jebusæos, qui ad arcem confugerant, non potuerunt expugnare: hinc Josue. XV. v. 63. *Jebusæum autem habitatorem Jerusalem non potuerunt filii Juda delere, habitavitque Jebusæus cum filiis Juda in Jerusalem usque in præsentem diem.* Ex quibus manifestum fit duas Tribus, Benjamin & Judam, conjunctim eandem civitatem Jerusalem incoluisse, & Jebusæis in arce sese tutantibus tandem dedisse manus ut pacifice tandiu cohabitarent, donec a Davide capta illa arce, ab ea civitate pulsi sunt II. Reg. cap. V. v. 7. (2) (2)

Cap. X. v. 1. *Post Abimelech surrexit dux in Israel Thola filius Phua patrui Abimelech, vir de Isachar:* ex quibus apparet Tholam fuisse nepotem Gedeonis; nam Gedeon erat frater Phua: at cap. VI. v. 15. Gedeon dicitur de Tribu Manassis: itaque ejus frater ex tribu Isacharis non erat oriundus. Respondet S. Augustinus quæst. 47. in hunc lib. Gedeonem & Phuam fratres uterinos habuisse distinctos Patres & ex diversis Tribubus; mulieres enim poterant viris aliarum Tribuum nubere, ubi non aderat periculum miscendarum hæreditatum.

Ibidem v. 4. *Ex nomine ejus appellata sunt* HAVOT JAIR, *id est oppida Jair.* At Numer. XX. v. 41. hoc nomen illis oppidis factum fuerat ab alio Jair longe antiquiore. *Responsio:* appellatio primum facta est ab antiquiore Jairo qui ea occupaverat: cum vero hæc oppida meliorem in formam fuissent instaurata atque muris cincta, a posteriore Jairo, idem nomen, quod forte temporum successu variatum fuerat, denuo restitutum est & innovatum. (3) (3)

Cap. XVIII. v. 1. *Tribus Dan quærebat possessionem sibi, ut habitaret in ea: usque ad illum enim diem inter cæteras Tribus sortem non acceperat:* At Josue cap. XIX. v. 40. Tribus Dan cum aliis Tribubus, dum distribueretur terra Chananæorum, in sortem venit. *Respondeo* revera Dan Tribum sortem cum aliis obtinuisse; at cum hæc esset angustior quæ numerosæ jam multitudini sufficeret, amplior fuit quærenda. *Accedit* quod hæc Tribus non potuerit eripere Amorrhæis fortissimis populis partem regionis sibi concessam; quamobrem ab aliis populis minus pugnacibus alia fuit occupanda. (4) (4)

AD CAPUT TERTIUM
CONCILIATORII BIBLICI
SUPPLEMENTUM.

(1) Josue cap. 10. ℣. 42. legimus ab Josue uno impetu captos esse universos Reges a Cadesbarne usque Gazam, omnem terram Gosen usque Gabaon vastatam esse sibique subjugatam. Contrarium evincitur ex ℣℣. 15. & 19. hujus capitis, in quibus ita prælia Josue describuntur, ut pluries dies insumpti adversos Reges istos videantur.

Respond. Per *unum impetum*, non unicum conflictum esse intelligendum, sed unicam expeditionem, per quam tot trophæa tot victoriæ partæ leguntur prius quam inceptum bellum adversus hostes illos remitteretur vel unico die; ita Masius, Vatablus, Tirinus, & Abulensis. Reliquæ in hoc libro apparentes antilogiæ satis ad pag. 286. & 437. primi Volum. Disquisit. conciliatæ sunt.

(2) Judicum cap. 8. ℣. 23. Gedeon recusavit Israelitarum regimen, inquiens = Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus = Eodem tamen cap. 8. ℣. 28 legimus quievisse terram per annos 40. quibus Gedeon præfuit, cap. 9. ℣. 6. Abimelech Gedeonis filius, Rex fuit constitutus, & aliquot annis regnavit.

Respond. Monarchicum regimen a Gedeone fuisse recusatum, non autem Judicis officium, quod & suæ gentis alii præclari homines jam gesserant; cujus erat munus Dei populum ab inimicis defendere, atque res bellicas disponere; regimen autem Reipublicæ apud Synedrium, & Pontificem servabatur. Nil autem ad rem quod filius Abimelech tumultuaria quadam electione in Regem a Sichimitis fuerit assumptus post Gedeonis mortem, insignis enim iste vir in laudato ℣. 23. suam voluntatem significavit, non prophetica de futuro oracula edidit.

Cap. 9. Judicum ℣℣. 18. & 24 septuaginta Gedeonis filii leguntur occisi. Constat nihilominus 68. solummodo occisos esse

Ge-

Gedeonis filios ex capp. 8. & 9. Judic. cum soli septuaginta fuerint iidem filii, duos autem Abimelech nimirum, & Joatham non fuisse interemptos evidenter ex sacro textu compertum est.

Respond. ex Cornelio & Calmeto in comment. ad hunc locum: solemne esse Divinæ Scripturæ numerum integrum, & rotundum adhibere quamvis pauca aut desint, aut supersint ad illum constituendum. Ita pariter hunc locum Vatablus, & Drusius exponunt. Rabbi David ita ad hunc locum scripsit = unum non impedire quominus ponatur numerus rotundus = Nos etiam consuevimus nominare LXX Interpretes, cum tamen fuerint septuaginta duo, juxta narrationem Aristæi de versione Bibliorum ab illis elaborata. Joannis pariter 20. ℣. 24. legimus = Thomas unus ex duodecim = cum tantum undecim essent. Alia exempla apud Drusium videri queunt.

(3) Judicum 11. ℣. 26. legimus habitasse Israel in terris Amorrhæorum per trecentos annos. Falsum omnino videtur, cum iste annorum computus ab occupatione Hesebon, aliarumque terrarum sub Moyse Duce usque ad Principatum Jephte nequaquam consistere possit; soli quippe anni 267. intercessisse leguntur.

Respond. primo a Jephte usurpatum fuisse hoc in loco numerum completum, & plenum, eo vel magis quod eidem favebat; cum etenim anni 267. magis ad 300. quam ad 200. accedant, hunc proximiorem numerum rotundum proponens trecentos annos enunciavit. Responderi secundo posset numerum annorum per Jephte non esse inchoatum a tempore, quo sub Mose terra illa Amorrhæorum occupata est, sed ab anno secundo post exitum de Ægypto, cum Deus jussit Israelitas invadere terram illam, ipsique ad eam videndam exploratores miserunt; & in hac hypothesi anni supra numerum 300. ascendunt. Rabbini ex Libro *Seder Olam* integros annos trecentos enumerant. Rabbi Salomon itaque hunc annorum censum instituit = Josua rexit Israelem 28. annis. Othoniel filius Cenez 40. Ahud 80. Debora & Barach 40. Debora 40. Postea septem anni servitutis Madian; & 40. Gedeonis, & 3. Abimelechi. Ecce 238. anni. Post 23. anni Tholæ, & 22. Jairis, nisi quod ascendit annus unus ambobus, & 18. filiorum Ammon donec veniret Jephte. En 300. anni. Plurima jam tradidimus *de Judicum annis* in volumine I. Disquisitionum Pag. 435. in notis.

Judicum Cap. 14. ℣. 2. Mulierem de filiabus Philistiim Samson sibi despondi expostulavit. Eas autem ducere Exodi 34. ℣. 16. vetitum erat Israelitis. Judicum 16. pariter Samson seipsum cum Philistæis enecavit: contrarium in Exodi Cap. 20. ℣. 13. cum esset constitutum, videlicet *non occides*.

Respond. Ad primum: quibus in circumstantiis vetitum esset mulieres alienigenas in uxores accipi ab Judæis jam in supplemento ad Caput 2. Conciliatorii sub num. 4. disputavimus.

Ad Secundum. Respondet in primis S. Augustinus lib. 2. de Civitate Dei Cap. 26. speciali Dei instinctu id operatum esse Samsonem. Secundo respondemus ex Lyrano, Serario, Tirino aliisque non directe, & proprie seipsum occidisse Samsonem, sed tantummodo indirecte, & permissive, eo ferme pacto quo exercitus Imperator hostes profligaturus mortem propriam non evitat; hinc nullum peccatum commissum ab Judice isto, sed potius egregium fortitudinis heroicæ actum esse hoc celebri facinore ab eodem elicitum unanimi consensu post Paulum Apostolum ad Hebræos Cap. 11. Sacri Expositores adfirmant.

Judicum Cap. 17. ℣. 1. Michæas extitisse dicitur eo tempore, quod Samsonis mortem est consecutum, simulque cum eo vixisse narratur Jonathas filius Gersam filii Mosis. Certum est autem inter Mosis mortem atque Samsonis annos saltem 316. intercessisse; non ergo hæc insimul congruere videntur.

Respond. Hæc omnia conciliari facillime si suis temporibus unumquodque factum restituatur. Consentiunt itaque insigniores Chronologi factum Michææ, & Daniticam expeditionem eo tempore contigisse, quod ab Josue morte ad primum Judicem Othonielem intercessit, dum species in Dei populo habebatur, quod non obscure a sacro textu Cap. 18 ℣℣. 1. & 31. inferri potest; unde quinque postrema Judicum Capita post Caput secundum ejusdem Libri insuenda fuisse videntur; non mirum quod Mosis Nepos Jonathas, eo tempore adhuc juvenis esse potuerit.

Ruth Cap. I. ℣. 14. Filii Elimelechi, (4)
& Noemi duas Moabitarum filias sibi in uxores accepisse leguntur, quamvis Mulieres illæ ad Judæorum religionem conversæ non essent, ut patet ex ℣. 15. ejusdem Capitis. Quomodo ista consistere possunt, si hujusce modi connubia jam districte vetita erant Judæis Exodi 34. ℣. 16.?

Respond. Hujusce modi oppositionem jam superius fuisse a nobis convulsam in supplemento Conciliatorii ad Caput secundum sub Num. 4. Filii autem Noemi num peccatum admiserint eas nondum conversas ducendo incertum est: excusantur quippe a Ruperto Lib. I. in Matth. atque a Tostato Quæst. 14. in Cap. I. Ruth.

Eodem Cap. I. Ruth, Elimelechus Noemi Maritus de Bethelem Judæ fuisse ℣. I. ℣. autem secundo appellantur Ephrathæi. Ephrathæi autem, viri erant de Tribu Ephraim, ut constat ex Cap. 12. Judicum ℣. 5. Non ergo esse poterat Elimelech de Bethelem Judæ.

Respond. *Ephrathæi* nomen in Scriptura æquivocum esse posse, si absque ullo usurpetur adjuncto. Aliquando etenim virum sonat de Tribu Ephraim, ut in Cap. 12. Judicum, & in Capite I. Libri I. Regum ℣. I. & tandem in Cap. XI. Libri 3. Regum ℣. 26. Veruntamen ex divinis Literis pariter est compertum Civitati Bethelem antiquitus nomen fuisse Ephrata, ut patet ex Geneseos Cap. 35. ℣. 19. & ex Cap. 48. ejusdem Libri ℣. 7. Postquam autem hæc

hæc Civitas a Judæis occupata eſt quamvis Bethelem appellaretur, ejus Cives tamen Ephratæi dicebantur: Non ergo quid inconveniens in Capite illo Ruth adinvenitur.

Ruth Cap. 3. ℣. 12. confeſſus eſt Booz alterum propinquiorem eſſe defuncto jam Marito Ruthæ. Oppoſitum legimus Cap. 4. ejuſdem Libri ℣. 3. in quo inquit Booz Elimelechum Noemi Maritum fuiſſe fratrem tam ſuum quam illius propinqui, ad quem loquebatur: æquali igitur modo tam Booz quam alter erant propinqui Elimelechi & Noemi, proindeque & Ruth.

Reſpond. Familiare eſſe Scriptoribus Sacris cognatos, vel conſanguineos nomine *fratris* appellare. Ita in Geneſis Cap. 14. ℣. 14. legimus = quod cum audiſſet Abram captum videlicet Loth fratrem ſuum = Loth autem filius erat fratris Abrahæ; hinc Druſius hunc locum exponit = *fratris noſtri* conſanguinei, ſive cognati noſtri; hoc eſt fratris tui revera, mei autem patrui = In hac expoſitione nulla prorſus antilogia inter Caput tertium & quartum Libri Ruth adinvenitur. Aliæ quæ poſſunt in hoc libro occurrere, ſatis ad pag. 443. Volum. I. Diſquiſit. propoſitæ ſunt & explicatæ. W.

CAPUT IV.

Ex libris primo, & ſecundo Regum.

§. I.

(1) CAP. XIII. *Filius unius anni erat Saul cum regnare cœpiſſet: duobus autem annis regnavit ſuper Iſrael.* At Act. XIII. v. 20. *Exinde poſtulaverunt Regem, & dedit illis Saul filium Cis virum de Tribu Benjamin annis quadraginta.* Duo hic pugnare videntur: primum quod Saul dicatur *Filius unius anni* dum regnare cœpit, cum jam eſſet adultæ ætatis, & altior aliis Iſraelitis ab humero & ſurſum: ſecundum quod referatur *duobus annis regnaſſe*, cum alibi regnaverit ann. XL. *Reſponſio ad primum.* Saul erat filius unius anni vel quando regnum iniit, ob innocentiam ſcilicet & mentem ab omni malitia immunem; quia ut loquuntur Doctores Hebræi, referente Jario, *Nondum guſtaverat guſtum peccati*; quibus concordat illud S. Pauli monitum I. Cor. XIV. *Nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia parvuli eſtote.* Vel jam ab anno regnum inierat dum hæc agerentur, nimirum illius regni in Galgalis innovatio & confirmatio. (a) *Ad ſecundum:* duobus annis regnavit legitime & antequam reprobaretur a Deo. Vel regnaverat duobus annis cum ſibi eligeret tria millia virorum ex Iſrael, & copias militares contraheret. Sunt etiam qui ſentiunt ex principatu Samuelis & Saulis confici XL. annos a S. Paulo memoratos; cum enim Samuel judicem egerit annis XXXVIII. quia populo præfuit ab adoleſcentia, uti colligitur ex I. Regum XII. v. 2. quibus annis, ſi duos regni Saulis adjicias, conflabuntur XL. quos utique ſimul commemorare voluit S. Paulus, utriuſque præfecturæ tempora conjungens, & neutri ſeorſim definite annos adſcribens.

Ibidem v. 13. *Quod ſi non feciſſes, jam nunc præparaſſet Dominus regnum tuum ſuper Iſrael in æternum.* At Geneſ. XLIX. promittitur Judæ ſceptrum non auferendum ex ejus familia donec Meſſias venerit: non potuit ergo Regni perpetuitas concedi poſteritati Saulis qui erat ex Tribu Benjamin. *Reſpondeo* promiſſionem illam Sauli factam, fuiſſe tantum conditionatam, & ex hypotheſi quod ipſe fideliter in omnibus Deo paruiſſet: neque illa futura erat uſque ad mundi finem, ſed donec aliquis ex ejus ſtirpe virilis ſeminis extitiſſet: at cum prævidiſſet Deus Saulem ab hac conditione deflexurum, abſolute decrevit ſceptrum ab eo auferendum & transferendum in Tribum Juda, donec veniret Meſſias. (2) (2)

Cap. XV. v. 35. *Et non vidit Samuel ultra Saul uſque in diem mortis ſuæ:* At cap. XIX. v. 24. refertur Saul prophetans nudus coram Samuele. *Reſponſio* non vidit amplius eum Samuel Regem agentem & ſalutaria monita excipientem & exequentem; ſed ut a Deo rejectum & exauthoratum, atque mente motum. (3) (3)

§. II.

Ex ſecundo Regum.

CAP. VIII. v. 18. *Filii autem David Sacerdotes erant.* At David erat ex Tribu Juda, *in qua nihil de Sacerdotibus Moyſes locu-*

(a) Textum hunc inter reliqua Scripturæ Divinæ loca difficilia profecto difficillimum eſſe, diuque ab eodem Expoſitorum ingenia non leviter divexata intelligimus; innumeras propterea ab iis excogitatas explicationes neque refellere, neque referre otium eſt. Quam igitur literali ſenſui magis conſonam, magiſque naturalem dignoſcimus, ſeligendam curabimus. Rabbini ferme omnes in eo conveniunt quod voces iſtæ *Filius unius anni in Regno*; ſive *in regnare ſuo*; ſive tandem *cum regnare cœpiſſet*, nequaquam regnantis ætatem, ſed tempus, quo quiſpiam regnavit, indigitent; quaſi in Principibus non ortum in mundo, ſed cum ſceptrum, & Monarchiæ regimen aſſumunt, nativitatem eorum debeamus attendere; hinc R. Salomon ad hunc Regum textum ſcripſit = Anno primo quo Rex factus eſt.... anno inquam primo Regni elegit ſibi M. M. M. viros = R. David = Tunc cum eſſent ea, quæ locutus eſt Samuel de innovatione Regni, annus erat ei ab initio quo regnare cœperat = R. Jeſaias = Anno primo quo regnavit, elegit ſibi tria millia virorum ex Iſrael = Hanc Rabbinorum expoſitionem Druſius, Clarius, Vatablus, Munſterus, Calmetus, aliique melioris notæ Commentatores Catholici amplectuntur. Hac de re ſuperius in Libro 3. Apologetici pro Vulgata ad §. IV. diſputavimus. (W.)

locutus est, inquit Apostolus Hebr. VII. v. 14. *Resp.* Vocem כהן *cohen* hic positam, non solum *Sacerdotes*, sed & *Principes*, *Præsides* & *populi Duces*, ac *militum Præfectos* significare; Unde I. Paralip. XVIII. v. 17. hic locus sic redditur: *Filii David primi ad manum Regis*. Quamobrem Sacerdotes dici poterant justitiæ, & Concilii Regii Principes & Presbyteri. (4)

(4) Cap. X. v. 18. *Occidit David de Syris septingentos currus & quadraginta millia equitum*: At I. Paralip. XIX. v. 18. *Interfecit David de Syris septem millia curruum & quadraginta millia peditum*. Quæ prioribus non cohærent. *Resp.* In hoc bellicoso congressu ex Syrorum exercitu desiderata esse octoginta & septem militum millia, & in libro Paralip. suppleri quod in historia Regum fuerat prætermissum; prætermitti vero quod in illo libro fuerat narratum; proinde hic addit *peditum quadraginta millia*, quod ille omiserat, nec meminit *equitum*, quia istud in lib. Regum fuerat expressum. Cæsi sunt igitur in hoc bello octoginta septem armatorum millia, nimirum quadraginta millia equitum vulgarium, & septem millia nobiliorum qui septingentis curribus vehebantur, uti refert liber Regum: & præterea quadraginta millia peditum, quod liber Paralip. narrat. (5)

(5) Cap. XV. v. 7. *Post quadraginta annos dixit Absalon ad Regem*, *&c.* ista non concordant cum Regno Davidis qui non multum ultra quadraginta annos imperavit. *Resp.* S. Hieronymus *in quæst. Hebr.* hos XL. annos numerandos esse a tempore quo Saul interfecit Sacerdotes, ut denotetur divinam ultionem suscitari super David, quod Achimelech Sacerdotem fefellerat fueratque in causa cur hic cum aliis Sacerdotibus trucidaretur. Putant alii exordium horum XL. annorum ducendum esse a tempore quo Israelitæ petierunt Regem, ut ex hac rebellione revocarent in memoriam Samuelis Oraculum, quod hæc petitio foret exitiosa. Aliqui petendum volunt ab unctione Davidis, quæ videtur contigisse anno secundo Regni Saulis: ac subinde hæc Absalonis in patrem perduellio contigit ad minus anno integro ante Davidis mortem. (6)

(6) Cap. XXI. v. 19. *Tertium quoque fuit bellum in Gob*, *contra Philistæos in quo percussit Adeodatus filius Saltus Polymitarius Bethleemites Goliath Gethæum*. At Goliath occisum fuisse a Davide constat I. Reg. XVIII. *Respondeo* hunc Goliath diversum esse ab eo quem David adolescens interfecit; ut constat ex textu, ubi in tertio bello contra Philistæos hic Gigas dicitur occisus cum jam David annosus esset & viribus deficeret, *Ibidem v.* 15. Quamobrem I. Paralip. cap. XX. v. 6. hic dicitur *Frater Goliath Gethæi*, frater, inquam, si non sanguine & origine, certe similitudine roboris & vasta corporis proceritate. (7)

(7) Cap. XXIV. v. 9. *Et inventa sunt in Israel octingenta millia hominum fortium qui educerent gladium & de Juda quingenta millia pugnatorum*. At hic numerus non concordat cum eo qui assignatur I. Paralip. cap. XXI. ubi legimus: *Inventus est omnis numerus Israel mille millia & centum millia virorum educentium gladium*: *de Juda autem quadringenta septuaginta millia virorum bellatorum*. Resp. Census quem refert prior textus, exhibitus est ab Joab, qui cum esset ex Tribu Juda, exactius rem in sua Tribu confecerat; in cæteris vero Tribubus paulo negligentius; neque etiam Tribum Levi & Benjamin numeraverat; imo territus plaga e cœlo immissa, accedente etiam inhibitione Regis, a populi numeratione destiterat. Is vero census qui refertur in libro Paralip. videtur confectus a Principibus militum, qui Joabo in hac populi numeratione aderant, quique partes suas in remotioribus Tribubus numerandis implentes, antequam illis innotuisset Regis edictum, pergebant numerare populum, cum jam Joabus destitisset: unde collegerant alia trecenta millia virorum ex Israel. Pauciores vero referunt ex Juda, quia forte cum huic negotio darent operam, inhibitionem Regis acceperunt. Adiici potest quod in priori numeratione virorum Israel, scribantur tantum viri fortes; in posteriori vero etiam gregarii milites. *Similiter* in priori numeratione virorum de Tribu Juda scribuntur milites cum Ducibus & Præfectis: in posteriori vero soli milites referuntur. *Vel* in libro Reg. non comprehenduntur legiones ordinariæ, quippe quæ jam ante in numerato erant pro Regis custodia, expeditæ enim semper habebantur distributiones duodecim, una in unaquaque Tribu habens viginti quatuor millia virorum stringentium gladium, qui numerus per duodecim subductus & multiplicatus, summam militum efficit ducenta & octoginta octo millia: his autem præerant sui Duces XII. cum sua quisque Chiliade atque Chiliarchis, ut ibidem dicitur, ex quibus assurgit summa *duodecim millium*, hoc numero addito priori, prodeunt præcise trecenta millia, quæ in Paralip. excedunt numerum qui recensetur in libris Regum.

AD

AD CAPUT QUARTUM CONCILIATORII BIBLICI SUPPLEMENTUM.

(1) Regum Libro I. Cap. I. ℣. I. Elcana Ephrathæus appellatur, ideft de Tribu Ephraim. Certum autem eft ex I. Paralipomenon cap. 6. ℣℣. 33. & fequent. Elcana de Tribu Levi extitiffe.

Refpond. Elcanam fuiffe *Ephrathæum* nuncupatum non ab agnatione, fed a domicilio; ex Tribu etenim Levi virum hunc originem duxiffe plufquam certum eft. Cum tamen in Rama ortum, parentes, atque educationem effet fortitus, eoquod illa Civitas in Tribu Ephraim Levitis feparata foret, ibidemque Elcanæ parentes habitarent, hinc Ephrathæus & ille dicebatur, eo ferme pacto, quo Actorum cap. 2. ℣. 5. in Jerufalem extitiffe dicuntur Judæi ex omni natione, quæ fub Cœlo eft; Parthi, & Medi, & Ælamitæ &c. qui tamen vere Judæi erant, quamvis a locis nativitatis & habitationis eorum appellarentur.

Eodem capite ℣. 11. Anna Samuelis mater Domino vovet filium, fi eidem, fterilitate femota concedatur. Quid mulier illa fpondebat, fi Levitæ omnes Deo mancipati erant pro primogenitis filiorum Ifrael, ut ex Numer. cap. 3. ℣. 45. compertum eft?

Refpond. non deeffe Scriptores, qui opinentur ab Anna devotum effe filium ad Deo ferviendum in Sanctuario cunctis diebus vitæ fuæ, quibus fub patria poteftate detinebatur; cum etenim fui juris factus effet ad parentum vota non tenebatur, fi nollet. Ajunt ulterius ab eodem oblatum fuiffe in Nazaræum, ad quam vitæ rationem minime tenebantur Levitæ. Verum potuiffe ex voto parentum ad id obligari filium, cui jam ex lege deftinatum erat non obfcure ex Sancti Thomæ doctrina in 2. 2. q. 88. artic. 2. revincitur, cum ibidem doceat Angelicus actum a lege naturali, vel pofitiva imperatum fub propria voti materia contineri. Anna propterea ad legis obligationem etiam vinculum alterum ex voto adjunxit ut facilius a Deo prolem impetraret, ut ait S. Auguftinus Epift. 121. ad Probam cap. 16.

Capite 2. Libri I. Regum ℣. 25. fcriptum eft quod fi vir in Dominum peccaverit, non erit qui pro eo Dominum oret. Oppofitum legimus Levitici cap. 4. ℣. 35. ubi pro quocumque Sacerdos oblationem offerre jubetur, ut peccatum ei dimittatur.

Refpond. Pro hujufcemodi oppofitione fatis a nobis difputatum effe in notis ad pag. 449. Voluminis primi Difquifit. Biblicarum.

Libri I. Regum cap. 7. ℣. 15. Samuel toto vitæ fuæ tempore judicis obiiffe munus enarratur. Cum tamen in capite 10. ejufdem Libri Sauli in Regem electo jus ferendi fententias, & judicia in univerfo populo devolviffe referatur.

Refpond. Electum quidem fuiffe Saulem in Regem, minime tamen tempore regni ejus, a fua defeciffe auctoritate fummi facerdotis, prophetæ, & judicis Samuelem; Rex quippe ipfe non parum a Samuelis oraculis cum in rebus Religionis tum in Regni adminiftratione dependebat, ut jam in fupplemento ad caput. 2. Conciliatorii fub num. 15. dictum eft.

Ejufdem capitis ℣. 17. Samuel in Ramata novum extruxiffe altare Domino refertur. Nunquid fanctus ille Propheta legem ignorabat Deuteronomii cap. 12. ℣. 4. & feqq. ubi prohibentur Ifraelitæ victimas offerre extra locum a Domino electum, fcilicet extra Sanctuarium Dei?

Refpond. Hanc difficultatem tam Catholici, quam alii Expofitores refolvunt fupponentes legem illam Deuteronomii Ifraelitas minime obligaffe donec locus ftabilis Sanctuario Dei effet conftitutus, nec non quamdiu fuerunt in deferto; hinc illicitum fuit facrificia alicubi offerre quam in Silo, quandiu ibidem Arca perfeveravit; & illicitum pariter poft templi conftructionem, quia eum locum fibi Dominus elegit. Quando autem Arca Dei locum certum minime obtinuit, fed modo in Galgalis, modo in Mafpha, nunc in Nobe, nunc in Gabaon, & alibi veluti hofpes, & peregrina permanfit licitum fuiffe Judæis ubique facrificium offerre tradunt Expofitores; Calmetus, Lyranus, Rabbi Salomon, Drufius, Fagius, Vatablus, aliique Expofitores ad cap. 12. Deuteronomii. Samuel autem cum facrificium obtulit in Ramata, nullum ftabilem locum Arca Dei poffidebat.

Cap. 8. lib. I. Regum ℣. 7. abijeciffe dicuntur Deum filii Ifrael, quod Regem petierint. Quomodo autem id contingere poterat, fi Deuteron. 17. ℣. 14. Populo fuo Deus conftituere fibi Regem permittit, dummodo alterius gentis virum in Regem non eligat?

Refpond. in Deuteronomio Regis inftitutionem permitti, ex fuppofitione quod populus eum fibi eligere vellet; non quod Deus eum inftituendum mandaverit, ficuti dum præfcribitur ritus tradendi libellum repudii, id fit ex hypothefi quod vir uxorem dimittere velit. Non autem abfolute conqueritur Dominus pro electione Regis a populo expoftulata; fed ut ex Hebræis ipfis adnotant Fagius, Munfterus, Clarius, & alii, quia ex tumultuario quodam, & inconfiderato animo non pro honore Dei, & confervatione juftitiæ Regem popofcerunt; magis in homine fuam fiduciam quam in Deo collocantes; a quo toties e fummis difcriminibus erepti fuerant. Sunt pariter qui velint Deum a populo offenfum, quod

Re-

Regem sibi dari non juxta legem a Deo sancitam, sed juxta morem aliarum gentium.

Cap. 10. ℣. 12. legimus versum esse proverbium *Num & Saul inter prophetas?* Eo quod in colle Dei factus fuerit Spiritus Domini super Saul, & in medio Prophetarum & ipse cœperit prophetare. Cap. autem 19. ℣. 24. hujus libri prælaudatum proverbium exiisse refertur ex quo Saul in Najoth in Ramatha cum aliis spiritu Domini arreptus prophetavit.

Respond. ex utraque occasione editum esse proverbium, in una videlicet adinventum, in altera vero confirmatum; quo deinceps utebantur Judæi dum aliquod novum, & inopinatum intuebantur; vel dum aliquem rebus a sua professione alienis se immiscentem, vel sua conditione altiora desiderantem increpare volebant.

Cap. XI. ℣. I. Naas Ammonites pugnam adversus Jabes Galaad instruxisse uno mense post electionem Saulis in Regem enarratur. In Cap. autem 12. ℣. 12. hujusce Libri ante electionem Regis Naas in Israelitas bellum commisisse refertur; cui nam ex hisce locis fides habenda?

Respond. Ambobus divinæ scripturæ textibus plenam fidem habendam, cum Spiritus veritatis utrumque locum edisseruerit divinæ lectionis. Sensus itaque esse potest quod Naas bellum in Israelitas indixerit atque disposuerit, ipsique statim Regem a Samuele petiverint, qui eos ab hostibus liberaret, bellumque dirigeret. Eo autem electo, idque rescientibus Ammonitis, per integrum mensem expeditionem adversus Judæos in suspenso reliquerunt; cum autem intelligerent electionem Saulis non omnibus Israelitis esse probatam, armis statim militibusque Jabes perstrinxerunt. Dicere ulterius possumus Naas invasisse Judæos ante Saulis electionem, cum quo nonnullis conditionibus sese composuerint; audita deinceps Regis electione, Tyrannus unico ab eadem elapso mense, novam expeditionem in Israelitas commiserit.

(2) Capite 14. Libri ejusdem primi ℣. 3. Achias filius Achitob induisse Ephod enarratur. Hanc autem vestem solius Sacerdotis summi fuisse ex Libro Exodi commonemur.

Respond. Hunc Achiam fuisse summum Sacerdotem; est enim idem qui alio nomine vocatur Achimelech Cap. 22. Libri I. Regum. ℣. 11.

Capite 15. hujus Libri ℣. 6. Saul indixit Cinæis ut ab Amalecitarum urbibus abirent, ne in communi eorum internicione comprehenderentur. Ex Judicum Cap. I. ℣. 16. Cinæi in terra Judæ morabantur, cum essent proselyti.

Respond. Ex Mendoza in sorte Judæ primitus Cinæos fuisse commoratos, inde vero paululum recessisse, atque in territorium Amalecitarum penetrasse, suaque tentoria ibidem fixisse, unde clam a Saule moniti sunt inde recedere, ne in generali Amalecitarum involverentur excidio.

Ejusdem Capitis ℣. 28. legimus a Samuele dictum Sauli quod Deus illa die scissit Regnum ejus ab eo. Certum est autem diu antea, ut patet ex Capite 13. ℣. 14. hujus Libri, scissionem hujusmodi a Deo factam fuisse.

Respond. In Caput 13. esse indicatam divinam Sententiam contra Saulis inobedientiam; in hoc autem loco immutabile, atque irrevocabile decretum esse firmatum significatur, non quod respectu sui firmatum antea non esset, sed respectu Saulis hæc confirmatio nondum innotuerat.

Capite 16. hujusce Libri ℣. 11. David *parvulus* appellatur; cujus oppositum est in (3)
℣. 18. immediate sequenti, in quo David *vir fortissimus* nuncupatur & *bellicosus*.

Respond. appellatum esse *parvulum* non absolute sed relative ad fratres ejus, quorum ipse minimus erat ætate. Tunc nihilominus David annis natum 28. tradunt fuisse in Seder Olam Hebræi. Beniamin etiam Genesis 43. ℣. 29. parvulus appellatur, cum tamen jam decem filios suscepisset, ut patet ex Cap. 46. ℣. 21. Geneseos.

Eodem Cap. ℣℣. 21. & 22. legimus Davidem a Saule dilectum, suumque armigerum, atque citharædum esse constitutum, id exposcente Rege ab Isai patre David. Quomodo verum est quod legimus Cap. 17. ℣℣. 51. & 52. interrogatum videlicet Davidem a Saul de qua progenie, & de qua stirpe progenitus esset?

Respond. Hujuscemodi interrogationem a Saule factam de stirpe, & prosapia Davidis, aliquibus argumento fuisse conjiciendi nonnisi post partam victoriam de Goliath accitum fuisse Davidem ipsum a Rege, suumque armigerum, & Citharædum constitutum, quamvis hæc in sacro textu ante prostratum gigantem referantur; cui profecto sententiæ, Abneri ignoratio de Davide, ejusque progenie non parum momenti videtur adjungere. Verum communis Expositorum opinio fert, ex Regis mente innumeris intenta negotiis, ac frequenter mania quadam divexata Davidis imaginem excidere potuisse, eo vel maxime quod antea David veste cultiori indutum, qualis Regium musicum decebat, sese exhibuerit Sauli; hac autem vice pastoritio indumento coopertus incesserit. Hoc modo Calmetus, Vatablus, Clarius, Grotius, aliique nodum dissolvunt.

Cap. 18. ℣. 10. invasum a Spiritu Dei malo Saulem legimus; quomodo ergo prophetare poterat, ut ibidem asseritur?

Respond. Ex Vatablo, Clario, Grotio & Munstero, quibus præferimus catholicos Expositores, vocem hebraicam ויתנבא *vajithnabe*, & *prophetabant*, non semper *vera prophetica vaticinia emittere* significare, si Rabbinos audiamus, sed aliquando pro *insanire*, *absurda effutire*, atque *delirare*, usurpari; hoc evidenter agnovit Chaldæus Paraphrastes, qui propterea & *insaniebat Saul* convertit, id evidentius adhuc sacer contextus ostendit, qui projectam in Davidem lanceam a Saule ut ipsum configeret statim enarrat.

Capite 21. ℣. 2. Ab Achimelech panes Sanctificati Davidi esurienti traditi referuntur. Cum tamen Marci 2. ℣. 26. ab Abiathar panes accepisse David palam enuncietur.

Respond. Pontificem istum duo probabiliter nomina gessisse, Abiathari videlicet, & Achimelechi; in Libris Paralipomenon equidem nomina leguntur summorum Pontificum, qui sub Davide floruerunt. Capite propterea XV. appellantur Sadoc, & Abiathar. Capite autem XVIII. ℣. 16. legimus = Sadoc autem filius Achitob, & Achimelech filius Abiathar Sacerdotes. Alia nonnulla hac de re in Conciliatorio ad Evangelium S. Marci proponuntur.

Capite 22. ℣℣. 3. & 4. legimus Maspha in terra Moab extitisse. Oppositum est in Capite Josue 18. cum in Tribu Beniamin Maspha supponatur, altera autem in Tribu Juda Cap. 15. ℣. 38. Josue.

Respond. Nullam adinveniri contradictionem, si in terra Moab locum supponamus, qui *Maspha* appellaretur tanquam suo nomine proprio, vel ita dictum ab eminenti situ ejus, in quo specula constituitur, vel munitum ex natura sua eum David agnoscens ad illum sese contulerit. *Maspha* profecto *locum editum* sonat, eumdemque hoc in loco significari non obscure demonstrat ℣. 4. hujus Capitis, in quo legimus aliquot diebus David in *præsidio* permansisse.

Capite 28. ℣. 19 Samuel minitatur Sauli quod in crastinum ipse & filii ejus cum ipsomet Samuele erant futuri in altera vita. Quomodo Saul cum Samuele futurus, si in Libro Paralipom. I. Cap. 10. ℣℣. 13. & 14. propter iniquitates, & scelera sua narratur occisus, proindeque non in Abrahæ sinu cum Samuele, sed ad Inferos damnatorum videatur projectus.

Respond. Ex S. Augustino Lib. 2. Quæst. ad Simplicianum Quæst. 3. Saulem simul cum Samuele futurum fore in conditione mortuorum, non in æqualitate felicitatis. Quicumque enim decedunt insimul sunt, non quidem in loco, sed in altera vita sive infelix sibi sive beata.

Capite 29. ℣. 3. dicitur mansisse David apud Regem Achis multis diebus, vel annis. Oppositum legimus Cap. 27. ℣. 7. cum soli menses quatuor a Davide apud Achis legantur consumpti.

Respond. Cum variis posset in primis Commentariorum Scriptoribus, judicari mentitum esse Regem Achis, atque ex ingenio auctum esse tempus moræ Davidis apud semeptipsum, ut Philistinorum Satrapas Davidis proscriptionem urgentes tantisper leniret. Alii vero opinantur ultimis mensibus cadentis anni, & primis anni sequentis Davidem in Geth commoratum, unde Achis vere potuerit annos in plurali recensere, quia aliquam duorum annorum partem apud semetipsum David insumpserat. Alii tandem fere per biennium in Achis ditione Davidem immoratum existimant, quatuor videlicet mensibus in Geth, reliquo autem tempore in Siceleg. Quamcumque ex his amplectamur sententiam, nullam in sacris hisce textibus antilogiam experimur.

Capite 31. ℣ 6. legimus in conflictu Gelboe contra Philistiim extinctum esse Saulem, filios ejus, & universos ejus viros in illa die. Non ita contigisse narratur in Cap. I. Libri 2. Regum ℣. 4. in quo multi de populo Saulis corruisse dicuntur in prælio, non omnes, cum ibidem populus a facie Philistinorum aufugisse referatur.

Respond. Nullam ex hisce textibus apparere contradictionem, quia in ℣. 6. Capitis 31. non universum populum interemptum, sed universos viros Saul occisos legimus, idest famulos, Custodes, domesticos, & quotquot ad ejus domum pertinebant, ut expressius in Libro I. Paralip. Cap. X. ℣. 6. ubi actio ista bellica recensetur, scriptum est.

Libro II. Regum Cap. 2. ℣℣. 8. & 9. dicitur Isboseth ab Abnero Rex constitutus super Gessuri, & universum Israel, annisque duobus regnasse ℣. 10. narratur. Hæc omnia minime posse videntur consistere cum in Gessuri eodem tempore sceptrum habuerit Tholmai, qui socer Regis David extitit ex 2 Regum Cap. 13. ℣. 37. Non potuit insuper super Israelem universum Isbosethus, Rex constitui, quia jam David super Tribum Juda in Regem salutatus erat, ex ℣. 4. Capitis 2. Libri 2. Regum.

Respond. Huiuscemodi difficultatibus jam factum satis in notis ad pag. 451. primi voluminis Disquisit. Biblic. necnon in §. VIII. Lib. 3. Apologetici pro Vulgata. Quamvis autem Davidem Domus Juda sibi in Regem assumpserit, merito dicitur Isbosethus super universum Israel ab Abnero constitutus, vel quod usurpatoris instar, & Tyranni haberetur David ab illis, vel quod undecim Tribus universum Israelem satis comprehenderent, sicuti post Salomonis mortem, scisso Hebræorum Regno; Israelis Rex, qui undecim dominabatur Tribubus, appellabatur.

Capite 4. ejusdem libri ℣. 2. Scriptum est duos latronum Principes Isbosetho filio Saulis adsuisse. Quomodo qui suo adhærebat Principi, Latronum principes esse poterant?

Respond. Hanc pariter difficultatem in loco citato primi voluminis Disquisit. esse dissolutam; necnon ad § IX. Libri 3. Apologetici.

Cap. 6. ℣. 3. legimus Arcam Dei fuisse sublatam de domo Abinadab, qui erat in Gabaa. Contrarium est in I. Paralip. cap. 13. ℣. 6. in quo de Cariathiarim Juda translatam legimus Arcam, cum Gabaa in Tribu Benjamin reperiretur, ex cap. 18. Josue.

Respond. vocem *Gabaa* non semper in sacris literis nomen alicuius Civitatis proprium præseferre, sed aliquando pro *loco eminentiore* usurpari hinc vocem hanc hebraicam בגבעה *ba Gibah* in *colle* interpretantur communiter ipsi Expositores catholici; & sane ex cap. 7. libri I. Regum satis constat Domum Abinadabi fuisse Chariathiarim, in loco ejus civitatis eminentiore, ut scribit Auctor libri I. Paralip. cap. 13. ℣. 6.

Eodem

Eodem cap. *6.* ℣. *6.* Arcam ad aream Nachon pervenisse legimus. Oppositum est in cap. 13. libri I. Paralip. ℣. *9.* in quo aream Chidon perducta traditur, dum Oza percussus a Domino fuit.

Respond. potuisse *Nachon*, etiam *Chidon* appellari; verum dicere possumus locum illum mutasse nomen, atque *percussio Ozæ* esse deinceps appellatum ut in sacro textu indicatur ad ℣. 8. hujus capitis *6.* libri 2. Regum; Scriptor autem libri primi Paralip. hanc historiæ partem enarrans, usus est nomine כידן *chidon*, quod *perditio*, seu *percussio* (Ozæ) interpretantur; nomen scilicet usurpavit, quod sua ætate erat in usu.

Capite eodem *6.* ℣℣. 10. & 11. Obededom, Gethæus fuisse traditur: cum tamen ex I. Paralip. cap. 15. ℣. 18. ex Tribu Levi natus adfirmetur.

Respond. Revera ex Tribu Levi Obededom esse natum in comperto est; Gethæus autem appellatur vel quod in urbe Geth Philystæa diutius habitaverit, sicut Elimelech Judæus habitavit in Moab ex I. Ruth; vel quod ibi sit natus, cum David apud Gethæos cum nonnullis ex suis est commoratus; vel tandem quod ortum duceret e Geth Remmon urbe Levitarum trans jordanica ex Josue 21. ℣. 24. Quamcumque ex istis amplectamur responsionem nullam in sacris textibus contradictionem adinveniri certum est.

Capite 8. libri 2. Regum ℣. I. legimus a Davide ablatum esse *Frænum tributi de manu* Philistiim. Hæc minime cum ℣. I. capitis 18. libri I. Paralip. cohærentia reperiuntur, in quo legimus captam a Davide *Geth & filias ejus*.

Respond. de vocibus istis *Frænum tributi* satis a nomen disputatum in §. X. libri tertii Apologetici pro Vulgata. Modo reponimus solummodo *Geth* potuisse *frænum tributi* appellari, proindeque unum, eumdemque locum indicari in textibus Regum, & Paralipomenon. Plura ad hunc Regum locum tradit Calmetus.

(4) Libro II. Regum Cap. *9.* ℣℣. 10. & II. Miphiboseth ad Regis mensam quotidie vesci jubetur; Ast Siba spopondit ad mensam propriam alere Miphiboseth.

Respond. difficultatem hujuscemodi jam enodatam in laudato Apologetici loco. Quid ad nos si Regis sententiam non satis assecutus Siba, non apte Regis propositioni respondit? videatur hac de re ad hunc scripturæ locum Calmetus. Alii tamen verba illa *& Miphiboseth comedet super mensam meam* esse ipsius Regis David opinatur. adeout, postquam dixit Siba *sic faciet servus tuus* intulerit Rex, *bene*; *Miphiboseth vero comedet panem super mensam meam*. Ita Vatablus, Munsterus, Clarius, aliique, quamcumque ex his recipiamus expositionem, non potest in sacris textibus error adinveniri.

(5) Regum libro II. cap. 12. ℣. 8. legimus uxores Saulis a Domino traditas esse in sinu David. Nullam tamen ex Saulis uxoribus a Davide legimus desponsatam.

Respond. Non deesse, qui cum Hebræis opinentur textum hunc intelligendum de Egla Saulis uxore, & Michol filia Saulis; vel de Rispha & Michol; ita Munsterus, Castalio, & Vatablus. Facillime pariter possumus divinum textum exponere de jure in Davidem translato acquirendi sibi quidquid Saulis erat, proindeque etiam uxores si voluisset.

Capite 16. ejusdem libri ℣. 10. scriptum est quod Dominus præcepit Semei ut malediceret David. Quis tamen ignoret illud Ecclesiastici 15. ℣. 21. *nemini mandavit* (Deus) *impie agere*. (6)

Respond. ex Grotio particulam hebraicam כי *chi* verti melius posse per *si* conditionalem; scilicet = si forte Deus, qui vult ut mihi maledicat, quis habebit jus, ut id impediat? David verorum criminum conscientia tactus, si cum Deo res sit, scit magna probra se meritum = Non abs re textum istum intelligere opinamur, qui ajunt verbum *præcipio*, idem omnino hoc in loco significare, ac verbum *dispono*, vel *permitto*, quemadmodum ex aliis Scripturæ locis hunc sensum præfefert.

Capite 17. ℣. 25. Pater Amasæ dicitur Jetra de Jezraeli, & Mater illius Abigail filia Naas. In libro autem I. Paralip. cap. 2. ℣. 17. Amasæ pater, *Jether Ismaelithes* appellatur; Abigail autem filia Isai, Davidis soror adseritur ibi ℣. 16.

Respond. Jethra, sive Jethereum esse potuisse Ismaelitem prosapia, & origine, qui postea in Jezrael migraverit factusque proselytus Abigailem sibi desponsaverit; ita Cornelius; nec aliter salvari posse videtur utriusque textus historica veritas, cum & in Hebræa legamus ad hunc locum Regum *Israelita*, in eo autem Paralipomenon, *Ismaelita*. Quantum vero ad Abigail pertinet, dicimus filiam Isai fuisse profecto, qui & Naas dicebatur, eadem quippe in capite isto Regum, Naas genealogia describitur, quæ in Paralip. de Isai ducitur. Sunt qui difficultatem resolvunt afferendo Naas fuisse uxorem Isai, ex qua Abigail, & Sarvia natæ sint: prior tamen opinio verosimilior existimatur.

Capite 18. ℣. *6.* legimus prælium adversus Absalon in saltu Ephraim esse commissum. Certum est autem ex cap. 17. hujus libri ℣. 24 ab Absalon transvadatum fuisse Jordanem; quomodo ergo hujuscemodi pugna cis Jordanem in saltu Ephraim contingere potuit?

Respond. Hujuscemodi oppositionem jam in Tomo I. Disquisit. in notis ad pag. 451. fuisse eliminatam.

Eodem Capite 18. ℣. 18. legimus dictum ab Absalom = non habeo filium = Contra in cap. 14. ℣. 27. ubi scriptum est = nati sunt autem Absalom tres filii = evidenter habetur.

Respond. Ex Cajetano, Abulensi, & Calmeto tres illos Absalomi filios morte immatura fuisse præreptos, adeout jam defuerint, cum sui nominis monimentum erexit. Hanc expositionem Vatablus etiam, Grotius, Clarius, & Munsterus amplectuntur, quam-

quamvis eorum opinionem qui contendunt superstites adhuc fuisse Absalomi filios, sed ineptos ad Regnum, non condemnent.

Capite 19. ℣. 20. dicitur Semei primus de Domo Joseph descendisse in occursum Regis David. Constat tamen ex Cap. 16. ℣. 5. Semei non de Domo Joseph, sed de Tribu Beniamin extitisse, & de cognatione Domus Saul.

Respond. *Per Domum Joseph* communiter tres Tribus Ephraim, Beniamin, & Manasse indicari, quod sub eodem vexillo procederent; ut Munsterus, Clarius, & Vatablus opinantur. Vel ut alii existimant, per *Domum Joseph* intelligitur tota Israelis multitudo, quæ in undecim Tribus extra Domum Juda continebatur.

Eodem Capite ℣. 23. Jurejurando spopondit David Semei, quod eum non occideret. Quomodo ergo potuit David Salomoni citra periurium præcipere ut Semei jugularet Lib. 3. Regum Cap. 2. ℣. 9.?

Respond. Nullum a Davide dolum commissum, quia, ut inquit Gotius, juramentum, ubi alia causa non subest, personam jurantis non egreditur, neque hæredem obligat: durante ergo Davidis vita promissio violata non fuit. Non præcepit David, ulterius Salomoni ut Semei enecaret, laudato 3. Regum Libro, sed Sapientiæ ejusdem pœnam infligendam commisit. Salomon itaque sub capitis discrimine eum prohibuit egredi e Civitate, quod transgrediens mandatum interemptus fuit.

Capite 20. Libri ejusdem 2. ℣. 21. Seba de monte Ephraim fuisse refertur. Cum tamen ex ℣. 1. ejusdem Capitis Beniamitem extitisse evidenter Sacer textus demonstret.

Respond. ex Abulensi Quæst. 28. in Caput 20. Libri 2. Regum virum hunc e Tribu Beniamin revera originem habuisse, atque in monte ad Beniamiticam Tribum spectante esse commoratum; qui tamen mons vel quod radices in sorte Ephraim, vel quod Tribum Ephramiticam respiceret, *mons Ephraim* nuncupabatur, eo ferme pacto, quo porta Civitatis flumen, vel mare respiciens, vel ad flumen, & mare perducens, *porta fluminis* appellatur. Alii Sebam hunc Beniamitem, *de monte Ephraim* nuncupatam existimant quod ibi domicilium diutius habuerint.

Capite 21. ℣. 2. Gabaonitæ appellantur *Amorrhæorum reliquiæ*, ex Hevæorum tamen gente fuisse, constat ex Libro Josue Cap. 11. ℣. 19.

Respond. ex Abulensi Quæst. 14. in Cap. 21. Libri 2. Regum, nomen Amorrhæorum fuisse genericum respectu totius gentis Chananitidem habitantis; specificum autem respectu peculiaris nationis illius Provinciæ, sicut *Judæi* nomen universæ Hebræorum genti solet attribui, quamvis solis Judaicæ Tribus personis proprie conveniat. Genesis Cap. 15. generica *Amorrhæorum* appellatione omnes Chananæi comprehenduntur, ubi legimus = nondum impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum =

℣. 8. ejusdem Capitis, quinque recensentur filii Michol, quos Hadrieli genuerat. Capite autem 6. ℣. 23. Scriptum legimus nullum filium natum esse Michol usque in diem mortis suæ =.

Respond. Nullam hisce in textibus adinveniri contradictionem, si supponamus Mœrob, Hadrieli nuptam, etiam *Michol* fuisse appellatam, vel si cum aliis dixerimus Michol sibi adoptasse filios Mœrob, cui favet opinioni Chaldæus scribens = & quinque filios Mœrob, quos educaverat Michol filia Saul.

Capite 23. Libri II. Regum ℣. 1. Scriptum est = hæc sunt verba David novissima. In capite tamen sequenti, & in Libro III. plurima adhuc a Davide dicta leguntur, ut legenti fit palam. (7)

Respond. Esse novissima non absolute, cum multa alia sit revera locutus, quæ ad politicum regimen pertinebant; novissima itaque sunt eorum, quæ Spiritus Sancti ductu prophetice effatus est, ut Vatablus, Calmetus, Clarius, atque Munsterus exponunt, cum Abulensi quæst. 3. in Cap. 23. Libri 2. Regum.

Cap. 24. ℣. 1. David a Deo motus enarratur ad numerandos filios Israel, & Juda. Libro autem primo Paralip. Cap. 21. ℣. 1. a Sathana concitatus legitur David ut filios Israel recenseret.

Respond. per verbum illud *commovit* nil aliud esse intelligendum quam *commoveri permisit*; in divinis quippe literis familiare est ut ei actio tribuatur, qui actionem illam permittit; clarius textus iste in laudato Paralipomenon loco explicatur. Quæ de titulo *Regis* Areunæ dato ad ℣. 23. hujus Capitis videantur ad hunc locum Expositores præsertim Calmetus (W).

CAPUT V.

Ex Libris tertio, & quarto Regum.

§. I.

(1) CAP. VII. v. 15. *Finxit duas columnas æreas decem & octo cubitorum altitudinis columnam unam:* At II. Paralip. III. v. 15. illæ duæ columnæ dicuntur habuisse *triginta & quinque cubitos*. Respond. in priori textu tribuuntur cubiti sacri *decem & octo* utrique columnæ: in posteriori vero 35. communes: & ideo idem plane dicitur utrobique, cubitus enim sacer duos continebat communes, ideoque 18. sacri 36. efficiebant communes; ex communibus vero deest unus in Paralipomenis, ex sacris nihil,

nihil, quia in Regum libro docetur, quænam plena & perfecta fuerit columnarum longitudo, at in Paralipomenis, basis excipitur utriusque columnæ, quæ unius cubiti fuit communis, qui si addatur, exurgit
(2) numerus *triginta sex cubitorum*. (2)

Ibid. v. 26. *Mare æneum duo millia batos capiebat*. At lib. II. Paralip. cap. IV. *Capiebat tria millia metretas*; quæ cum eadem sit mensura cum batis, hi textus non cohærent. Respond. in priori referri *batos sacros*, in posteriori vero textu *vulgares*. Porro hi tertia parte minores erant illis, subindeque *metretæ* erant minores illis *batis*. Adiici potest in hoc ingentissimum vas infundi quidem solere tantum *bis mille batos* licet capere posset *tria millia*, usque ad la-
(3) bri summitatem. (3)

Cap. XV. v. 14. *Asa autem excelsa non abstulit*: At II. Paralip. cap. 14. v. 5. *Abstulit de cunctis urbibus Juda Aras & Fana, &c.* Respond. *excelsa* fuisse duplicis generis alia in quibus vero Deo cultus impendebatur, alia in quibus colebantur falsa numina;
(4) hæc destruxit Asa, illa non abstulit. (4)

§. II.

Ex IV. Reg.

CAP. VIII. v. 26. *Viginti duorum annorum erat Ochozias cum regnare cœpisset, &c.* At II. Paralip. XXII. *Quadraginta duorum annorum erat Ochozias cum regnare cœpisset*; qui posterior locus non solum a priori dissidet, sed si ex integro admittatur, concedendum erit filium biennio seniorem esse suo patre. Nam Joram Ochoziæ pater mortuus est quadragenarius, quo vita functo, Ochozias regnum est auspicatus. *Responsio* communis est, mendum irrepsisse in libros Paralip. ex notis Hebraicis vitiatis, ita ut pro כ & ב ex quibus conficitur numerus XXII. positum fit מ & ב ut fieret numerus XLII. ita sentiunt Cajetan, Mariana cum aliis plurimis. At cum istius mendi nec S. Hieronymus, nec Bibliorum Correctores sub Pio V. & Clemente VIII. meminerint, neque illud expunxerint, atque omnia exemplaria cujuscumque conditionis constanter habeant illum numerum XLII. in libris Paralip. vix concederem errorem sic invaluisse, ut in omnia prorsus exemplaria irrepserit, nec ab aliquo Veterum fuerit notatus. Unde meo judicio melius respondent cæteri qui sentiunt Ochoziam regnasse quidem viginti annis cum patre suo Joram & avo Josaphat, atque tunc fuisse natum viginti duos annos, ut fert textus Libri Reg. mortuo autem patre suo Joramo, qui sceptrum tenuerat octo annis, Ochoziam præfuisse solum per duos annos, atque tunc natum fuisse annos quadraginta duos, ita quod in consortium Regni venerit cum patre solo octo annis, & cum patre & avo duodecim; Josaphat namque regnavit viginti quinque annis.

At, inquies, verosimile non sit Ochoziam cum patre & avo regnasse, *tum quia* nullum est ejusmodi regni consortii in Scriptura Sacra exemplum: *tum quia* Ochozias ipse minor erat natu inter fratres, qui nonnisi post mortem Josaphat trucidati sunt per Latrunculos Arabum: *tum denique quia* mortuo Joramo *Habitatores Jerusalem constituerunt Ochoziam filium ejus minimum Regem pro eo*, II. Paralipom. XXII. itaque antea Rex non erat. At omnia hæc momenta facile dissolvuntur: *Primum* quidem omnino falsum est, nam Ezechias duobus annis regnavit cum patre; enimvero IV. Reg. Cap. XVIII. dicitur regnasse viginti novem annis, cum tamen solus tantum viginti septem regnaverit, duos autem cum patre suo. *Ad secundum* dico non videri insolitum filios natu minores spretis grandioribus ad Regni consortium evocari; sic a Davide selectus est Salomon præ Adonia; & Abia, præ cæteris fratribus. *Ad tertium respondeo* novum non esse quod qui prius Rex fuerat inauguratus, iterum acclamante populo Rex salutetur; sic Saul I. Reg. cap. X. ab Israelitis Rex agnitus, iterum cap. XI. in Galgalis Rex proclamatur; sic pariter Salomon I. Paralip. cap. ultimo in Regem denuo ungitur.

Adiicies iterum, si mortuo patre, Ochozias natus fuisset annos XLII. ejus mater Athalia fuisset grandævæ ætatis, nec subinde apta Regno: quis enim mulieri admodum vetulæ atque nefariæ animo lubenti paruisset? Verum quis nescit quantum semper vigeat iniquæ mulieri vafrities; quantumque valeat apud mercenarios aulicos prospera, si faveant, repromittens; & dira quæque obsistentibus interminans mulier crudelissima, quæ in proprios etiam nepotes regnandi libidine illecta desævierat?

Sunt etiam qui ut utrumque hunc textum concilient, dicunt quadraginta duos illos annos in libris Paralip. commemoratos, numerandos esse ex quo domus Amri usque ad Regnum Ochoziæ regnare cœperat: istudque ratione Athaliæ matris hujus Ochoziæ quæ erat filia Amri Regis Israel IV. Reg. c. VIII. v. 7. Amri enim, cujus nomen hic ad familiam pertinet, ex qua ipse primus regnavit, ut legitur III. Reg. cap. XVI. sceptrum Regni Israel tenuit octo annis, Achab ejus filius cum Ochozia filio viginti duobus & Joram a Jehu subla-
tus XII. (5) (5)

Cap. XVI. v. 3. *Achab filium suum consecravit transferens per ignem secundum Idola Gentium*: at II. Paralip. cap. XXVIII. *Reliquit filium Ezechiam Regni successorem*. Resp. Probabile esse Achabum plures habuisse filios, ex quibus unum Idolis immolavit, superstite Ezechia Regni successore. Si vero unicum habuerit, dicerem illum non fuisse flammis extinctum, sed dumtaxat eis expositum lustrationis gratia. Neque enim Gentiles filios suos inanibus Diis oblatos igne semper comburebant, sed etiam purgationis & expiationis causa per medias flammas transferebant, quod districte prohibetur Judæis Deuteronomii cap. XXIII. 10. iis verbis: *Nec inveniatur in te qui lustret*

ſtret filium ſuum aut filiam ducens per ignem. Quamobrem ſignanter præfatus textus habet, *transferens per ignem*, ut ſignificetur filium Achabi more Gentilium tranſmiſſum eſſe per medias flammas, quaſi conſecrationis & purgationis gratia, non autem uſtulatum & vita privatum. (6)

(6) Cap. XXIV. v. 6. *Dormivit Joachim cum patribus ſuis*, quæ juxta Scripturæ conſuetudinem, & loquendi modum, ſignificant eum obiiſſe in Judæa & ſepultum in ſepulchris patrum. At II. Paralip. cap. XXXVI. v. 6. dicitur catenis vinctus a Nabuchodonoſore ductus in Babylonem & ſepultura aſini ſepultus, juxta vaticinium Jeremiæ cap. XXII. v. 18. Reſp. Quod cum ex IV. Reg. cap. XXIII. v. 36. liquido conſtet Joakimum regnaſſe undecim annis, Jeremias vero cap. XXV. aſſerat Nabuchodonoſor anno quarto ineunte regni Joakim, vel tertio finiente, ut tradit Daniel, veniſſe Jeroſolymam, eam expugnaſſe, atque captum Joachimum & partem vaſorum ſacrorum tranſtuliſſe in Babyloniam; aliunde vero Jeremias prædixerit eum projectum iri extra portas Jeruſalem, & ſepultura aſini ſepeliendum, neceſſe eſt eum rebus cum Nabuchodonoſore compoſitis, ex victoris clementia remiſſum fuiſſe Jeroſolymam, & reſtitutum in Regnum ſub conditione tributi. Nam Joakim tribus annis ſerviſſe Nabuchodonoſori expreſſe traditur cap. XXIV. lib. IV. Reg. ac ſubinde anno quarto regni ſui in regnum reſtitutus promiſſum tributum ſolvit tribus annis ſequentibus, quinto videlicet, ſexto & ſeptimo: At cum vana ſpe protectionis a Rege Ægypti deluſus, anno octavo Chaldæum procraſtinationibus lactando tributum non ſolviſſet; neque etiam anno nono; tandem Nabuchodonoſor expeditionem in Ægyptios aggreſſus, prius in ſibi perduellem Joakimum arma movit, Jeroſolymam denuo in poteſtatem initio undecimi anni Joakimi recepit; non tam armorum vi, quam fraude. Cum enim ſuperiore jam anno aliquot menſes in Hieroſolymæ obſidione poſuiſſet, eamque longius proferendam timeret, hujus anni principio conſilium cœpit obtinendi in urbem ingreſſum, promittens interpoſita jusjurandi Religione, pacificum fore ingreſſum ſuum, ut Joſephus ait. Cui promiſſioni Joakimus eo facilius aſſenſum præbuit, quominus erat deſtitutus a commeatu, & ejus clementiam jam fuerat expertus, Babylonem, tertio ſui Regni anno abductus, remiſſusque. Ergo Nabuchodonoſorem cum exercitu ſuo mœnibus accepit. *At ille receptus, non ſervavit fidem*, ut ait Joſephus, *ſed florem juventutis Jeroſolymitanorum cum ipſo Rege interfecit*. Ratus videlicet fœdifrago frangendam fidem, quem etiam inſepultum extra mœnia projici juſſit, ut Jeremiæ vaticinium impleretur, qui prædixerat eum extra portas Jeruſalem projiciendum, ad æſtum per diem, & ad gelu per noctem, & putrefactum ſepultura aſini ſepeliendum: nemine omnino in tanto populo reperto, qui nocturnam pietatem regio cadaveri exhiberet, exemplo Tobiæ. Sed oportuit Uriæ Prophetæ cadaver projectum ſuper ſepulchra ignobilis vulgi vindicari. Quod autem nihilominus dicitur *dormiſſe cum patribus ſuis*, ſciendum eſt eam locutionem etiam in morte violenta aliquando a Scriptura uſurpari, ut in Jorami, & Achabi morte. Denique in ſecundo Paralip. ſignificatur in ejus corpore inventas eſſe notas, quæ oſtendebant eum alicujus Idoli ſtigmaticum factum fuiſſe, quales in Magis & maleficis ſæpe repeririuntur.

AD CAPUT QUINTUM
CONCILIATORII BIBLICI
SUPPLEMENTUM.

(1) Libro 3. Regum Cap. 2. ℣. 9. Salomon, vir ſapiens appellatur, & prudens poſtquam in ſocium Regni a Davide patre ejus aſſumptus fuit. Quomodo autem hæc cum ℣. 1. Libri I. Paralipomen. Cap. 29. conciliari poſſunt, in quo legimus Salomonem adhuc puerum & tenellum extitiſſe, cum in Regem electus fuit?

Reſpond. appellatum puerum & tenellum quia Salomon ad thronum evectus annos circiter viginti agebat, atque admodum delicatus erat; optimam pariter indolem, & admodum perſpicacem ſortitus a natura intellectum erat, qua de cauſa non immerito vir prudens & ſapiens habebatur a patre ſuo.

Capite 4. ejuſdem Libri ℣. 4. Abiathar & Sadoc veluti ſummo fungentes Sacerdotio deſcribuntur. Conſtat nihilominus ex Cap. 2. hujus Libri ℣. 17. jam antea a Salomone Abiatharum in exilium fuiſſe expulſum, atque a pontificatu dejectum.

Reſpond. Hoc in loco recenſeri qui ſub Salomone officium Sacerdotis in templo expleverunt inter quos & Abiathar fuit dubio procul. Exiſtimant alii Abiatharum fuiſſe tandem ab exilio revocatus, atque templi miniſterio tanquam ſimplex Sacerdos a Salomone reſtitutus. Alii denique Abiatharo etiam poſt expulſionem a templo nomen Sacerdotis remanſiſſe opinantur ſicuti Epiſcopi appellatio minime ſemota exiſtimatur ab eo qui Epiſcopatum aut recuſavit, aut reſignavit; in unaquaque ex iſtis expoſitionibus divinæ ſcripturæ veritas in tuto eſt.

Eo-

Eodem Cap. ℣℣. 11. & 15. duæ Salomonis filiæ nuptui datæ narrantur, cum Salomon fit compertum quod nondum filias nubiles habere potuerit, qui ætatis fuæ nondum annum 21. excefferat.

Refp. Hæc a Sacro Scriptore per quamdam prolepfim fuiffe enarrata, defcribens enim hoc in loco Regios Officiales, commemorat, qui affinitate cum Rege juncti erant, in quo nec leviter erravit, cum iftos commentarios poft hujufcemodi gefta exaraverit.

℣. 26. ejufdem Capitis 4. quadraginta millia equorum currilium præfepia, & duodecim millia equeftrium recenfentur: hic autem numerus ℣. 14. Capitis 1. Libri 2. Paralipom. in quo legimus mille, & quadringentos currus, & 12. millia equitum fuiffe Salomoni, prorfus adverfatur; magifque opponitur Verficulo 25. Capitis 9. ejufdem Libri, in quo folummodo quatuor millia præfepiorum equilium pro Salomone decernuntur.

Torfit aliquantulum hæc in fpecie antilogia Commentatorum ingenia, adeout nonnulli, inter quos Grotius, Polus, & Capellus, mendam in numeros irrepfiffe arbitrati funt, atque legendum contenderint ארבעת אלפים *arbabath alaphim*, hoc in loco; ideft *quatuor millia*, ficut in ℣. 25. Capitis 9. Libri II. Paralipom. legitur; non autem legendum hoc in Capite Regum ארבעים אלף *arbahim eleph*, *quadraginta millia*, vel faltem, inquit Capellus fi legere velimus in 3. Lib. Regum ארבעים fignificabit *quatuor* vox ifta, non *quadraginta*. Alii denique ajunt hoc in loco hypallagem haberi, atque verba ifta: *habebat* 40000. *præfepia equorum* idem fignificare, ac fi dictum effet *habebat* 40000. equos in *præfepiis*. Verum nulla neceffitate compellimur judicare vel in numeris mendum exiftere, vel naturalem, & obviam fignificationem hebraicis verbis fubducere; quælibet enim antilogia evanefcit fi dixerimus in Paralipom. recenferi fepta præfepium, quorum unumquodque decem præfepia, feu decem equos continebat; in Libro autem ifto Regum præfepia ipfa, five loca fingulorum equorum decerni; quatuor igitur millia feptorum, quadraginta millia adamuffim præfepiorum continebant. Sunt tandem qui oppofitionem iftorum textuum ita conciliant, ut in Paralipom. currus nobiliores, & equos felectos 12000. pro Rege, fuifque familiaribus dum folemni comitatu incedebat, in Jerufalem exiftentes enarrari arbitrentur; in Libro autem 3. Regum omnium equorum ad Regis ufum quemlibet addictorum cenfum inftitui.

Capite 5. ℣. 4. Libri III. Regum legimus nullum Adverfarium vel malum occurfum fuiffe Salomoni: cujus tamen oppofitum fcriptum eft Cap. XI. ejufdem Libri ℣. 25. in quo Adad adverfarius Ifraeli fuiffe narratur cunctis diebus Salomonis.

Refp. Nullum revera Salomoni fuiffe Adverfarium, dum Templum Domini erat ædificaturus. Adad autem circa finem Salomonici imperii fe Ifraelis adverfarium declaraffe; proindeque verba illa *cunctis diebus Salomonis* accipienda funt pro tempore, quod ab Adadi defectione ufque ad finem vitæ Salomonis elapfum eft.

℣. 13. ejufdem Capitis 5. legimus a Salomone electos fuiffe operarios de univerfo Ifrael triginta millia virorum; & 70000 bajulorum ℣. 15. & tandem 80000 latomorum. Hæc autem iis contraria funt, quæ leguntur Cap. 9. ℣. 22. ubi nullus ex filiis Ifrael a Salomone dicitur conftitutus ad ferviendum.

Refp. Facillime hæc oppofitio evanefcit fi legamus Verficulum 17. Cap. 2. Libri II. Paralip. in quo operarii illi Ifraelitæ, fed Profelyti fuiffe dicuntur, unde nulla eft contradictio.

Ad Capitis 6. verficulum I. hujufce Libri anni 480. ab exitu de Ægypto ad conditum Templi recenfentur, cum tamen eorum numerum longe majorem fuiffe demonftrent Actorum verba ex Cap. 13. ℣. 20. excerpta, quæ per annos 450. ufque ad Samuelem Judices gubernaffe Hebræorum Rempublicam oftendunt, idemque revincitur, fi fumma annorum in Sacro Judicum Libro recenfita, quibus Judices regimen tenuerunt, & in Captivitatibus Ifraelitæ gemuerunt, obfervemus.

De hujufcemodi oppofitionibus fatis in Volum. I. Difquifit. Pag. 436. & feq. difputatum eft, ubi methodos varias ad conciliandos facros textus propofuimus, qui tempora in Judicum Libro defignata, & in hoc Capite 6. Libri 3. Regum nobis exhibent. Maxima profecto difficultas in componendis annis Actorum 13. ℣. 20. præfcriptis cum annis 480. in ifto Regum loco recenfitis adinvenitur. Quanta ad iftam eluendam excogitaverint Chronologi, atque Commentatores Syftemata vix credibile eft; omnia referre parum utile arbitramur; unde quæ evidentius antilogiam exfufflant proponemus. Docent itaque Nortonus Knatchbull *Animadverf. in Acta Apoftolorum*, Ufferius, Voffius, Sanctius, & Robertus Stephanus verba ifta καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα *& poft hæc annis fere quadringentis, & quinquaginta* (peractis) *dedit Judices*, effe trajecta, nec ad Judicum durationem pertinere, fed referenda effe ad ℣. 17. præcedentem laudati Capitis 13. Actorum, adeo ut fenfum hunc præferant = Deus plebis Ifrael elegit Patres noftros... & fere poft annos 450. diftribuit eis terram eorum, & poft hæc dedit eis Judices ufque ad Samuel Prophetam = Initium iftorum 450. annorum fi cum laudatis Auctoribus fumatur ab Ifaaci nativitate, vel potius ab ejus promiffione Abrahæ facta, in quo Filio, & femine ejus pactum fempiternum, five electionem populi fui conftituit Deus, ex Genefis 17. ℣. 19. patet annos 447. effluxiffe a conceptu Ifaac ad terræ divifionem, proindeque merito Apoftolus in Actis annos enumerat fere 450. eo quod a Nativitate Ifaac ad exitum ex Ægypto anni 400. interceffer int, ex Cap. 15. Genefeos ℣. 13. annis 40. permanferunt in deferto, fex-

ſexque annis, & menſibus aliquot contra Cananæos ſub Duce Joſue dimicarunt; igitur a promiſſione ſive electione in Iſaaco facta a Domino Iſraelitici populi in gentem, ſeu portionem ſuam uſque ad terræ diviſionem anni 447. cum habeantur optime recenſiti ab Apoſtolo comperiuntur in Actis illi anni *fere* 450. nullaque Antilogia in ſacris hiſce textibus reperitur. Hæc omnia in Tabulis noſtris Chronologicis ordinata videri queunt.

Capite 7. hujus libri ℣. 13. Salomon aſſumpſiſſe refertur de Tyro filium quemdam mulieris de Tribu Neptali. Contra eſt in lib. II. Paralip. cap. 2. ℣. 13.; ubi filius ille natus de filiabus Dan aſſeritur, & Pater Regis Tyri nominatur; Capite autem 4. ℣. 16. ejuſdem libri II. Paralip. idem homo dicitur Pater Salomonis. Quænam erunt antilogiæ, ſi iſtæ non ſint?

Reſp. nullam fortaſſis iſta facilius antilogiam reſolvi poſſe. Hiram ergo, quem Salomon Tyro evocavit, filius erat viri Nephthalitæ, *Tyrii* ab habitatione nuncupati ſicut Obededom *Gethæus*, & Paulus *Tarſenſis* appellabantur; mulieris autem *Danitæ*, ita dictæ, quod de Tribu Dan, vel quod de Civitate Dan in Tribu Nephthali exiſtente originem duceret; verba itaque iſta divini textus *e Tribu Nephthali* non eſſe referenda ad nomen proximum *viduæ*, ſi hæc ex Tribu Dan ſupponatur; ſed ad ejus virum, qui erat Nephthalita, ut dictum eſt; utramlibet expoſitionem amplectamur nullam antilogiam ſupereſſe cognoſcimus. Quod autem Hiram iſte modo Pater Regis Tyri, modo Salomonis ipſius appellatur, nil mirum; cum viri aliqua præſtantes, veluti Patres etiam a Principibus tunc temporis haberentur; ita Joſephus Regis Ægypti vocatus eſt *Pater*, ob eximiam ejus prudentiam in præparanda pro tempore annona populis ejus; & Eliſæus Propheta *Pater* appellabatur a Rege Iſrael, ut patet ex lib. 4. Regum cap. 13. ℣. 14. ita Menochius, & Eſtius.

(2) Verſiculo 20. ipſius Capitis 7. ducenti ordines malogranatorum poſiti leguntur in circuitu Capitelli ſecundi. Contrarium legimus in Lib. II. Paralip. Cap. 4. ℣. 13. ubi quadringenta recenſentur malogranata; Jeremiæ autem Cap. 52. ℣. 23. nonaginta ſex malogranata computantur.

Reſp. Textum illum ab aliquibus legi = & 200. malogranata erant in duobus ordinibus per circuitum = (in Capitello columnæ) ex qua lectione omnis convellitur antilogia, ut per ſe patet. Verum per *ordines* poſſumus etiam intelligere areolas ducentas, in quibus totidem malogranata pendebant, uno verbo duæ coronæ erant in quolibet Capitello Columnarum, ex malogranatis in circuitum diſpoſitis confectæ, & quælibet corona centum malogranata continebat. In hoc autem loco Regum unius Capitelli malogranata numerantur in Paralipom. autem ſumma recenſetur univerſa, quæ in duobus Capitellis exiſtebat. Jeremias autem ea fortaſſis enumerat malogranata, quæ videbantur ſcilicet, ut ibidem legimus, *dependentia*. Cæterum, & ibidem apud Jeremiam ℣. ſequenti centum malogranata numerantur, quæ in ſingulis coronis reperiebantur, ut dictum eſt.

℣. 26. ejuſdem Capitis legimus groſſitudinem luteris fuiſſe trium unciarum, cujus tamen oppoſitum eſt in 2. Paralip. 4. ℣. 5., (3)
in quo ad menſuram palmi groſſitiem illam perveniſſe legimus.

Reſp. utroque loco divini textus eamdem indicari menſuram; in Paralipomenis enim palmus contractus, ſeu minor deſcribitur, qui quartam pedis partem æquabat, ſeu quatuor digitos, quorum quantitas tres uncias continebat.

Eodem Capite ℣. 45. vaſa templi ex aurichalcho ab Hiram fabricata leguntur, cum tamen lib. 2. Paralip. cap. 4. ℣. 16. ex ære mundiſſimo conſtructa narrentur.

Reſp. Æs, quo vaſa fabricari curavit Hiram dictum eſſe aurichalchum, eo quod mundum eſſet, & expurgatum ſcoria, unde fulgidum erat, & terſum, veluti aurichalchum.

Cap. 10. ℣℣. 16. & 17. leguntur a Salomone fabricata ſcuta 200., quorum quodlibet ſexcentos auri ſiclos continebat, uncias videlicet trecentas, & libras Lucanas 25. Peltas inſuper trecentas conſtruxit, in quarum unaquaque trecentæ auri minæ inſumptæ erant; ſcilicet octingentæ, & ſeptuaginta quinque auri libræ Lucanæ, ſi minæ compoſitæ ſupponantur ex ſiclis 70; ut ab Ezechiele cap. 45. ℣. 12. deſcribuntur. Si vero ſupponamus cum Rabbinis minas auri hoc in loco recenſitas ſingillatimque ſumptas minime exceſſiſſe centum drachmas; erant nihilominus in ſingulis peltis libræ auri Lucanæ trecentæ, & duodecim cum ſex unciis, quoties drachmam unciæ Lucanæ octavam partem extitiſſe concedamus. Quis credat clypeos militares tanti ponderis fuiſſe, ſi juſtum muli onus eorum ſinguli futuri erant? Quidquid ſit tamen de pondere eorum huic Regum textui contradicit Verſiculus 16. capitis 9. lib. 2. Paralip. in quo ſingulis peltis tres tantummodo auri minæ conceduntur.

Reſp. Hæc omnia ſpecie tenus abſurda, & antilogias a nobis jam exſufflatas eſſe in lib. IV. Apologetici noſtri pro Vulgata verſione ſub §. III. unde hoc in loco eadem replicare inutile eſt.

Ad Caput XI. hujus libri 3. Regum ℣. 13. Deus comminatur ſcindere Regnum Judæorum, unamque ſolummodo Tribum Judæ filio Salomonis relinquere; quod & capite 12. ℣. 20., facto dicitur adimpletum, cum ſola Tribus Juda domum David ſecuta enarretur. Hoc autem componi minime poteſt cum iis, quæ in lib. 2. Paralip. cap. 11. ℣. 13. ſcripta ſunt, quibus certiores reddimur Sacerdotes, & Levitas, ideſt totam Levi Tribum ex univerſo Iſraele ad Judam tranſiviſſe; quinimmo, & eodem ipſo Cap. 12. libri 3. Regum ℣. 21 Tribum Benjamin devotam permanſiſſe Roboamo ſcriptum eſt.

Reſp.

Resp. solam Tribum Juda, sed integram, ajunt Junius, & Piscator remanere debuisse, juxta Dei promissionem cum domo David. Tribus autem Benjamin conjuncta erat cum Tribu Juda, unumque Regnum Juda, Tribus illæ constituebant; nunquam enim ab invicem divisæ sunt duæ illæ, præsertim postquam accisa tam valde fuit Benjamitica Tribus Judic. 20. ut solum sexcenti viri superstites fuerint infando illi, crudelique excidio, quod viros, mulieres, pueros, & jumenta devoravit in Benjamin, ejusque Civitates, & Oppida flammæ æstus absumpsit. Quod autem Sacerdotes, & Levitæ plurimique fideles ex Israele ad Judam post Schisma migraverint, ne Dei cultum deserere impellerentur, minime comminationem divinam de unica relinquenda Tribu Salomonis filio frustratur, vel in sacrum textum antilogiam aliquam inducit; semper etenim verum est, quod extra Tribum Juda minime imperabat Roboamus, & ad eamdem Tribum, quotquot ad ipsam fugiebant pertinuisse dicebantur.

Cap. XIV. legimus regnasse Jeroboam annis 22. cum tamen ex annorum computo sit compertum annis 21., & aliquot mensibus sceptrum tenuisse.

Resp. hunc esse sacrorum Auctorum morem annos incœptos sumere pro completis; de hoc autem negotio ad ỳ. 9. capitis 15. hujus Libri disputabimus.

Cap. XV. ℣. 2. Maacha, filia Abessalom, mater Abiæ nuncupatur. Hæc tamen eadem mulier ỳ. 10. ejusdem capitis, dicitur mater Asa. Nunquid eadem mulier uxor, & mater extitit Abiæ?

Resp. ex Josepho lib. 8. Antiquit. cap. 3. mulierem istam neptem fuisse Absalomi, ex ejus nimirum sorore natam, quæ nupsit Urieli; dicitur autem mater Asa, quia erat ejus avia; apud Hebræos autem sicuti vox אב *Ab* pater pro avo sumitur, ita etiam vox אם *em mater* pro avia usurpatur. Dici etiam posset utramque mulierem, matrem videlicet Abiæ, & matrem Asa eodem nomine *Maacha* fuisse appellatam.

℣. 9. hujusce capitis, Asa regnasse legimus anno 20. Jeroboami. Certum est autem Abiam Asæ patrem anno 18. Jeroboami pariter Regnum ejus auspicatum, tribusque annis regnavisse ex ℣℣. 1., & 2. hujus capitis edocemur. Hujuscemodi anachronismi persæpe leguntur in libris Regnorum.

Resp. ex Cajetano Abiam ascendisse Thronum anno 18. Jeroboami nondum expleto, unde annus ille 18 pro anno primo Regni Abiæ est recensendus. Pro Anachronismis autem qui specie tenus occurrere videntur in computis annorum, aliquot regulas nonnulli præscribunt, quibus attentis facillime difficultates enodantur 1. Partes anni, vel mensis sæpe pro anno, vel mense integro in sacris literis usurpari. 2. Filii cum parentibus sæpe sæpius per aliquot annos Regnum administrasse comperiuntur, qui postea anni modo Patris, modo Filii administrationi designantur 3. Aliquando interregna contigerunt aliquo tempore, quod siquidem tempus interdum Regi præcedenti, interdum vero successori decernitur. 4. Cum pariter acciderit aliquoties ut duo Reges intra spatium unius anni imperaverint, annus ille a nemine eorum completus modo uni, modo alteri Regi conceditur. 5. Cum evenerit ut aliquis Princeps tyrannice sibi vindicaverit imperium, nonnullisque consumpserit annos, antequam pacifica uteretur possessione, anni illi ejus regimini nequaquam ascribuntur ut patet de annis Oseæ Regis Israel. Istæ autem regulæ si attente considerentur, vix ad Regum annos recensitos in Libris Regnorum, nec non in Paralipomenis, aliquam oppositionem invenire poterimus in Sacris Scriptoribus, etiam specie tenus. Alterum insuper animadvertamus oportet eamdem personam pluribus quamsæpe nominibus appellari, cum autem in uno Scripturæ textu nomine diverso indicetur, quam in altero, contradictio statim videtur enasci; quod tamen falsum est. Hisce præmissis, multa, quæ circa annorum computum, atque Personas in Libris Regum, & Paralip. videntur opposita, libenter omittimus.

Capite 16. Lib. 3. Regum ỳ. 7. legimus (4)
a Baasa occisum Jehu filium Anani. Iste autem Jehu in 2. Paralip. Cap. 19. ℣. 2. occurrisse narrantur Regi Josaphat post annos circiter quadraginta ab eo tempore, quo refertur occisus.

Resp. Non deesse, qui opinentur in loco citato Regum minime interitum Jehu recenseri, sed alicujus alterius, v. g. Nadabi, vel Jeroboami, eo quod in pluribus desiderentur codicibus verba illa *hoc est Jehu filium Anani Prophetam*; de quibus verbis jam dictum est in Lib. 4. Apologetici nostri sub §. IV. Veruntamen si sacrum textum cum illis verbis velimus amplecti, duo fuisse *Jehu filii*, & duo homines *Anani* appellati, dicendi sunt.

Cap. 18. ℣. 1. Dominus ad Eliam locutus refertur anno tertio, ut daret pluviam super faciem terræ. Ast Jacobi cap. 5. ℣. 17. pluvia non descendisse refertur per integros tres annos, & sex menses.

Resp. Annum illum tertium auspicandum non quidem a siccitate terræ, sed vel a fame ingravescente jam a tribus annis, vel a recessu Eliæ de torrente Cerith, vel tandem a tempore, quo Elias hospitari cœpit a vidua Sareptana: unde & textus hic Regum, & Jacobi auctoritas in tuto perséverant.

Sub Capite 21. ℣. 24. dictum est a Domino per Prophetam, quod si Achab mortuus fuerit in Civitate comedent eum canes; si vero in agro occubuisset a volucribus erat dilaniandus. Hoc adimpletum nequaquam est, cum legamus Cap. 22. ℣. 37. in Samaria eumdem fuisse sepultum.

Resp. Hujuscemodi difficultati in I. Volum. Disquisit. Pag. 289. satis esse factum.

Cap. 22. ℣. 48. Non fuisse tunc temporis Regem in Edom scriptum est. Cum tamen Lib. 4. Regum Cap. 3. ℣. 9. legamus Re-

Regem Edom simul cum Josaphat in prælio extitisse.

Resp. In 4. Regum loco citato *Proregem*, vel *Vicarium Regis*, qui Idumæam gubernabat, appellatum esse Regem; quo sensu Moses Deuteron. 35. ℣. 5. dicitur *Rex*.

Libro 4. Regum Cap. 6. ℣. 19. Elisæus negavit militibus Regis Syriæ esse viam, & civitates, quas illi inquirebant, cum tamen revera essent. Nunquid Dei Propheta mentiebatur?

Resp. Neque mendacium, neque eam æquivocationem a S. Propheta esse adhibitam, quam non potuissent facili negotio deprehendere, si animo voluissent attendere. Quærentibus itaque viam, qua Elisæum invenirent; respondet hanc non esse eam, nam Elisæus ibat Samariam, illi vero in Dothain gradiebantur; negat pariter Dothain esse Civitatem, in qua existeret Elisæus; & revera ibi non existebat, cum jam esset ex eadem egressus; in nullo ergo mentitus est S. Propheta.

℣. 23. Ejusdem Capitis, Latrones Syriæ non ultra in terram Israel venisse dicuntur. Et tamen ℣. 24. immediate sequenti scriptum est a Benadado Regi Syriæ occupatam esse terram Israel, ingentique exercitu Civitatem Samariæ circumdatam fuisse.

Resp. Variis modis hunc nodum ab Expositoribus resolvi; dicimus itaque non ultra venisse turmas illas militum excurrentium, atque prædantium terram inimicorum, qui propterea milites appellantur *latrones*; non tamen sese continuerunt Syriæ Principes, quin gravissima exitia Israeliticæ genti aperto marte deportaverint. Verba itaque illa sacri textus indicant solummodo latrones milites insidiose, aut clanculum terram Israel non invasisse.

Cap. 8. ℣. 10. Elisæus dixisse narratur, quod Benadad sanaretur ab infirmitate; deinde subiunxit = ostendit mihi Dominus, quia morte morietur = Quomodo hæc ad invicem cohærent?

Resp. maxime ad invicem cohærere utrumque responsum Prophetæ. Ex illa quippe infirmitate liberatum iri adfirmavit Elisæus, sed aliis de causis periturus erat, nempe ex suffocatione, quam eidem Hazael intentavit.

℣. 18. ejusdem Capitis dicitur filia Achab, quæ erat uxor Joram Regis Juda; Versu autem 26. mater Ochoziæ, proindeque uxor Joram nominabatur Athalia filia Amri Regis Israel.

Resp. Revera uxorem Jorami, eamque matrem Ochoziæ unam, eamdemque fuisse Athaliam Achabi filiam; ℣. autem 26. dicitur filia Amri, quia iste fuit Pater Achabi; ergo Athalia neptis fuit Amri; qua de causa juxta hebraicam phrasim, ejus filia nuncupatur. Videantur, quæ paulo ante sub Num. 3. hujus Capitis dicta sunt.

(5) Capite 9. ℣. 27. Ochozias percussus refertur in ascensu Gaver, & in Mageddo extinctus, Lib. autem 2. Paralip. Cap. 21. ℣. 10. non Ochozias, sed Joachaz, non in ascensu Gaver, sed latitans in Samaria comprehensus dicitur, ad Jehu perductus, & ibidem occisus.

Resp. Ex Criticis sacris in Synopsi aliquantulum fuisse percussum in ascensu Gaver, unde in Samariam se recepit, ibidemque abscondere se sategit, reductus tamen ad Jehu gravissime vulneratus, usque Mageddo pervenit, ibique vitam absolvit; percussus etenim in curru suo fuit Ochozias, unde poterat facillime usque Mageddo pervenire, cum non admodum distaret. Alio modo alii hujuscemodi textus conciliant, sed omnes in idem ferme revertuntur.

Capite X. Libri 4. Regum ℣. 13. occisi dicuntur ab Jehu quadraginta duo fratres Ochoziæ. His contraria narrantur Lib. 2. Paralip. Cap. 22. ℣. 1. ubi scriptum est Ochoziæ fratres a latronibus Arabum fuisse interfectos priusquam Ochozias solium ascenderet Judaici Regni.

Respondent nonnulli Commentatorum hoc in loco *fratres* appellari *necessarios*, *foederatos*, & *nepotes* Regis, quod ex eo confirmari posse videtur, quod in eodem loco Paralip. ℣. 8. de Jehu legamus = invenit Principes Juda, & filios fratrum Ochoziæ, qui ministrabant ei = pro fratribus itaque ejus sumuntur familiares, & necessarii administrantes ei; & etiam fortassis filii fratrum suorum. Ita Vatablus, Calmetus, Junius, & Piscator. Responderi etiam potest occisos ab Jehu non fuisse fratres uterinos Ochoziæ, sed fratres ex Patre, non autem ex Matre, sed ex Concubinis, aliisque uxoribus diversis ab Athalia.

Cap. 13. ℣℣. 3. & 22. Dominus tradidisse refertur Israelitas in manus Hazaelis Regis Syriæ cunctis diebus Joachaz. Oppositum prorsus describitur in ℣℣. 4 5., & 23., in quibus Deus Israelis misertus asseritur, atque ad preces Joachaz ipsimet Israeli Salvatorem dedisse prædicatur.

Respondent Abulensis, Mariana, & Sanctius, aliique Commentatores hunc servatorem non alium fuisse quam Joas a Deo excitatum, ut fœlicitatem Israeli restitueret, atque Azaelis tyrannides ulcisceretur. Precibus, & lacrymis Joachazi ad misericordiam se Deus excitari permisit, quam tamen post mortem illius Regis complere per Joas decrevit; nulla ergo hisce in textibus contradictio.

℣. 17. hujus capitis prædicit Elisæus quod Joas Samariæ Rex Syriam esset percussurus usque ad consummationem ejus. ℣. autem 19. solis tribus vicibus eam percussurus prædicitur. Tam mutabilia sunt Prophetarum oracula?

Resp. ex Tirino, Menochio, & Cornelio prædictionem Elisæi fuisse conditionatam, eamque a Deo percussionibus fuisse illigatam, adeo ut pro earum numero, ita victoriæ in Syros essent reportandæ.

Cap. 14. ℣. 3. Amasias fecisse quod rectum est coram Domino refertur. Hujus oppositum scribitur 2. Paralip. cap. 25. ℣. 14., ubi Amasias Deos Idumæorum coluisse dicitur.

Resp. Utrumque esse verum, quia non co-

eodem tempore gestum. Sub Regni sui initium fecit Amasias, quod rectum erat; temporis autem decursu ad iniqua deflexit: Primum scribitur in libro Regum; secundum in Paralipomenon. Plures de aliis etiam Principibus habentur istiusmodi variationes, quæ videntur inter varios Scripturæ textus contrarietatem inducere, quod tamen non est, si temporum differentias attendamus.

℣. 7. hujus capitis percussisse Amasias de Edom decem millia narratur. Ast in Paralip. viginti millia ab eodem interempta censentur.

Resp. In utroque textu veritatem haberi evidentissimam; Amasias enim decem Idumæorum millia percussit in ore gladii, & totidem præcipites egit e rupis crepidine, qui omnes pariter mortui sunt. Isti ultimi tantum in hoc Regum loco recensentur. In Paralip. autem quotquot occisi sunt, qui revera viginti millia fuerunt.

Cap. 15. ℣. 7. Azariam in Civitate David cum Patribus suis sepultum legimus. Et tamen in lib. II. Paralip. cap. 26. ℣. ultimo in agro sepultus enunciatur.

Resp. Hujuscemodi antilogiam evanescere statim ac attente uterque sacer textus perlegatur. In isto Regum loco dicitur sepultus Azarias cum Majoribus suis in Civitate David. In Paralip. vero *in agro Regalium sepulchrorum*. Sepultus est itaque in agro, ubi erant sepulchra in Civitate David, non autem in sepulchris eorum conditus est, quod lepra foret infectus. (6)

Cap. 16. ℣. 5. Rasin Rex Syriæ, & Phacee Rex Jerusalem superare Regem Achaz non potuisse dicuntur. In 2. Paralip. nihilominus cap. 28. ℣. 5. Achaz a Domino traditus in manus Rasin Regis Syriæ enunciatur, magnaque plaga ab eodem percussus refertur, sicut, & a Rege Israel.

Resp. Verbum illud *superare* ad Regem Achaz, ejusque Civitatem Jerusalem esse referendum, non autem ad illius exercitum. Magnam itaque vastitatem in Achazi ditionem, & gentem duo illi Reges intulerunt, non autem ejus Civitatem Regiam, ipsumque Regem superarunt. Quæ ulterius in hoc libro Antilogiarum species offenduntur sola textuum comparatione eliminantur. W

CAPUT VI.

Ex libris primo, & secundo Paralipomenon.

Ex Libro I.

§. I.

(1) CAP. II. v. 15. David dicitur septimus & ultimus filius Isai: At I. Reg. XVI. v. 11. Cum Isai coram Samuele adduxisset septem filios, dixit unum adhuc superesse, nempe Davidem pascentem oves. *Respondent* Interpretes cum Magistro Historiæ Ecclesiasticæ Isai præter istos septem filios a se immediate genitos, alterum habuisse adoptivum, nempe Jonathan filium Sammaa, seu nepotem ex tertio filio, quem cum haberet domi, etiam cum aliis filiis sistere voluit coram Samuele, ne forte is esset quem Deus seligeret in Regem (2).

(2) Cap. III. v. 5. *Porro in Jerusalem ei* (Davidi) *nati sunt filii Simmaa, & Sebab, & Nathan, & Salomon quatuor, de Bersabee:* At Proverb. IV. 3. Salomon testatur se fuisse *unigenitum coram matre sua*, proinde non potuit habere tot fratres uterinos. Respond. Salomonem idcirco dici unigenitum; non quod solus revera esset a Davide ex Bethsabea genitus, sed quia velut unigenitus erat dilectissimus, unde LXX. reddunt, *unice dilectum* (3).

(3) Cap. X. *Interiit ergo Saul & tres filii ejus, & omnis pariter domus eius concidit.* At II. Reg. II. v. 8. *Abner, Isbosetb filium Saul Regem constituit super Israel, &c.* Respondeo revera quidem Isboseth aliquandiu Regis nomen obtinuisse; at cum duobus annis regnasset specie tenus, & non tam sua quam Abneris auctoritate & virtute, tandem in lecto misere trucidatum esse: ejus autem filius Miphiboseth erat in Aula Davidis ex gratia & sine imperio; unde familia Saulis cum eo concidisse dicitur, quippe quæ nulla amplius auctoritate ad posteros propaganda invaluit. (4) (4)

Cap. XXI. v. 25. *Dedit ergo David Ornan pro loco siclos auri justissimi sexcentos:* At II. Reg. cap. XXIV. v. 24. *Emit ergo David aream & boves argenti siclis quinquaginta*. Respons. In priori loco emitur majori pretio locus & spatium amplissimum, ubi oblatum fuerat sacrificium: in posteriori solum commemoratur emptio loci ubi constitutum fuerat altare, una cum bobus immolatis, & lignis ad sacrificium necessariis. Unde non est eadem emptio, sed duplex: Cum enim David inter angustias sævientis pestis placare vellet Dominum, in eodem loco ubi percutientem Angelum conspexerat, primum emit quinquaginta siclis argenteis locum altaris & necessaria ad holocaustum: Postquam vero (ait Waltherus) igne cælitus delapso, & sanata lue David intellexisset hunc ipsum locum esse, quem Dominus ad ædificandam domum suam elegisset, jam exigua illa area, quæ altari cesserat, noluit esse contentus, sed totum illum montem Moriah emit ab Areuna sexcentis siclis auri, hic enim clarissime asseritur, quod Rex pretium hoc dederit pro loco; ibi autem commemorantur saltem boves, ligna & area. Hæc expositio robur etiam accipit ex II. Paralip. III. v. 1. ubi dicitur, quod Salomon ædificarit domum Domini in monte Moriah, qui demonstratus fuerat David in loco, quem paraverat David in area Ornan Jebusæi. (5) (5)

Ex II. Paralip.

§. II.

(6) CAP. II. v. 14. *Misi tibi virum prudentem & scientissimum patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan; cujus pater fuit Tyrius.* At III. Reg. cap. VI. v. 14. *Tulit Hiram de Tyro filium mulieris viduæ de Tribu Nephthali, patre Tyrio.* Resp. Pater Hierami erat revera ex Tribus Nephthali, & dictus est Tyrius, non origine, sed incolatu, quod Tyri diutissime vixisset: Mater vero illius ex Tribu Dan, unde Hiramus ille dictus est ex Tribu Nephthali genere paterno, quod clare exhibet textus Hebræus, posteriorem locum sic ad verbum reddens *filius mulieris viduæ ipse de Tribu Nephthali.* (7) (7)

Cap. XXIV. v. 21. Zacharias dicitur interfectus *in atrio domus Domini*: At Matth. XXIII. v. 35. dicitur *occisus inter templum & Altare.* Resp. Hic *Templi* nomen accipitur vel in strictiori, vel in latiori significatione. Priori modo eam tantum continebat partem tecto coopertam: posteriori vero omnem ambitum muris cinctum, subindeque aream in qua sub dio erat altare holocaustorum. In priori significatione, occisus est Zacharias in atrio domus Dei: in posteriori vero, occisus fuit inter templum muris clausum, & istud altare holocaustorum, quod sub dio fuisse multis probat Glassius Phil. Sacr. pag. 119. (8) (8)

AD CAPUT SEXTUM
CONCILIATORII BIBLICI
SUPPLEMENTUM.

(1) LIbri I. Paralip. Cap. 1. ℣. 36. scriptum est quod Thamna, & Amalec filii fuerunt Eliphazi. Contrarium est in Cap. 36. Genefeos ℣. 12; ubi Thamna describitur Eliphazi concubina, & Mater Amalec.

Resp. I. locum hunc Paralip. esse supplendum ex Cap. Genefeos laudato, hoc fere pacto = Et Thamna Eliphazi concubina peperit ei Amalec = sive *Thamnæ autem filius Amalec.* 2. Ellipsin quamdam esse hoc in loco nonnulli volunt, adeo ut legendum sit = Et Thamnæ filius Amalec = utramque seligamus responsionem, antilogia quælibet evanescit. Non minori facilitate altera exsufflatur oppositio inter versiculum 38. hujus Capitis Paralip. & ℣. 9. Capitis 36. Genefeos, in quo filii Esau diversi prorsus habentur a filiis Seir (qui est idem, ac Esau) hoc in loco Paralip recensitis. Quamvis enim Esau, *Seir* etiam appellaretur, qui tamen in loco Genefeos memoratur, vir alter erat ab Esau, ex Horræorum gente progenitus, ut clare in Genesi refertur.

(2) Ad ℣. 55. Capitis 2. hujus Lib. legimus venisse Cynæos *de Calore Patris domus Rechab.* Constat autem ex cap. 10. libri IV. Regum ℣. 15. circa tempora Jehu Regis Israel vixisse Rechab; cum Cynæorum progenies jam Judicum ætate extitisset, ut constat ex cap. I. Judicum ℣. 16.

Resp. Nullum negotium nobis hujuscemodi oppositionem facessere si dixerimus venisse Cynæos de *Chamath*, quæ *Calor* redditur a Vulgato, quæque fuit civitas patria familiæ Rechab, unde Rechabitæ. Si autem pro Calore intelligamus *Semen*, ut nonnulli interpretantur, quis obstabit ne dicamus hoc in loco Paralip. indicari peculiares quasdam *Cynæorum* familias, quæ ex semine Rechab exortæ sint, appellatos autem fuisse *Cynæos*, quamvis ex Rechab exortos, ex vetustissimo hujus gentis nomine, quo & ipse Rechab insignitus erat, cum & ipse Cynæus esset? Ejus itaque posteri *Cynæi-Rechabitæ* dicebantur, & de istis in Paralip. fieri sermonem incredibile non est.

Ad ℣. 19 Capitis 3. Zorobabel dicitur Phadajæ filius: & tamen Matthæi 1. ℣. 12. Zorobabelem a Salathiele genitum legimus. (3)

Plures ad hujusce modi nodum resolvendum apud Criticos sacros proponuntur sententiæ. Alii quippe ajunt Zorobabelem Matthæi diversum omnino esse ab eo, qui in hoc Paralip. loco recensetur. Alii vero Phadajam putant alio nomine Salathielem fuisse vocatum. Alii tandem Zorobabelem natura Phadajæ filium, adoptione vero Salathielis. Quamcumque ex istis amplectamur sententiam nulla restat in sacris textibus oppositio.

Capite 4. ℣. 1. Inter Judæ filios *Phares Hezron*, & *Carmi* recensentur. Ex Genesis tamen ℣. 12 capitis 46. Hezron est nepos Judæ; Carmi autem pronepos Judæ ex Zare, ut patet ex cap. 7. Josue ℣. 1.

Resp. Nequaquam in hoc Paralip. textu filios Judæ immediatos recenseri, sed ejus successores & posteros qui omnes dicuntur filii, sicut multoties universa Israelitica gens *filii Jacob*, vel *filii Israel* appellantur. Si autem cur hi successores Judæ, & non alii ejus Posteri commemorentur quis inquirat, respondebimus quod hoc in loco homines virtute, aut posteritate insignes, vel qui principaliores erant, nominantur.

℣. 22. hujus ipsius Capitis vir quidam innominatus enarratur inter filios Sela, cui nomen *Qui stare fecit solem.* Nunquid Josue indicatur, cum nullus, quem sciamus, mortalium præter Josue tam maximum sit patratus miraculum?

Resp. & omittimus in primis quidquid otiosi inter Rabbinos de Elimelecho fabulantur. Virum hoc in loco recensitum, aliquem extitisse præclarum hominem arbitramur, qui vocabatur *Jokim*: vox autem

ista

ista cum *stare faciens* significet, ac vocem alteram *Solem* eidem adjecerint, *stator Solis* is appellabatur.

Huius Libri Paralip. Cap. 5. ℣. 1. Primogenita Ruben tradita leguntur Josepho. Veruntamen Sacerdotium Levitis, sceptrum autem Tribui Judæ concessum fuit.

Resp. Nomine *primogenitorum* duplam hæreditatis portionem intelligi, quæ primogenito tradi solebat: istam autem Joseph est consecutus, quia in terræ promissæ divisione domus ejus pro duplici Tribu considerata est in Ephraim, & Manasse; unde duplicem partem Josephus obtinuit.

℣. 11. Ejusdem Capitis cum filii Gad enumerantur, satis eorum recensio ab ea discrepat, quæ in Cap. 46. Geneseos ℣. 16. instituta conspicitur.

Resp. In Paralip. non filios immediatos, sed potius successores Patriarcharum a sacro Scriptore fuisse commemoratos, qui in familiis principes erant, & Capita. Idipsum, dum in hoc Libro aliorum Patriarcharum filii describuntur respondendum est, cum aliqua discrepantia reperitur.

Cap. 7. ℣. 24. Sara filia Ephraim ædificasse in Chanaan tres Civitates refertur. Id autem est impossibile cum in Ægypto cum Patre suo semper extiterit.

Resp. A Sacro Scriptore hoc etiam in textu nomen *filia* pro *descendente* esse usurpatum; nisi velimus cum nonnullis asserere hanc Saram Berihæ filiam, non Ephraimi isto in loco dictam esse.

Cap. 8. ℣. 28. Plures ex Beniamitica Tribu Principes Familiarum habitasse dicuntur in Jerusalem. Hoc autem incredibile videtur, cum a Deo veritum esset portionem unius Tribus ab alterius Tribus viris occupari.

Resp. Civitatem Jerusalem in confinio extitisse duarum Tribuum Judæ scilicet, & Beniamin, unde ejus pars septentrionalis ad Beniamitas, meridionalis vero ad Judæos pertinebat. Sunt nihilominus, qui opinantur Sacrum Paralip. Scriptorem ad tempus respexisse, quo Babylone reversi Israelitæ permixti in Civitatibus commorabantur. Plures in hoc Capite homines diverso appellatos nomine comperimus, ac in Libris aliis nuncupentur; ast binomios fuisse supponunt Interpretes.

Cap. 9. ℣. 11. Azarias filius Helciæ nominatur, atque Pontifex Domus Dei asseritur. Constat tamen ex 1. Esdræ Cap. 3. ℣. 8. & Aggæi Cap. I. ℣. I. Pontificem a reditu ex Captivitate fuisse Josue, seu Jesum.

Resp. ex Tirino, Mariana, Strigelio, Junio, aliisque in Synopsi Criticorum, hunc Azariam non primarium, aut summum Sacerdotem fuisse, sed aliquem ex secundariis, nempe Capitibus 24. familiarum Sacerdotalium, qui *& Principes Sacerdotum*, & *Pontifices Templi* vocabantur. Alii aliter vertunt nempe = Azarias filius Helciæ filii Achitob ducis, vel Principis domus Dei = dicere tandem possumus Azariam fuisse binomium.

(4) Cap. 18. ℣. 16. Sadoc, & Abimelec filius Abiathar Sacerdotes nuncupantur: cum ex Lib. 3. Regum Cap. 2. ℣. 27. compertum sit Abiatharum in Sacerdotio usque ad Salomonem permansisse.

Resp. Hoc in loco ita construendam esse orationem ut Abimelec in casu genitivo intelligatur, hoc ferme pacto = Sadoc autem filius Achitob, & Abimelechi filius Abiathar Sacerdotes. = Dicere etiam possumus hunc Abimelechum, filium Abiatharis extitisse, cui a Patre suo honor Sacerdotii fuerit communicatus, ut olim Eli fecerunt, & Samuel filiis suis.

Cap. 20 ℣. 2. David abstulisse narratur coronam Melchom, cujus pondus erat talentum auri, sibique diadema ex eadem construxisse refertur. Quomodo autem id si sculptilia comburi jussa erant Deuteron. 7. ℣. 5.? Melchom autem idolum Ammonitarum fuisse legimus Jeremiæ 49. 1. & Lib. 4. Regum Cap. 23. ℣. 13. Talentum denique pondus erat 125. Librarum Romanarum: quis Capite hoc onus sustinere potuisset.

Resp. ex Guilielmo Estio legem illam *Sculptilia combures* ad loca & populos Terræ promissionis, eorumque Idola esse restringendam. Ammonitæ autem erant extra eos. Faciliorem tamen responsionem atque probabiliorem nobis suppeditant Mariana, Tirinus, & Grotius, qui ajunt *Melchom* hoc in loco esse nomen Regis Ammonitarum. idque constat ex Lib. 2. Regum Cap. 12. ℣. 30. neque coronam tanti ponderis aut in Capite Regis illius extitisse, vel in Capite Davidis locanda erat, sed supra Caput in throno, & Conopeo regio appendebatur ut vertici sedentis perpetuo immineret; ita Expositores hunc explicant locum. Dicere tamen possumus hoc in loco talentum minus esse intelligendum, cujus pondus erat decima pars talenti majoris, scilicet ad trecentos Siclos pertingebat, qui duodecim Romanas Libras cum tribus unciis conficiebant, & in hujuscemodi expositione pondus non maxime excedere videtur quin talis corona super Caput aliquantulum sustineri non potuerit. Tandem cum coronam illam ex auro, & gemmis legamus compositam, sunt, qui opinantur per vocem *pondus* æstimationem, seu valorem illius significari non onus, in hac enim significatione quandoquidem usurpari notat Bocharthus *de Animal.* Sac. par. I. Lib. 2. Cap. 58. Nil ergo vel impossibile, vel contradictorium hoc in scripturæ divinæ textu adinvenitur.

Cap. 21. ℣. 12. Tres anni famis Davidi proponuntur; cum tamen 7. annos Lib. 2. Reg. Cap. 24. ℣. 13. legamus.

Resp. Ex Librariorum errore *tres* pro *septem* hic fuisse exaratos, ait Osiander. Alii vero in Librum 2. Regum mendam incurrisse opinantur, ibidemque *tres* pro *septem* esse legendum cum LXX. Alii tandem hujuscemodi comminationem esse factam anno 4. ex quo premebantur flagello famis Israelitæ propter Gabaonitas, adiecto autem novo Davidis peccato triennium famis iterum esse in ejus pœnam comminatum quod si quadriennio copulatum suppo-

ponamus, feptem anni conficiuntur; in Libris Regum igitur comminatio ad hunc fenfum reddi poteft *aut feptem annis veniet*, fcilicet venire perfeverabit fames ufque ad 7. annum; aut &c. In Paralipomenis autem fola pœna de novo infligenda pro Davidis delicto commemoratur. Alias alii tradunt explicationes quas brevitatis gratia relinquimus, cum fatis ex dictis Antilogiæ fpecies exfufffletur.

(5) Cap. 23. ℣. 3. numerati dicuntur a Rege David Levitæ ab anno vigefimo, & fupra. Contrarium eft in ℣. 24. hujus Capitis cum a vigefimo anno, & fupra filii Levi in opus minifterii felecti dicantur.

Refp. cum Grotio, & Eftio duplicem a Davide Levitarum cenfum fuiffe inftitutum, in quorum primo ætatem miniftrorum juxta præfcriptum num. 4. ℣. 3. defignavit: In fecundo autem fpiritu Dei modus minorem ætatem decrevit, quod collectio Levitarum in priori cenfu defignata non fufficeret ad opera templi; & quod ulterius opus jam non effet tanta ætate, & robore ad officia Sanctuarii, ficut olim, dum vafa facra, aliaque fuppellex erat transferenda de uno in alterum locum fimul cum Arca.

(6) Libro 2. Paralip. cap. 1. ℣. 3. legimus Salomonem abiiffe in Gabaon, ubi erat Tabernaculum fœderis. ℣. autem 13. fcriptum eft Salomonem de Gabaon, veniffe in Jerufalem coram Tabernaculo fœderis. Nunquid idem Tabernaculum fimul in Gabaon, & Jerufalem exiftebat?

Refp. 1. fpeciem hujus antilogiæ ftatim evanefcere, fi legamus cum hebræa = venit ergo Salomon in Jerufalem *de coram Tabernaculo fœderis*. = LXX. pariter habent = venit in Jerufalem a facie Tabernaculi = Verum diluitur oppofitio fi dicamus in Gabaon remanfifse Tabernaculum, fub Mofe conftructum, cum a Rege Davide Arca Dei translata eft in Jerufalem 2. Regum 6. ℣. 12.; cui tabernaculum tetendit, ut patet ex eodem libro Regum cap. citato, ℣. 17. Manifeftum eft ergo quod Salomon potuit de Gabaon, ubi erat tabernaculum, quod fecerat Mofes, in Jerufalem venire, atque coram tabernaculo a Davide extructo, in quo erat Dei Arca, fe fiftere.

Cap. 2. ℣. 2. ter mille, & fexcenti præpofiti operarum numerantur, qui tamen in Lib. 3. Regum Cap. 5. ℣. 16. ad termille trecentos perftringuntur.

Refp. Ex Menochio, Sà, & Cajetano in Libris Regum folos recenferi Præpofitos operarum; hoc autem in loco etiam Præfectos Præpofitorum. Junius opinatur in Paralipomenis defignari, qui vicarias operas præftabant. Quidquid ergo eligamus, contra fe invicem repugnare facri textus minime convincuntur.

(7) Cap. 5. ℣. 10. Nil aliud in Arca fœderis extitiffe adfirmatur quam duas tabulas a Mofe pofitas, cum effent in Horeb. Oppofitum docet Apoftolus Paulus Hebræorum cap. 9. ℣. 4. manifefte tradens in Arca ultra tabulas teftamenti, urnam extitiffe, in qua manna repofitum erat, & virgam Aaronis, quæ floruerat.

Refp. Ad hujufcemodi eluendam oppofitionem plura a Criticis facris refponfa fuiffe excogitata, quæ in Criticorum Synopfi ad laudatum Apoftoli textum videri queunt. Nos ex illis unum feligimus, quod brevius, & expeditius difficultatem convellit. Præpofitionem itaque ב hebraicam, ficut & ἐν græcam varie ufurpari in facris literis notum eft, aliquando enim pro *cum*, quandoque autem pro *juxta* ufurpatur; hinc impedit nemo, quin dicamus urnam, in qua Manna, & virgam Aaronis in Sanctuario cum Arca, vel juxta Arcam extitiffe; idque ab Apoftolo effe traditum; in Paralip. autem quid intus in Arca contineretur fuiffe defcriptum.

℣. 11. ejufdem Capitis tempore Salomonis Regis nondum extitiffe vices, & ordines inter Sacerdotes, & Sanctuarii miniftros fcriptum eft: cujus tamen oppofitum legimus lib. I. Paralip. cap 24. ℣. 6. in quo ordines, & vices facrorum Miniftrorum a Davide diftributæ perhibentur.

Refp. A Davide fuiffe quidem Miniftrorum Sanctuarii vices, & ordines præfcriptos, fed nonnifi poft conditum templum, & dedicatum executioni mandatos; idque folummodo hoc in loco Paralip. indicari. Ex hebraica fiquidem verfione hæc refponfio illuftratur quammaxime, cum in eadem habeatur = nec tunc obfervabant divifiones = ut legit Munfterus; five = Non ad obfervandum (pro *fervabatur*) divifiones = ut Petrus Martyr interpretatur; Alii autem opinantur tempore illo folemnitatis, non fuiffe fervatas Sacerdotum, & Levitarum vices pro hebdommade illa currentes, fed quotquot Sacerdotes potuerunt accedere, omnes ad minifterium fuiffe vocatos, ut folemniori pompa ea celebraretur feftivitas, particulam vero *adhuc*, quæ temporis continuationem aliquando fignificat, hoc in textu pro *infuper* effe appofitam, adeo ut fit fenfus hujus parenthefis = Vocati funt quot inveniri potuerunt Sacerdotes; nec infuper illo tempore vices, & minifteriorum ordo, qui inter eos divifus erat, attendebatur. = Quamcumque ex iftis expofitionem amplectamur, nullam difficultatem fupereffe dignofcimus.

Cap. 8. ℣. 2. Hiram Rex Tyri Civitates Salomoni dediffe narratur. Cum tamen ex lib. 3 Regum cap. 9. ℣. 11. evidenter conftet non Salomoni, fed ab ipfo Hiramo Regi traditas fuiffe Civitates.

Refp. ex Vatablo, & Menochio quod uterque alteri viginti urbes dederunt; ita certantes mutuis benevolentiæ fignis. Probabilius tamen Malvenda, Tremellius, & Pifcator opinantur, hoc in loco verbum *dare* pro *reddere* effe ufurpatum; habemus fiquidem in 3. Regum cap. 9. ℣. 18. non placuiffe Hiramo 20. illa oppida fibi a Salomone conceffa, unde eadem illi reftituiffe merito exiftimatur.

℣. 18. Rex Hiram mififfe in Afiongaber Salomoni naves, & nautas refertur; quis autem fibi fuadeat ex portu Tyri, qui in mediterraneo eft, miffas fuiffe naves in Afiongaber,

gaber, quæ ad oram maris rubri reperiebatur?

Reſp. Omiſſis quotquot a Commentatoribus adinventæ ſunt ad hunc textum expoſitionibus, Regem Tyri navium claſſem in maribus orientis habuiſſe, ſive illuc Tyro eaſdem miſerit, ſive in eis locis conſtruſtas coemerit. Videatur ℣. 22. capitis 10 libri III. Regum; diſſita ergo loca, itinera per mare oblonga non ejus ſunt roboris, quæ Scripturæ Sanctæ veracitatem infirmare queant.

Cap. 9. libri II. Paralip. ℣. 21. Claſſes Salomonis in Tarſis navigaſſe referuntur, indeque aurum, argentum, ebur, ſimias, & pavos detuliſſe. Quis autem ignoret hujuſcemodi merces in Cilicia, in qua, & Tarſus erat ex Actorum cap. 21. ℣. 39. non produci?

Reſp. Ab Hebræis hoc nomine *Tarſis*, nedum Civitatem Ciliciæ, ſed inſulas etiam alias, atque diſſitas regiones fuiſſe deſignatas, ſicut apud Italos *Indiarum* nomine, nedum regiones circa Indum, ſed quaſvis alias noſtro hemiſpherio oppoſitas indicari compertum eſt. Videatur peculiaris Calmeti Diſſertatio *De navigationibus Salomonis*.

Cap. 14. ℣. 9. Zara Ætiops contra Aſa Regem Juda cum ingenti exercitu progreſſus deſcribitur. Oppoſitum ferme legimus in cap. 15. hujus libri ℣. 19. in quo bellum aliquod extitiſſe negatur uſque ad annum trigeſimum quintum Regni Aſa. In lib. pariter 3. Regum cap. 15. ℣. 16. bellum fuiſſe inter Aſa, & Baaſa Regem Iſrael omnibus diebus ipſorum aſſeritur. Baaſa autem regnare cœpit anno tertio Regis Aſa.

Reſp. Varias huic dubio traditas jam eſſe ab Expoſitoribus Sacris reſponſiones compertum eſt. Nos eorum opinionem amplectimur, qui ajunt annos iſtos 35. non ab aſcenſu Aſa Regis ſuper ſolium Regni, ſed a diviſione Regnorum Juda, & Iſraelis ſub Roboamo Salomonis filio eſſe inchoandos; adeo ut ſenſus ſit: bellum non fuiſſe uſque ad annum 35. Regni Juda, in quo Aſa imperabat. Proſtrato autem Zara, anno ſequenti movit in Aſa Baaſa Rex Iſrael, ut patet ex ℣. 1. Capitis 16. Libri II. Paralip. inter quos bellum perſeveravit omnibus diebus ipſorum, ideſt a die, quo incœpit, uſque ad finem vitæ Regis Baaſa, poſt quem diu adhuc Rex Aſa ſupervixit.

Cap. 21. ℣. 12. legimus ab Elia Propheta literas adlatas fuiſſe Joramo Regi. Quis tamen neſciat jam ab annis novem Eliam igneo curru raptum ad Cœlum, ut patet ex Lib. 4. Regum Cap. 2.?

Reſp. Nullam hoc in loco antilogiam adinveniri quamvis ab ipſomet Elia hujuſcemodi literæ adlatæ forent. Nulla quippe eſt repugnantia, qua ex altera vita ad iſtam regreſſus habeatur, Deo ſic diſponente; Samuelis anima Sauli ſe videndam exhibuit ex plurium Scriptorum ſententia. Sunt qui opinantur hujuſcemodi Epiſtolam ab Elia fuiſſe conſcriptam, antequam ex hoc mundo tranſiret, cum prophetico ſpiritu quid Joramo eventurum erat prævidiſſet, ipſamque Epiſtolam Eliſæo, vel alteri, ſuo tempore exhibendam Regi, fuiſſe traditam; unde hoc in loco ab Elia Propheta dicitur allata, in quantum ab ipſo conſcripta, atque præparata fuit. Quod autem id ſatis mature Elia diſpoſuerit, mirum eſſe non poteſt, cum & Jeremias Propheta de futuro Cyri Regno plura conſcripſerit priuſquam ad illud aſſumeretur. Oportebat utique Regem impium ab abſente Propheta redargui, quem præſentem minime ſuſtinuiſſet, inquit Junius.

Cap. 34. ℣. 28. Joſiæ promittitur, quod (8)
in pace moreretur: cum tamen Capite 35. ſequenti ℣. 25. vulnere in bello percuſſus occubuiſſe referatur.

Reſp. Dei promiſſionem non privatam Joſiæ pacem reſpexiſſe, ſed publicam Regni tranquillitatem, quemadmodum ex verbis ſequentibus fit palam = infereris in ſepulchrum tuum in pace, inquit Propheta, nec videbunt oculi tui omne malum, quod ego inducturus ſuper locum iſtum = En de qua pace verba faciebat Olda Prophetis.

Cap. 35. ℣. 3. Levitæ jubentur Arcam fœderis in Sanctuario reponere. Ubi quæſo manebat Arca niſi in Templo?

Reſp. Ex Commentatoribus plurimis; eamdem e Sanctuario fuiſſe ſubmotam, vel Amonis, vel Manaſſis Regum Idololatrarum tempore, ne illa cum ſacrilegis Idolorum ſimulacris conſiſteret. Nec id mirum, cum inſtrumenta alia Sanctuarii loco ſuo movere, aut etiam truncare ſint auſi, quemadmodum ex Lib. IV. Regum Cap. 16. ℣. 14. & ex Cap. 28. ℣. 24. Libri II. Paralip. ſacri textus oſtendunt.

Cap. 36. hujus Libri II. Paralip. ℣. 9. octo annorum fuiſſe Joachin narratur, dum Regni ſceptrum aſſumpſit. In Lib. autem IV. Regum Cap. 24. ℣. 8. octodecim annorum ætatem attigiſſe, cum regnare cœpit refertur.

Reſp. Varias ab Expoſitoribus ad hunc locum Commentationes fuiſſe propoſitas, ut antilogiæ ſpeciem eliminarent, contendentibus nonnullis ex Librariorum errore prætermiſſam numeri denarii notam eſſe. Verum, facillime ſacri textus genuina lectio locatur in tuto, ſi dixerimus octo fuiſſe annorum, quando regnare cœpit cum Patre ſuo in conſortium Imperii ab eodem aſcitus; & id refertur hoc in loco: poſt decem autem annos defuncto Patre, cum ſolus regnare cœpiſſet, ejus Regni principium in Libris Regum eſſe decretum W.

CA-

CAPUT VII.

Ex Libris Esdræ, Tobiæ, Judith, Esther, & Jobi.

§. I.

PUgnare videntur manifeste hi duo Libri in recensione eorum Judæorum, qui e captivitate Babylonica redierunt Jerosolymam: Nam Esdræ II. v. 5. filii Area numerantur 775. At Nehem. 7. v. 10. sunt 652. Insuper apud Esdram ibidem v. 6. filii Phahath Moab, filiorum Josue Joab 280. 12. Apud Nehemiam vero XXVIII. v. 18. apud Esdram v. 9. filii Zethua sunt 945. apud Nehemiam v. 13. iidem sunt 945. &c. Respondeo discrimen hoc esse petendum ex duplici indice diversis in locis & diverso tempore edito. Nam recensio quæ extat apud Esdram, facta est in Babylonia, in qua scripta sunt nomina eorum qui ad exitum erant parati. Quæ vero est apud Nehemiam post illam Esdræ, annis 72. est confecta ab ipso Nehemia, si bene auguratur Grotius, eorum est qui revera redierant Jerosolymam. Porro ex iis qui nomina sua ad reditum consignaverant, plurimi forte mutato consilio, maluerunt stare in Babylonia; nonnulli etiam qui non fuerant scripti, se se exeuntibus comites dederunt; aliqui etiam forte in via defecerunt: inde fit quod eædem familiæ vel numerosiores, vel minores in alterutro indice appareant. Unde recte stat utriusque veritas. (1) (1)

AD CAPUT SEPTIMUM
CONCILIATORII BIBLICI
SUPPLEMENTUM.

(1) CAp. I. ℣. 8. vasa Templi Sassabasar Principi Juda adnumerata dicuntur. Certum est autem Principem Juda fuisse Zorobabelem, ut patet ex Cap. 5. ℣. 2. hujus Libri.

Resp. I. Incertum esse num vox illa *Sassabasar* sit in casu dandi, proindeque cum altera voce *Principi* copulanda? Cum præclari Scriptores non desint, qui Sassabasar præfectum quemdam a Cyro destinatum opinentur, qui cum Israelitis ascenderet Jerosolymam, ut Civitatem, & terram eorum nomine Regis eisdem restitueret, atque in possessionem immitteret e captivitate reduces. Alii vero Expositores hunc Sassabasar eundem cum Zorobabele extitisse arbitrantur, quamvis eo etiam nomine apud Persas appellaretur; neque id novum est, cum plures ex Judæorum Primoribus sub Chaldæorum dominatu agentibus duplici nomine, patrio uno, Chaldaico, sive Aulico altero appellarentur.

Cap. 2. ℣. 2. Inter alios e Captivitate revertentes Mardochæus etiam accensetur. Ex Libro autem Estheris Cap. 2. ℣. 5. notum est, Mardochæum in Susis habitasse.

Resp. I. Indubium non esse num eadem fuerit persona, quæ sub Mardochæi nomine hic, & in Estheris Lib. memoratur. Si autem eamdem fuisse velimus, eccur aliquot annis ab ascensu in Judæam non poterat in Persidem reverti? nonne id & Nehemias est executus?

℣. 6. hujusce Capitis quidam commemorantur *filii Phahath-Moab*, *filiorum Josue*, *Joab*. Quis autem credat filios Phahath-Moab, posteros fuisse Josue, & Joabi?

Resp. Hanc oppositionis speciem a Commentatoribus facillime exsufflari compertum est; sive enim cum aliquibus dicamus eosdem fuisse filios Phahath-Moab appellatos, sicuti alibi *filii Bethlehem*, & *filii Anatoth* dicuntur aliæ familiæ, adeo ut *Phahath-Moab* sit loci nomen in quo descendentes Josue, & Joabi habitaverint; sive dicamus cum aliis Expositoribus filios Phahath-Moab hoc in loco cum filiis Josue, & Joabi fuisse connumeratos, antilogia prorsus evanescit, ut per se evidens est. Videantur Calmetus, & Critici Sacri ad hunc locum.

Cap. 4. ℣. 2. legimus Cuthæos aliosve Chaldaicæ regionis incolas ab Asarhaddone fuisse in ditionem Samariticam translatos. Quis autem nesciat Salmanasaris jussu illuc e Chaldæa missos fuisse Cuthæos aliosque populos, sicut ex Lib. 4. Regum Cap. 17. edocemur? Salmanasar autem erat Asarhaddonis avus.

Resp. Non omnes fortassis a Salmanasaro Colonias in terram Israel fuisse translatas, sed aliquas sub ejus Imperio, alias autem sub ejus Nepote Assarhaddone; ex hisce postremis forsitan, qui Zorobabeli loquebantur exiterunt. Alii autem Commentatores opinantur Colonias populorum, quæ imperante Salmanasaro in terram Israel translatæ sunt, ab Duce Assarhaddone, eo fuisse perductas, etenim post deletam Samariam tribus annis cum regnaverit Salmanasar, septem post eum Sennacheribus, deinde Assarhaddon; facile, si Princeps iste, oppresso Patre, Regni solium conscendere potuit, etiam decennio prius potuere sub ejus ducato, & auspiciis in Samariam Cuthæorum Coloniæ perduci. Alterutram amplectamur expositionem quælibet inter sacros textus oppositio evanescit.

Idipsum ferme respondemus ad ℣. 10. hujus Capitis, in quo legimus gentes esse ab Asenapharo magno, & glorioso translatas.

Di-

Dicimus nempe virum hunc vere eumdem esse cum Salmanasaro, quem nonnulli codices pro Asenapharo exhibent, ut Lyranus testatur, vel Asenapharum istum ducem aliquem extitisse, sub cujus auspiciis, & tutela Coloniæ illæ in Samariam perductæ sunt.

Cap. 5. ℣. 15. Præceptum a Cyro legimus, ut vasa sacra reponerentur in Templo in Jerusalem: constat autem ex ℣. immediate sequenti Templum nondum fuisse ædificatum.

Resp. Hoc in loco esse *Hysteron proteron*, ideſt dictum prius, quod erat posterius dicendum; prius etenim templum ædificari oportebat, quam in eo Sacra vasa recondi.

Cap. 6. ℣. 14. Judæi ædificasse perhibentur domum Dei sub Artaxerse. Cum tamen ℣. 15. immediato Templi ædificium anno 6. Darii Regis completum adfirmetur.

Resp. Nullam in sacro textu oppositionem ad hunc locum posse somniari, nisi prius, quis, Artaxerses hic nominatus extiterit, demonstretur. Quamvis enim in hebraico textu ante *Artaxersem* habeatur litera ו *vau*, hoc tamen in loco vim expositionis magis quam conjunctionis habere opinantur Wolphius, & ex Rabbinis Abenezra apud Munsterum; unde *Artaxersis* nomen cum *Dario* coniungendum arbitrantur, veluti appellationem omnibus Persarum Regibus communem, adeo ut sensus sit = jubente Cyro, & Dario Artaxerse. Alii vero commentatorum existimant hoc in loco *Artaxersem Mnemonem* Darii filium esse nominatum, vel quod sui Patris, tunc Prorex extiterit, vel quod a Patre in Regni consortium fuerit vocatus, propter bella contra Secundianum, aliosve proceres obeunda; lex enim erat apud Persas Regem in expeditionem euntem Regni successorem oportuisse declarare. Alii tandem existimant fabricam templi anno 6. Darii fuisse completam; sub Artaxerse autem Civitatis ædificia continuasse.

℣. 22. Conversum dicitur cor Regis Assur ad eos, ut adjuvaret manus eorum in opere. Verum Assyriorum Reges jam a pluribus annis extincti erant, eorumque Regnum Persis subiiciebatur.

Resp. A nonnullis existimari, quod Darius communicato Regno cum Artaxerse filio, citeriores, ac meridianas Regni partes eidem regendas commiserit, redemptis sibi tractibus Regni Persici superioribus, qui ad Mare Caspium interjacent, ubi a Syria inferior adinvenitur; hac de causa Darium hoc in loco Regem *Assur* appellatum supponunt. Alii autem Commentatorum arbitrantur Darium sibi nomen Regis Assyriæ imposuisse, ex quo Regnum illud Persarum Monarchis subjugale factum est; sicut Galliarum Rex *Corsicæ*, *Navarræ*, aliarumque Provinciarum Regem se vocat.

Ex Libro II. Esdræ.

CAP. 2. ℣. 3. Civitas Jerusalem dicitur deserta, & portæ ejus combustæ igni. Hoc autem opponi videtur iis, quæ leguntur lib. 1. Esdræ cap. 6. ℣. 15., ubi templum sub Dario jam ædificatum asseritur, nec non ℣. 4. capitis 7. hujus libri.

Resp. Nehemiam fuisse non de absoluta desertione locutum, sed de relativa; civitas enim Jerusalem esto aliquantulum ex cineribus extolli cœpisset, nimis tamen adhuc desolata permanebat, si ad Civitatem ante devastationem per Nabuchodonosorem referebatur.

Cap. 12. ℣. 22. Eliasib inter Sacerdotes sub Darii Regno extitisse describitur. Ex Libro autem primo Esdræ cap. 5. ℣. 2. Josuam Darii tempore fuisse Pontificem compertum est; Eliasib autem sub Artaxerse, quemadmodum ex Lib. 2. Esdræ Cap. 3. ℣. 1. commonemur. Quinimmo Eliasib erat filius Joacimi, filii Josue, ex eodem Cap. 12. Lib. II. ℣. 10.

Resp. Varias esse Scriptorum sententias de Dario Persa ℣. 22. hujus Capitis 12. recensito; Usserius enim hunc esse *Darium Nothum* Artaxersis Longimani successorem, sub quo natum ait Jeddoam, vel Jaddum, sub Dario Codomanno summum Pontificem arbitratur. Alii autem Darium hunc esse Codomanum ipsum opinantur; sub Dario Hystaspide itaque summus Sacerdos fuit Josue; Eliasib autem sub altero Dario recentiore Pontificatum gessit.

Ex Libro Tobiæ.

PLures, quæ in Tobiæ Libro specie tenus antilogiæ videntur existere jam in priore Disquisit. Biblic. volum. pag. 456., & seqq. eliminatæ sunt a Frasseno paucula propterea possunt hic subnecti.

Cap. 2. ℣. 15. Reges insultasse referuntur Sancto Job. Constat autem ex cap. 2. ℣. 11. Libri Job eosdem ad amicum accessisse, ut eum consolarentur; non igitur recte dicuntur in lib. Tobiæ eidem insultasse.

Resp. Initio quidem animo consolandi ad Sanctum Job ejus amicos accessisse; excitata vero deinceps inter eosdem controversia importune Sancti viri casus exagitarunt ei insultantes, ut patet ex Jobi 6. ℣. 26.

Cap. 9. Num. 3. Tobias junior obsecrat Angelum, ut in Rages Civitatem Medorum ad Gabelum pergat. Cur ergo in cap. 3. hujus libri ℣. 7. scriptum est Saram, cum qua jam Tobias habitabat in Rages Medorum Civitate extitisse, si ab ejus domo in Rages cum servis, & camelis Angelus erat perrecturus?

Responsum huic difficultati est a Frasseno loco citato Disquisit. Biblic. Multis nihilominus Commentatorum eam insidere sententiam intuemur, ut nomen *Rages* sit commune Civitati, & Provinciæ, in qua Civitas illa consistebat, quemadmodum *Lutzemburgum*, *Limburgum*, & *Namurchum* no-

nomina sunt Civitatis, & ducatus; unde Sara in Provincia *Rages*, Gabelus autem in Civitate Rages habitasse creduntur. Verum cum in Cap. 3. ℣. 7. non minus Sara in *Rages Civitate Medorum* habitasse dicatur, quam Gabelus præclusa videtur istorum Commentatorem expositio, quod *Rages* sit nomen etiam Provinciæ. Alii propterea in Vulgatam nostram ex Librariorum incuria mendam irrepsisse rentur, ac *Ecbatanis* pro *Rages*, ubi de Sara, ejusque Patre fit sermo, esse scribendum; de quibus Frassenus ipse loco citato. Cur autem duæ Civitates ejusdem nominis in Regno Medorum esse non poterant, si duæ Bethuliæ duæ Bethlehem in terra promissionis reperiebantur? Quidquid sit tamen in quacumque ex prædictis expositionibus Antilogiarum species evanescunt.

Cap. 14. ℣. 7. Incensa dicitur Domus Dei in Jerusalem. Compertum est autem Tobiam antequam a Nabuchodonosore everteretur Jerusalem, fatis cessisse; ipse enim in captivitatem a Salmanasare adductus est. Jerusalem autem a Nabuchodonosore eversa fuit annis circiter 133 postquam decem Tribus asportatæ fuerunt, solis autem annis 102. vixit Tobias.

Resp. Obviam esse hujus difficultatis solutionem, si dixerimus pro *incensa est*, *incendetur* esse legendum, quemadmodum Itala antiqua apud Sabatierum præsefert. Si tamen spiritu prophetico sanctum illum senem supponamus abreptum, non absre in præterito perfecto locutum propugnabimus; Prophetarum quippe mos est ut futura, veluti jam præterita enuncient; Sic Isaias de Jesu flagellis cæso, & Crucis suffixo diu antea vaticinabatur = vidimus eum, & non erat ei aspectus, neque decor = non desunt nihilominus si suspicentur in numerum annorum Tobiæ aliquem irrepsisse mendum; quod tamen, non tam facile concedendum, si altera via quælibet difficultas enodetur.

Ex Libro Judith.

CAP. 2. ℣. 7. Holofernes pro expeditione duodecim equitum millia collegisse refertur, verum Cap. 7. ejusdem libri ℣. 2. equites viginti duo millia recensentur.

Resp. Primam militum collectionem in Assyria esse factam, in qua tot bellatores ad pugnandum decreti, quot in Cap. 2. ℣. 7. recensentur. Facta autem expeditione contra Reges, & Principes, qui Nabuchodonosori sese subjicere detrectarunt, eorumque Civitatibus, atque ditionibus subjugatis auctum esse Holofernis exercitum ex Captivis, & ex iis, qui sponte militiæ sub ejus ducatu nomen dederunt evidenter ex Cap. 7. ℣. 2. hujus historiæ commonemur. Non mirum ergo si in secunda exercitus enumeratione decem equitum millia adaucta sunt; nisi dicere velimus hanc equitum manum ab Assyria, ut Holofernis robur augeretur a Nabuchodonosore fuisse transmissam. Cætera omnia, quæ speciem quamdam in hoc Libro præseferre videntur antilogiæ, in primo *Disquisit. Biblic. Volum.* pag. 451. & seqq. in annotationibus nostris elevata sunt.

Ex Libro Estheris.

CAP. 3. ℣. 1. Aman de stirpe Agag, proindeque Amalecita fuisse perhibetur. Oppositum habetur cap. 16. hujus historiæ. ℣℣. 10. & 14., in quibus Macedo extitisse narratur.

Resp. Satis levem esse eorum conjecturam, qui Amalecitam supponunt, ex quo de Agag stirpe referatur; incertum quippe est num hoc in textu *Agag* locum significet, vel personam? Si autem hanc ultimam importare credamus, nunquid erit Agag ille Amalecitarum Rex a Saule importune servatus? Alter ne hujus nominis vir esse non potuit? Id unum itaque veluti compertum nobis observatur Amanem istum videlicet in Perside fuisse Peregrinum sive interim ex Amalecitarum sive ex Macedonum gente oriretur. Sunt qui opinantur illius majores ex Amalec in Macedoniam, inde vero in Persidem peragrasse.

Cap. 6. ℣. 3. Nihil mercedis recepisse traditur Mardochæus pro revelata in Regem Eunuchorum conspiratione: & tamen cap. 12. ℣. 5. jussus a Rege in aula morari perhibetur, datis ei pro delatione muneribus.

Resp. Leviora fuisse, quæ ei donata erant, nec tanto Mardochæi beneficio Regi præstito digna merces, unde nullus honor, nullumve præmium eidem concessum merito dici poterat. Hanc nostram expositionem subsannant Hetherodoxi, qui difficultatem istam altera via devitare nituntur, existimantes scilicet septem postrema Estheris capita nullius auctoritatis esse, cum inter apocryphas scripturas amandent; ita homines dura cervice, & incircuncisis cordibus Spiritui Sancto semper resistunt, & qui non verentur Synagogæ Judæorum asserere facultatem adjiciendi Scripturæ Divinæ aliquas partes, quippe quæ a Spiritu Sancto regebatur, ut illi ajunt, quemadmodum patet ex Criticis Sacris ad ℣. 11. Capitis 12. Nehemiæ; eamdem postea ablegare ab Ecclesia Catholica nituntur, quæ Spiritus Sancti assistentia fulciri in rebus dogmaticis a Sacris literis prædicatur. Garriant isti nihilominus; latrare quidem possunt, mordere non possunt.

Cap. 9. ℣℣. 13. & 14. Decem filii Aman die 14. Mensis Adar suspensi in patibulis leguntur ante portas Civitatis Susan, qui die 13. occisi fuerant. Oppositum tamen evincitur ex Cap. 16. hujus historiæ ℣. 18. in quo refertur Aman, & omnis cognatio ejus suspensus in patibulis ante portas Civitatis Susan; Caput quippe istud 16. nil aliud continet, quam exemplar Epistolæ ab Artaxerse directæ pro Judæorum salute ad universas Provincias Imperii sui, ut Amanis edictum de Judæorum exterminatione revocaretur. Epistola autem ista Mense

ſe Siban, ideſt novem menſibus ſcripta eſt, antequam Judæi filios Aman interficerent, ſi vera in Cap. 9. ℣. 14. narrentur. Quomodo igitur verum eſt quod Aman, & univerſa cognatio ejus in patibulis ſuſpenſa jam eſſet dum Epiſtolam illam Artaxerſes miſit per univerſum imperium; ſi decem filii Aman novem menſibus poſtea interfecti narrantur?

Reſp. Nullam ex textibus hiſce Sacris contradictionem exſurgere ſi dixerimus Aman, uxorem ejus, aliosque cognatos ſtatim fuiſſe interfectos; decem autem filios ejus in carcere fuiſſe detentos uſque ad diem 13. menſis Adar, qui tunc cum reliquis Judæorum hoſtibus ſunt interempti.

Eodem cap. 16. cum legamus Aman transferre voluiſſe Perſarum Regnum in Macedones videtur id incredibile, cum Macedones nonniſi diu poſt ſub Philippo Alexandri Patre florere cœperint. Verum Macedonum nomine Græcos quoſcumque vel intelligamus oportet, qui profecto jam metuendos ſe ſe Perſis exhibuerant, cum ſub Dario Hyſtaſpis veluti Perſarum hoſtes ſe gererent, atque paucis ante illius Regis mortem annis, celeberrimam pugnam apud Marathonem ſubierint: vel Epiſtolæ ſententiam in eo ſenſu accipiamus oportet, quod Aman Perſicum Regnum a ſanguine, vel ſtirpe Regia Artaxerſis ſubducere, ſibique, ſuiſque poſteris, qui Macedones habebantur, vindicare molitus fuerit: Nulla ergo hiſce in verbis oppoſitio continetur. Plura alia, quæ in Eſtheris hiſtoria aliquod difficultatis ſpecimen præſeferre videntur, ex iis, quæ in priore Diſquiſit. Biblic. Volumine pag. 468. & ſeqq. a Fraſſeno tradita ſunt explicari, atque difficultatibus omnibus expediri queunt.

Ex Libro Jobi.

CAP. I. ℣. 3. Job magnus inter Orientales appellatur; atque ex cap. 29. hujus Libri non obſcure inferri poteſt Principis dignitate refulſiſſe. Quis modo ſibi ſuadeat hominem hujus conditionis eo perveniſſe egeſtatis, ut in ſterquilinio jaceret, & ſaniem de cute ſua teſta purgaret, quemadmodum legimus cap. 2. ℣. 8.?

Reſp. Ad hunc infelicem ſtatum, Jobum ex teterrima ſui morbi conditione fuiſſe perductum opinantur Commentatores quamplurimi; ex urbe etenim ad locum ſolitudinis fortaſſis abire compulſus ob fœtorem, vel contagioſum morbum cunctis abominabilem; ſolitarius, & ab hominum commercio ſecretus in ſterquilinio ſedebat more lugentium, cum cognoſceret hoc ſibi a Deo immiſſum eſſe; ad ſummam pariter egeſtatem circa fortunæ bona ex Diaboli opera jam perveniſſe in cap. I. ſcriptum eſt; nil ergo mirum ſi in ſterquilinio ſedebat, ac teſta ſaniem purgabat

Cap. 3. ℣. 1. Maledixit Job diei ſuæ alibi autem imprecationes, & diras ſibi precatum legimus. Cap. autem 38. & ſeqq. a Deo reprehenſum quaſi imprudentem intuemur: Oppoſitum tamen eſt in cap. 42. ℣. 7. ubi legimus Jobum recte locutum coram Domino fuiſſe.

Reſp. Hujuſcemodi objecta jam in primo Diſquiſit. Volumine Pag. 478. & ſeqq. a Fraſſenio præoccupatas fuiſſe; Nec enim, quæ maledicta videntur, aliud quam amantis animi enthuſiaſmos redolent, ſicut prophani amatores aliquando diem maledicunt, & horam, qua dilectam ſuam intuiti primo ſunt; mortem ſæpeſæpius ſibi imprecantur, & alia hujuſcemodi deliria pronunciant, cum amoris illecebris potiſſimum rapiuntur, atque de amati objecti conſtantia & fidelitate in ſuſpicionem trahuntur. Tali modo erga Deum, proportione, & ſanctitate affectuum ſervata, ſe gerebat S. Job, quemadmodum Pineda ſectione 8. in Caput 3. Jobi erudite demonſtrat. Quamvis autem vir ille ſummæ exemplar patientiæ, quid minus caſtigate pronunciaverit inter diſputandum cum Amicis ſuis; præ illis tamen longe rectius locutus eſt coram Domino, ut in Cap. 42. Deus ipſe teſtimonium reddidit.

Cap. 19. ℣. 17. Jobum oraſſe legimus filios uteri ſui: In Cap. autem I. ℣. 18. jam oppreſſi, & extincti in domus ruina.

Reſp. Sancto viro ſuperſtites remanſiſſe filios uxorum ſecundi ordinis, ſive concubinarum, ut legunt LXX. atque Nicetas, & Scultetus interpretantur.

Cap. 37. ℣. 7. legimus = In manu omnium hominum ſignat, ut noverint ſinguli opera tua = nunquid Chiromantiam commendavit Jobus, quam Deus prohibuit Levit. 19.?

Reſp. Varia fuiſſe hujus textus interpretamenta, ſicut apud Commentatores, & apud Criticos Sacros videri poteſt. Nos hunc amplectimur ſenſum: homines a Deo fuiſſe in manibus obſignatos, ut ſinguli noſcant ſe Dei facturas, opera, vel mancipia eſſe ipſius Dei, proindeque illi ſerviendum eumdemque colendum, atque timendum ab ipſis.

℣. 18. Ejuſdem Capitis: Cœli ſolidiſſimi quaſi ære fuſi dicuntur. Hoc autem Phyſicæ, & Aſtronomiæ aperte repugnat.

Reſp. Vocem illam *ſolidiſſimi* idem ſonare, ac *ſtabiles*, *conſtantes*, *immutabiles*; non quod corpora ſolida ſed corpora *ſtabilia* ſint, & *permanentia* quaſi ex ære fuſi eſſent.

Cap. 40. ℣. 14. Behemoth dicitur principium viarum Domini. *Behemoth* belluam quamlibet ſignificat apud Hebræos. Nunquid belluæ omnium primæ inter creaturas conditæ ſunt?

Reſp. Hoc in loco Creaturam primo conditam, ſed creaturam quamdam ex belluarum genere fuiſſe a Deo propoſitam Job, ex qua lucentiſſima quædam divinæ ſapientiæ veſtigia facilius apprehendere poſſet. Quænam autem fuerit bellua iſta incertum eſt, alii Commentatorum Elephantem, alii vero Hippopotamum exiſtimantes. Alia plurima ad hunc Librum ſpectantia in primo Volumine, ubi de Libro Job diſcuſſa ſunt. W.

CAPUT VIII.

Ex Libris Psalmorum, Proverbiorum, Ecclesiastis, Cantici Canticorum, & Sapientiæ.

Ex Libro Psalmorum.

§. I.

PSal. I. v. 5. *Non resurgent impii in judicio*: At Actor. 17. v. 31 Rom. 14. v. 10. & alibi sæpe asseritur futura omnium omnino hominum resurrectio. Resp. I. Illa verba intelligenda esse non de Resurrectione generali hominum, & Judicio extremo, sed de judiciis temporalibus, in quibus impii non consistent, sed causa cadent: verbum enim קום *Kum* hic scriptum non solum significat *surgere & resurgere*, sed etiam *stare & consistere*: hinc impii non consistunt in judicio *emendationis*, in quo stant justi, quia probantur velut aurum in fornace; impii vero in Deum blasphemantes & murmurantes velut arentes paleæ, in igne tribulationis cremantur & abeunt in favillas. Nec in judicio *discussionis*, in quo si nosmetipsos judicamus, non judicabimur; quia impii peccatorum suorum pondere ita deprimuntur, ut nullam emendationis spem habentes, in desperationem ruant. Si vero quis ea verba ad extremum Judicium referat, etiam verum erit dicere impios in eo non resurrecturos, quia non resurgent in æternum victuri & coronandi; sed puniendi & morituri; nam sicut oves in inferno detrudentur, & mors depascet
(1) eos. (1)

Psal. VII. v. 7. *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*. At obstetricibus Ægyptiacis propter mendacium, quo Pharaonem ludentes salvarunt Hebræorum puerulos, ædificavit Deus domum: & Rahab, quia mendacio liberaverat exploratores Israelitarum, sortem in populo Dei, imo & in Genealogia Christi obtinuit. *Respondet* S. Augustinus I. Obstetrices Ægyptias non fuisse præmio donatas ob mendacium, sed propter timorem in Deum, & misericordiam in illos puerulos: Similiter Rahab gratiam obtinuit, non propter mendacium, sed propter beneficium; neque Deus in illis probavit verbum mendacii, sed affectum obsequii. II. Cum triplex sit mendacium, *perniciosum*, *officiosum*, & *jocosum*: Istud lædit, illud prodest, hoc delectat; Deus absolute perdet & castigabit graviter omnes qui loquuntur mendacium perniciosum, levius
(2) autem qui officiosum & jocosum. (2)

Psalm. XXXI. v. 3. *Quoniam tacui inveteraverunt ossa mea dum clamarem tota die*. Si tacuit, quomodo clamavit tota die? *Resp.* Tacuit dum peccatum per novem menses occuluit, nec confessus est, donec a Propheta publice est objurgatus. Clamavit autem tota die, & rugiit a gemitu cordis, cum propter gravitatem admissi sceleris, tum propter sanitatem & vitam pueri ex adulterio nati.

Psalm. XXXIV. v. 21. *Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex illis non conteretur:* at plurium justorum, præsertim Martyrum, ossa constat esse contusa, igne combusta, ac in cineres & favillas dissipata. *Resp.* Duplicem cogitari posse ossium contritionem, unam in destructionem, aliam in reparationem: Permittit quidem Deus ad tempus ossa justorum comminui; at in resurrectione omnia instaurabit ad unum, nec sinet aliquid ex eis perire.

Psalm. XXXVII. v. 25. *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem*. At Luc. XVI. Lazarus jacebat ad januam Divitis cupiens saturari de micis quæ cadebant sub mensa ejus, & nemo illi dabat: quin & ipse David Viaticum pro se & suis petiit a Nabale, & panes a Sacerdote. Respondent aliqui oraculum istud intelligi de pane spirituali verbi Dei, quo justorum animæ nusquam destituuntur. At sensus litteralis est, quod licet justi interdum & ad tempus egeant pane, & eas in angustias adigantur, ut a Deo videantur abjecti; attamen Deus non sinit eos diu conflictari cum adversis, sed eripiens eos ab omni egestate ita bonis cumulat, ut eorum posteritas abundet. (3) (3)

Psalm. CIII. v. 5. *Fundasti terram super stabilitatem suam*. At Psalm. CXXXV. v. 6. *Firmavit terram super aquas*. Resp. Terræ basis & fulcrum est ipsa Dei potentia, quæ hoc Universum virtute sua sustinet: Terra vero, utpote centrum Universi, velut in aquis consistere dicitur, quia aquis instar insulæ cingitur ac munitur.

Psalm. CXII. v. 6. *Justus in æternum non commovebitur*. At Proverb. XXIV. v. 16. *Septies in die cadit justus*. Justus fide, spe & charitate firmatus, adversitatibus undique sævientibus non dejicitur, nec a justitia penitus declinat: dum vero ex humana fragilitate tumultuantibus tentationum procellis, jactatur, statim erecta in Deum mente & fiducia resurgit & consistit.

Psalm. CXVI. *Omnis homo mendax*. At Apocal. XIV. v. 15. *In ore eorum non est inventum mendacium*. Resp. In priori textu admonemur ad quid inclinet inducta per peccatum humana fragilitas: in posteriori, a quo præservemur per Christi gratiam, quæ *sanat omnes infirmitates nostras*. (4) (4)

Ex Libro Proverbiorum.

§. II.

CAP. I. v. 26. *Ego in interitu vestro ridebo*: At Ezech. XVIII. v. 33. *Nolo mortem morientis, &c.* Resp. Deus ex misericordia non vult mortem peccatoris impœnitentis: at ex justitia delectatur in vindicta & pœna qua ejus finalem perduellionem ulciscitur.

Cap.

Cap. VI. *Vade ad formicam, o piger, &c.* His verbis exemplo formicæ ſtimulat homines otioſos, ut ſibi procurent in tempore opportuno quibus in adverſo veſcantur: at Lucæ XII. v. 22. Chriſtus D. ait *Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis, neque corpori veſtro quid induamini, &c.* Reſp. In priori provocatur humana prudentia ad providendum ſibi de neceſſariis: in poſteriori nimia hæc ſolicitudo damnatur; unde homo in labore vultus ſui veſci quidem debet pane ſuo, ita tamen ut jactet cogitatum ſuum in Domino qui

(5) ipſum enutriet. (5)

Cap. XXVI. v. 4. *Ne reſpondeas ſtulto juxta ſtultitiam ſuam ne efficiaris ei ſimilis:* At v. 5. *Reſponde ſtulto juxta ſtultitiam ſuam, ne videatur ſibi ſapiens.* Reſp. His admonemur non eſſe imprudenter agendum cum ſtultis & excæcatis peccatoribus, nec eorum ſannis & conviciis reciprocandum: At ſi illorum petulantia vergat in Dei offenſam, proximi injuriam, & noſtram in-

(6) famiam, tunc pro viribus eſt coercenda. (6)

Ex Libro Eccleſiaſtes.

§. III.

(7) CAP. I. v. 10. *Nihil ſub Sole novum:* At Jeremiæ cap. 31. v. 22. *Creabit Dominus novum ſuper terram; &* Apocalypſis XXI. v. 5. *Ecce nova facio omnia.* Reſp. I. Nihil novi in rerum natura apparere intra ipſius naturæ ſeriem & primigeniam rerum conſtitutionem & conſiſtentiam; res enim cœleſtes & terrenæ eodem ordine conſiſtunt, quo primitus a rerum omnium Opifice fuerunt conſtitutæ: eadem enim eſt terræ cæterorumque elementorum virtus, eadem animantium fœcunditas ad alia ſibi ſimilia procreanda; iidem cœlorum & aſtrorum flexus & influxus, non ſolum in genere, ſed etiam in ſpecie; tametſi propter hominum prævaricationem minus perfecta jam ſint iſta, ſi individua attendas, quam fuerant in primaria ſua formatione. II. Si hoc Salomonis effatum ad mores referas, ſenſus erit omnia mortalium ad fœlicitatem & animi tranquillitatem ſtudia, non eſſe nova: nam ſi quis res in primis ſæculis actas haberet in proſpectu, diſtinctiſſime animadverteret nihil jam ab hominibus tentari, quod a Majoribus non fuerit auſpicatum; quæ interpretatio proximius ad Salomonis mentem collineare videtur; neque enim hic agit de naturalibus & artificialibus, multo minus de ſupernaturalibus & divinis, in quibus nova pro libito quotidie Deus molitur.

Cap. III. v. 19. *Unus eſt interitus hominis & jumentorum, & æqua utriuſque conditio: ſicut moritur homo, ita & illa moriuntur... Quis novit ſi Spiritus filiorum Adam aſcendat ſurſum?* at cap. XI. v. 7. *Spiritus hominis redit ad Deum qui dedit illum.* Reſp. In priori textu proferri ſententiam hominis carnalis voluptatibus indulgentis, qui nihil aliud quam corporeis deliciis inhians, ſibi perſuadere nititur non aliam eſſe poſt mortem ſperandam fœlicitatem; ſed homines quemadmodum & bruta totos interituros: In poſteriori vero refertur ſententia hominis fidelis, atque vere & pie de animæ immortalitate & futura poſt mortem altera vita ſentientis (8) (8)

Cap. IX. v. 2. *Neſcit homo utrum amore an odio dignus ſit:* At II. ad Timotheum 4. v. 8. S. Paulus conſtanter aſſerit, *Repoſita eſt mihi corona juſtitiæ quam reddet mihi Dominus, &c.* Reſponſio. Neſcit homo naturali lumine & propriis ſuis viribus, atque humana ſapientia, an ſit odio vel amore dignus, cum Deus bona temporalia ſine ullo diſcrimine conferat probis & improbis: at iſtud noſſe poteſt, uti noverat Apoſtolus, ex ſibi facta divina revelatione. (9) (9)

AD CAPUT OCTAVUM
CONCILIATORII BIBLICI
SUPPLEMENTUM.

(1) PSalm. 4 ℣. 5. legimus = Iraſcimini, & nolite peccare = Matthæi 5. ℣. 22. ſcriptum eſt = omnis, qui iraſcitur fratri ſuo reus erit judicio = Nunquid licitum ſimul, & illicitum eſt iraſci ?

Reſp. In Pſalmo haberi hypotheticam hebræorum formulam, qua *imperativo* pro *ſubjunctivo* uti ſolent, adeo ut ſenſus ſit = Si iraſcimini, ſi motus iræ in vobis excitentur, ne iracundiæ ita indulgeatis, ut conſenſus voluntatis ejus impetum ſequatur. In hoc ſenſu Pſalmiſtæ verba nequaquam Chriſti ſententiæ apud Matthæum expreſſæ adverſantur.

(2) Pſalm. 13. ℣. 3. Homines omnes a via veritatis adeo perhibentur declinaſſe, ut nec unus ſuperfuiſſe dicatur, qui faciat bonum. Nunquid tota Eccleſia Dei Davidis tempore a Dei mandatis receſſerat, atque impietatibus obvoluta erat ?

Reſp. Ex Coccejo, Calovio, Gejero, aliiſque pluribus hoc in loco Regium Pſaltem non ad actualia hominum facinora, neque ad perſonas, cauſas, & facta particularia reſpexiſſe, ſed potius ad originalem illam ex Protoparente derivatam in omnes homines luem, qua nec uno excepto, omnes peccatores, omnes in maſſa perditionis, omnes denique iræ filii naſcuntur. In hunc ſenſum Pſalmi hujus laudata verba ab Apoſtolo Paulo ad Rom. cap. 3. ℣. 10. exponuntur, ni fallimur. Nec audaces

ces illos audimus, qui ſpiritui veritatis reſiſtentes, non juſtam eſſe Pauli accommodationem, blaſphemant. Si autem de ſui temporis hominibus verba feciſſe David ſupponamus, eorumque actualia facinora exprobraſſe, tunc hyperbolice locutum fateamur oportet; atque univerſalitatis expreſſione ad majorem partem ſignificandam uſum eſſe. Nil ergo in hiſce Pſalmiſtæ verbis quod veritati opponatur comprehendi revincitur.

(3) Pſalm. 43. ℣. 19. legimus = Declinaſti ſemitas noſtras a via tua = Quomodo id fiat ſi Deus neminem tentat, cum malorum ſit intentator? Jacob. Epiſt. cap. 1. ℣. 13.

Reſp. 1. repetendam eſſe ex priori membro negationem, ac legendum cum S. Hieronymo, Muis, Gejero, aliiſque Interpretibus = & non declinaſti = ſi vero juxta Vulgatam & LXX. atque Chald. legamus affirmative *& declinaſti*, tunc ſenſus eſt = Et ſi quodammodo ob calamitates & infortunia, quibus nos puniebas juſte, occaſio nobis infirmis, & imbecillibus a præceptis tuis declinandi præſto fuerit, non receſſit tamen retro cor noſtrum. Intelligi poteſt tandem, quod Deus declinaverit, ideſt averterit aliquantulum populi ſui fœlicitatem, qua eumdem donare ſolebat, atque graviori manu in ipſum animadverterit quam ſoleret.

Pſal. 70. ℣. 15. = Non cognovi literaturam = ajebat Pſalmiſta. Oppoſitum tamen adfirmat ℣ 17. ſequenti, ubi cecinit = Deus docuiſti me a juventute mea = & Pſalm 118. ℣. 99. Subjungit = ſuper omnes docentes me intellexi =.

Reſp. Intelligi poſſe quod ſit locutus S. Propheta de divinis ſcripturis, adeo ut fateretur ſe minime poſſe earum ſenſus, ac myſteria pertingere, quæ Dei magnitudinem & gloriam repræſentant. 2. explicari poſſunt ea verba de humana Sapientia, & eloquentia, vel tandem *non cognovi*, ideſt *non probavi* humanam aſtutiam, atque prudentiam; ſed rectitudinem, & juſtitiam, quam ex lege Dei ab juventute didiceram; atque ſuper omnes docentes me jam intellexi, quia non regulis eorum œconomicis, atque politicis operam dabam, ſed lex tua meditatio mea erat. Omittimus alia Scriptorum, vel interpretamenta, vel expoſitiones, quia temporis brevitate perurgemur.

Pſalm. 13. ℣. 9. = Jam non eſt Propheta = Quomodo nullos eſſe Prophetas conqueri poteſt, ſi in Babylonica ſervitute Ezechiel, Daniel, aliique ex minoribus Prophetis poſtea floruerunt?

Reſp. A nonnullis conjici quod agatur in hoc Pſalmo de tempore Antiochi, cum nullus erat in Iſraele Propheta; ita Molinæus; & Gejerus: Muis vero opinatur eo tempore juſſos fuiſſe Prophetas ut tacerent; hinc hujuſcemodi calamitatem lamentabatur Pſalmiſta, qua nulla equidem major, quia doctrina cœleſti carere maximum infortunium eſt populorum.

Pſalm. 77. Plura commemorantur Ægypti flagella, ut Cynomyia, ærugo, & immiſſiones per Angelos malos, de quibus omnibus nec verbum in Exodi Libro.

Reſpond. Eadem eſſe hoc in loco Ægypti flagella cum iis, quæ recenſentur in Exodo; etenim per *Cynomyiam* quamvis nonnulli colluviem animalium, ſive beſtiarum ſylveſtrium intelligant; nihilominus probabiliorem exiſtimamus ſententiam Gejeri, Muis, & aliorum, qui colluviem varii generis muſcarum, culicum, veſparum, aliorumque hujus furfuris inſectorum interpretantur; iſti quippe cum S. Hieronymi interpretatione apprime cohærent. Ærugo autem, quam legunt LXX. vertitur a S. Hieronymo, & Chaldæo *Bruchus*, quem profecto vox hebraica לחסיל *lechaſil* ſignificat utraque tamen lectio conſona eſt veritati. *Immiſſiones* tandem *per Angelos malos*, intelligi poſſunt calamitates ſuper Ægyptum opera malorum Angelorum immiſſæ, quemadmodum fuere tormenta, de quibus in capite 17. Libri Sapientiæ fit ſermo.

Pſal. 94. ℣. 10. Legitur in Vulgata = Quadraginta annis proximus fui generationi huic = Cum tamen melius habere videatur Hebraica = Offenſus fui generationi illi =. (4)

Reſp. Deum fuiſſe proximum generationi illi ſed rixans, litigans, puniens generationem ipſam duræ cervicis, & incircumciſi cordis. Deus ſiquidem nedum proximus dicitur beneficia impertiendo, ſed etiam criminum pœnas exigendo. Hinc nonnulli hebraica hæc verba אקוט בדור *akut bedor moleſtiam paſſus fui a generatione iſta*; *rixatus ſum cum generatione* hac: *faſtidio habui generationem* illam, interpretantur; quæ omnia cum explicatione noſtra cohærent.

Pſal. 142. Legimus = Non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens = Lucæ autem Cap. 1. ℣. 6. de Eliſabeth, & Zacharia pronunciatur = erant autem juſti ambo coram Domino =.

Reſp. Neminem mortalium coram Deo juſtificari poſſe, ſi judicio congrediatur cum Domino, eidemque merita propria, vitæ ſuæ rationem, dicta denique, facta, & cogitata proponat: quis enim juſtus coram eo, qui in Angelis etiam reperit pravitatem? omnes, quotquot ſunt homines, ſine Dei miſericordia juſtificari non poſſunt, qui autem juſti ſunt ex Dei beneficio, & gratia, non ex jure meritorum ſuorum habentur juſti.

Ad Librum Proverbiorum Supplementum.

PRoverb. Cap. 14. ℣ 15. legimus = Innocens credit omni verbo = Oppoſitum edocemur Eccleſiaſtici cap. 19. ℣. 4. ubi ſcriptum eſt = Qui cito credit levis eſt corde =. (5)

Reſp. Verbum *innocens* in iſto Proverb. loco in malam partem uſurpari pro *imperito* videlicet, aut *ſtulto;* ita Mercerus, Junius, Tremellius, Piſcator, & alii. Vox enim hebraica פתי *pethi* non minus quam Latina *innocens* in bonum, pravumque ſenſum intelligi poteſt, atque transferri: Græci autem eamdem ἄκακος vertunt, ſcilicet *vir minime malus*. In hoc autem interpretamen-

mento subintelligamus oportet quod credat omni verbo, cui veritas connexa dignoscitur; nec pertinaci obstinatione veritati adversatur, sicut Hæretici solent.

(6) Proverb. Cap. 29. ℣. 18. = Cum Prophetia defecerit, dissipabitur populus = Qui fieri potest, ut id contingat, si in Dei Ecclesia novæ Prophetiæ amplius faciendæ non sunt, cum Christus omnibus vaticiniis finem imposuerit, atque in eodem consummata sint omnia?

Resp. Per *prophetiam* hoc in oraculo non revelationem de novo factam intelligunt Commentatores, sed potius doctrinæ Dei ex lege, & Prophetis prædicationem, qua per Ecclesiæ ministros, & pastores fideles populi in vero Dei cultu, & religione continentur, atque a peccatis absterrentur. Hac autem semota Christianæ legis doctrina, & verbi Divini prædicatione, populus fit insolens, principibus molestus, & adversus; scelerum amans; legum, bonique ordinis impatiens: simultates, propterea, invidiæ, varii errores, & schismata, ac tandem Religionis defitio quod sequantur necesse est. Episcoporum sit ergo cura quammaxima, ut zelantissimos, atque piissimos Divini Verbi concionatores suis ovibus præparent, atque designent; qui Jesum Christum, & hunc Crucifixum annuncient, ejusque Evangelium insinuent, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus.

Eodem cap. 29. ℣. 20. = Vidisti virum velocem ad loquendum; stultitia magis speranda est, quam correptio = hoc autem conciliari non posse videtur cum verbis capitis 22. ℣. 29. quæ sunt = Vidisti virum velocem in opere suo? coram Regibus stabit, nec erit ante ignobiles =.

Resp. Vocem illam *velox* duplicem sensum præseferre; aliquando enim *præcipitem* significat, quempiam videlicet temerarie, & inconsulte loquentem; qui cum pertinacia quæ protulerat tuetur; & istius ferme desperanda est correptio, cum ex una in alteram stultitiam dilabatur; de isto autem viro sermonem haberi a Salomone in Cap. 29. tuentur ultra Catholicos Cartwrightus etiam, Baynus, & Gejerus. Eadem illa vox aliquando virum denotat strenuum, diligentem, & expeditum in suis operibus, & in hoc sensu Cap. 22. esse usurpatam tuentur Mercerus, Piscator, Gejerus, aliique ultra Catholicos Expositores.

Cap. 30. De se Salomon pronunciavit ℣. 2. = stultissimus sum virorum, & Sapientia hominum non est mecum = Contra est Lib. 3. Regum Cap. 3. ℣. 12. = dedi tibi cor sapiens, & intelligens in tantum ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit =.

Resp. Plures Scriptorum ea verba a Salomone pronunciata opinantur, cum conscientiæ stimulis agitatum errorum suorum tædere cœpit; ita ferme Lyranus, Ugo, & Pineda; Nec hujuscemodi sententia a vero distans reperitur, cum Sapiens talia de se profari virum cum Deo commorantem adfirmet. Alii vero existimant quod Agur ab Ithiele, & Ucale de rebus arduis rogatus ita responderit = Quid me hæc rogatis cum ego tardussim, & insipiens? Talem se vocat Agur modestiæ causa fortassis, cum sapientum sit antequam dicant, propriam ineptitudinem profiteri, atque semetipsos admodum extenuare, atque deiicere.

Ad Librum Ecclesiastis Supplementum.

CAP. 1. ℣. 4. = Terra autem in æternum stat = Contra est Isaiæ 24. ℣. 20. (7)
ubi legimus = agitatione agitabitur terra = & Lucæ 21. ℣. 33. = Cœli, & Terra transibunt. =

Resp. Ab Ecclesiaste terram in æternum, idest in longum tempus perseveraturam adfirmari, durat quippe, & non interit sicuti homines, quamvis extraordinarie aliquando ira Dei agitante commoveatur ad hominum peccata punienda. In hoc siquidem Scripturæ testimonio minime de terræ statu, aut motu fit sermo, sed de ejusdem duratione opposita durationi hominum, quæ ultra generationem non extenditur, si per generationem, hominum existentium ætatem accipiamus; ita ferme Drusius, Mercerus, Grotius, & Piscator.

Cap. 7. ℣℣. 17. 18. = Noli esse justus (8)
multum. Ne impie agas multum = Contra est Apocalypsis cap. ult. ℣. 11. = Qui justus est justificetur adhuc; & qui in sordibus est, sordescat adhuc =.

Resp. Variis interpretamentis hæc Ecclesiastis verba a Commentatoribus explicari. Alii etenim eadem intelligunt de justitia vindicativa, adeo ut in eadem exequenda nimium rigidus exactor nemo esse debeat in taxandis tum privatim, cum publice aliorum erratis levioribus; si etenim justitia modum excedat, culpa non vacat, cum summum jus, summa fit iniuria: ita Piscator, Mercerus, atque Gejerus, & Dieu, post S. Hieronymum, Ferrandum Diaconum, & Franciscum Valesium. In Apocalypsi autem de sanctitate, & justitia personali cum fiat sermo, eam semper augendam fore ab justis de virtute in virtutem progrediendo, ut tandem videant Deum in Sion, commonemur, sicuti ab opposito ab impiis, & reprobis sordes iri auctum prænunciatur. Non enim Apocalypsis verba in modo imperandi, sed juxta Hebræorum phrasim pro tempore futuro usurpanda sunt: nisi dicere velimus esse verba comminantis, & indignantis, atque sæculo huic exterminium decernentis, quasi dixerit = Finis mundi prope est; relinquatur propterea unusquisque in via sua, sancti, & justi in sanctitate, & justitia persistant; improbi in sceleribus si volunt. Ecce venio cito reddere unicuique secundum opera sua =.

Cap. 9. ℣℣. 5. & 10. legimus = Mor- (9)
tui nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem = Apocalyps. autem cap. 6. ℣. 9. Animæ interfectorum subaltari existentes describuntur Deum vindicem exorantes, quibus stolæ albæ singulis datæ perhibentur.

tur. Quomodo hæc ad invicem conciliari queunt?

Resp. Utriusque Libri verba summam continere veritatem, nullamque inter eadem oppositionem propterea reperiri, dummodo ad propria obiecta quælibet referantur. Possunt itaque Ecclesiastis verba ex sententia Epicureorum supponi enunciata, qui nihil de altera vita soliciti sunt, animam simul cum corpore interire existimantes. Vel possunt intelligi, quod mortui nihil in altera vita cognoscant emolumenti, aut mercedis sibi ulterius comparandæ, cum nec nova præmia mereri, nec a malis resipiscentiam habere possint. Ita præter Catholicos Mercerus, Gejerus, aliique ex Protestantibus Commentatores. Datæ sunt autem Animabus stolæ albæ juxta textum Apocalypsis, non tanquam præmium in altera vita de novo acquisitum, sed veluti præmium, & merces pro Sanguine in Christianæ fidei contestationem effuso.

Cap. eodem ℣. 11. scriptum est = Vidi casum esse in omnibus = Nunquid Dei providentia denegatur hoc in textu? = Eadem astruitur Cap. 5 ℣. 5. Ecclesiastis, ubi legimus = dicas coram Angelo: non est providentia =.

Resp. Hoc in textu referri ab Ecclesiaste rerum eventus ad hominum prudentiam, & sapientiam, quæ non ejus est indolis, ut omnia prævidere possit; plura eidem inopinato contingunt, quæ tamen Providentiæ Divinæ ordinem nequaquam effugiunt; media itaque hominibus parata debent esse ne imprudenter operentur; iis tamen aut fidere, aut gloriari ita non curent, quasi manibus, quod exoptant, jam potiantur; sæpe enim spe sua fraudari contingit. Tali ferme pacto Gejerus, Mercerus, Piscator, & Anglicanæ annotationes hunc textum exponunt. Si tamen literæ accuratius insistamus non abs re intellectum iri hujuscemodi textum opinamur, si dixerimus sacrum Concionatorem hoc in loco monere homines de brevi rerum mundanarum duratione, quasi dixerit: nihil sub sole diu perseverat; omnia quippe tempori subiacent, & casui, idest interitui.

Nil ferme in Canticis Canticorum, quod veræ antilogiæ speciem præseferat offendimus; quæ enim aliquam inter se se oppositionem videntur includere, ex sola circumstantia diversi temporis, diversæque figuræ, quam Interlocutores sæpe sæpius repræsentant, enodantur facillime; hinc ad sapientiæ Librum gradum facimus.

Ex Sapientiæ Libro Supplementum.

CAP. I. Sapientiæ ℣. 13. scriptum est = Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione virorum =. Oppositum legimus Joannis I. ℣. 3. = Omnia per ipsum facta sunt = & Proverb. Cap. I. ℣. 26. = Ego in interitu vestro ridebo, & subsannabo cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit. =.

Resp. Deum per se, & immediate mortem nequaquam fecisse, quia cum mors mera sit vivorum destructio, non potest inter entia positiva reputari, quæ omnia per ipsum certe facta sunt, quemadmodum Evangelista Joannes asseverat. Peccatores autem irridebit Deus, & subsannabit in interitu, eo quod iidem semper ejus præcepta contempserint, ejusque comminationes subsannaverint dum in vivis agebant, irruente autem calamitate, & vitæ fine, misericordiam trementes, & pavidi requirent, sed Antiochi more, misericordiam non erunt consecuturi.

Eodem Capite ℣. 15. scriptum legimus = Justitia eorum perpetua est, & immortalis. = Ezechielis autem 18. ℣. 24. ab opposito, ait Dominus quod = si justus averterit se ab justitia sua, omnes justitiæ ejus, quas fecerat non recordabuntur =.

Resp. In Sapientiæ Libro vel sermonem institui de justitia, & rectitudine in generali, adeo ut sit sensus: quod justum est semper justum erit, quia justitia definere minime potest, sicuti nec veritas deficit; vel sermonem, ut aliis placet institui de justitia generali, & originali, quæ in complexu virtutum omnium reposita cum esset, immortalitatem homini conferebat. Alii tandem Sapientiæ verba de justitia Dei interpretantur, quæ utique indefectibilis est, & immortalis. Denique opinantur S. Augustinus Lib. 14. *de Civitate Dei* Cap. 9. & S. Thomas 1. 2. Quæst. 57. artic. I. Justitiam cum cæteris virtutibus cardinalibus etiam in Cœlo in Justis permansuram. Cum autem in Ezechiele de personali justitia, & rectitudine hominum viatorum disseratur, ab eadem cum per peccatum excidant homines, nisi ad meliorem frugem convertantur, nullius erunt pretii coram Deo justitiæ eorum, si per peccatum amissæ sint.

Cap. 2. ℣. 1. Nullus ab inferis reversus asseritur. Cum tamen Lib. 1. Regum Cap. 28. ℣. 15. Samuelem ab inferis suscitatum legamus, & Maccab. 2. Cap. 15. Animæ Oniæ, & Jeremiæ Judæ apparuisse leguntur ad prænunciandam ex Nicanore victoriam.

Resp. Sapientem ex impiorum persona fuisse locutum ibidem, ut ex contextu satis fit palam. Hujus siquidem surfuris scelesti ne conscientiæ stimulis divexentur, atque in impietate pacem cordis auspicentur, sibi suadere student nil post corporis mortem esse expectandum, cum nesciamus, ajunt, quidnam sit de altera vita; nullus quippe ex eadem reversus cognitus est. Cæterum Providentiæ ordo, naturæ lumen, universorum etiam renuentium credere suasio, argumenta sunt de alterius vitæ existentia, quæ nullus a mente sua velit, nolit, excutere potest.

Cap. 3. ℣. 1. Justos a mortis tormento non iri tactum, scriptum est. Regum tamen 2. Cap. 14. ℣. 14. legimus = Omnes morimur, & veluti aqua dilabimur = Experientia deinde satis hujus rei magistra dignoscitur.

Resp. Per *mortis tormentum* nequaquam ex hac mortali vita *discessum* significari a

sacro

ſacro hujus Libri Auctore: Tormentum quippe mortis in hujus mundi amiſſione conſiſtit, quæ mundi amatoribus dura quammaxime eſt, & acerba; in diſſolutione carnis, a qua per dæmonum manus peccatorum animæ divelluntur; in tormentis inferni peccatori obeunti imminentibus repoſitum eſt. Tormentum mortis ita conſideratum, atque a S. Bernardo in ſermone 41. *inter parvos* deſcriptum nequaquam profecto tanget juſtos.

Cap. *6.* ℣. 8. legimus. Deum æqualiter de omnibus curam habere. Oppoſitum docet Apoſtolus 1. Corinth. Cap. *9.* ℣. *9.* ſcribens = Nunquid de bobus cura eſt Deo =? & S. Hieronymus in Caput I. Habacuc = Non ſimus tam fatui, ſcribit, adulatores Dei, ut dum potentiam ejus etiam ad ima detrahimus, in nos ipſos iniurioſi ſimus eamdem rationalium, quam irrationalium providentiam eſſe dicentes =.

Reſp. Diverſum ſatis fuiſſe ſcopum Sapientis, & Apoſtoli Pauli dum talia ſcripſerunt: in Sapientia etenim generalis illa Dei providentia, qua mundum univerſum regit, ordinat, atque gubernat, deſignatur, quæ ſiquidem in ordine naturali æqualis eſt reſpectu omnium; niſi forſitan ſacrum textum ita velimus explicare, ut vox illa *æqualiter* non parem pro rebus omnibus curam indigitet: ſed quod nulla ſit res in univerſo, quæ Dei curam, & providentiam effugiat, omnia quippe ordinibus providentiæ ſubjiciuntur, ſed non omnia æquali modo; & hæc explicatio fortaſſis erit Sacri Scriptoris menti congruentior. Apoſtolus Paulus, & S. Hieronymus ab oppoſito de ſpeciali cura, quam Deus erga homines habet, loquebantur; hinc tot leges pro optimo eorum regimine, & incolumitate decreviſſe intuemur; dum autem in Deuteronomio legem illam de non obturando ore bovi trituranti promulgavit, non ad boves reſpexiſſe, inquit Apoſtolus ad Corinthios, ſed Paſtoribus, atque Rectoribus populorum, quæ ſunt ad vitam neceſſaria minime fraudanda eſſe, commonuiſſe credendus eſt.

Cap. 8. ℣. 20. Legimus = Cum eſſem magis bonus veni ad corpus incoinquinatum =. Nunquid Priſcilliani error de animarum ante corpora exiſtentia hoc in loco firmatur?

Reſp. ſenſum legitimum hujus divini textus obvium ferme eſſe intelligere cupienti: ait enim: cum in bonitate, & rectitudine per virtutum exercitia proficeret, eo tandem pervenit, ut corpus etiam incoinquinatum, ideſt obediens, atque ſubiectum legi mentis, caſtum videlicet, ſobrium, & mundum redderetur.

Cap. 12. ℣. 10. de Chananæis legimus = Nequam eſt natio eorum, & naturalis malitia ipſorum & quoniam non poterat mutari cogitatio eorum in perpetuum =. Erant ne Chananæi ſub abſoluta neceſſitate peccandi?

Reſp. Nequaquam ſub abſoluta peccandi neceſſitate Chananæos fuiſſe conſtitutos, maxime tamen ſub morali, & ferme inſuperabili neceſſitate peccandi reperiebantur, cum in iniquitatibus concepti, & educati adoleverint, ita ut habitus peccandi quaſi in eorum naturam converſi eſſent; quia autem homo juxta viam adoloſcentiæ ſuæ, cum ſenuerit ambulabit, ideo Chananæi neque flagellis, neque minis ad meliorem frugem converſi ſunt.

Cap. 19. ℣. 4. de Ægyptiis, inquit Sapiens = ducebat enim illos ad hunc finem (ſcilicet ad interitum in mari rubro) digna neceſſitas = Dei forſan decreto conſtituta erat illis hujuſcemodi mors?

Reſp. A Sapiente hoc in loco neceſſitatem nequaquam conſiderari ex parte Ægyptiorum libere peccantium, ſed ex parte Dei peccata libere commiſſa neceſſario punientis: regulis quippe immenſæ ſuæ ſanctitatis, & juſtitiæ compellitur pro iniuriis ulciſci; ad finem ergo vindictæ, ſeu pœnæ digna neceſſitas, ſcilicet iuſtitia Dei vindicativa eoſdem perduxit, poſtquam admiſere peccatum, nulla tamen ipſi neceſſitate ad peccandum protrahebantur. W.

CAPUT IX.

Ex Libris Eccleſiaſtici, Iſaiæ, & Jeremiæ.

(1) *Ex Libro Eccleſiaſtici.* (1)

§. I.

CAp. VII. v. 15. *Non iteres verbum in oratione tua:* At Matthæi *26.* Chriſtus Dominus *tertio oravit eundem ſermonem dicens.* Reſp. In priori textu prohiberi verborum reiterationem inutilem ex ſcrupuloſa nimium conſcientia: non vero piam & humilem eadem verba majori ac ferventiori affectu iterantem. (2)
(2)

Cap. XL. v. *29. Fili, in tempore vitæ tuæ ne indigeas, melius eſt enim mori quam indigere:* At Matthæi *19. Si vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Reſp. Prioribus verbis damnari otioſorum hominum inertiam, quæ illos ad egeſtatem & mendicitatem adigit: non vero paupertatem Evengelicam quam ſuis ſectatoribus Chriſtus Dominus inſtillat, quatenus liberi a rerum mundalium cura & ſollicitudine ſecurius Deo famulentur, & ſuæ ſaluti conſulant.

Cap. XLIX. v. 5. *Præter David & Ezechiam & Joſiam omnes peccatum commiſerunt:* At David ipſe etiam graviſſime peccavit, nec a peccatis & divina vindicta immunis fuit Ezechias, ut apparet ex IV. Reg. cap. 20. *Reſp.* In illo textu ſermonem eſſe de pec-

peccato idololatriæ ac fœdere cum Idololatris, a quo tres illi tantum Reges Juda fuerunt immunes; nam hujus criminis Josaphat, alioquin pius, arguitur. XX. Paralip. 18.

Ex Isaia.

§. II.

CAP. I. v. 26. *Restituam tibi Judices tuos ut fuerunt prius & Consiliarios tuos sicut antiquitus*: At Judæi post restitutam a captivitate Babylonica libertatem, nusquam eandem obtinuerunt auctoritatem Regiam & Judicialem supremam qua prius fuerant potiti. *Resp.* Vaticinium istud intelligi de statu Judæorum, *vel* post captivitatem, *vel* post adventum Christi. In priori statu habuerunt Judices & Duces, qui præcedentibus, si non eadem dignitate & imperii majestate, saltem eadem pietate, prudentia, & religione eis præfuerunt, ut Esdras, Nehemias, Macchabæi: In posteriori vero statu, Deus Pontificibus Judæis, Scribis, & Pharisæis substituit Apostolos & eorum Successores Ecclesiæ Pastores & Doctores, qui illos Synagogæ Judices & Duces vitæ innocentia, sapientia ac vigilantia longe superabant; igitur quovis sensu vaticinium accipias, habes impletum.

Cap. II. v. 4. *Conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces. Non levabit Gens contra Gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium*; quæ de hominum statu post adventum Christi dicta esse liquet: At Matth. X. v. 34. Christus ipsemet ait, *Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium*. Respons. Isaiæ verba accipienda sunt de Ecclesiæ propagatione, eaque pacifica; non autem armorum vi, nec adversariorum exterminatione, uti contigit in institutione & disseminatione Synagogæ, quæ nonnisi Chananæorum aliorumque Idololatrarum excisione, in Palæstina stabiliri & propagari potuit.

Cap. VII. v. 23. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum, Ecce Virgo concipiet, &c.* quæ Matth. I. v. 23. & Lucæ I. v. 31. accipiuntur de Christi Domini ortu futuro. At isti interpretationi repugnant: I. Prophetæ *scopus* qui inquiunt Judæi, eo loci non agit de venturo Messia. II. Promissæ liberationis ab infestantibus adversariis *Signum*, quod dari debuit Achazo de re præsenti, non vero futura post multa sæcula, quando nec Achazus ipse, nec aliquis ex ejus familia esset in vivis. III. Nominis עלמה *alma* significatio, quæ non virginem intactam, qualis fuit Deipara, sed mulierem quamcumque etiam adulteram significat. Ut Proverb. XXX. v. 19. IV. Constructio Participii temporis præsentis, quo Juvencula, de qua fit sermo, dicitur *concipiens & pariens*; subindeque illa tum erat in vivis: Non agitur ergo, inquiunt, de matre Messiæ diu postmodum futura, sed vel de conjuge Ezechiæ Achabi filii, vel de conjuge filii ipsius Isaiæ Prophetæ. *Resp.* Revera Prophetam his verbis annuntiare futuram Messiæ ex Matre Virgine conceptionem & nativitatem: neque ullas ex Judæorum argutiis, his quidquam officere: Non *Signum*. Cum enim Prophetæ, quoties specialem aliquam futuram liberationem a summis calamitatibus spondebant, solerent injicere mentionem Messiæ Salvatoris, cujus intuitu tam stupenda beneficia Judaico populo conferebantur, quod ille ex ea Gente esset oriundus; apposite Isaias Christi Domini futuri ortus hic meminit, ut Achazi & Judæorum terrorem depelleret: Cum enim hi audissent duos Reges potentissimos Syriæ & Israel in Regni Judaici perniciem & extinctionem conspirasse, & jam formidandos adesse eorum exercitus, de sua fortuna suisque rebus actum esse arbitrantes, abjiciebant animos; quos ut erigeret Propheta, & fidem faceret de proxima liberatione, repetit promissionem factam de venturo Messia, ostenditque hostium conatus & minas fore inanes, quoniam non prius deficere debebat Regnum istud & Sceptrum quam Messias venisset. Porro eum nondum adventasse demonstrat ex eo quod ille oriundus esset ex Virgine, nulla autem virgo intacta permanens eo usque pepererat: Quoniam vero Achazus ipse idololatriæ deditus una cum Judaico populo hanc liberationem a Deo quem graviter offenderant, concedendam inficiabantur, ut certam de illa spem faceret Isaias, longe præstantius beneficium, nempe Incarnationem Verbi eis spondet, cujus adventus signum erit Virgo intacta concipiens & pariens, *Ecce Virgo concipiet, &c.* quasi hic Propheta, agens non tam cum Achazo quam cum domo David diceret: Vos non vultis, aut non audetis petere signum liberationis promissæ, Dominus interim ipse dabit aliud longe illustrius, non quo a duorum Regum inflammato odio, & toties jam victricibus copiis; sed quo ab antiqua & longe duriori diaboli tyrannide liberemini. Quod signum eo etiam spectare videtur, ut animos confirmet languentes & consternatos metu imminentis belli. Nam si a majori illa vi atque exitio liberabit aliquando Deus populum oppressum; multo sane facilius id præstabit a *duabus caudis titionum fumigantium*, hoc est, duorum Regum in perniciem Judæorum conspirantium: Enimvero si ea fuit amoris vis in Deo, ut Filium suum unigenitum daret, quomodo negaret alia, quæ infinitis spatiis leviora sunt? Proinde a dono majori, largitionem beneficii minoris Propheta hoc pacto confirmat, ut signum ipsi idem esset, quod argumentum.

Neque etiam his officit, imo ad ea confirmanda plurimum conducit vox עלמה *alma*: Nam ut alias observavimus, revera Virginem adolescentulam designat, de cujus pudicitia & integritate nullum sit dubium: uti planissime constat ex perpetuo hujus vocis usu in Scriptura, in qua septies tantum usurpatur, videlicet Genes. XXIV. v. 43. ubi vocabulum istud tribuitur Rebeccæ dum

adhuc

adhuc esset virgo, quoniam additur eam non cognovisse virum. Et Exod. II. v. 8. Maria soror Mosis quando adhuc adolescentula erat & virgo, dicitur *alma*. Idem nomen tribuitur Virgini juvenculæ Psalm. LXVIII. v. 26. & Cant. I. v. 3. Quis itaque dubitabit idem nomen ab Isaia hic usurpatum, puram & illibatam denotare virginem, qualis fuit ante partum, in partu, & post partum Virgo Deipara?

At, instant Judæi, vox אלמה *alma* Proverb. XXX. v. 19. denotat Juvenculam temeratam: Nam inter ea quæ nullum sui vestigium post se relinquunt, atque adeo difficile cognoscuntur, Salomon adjicit, *viam viri in alma*, seu juvencula. *Resp.* His verbis non significari juvenculam ex congressu virili temeratam & laxatam, sed e contra ita clausam & absconditam, ut ad eam nullus viro ejus pudicitiæ insidianti pateat accessus; nec subinde ullum operæ virilis vestigium in ea deprehendere liceat; quia revera nullum est. Ac si diceret Salomon; Facilius deprehenderes in aere aquilæ viam, aut navis in mari, aut serpentis repentis super petram, quam vestigia viri ad januam illius adolescentulæ virginis, quæ se a virorum conspectu & insidiis subducit.

Urgent iterum, Hebræos significare virginem non voce אלמה *alma* sed voce בתולה *betula*. Respondeo vocem *betula* significare quidem virginem quandio illa intacta permanet, sive interim illa juvenis sit, sive annosa: At vox *alma* significat juvenculam virginem a virorum conspectu & consortio semotam, qualis erat Deipara.

Cap. XXIII. v. 17 *Et erit post septuaginta annos visitabit Dominus Tyrum, & reducet eam*. At Ezechielis XXVI. v. 14. *Non ædificaberis ultra*. & v. 21. *In nihilum redigam te, & non eris, & requisita non invenieris ultra in sempiternum*. Respondet S. Hieronymus Tyrum fuisse quidem restitutam & rursus ædificatam in Civitatem, non vero in auctoritatem & dignitatem Regiam qua plurimis insulis & populis imperabat: nam deinceps paruit Chaldæis, Græcis & Romanis. Adjici potest eandem civitatem non fuisse restitutam; quippe cum illius cives & incolæ fuerint extincti, & in varias Provincias dissipati: alii vero novam Civitatem loco prioris instauratam habitaverint.

Cap. XXXVIII. v. 1. *Dispone domui tuæ, morieris tu & non vives*: At v. 5. *Ecce ego adjiciam super dies tuos quindecim annos*: quæ de eodem Ezechia Rege dicta, aut in Scriptura antilogiam, aut in Deo mutationem arguunt. *Resp.* Ezechias juxta causarum naturalium seriem & dispositionem haud dubie moriturus erat, nisi Deus ejus lachrymis, pœnitentia & pietate commotus, ipsi vitæ inducias concessisset; itaque Propheta primum edixit quod Deus ex naturali rerum dispositione præviderat ab æterno futurum, nisi aliter statueret; quod etiam se facturum præsciverat. Hæc egregie explicat S. Augustinus Lib. 6. de Gen. ad litteram Cap. 17. *Secundum quasdam futurorum causas*, inquit *moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit quindecim annos ad vitam; id utique faciens, quod ante constitutionem mundi se facturum esse præsciebat, & in sua voluntate servabat. Non ergo id fecit, quod futurum non erat; hoc enim magis erat futurum quod se facturum præsciebat: nec tamen illi anni recte additi dicerentur nisi aliquid adderetur, quod se aliter in aliis causis habuerat. Secundum aliquas igitur causas inferiores, jam vitam finierat; secundum illas quæ sunt in præscientia & voluntate Dei, qui ex æternitate noverat quid illo tempore facturus erat, & hoc vere futurum erat, tunc erat finiturus vitam quando finivit vitam.*

Cap. LIII. v. 2. *Non est species ei* (Messiæ) *neque decor, &c.* At Psalmo XLV. v. 2. dicitur *Speciosus forma præ filiis hominum, &c.* Resp. Loquitur Propheta de Christo sputis fœdato, flagris laniato, & plagis cruentato; qualis apparuit in Passione, in qua fuit despectus: humiliatus, & revera vir dolorum: Psalmista vero eum repræsentat secundum eximias corporis & animi dotes quibus a nativitate fuit præditus, & quarum respectu speciosus erat præ filiis hominum.

Ex Jeremia. (3) (3)

§. III.

CAP. XXII. v. 30. *Hæc dicit Dominus, scribe virum istum sterilem*, quæ de Jechonia dicta sunt: At I. Paralip. 3. v. 17. septem filii ejus numerantur, inter quos Salathiel, qui in Genealogia Christi sedem habet. *Resp.* Sterilis fuit Jechonias, non defectu prolis, sed successoris in Regia dignitate & auctoritate. Unde additur: *Nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, & potestatem habeat ultra in Juda.* Tametsi enim Zorobabel ejus nepos Dux fuerit reducum in terram Juda, ejusdemque opera & auspiciis Templum fuerit instauratum: Nusquam tamen vere Regiam auctoritatem est consecutus: neque enim ille absolute, & solus populo jus dicebat, sed consortes habebat Nehemiam & alios illustrium familiarum Principes; qui omnes a Regibus Persarum pendebant. (4) (4)

Cap. XXXIV. *Oculi tui oculos Regis Babylonis videbunt, &c.* At Ezech. XII. v. 13. *Abducam Sedechiam in Babylonem, in terram Chaldæorum, & eam non videbit, ibique morietur.* Resp. Sedechias captus a Chaldæis, & ad Nabuchodonosoris præsentiam deductus, vidit equidem Regem Babylonis; at cum ad eius imperium fuisset visu privatus, in Babylonem dein captivus deportatus, eam videre non potuit. (5) (5)

Cap. XXV. v. 1. *In anno quarto Joakim filii Josiæ Regis Juda, ipse est annus primus Nabuchodonosor Regis Babylonis*, quibus significatur ipsum Nabuchodonosorem expugnasse Jerosolymam anno quarto Regni Joakim, & primo sui imperii. At Danielis Cap. I. id factum asseritur *anno tertio Regni Joakim*; ubi Daniel primum Nabucho-

donosoris annum asserit concurrere cum quarto anno Regni Joakim, non vero cum tertio, uti narrat Jeremias. *Resp.* Primum imperantis Nabuchodonosoris annum concurrisse cum exeunte tertio & ineunte quarto Regni Joakim, quamobrem Prophetæ invicem non pugnant dum quartum vel tertium memorant. Porro hic Joakim (ut diximus) putatur bis captus a Nabuchodonosore, ex eo quod *IV. Reg.* 23. colligitur illum *undecim regnaße annis:* cum autem hic scribatur tertio anno, scilicet pene completo, migrasse in Babylonem, qui secundum Jeremiam primus fuit annus Nabuchodonosoris, iterum videtur rediisse in Regnum, serviens Regi Babel tribus annis *IV. Reg.* 24. 1. At postea rebellis effectus, denuo est captus, & in itinere mortuus. Hic autem Joakim erat filius Josiæ Regis, pater Joachini, quem & Jechoniam appellant: frater autem Sedechiæ, qui & *Sellum* dicitur, sub quo Jerusalem destructa est; & frater Joachaz, quem Pharao Necao adduxit vinctum in Ægyptum. Admonet etiam S. Hieronymus, *Non putandum eße eundem in Danielis principio esse Joacim qui in Ezech. exordio Joachin scribitur: Iste enim extremam syllabam cim habet, ille* chin. Hic ergo fuit a Pharaone Necao pro fratre suo Joachaz constitutus Rex Juda.

Cap. XXXVI. v. 3. *Non erit ex Rege Joachim qui sedeat super solium David:* At IV. Reg. v. 24. *Dormivit Joachim cum patribus suis, & regnavit Joachin filius ejus pro eo.* Resp. Solium quidem paternum ascendit Joachin, at in eo sedisse non est dicendus, quippe qui fixam Sedem non habuerit, & in eo brevissimo tempore steterit, nimirum circiter tribus mensibus; dein namque abductus fuit in Babylonem cum universa familia; posteri vero illius qui Judaico populo præfuerunt, non egerunt ut Reges, sed tantum ut Principes qui Regibus Persarum tributum pendebant. (6) (6)

AD CAPUT NONUM
CONCILIATORII BIBLICI
SUPPLEMENTUM.

(1.) Ecclesiasticus in Prologo sui Libri ait anno trigesimo octavo temporibus Ptolomæi Evergetis a se Librum esse adinventum. Quis autem ignoret Evergetem solis viginti sex annis regnavisse?

Resp. Nequaquam eo in loco a Sacro Auctore de annis Regni Evergetis fieri mentionem, si de Evergete I. sit sermo. Hac de re ad pag. 507. in Nota primi Disquisitionum Biblicarum Voluminis disputatum est, atque in Tabulis Chronologicis firmior proponetur sententia.

Capite 5. Ecclesiastici ℣. 5. = de propitiato peccato noli esse sine metu = Ezechielis autem Cap. 18. ℣. 21. certa promittitur peccatorum indulgentia, quotiescumque peccator ingemuerit, atque ab iniquitate recesserit.

Resp. Promitti equidem veniam si peccator corde conteratur, si serio doleat, suasque detestetur iniquitates, verumque in mente propositum custodiendi mandata Dei retineat, aliaque in lege Christi adimpleverit, quæ necessaria sunt ex Servatoris institutione. Quis autem de necessariis ex parte sui dispositionibus præsumere audeat? Spiritus Sancti oraculum est, quod homo nescit an odio, vel amore sit dignus; in spe igitur, quæ cum timore coniungitur, vivamus oportet, non in damnabili eorum præsumptione, qui in Dei gratia se esse certo confidunt.

(2) Cap. 8. ℣. 13. = Ne incendas carbones peccatorum arguens eos = Oppositum habetur Matthæi 18. ℣. 15. in quo jubemur fratres peccantes corripere; & 11. ad Timot. Cap. 4. ℣. 2. docet Apostolus arguendum, & increpandum esse peccatorem.

Resp. Nullam oppositionem inter hæc divinæ scripturæ oracula adinveniri, quin potius ingentem inter eadem consensum haberi litera ipsa non obscure demonstrat. Quid enim ait Ecclesiasticus nisi ita cum charitate, & humanitate esse arguendos peccatores, ut nullo modo ad iracundiam per correctionem provocentur. Dum arguis, inquit ille, cave ne incendas carbones, iracundiæ scilicet, & indignationis: idipsum docent Christus, & Apostolus locis laudatis.

Cap. 12. ℣. 4. legimus = Da (eleemosynam) misericordi, & ne suscipias peccatorem. Contrarium docuit Christus Matthæi V. ℣. 44 jubens nos benefacere his, qui nos persequuntur, ut simus filii Patris Cœlestis, qui solem suum oriri facit super justos, & injustos.

Resp. A Sapiente eos tantummodo excludi peccatores, qui in sua pravitate, & nequitia foventur, dum eleemosynæ beneficiis adjuvantur. Hi siquidem relinquendi sunt, nisi urgente aliqua necessitate comprimantur, ut in sudore vultus sui vescantur pane suo, nequiores enim sæpe fiunt in otio, in detractionibus marcescunt ut plurimum quoties nimium opitulantes sibi adinvenerint. S. Augustinus Lib. 3. de doctrina Christ. Cap. 16. in sensu figurato hanc Ecclesiastici auctoritatem esse intelligendam advertit cum per eamdem beneficentiæ virtus perstringi videatur, unde pro *peccatore*, *peccatum* esse intelligendum existimat; S. Thomas tandem peccatorem sub duplici aspectu considerari posse notat, & ut peccator nimirum est, & ut homo; non esse suscipiendum ut peccator est ab Ecclesiastico nos commoneri opinatur, esse tamen eidem,

eidem, ut homo eſt, benefaciendum inſinuat, cum id Eccleſiaſticus non prohibeat.

Cap. 13. = Noli eſſe humilis in ſapientia tua, ne humiliatus in ſtultitiam ſeducaris = Oppoſitum edoceri videmur a Chriſto Jeſu Matthæi 11. ℣. 29 = diſcite a me quia mitis ſum, & humilis corde =.

Reſp. In hoc Eccleſiaſtici loco minime ſermonem inſtitui de humilitatis virtute, ſed de animi abjectione, & puſillanimitate, qua male nonnulli, ut potentioribus adulentur, veritatem, quam certo ſapiunt, diſſimulant, atque fallaci eorum ſubſcribunt ſententiæ, hanc humilitatem condemnat Eccleſiaſticus, minime vero Evangelicam illam virtutem, qua homo a ſe animi elationem, atque ſuperbiam excludit, quæque multoties in Scripturis Sanctis commendatur, cum per ipſam homines Deo chari, & amabiles reddantur.

In Iſaiæ Libro ſi quæ videantur alicujus conſiderationis dignæ inter ſacros textus oppoſitiones, cum ab Auctore noſtro ſatis enucleatæ ſint, ad Jeremiæ Librum perſcrutandum gradum facimus.

Ex Jeremiæ Libro Supplementum.

(3) JEremiæ Cap. 5. ℣. 1. = Circuite vias Jeruſalem, legimus, & aſpicite, & conſiderate, & quærite in plateis ejus an inveniatis virum facientem judicium, & quærentem fidem; & propitius ero ei =. Compertum autem eſt tunc temporis ibi Jeremiam, & Baruch, & Joſiam extitiſſe, alioſque fideles permultos.

Reſp. 1. Paucitatem bonorum hyperbolice hoc in loco fuiſſe indicatam, ut Eſtius exponit. Alii vero opinantur hoc in loco Jeremiam cum Rege Conſiliariis, Pſeudoprophetis, impiis Sacerdotibus, & ſcelerato populo fuiſſe congreſſum; unde cum ab ipſis Deum jam non arcano judicio, ſed & aperta ſententia fideles ſuos ſeparaviſſet merito S. Propheta, qui ad populi corpus loquebatur, ſepoſitis fidelibus, ne unum inter ipſos eſſe dicit, qui fidem quærat, & judicium.

Cap. 7. ℣. 16. = Tu noli orare pro populo hoc, & non obſiſtas mihi, quia non exaudiam te = Quonam modo conciliari hæc poſſunt cum his Domini verbis Ezechielis 22. ℣. 30. ita conceptis = Quæſivi de eis virum qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam, & non inveni =?

Reſp. A Domino prohibitum eſſe Jeremiam ne preces pro populo effunderet, quia aliquos de populo ipſo, qui obiurgabatur, ad pœnitentiam converti, & orationem pro reliquis effundere Deus exoptabat, ut ſuarum comminationum fructum aliquem ſibi colligeret. Omnes tamen, qui redarguebantur pertinacia damnabili in ſua perſeverantes iniquitate, terram eorum tandem diſſipari neceſſe fuit, ita Ezechielis textum explicatum invenimus apud Criticos ſacros.

Cap. 10. ℣. 23 = Non eſt hominis via ejus; nec viri eſt ut ambulet, & dirigat greſſus ſuos = Opponitur hæc ſententia illi Eccleſiaſtici Canoni Cap. 15. ℣ 14. expreſſo = Deus reliquit hominem in manu conſilii ſui = ℣. 18. = Ante hominem vita, & mors, bonum, & malum, quod placuerit ei dabitur illi. =

Reſp. Ex Tirino indicari hoc loco ab Jeremia in hominis poteſtate non eſſe, ut qua cuique libet via perducatur, a Dei quippe providentia non ſolum naturalium cauſarum operationes, ſed earum etiam, quæ liberæ ſunt, ita diſponuntur, & ordinantur, ut ad ſtatos fines, incolume tamen hominum libertate permanente, reducantur. In hominis ergo poteſtate non eſt Providentiæ ordinem invertere, & perturbare; ſed bonum, malumve operari in humana voluntate repoſitum eſt, quod Eccleſiaſticus ſignificavit.

Cap. 27. ℣. 7. Omnes gentes ſervituras Nabuchodonoſori, & filio ejus, & filio filii ejus prædixit Jeremias. Conſtat nihilominus unicum fuiſſe Nabuchodonoſoris ſucceſſorem in Regno nempe ejus filium Balthaſſarem, in quo deſiit Chaldæorum Monarchia, nullumque poſt ſe filium reliquit. (4)

Reſp. Satis incertam eſſe Succeſſionem Regum Babylonis poſt Nabuchodonoſorem; de qua variæ conſpiciantur Scriptorum opiniones ad pag. 466. 1. Voluminis Diſquiſit. Biblic. Nos autem & ſi eos tantummodo admiſerimus, de quibus expreſſa in ſacris literis habetur commemoratio, non proinde oppoſitionem aliquam hiſtoricæ veritati in Jeremiæ textu poſſumus intueri. Illa ſiquidem oracula protulit S. Propheta ad initium Regni Joachim filii Joſiæ ut patet ex Capitis 27. initio; in principio autem Regni Joachim regnabat Nabuchodonoſor Senior, alio nomine Nabopolaſſarus nuncupatus; eidem poſtea ſucceſſit Nabuchodonoſor ejus filius quo deficiente regnavit Evilmerodach ejus ſucceſſor, & filius, quem eumdem eſſe cum Balthaſſare quamplures Chronologorum tuentur, nec immerito, eo quod eiſdem nonnulla Sacræ Scripturæ teſtimonia favere videantur. Hac de re fuſe agunt Ricciolius Lib. 5. Chronol. Cap. 6. num. 4. Petavius *de temporum doctrina* Lib. 9. Cap. 67. Si autem inter Balthaſſarem, & Nabuchodonoſorem Magnum alios interceſſiſſe Reges velimus, tunc facilius Jeremiæ oraculum cum hiſtorica veritate conciliatur.

Cap. 34. ℣. 4. Quomodo Sedeciæ prædictum eſt quod in pace moreretur, ſi captivus in Babylone, effoſſis oculis, orbatus filiis ceſſit fatis? (5)

Reſp. Ex Mariana, Munſtero, Grotio, & Piſcatore, prædictam ei Regi mortem naturalem fuiſſe, non violentam, non ex vi bellica, quidquid ſit de cæteris ærumnis, quibus in ſuorum ſcelerum pœnam ſubiectus eſt.

Cap. 51. ℣. 59. legimus Saraiam cum Sedecia Rege Babylonem perrexiſſe anno quarto Regni ejuſdem Sedeciæ. Compertum eſt autem ex Libro 4. Regum Cap. 25. ℣. 2. Sedeciam nonniſi anno undecimo Regni ſui in Babylonem fuiſſe translatum. (6)

Reſp.

donosoris annum afferit concurrere cum quarto anno Regni Joakim, non vero cum tertio, uti narrat Jeremias. *Resp.* Primum imperantis Nabuchodonosoris annum concurrisse cum exeunte tertio & ineunte quarto Regni Joakim, quamobrem Prophetæ invicem non pugnant dum quartum vel tertium memorant. Porro hic Joakim (ut diximus) putatur bis captus a Nabuchodonosore, ex eo quod *IV. Reg.* 23. colligitur illum *undecim regnaße annis:* cum autem hic scribatur tertio anno, scilicet pene completo, migrasse in Babylonem, qui secundum Jeremiam primus fuit annus Nabuchodonosoris, iterum videtur rediisse in Regnum, serviens Regi Babel tribus annis *IV. Reg.* 24. 1. At postea rebellis effectus, denuo est captus, & in itinere mortuus. Hic autem Joakim erat filius Josiæ Regis, pater Joachini, quem & Jechoniam appellant: frater autem Sedechiæ, qui & *Sellum* dicitur, sub quo Jerusalem destructa est; & frater Joachaz, quem Pharao Necao adduxit vinctum in Ægyptum. Admonet etiam S. Hieronymus, *Non putandum eße eundem in Danielis principio esse Joacim qui in Ezech. exordio Joachin scribitur: Iste enim extremam syllabam* cim *habet, ille* chin. Hic ergo fuit a Pharaone Necao pro fratre suo Joachaz constitutus Rex Juda.

Cap. XXXVI. v. 3. *Non erit ex Rege Joachim qui sedeat super solium David:* At IV. Reg. v. 24. *Dormivit Joachim cum patribus suis, & regnavit Joachin filius ejus pro eo.* Resp. Solium quidem paternum ascendit Joachin, at in eo sedisse non est dicendus, quippe qui fixam Sedem non habuerit, & in eo brevissimo tempore steterit, nimirum circiter tribus mensibus; dein namque abductus fuit in Babylonem cum universa familia; posteri vero illius qui Judaico populo præfuerunt, non egerunt ut Reges, sed tantum ut Principes qui Regibus Persarum tributum pendebant. (6) (6)

AD CAPUT NONUM

CONCILIATORII BIBLICI

SUPPLEMENTUM.

(1.) Ecclesiasticus in Prologo sui Libri ait anno trigesimo octavo temporibus Ptolomæi Evergetis a se Librum esse adinventum. Quis autem ignoret Evergetem solis viginti sex annis regnavisse?

Resp. Nequaquam eo in loco a Sacro Auctore de annis Regni Evergetis fieri mentionem, si de Evergete I. sit sermo. Hac de re ad pag. 507. in Nota primi Disquisitionum Biblicarum Voluminis disputatum est, atque in Tabulis Chronologicis firmior proponetur sententia.

Capite 5. Ecclesiastici ℣. 5. = de propitiato peccato noli esse sine metu = Ezechielis autem Cap. 18. ℣. 21. certa promittitur peccatorum indulgentia, quotiescumque peccator ingemuerit, atque ab iniquitate recesserit.

Resp. Promitti equidem veniam si peccator corde conteratur, si serio doleat, suasque detestetur iniquitates, verumque in mente propositum custodiendi mandata Dei retineat, aliaque in lege Christi adimpleverit, quæ necessaria sunt ex Servatoris institutione. Quis autem de necessariis ex parte sui dispositionibus præsumere audeat? Spiritus Sancti oraculum est, quod homo nescit an odio, vel amore sit dignus; in spe igitur, quæ cum timore coniungitur, vivamus oportet, non in damnabili eorum præsumptione, qui in Dei gratia se esse certo confidunt.

(2) Cap. 8. ℣. 13. = Ne incendas carbones peccatorum arguens eos = Oppositum habetur Matthæi 18. ℣. 15. in quo jubemur fratres peccantes corripere; & 11. ad Timot. Cap. 4. ℣. 2. docet Apostolus arguendum, & increpandum esse peccatorem.

Resp. Nullam oppositionem inter hæc divinæ scripturæ oracula adinveniri, quin potius ingentem inter eadem consensum haberi litera ipsa non obscure demonstrat. Quid enim ait Ecclesiasticus nisi ita cum charitate, & humanitate esse arguendos peccatores, ut nullo modo ad iracundiam per correctionem provocentur. Dum arguis, inquit ille, cave ne incendas carbones, iracundiæ scilicet, & indignationis: idipsum docent Christus, & Apostolus locis laudatis.

Cap. 12. ℣. 4. legimus = Da (eleemosynam) misericordi, & ne suscipias peccatorem. Contrarium docuit Christus Matthæi V. ℣. 44 jubens nos benefacere his, qui nos persequuntur, ut simus filii Patris Cœlestis, qui solem suum oriri facit super justos, & injustos.

Resp. A Sapiente eos tantummodo excludi peccatores, qui in sua pravitate, & nequitia foventur, dum eleemosynæ beneficiis adjuvantur. Hi siquidem relinquendi sunt, nisi urgente aliquâ necessitate comprimantur, ut in sudore vultus sui vescantur pane suo, nequiores enim sæpe fiunt in otio, in detractionibus marcescunt ut plurimum quoties nimium opitulantes sibi adinvenerint. S. Augustinus Lib. 3. de doctrina Christ. Cap. 16. in sensu figurato hanc Ecclesiastici auctoritatem esse intelligendam advertit cum per eamdem beneficentiæ virtus perstringi videatur, unde pro *peccatore*, *peccatum* esse intelligendum existimat; S. Thomas tandem peccatorem sub duplici aspectu considerari posse notat, & ut peccator nimirum est, & ut homo; non esse suscipiendum ut peccator est ab Ecclesiastico nos commoneri opinatur, esse tamen eidem,

eidem, ut homo eft, benefaciendum infinuat, cum id Ecclefiafticus non prohibeat.

Cap. 13. = Noli effe humilis in fapientia tua, ne humiliatus in ftultitiam seducaris = Oppofitum edoceri videmur a Chrifto Jefu Matthæi 11. ℣. 29 = difcite a me quia mitis fum, & humilis corde =.

Refp. In hoc Ecclefiaftici loco minime fermonem inftitui de humilitatis virtute, fed de animi abiectione, & pufillanimitate, qua male nonnulli, ut potentioribus adulentur, veritatem, quam certo fapiunt, diffimulant, atque fallaci eorum fubfcribunt fententiæ, hanc humilitatem condemnat Ecclefiafticus, minime vero Evangelicam illam virtutem, qua homo a fe animi elationem, atque fuperbiam excludit, quæque multoties in Scripturis Sanctis commendatur, cum per ipfam homines Deo chari, & amabiles reddantur.

In Ifaiæ Libro fi quæ videantur alicujus confiderationis dignæ inter facros textus oppofitiones, cum ab Auctore noftro fatis enucleatæ fint, ad Jeremiæ Librum perfcrutandum gradum facimus.

Ex Jeremiæ Libro Supplementum.

(3) Jeremiæ Cap. 5. ℣. 1. = Circuite vias Jerufalem, legimus, & afpicite, & confiderate, & quærite in plateis ejus an inveniatis virum facientem judicium, & quærentem fidem; & propitius ero ei =. Compertum autem eft tunc temporis ibi Jeremiam, & Baruch, & Jofiam extitiffe, aliofque fideles permultos.

Refp. 1. Paucitatem bonorum hyperbolice hoc in loco fuiffe indicatam, ut Eftius exponit. Alii vero opinantur hoc in loco Jeremiam cum Rege Confiliariis, Pfeudoprophetis, impiis Sacerdotibus, & fcelerato populo fuiffe congreffum; unde cum ab ipfis Deum jam non arcano judicio, fed & aperta fententia fideles fuos feparaviffet merito S. Propheta, qui ad populi corpus loquebatur, fepofitis fidelibus, ne unum inter ipfos effe dicit, qui fidem quærat, & judicium.

Cap. 7. ℣. 16. = Tu noli orare pro populo hoc, & non obfiftas mihi, quia non exaudiam te = Quonam modo conciliari hæc poffunt cum his Domini verbis Ezechielis 22. ℣. 30. ita conceptis = Quæfivi de eis virum qui interponeret fepem, & ftaret oppofitus contra me pro terra, ne diffiparem eam, & non inveni =?

Refp. A Domino prohibitum effe Jeremiam ne preces pro populo effunderet, quia aliquos de populo ipfo, qui obiurgabatur, ad pœnitentiam converti, & orationem pro reliquis effundere Deus exoptabat, ut fuarum comminationum fructum aliquem fibi colligeret. Omnes tamen, qui redarguebantur pertinacia damnabili in fua perfeverantes iniquitate, terram eorum tandem diffipari neceffe fuit, ita Ezechielis textum explicatum invenimus apud Criticos facros.

Cap. 10. ℣. 23 = Non eft hominis via ejus; nec viri eft ut ambulet, & dirigat greffus fuos = Opponitur hæc fententia illi Ecclefiaftici Canoni Cap. 15. ℣ 14. expreffo = Deus reliquit hominem in manu confilii fui = ℣. 18. = Ante hominem vita, & mors, bonum, & malum, quod placuerit ei dabitur illi. =

Refp. Ex Tirino indicari hoc loco ab Jeremia in hominis poteftate non effe, ut qua cuique libet via perducatur, a Dei quippe providentia non folum naturalium caufarum operationes, fed earum etiam, quæ liberæ funt, ita difponuntur, & ordinantur, ut ad ftatos fines, incolume tamen hominum libertate permanente, reducantur. In hominis ergo poteftate non eft Providentiæ ordinem invertere, & perturbare; fed bonum, malumve operari in humana voluntate repofitum eft, quod Ecclefiafticus fignificavit.

Cap. 27. ℣. 7. Omnes gentes ferrituras Nabuchodonofori, & filio ejus, & filio filii ejus prædixit Jeremias. Conftat nihilominus unicum fuiffe Nabuchodonoforis fucceflorem in Regno nempe ejus filium Balthaffarem, in quo defiit Chaldæorum Monarchia, nullumque poft fe filium reliquit. (4)

Refp. Satis incertam effe Succeffionem Regum Babylonis poft Nabuchodonoforem; de qua variæ confpiciantur Scriptorum opiniones ad pag. 466. 1. Voluminis Difquifit. Biblic. Nos autem & fi eos tantummodo admiferimus, de quibus expreffa in facris literis habetur commemoratio, non proinde oppofitionem aliquam hiftoricæ veritati in Jeremiæ textu poffumus intueri. Illa fiquidem oracula protulit S. Propheta ad initium Regni Joachim filii Jofiæ ut patet ex Capitis 27. initio; in principio autem Regni Joachim regnabat Nabuchodonofor Senior, alio nomine Nabopolaffarus nuncupatus; eidem poftea fucceffit Nabuchodonofor ejus filius quo deficiente regnavit Evilmerodach ejus fucceffor, & filius, quem eumdem effe cum Balthaffare quamplures Chronologorum tuentur, nec immerito, eo quod eifdem nonnulla Sacræ Scripturæ teftimonia favere videantur. Hac de re fufe agunt Ricciolius Lib. 5. Chronol. Cap. 6. num. 4. Petavius *de temporum doctrina* Lib. 9. Cap. 67. Si autem inter Balthaffarem, & Nabuchodonoforem Magnum alios interceffiffe Reges velimus, tunc facilius Jeremiæ oraculum cum hiftorica veritate conciliatur.

Cap. 34. ℣. 4. Quomodo Sedeciæ prædictum eft quod in pace moreretur, fi captivus in Babylone, effoffis oculis, orbatus filiis ceffit fatis? (5)

Refp. Ex Mariana, Munftero, Grotio, & Pifcatore, prædictam ei Regi mortem naturalem fuiffe, non violentam, non ex vi bellica, quidquid fit de cæteris ærumnis, quibus in fuorum fcelerum pœnam fubiectus eft.

Cap. 51. ℣. 59. legimus Sarajam cum Sedecia Rege Babylonem perrexiffe anno quarto Regni ejufdem Sedeciæ. Compertum eft autem ex Libro 4. Regum Cap. 25. ℣. 2. Sedeciam nonnifi anno undecimo Regni fui in Babylonem fuiffe tranflatum. (6)

Refp.

Resp. Sarajam simul cum Rege Sedecia perrexisse Babylonem, ut Nabuchodonosorem inviseret, atque offensas a Babyloniis conceptas ob Sedeciæ defectionem omnino tolleret. Ita hunc textum Doctores Catholici exponunt, & legunt Syriaca, Pagninus, Montanus, Castalio, Munsterus, Tigurina, & Anglicana. Nec absurdum est, quod Sedecias Babylonem perrexerit, quidquid Calvinus, aliique nonnulli ex Novatoribus reponant, contendentes particulam את *eth* hoc in loco vim habere præpositionis *a*.

Cap. 52. ℣. 12. Nabuzardam Princeps exercitus Jerusalem venisse perhibetur die decima mensis quinti. Libro autem Regum 4. ℣. 8. Capitis ultimi die septima idem Princeps Jerusalem adventasse refertur.

Resp. Cum Buxtorfio Nabuzardam Reblatà, ubi cum Nabuchodonosore erat, discessisse die septima mensis, atque Jerosolymam die decima pervenisse. Nulla propterea necessitate compellimur erratum astruere ex veteribus Numerorum notis, vel in isto Jeremiæ textu, vel in illo Libri 4. Regum, quemadmodum Grotius, & Auctor Anglicanarum Annotationum existimarunt.

℣. 28. Ejusdem Capitis Jeremiæ tria Judæorum millia a Nabuchodonosore translata referuntur. In Cap. autem 24. ℣. 14. Libri 4. Regum plusquam decem Judæorum millia asportata narrantur.

Resp. Ex Estio, & Cornelio a Lapide tria millia ex Tribu Juda fuisse, reliqua septem millia ex Tribu Beniamin, aliisque Tribubus. Hujuscemodi responsionem non obscure indicare videtur locus Regum laudatus, & ℣. 16. illius Capitis; in quo septem adductorum millia recensentur, postquam decem millia numerata erant, a quibus tria millia forsitan ex Tribu Juda subducta sunt. Aliæ pariter aliis temporibus sub Nabuchodonosore factæ sunt Israelitarum translationes, quæ in prædicto Regum Libro designantur.

Cap. 4. Threnorum Jeremiæ ℣. 22. Non ultra deportandos esse Judæos vaticinabatur Jeremias. Post Christum nihilominus Judæi omnes dispersi sunt quemadmodum prædixit Christus Matthæi 23. ℣. 32.

Resp. Jeremiæ vaticinium ad Judæos illius ætatis, & sæculi pertinuisse. Post Christum autem aliud erat sæculum, alia Judæa, inquit Tirinus; vel ut alii exponunt sub Tito non deportatio fuit Judæorum, sed excidium totale, atque dispersio illius gentis, quæ in terram suam sub Principibus, & Ducibus suis, nequaquam ultra requiescet.

Cap. 6. Baruchi ℣. 2. Judæi permansuri dicuntur Babylone per septem generationes. Capite autem 25. Jeremiæ ℣. 11. anni 70. Captivitati Judæorum decernuntur.

Resp. satis a nobis disputatum esse de vario annorum numero, qui in singulis continebatur generationibus, ad pag. 517. Voluminis 1. *Disquisit. Biblic.* jam dicta proinde non replicabimus. Si itaque decem anni singulis generationibus designentur, earum initium ab anno 4. Joakimi Regis Juda desumendum est, si de Judæorum Captivitate loquebatur Baruch, ab eo enim anno ad primum annum Cyri, quo Captivitas Judæorum soluta est, anni 70. intercesserunt juxta Prideauxium Lib. 1. part. 1. Historiæ Judaici populi.

Si autem septem istæ generationes de annis desolationis Civitatis, & Templi intelligantur, earum initium ab anno 11. Sedeciæ auspicandum videtur. Diversimode a Villalpando apud Cornelium a Lapide generationes istæ explicantur. W.

CAPUT X.

Ex Libris Ezechielis & Danielis.

Ex Ezechiele.

§. I.

CAP. I. v. 8. De Mysticis animalibus dicitur. *Non revertebantur cum ambularent*: At v. 14. *Ibant & revertebantur in similitudinem fulguris*. Responsi. Primus textus significat ea animalia non deflexisse a recta via, nec fuisse reversa priusquam designatum sui cursus scopum tetigissent: at ubi illuc pervenere, recta via & pari velocitate reversa sunt; ut sive eundo, sive redeundo exactissime Deo
(1) parerent. (1)

Cap. XI. v. 13. Vaticinatur Ezechiel ad viros qui erant Jerosolymis: At ipse Jerosolymis non stetit. *Resp.* Cum in extasi vaticinaretur Ezechiel, ac sua oracula ad viros Jerosolymis consistentes dirigeret; sicut illos sibi videbatur habere præsentes; sic etiam eis verba fecit quæ dein mandavit scriptis ut ad eorum notitiam venirent; *Accedit* quod non sit insolitum Prophetis verba ad absentes facere, quæ per nuntios evulgarentur ad quos spectabant. Sic Nationibus remotissimis multa denuntiarunt Prophetæ, quæ demum vulgante fama eis innotuerunt.

Cap. XX. v. 11. *Dedi eis præcepta mea, & judicia mea ostendi eis, quæ faciens homo vivet in eis:* At v. 27. *Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & judicia in quibus non vivent*. Resp. in priori textu admonemur quantum divinorum Mandatorum observantia conferat ad vitam æternam promerendam, ut Legisperito inquirenti, *Quid faciendo vitam æternam possidebo?* merito dixerit Salvator, *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*: In posteriori vero significatur ejus divinæ Legis transgressionem esse inobservantibus summe noxiam, & eis mortem

tem æternam inferre. Quamobrem prævaricatores illos arguit Deus, quod sua pravitate fecerint, ut Lex quæ certa est & secura ad vitam æternam via, esset illius temeratoribus in perniciem & ruinam. (2) (2)

Cap. XXX. v. 14. *Faciam judicia in Alexandria*: At Alexandria extructa fuit ab Alexandro ducentis post Ezechielem annis, eam ergo subvertere non potuit Nabuchodonosor Rex Babylonis de quo ibi fit sermo. *Resp.* Hanc Civitatem quæ Hebraice dicebatur *No*, & quæ teste Nahum cap. III. v. 8. amplitudine æmulabatur Niniven, complectebaturque suo ambitu viginti leucas, ut refert Diodorus Siculus [a] per anticipationem dicta est Alexandria, quoniam a Nabuchodonosore vastata, dein ab Alexandro Magno instaurata fuit, & ab ejus nomine dicta Alexandria. (3) (3)

[a] Lib. 30. Cap. 7.

Ex Daniele.

(4) §. II. (4)

CAP. I. v. 21. *Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri Regis;* quibus significari videtur eum illo anno obiisse: At cap. X. v. 1. *Anno tertio Cyri Regis Persarum verbum revelatum est Danieli, &c.* Resp. In priori textu non excluduntur anni posteriores duo quibus Daniel cum Cyro vixit; sed cum paulo antea mentio facta esset initii captivitatis Babylonicæ, qua ipse Daniel cum aliis e nobilioribus Judæis fuerat in Chaldæam deportatus, significatur Deum vitam Danieli prorogasse usque ad illius captivitatis solutionem, quæ cœpit fieri anno primo Cyri regnantis; tametsi Daniel jam grandævus & senio confectus relicta Aula Regia in qua plurimum valebat, vitam privatam & quietam ad duos annos deinde egerit, atque in Judæam fuerit reversus, si qua Hebræorum traditioni fides.

Cap. II. v. 1. *In anno secundo, Nabuchodonosor vidit somnium, &c.* At Cap. I. v. 5. Daniel enutritus est cum sociis vescens cibo regio tribus annis priusquam appareret coram Rege. Respondeo somnium istud contigisse anno secundo non quidem *Regni* quo solis Babyloniis & Chaldæis Nabuchod. imperabat; sed *Monarchiæ* qua devicta Ægypto aliisque regnis adjacentibus expugnatis, atque Asia subjugata, totius pene Orientis imperium obtinuit; ita tradunt Josephus lib. X. Antiq. cap. XI. & ex eo S. Hieronymus, Liranus, & alii bene multi. Unde consequens est ista evenisse anno post expugnationem Jerosolymæ septimo.

Ibidem v. 3. In interpretatione somnii & stupendæ statuæ, quatuor tantum describuntur futuræ Monarchiæ, cum tamen longe plures fuerint. *Respondeo* hic dumtaxat repræsentari eas Monarchias a quibus Judæi erant vexandi, videlicet imperia Babyloniorum, Persarum, Medorum, & Romanorum, quorum regna tunc temporis jam florere cœperant. Regnante enim apud Hebræos Ezechia, regnabat in Babylone Merodach Baladam, ut est Esa. XXXVIII. apud Macedonas vero Perdiccas, Rex quartus; apud Romanos Romulus, Rex primus; apud Medos Medidus, Rex tertius. Quod autem regnum Babylonicum aureo capiti comparetur, non videtur tantum esse causa quod longior fuerit Monarchia, aut ditior, aut latior, sed fortasse ob hoc quod ipsi Victori, domitis vicinis & rebellibus, majori pace regnare contigerit quam Cyro, Alexandro vel Julio, primis cæterarum Monarchiarum assertoribus. Nam Nabuchodonosor invictissimus ultra quadragesimum annum regnavit, & senex quietum regnum filio Evilmerodach reliquit uti promissionem habuit per Jeremiam, Cap. XXVII. Hinc apud Ezechielem Cap. XVII. est *aquila grandis:* apud Esaiam *lucifer filius auroræ.* Josephus Antiq. lib. X. ait Dioclem, Philostratum, Berosum & alios exteros Scriptores honestam illius facere mentionem. Eusebius quoque Megasthenem citat, qui illum Hercule robustiorem fuisse, universamque Lybiam & cæteram Asiam usque ad Armenios domuisse dicit. Orosius vero testatur Hispanos suos Iberos ad illum pro pace legatos misisse. Hinc patet quantæ potentiæ Rex fuerit.

Ibidem v. 46. *Tunc Rex Nubuchodonosor cecidit in faciem suam & Danielem adoravit, & hostias & incensum præcepit ut sacrificarent ei:* At Deuter. VI. v. 13. & alibi sæpe: *Dominum Deum adorabis, &c.* Responsio verosimilior, Nabuchodonosorem Ethnico more ratum Danielem esse numen aliquod divinum, cultum ei voluisse exhibere, maxime cum Chaldæos sapientes, (a quibus & somnium & illius interpretationem sciscitatus fuerat) audisset respondentes, *Sermo quem tu quæris Rex, gravis est: nec reperietur quisquam qui indicet illum in conspectu Regis exceptis Diis.* At Nabuchodonosor a Daniele admonitus, & melius informatus, propositum mutavit, & Deum verum adoravit. Cujus quidem conjecturæ argumentum est I. ipsa Danielis pietas antea perspecta; qui enim regiis cibariis vesci noluit, ne quid in Mosaicam Legem peccaret, quomodo divinos honores sibi deferri pateretur? II. Ipsa Nabuchodonosoris statim prolata Dei veri confessio; ait enim illico Danieli: *vere Deus vester Deus Deorum est &c.* (5) (5)

AD

AD CAPUT DECIMUM
CONCILIATORII BIBLICI
SUPPLEMENTUM.

(1) CAP. 4. Ezechielis VV. 4. 5. & 6. Portare jubetur a Domino S. hic Propheta per dies 390. iniquitatem domus Israel; per dies 40. iniquitates domus Juda, datis Ezechieli pro singulis annis singulis diebus. Quid autem sibi vult hæc temporum constitutio, quæ nullis prorsus temporibus congruere adinvenitur?

Resp. Hujuscemodi vaticinium diu Interpretum ingenia torsisse, variasque in tricas adeo conjecisse, ut vix ab eisdem sese expedire potuerint. Nobis in singulis exponendis, rejiciendisque hypothesibus tempus insumere datum non est. Dicimus itaque breviter ex Criticis sacris per 390. dies significatam esse obsidionem Jerusalem per Chaldæos, quæ incœpit anno nono Sedeciæ die 10. Mensis decimi; Capta est autem anno undecimo die nono mensis quarti, a quo nihilominus tempore subtrahendi sunt menses quatuor, quibus Chaldæi relicta Jerusalem occurrerunt Pharaoni. Dies autem 40. quibus urbs excisa est, atque vastata colliguntur ex Lib. 4. Regum Cap. 25. VV. 3. & 8. ubi legimus die nona mensis quarti urbem esse captam, & die 10. mensis quinti incensum esse templum; aliis autem decem diebus victores Chaldæi everterunt mœnia Civitatis, & domos; unde quadraginta dies Ezechielis colliguntur. Dies autem Ezechieli præfixos ad decumbendum, qui totidem annos significant, a nonnullis intelliguntur de annis, quibus in captivitate gemere debebant Judæi, sicque diversam eorumdem annorum Epocham instituere compelluntur, ut tempus captivitatis cum illis respondere demonstretur. Probabilius autem ab aliis Scriptoribus anni isti 390. pro tempore iniquitatis Judæorum usurpantur, eos vel ab anno 27. Salomonis, quo in idololatriam lapsus est, incipientibus, vel a bipartita Monarchia per Roboamum, & Jeroboamum iisque finem imponentibus in excidio Urbis, & Templi, vel in captivitate Joacim, & Jechoniæ, quæ fuit excidii generalis principium. Ita ferme Cornelius a Lapide, Pineda, Pradus, Tirinus, Sanctius & Polanus apud Criticos Sacros, in Synopsi.

(2) Cap. 29. V. 9. = Faciam terram Ægypti desertam quadraginta annis = Computus iste annorum minime posse adinveniri videtur, cum neque in scriptura, neque in Josepho, nec in aliis historicis quidpiam de annis istis habeamus.

Resp. Hujuscemodi annos juxta Prideauxium, Ussrium, Cornelium, aliosve Chronologos ab anno 35. Regni Nabuchodonosoris Magni esse inchoandos, dum Monarcha iste Ægyptum devastavit, sibique subjugavit; Alii autem quadraginta annos vastitatis in Regno Ægypti inchoare malunt ab anno nono, vel decimo ante occupationem ipsius Ægypti per Nabuchodonosorem, dum scilicet intestinum bellum inter Chophrahum, & Amasim exortum est.

Cap. 39. V. 28. legimus, Deum promisisse a se quempiam non iri relictum ex Judæis inter gentes, apud quas dispersi erant. Constat tamen ex Lib. Esther Cap. 3. plures eorum in Chaldæa remansisse; idipsum ex Cap. 9. ejusdem Libri demonstratur. (3)

Resp. Hoc Ezechielis vaticinium a pluribus sensu spiritali esse intellectum; adeo ut de ultima Judæorum reductione ad Christi Ecclesiam post Antichristi mortem facienda Ezechielem prophetasse supponant, quod non obscure ex V. immediate sequenti videtur inferri. Si autem in sensu literali intelligatur, respondebimus Judæos inter gentes, in quas dispersi erant, sponte remansisse, non ex Dei punientis decreto, transactis enim septuaginta Captivitatis annis, qui ab Jeremia prædicti erant, Captivitas soluta est, & unicuique Judæorum ad Patrium solum revertendi potestas. Si qua autem in Libro Ezechielis circa structuram Templi mensurarum varietas adinvenitur, nec mensuris in Libris Regum designatis cohærere videntur; nullam ex his antilogiam in Scripturis Sanctis auspicetur, cum inter easdem eximium consensum intercedere peritiores Commentatores ostenderint.

Cap. 44. V. 2. Legimus = Porta hæc clausa erit Principi = V. autem 3. ab opposito scriptum est = Princeps ipse sedebit in ea, & per viam ejus ingredietur. =

Resp. Participium *clausa* hoc in loco sumendum esse pro *reservata*, vel *custodita*, adeo ut sit sensus = Porta hæc reservata erit Principi, cum nullus præter ipsum per eam sit transiturus.

Cap. 84. Nonnullæ in terræ partitione mutationes factæ leguntur, varium etenim situm hoc in loco Tribui Judæ, ac Beniamin designatum intuemur ab eo, quem apud Josue Cap. 18. præscriptum legimus. Hæc tamen nullum prorsus negotium nobis facessunt, cum plurima novo quodam ordine, novaque dispositione circa Templum, sacrificia, sortes Levitarum, & Sacerdotum post reditum e Captivitate sancita, atque constituta reperiantur.

Ex Danielis Libro Supplementum.

CAP. 1. Danielis V. 1. Dicitur Joacim traditus anno 3. Regni sui in manu Nabuchodonosoris. Constat autem ex Lib. 4. Regum Cap. 23. V. 36. Joacim annis undecim regnavisse. (4)

Resp. 1. Duplicem fuisse Captivitatem Joacimi, primam anno Regni ejus tertio, quando a Nabuchodonosore victus est, &

e folio

e solio dejectus, vinctusque catenis perducebatur Babylonem; sed supplex factus, veniamque consecutus rediit super solium Regni, ut patet ex Lib. 4. Regum Cap. 24. ℣. 1. Rebellans deinde a Nabuchodonosore usque ad annos undecim regnavit. Resp. 2. Joacimum constitutum fuisse Regem post occisum a Nechao patrem suum, sed Regem tributarium, non liberum, sicque quatuor circiter annis regnavisse, subactum deinde a Nabuchodonosore fuisse, eique tributarium constitutum, ac talem per alteros circiter quatuor annos permansisse; donec tributum denegans Regi Babylonis, liber tribus annis Regnum administravit, quibus transactis Babylonem captivus cum aliis plurimis est adductus anno undecimo Regni sui, sed anno tertio, quo liber dominabatur; Daniel ergo ita loquitur, ac si tres solummodo annos regnavisset. Hanc responsionem confirmare possimus ex eo quod Nabuchodonosor ante annum 7. Regni sui nullos captivos adduxit, ut patet Jeremiæ cap. 52. ℣. 28., annus autem septimus Nabuchodonosoris cum anno 11. Joacimi concurrit; ita ferme apud Criticos sacros ad hunc Danielis locum.

(5) Cap. 3. ℣. 38 = Non est tempore hoc Propheta = Quomodo hæc dici poterant si ipsemet Daniel erat Propheta, & cum eodem Ezechiel, & Habacuc florebant?

Resp. In vaticinio isto Danielis negari tantummodo, quod Prophetæ Domini sint in Judæa publice fungentes apud populum Prædicatorum officio, sicuti ante dispersionem fieri solebat, hunc autem esse legitimum sensum patet ex sequenti contextu, in quo sacrificia, holocausta, primitiarum oblationes defecisse afferuntur.

Cap. 8. ℣. 2. legimus factam esse visionem Danieli in Susan, castro Ælam. Quomodo hæc potuerunt contingere si Daniel captivus morabatur Babylone, Susan autem erat Civitas Regia inter Persas, qui tunc temporis hostes erant Babyloniorum?

Resp. Non defuisse Scriptores apud Vatablum, & Maldonatum, qui Danielem missum Babylone Susas alicujus negotii expediendi causa sint opinati; quo expleto Babylonem reversum esse non est incredibile. Alii probabilius sanctum Prophetam spiritu, seu per visionem Susis fuisse arbitrantur, sicut Ezechielem in spiritu Jerusalem fuisse legimus cap. 8. ℣. 1. unde verba Danielis explicant hoc modo = Ego Daniel videbar mihi esse in Susis = Hæc utique expositio optime cohærere videtur cum ℣. 2. hujusce capitis, in quo legimus = Vidi autem in visione esse me super portam Ulai = Non igitur corpore, sed in visione vidit se esse. Incertum autem est num Danielis ætate Susan adhuc esset Metropolis Regum Persarum, cum non desint, qui opinentur tunc temporis simplex Castrum extitisse, quod postea amplificatum, & auctum in Metropolim Regum conversum est. Si autem tempore Danielis jam Civitas Regia factum erat; tunc Castrum a Daniele vocatum dici potest, quia ad instar validissimæ Arcis mœnibus, & propugnaculis ea Civitas munita erat.

Cap. 8. ℣. 14. Conculcandum prædicitur Sanctuarium per dies 2300. Capite autem 12. ℣. 12. Dies enumerantur 1335. & cap. 7. ℣. 25. tres anni cum dimidio recensentur.

Resp. Istis in locis non semper idem objectum enunciari a Propheta Daniele, sed modo unam, modo alteram persecutionem contra Dei populum excitandam prædici. Nihili facimus in primis quotquot edita sunt Hebræorum deliria; Newtoni in Mathematicis, & Physicis præstantissimi, in rebus autem scripturæ obcæcatissimi maledicta, aliorumque errorum insanias, quæ omnia ab Alphonso de Nicolais in sua XIV. super Danielem *Dissert.* prostrata sunt, & ingenti cum eruditione contrita; sed insignium Catholicorum sequentes sententiam, ista Danielis vaticinia ad Antiochum ex parte, veluti ad Antichristi Antitypum referimus; sed præsertim Antichristum ipsum eadem respexisse minime dubitamus. Quantum itaque ad dies 2300. cap. 14. indicatos vere, & proprie dies naturales horarum 24. spatium continentes fuisse indicatos supponimus; quomodocumque R. Levi totidem annos esse intelligendos somniaverit; vel totidem menses alii apud Willetum crediderint; vel tandem per *vesperam & mane* sacrificium juge matutinum, & vespertinum esse exponendum existimaverint alii, ita ut tempus ibi designatum dies naturales tantummodo 1150. comprehendat, quæ profecto hypothesis satis probabilis videtur. Initium itaque illarum dierum (quas revera 2300 fuisse opinamur, cum ita legant Codices omnes non vero mille 300.; ut Montanus, & Oliander præsumunt) desumere possumus a die *6.* mensis *6.* anni 142. Seleucidarum, cum Menelaus ultro Antiocho Epiphani operam obtulit; ex eo itaque die si progrediamur usque ad diem 25. mensis 9. anni 148., quo restituta sunt sancta, & sacrificia sub Juda Macchabæo, ut Lib. Macchab. 1. cap. 4. ℣. 52. erudimur, anni habentur sex, menses tres, dies 18. adamussim, qui dies 2300. complectuntur, si annis singulis dies 365. designentur, duæque dies intercalares adjiciantur. Potest etiam earumdem dierum principium inchoari ab anno Regni Græcorum 143. dum Antiochus templum contaminavit, quorum finem in annum 149. rejicimus, quo anno Antiochus mortuus est, ex 1. Maccab. Cap. *6.* ℣. *16.* Quamvis enim ab Juda Macchabæo anno præcedenti mundatum sit Templum, nondum tamen desolatio, & persecutio defecerat, nec libere agere, & sacrificare poterant Judæi. Qui autem per *vesperam & mane* sacrificium juge matutinum, & vespertinum intelligunt, dies illas ad dimidium perstringunt, nempe ad 1150. quarum principium, & finem ita ex Macchabæorum Libris decernunt. Antiochus extruendum curavit Idolum Jovis Olympici, aramque illi substernendam; idque perfecit die 15. mensis Casleu anni 145. ut patet ex

Lib. 1. Macchab. Cap. 1. ℣. 57. Judas autem Jerosolymam recuperavit, Templumque repurgavit anno 148. die 25. mensis Casleu, jam ergo triennium integrum & dies decem habemus. Aliquod tempus admittamus necesse est inter Jerosolymam ab Apollonio Antiochi Duce captam, sacrosque ritus, & sacrificia ablata, quæ omnia simul contigere, ac Idoli, & Aræ extructionem; deinde aliquod tempus inter ejusdem Idoli positionem in loco Sancto, atque sacrilegam illius adorationem, quibus siquidem intervallis suppleri possunt quadraginta quinque dies, qui desunt ad complendos dies illos 1150. cum in Macchab. Libro citato tres anni cum diebus decem, hoc est dies 1105. abominationis reperiantur. Duæ tamen priores hypotheses verosimiliores, proindeque amplectendæ videntur; quamvis in ultima hypothesi optime Antiocho videantur congruere tres illi anni cum dimidio, de quibus Danielis Cap. 7. ℣. 25. Verum annos illos de Antichristo fuisse enunciatos optime tuentur Catholici Doctores, idque ex Apocalypsi evidenter revincitur. Dies tandem 1335. in Capite Danielis 12. enumerati, referri possunt ad Antiochi profanationem, si ad tempus, quo ea perseveravit dies quadraginta quinque adjungantur, quibus post restitutum in Templo cultum Dei supervixit Antiochus. Verum dicemus potius ex hoc Danielis oraculo prædictam esse aliquam temporis durationem, v. g. quadraginta quinque dierum, quæ post Antichristi mortem fidelibus concedetur usque ad extremum finale judicium, ut S. Hieronymus interpretatur. Quid quæso hujuscemodi oracula cum annis Romanarum Indictionum ut Matthæus Poli in sua Criticorum Sacrorum Synopsi delirat? Quid in Catholicis viris ejus criminationes in Sanctam Matrem Catholico-Romanam Ecclesiam evomitæ, quid ejus Encomia Valdensibus, ac Albigensibus Christianæ Religionis profanatoribus indignissimis facta producent, nisi stomachum, & nauseam?

Cap. 9. ℣. 1. Darius Assueri filius nominatur. Quomodo id verum est si Assuerus longe post Danielis ætatem, tempore scilicet Estheris regnavit?

Resp. Assueri nomen apud Persas appellativum potius, quam proprium personæ extitisse, sicut *Pharao* apud Ægyptios, *Cæsar* apud Romanos; vox enim hebraica אחשורוש *Achasveros* componitur ex אחש *achas*, *Magnus*, & ורוש *veros*, idest *Princeps*, seu *Caput*, sunt propterea, qui opinantur Assuerum Danielis non alium fuisse, quam Astyagem Darii Medi Patrem, & Avum Cyri.

℣. 16. ejusdem Capitis 9. legimus Christum occidendum fore post sexaginta duas Hebdomades ab Jerusalem restituta ℣. 29. in medio ultimæ hebdomadis cessaturum sacrificium, atque desolatio abominationis futura prædicitur. Compertum est autem diu perseverasse sacrificium, & templum post Christi mortem, nempe usque ad Titum.

Resp. In primis Danielis celebre hoc vaticinium adamussim esse completum satis Jerosolymitanæ urbis excidium, Templi desolatio, Judæorum generalis dispersio, nova lex, novumque fœdus inter Deum, & homines adeo demonstrant, ut quibus cumque Judæorum effugiis ad extraneos sensus prophetica verba extorquentibus quilibet aditus sit interclusus; nec propterea in eorum næniis refellendis tempus insumere necesse est, cum hujuscemodi argumentum viri longe præstantissimi dilucide pertractarint. De annis tantummodo eo in vaticinio comprehensis pauca dicam, qui profecto anni solares a nobis existimantur, eorumque numerus ad 490. exacte pertingit, cum *septem* septuagies in se ductus eam summam efficiat. Horum annorum principium ab edicto de restaurandis Civitate, & Templo sumendum, eorumque finem, vel in Christi morte, ut Prideauxio placet; vel in abolitione legalium publice ab Apostolis in Concilio declarata tribus ferme annis cum dimidio post Christi mortem, & Ecclesiæ enunciata Actorum 15. ℣. 23. & seq. constituendum esse, & Prophetiæ contextus, & insigniores Scriptores ostendunt. Cum autem quatuor in sacris literis habeantur edicta pro restitutione Civitatis Jerusalem a Regibus Persarum edita, quorum primum a Cyro, alterum a Dario Hystaspis, tertium ab Artaxerse Longimano anno VII. sui Regni, quartum denique ab eodem Artaxerse anno XX. inter Chronologos disputatum est quodnam ex istis veluti Epocha septuaginta hebdomadum Danielis sit decernendum? Nos cum brevitati compellamur insistere, omissis, quæ hinc, & utrimque disputantur, cum apud Criticos sacros, aliosque Auctores videri queant, Prideauxii aliorumque inhæremus sententiæ qui ab edicto anno VII. Artaxersis Longimani edito hebdomadarum exordium auspicantur a septimo quippe illius Regis anno ad Christum Ducem anni fluxerunt 490. nisi scriptis humanis Chaldæorum, Latinorum, atque Græcorum fidem omnem velimus prorsus subducere, inquit Bailius. Annum siquidem septimum Artaxersis Longimani concurrere ajunt cum anno 4. Olympiadis 80. & cum Anno Romæ 297. Christi vero baptismum, quo Messias Dux populi Dei constitutus, & declaratus est in annum Tiberii XV. incidisse, qui cum anno 4. Olympiadis 201. & cum anno Romæ 781. concurrit, tuentur; habentur ergo anni 483. ab anno 7. Artaxersis ad Christi Baptismum. Si itaque in medio 70 sive ultimæ hebdomadæ, sive anno 487. occisum dicamus Christum, & tribus post annis abolita solemniter Judæorum legalia, jam habentur anni 490. ab illo Artaxersis decreto ad desolationem Templi, & Sacrificiorum, hoc est usque dum publice desierunt esse sacrificia Deo accepta, proindeque eorum observatores desierunt esse populus Dei. Hæc annorum series confirmari potest ulterius ex quibusdam circumstantiis a Daniele præscriptis; ait enim S. Propheta septem Hebdomades in restitutione Civitatis

tis esse insumendas ab exitu decreti (nomine Civitatis, nedum Civitas materialis, sed politicum etiam regimen, cultus divinus, & quidquid ad populum sub optimo regimine constitutum requiritur intelligamus oportet). Compertum est autem ab anno VII. Artaxerxis, quo Esdra potestatem restituendæ Civitatis usque ad perfectam populi institutionem, & reformationem sub Nehemia, de qua reformatione in Cap. 13. Nehemiæ a ℣. 23. & seq. agitur, annos fluxisse 49. ab hac autem solemni populi reformatione usque ad Christum Ducem anni 434. reperiuntur, quibus si ultima, nempe septuagesima hebdomada, in cujus dimidio occisus est Christus, adjungatur, anni computantur 490. Plurima adhuc adjungi possent, sed brevitatem sequamur oportet. Solummodo ad specimen Antilogiæ ex Danielis textu removendum annotamus sacrificia, & templum, quæ post Christum diu perseverasse dicuntur, jam fuisse jure abolita in Christi morte, quamvis aliquantulum postea in facto perseveraverint, ut Synagoga cum honore aliquo sepeliretur.

Ex Prophetis Minoribus Supplementum.

Ex Osee Propheta.

CAP. 4. ℣. 15. = Neque juraveritis: vivit Dominus = Oppositum legimus Deuteron. Cap. 6. ℣. 13. ubi Israelitæ per nomen Domini Dei sui jubentur jurare.

Resp. Ab Osee increpari Israelitas, qui per Idola jurabant, atque Idololatriam committebant pro actu religionis in vero juramento, comprehenso. Olim Dei gloria erat, citari eum in testem veritatis, sed Israelitæ gloriam istam ad Idola converterant. Et si enim Deum Abraham adhuc nonnulli adorarent, eum tamen cum Idolis miscebant, nomen Dei simul, & Idolorum uno ore usurpantes. Deus autem nullum consensum, nullamque mixtionem cum Idolis patitur, hinc Sophoniæ Cap. 1. ℣. 5. ajebat = Perdam eos, qui, jurant in Deo vivo, & jurant per Melchom =. Ita ferme Dieu, Mercerus, Rivetus, & alii.

Cap. 5. ℣. 6. = In gregibus suis, & in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, & non invenient = Contrarium habetur Deuteron. 4. ℣. 29. = Cum quæsieris ibi Dominum tuum invenies.

Resp. In Osee comminationem esse factam Judæis, vel quod idololatræ essent, vel flagitia, & crimina liberius committerent, existimantes postea se Deum placaturum in gregibus, & armentis, idest cum victimis, & sacrificiis, absque sincera cordis poenitentia, & fide, quibus tantummodo Deus quærendus est, si eum velimus invenire; quas siquidem dispositiones etiam in Deuteronomio requirit Deus, ut inveniatur.

Cap. 11. ℣. 8. = Quomodo dabo te Ephraim... Sicut Adama ponam te, ut Seboim ?... non faciam furorem iræ meæ; non convertar, ut disperdam Ephraim = Capite autem 14. ℣. 1. = Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum: in gladio pereant, parvuli eorum elidantur; & fœtæ ejus discindantur =.

Resp. Hoc in Oseæ loco duplicem a Deo significari, seu veluti gestari personam benigni patris videlicet, & justi Judicis; nollet ut pater eos dispergere sicuti Adama, & Seboim, ut Judex autem eosdem delere, atque exterminare deberet; affectui patris victoriam concedere indicat, ut hac via populum suum ad pœnitentiam perducat. In Cap. autem 14. minime revocat, quod antea constituerat, sed per os Prophetæ populus minis, & exhortationibus ad pœnitentiam iterum incitat.

Ex Joele.

CAP. 3. Joelis ℣. 17. Legimus = Erit Jerusalem Sancta; & alieni non transibunt per eam amplius = ℣. 20. Judæa in æternum habitabitur, & Jerusalem in generationem, & generationem = Quid est ergo quod sub Tito conculcata est Civitas sancta atque alienigenæ incolunt eam, sicut a Daniele Cap. 9. ℣. 26. prædictum fuit ? Nunquid Joel, & Daniel contraria prædicunt?

Resp. Hoc in loco Joelis vaticinia non ad Jerusalem terrestrem, sed ad Ecclesiam Christi respexisse, quæ sancta erat, & munda ab omni prorsus inquinamento sordium in altera vita, non per solam justitiæ imputationem, ut hæretici fabulantur, sed per charitatem Dei diffusam a Spiritu Sancto in animabus justis, eisdemque inhærentem. Sancta pariter Ecclesia militans est ob sanctitatem doctrinæ, quam profitetur, ob sanctitatem eximiam capitis sui Jesu Christi, ob sanctitatem sacramentorum, quibus peccatores etiam gratiæ Dei restituuntur, atque sancta charitate perfusi Deo grati redduntur, non quidem sola imputatione justitiæ, sed per formalem justitiam, qua justi sunt: & tandem propter ingentem Justorum numerum qui in sinu Sanctæ Matris Ecclesiæ Catholico-Romanæ continuo reperiuntur; de ista ergo mystica Jerusalem loquebatur Joel; Daniel vero de Judæorum Civitate Jerosolyma. Idipsum de Judæa perpetuo habitanda sub ℣. 20. dicendum est.

Ex Amos Propheta.

CAP. 5. Amos ℣. 25. = Nunquid hostias, & sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israel? = oblata esse sacrificia in deserto patet ex cap. 24. Exodi ℣. 5. ubi legimus = & obtulerunt holocausta, & immolaverunt victimas pacificas Domino = Levitici pariter cap. 8. sacrificia Domino oblata leguntur.

Resp. Difficillima hæc Amosi oracula semper visa fuisse sacris Commentatoribus compertum est = Varias propterea hisce responsiones excogitarunt facillime profecto hujus textus intelligentia se prodit si pro *nunquid* cum LXX. legamus *nonne obtulistis mihi quadraginta annis?* Et tamen illi

illi ex Ægypto eduĉti perierunt ob ſuas pravitates; non ergo ſacrificia, ſed animi puritatem attendo. Altero autem ſenſu, hoc modo videtur explicari poſſe textus prælaudatus = Nunquid me adoraſtis, mihique ſacrificia tantummodo obtuliſtis ut debebatis in deſerto? Nonne portaſtis Tabernaculum Idolo Moloch, alioſque Deos adoraſtis? Hæc explicatio videtur peroptime congruere cum verbis Stephani Protomartyris Actorum 7. ℣. 42. qui verba Amos exponit de variis Idololatriæ generibus, quibus in deſerto intra annorum quadraginta, hoc eſt triginta octo circiter ſpatium contaminati ſunt Judæi. Hanc pariter expoſitionem tradit S. Hieronymus, & poſt eum alii quamplures, inter quos Gelaſius. Alias vero explicationes omittimus.

Cap. 8. ℣. 2. = Venit finis ſuper populum meum Iſrael = Cap. 9. ℣. 1 = Noviſſimus eorum gladio interficiam = Plures deinde populo Iſrael comminatur tribulationes. Oppoſitum deinde prædicitur ℣. 15. Capitis 9. ubi legimus = Plantabo eos ſuper humum ſuam, & non evellam eos ultra de terra ſua, quam dedi eis =.

Reſp. In ℣℣. 2. Capitis 8. & 1. Capitis 9. Modus præſcribitur, quo Deus pro iniquitatibus ejus flagellabit populum ſuum, donec ulciſcatur de eo, niſi convertantur a viis ſuis peſſimis filii Iſrael; ſi autem ad pœnitens cor reverſi fuerint, tunc eos in terra ſua plantare ſpondet ℣. 15. Capitis 9. nec ultra de eadem evulſurum adfirmat, ſi in ejus præceptis ambulaverint, conditionata quippe promiſſio eſt. Poteſt etiam de novo Chriſti Regno quod nunquam diſſipabitur, poſtremum illud Amoſi vaticinium explicari.

Ex Michea Propheta.

CAP. 2. ℣. 11. = Utinam eſſem vir non habens ſpiritum, & mendacium potius loquerer = Quomodo S. Propheta mendacia deſiderabat proferre, ſi Proverb. 12. ℣. 22. ſcriptum eſt = Abominatio eſt Domino labia mendacia? =

Reſp. Micheæ deſiderium non habuiſſe pro objecto mendacium, ſed potius falſitatem, in quantum non evenire populo ſuo mala, quæ prænunciabat in votis habebat, ſicque falſa, & inania ejus remanerent vaticinia. Apud nos ipſos etiam in more eſt hanc loquendi formulam adhibere, dum aliquod infortunium prædicimus eventurum *faxit Deus quod mentiar*, nec tamen mendacium abſolute volumus, ſed tantummodo in noſtris prædictionibus decipi amamus.

Cap. 5. ℣. 2. = Tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda = Oppoſitum legimus Matthæi 2. ℣. 6. = Tu Bethlehem terra Juda nequaquam minima es in Principibus Juda = Nunquid Bethlehem erat, & non erat parvula?

Reſp. I. Ex Micheæ exemplaribus excidere potuiſſe particulam illam *nequaquam*, quæ in Matthæo legitur = Eam quippe ex LXX. legebant olim Origenes, Cyprianus, Ambroſius, & Auguſtinus. Reſp. 2. legi poſſe Micheæ textum per interrogationem *parva ne ſis*, ideſt habearis *a populo Judæ?* Quæ ſiquidem loquendi phraſis vehementer negat, inquit, Grotius. Verum eſto legamus Prophetæ textum prout jacet, nullam cum Matthæo antilogiam habet. Michæas quippe ajebat, Bethlehem parvulam eſſe in ordine ad domos, ad Cives, ad incolas: Matthæus tamen non fore parvulam adſerit, quia ex illa veniet dux ille, & Meſſias, qui ſalvabit populum Iſrael a peccatis eorum.

Ex Aggæo, Zaccharia, & Malachia.

CAP. 2. Aggæi ℣. 7. = Adhuc unum modicum eſt, & veniet deſideratus cunctis gentibus = Nunquid modicum tempus appellari poteſt ſpatium quingentorum annorum, quod ab anno ſecundo Darii Hyſtaſpis ad Chriſti adventum interceſſit?

Reſp. Non defuiſſe Rabbinos, qui hujuſcemodi tempus ad ſtructuram Templi revocare conati ſunt, quaſi ſenſus eſſet: Vos qui templum ædificatis nolite contradictionibus gentium terreri; ſuſtinete tantiſper, quamvis effectus divinarum promiſſionum nondum appareat, ſinite ſpei locum, quia ſtatus hic non diu perſeverabit. Magna eſt Dei potentia; Cœlum potius, & terra miſcebuntur, quam ut impediant hoſtes veſtri in integrum Templi reſtitutionem toties a Prophetis promiſſam. Verum hoc inſigni vaticinio adventum Chriſti in carne eſſe prædictum nedum Catholici omnes, & etiam Proteſtantes tuentur, ſed & Antiquiores Rabbini confeſſi ſunt, & præſertim Akiba in Talmud, inquiens = Parum Regni dabo ipſis Iſraelitis poſt deſtructionem (Templi primi) & poſt illud Regnum ecce ego commovebo Cœlum, & Terram, & veniet Meſſias = Regnum intelligunt Machabæorum, quod puſillum fuit paucisque annis perſeveravit. Spatium quingentorum annorum dicitur breve vel reſpectu æternitatis, vel temporis, quo antea Meſſiæ promiſſio facta erat, vel annorum a Creatione Mundi, ut Tirinus, Grotius, Menochius, & Tarnovius exponunt.

Cap. 1. ℣. 12 Zaccharieæ = iſte jam annus ſeptuageſimus eſt = Hæc annorum computatio nequaquam videtur Chronologiæ conſentanea cum anni pluſquam ſeptuaginta jam percurriſſent.

Reſp. Annis ſeptuaginta a Zaccharia deſignatis duplex poſſe principium decerni; Primum in anno 4. Joakim cum Nabuchodonoſor totam Judæam ſubjugavit; atque Babylonem primos tranſtulit Captivos, ab iſto ſiquidem anno uſque ad annum primum Cyri anni 70. ab Jeremia enunciati interceſſerunt. Secundum vero initium annorum 70. deſumi poteſt ab anno 11. Sedeciæ, dum totalis Captivitas Judæorum completa fuit. Ab iſto autem temporis cardine uſque ad annum ſecundum Darii, quo vaticinium ſuum emiſit Zaccharias anni 69. circiter intercedunt, unde in numero rotundo 70. expri-

exprimuntur; quemadmodum, & biennio post idem numerus a Propheta usurpatur 70. *annorum*, ut patet ex Cap. 7. ℣. 5. Ab anno itaque 11. Sedeciæ ad annum 4. Darii anni 70. recenseantur adamussim, si Prideauxium, & Usserium audiamus.

Cap. 12. ℣. 2. Judas in obsidione contra Jerusalem futurus prædicitur a Zaccharia; nonne Jerusalem erat Judeæ Metropolis? A suis ne civibus erat obsidenda?

Resp. Ex pluribus Commentatoribus Vaticinium hujusmodi fuisse adimpletum, cum ex Judæis perfidi homines hostiliter in Patriam, & legem Dei se gesserunt, cujusmodi contigere facinora tempore Antiochi, cum Menelaus, & Tobiæ filii Macchabæorum tempore, ut ambitioni suæ morem gererent. Ultro Antiochum acciverunt sanctissimasque Dei leges, ejusque cultum sacrilegis profanationibus conculcarunt, suamque Patriam ultimo exitio exposuerunt.

Cap. 14. Zaccharìæ ℣. 4. = Scindetur mons olivarum prærupto grandi valde = Hoc nunquam contigisse legimus neque in sacris literis, nec in profanis Historicis.

Resp. Non deesse, qui opinentur in olivarum monte hujuscemodi præruptum factum esse Machabæorum tempore dum tanta cernebantur in aere portenta, quamvis id minime ab historicis referatur, sicuti neque terræmotus, qui Oziæ Regis contigerat neque ab Josepho, neque a sacris Scriptoribus usque ad Zachariam enarratus fuit. Probabilius tamen alii rentur hujuscemodi montis fractionem in ultimo Christi Judicis adventu eventuram, dum montes sicut cera liquefcent a facie Domini.

Cap. 2. Malachiæ ℣. 6. Commendatur a Deo Levi, hoc est ejus familia Sacerdotalis, quod in ipsa non sit iniquitas adinventa, atque in pace, & æquitate cum Deo ambulaverit. Pauca ne fuere Sacerdotum peccata? Aaron vitulum conflavit; Eli successores a Sacerdotio dejecti, aliique non pauci peccatores fuerunt insignes.

Resp. Non deesse Commentatores, qui præclara hæc encomia ad Phineem Eleazari filium esse directa arbitrentur; ita in suis Comment. ad hunc Malachiæ textum indicat S. Hieronymus. Et sane pactum Sacerdotii in eo statuit Dominus postquam zelo divini honoris exestuans Zambri, & Chosbi pugione confixit Numer. cap. 25. ℣. 12. Cum S. Hieronymo sentiunt Hebræi apud Munsterum. Hac igitur admissa opinione verissimum Malachiæ oraculum advinvenitur, cum Phinees nulla iniquitatis, & falsitatis labe fuerit inquinatus; ejus doctrina recta, & fidelis; non aliud ore, quam quod gerebat in corde, proferebat; neminem sua blandiloquentia a Dei cultu abduxit, nihil ad suum quæstum comminiscebatur, Dei fœdus nunquam abrupit. Ita locum istum Prophetæ Commentatiis illustrarunt Vatablus, Dieu, Tarnovius, Menochius, & Grotius apud Criticos sacros. Si autem velimus ad Sacerdotum seriem Malachiæ oraculum respicere, non ad solum Phinees, tunc reponemus a Propheta comparationem institui inter Sacerdotes, qui jam decesserant, insignes, & conspicuos in Dei cultu promovendo, in lege Dei populis explicanda, ac tandem in Sacerdotali explendo munere præclarissimos; ac Sacerdotes temporis sui, qui nimium suis indulgentes commoditatibus, lac quidem, & lanam ab ovibus excerpebant, de pascuis autem earum, & spiritali custodia nec tantillum soliciti erant.

Ex Machabæorum Libris Supplementum.

NON pauca jam in priore Disquisitionum Volumine pag. 547. & seqq. quæ antilogiæ speciem quandam videbantur præseferre discussa sunt a Frassenio, & a nobis in notis illic adjectis; ea profecto legenda sunt, ut nullam prorsus in sacris Machabæorum Libris textuum oppositionem haberi dignoscamus. Pauca ibidem prætermissa hic supplere satagemus.

Cap. 1. Libri 1. Machab. ℣. 1. Legimus Alexandrum Macedonem de terra Cethim egressum: Compertum est autem per *terram Cethim* vel Cretam, vel Cyprum, vel Italiam esse intelligendam, ut insignes tuentur scriptores apud Criticos Sacros super Cap. X. Genesis ℣. 4. quod & ex Danielis Cap. XI. ℣. 30. revincitur, in quo Romani prædicuntur venturi.

Resp. 1. Ab Hebræis per *Cethim* omnes ferme insulas: & loca maritima fuisse intellecta, ut Josephus apud Castalionem advertit. Verum Macedones etiam fuisse Coloniam *Cittim* testatur Hesychius; Perseus insuper Rex Macedoniæ, Rex *Cittim* vocatur lib. 1. Machab. Cap. 8. ℣. 5. Ex variis itaque Scripturæ locis invicem collatis inferre legitime possumus a Macedonia usque ad ultimos fines Græciæ, immo usque ad Illyricum, & Italiam vocatos esse *Cittim*; unde nulla antilogiæ species ex isto Machab. loco nobis obversatur.

Cap. 4. ℣. 6. Viri Juda nec gladium, nec tegumenta dicuntur habuisse. Quo ergo pacto ℣. 15. hujus capitis, eorum gladio interempta dicuntur tria virorum millia?

Resp. Non fuisse viros illos gladiis, & armis instructos *sicut volebant*, ut legunt Græca, & plura Latinorum exemplaria; instrumentis itaque rusticanis potius quam bellicis muniti erant Judæi, absque loricis, & clypeis, aliisque militum suppellectilibus incedebant; contriverunt nihilominus hostes, atque in fugam disperserunt, quorum sarcinas, & arma cum substulissent, in ore gladii novissimos potuerunt occidere, sicut in ℣. 15. hujus Capitis enarratur. Alia vero, quæ solent proferri de Antilogiis inter primum, & secundum Macchabæorum librum in ordine ad annos purgationis Templi, & Antiochi mortem ad paginam 552. primi Voluminis *Disquisit.* expensa sunt.

℣. 60. Capitis ejusdem 4. legimus a Machabæis communitum montem Sion muris altis, & turribus firmis per circuitum. Quomodo id expleri potuit si arcem Sion Antiochi milites occupabant, eamque ad Si-

Simonem usque Machabæum possederunt, ut patet ex Cap. 13. ℣. 50. hujusce Libri?

Resp. Arcem præsidiariam in Sion ex opposito hostilis arcis fuisse constructam, ut locum Sanctum a Gentium contaminatione defenderent Machabæi; neque enim Antiochi milites, qui in arcem Sion sese receperant præpedire poterant Judæorum opus cum vallati undique essent a Machabæorum exercitu. Anno tandem Græcorum 171. sub Simone reliquiæ Gentium ex arce illa ejecti sunt.

Cap. 5. ℣. 35. legimus Judam in Maspha venisse, eamque occupatam igni succendisse. Compertum est autem Maspha locum fuisse, in quo conveniebant Judæi, diuque post Judam superstitisse.

Resp. Plures fuisse Civitates eo nomine insignitas: quæ autem a Machabæis combusta fuit Moabitarum erat in Tribu Ruben, de qua Lib. 1. Regum Cap. 22. ℣. 3. Altera autem erat Maspha in Tribu Beniamin & Juda, in qua congregabantur Machabæi; illa autem non ista igni tradita est.

Cap. 6. ℣. 42. Sexcenti de exercitu Regis cecidisse referuntur. In Libro autem secundo Machabæorum Cap. 13. ℣. 15. quatuor millia narrantur occisa.

Respondent Sacri Commentatores sexcentos illos primo incursu interemptos fuisse, antequam Eleazarus Bestiam occidisset; postea vero tot enecati sunt, ut quatuor millia enumeratis extinctis, in eo conflictu periisse sint adinventa.

℣. 62. Capitis 6. Rex in montem Sion introisse, ruptoque juramento antea præstito, murum destrui jussisse, indeque recessisse narratur. Ferme oppositum describitur. Machab. 2. Cap. 13. ℣. 23. ubi legimus Regem istum se subditum Judæis constituisse, Templum honorasse, ac munera reliquisse, maximisque honoribus Judam cumulasse.

Resp. Ea omnia, quæ in utroque narrantur Libro executum fuisse Regem illum, iterato enim ab Juda percussus, animo aliquatenus dejectus erat, cum audita Philippi rebellione, ut ipse opinabatur, pacem ab Judæis precari compulsus, eademque obtenta, Templum ingreditur, ut Sacrificium offerat, sed interim murum destrui mandat, quod cum Judæis esset iniquum, quidquid Judæis æquum videbatur concessit, eorumque Ducem honoribus auxit, sicque percusso cum eis de familiaritatis foedere Antiochiam adversus rebellem processit.

Cap. 7. ℣. 9. Alcimus a Rege Demetrio summum Sacerdotium obtinuisse refertur. Hanc autem dignitatem jam ab Antiocho Eupatore consecutus erat, ut in Lib. 2. Machab. cap. 14. ℣. 3. scriptum est.

Resp. Hujuscemodi nodum facillime ex contextu resolvi; illegitime enim cum esset ad summum Sacerdotium evectus Alcimus opera Eupatoris, nullus Judæorum eum excipere voluit, cum multis sacrilegiis seipsum coinquinasset; unde ad Regem Demetrium avolavit, ejusque Patrocinium rogare non piguit, ut sui muneris exercitium adimplere permitteretur, non ut Sacerdotium adipisceretur.

Alia nonnulla hoc in Libro notari solent: v. g. quod tres Civitates pro Judæis statuendæ promittantur Cap. 11. ℣. 34. Duæ tantummodo postea nominentur. Quod Cap. 14. ℣. 25. Romano Populo imputetur quidquid Judaico proprie ex contextu convenire revincitur; quid enim ad Romanam gentem, quod Simon liberasset populum suum Judaicum de manibus inimicorum suorum? Quod tandem Cap. 16. ℣. 3. Simon accitos ad se filios suos vocaverit eos *fratres*: nunquid simul filii ejus, & fratres esse potuerunt?

Resp. In Vulgata siquidem nomen tertiæ Civitatis deesse; nisi forte ipsam Samariæ Civitatem pro tertia esse accipiendam supponamus, cujus paulo ante in sacro textu facta est commemoratio. Græca pro tertia hac Civitate legunt ἀφαιρεμα *Aphærema*, quæ fortassis Ephraim est, vel Ephrem, seu Ephra Gedeonis Patria. Ad secundum dicimus: Elogia, quæ pro Simone a ℣. 25. & sequent. Capitis 14. leguntur ab Judaico populo facta probabilius judicandum esse; eo vel maxime quod nec Syrus, nec Græcus legant *Romanus*, sed simpliciter habent *cum audisset populus sermones istos*. Si autem vocem illam *Romanus* ad sacrum textum pertineat, tunc intelligamus oportet ab Auctore hujus Libri post enarratam Simonis legationem, statim Romanorum responsum, atque grati animi signa ab eisdem exhibita, fuisse hoc in loco indicata, quæ uberius postea in sequenti Capite recensentur.

Ad ultimum denique dicimus, non deesse qui suspicantur mendam aliquam hoc in loco adinveniri, in Græco quippe est γίνεσθε ἀντ᾽ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου *estote ergo pro me, & pro fratre meo*. Si autem Vulgatæ liberam retineamus, sensus erit: *estote loco mei, & sitis forti animo sicut fratres mei.*

Ex Machabæorum Libro II.

CAP. 1. ℣℣. 9. & 18. frequentare jubentur Israelitæ Dies Scenophegiæ mensis Casleu. Quis autem ignoret dies Scenophegiæ in Mense Tisri fuisse celebrandos?

Resp. In Mense Casleu festum restaurationis, seu renovationis Templi solemniter fuisse peragendum, appellatum vero fuisse diem *Scenophegiæ* ob similitudinem rituum, ac festivitatis durationem per dies octo, ut patet ex 1. Machab. Libro Cap. 4. ℣. 59.

Cap. 3. ℣. 4. Simon de Tribu Beniamin Præpositus Templi nuncupatur. Quomodo id evenire potuit, si Leviticæ genti res sacræ commissæ erant?

Resp. Virum hunc rebus Templi politicis non sacris præfuisse, thesauris videlicet, aut potius militari Templi custodiæ, de qua 1. Machab. cap. 4. ℣. ultimo.

Cap. 5. ℣. 27. Judas Machabæus *decimus*

mus dicitur inter Aſſidæos. Capite autem 14. Judas omnibus Aſſidæis præfuiſſe narratur.

Reſp. Judam fuiſſe *decimum* appellatum eo, quod *Dechadarchus*, ideſt unus ex decem viris, eſſet qui omnia ejus ordinis adminiſtrabant: Vel ideo *decimum* vocatum alii opinantur, quod cum aliis novem Aſſidæis ad montes fugiſſe ſupponant. Alia nonnulla in Machabæorum Libris ab invicem diſcrepantia ſi legantur, præſertim circa militum numerum dum variis in locis recenſentur, facili negotio conciliantur ad invicem; cum de una in altera die bellatorum ſumma mutationi eſſet obnoxia per novam militum acceſſionem, vel ab exercitu diſceſſionem: ſi varia nomina eidem rei, vel perſonæ tributa reperiantur, quod evenit frequenter, id ob nominum pluralitatem eidem rei convenientium factum eſſe poſſumus arbitrari. Si quæ tandem hoc in loco notanda relinquimus, id, ne repetamus, quæ in primo Diſquiſit. Volumine a pagina 547. & ſeqq. dicta jam ſunt, a nobis geſtum eſſe novelli ſtudioſi ſibi ſuadeant. W.

CAPUT XI.

Ex Sancto Matthæo.

CAP. I. in recenſenda & explicanda Chriſti genealogia invicem plurimum diſcrepant SS. Matthæus & Lucas; maxime vero quantum ad ordinem & nomina eorum qui in hac Majorum Chriſti ſerie referuntur. In ordine, ut notat Walterus, eſt diſſonantia triplex. *Primo* namque S. Matthæus ab Abrahamo per deſcenſum ad Chriſtum uſque procedit: Lucas vero per aſcenſum a Joſepho ad Adamum omnium hominum Proto-parentem. *Secundo*, Matthæus nullius ante Abrahamum meminit Patriarchæ; Lucas continuat ſeriem Patriarcharum ad Adamum uſque per poſteros Noe & Sethi. *Tertio*, Matthæus a Davide uſque ad Chriſtum generationes 28. a Salathiele uſque ad Joſeph 12. numerat: Lucas autem a Davide uſque ad Chriſtum generationes 42. a Salathiele uſque ad Joſeph 21. recenſet. Univerſe Matthæus tres teſſeradecades, & perſonas 42. Lucas vero 77. profert. *Quarto*, Matthæus verbo *genuit* uſus eſt: S. Lucas certo nullo. In nominibus quoque magna variatio eſt, Matthæus enim I. per Salomonem; Lucas per Nathanem ejuſque poſteros genealogiam Chriſti recenſet. II. In tertia teſſeradecade S. Lucas, Jechoniæ loco nominat Neri & alios præterea a Matthæo omiſſos. III. Joſephi patrem, quem S. Matthæus Jacobum dicit, S. Lucas conſtituit Heli.

Reſp. Ad *primum*, Ordinem numerandi diſparem & retrogradum, rei ipſi nihil quicquam derogare; dummodo recta rerum ſeries inſtituatur. *Ad ſecundum*, dico, idcirco S. Mathæum in Abrahamo conſiſtere; S. Lucam vero ad Adamum, Deumque progredi. I. Quia S. Matthæus ſuum ad Judæos Evangelium dirigebat, quamobrem ut facilius Chriſti hiſtoriam, quam ordiebatur, ipſis gratam redderet, eumque verum Meſſiam comprobaret, ſat judicavit illius genealogiam ab Abrahamo eorum protopatriarcha deducere: Lucas vero cum ad omnes prorſus nationes ſcriberet, neceſſarium duxit Chriſti genealogiam ſumma diligentia ad Deum uſque ducendam, quo facilius inſinuaret eum eſſe qui nos a Deo in protoparente lapſos, ad eum ſuis meritis & monitis revocaret; ideo aſcendendo proceſſit. II. S. Matthæus ſtetit in Abrahamo, quia ei Patriarchæ primo ex hominibus poſt diluvium dictæ ſunt promiſſiones de Meſſia; unde cum ille communis eſſet parens ejus populi ex quo oriundus erat Meſſias: ad confirmandam de eo fidem, ſatis erat oſtendiſſe Chriſtum D. ex ſemine Abrahæ eſſe natum. Lucas vero ad communem omnium prorſus hominum parentem progreſſus eſt, ut oſtenderet Chriſtum D. eſſe propoſitum omnium hominum Salvatorem ab initio Mundi; neque aliud eſſe nomen datum hominibus, in quo oporteat nos ſalvos fieri.

Ad tertium diſſonantiæ momentum repono, nil mirum videri quod plures a S. Luca quam a S. Matthæo in Chriſti genealogia referantur; ſiquidem ille per Nathanem, hic per Salomonem Davidis ex Berſabæa filios, Chriſti proavos nominat; ac proinde ab utroque diverſi memorantur; potuit autem una proſapia in multo plures familias quam alia ſeſe effundere. Neque enim Salathiel & Zorobabel, qui apud Lucam, iidem ſunt qui a S. Matthæo recenſentur: illi enim ex ſtirpe Nathanis; hi ex ſtirpe Salomonis: illi vigeſimum aut vigeſimum primum in Chriſti Domini proſapia gradum obtinent; hi duodecim aut tredecim gradibus a Chriſto diſtant: illis alii Patres & proavi alio nomine quam his adſcribuntur. Porro eadem nomina pluribus interdum imponi ſolita nemini dubium eſt, præſertim dum illa ſunt præſtantium virorum & aliquid boni hominis portendunt: ita ergo duæ ſtirpes ſeu lineæ ſunt, ſicut nominibus, ſic & gradibus & perſonis prorſus diſtinctæ & diverſæ apud Lucam a Nathane per Neri uſque ad Heli; & apud Matthæum a Salomone per Jechoniam uſque ad Jacobum Joſephi patrem.

Quorſum autem in texenda Chriſti Domini genealogia diverſam rationem & inſtitutionem inierint SS. Matthæus & Lucas, non eadem eſt Auctorum ſententia & ratio. Sunt enim qui exiſtimant a Matthæo recenſeri genus Joſephi per lineam Salomonis, quæ ſceptrum Regale diu tenuit; a S. Luca autem Mariæ Virginis ex Davide per lineam

neam Nathanis, ad quam poſtea ſolium Davidis Ducum titulo devolutum fuit: cujus rei duplex ratio aſſignari poteſt. Prior, ut conſtet, Mariam eſſe ex domo Davidis, licet non per lineam Salomonis ejuſque poſterorum penes quos plures annos fuit regia poteſtas. Poſterior, ut appareat, Mariam deſponſatam Joſepho non in domum alterius Tribus, aut familiæ, ſed in domum & familiam Davidis translatam eſſe, ut ita undique firmiſſime probetur, Chriſtum noſtrum eſſe ex domo & familia Davidis, ſive cenſeatur ex familia Matris, ex qua Virgine natus eſt, ſive ex illa familia, in quam Maria per deſponſationem tranſiit. Verum iſta ſententia nequaquam mihi videtur probabilis: nam cum S. Lucas eodem contextu dicat *Joſeph, qui fuit Heli qui fuit Mathat*, atque ita cætera deinceps filios patribus continua ſerie connectens, aut Joſepho omiſſo velle Chriſtum Heli nepotem dici, aut Joſephum ipſius Heli non filium ſed generum, a recto ſermone uſuque loquendi alienum eſt: fatendum eſt igitur, ait appoſite Gro„ tius, ejuſdem Joſephi genus ab altero „ prorſum, ab altero retrorſum cenſeri. „ Neque vero aliena a Chriſto exiſtimanda „ eſt origo Joſephi, cum natus ſit Chri„ ſtus ex ea quam Joſephus in matrimonio „ retinuerit. Nam ſi ea vis eſt Legis, ut par„ tus viduæ ex agnato defuncti viri con„ conceptus in omne Jus defuncti ſuccedat, „ non aliter quam ſi ex ipſius genitura or„ tum traxiſſet, quidni id quod ſine huma„ na op ra ex legitima illius conjuge na„ tum eſt, quaſi ipſius ſolo divinitus inſi„ tum, ipſius proprium cenſeatur? atque „ hinc eſt nimirum quod non tantum ab „ Evangelii Scriptoribus Joſephus pater „ Chriſti, nuptiis videlicet patrem demon„ ſtrantibus, nominatur: ſed & Chriſtus „ omnia obſequia atque operas illi præſti„ tit quæ expectari poſſunt a filio in ſacris „ paternis conſtituto. Quod ſi ubique gen„ tium adoptivi liberi ex ejus gentis cui ve„ lut inſiti ſunt nobilitate cenſentur, quan„ to juſtius omnia jura gentilitia Joſephi „ ac promiſſiones divinæ ipſius majoribus „ factæ ad Dominum Jeſum pertinebant? Hæc ille.

Neque neceſſum erat ſpecialem Beatæ Virginis genealogiam texere, non ſolum quia uſitatum non erat apud Judæos ut in genealogiis fœminæ cenſerentur; ſed maxime quia Beatæ Mariæ ſtemma ex Joſephi ſtemmate facile colligebatur, hæc enim non modo extra Tribum ſuam, ſed ne extra familiam quidem nubere potuit quippe quæ fratres conſanguineos nullos habuerit. Nam puellæ Iſraelitides, quæ fratres non haberent, lege divina jubentur nubere agnatis proximis, uti definitum eſt Numerorum 36. ex ſpecie facti quæ ſe in filiabus Salphaad Moſi obtulerat Deo ita decernente, cunctæ fœminæ de eadem tribu maritos accipient, ut hæreditas permaneat in familiis: ubi vox מטה *Matte* quæ ſæpius ibi repetitur, non modo Tribum, ſed etiam ſtirpem, præſertim hoc loco ſignificat: itaut præfata verba, ſi hebraicum textum attendamus proprie ſignificent familiam ſtirpis paternæ, uti egregie hic demonſtrat Grotius; quod etiam, inquit, exigit ratio Legi addita, quæ hæc eſt, Ne bona avita mancipii jure ad extraneos devenian: quod non Tribuum tantum, ſed & Gentium, Familiarumque conſervandarum cauſa conſtitutum eſſe ex ſimili Lege, quæ eſt de Redempturis, intelligi poteſt. Hinc eſt quod is qui Tobiæ Hiſtoriam ſcripſit, moris Judaici non indiligens Obſervator, Saram virginem conquærentem introducit, quod pater ipſius filios hæredes non haberet; neque vero eſſet frater ei, cujus filio ſe uxorem ex Lege ſervaret, cap. III. 18. Nec ſecus is qui Judithæ Hiſtoriam ſcripſit, maritum ejus ait fuiſſe non modo τ' φυλῆς αὐτῆς τῆς πατριᾶς ἀυτῆς. Chryſoſtomus quoque & Epiphanius, quibus mores Judæorum ignoti vix eſſe poterant, iis in locis viventibus ubi maxima Judæorum erat multitudo, ita Legem quam dixi Moſis interpretantur. Legibus ſane Atticis, quarum antiquiſſimas ex Moſis Legibus deſumptas, ac tantum non deſcriptas eſſe facillimum probatu eſt, idem quod diximus invenitur conſtitutum. Vocabatur autem Puella talis, ſive ſola ex aſſe hæres eſſet patri, ſive ſorores non etiam fratres haberet: ut idem Grotius probat plurimis exemplis petitis a veteribus Ethnicis, quibus ea Moſaica Lex non ſolum innotuit, ſed etiam fuit in uſu.

Exiſtimant nonnulli Matthæum lineam Naturalem & Regiam ducere; Lucam vero Sacerdotalem, tum ex eo quod hic deſcribat Genealogiam Davidis per Nathanem, quem exiſtimant naturalem fuiſſe Uriæ Sacerdotis filium, a Davide, inito cum Berſabea matrimonio, adoptatum: Quamobrem iſthuc referunt hoc II. Reg. c. VIII. v. 18. *Filii autem Davidis Sacerdotes erant;* quam ſententiam tradit S. Ambroſius in tertium caput Lucæ, ſcribens. „ Quod per Salo„ nem Matthæus generationem derivandam „ putavit; Lucas vero per Nathan: alte„ ram Regalem, alteram Sacerdotalem „ Chriſti familiam videtur oſtendere. Fuit „ enim vere & ſecundum carnem, Regalis „ & Sacerdotalis familiæ; Rex ex Regi„ bus, Sacerdos ex Sacerdotibus, quoniam „ & Rex in Dei virtute lætatur, cui ju„ dicium a patre Rege defertur; & Sacer„ dos in æternum, ſecundum quod ſcriptum „ eſt: *Tu es Sacerdos, &c.* Bene igitur uter„ que tenuit fidem, ut Matthæus per Re„ ges ductam originem comprobaret; & „ Lucas per Sacerdotes a Deo tranſmiſſam „ in Chriſtum ſeriem generis deducendo, „ ſanctiorem ipſam originem declararet. „ Hæc ille: cui concinunt Nazianzenus in Carmine de Chriſti Genealogia, *a patre ſacrificum duxit genus*: Hilarius Canone I. in Matth. Petrus Bleſenſis Epiſtola III. *Ergo &c.*

Verum hujus ſententiæ plurima jugulum petunt I. Namque non conſtat Uriam fuiſſe Sacerdotem, ac proinde nec Nathanem putatum ejus filium. II. Quamvis Urias conce-

cederetur Sacerdos; non idcirco evincitur ipsum fuisse patrem naturalem Nathanis, immo contrarium deduci videtur ex I. Paralip. cap. III. ubi numerantur filii a Davide in Jerusalem ex Bersabea geniti: *Porro in Jerusalem nati sunt ei filii Simmaa, & Sobab, & Nathan, & Salomon, quatuor de Bersabea, filia Ammiel.* Ubi Nathan eadem in serie scribitur cum Salomone, quem nullus dixerit adoptatum, & non vere a Davide genitum. III. Si fuerit Nathan adoptatus, ex ejusque stirpe Christus prodierit, falsum erit Christum esse ex Davide oriundum secundum propagationem naturalem & fructum ventris Davidici, cui repositum erat a Deo patris solium & Regnum. IV. Tametsi gratis concederetur Nathanem revera fuisse Sacerdotem, inde non esset consequens omnes qui in ejus serie numerantur, ad ultimum usque, summos Sacerdotes extitisse, quippe nullius eorum in Pontificali serie meminit Josephus, Lib. XV. cap. 16.

Unde verosimilior mihi videtur eorum sententia, qui existimant S. Matthæum genealogiam naturalem Josephi, ac subinde Christi: Lucam vero tantum Legalem scripsisse. Ita post S. Justinum Martyrem sensit Julius Africanus in Epistola ad Aristidem, quam nobis servavit Eusebius Lib. I. Historiæ Ecclesiasticæ cap. VII. ubi inter cætera scribit. „ Cum igitur velut Scopus „ nobis propositus sit Josephus, explicandum nobis est, quomodo uterque pater „ illius esse dicatur, tam Jacob, qui ex Salomone, quam Heli, qui ex Nathan originem ducit: ac præterea, quomodo isti „ duo Jacob & Heli fratres fuerint. Deinde qua ratione horum patres Matthan „ & Melchi diverso genere prognati, avi „ Josephi fuisse probentur. Matthan & „ Melchi cum eandem uxorem, alter post „ alterum habuissent, liberos ex ea, qui „ uterini fratres erant, susceperunt. Quippe Lex non vetabat, ne mulier vidua, „ seu repudiata, seu viro ipsius mortuo, „ alteri nuberet. Igitur ex Estha (hoc enim „ mulieris nomen fuisse accepimus) primus „ Matthan, qui a Salomone genus ducebat, Jacobum filium sustulit. Post Matthanis autem interitum, Melchi, qui ad „ Nathanem originem referebat; cum ex „ eadem Tribu sed diversa familia editus „ esset, ut antea diximus, uxorem eam „ sortitus, Heli filium suscepit. Hoc modo Jacob & Heli, licet diverso genere „ prognatos, uterinos fratres reperiemus; „ quorum alter, Jacob scilicet, cum frater ipsius Heli sine liberis decessisset, viduam ejus conjugem sibi accipiens, tertium ex ea Josephum genuit, naturali „ quidem ratione filium suum. Unde etiam „ scriptum est: *Jacob autem genuit Joseph.* „ Sed secundum Legem filius erat Heli, „ quippe cum ejus semen Jacobus frater „ suscitasset. Proinde nec generis per eum „ deducta series, vana ac futilis deprehendetur; quam Matthæus quidem recensens, *Jacob*, inquit, *genuit Joseph.* Lucas „ vero e contrario a filiis ad parentes ascendens: *Jesus*, inquit, *qui erat, ut putabatur* (hoc enim diserte addit) *filius Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Melchi.* Neque enim poterat disertius exprimi fictitia illa generandi ratio, quæ ex Lege profecta est. Ideo in hujusmodi liberorum „ generatione, verbum istud, *genuit*, ad „ finem usque reticuit, cum ad ipsum usque Adamum, qui fuit Dei, gradatim „ ascendendo, totius generis seriem perduxisset. Neque vero id certa ratione destitutum, aut temere confictum est. Cognati enim Salvatoris nostri, sive ad „ ostendendam generis sui nobilitatem, sive „ ut simpliciter rem docerent, veraci utique sermone hæc nobis tradiderunt. „ *Hæc Africanus*, cujus sententiæ scopus est, ostendere Jacobum fuisse fratrem uterinum Heli, ex una eademque matre Jescha; quæ cum ex Mathat genuisset Heli, jam vidua nupserit Mathano, & procreaverit Jacobum. Cum autem Heli sine liberis defunctus esset; ex præscripto Legis Deuteronom. XXV. de suscitando semine fratri, uxorem Heli duxit Jacob ejus uterinus frater, & ex ea procreavit Josephum; naturalem quidem suum, Legalem autem Heli filium: Sicut Booz ex Rutha, Mahalonis vidua, genuit Obed; naturalem suum, Mahalonis vero filium Legalem.

At, inquies, si Josephus fuisset filius Legalis Heli, debuisset ejus nomine appellari; Nam Deuter. XXV. in descriptione Juris & Exercitii Leviratus, videtur præcipi, ut primogenitus suscitatus fratri defuncto, nomen ejus sortiatur. [a] Verum ut egregie docet S. Augustinus, „ hac Lege constitui- „ tur, non ut filius procreatus nomen defuncti patris, cui suscitatur, obtineat; „ sed quod ille non sine posteritate mortuus esse videatur: & ideo permanet ejus „ nomen, hoc est memoria. Neque enim „ etiam si ipse filium genuisset, nomen „ suum ei fuerat impositurus, ut nomen „ ejus non deleretur ex Israel; sed ex hoc „ utique non deleretur, quia non sine liberis ex hac vita emigraret: & hoc jubetur in ejus uxore frater ejus implere „ quod ille non potuit. Nam & si frater non „ fuisset, & propinquus ducebat uxorem ejus „ qui sine filiis mortuus esset, ad suscitandum semen fratri suo: sicut fecit Booz „ ducendo Ruth, ut semen excitaret propinquo suo, cujus fuerat illa uxor, nec de „ illo pepererat: & tamen qui de illa natus est, ex nomine quidem defuncti constitutus est, quia filius ejus est dictus: „ atque ita factum est ut nomen defuncti „ non deleretur ex Israel, nec tamen ejus „ nomine appellatus est. *Hæc S. Augustinus.*

[a] *Quæst. XLVI. super Deuter.*

Nonnihil tamen peccat Africanus in hac recensione, præsertim dum ait in generatione illa Christi quam refert S. Lucas, tertium esse Melchi: Nam in Evangelio S. Lucæ tertius nominatur Mathat, avus scilicet Josephi, Melchi vero quintus, atavus scilicet Josephi. Itaque aut Africanum memo-

moria lapsum esse dicendum est, aut certe in codice Evangelii quo usus est Africanus Melchi scriptum fuisse pro Mathat: quæ est conjectura Bedæ in cap. III. Lucæ. Certe Gregorius Nazianzenus in Carmine 38. de Christi Genealogia, Africanum sequens Melchi pro Mathat posuit, & Ambrosius in Lib. III. Commentariorum in Lucam.

Ibidem v. 8. *Joram autem genuit Oziam*: At IV. Reg. VIII. I. Paralip. cap. III. *Joram genuit Ochoziam, Ochozias genuit Joas, Joas genuit Amasiam*: Hic vero Oziam alio nomine Azariam genuit. *Resp.* Joram genuisse Amasiam generatione non immediata, sed mediata; quo sensu Nepotes ab Avis dicuntur geniti; & omnes homines ab Adamo Protoparente procreati. Quare autem tres illi Reges intermedii, fuerint ab Evangelista prætermissi, diximus *pag.* 667.

Ibidem, *Josias autem genuit Jechoniam in transmigratione Babylonis*: At II. Paralip. cap. XXXIV. v. 8. *Colligam te ad Patres tuos & infereris in sepulchrum tuum in pace; nec videbunt oculi tui omnem malum quod ego inducturus sum super locum istum.* Itaque filios non genuit in illa transmigratione, quæ nonnisi post ejus mortem contigit. Transmigratio enim facta est tertio mense Regni Jechoniæ, IV. Reg. XXIV. Itaque inter natalem diem Joachim & transmigrationem interfuerunt triginta sex anni. *Deinde* Josias non genuit Jechoniam, sed Joachim, qui fuit pater Joachin, seu Jechoniæ Josias enim quatuor genuit filios; primus fuit Johanan, secundus Eliakin, qui Joakim, tertius Joachas, qui & Sellum, quartus Sedecias, qui & Matanias. Porro Joachas, licet tertio genitus, proxime in Regno successit Josiæ patri occiso; sed amovit eum Pharao Rex Ægypti, eique suffecit fratrem secundo genitum, puta Joakim: hunc post undecim annos Regni cœpit & occidit Nabuchodonosor Rex Babylonis, eique substituit filium nomine Joachin: quem post tres menses in Babylonem abducens, subrogavit ei in Regno Patruum, puta Sedeciam, quem tandem rebellantem abduxit, & excæcavit, in eoque desiit Stirps Regia Davidis.

Resp. I. *In transmigratione* idem esse ac *sub tempus transmigrationis*, cum videlicet peccata Judæorum maxime Deum urgerent ad vindictam, ut illos perduelles exilio, & captivitate plecteret. Porro transmigratio Judæorum in Babylonem fuit triplex: Prima enim contigit anno undecimo Joachin Regis, in qua abductus fuit Daniel & Ezechiel: Secunda contigit post tres menses, in qua cum Rege Joachin, filio Joakim, abductus fuit Mardochæus, patruus Esther: Tertia & generalis; accidit post undecim annos, scilicet anno undecimo & ultimo Sedeciæ Regis, qua pene omnes reliqui abducti sunt.

Ad secundum, Censent Interpretes filium Josiæ, & patrem Joachin, seu Jechoniæ, dictum fuisse etiam Jechoniam. Quare hic supplenda videtur una generatio, addendumque ante versum 12. *Jeconias autem genuit Jechoniam*, uti ferunt nonnulli Codices Græci & Latini; tametsi Joachim Josiæ filius in Veteri Testamento nullibi dicatur Jechonias; solus enim hoc nomine donatur Joachin I. Paralip. cap. III. v. 16. Censerem ego prætermissum esse illum Joachim, sive ab ipso S. Matthæo, ne scribendo Joachim & Joachin videretur idem repetere, uti existimat S. Augustinus; sive potius Scriptorum vitio & ignorantia, putantium scilicet eundem esse Joachim & Joachin, quare alterum quasi redundantem expunxerunt. Ita S. Epiphanius adversus Epicureos. Affirmat etiam Stapulensis vetustissimum quoddam exemplar Evangeliorum ita habere: *Josias genuit Joachim, Joachim autem genuit Jechoniam.*

Ibidem v. 12. *Post transmigrationem Babylonis Jechonias genuit Salathiel.* At quomodo potuit Jechonias post transportationem Babylonicam, seu in ipsa captivitate filios procreare, cum in carcere vinctus fuerit? *Resp.* Hanc generationem non contigisse tempore Nabuchodonosoris, qui erga Joachin acerbissime semper egit quandiu fuit in vivis, at illo mortuo, Evilmerodhac ejus filius Joachin eduxit e carcere, *& posuit thronum ejus super thronum Regum qui erant cum eo in Babylone* IV. Reg. cap. XXV. v. 27. quo tempore Joachin, cum libere ageret, haud dubie filios genuit, qui ideo *in Terram, quam ignorabant, projecti* fuisse dicuntur Jerem. XXII. 28. Quia nempe captivi nati sunt: Nam tempore transmigrationis, etsi Jechonias uxorem habebat, IV. Reg. XXIV. 15. tamen credibile est nondum filios habuisse. Alioquin Nabuchodonosor, non Mathaniam ejus patruum, sed aliquem potius ex ejus filiis Regem pro ipso constituisset IV. Reg. XXIV. 17. & II. Paralip. cap. XXXVI. v. 8.

Ibidem, *Salathiel autem genuit Zorobabel*: Ista non cohærent cum I. Paralip. cap. III. v. 19. ubi Zorobabel dicitur *Filius Phadaiæ* fratris Salathielis. Respondet Alphonsus Tostatus, Zorobabelem istum, de quo in Paralipomenis, non esse eundem cum eo qui filius Salathielis a Matthæo constituitur, sed alium cognominem ex Pedaja genitum: rationem affert; quia Zorobabel a S. Matthæo commemoratus, dicitur genuisse filium Abiud: At I. Paralip. cap. III. inter filios Zorobabelis, nullus nominatur Abiud, sed Mesullam, Hananias, & alii; sed parum videtur probabile diversos fuisse Zorobabeles, quorum mentio in Paralipomenis & apud Matthæum. Quamobrem, omissis aliis solutionibus, verosimiliorem eam existimo, quæ tradit Salathielem fuisse Jechoniæ primogenitum, qui cum absque liberis fuisset extinctus, probabile est Phadajam fratrem ejus pro jure Leviratus ducta Salathielis uxore, semen ei suscitasse, & sic Zorobabelem ab illo genitum, censeri filium Salathielis, quasi ab eo fuisset procreatus. Quamobrem etiam Esdras cap. III. v. 2. ut & Aggæus cap. I. v. 1. Zorobabelem non Phadajæ, sed Salathielis filium faciunt, quos dubio procul etiam secutus

Mat-

Matthæus: tametsi enim Phadaja filius naturalis fuerit, Legalis tamen fuit Salathielis.

Ibidem v. 13. *Zorobabel autem genuit Abiud:* At I. Paralip. cap. III. v. 19. ubi recensentur filii Zorobabel, nullus apparet Abiud: Legimus enim *Zorobabel genuit Mosallam, Hananiam, & Salomith sororem eorum; Hasabam quoque & Obol, & Barachiam, & Hasadiam, & Josabbesed, quinque.*

Hujus nodi solutio negotium non modicum facessit Interpretibus. Respondent enim aliqui, Mosollam fuisse binominem, & vocatum etiam Abiud. Aliqui putant Hasubah vel Ohel posteritatem, quæ non describitur in Paralipomenon Lib. a Matthæo recenseri. Alii arbitrantur Zorobabelem, præter filios, quorum nomina habentur primo Paralipomenon Libro, adhuc habuisse alios, & inter illos Abiud, cujus Genealogia texitur a Sancto Matthæo. Addit Spanhemius, & ex eo Waltherus Genealogiam a Matthæo contextam, & ad Josephum deductam per Abiud, fuisse quidem hominum e Davidis familia descendentium, sed obscurorum admodum, & redactorum ex singulari Dei dispensatione ad statum privatum & conditionem vilem & abjectam: & quia ista declinatio facta est statim in Abiud, inde forte factum quod nec illius, nec posterorum ejus Majorum Josephi, obscuram prorsus vitam agentium meminerit Scriptor seriei genealogicæ in Paralipomenis, sed illos descripserit, qui tum temporis in majori dignitate & æstimatione erant constituti.

Si vero quis requirat unde S. Matthæus hanc Genealogiam Abiud & omnium ex eo ad Josephum usque descendentium texuerit. *Responsio* communis esse potest, id accepisse a Spiritu Sancto dictante, qui ei in conscribendo Evangelio peculiari afflatu & instinctu adfuit. Verum quoniam hoc responso non fieret satis argutiis & cavillis Judæorum, & Paganorum; reponerem S. Evangelistam hanc Genealogiam scripsisse ex Tabulis Genealogicis Judæorum, in quibus illæ solebant summa diligentia, & conscribi & asservari; præsertim vero eorum qui erant oriundi, sive ex Tribu Juda, sive ex Tribu Levi: Ex Tribu Levi quidem, ne Sacerdotium quisquam invaderet, qui non esset ex Tribu illa, cui peculiari ratione Deus honorem illum destinaverat: Ex Tribu Juda vero, ob Messiam ex illa nasciturum.

Quia autem promissio generalis postmodum restricta fuit ad domum Davidis, dubium non est, quin posterorum Davidis quorumcumque major fuerit habita ratio quam aliorum, ut constaret qui a Davide, qua linea, & quo gradu descenderent.

Nam a Judæis conscriptas fuisse in Tabulariis publicis origines & propagationes familiarum, uti rem exploratam & perspectam, constantissime tradit Africanus apud Eusebium, „ adjiciens, qualiter Herodes „ priscas illas Israelitarum familias nihil ad „ se pertinere intelligens, ignobilitatis suæ „ conscientia stimulatus, omnia illa Familiarum monumenta concremavit; ratus „ se tum demum Nobilem visum iri, cum „ nemo esset qui ex publicis monumentis „ originem generis sui ad Patriarchas posset „ referre. Tametsi hanc narrationem non- „ nihil peccare existimem: „ nam ut apposite advertit Valesius ad hunc locum, Josephus in Libro de Vita sua originem & antiquitatem stirpis suæ commemorans, ex publicis Archivis eam repetit. Igitur restabant adhuc ætate Josephi publica Tabularia, in quibus Judaicarum familiarum origines continebantur. Ac proinde falsum est Herodem ea omnia combussisse. Porro hæc tabularia erant in Templo Hierosolymitano sub custodia Scribarum, ut equidem existimant rerum Judaicarum Scriptores. Itaque optime Rufinus verba Africani ita vertit: *Omnes Hebræorum generationes descriptæ, in Archivis Templi secretioribus habebantur.*

Censerem igitur ejusmodi tabulas extitisse inter Judæos, etiam temporibus S. Matth. & illum inde aliqua derivasse, quæ in hoc capite proponit. Cum enim hoc ipso catalogo Judæos convincere vellet, Christum natum ex posteritate Davidis, utpote oriundum ex Matre desponsata Viro de domo Davidis, nec tamen in omnibus secutus fuerit seriem genealogicam, prout extat in Veteri Testamento inde a Zorobabele; dubium non est, quin ejusmodi tabulas descripserit, quæ & veritatem continerent, & quarum auctoritas esset indubitata inter Judæos: Alioquin scopum suum non attigisset, & sine causa obnoxium se fecisset cavillis hostium Christiani nominis, ut qui statim in limine adeo graviter impegisset: & sic totum suum de Christo Evangelium suspectum reddidisset. Nisi ergo Genealogia hæc ex publicis documentis tunc temporis inter Judæos notis petita fuisset, Judæi Christi Domini adversarii hanc invehendi in Evangelicam ipsius Historiam occasionem avide arripuissent.

Cap. III. v. 15. *Ego debeo a te baptizari, & tu venis ad me!* Verba sunt S. Joannis Baptistæ, quibus dat intelligi se novisse divinam Christi majestatem & sanctitatem etiam antequam ab eo baptizaretur: At Joann. I. v. 33. *Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem, &c.* Respondet S. Augustinus [a] Joannem equidem novisse Christum esse Messiam, etiam ante baptismum; ex signo autem illo visibili cognovisse insuper aliud, quod propria quadam excellentique potestate baptizaret, ut soli ipsi baptismi sanctitas tribuatur. At magis probatur expositio S. Chrysostomi, Euthymii, & Theophylacti: *Non noverat ipsum*, id est, ex familiari consuetudine, & amica conversatione, antequam Christus ipse accederet ad baptismum; quippe cum Christus in Ægypto & Nazareth, Joannes vero in deserto ab infantia stetisset. Simul autem atque vidit eum accedentem ad baptismum, divino afflatu cognovit illum ipsum esse ad cujus præsentia m

a *Lib. 1. de consensu Evangel. Cap. 15.*

tiam exultaverat in utero Matris; quem in medio Judæorum ſtare, nec tamen ab eis cognitum; cujus non eſſet dignus ſolvere corrigiam calceamenti; & quem poſt ſe venturum, & in Spiritu, ac igne baptizaturum prædicaverat. Quemadmodum olim Samuel, ait Rupertus, certo ſciebat inter filios Iſai, unum eſſe qui in Regem ungendus erat, cum neminem eorum ex facie cognoviſſet: At ſimul atque Davidem vidit, Deo revelante, eum eſſe cognovit quem ungere deberet. Brevius, noverat antea Joannes Chriſtum cognitione interiori & inchoata: At novit etiam notitia exteriori, & interiori pleniſſime confirmata & conſummata, dum (quando baptizaretur Chriſtus) vidit cœlos apertos, & Spiritum Dei deſcendentem ſicut columbam in eum, quæ manifeſtatio externa internæ revelationi & illuminationi conjuncta, eum induxit ut Chriſtum vere Meſſiam affirmaret, & Agnum Dei, qui Mundi peccata tolleret.

Cap. IV. v. 2. *Cum* (Chriſtus D.) *jejunaſſet quadraginta diebus & quadraginta noctibus, eſuriit; & accedens tentator*: At Lucæ I. v. 2. *Agebatur a Spiritu in deſertum diebus quadraginta, & tentabatur a Diabolo*: quibus ſignificat Chriſtum a Dæmone tentatum, non poſt quadraginta jejunii dies, ut ait S. Matthæus, ſed toto ipſo jejunii & ſolitudinis tempore. Inſuper SS. Matthæus & Lucas variant in ordine tentationum; quam enim ille tertiam, eam hic ſecundam recitat. Reſp. *quadraginta dies* ita ſcriptum a S. Luca, ut poſſit vel ad ſuperiora verba, nimirum *agebatur in deſertum, &c.* vel ad inferiora & ſequentia ſcilicet *tentabatur, &c.* referri. Certe Origenes, vel quiſquis fuit alius Auctor Homil. XXIX. ita legit, ut ſentiat Chriſtum quadraginta diebus tentatum; nec abhorret ab hac ſententia quod ſcribit S. Marcus I. 13. *Erat in deſerto quadraginta diebus & quadraginta noctibus, & tentabatur a Satana*. Unde S. Auguſtinus [a], Beda, [b] & alii plerique Interpretes exiſtimant præter tres celebres illas tentationes, Chriſtum per dies quadraginta, alias leviores, veluti præludia, fuiſſe perpeſſum. *Ad ſecundum*, Dicit S. Auguſtinus ibidem cap. 16. *Ad ſummam rei nihil intereſſe, nec aliquid deperire veritati, quod unus Evangeliſta eaſdem ſententias aliis verbis, & alio interdum ordine, quam alter, explicat, dum manifeſtum ſit omnia illa, quæ ſcribuntur, eſſe facta*.

a Lib. 2. de conſ. Evang. cap. 4.
b Lib. I. in Marc.

Ibidem v. 17. *Exinde cœpit prædicare, &c.* nimirum cum audiſſet Joannis Baptiſtæ detentionem & incarcerationem: At Joannis III. v. 22. Chriſtus ſimul cum Joanne baptizabat: unde facta eſt contentio inter Diſcipulos Chriſti & Joannis; ſubindeque prædicabat ante Joannis incarcerationem. *Reſp.* S. Matthæum præteriiſſe ea quæ tribus primis capitibus narrat S. Joannes: hic enim ſolus recenſet ea quæ Chriſtus D. egerit poſt ſuum baptiſmum, & antequam ejus præcurſor Joannes in vincula conjiceretur; quamobrem S. Matthæus non negat Chriſtum D. antea prædicaſſe & baptizaſſe; ſed tantum indicat illum eo munere præſertim functum eſſe cum jam S. Joannes miniſterium iſtud implere non poſſet. Si vero quis requirat quamobrem S. Joannes, prædicante Chriſto, ab utroque munere non deſierit. Reſpondent S. Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius; ideo non deſtitiſſe, ut ſemper aliqui ad ſe venirent, eoſque baptizatos a ſe, & quodammodo initiatos, mitteret ad Chriſtum. Inſuper ſi deſiiſſet, majore adverſus Chriſtum æmulatione ejus Diſcipuli concitarentur, quaſi cauſa eſſet, ut ipſorum Præceptor minus inclareſceret, & ab officio ceſſaret. Si enim tam ſæpe ab eo moniti ſe nonniſi aqua baptizare; Chriſtum vero Spiritu ſancto baptizaturum, in eoque jam baptizare; nihilominus tamen invidebant Chriſto: quid facturi eſſent ſi baptizare deſiiſſet? Adde, inquiunt iidem Authores, quod ſi baptizare ceſſaſſet, indignatione quadam, quod Chriſtus etiam baptizaret, feciſſe videretur. (1) (1)

Cap. VIII. v. 5. *Acceſſit ad eum Centurio:* At Lucæ VII. v. 3. *Miſit ad eum Seniores*, & v. 6. *Miſit Amicos* Reſpondent communiter Interpretes, Centurionem ad Chriſtum acceſſiſſe, cum ad eum Amicos & Seniores delegavit; quæ enim quis per Legatos ſuos dici vel geri curat, ea ipſemet dicere aut gerere perhibetur, haud aliter ac ſi ipſe præſto eſſet. Verum probatur magis S. Chryſoſtomi & Theophilacti Reſponſio, Centurionem *Primo*, delegaſſe Seniores ad Chriſtum, deinde Amicos ſuos; tandem, cum Chriſtus D. non longe abeſſet a domo, ipſemet ei proceſſit obviam.

Ibidem v. 20. *Occurrunt ei duo Dæmonia habentes*: At Marci V. 22. *Occurrit de monumentis homo in ſpiritu immundo:* S. Lucas ſimiliter cap. VIII. v. 27. unius tantum meminit. *Reſp.* SS. Marcum & Lucam unius dumtaxat Dæmoniaci meminiſſe, quia hic famoſior & truculentior erat, utpote cum in eo integra Dæmonum legio hoſpitaretur; quamobrem alterius Dæmoniaci liberatione prætermiſſa, illuſtre Chriſti miraculum in hujus curatione potiſſimum enarrant, multaque de eo recenſent quæ S. Matthæus prætermiſerat. (2) (2)

Cap. X. v. 10. Prohibet Chriſtus Apoſtolis quos ad Prædicationem delegat, ne habeant in via *pecuniam, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam:* At Joan. XIII. v. 23. Chriſtus ipſe excipiebat loculos, eos ſervante Juda, in Apoſtolorum victum & ſubſidium: ſimiliter Chriſtus plurima veſtimenta habebat, Joann. XIX. v. 23. Etiam Marci VI. v. 8. permittit virgam, & v. 9. uſum ſandaliorum. *Reſp. ad primum*, Chriſtum in prima illa delegatione ad Judæos, Diſcipulis interdixiſſe uſum pecuniæ, ut expeditius ſuo munere defungerentur, quia noverat eis neceſſaria ab auditoribus eſſe copioſe miniſtranda: quamobrem Lucæ XXII. v. 36. de prima hac Prædicatione & velitatione loquens, ait, *Quando miſi vos ſine ſacculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? & illi*

dixe-

dixerunt nihil. Aliunde vero, quia Apostolico cœtui ministranda erant necessaria ad victum & vestitum, permisit acceptationem & usum pecuniæ, urgente necessitate impendendæ. *Ad secundum* dico, eum non prohibere ne quis duas tunicas simul habeat necessitatis & frigoris pellendi causa; sed ne divitum instar plures mutatorias, & citra necessitatem vestes habeat. *Ad tertium*, Vetat calceos qui totum pedem tegant, non sandalia quæ plantam pedis muniunt, ne in saxa impingant; cum enim Judæa aspera & saxosa esset regio, eaque calida, sufficiebant sandalia quæ pedis plantam protegerent. *Ad postremum* Vetat usum virgæ, imperatoriæ, & defensoriæ, non sustentatoriæ, & portatoriæ. Triplex enim est usus virgæ: primus in signum potestatis & jurisdictionis. Sic Psal. XLIV. *Virga æquitatis, virga regni tui.* Secundus, defensorius & vindicatorius, Ps. LXXXVIII. *Visitabo in virga iniquitates eorum.* Tertius, portatorius, quo pauperes innixi solent incedere ad fatigationis levamen. Duos priores usus virgæ vetat Apostolis, quos mittebat sicut oves in medium luporum: posteriorem vero permittit.

Cap. XI. v. 8. *Venit Joannes, neque manducans, neque bibens*: At cap III. v. 4. *Esca autem ejus erat locustæ & mel sylvestre.* Resp. Joannem Baptistam verissime quidem dici non manducasse, neque bibisse, aut quia parcissime victitabat, quasi nullo potu & cibo reficeretur, juxta illud vulgare, parum reputatur pro nihilo: aut quia non more aliorum hominum, sed veluti ferarum instar vivebat locustis, herbis & radicibus. Ideo apud S. Lucam cap. VII. v. 33. signanter dicitur *neque manducans panem, neque bibens vinum*, potu & victu apud homi-
(3) nes usitatis. (3)

Cap. XIV. v. 15. *Vespere autem facto, accesserunt ad eum Discipuli ejus, dicentes... Dimitte turbas*: At v. 24. *Vespere autem facto solus erat ibi.* Resp. Vesperam apud Judæos fuisse duplicem; unam *Solis*, qua incipit declinare ad Occidentem; alteram *Luminis* quod post Solis occasum aliquandiu refulget, uti diserte tradit R. Aben-Ezra. *Ecce*, inquit, *sunt duæ vesperæ una vespera Solis, hoc est tempus quo occidit Sol & absorbetur sub terram. Vespera secunda est lux, splendor, sive irradiatio illa, quæ post occasum ejus in nubibus aliquando apparet. Durat autem hoc tempus, quod est inter occasum Solis & irradiationem ejus in nubibus, ad integram horam tertiamque ejus partem.* De priori vespera sermo fit in primo textu:
(4) de posteriori in secundo. (4)

Cap. XV. v. 22. mulier quæ Christum exorat, ut filiam a Dæmone vexatam liberare dignetur, dicitur *Chananæa*: At Marci VII. v. 26. appellatur *Syrophœnissa & ἑλληνίς*, id est *Græca*. Resp. Mulierem illam triplici hac appellatione dictam, ratione prosapiæ, Religionis, & habitationis, seu patriæ: ratione quidem *prosapiæ*, dicta est *Chananæa*, non a Cana majori, quæ urbs in Phœnicia erat contermina Tribui Azer, Josue XVIII.; sed a posteris Chanaan: Chananæi enim fuere populus unus e septem, qui Palæstinam juxta mare, ut patet Numer. XIII. v. 30. olim incoluere, & ab Hebræis, Duce Josue, fuere expulsi sed non ex toto; nam aliqui superstites fuerunt, & manserunt in Phœnicia, puta in Tyro & Sydone, a Chanaanis posteris conditis; nam Chanaanis primogenitus filius, vocatus est Sydon, & Sydonis urbis conditor, Genes. X. v. 15. Quamobrem Sydonii *Syrophœnices* dicti sunt, composito nomine, quia Phœniciam incolebant, ut distinguerentur ab aliis Phœnicibus, qui non in Syria, sed in Africa habitabant, dictique sunt *Libyophœnices*, id est Phœnices habitatores Libyæ. Quamobrem hæc mulier dicta est *Syrophœnissa*, quod Phœniciam Syriæ partem incoleret; unam enim partem Syriæ fuisse Phœniciam Plinius [a] & Strabo [b] auctores sunt. Phœniciam autem eam fuisse oram ubi conditæ erant Tyrus & Sydon, iidem docent. Tandem vocatur *Græca*, ratione religionis, quod Gentilis esset; nam in Novo Testamento, maxime apud S. Paulum ad Rom. VII. v. 17. Gal. III. v. 28 omnes Gentiles vocantur *Græci*: atque etiam quia Græci olim dominabantur Phœniciæ, & Syriæ: ideoque Lingua eorum Græca latissime, & ad Syriam usque propagabatur.
Ita S. Augustinus Epist. 200. (5) (5)

[a] lib. 5. cap. 12.
[b] lib. 6.

Cap. XXI. v. 19. *Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam; & nihil invenit in ea nisi folia tantum, & ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum, & arefacta est continuo ficulnea: & videntes Discipuli mirati sunt, dicentes: Quomodo continuo aruit?* At Marci XI. v. 13. *Cumque vidisset a longe ficum habentem folia, venit si quid forte inveniret in ea; & cum venisset ad eam, nihil invenit præter folia: non enim erat tempus ficorum*: ubi tria pugnare videntur I. Namque Matthæus dicit ficum fuisse secus viam; Marcus vero a longe conspectam. Addit Marcus tunc nondum advenisse tempus fructuum: quorsum igitur intempestiva illa fructus postulatio, & quod non adessent, fulminata maledictio? III. Matthæus ait ficum maledictam continuo aruisse, atque miratos Apostolos, quod tam cito aruisset: Marcus vero innuit Apostolos istud die sequenti deprehendisse. *Resp.* Ista minime pugnare; non *primum*, quia tametsi ficus illa fuerit secus viam, nihilominus potuit a longe conspici priusquam ad eam Christus accederet: Neque *secundum*, quia Christus rerum omnium supremus Dominus hanc arborem, tametsi nihil de se tale promeritam, sua maledictione arefacere voluit, ut signum esset Judæis, quemadmodum Origenes in Matthæum XVII. interpretatur, quod Synagoga, arbor a Deo plantata & exculta, tandem propter infœcunditatem suam multo magis esset arefacienda & abjicienda. Hoc enim inter arbores & homines interest; quod arbores natura sua nonnisi certo quodam anni tempore fructus ferre debeant: homines vero toto vitæ suæ tempore tenentur bene-

fa-

facere. Tota vita nobis eſt æſtas, tota debet eſſe frugifera; nec quicquam nos præter voluntatem noſtram ſteriles facit. *Ad tertium* dico, quod tametſi fulminata Chriſti maledictione ficulnea continuo exaruerit, ejus tamen ariditas mane ſequenti fuit manifeſtata Apoſtolis & turbæ. (6) (6)

Cap. XXVI. v. 22. *Non bibam amodo de hoc genimine vitis uſque in diem illum, cum illud bibam vobiſcum novum in Regno Patris mei*: At Actor. X. v. 41. teſtatur S. Petrus; *Manducavimus & bibimus cum illo, poſtquam reſurrexit a mortuis*. Reſp. Chriſtum a mortuis ſuſcitatum, exuta infirmitate & mortalitate corporis, ſæpe quidem cum Apoſtolis manducaſſe & bibiſſe in teſtimonium veræ ſuæ Reſurrectionis; non vero ut naturæ neceſſitati indulgeret: Significat ergo hac loquendi formula, mortem ſuam inſtare; ac deinceps ſe communi hominum more cum eis non converſaturum uti hactenus fecerat; tametſi poſt Reſurrectionem ſuam jam immortalis, atque ea ratione, in Regno Patris conſtitutus eſſet eis apparīturus.

Cap. XXVII. v. 44. *Id ipſum autem, & Latrones qui crucifixi erant cum eo improperabant ei*: ubi utrique Latroni tribuitur quod probra dixerint Chriſto patienti. At S. Lucas cap. XXIII. v. 39. *Unus autem ex iis qui pendebant Latronibus, blaſphemabat eum*. Reſp. SS. Chryſoſtomum & Hieronymum exiſtimare utrumque Latronem initio Paſſionis Chriſto fuiſſe convitiatum, ſed alterum poſtea, viſa Chriſti patientia, & conſpectis tenebris, aliiſque portentis & miraculis, reſipuiſſe, atque ſocium increpaſſe, quemadmodum habet S. Lucas. Cæteri vero SS. Patres Ambroſius [a], Auguſtinus [b], Leo [c], & alii arbitrantur hæc a S. Matth. dicta eſſe per ſynecdochen, atque ſcriptum numerum pluralem pro ſingulari, quatenus ſignificaret omnium hominum conditiones in Chriſti Paſſionem & mortem conſpiraſſe, etiam & Latrones qui cum eo crucifixi erant. (7) (7)

[a] *lib. X. in Luc.*
[b] *lib. 3. de conſenſu Evang.*
[c] *in Sermone de Paſſione.*

Cap. XXVIII. v. 29. *Illæ autem* (piæ mulieres) *acceſſerunt, & tenuerunt pedes ejus*: At Joan. XX. v. 19. Chriſtus a mortuis reſurgens, dixit Magdalenæ, *Noli me tangere*. Reſp. Quod ſi ab utroque Evangeliſta eadem Chriſti facta mulieribus & Mariæ Magdalenæ apparitio commemoretur; veroſimile eſſe eas omnes ſimul ad Chriſti pedes proruiſſe, eoſque fuiſſe amplexatas: neque enim S. Joannes dicit Magdalenam Chriſti pedes non tetigiſſe, ſed Chriſtum illi dixiſſe, *Noli me tangere*, tametſi forte cum Chriſtus hæc diceret, eum jam illa tetigiſſet, ut nonnulli Interpretes, referente Maldonato, ſentiunt. Si vero diverſa referatur apparitio, forte idcirco prohibita fuit Magdalena Chriſtum tangere, quia de ejus Reſurrectione, etiam teſtificante Angelo, dubitabat, & viventem cum mortuis adhuc quærebat.

AD CAPUT UNDECIMUM
QUOD EST PRIMUM NOVI TESTAMENTI
SUPPLEMENTUM.

CAP. 5. S. Matthæi ℣. 17. = Non veni ſolvere legem, ſed adimplere = Hanc ſententiam, ſeu Chriſti proteſtationem omnibus ferme ejus dictis, & factis repugnare, continue nobis exprobrare non deſinunt obcœcati Rabbini; eo quod in aliis novi Teſtamenti Libris oppoſita prorſus legamus. Joannis equidem Capite I. ℣. 17. = Lex per Moſen, gratia per Chriſtum = Matthæi 9. ℣. 13. = Miſericordiam volo non ſacrificium = Joannis 8. ℣. 11. Adulteræ juxta Moſis legem condemnandæ Chriſtus dixit = Neque ego te damno = abrogavit tandem Chriſtus Circumciſionem, aliaque omnia, ſi quæ erant veteris Teſtamenti Sacramenta.

Reſp. Longe a veritate dilabi Rabbinos rerum Chriſtianarum ignoratione deceptos. Venit equidem filius Dei cum carne mortali non ad legem tranſgrediendam, vel reprobandam; ſed potius ad eam, perficiendam, cum figuris, & umbris, quibus ea innitebatur, figuratum, & ἀντίτυπον ſubſtituerit. Hoc totum evidentius redditur apud Criticos ſacros in hunc Matthæi locum duplex etenim ibi diſtinguitur jus, naturale ſcilicet quod perpetuum, immutabile, & omnibus commune eſt; & poſitivum, quod plerumque peculiare eſt, & mutabile, quale jus proprium cujuſque populi, ſeu nationis eſſe ſolet. Lex Moſaica cum unicæ Hebræorum genti data ſit, præter naturalia præcepta ex æternis divinæ ſapientiæ, & ſanctitatis fontibus derivata quædam habere debuit populo illi, ejuſque temporibus accommodata. Primi generis præcepta ſatis expreſſa legimus, ubi de amore in Deum, & proximum verba habentur, quæ poſtea explicatius in decem præceptis Decalogi proponuntur. Horum obſervatio mandatorum homines omnes ſanctificavit omni tempore, omnive ante Chriſtum ætate, qui poſtea in temporum plenitudine e Cœlo deſcendens nova, ac robuſtiora Sancti Spiritus auxilia, Sacramenta non inania, ſed gratiam ſanctificantem producentia ex Dei promiſſione, & pacto hominibus eſt elargitus, quibus homines Decalogi legem facilius, atque fœlicius obſervarent, ſeque a commiſſis in legem expiarent, ac tandem bonis inhærentes operibus beatam immortalitatem conſequerentur, quæ univerſæ legis finis eſt, atque ſcopus. Hoc itaque pacto Chriſtum ad legem implendam veniſſe teſtimonium de

ſe

se perhibet. Præcepta autem legalia Mosaicæ legis cum pro temporum populique conditionibus data essent, iis transactis, rebusque immutatis præcepta illa ex sua evanescere debuerunt natura, sicut jus tempore belli constitutum statim cessat, quo pax decreta est, & indicta. Falsum est ergo quod Rabbini contra Christum, ejusque discipulos calumniari moliuntur.

Eodem cap. ℣. 34. Christus absolute quodlibet vetat juramentum dicens = Ego autem dico vobis non jurare omnino = In Deuteron. cap. 6. ℣. 13. jussi sunt Israelitæ juramentum emittere per Dominum Deum suum.

Resp. Ex communi Expositorum sententia non quodlibet juramentum, neque ex causa quacumque explosum esse a Christo actum religionis in juramento legitime emissо contentum. Ea sententia Salvator noster eorum Rabbinorum rejicere curavit errorem, qui homines a facilitate jurandi tantummodo absterrebant, si formulis iis uterentur, quibus Deus nominabatur directe, minime vero de iis curam aliquam sibi demandabant, qui per res minores usu quotidiano jurarent. Christus autem summæ veritatis Præceptor optimus pravum jurandi usum, etiam per res alias a Deo improbat omnino, cum res Deo minores quodammodo Deum ipsum repræsentant, dum in jurejurando assumuntur in veritatis testimonium; quod & Ulpianus ipse confessus est dum scripsit = qui per salutem suam jurat, Deum jurare videtur, respectu enim divini nominis jurat. Non ergo juramentum legitime factum, quod quidem actus religionis est, improbavit Christus, sed illam jurisjurandi consuetudinem redarguit, quæ sine judicio, justitia, & veritate adinvenitur.

Cap. 6. ℣. 1. = Ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis = Et ℣. 6. = Clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito = His opponuntur mehercle, quæ legimus Cap. 5. S. Matth. ℣. 16. = Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona. =

Resp. Non vetari a Christo, conspici recte facta in Dei gloriam, aliorumve ædificationem, ut patet ex Exist. 2. Corinth. 8. ℣. 22. & Philip. 2. 15. atque Spanhemius exponit; sed non vult hoc animo fieri opera bona, hoc fine, ut ab hominibus spectemur; non etenim Deo probari possunt, quæ ideo fiunt ut laus captetur, aut gratia; ita post S. Gregorium Magnum Homil. 12. *in Evangelia* hunc locum commentariis illustrant Lucas Brugensis, & Schmidius.

(2) Cap. 8. ℣. 22. = Dimitte mortuos sepelire mortuos suos = Ecclesiastici autem 38. ℣. 16. legimus = Fili in mortuum produc lacrymas... & secundum judicium contege corpus illius, & non despicias sepulturam illius =.

Resp. Ex S. Ambrosio lib. 7. in caput 9. S. Lucæ. Christum Dominum hoc in loco monuisse, quod rebus quibusvis humanis sit valedicendum, cum ad divina vocamur. Alii opinantur Servatorem nostrum de mortuis spiritaliter fuisse locutum; de iis scilicet, qui per separationem a Deo mortui quo ad gratiam dicuntur; vel tandem de hominibus infidelibus, irregenitis, de Evangelii doctrina non solicitis; qui cum spiritaliter mortui sint, relinqui possunt, ut suos similes sepeliant, nempe mortuos corpore, quia utrique, quamvis non eodem modo, mortui sunt. Hanc expositionem post SS. Hilarium, Augustinum, & Chrysostomum exhibuerunt Beza, Camerarius, & Piscator ex Protestantibus.

Cap. 9. ℣ 18. = Filia mea modo defuncta est = Hæc nequaquam cum verbis S. Marci Cap. 5. ℣. 23. & S. Lucæ Cap. 8. ℣. 42. quibus in extremis constituta describitur puella, non tamen mortua, cohærentia reperiuntur.

Resp. Ex Maldonato, quod Archisynagogus eam jam esse mortuam conjecit, aut dolor ejus orationem exaggeravit. Alii autem a S. Matthæo studio brevitatis esse prætermissum opinantur, quod accuratius ab aliis Evangelistis recensetur; ille enim in ipso exordio ponit, quod in progressu factum est. (3)

Cap. 12. ℣. 31. Spiritus blasphemia non remittetur; verbum contra Spiritum Sanctum non remittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro = Nunquid in Dei Ecclesia aliquod est peccatum, de quo desperanda sit venia, contra toties replicata scripturarum oracula, quibus peccatori plorantі indulgentiam non iri denegatum asseritur?

Resp. Nullum esse peccatum, cujus remissam homo corde vere contritus consequi absolute non possit, quamvis ordinarie loquendo, peccatum in Spiritum Sanctum nonnisi maxima cum difficultate deleatur. Spiritui Sancto munus sanctificandi homines, Ecclesiam, quam sibi Dei filius sanguine suo acquisivit, colligendi, atque æterno Patri per gratiam sanctificantem in animabus diffusam reconciliandi in Scripturis Sanctis potissimum tribuitur. Quicumque ergo ministerium istud Sancti Spiritus aspernatur, qui veritati cognitæ contradicit, qui Sacramenta contemnit, & alia Sancti Spiritus dona conculcat, odit, persequitur; qui destinata malitia contra proprium animi sensum, contra habitantem in se Spiritum sciens, & volens dimicat; nec sibi persuaderi patitur, quod refelli non potest, vix, aut ne vix quidem a suo peccato recedit, atque ad cor revertitur; neque propterea ob pravam sui dispositionem obdurationis, & excæcationis remissionem est consecuturus.

Cap. 12. ℣. 40. Erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus = Certum est autem sub terram vix duas noctes consumpsisse Servatorem.

Resp. I. Maldonatus ex Augustino, Hieronymo, Beda, aliisque tradit hoc in loco Synecdochem haberi, qua pars pro toto sup-

ſupponitur. Alii vero probabilius ajunt dixiſſe Chriſtum *tribus diebus & tribus noctibus*, ut dies naturales indicaret; cum enim Hebræi in ſua lingua vocum componendarum libertatem non habeant, hinc circumlocutionibus uti compelluntur, ac per phraſim iſtam *diei*, ac *noctis* diem naturalem exprimere ſolent. Græci autem diem hunc naturalem νυχθήμερον appellant; nil ergo aliud Servator noſter per ea verba ſignificatum voluit, quam quod τρισὶ νυχθημέροις in corde terræ, ideſt in ſepulchro quoad corpus, in partibus inferni quoad animam erat permanſurus. Ut autem id impleretur, ſatis erat, quod ſepultus eo temporis intervallo perſiſteret, cujus partes ad tria νυχθήμερα pertingerent, quamvis non explerent in integrum; ubicumque enim lex Moſis numerum dierum exponit, ut in circumciſione, receptum apud Interpretes etiam Semhoram unius νυχθημέρου diem facere.

Cap. 13. ℣. 28. Inimicus homo Zizania ſuperſeminaſſe perhibetur in agro. ℣. autem 39. ejuſdem Capitis Diabolus pravi illius ſementis auctor exponitur.

Reſp. Per hanc phraſim *inimicus homo* aliquem hoſtem in genere apud Hebræos ſignificari, quem poſtea Diabolum extitiſſe inferius exponit.

(4) Cap. 15. ℣. 9. = Sine causa colunt me docentes doctrinas, & mandata hominum = Capite autem 23. ℣. 3. legimus dixiſſe Chriſtum de eiſdem Phariſæis = Quæcumque dixerint vobis ſervate, & facite =.

Reſp. Phariſæos in duplici aſpectu eſſe conſiderandos, in quantum ſcilicet Legis doctores, & zelatores erant, cujus obſervationem apud populum promovebant; & in quantum privatam perſonam geſtabant, quæ regulis morum & ipſa erat in ſuo officio continenda: dum itaque legem explicabant, recta utique populos edocebant; dum autem proprios mores dirigebant a lege deſciſcentes hominum documentis innitebantur; male igitur ſeipſos, optime alios erudiebant; unde Chriſtus facienda, quæ docebant admonuit; ſecundum autem opera eorum ſe gerere quempiam vetuit. Dum autem ait *docentes mandata hominum* intelligi poteſt *ſequentes*, & etiam alios exemplo ſuo edocentes.

(5) Cap. 17. ℣. 1. Poſt ſex dies a Chriſto ducti in montem excelſum referuntur Apoſtoli S. Lucas id poſt dies fere octo factum eſſe narrat Cap. 9. ℣. 28.

Reſp. Ex SS. Hieronymo, & Auguſtino Lib. 1. *de conſenſu Evangeliſt.* Cap. 56. a S. Matthæo recenſitos fuiſſe dies intermedios integros, omiſſos autem duos extremos primum ſcilicet, & octavum, quorum neuter completus fuit. S. Lucas autem omnes dies propoſuit, in quibus hiſtoricum hoc factum aliquam tenuit partem. Hoc ferme pacto hunc locum intelligunt etiam Maldonatus, Scultetus, & Camerarius.

Cap. 18. ℣. 7. = neceſſe eſt ut veniant ſcandala = Cur ergo ſubiungitur = væ homini illi, per quem ſcandalum venit =?

Reſp. Nullam prorſus ex neceſſitate a Chriſto indicata in hominum voluntates coactionem induci; mera neceſſitas eſt, ut ſcandala veniant, quæ tamen non a Deo, vel alia extrinſeca cauſa, ſed ab homine ipſo eſt, a voluntaria depravatione cordis, ab inclinationibus vulneratæ per peccatum originale naturæ, quibus tamen ſingillatim acceptis reſiſti poteſt; unde nec Deus peccatis involvitur ea permittendo, neque peccator injuſte punitur; cum nemo eſſe poſſit proximo in ſcandalum invitus, ſed vel per incogitantiam, ut ajunt, vel ſponte.

Cap. 19. ℣. 9. = Quicumque dimiſerit uxorem ſuam niſi ob fornicationem, & alteram duxerit mœchatur = Lucæ 16. ℣. 18. abſolute mœchus enunciatur, qui uxorem dimittit, & alteram ducit, nulla facta etiam fornicationis exceptione.

Reſp. Ex Catholicorum ſententia vinculum matrimonii prioris nequaquam diſſolvi, eſto repudium inter conjuges contingere queat propter adulterium, in ordine ad mutuam cohabitationem, & thorum; idque voluit S. Lucas, qui abſolute mœchum propterea enunciat quemcumque uxore ſua dimiſſa, cum altera contrahit. Minime nos fugiunt Græcorum, aliorumque defendentium conjugalis vinculi ſolutionem ex adulterio unius conjugis enaſcentem; ſed cum de hoc Polemici agant, atque a nobis alibi ſit diſputatum, in Notis videlicet *ad Dialogum tertium Libri poſterioris Antonii Auguſtini* Lucanæ Editionis, hinc ea omnia præterimus.

℣. 24. Ejuſdem Capitis 19. legimus facilius Camelum per foramen acus tranſiturum, quam dives ingrediatur Cœlorum Regnum. Nunquid tot Reges, & Principes Sancti non ſunt, quos veneratur Eccleſia, & Scriptura divina commendat?

Reſp. Chriſtum Dominum minime de divitibus abſolute eſſe locutum, ſed de iis qui opibus ſuis ita turgent, & tument, ut contemptis Chriſti pauperibus, turpi, & cæca auri aviditate inſimul adeo exagitantur, ut in eodem cor ſuum tanquam in ultimo fine defixum habere videantur. Cum autem pecuniæ amor in hominum mentem alte radices extendat, nonniſi maxima cum difficultate ab eadem divellitur; adeo ut merito dixerit Chriſtus facilius Camelum tranſiturum per foramen parvulum, quod acus efficit, vel quod ipſe habet, quam avarus dives anguſtam ſalutis portam introeat. Alii per *Camelum funem nauticum* intelligunt, ſive *rudentem*, ita Bochartus, Caſtalio, & Camerarius. Camelum autem animal Chriſto obſervatum eſſe dum eam protulit ſententiam, Eraſmus, Beza, Druſius, Grotius, Scultetus & alii poſt S. Hieronymum, Talmudiſtas, & Gemaræ Auctores, tuentur.

Cap. 23. ℣. 8. = Vos autem nolite vo- (6)
cari Rabbi = Quomodo ergo Apoſtolus in ſua ad Timoth. 1. Cap. 2. ℣. 7. Gentium *magiſtrum*, ſeu *Doctorem* ſe vocat? In Epiſtola pariter ad Corinth. 1. Cap. 12. ℣. 28. a Deo poſitos affirmat in Eccleſia Apoſtolos, Prophetas, & doctores;

res;

res; Nunquid aliud Christus, aliud docet Paulus?

Resp. Fastum, ambitionem, atque superbiam a Christo condemnari, non titulum in se non officium Doctoris, atque Magistri; illud Magisterium, eamque auctoritatem excludit a suis discipulis, quam Scribarum, & Pharisæorum nonnulli, utcumque privati, sibi vindicabant apud Judæos, qui scilicet quodcumque sibi visum esset docebant, atque nemini doctrinis suis sese opponere licitum esse opinabantur. In Christi autem Ecclesia, hanc Doctorum tyrannidem esse non posse ipsemet Salvator admonuit, cum ea solummodo tradi queant fidelibus, quæ unus Magister Christus tradenda commisit. Doctores itaque sunt in populo Christiano, non quidem veluti dogmatum Auctores, sicuti de se præsumebant Pharisæi; sed veluti dogmatum revelatorum nuncii, cujusmodi erat Apostolus Paulus, cæterique sunt in Ecclesia Magistri. Ita locum istum post Augustinum, aliosque Catholicos, Beza, & Camero ferme exponunt.

Cap. 24. ℣. 36. = De die autem illa, & hora nemo scit, neque Angeli Cœlorum, nisi solus Pater = Nunquid & ea nesciebant Christus Dominus, & Spiritus Sanctus?

Resp. Per negativam illam *nemo* quascumque creaturas etiam excellentiores excludi, quales sunt Angeli; Filius autem, & Spiritus Sanctus cum creaturæ non sint, sed Deus, in eadem minime comprehendi dicendi sunt. Ita locum istum Evangelistæ Zegerus, & Lucas Brugensis ex Euthimio commentati sunt.

Cap. 28. ℣. 1. legimus = Vespere autem Sabbathi, quæ lucescit in prima Sabbathi venit Maria Magdalenæ, & altera Maria videre sepulchrum = Marci autem cap. 16. ℣. 2. Scriptum est = Et valde mane una Sabbathorum veniunt ad monumentum; orto jam sole = Joannes denique cap. 20. ℣. 1. refert mulieres ad monumentum venisse, cum adhuc tenebræ essent. Nunquid *mane* & *vespere*, & *orto sole*, & cum adhuc *tenebræ essent* est una, eademque temporis differentia? (7)

Resp. Ex S. Augustino lib. 3. *de consensu Evangelistarum* cap. 24. Per *vesperam* noctem significari, cujus extremum est diluculum; proindeque ea nocte venere mulieres, quæ significata est nomine vesperi; non potest autem dici vespera lucens in prima Sabbathi, nisi nomine vesperi nox ipsa intelligatur, quam lux terminat. Usitatus equidem loquendi modus Scripturæ est a parte, totum significare, ac per hoc circa finem illius noctis venerunt, quæ significata est nomine vesperi. Venerunt autem cum vel tantillum auroræ accessu dealbescere aer incipiebat, unde adhuc tenebræ erant, quia nondum clara dies; ortus autem erat Sol non ex integro, sed in quantum ejus radii supra horizzontem quodammodo conspici incœperant. Alii putant fœminas ipsa vespera Sabbathi, cum ex more Judæorum primus dies septimanæ initium caperet accinxisse se ad iter sepulchrum versus, in eo itinere emisse aromata, exiisse urbe, tota nocte hæsisse in suburbio, ut summo mane antequam urbis portæ aperirentur, & ab ullis conspici possent ad sepulchrum contenderent; ita Matthæus Poli in Criticorum Synopsi ad hunc Matthæi locum. W.

CAPUT XII.

Ex S. Marco.

§. I.

(1) CAP. 1. v. 24. *Quid tibi & nobis, Jesu Nazarene? venisti perdere nos; scio qui sis, Sanctus Dei*: verba sunt Dæmonis, quibus profitetur se nosse Christum: At I. Cor. II. v. 8. dicit Apostolus Principes hujus sæculi (quos alibi Dæmones appellat) & eorum ministros non agnovisse Christum. *Si enim cognovissent*, inquit, *numquam Dominum gloriæ crucifixissent*. Respondeo Dæmones cognovisse quidem Christum esse Messiam; tum ex vaticiniis de Christo venturo, quæ longe perspicacius quam homines noverunt impleta: tum ex S. Joannis Baptistæ Prædicatione, & designatione, *Ecce Agnus Dei*, &c. tum forte quia audierant vocem divini Patris, *Hic est Filius meus*, &c. tum denique ex prodigiis & miraculis, quæ Christus ipse in hujus veritatis confirmationem operabatur: hinc infra v. 34. *Non sinebat ea loqui*, *quia sciebant eum*: Et Lucæ IV. v. 41. *Exibant autem a multis Dæmonia, clamantia, & dicentia, quia tu es Filius Dei; & increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum*. At ista noverant tantum conjecturaliter, non certo & citra omnem dubitationem. Unde Dæmon Christi tentator ait, *Si Filius Dei es*, &c. Itaque loquitur S. Marcus de notitia conjecturali: Apostolus vero de notitia certa & indubitata.

Cap. II. v. 4. *David intravit in domum Dei sub Abiathar Principe Sacerdotum*: At I. Reg. cap. XXI. v. 1. *Venit David in Nobe ad Achimelech*, &c. qui tunc erat summus Sacerdos, & pater Abiathar. Respondet venerabilis Beda hos textus nihil habere dissonantiæ: Abiathar enim jam tum erat Pontifex cum patre Abimelech, atque eo vel ægrotante vel absente, Pontificis munia obibat. Neque enim apud Hebræos insolitum erat ut duo simul summo Sacerdotio fungerentur, ut apparet Numer. III. v. 4. & XXXII. & I. Reg. XIV. v. 4. &c. tametsi unus esset primus, alter secundus, II. Reg. cap. XXV. v. 18. Fungebatur igitur Abiathar Sacerdotio cum patre:

At hoc a Saule occiso, fugit Abiathar ad David, & comes factus est totius exilii ejus. Postea vero, eo regnante, summi Sacerdotii gradum & dignitatem obtinuit, ac toto tempore Regni illius in Pontificatu perseverans, multo majoris excellentiæ quam pater effectus est; ideoque dignus fuit, cujus memoriam Dominus, etiam vivente patre quasi summi faceret Sacerdotis.

Cap. XV. v. 27. *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum*: At S. Joannes cap. XX. v. 14. *Erat hora quasi sexta*, quando videlicet Pilatus sedens pro Tribunali, dixit Judæis, *Ecce Rex vester*. Resp. In hujus difficultatis solutione, mirum in modum sese torquere Interpretes. Sunt enim qui existimant in Marco itidem scriptum fuisse; quod Dominus Jesus Christus crucifixus fuerit hora sexta; verum Librariorum errore numerum *6.* in 3. commutatum esse; ita Auctor Commentariorum in Psalmos, S. Hieronymi titulum referentium in explanatione Psalmi 77. Alii vero ajunt apud Sanctum Joannem corruptum esse textum, & pro sexta hora legendum tertiam: Sic Petrus Alexandrinus in Disputatione de Paschate: *Erat hora quasi tertia*, ait, *sicut habent Libri accurate descripti*; *atque adeo ipsum Autographum manu propria Joannis Evangelistæ scriptum*, *quod gratia Dei ad hanc diem salvatum extat in sanctissima Ephesiorum Ecclesia*, *& a Fidelibus eo accedentibus magna cum reverentia invisitur*. Verum cum Evangelistæ non expresserint tempus crucifixionis notis numeralibus, sed dictionibus integris, suspicio de textus interpolatione nequaquam hic locum habere potest.

Itaque tam his quam aliis plurimis omissis explicationibus, minus rei veritati, & textus sinceritati congruis, simpliciorem, & si bene augurer, congruentiorem ut subjiciam, paucula hic sunt advertenda, & præmittenda: I. Apud Judæos & plurimas alias Nationes, diem alium esse *naturalem*, alium *civilem*, seu Astronomicum. *Naturalis*, est tempus ab exoriente Sole ad occasum, cui opposita nox ab occasu Solis ad ejusdem ortum decurrit. *Civilis dies*, est tempus quod ex uno cœli circumactu resultat, quo dies naturalis & nox continentur. Vicenæ quaternæ partes unius diei civilis *horæ* vocantur, quarum prima a diversis Gentibus diversimode inchoabatur. Nam Hebræi insistentes primæ rerum creationi, qua tenebræ præcesserunt lucem, inchoabant diem civilem cum occasu Solis, quos secuti sunt plures alii populi, maxime Athenienses: Contra vero Babylonii inchoabant illum ab ortu Solis: Et veteres Umbri a meridie: Romani autem a media nocte, quorum mos apud alias omnes pene Nationes jam invaluit.

Alia præterea apud Hebræos est diei civilis distributio, nimirum in octo partes, quarum quatuor assignabantur diei, & nocti totidem. Noctis quidem partes illæ dicebantur *Vigiliæ* tribus horis jam nobis communibus constantes, quod milites vigiles tanto tempore excubias agerent: prima autem vigilia incipiebat cum Solis occubitu: Secunda desinebat cum nocte media; & ab eadem deinde incipiebat tertia: Quarta vero cum Solis seu diei ortu desinebat. Horarum diurnarum prima incipiebat ab ortu Solis, complectebaturque tres horas jam nobis communes; secunda tot horis constabat, principiumque a fine tertiæ, unde vocabatur hora tertia: Apud eos namque vigebat consuetudo, quam videmus apud nos etiam obtinuisse, ut horæ sequentes ex præcedentibus nomen acciperent: sicut nos, postquam meridianæ horæ signum datum est, usque ad horam primam, aut certe usque ad majorem horæ partem, meridianam horam appellamus, cum proprie non meridiana, sed prima pomeridiana sit; nam meridiana ea est quæ ab undecima inchoatur, & duodecima finitur. Itaque aliquando dicimus, de spatio loquentes quod inter undecimam est, esse horam undecimam, aliquando esse duodecimam, nunc a principio, nunc a fine nomen accipientes.

Quæ deinde sequebatur etiam tres horas nobis communes continens, quia incipiebat a meridie, in qua sexta numerabatur, & etiam ipsa dicebatur sexta. Ultima denique, quod inciperet a communi nona finiente, etiam appellabatur hora nona, durabatque ad finem duodecimæ communis, seu ad occasum Solis. Ita Censorinus [a], & ex eo Jansenius, Baronius, Tirinus, & alii. Porro inter illas horas, notiores vulgo & insigniores erant *tertia*, *sexta*, & *nona*; quod, ut notat S. Hieronymus, Sacrificia [b] & preces publicæ illis horis fieri solerent, atque populus, festis maxime diebus, sono tubæ ad orandum convocabatur, ut docemur Numer. X. v. 10.

[a] *Lib. de die natali*, c. *XXIII.*

[b] *In cap. VII. Danielis.*

His ita præmissis, facilis est textus conciliatio. Nam, inquit Maldonatus, quia Christus, & damnatus, & crucifixus fuit eo temporis spatio quod est inter finem horæ tertiæ, quod idem sextæ initium erat; & finem sextæ, quod erat initium nonæ; S. Joannes ex fine spatium illud appellans, vocavit horam *sextam*; S. Marcus ex initio vocavit *tertiam*: Sed quia non est verosimile Joannem sextam horam vocaturum fuisse, nisi spatium illud ad finem sextæ inclinatum fuisset; sicut non solemus horam primam pomeridianam appellare nisi cum meridiana & semis transacta est; credendum est Christum D. post horam decimam & semis, si nostro more horas numeremus, damnatum fuisse: respondebat enim hora tertia nonæ nostræ, sexta duodecimæ tertia & semis erat decima & semis: eo ergo tempore damnatus est Christus: Ideo S. Joannes scribit *hora quasi sexta* damnatum esse, post unam circiter horam nostram, id est hora decima & semis crucifixus est, quam Marcus *horam tertiam* appellat, quia totum illud spatium horarum ab hora tertia usque ad sextam hora tertia vocabatur. (2) (2)

Ex

Ex S. Luca.

§. II.

CAP. II. v. 34. *Ecce positus est hic* (Christus) *in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel*: At cap. IX. v. 5. 6. *Filius hominis non venit animas perdere; sed salvare.* Resp. Christum equidem venisse quærere, & salvum facere quod perierat, nihilominus tamen in causam, seu verius in occasionem esse cur plurimi, ejus gratiam respuentes, atque salutaria dogmata contemnentes, majorem sibi damnationem acquirant. Neque enim existimandum est, hac voce (*positus*) Christum ita comparatum, & a Deo Patre, definito consilio, datum hominibus, ut aliqui ruinam & casum incurrerent: Sed, inquit Maldonatus, hujusmodi locutionibus, quales in Scriptura multæ sunt, non Dei consilium, sed tam certus significatur eventus, ut divino consilio tribui posse videatur. Similis locus est, ex quo magnam hic lucem accipit, Isaiæ VIII. 13. 14. 15. *Dominus exercituum ipsum sanctificate, ipse pavor vester, & ipse terror vester, & erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum & in ruinam habitantibus Jerusalem, & offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.* Cum enim Deus non in ruinam se, sed in sanctificationem Populo suo positum esse dicat; tamen multos eorum sua culpa casuros affirmat.

Itaque Christus Dominus per se & directe positus est in resurrectionem multorum *a Deo, qui vult omnes homines salvos fieri*: indirecte vero, & per accidens, in ruinam, eorum videlicet qui fuerunt rebel-
(3) les lumini. (3)

Cap. III. v. 2. *Sub Principibus Sacerdotum Anna & Caypha*: At Joannis XVIII. v. 13. Solus Cayphas dicitur Judæorum Pontifex. Respondent communiter Interpretes Annam & Caypham alternis vicibus Pontificatum gessisse. At Josephus sententiam refellit, scribens multos fuisse Pontifices medios inter Annam & Caypham, asseritque Caypham creatum fuisse Pontificem a Valerio Gracco, qui Pilatum proxime antecessit, atque toto tempore Pilati summo Pontificatu functum usque ad finem Imperii Tiberii Cæsaris. Itaque dico Annam, quia socer erat Cayphæ, fueratque summus Pontifex atque summi Pontificis filius, plurimumque auctoritatis apud Judæos obtineret, hic Cayphæ adjungi tanquam præcipuum Sacerdotum Principem. Tametsi enim unus apud Judæos summus esset Pontifex; plures tamen erant Sacerdotum Principes, seu Capita familiarum Sacerdotalium: unde passim in Christi Domini Passione nominantur *Principes Sacerdotum & Pontifices*, qui Christum apud Pilatum accusarunt,
(4) & crucifixo insultarunt. (4)

Cap. XVIII. v. 35. *Factum est autem cum appropinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat.* At Matthæi XX. v. 29. *Et egredientibus illis ex Jericho secuta est eum turba multa: & ecce duo cæci, &c.* Ubi non unus sed duo nominantur, qui Christum, non ingredientem Jericho, sed inde egredientem dicuntur interpellasse ut eis visum restitueret. Respondet S. Augustinus [a] diversum esse cæcum de quo agit S. Lucas, ab eis quos S. Matthæus commemorat. Verum cum omnes circumstantiæ non solum ab illis Evangelistis, sed etiam a S. Marco annotatæ in hac cæci illuminatione consentiant, nimirum quod sederit secus viam, quod audierit Jesum transire, quod clamaverit dicens *Jesu Fili David, &c.* Ideo verosimilius existimo unam eandemque cæcitatis curationem ab illis narrari: unius vero duntaxat cæci a SS. Marco & Luca mentionem fieri, quod ille notior esset in ea civitate. Unde ejus nomen etiam annotavit S. Marcus dicens eum appellatum fuisse Bartimæum, hoc est filium Timæi.

Quod vero S. Lucas dicat eum fuisse illuminatum a Christo dum intraret Jericho; alii vero Evangelistæ id accidisse referant cum inde exiret, non omnino pugnat. Nam inquit S. Ambrosius [b], verosimile est cæcum illum in ingressu urbis rogasse Christum ut illuminaretur: At cum propter turbam forte non audiretur ab Apostolis, vel Christus ipsemet se audire dissimularet, quatenus fidem ejus & spem magis ac magis excitaret, postridie iterum stetit ad portam civitatis & elatiori voce clamans visum postulavit & impetravit.

Cap. XXII. v. 24. S. Lucas contentionem Apostolorum de primatu refert post institutionem cœnæ: At S. Matthæus & S. Marcus cap. X. v. 41. Eam referunt ante cœnam. Resp. Contentionem illam tribus vicibus & temporibus distinctis contigisse: *Primo*, quidem dum Christus existens Capharnaum jussit censum tam pro se quam pro Petro solvi, ut refertur Matthæi XVIII. v. 1. Marci IX. v. 34. Lucæ IX. v. 46. *Secundo*, dum mater filiorum Zebedæi petiit a Christo sessionem ad dextram & ad sinistram in regno ejus pro duobus filiis, cujus meminit S. Matthæus præfato cap. XX. *Tertio*, vero post institutionem cœnæ, quam solus S. Lucas commemorat: nulla itaque est hic verborum pugna, cum diversa a diversis Evangelistis proferatur Apostolorum contentio. (5) (5)

Cap. XXIV. v. 33. Duo discipuli euntes Emmaus post cognitum Christum Dominum qui eis apparuerat, dicuntur regressi in Jerusalem & *invenisse congregatos undecim*: At tantum decem Apostoli cum Discipulis ibi convenerant: siquidem teste S. Joanne cap. XX. v. 20. Thomas non erat cum eis dum apparuit Jesus illis discipulis congregatis, quando scilicet illi duo discipuli referebant quæ eis contigerant in via; & quomodo Christum cognoverant in fractione panis: insuper Judas etiam aberat suspendio antea necatus. *Resp.* Post Judæ suspendium, Apostolorum collegium id obtinuisse nomen, ut vocaretur *undecim*

[a] *Lib. 2. de consensu Evang. hist. cap. 65.*

[b] *In cap. XVIII. S. Lucæ.*

cim quo a cæteris discipulis distinguerentur, tametsi pauciores essent; quoniam denominatio fieri consuevit a potiori parte, etiam si unus & alter desit: sic triumviri & septemviri dicuntur congregati, tametsi forte omnes non adsint. Hæc autem appellatio *undecim* ita facta est communis, ut etiam post Matthiæ substitutionem in locum Judæ & restitutionem numeri duodenarii Apostolorum, dicatur Petrus Actor. II. v. 14. surrexisse *cum undecim;* licet jam suffecto Matthia in locum Judæ, duodecim Apostoli adessent. Hinc non aliter quam *undecim* nominantur Matthæi XXVIII. v. 16. Marci XVI. v. 14. & alibi.

Ex Sancto Joanne.

§. III.

(6) CAP. I. v. 8. *Non erat ille lux*, nimirum Joannes Baptista: At cap. V. v. 5. *Ille erat lucerna ardens & lucens*. Resp. Hæc non pugnare; neque enim S. Joannes Baptista erat lux illa quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, nimirum Messias, Doctor, & Salvator mundi: sed tantum erat lucerna ardens & lucens; non propria quidem luce, sed a Christo accepta: *Non erat ille lux*, inquit Origenes, *sed particeps luminis: suum non erat quod in se & per se fulgebat*.

Cap. II. v. 11. *Hoc fecit initium signorum Jesu in Cana Galilææ & manifestavit gloriam suam*. Quando videlicet, aquam in vinum convertit. At Lucæ II. cum factus esset annorum duodecim, jam manifestam fecerat gloriam suam: nam sedens in medio Doctorum; *Stupebant omnes qui eum audiebant, super prudentia & responsis ejus*. Resp. Revera quidem Christum duodecennem egregium divinæ suæ majestatis & gloriæ specimen dedisse: at nullo adhuc sensibili & visibili miraculo id demonstrarat: quamobrem illa aquæ in vinum conversio revera primum fuit ex miraculis sensibilibus ab eo editis cum vitam publicam ageret, & commissum sibi officium impleret. Itaque illa in medio Doctorum Sessio & doctrinæ propalatio primum fuit signum sapientiæ; hoc vero divinæ potentiæ: ad illud Doctores quidem obstupuerunt, nec tamen ipsi adhæserunt: ad hoc vero, Discipuli in eum crediderunt.

Ibidem v. 21. *Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc*, videlicet Jerosolymitanum: at ista non cohærent cum Historia Sacra. Sive ista accipias de prima hujus templi ædificatione a Salomone: sive de duplici illius instauratione a Zorobabele & Herode. Nam prima illius ædificatio a Salomone peracta est septem annis cum dimidio: Restauratio vero illius post captivitatem Babylonicam a Zorobabele & sociis cœpit anno primo Cyri: non quidem *Regni*, quo imperabat in Perside: sed *Monarchiæ*, qua, expugnata Babylone, Chaldæorum imperium transtulit ad Persas. Ab hoc itaque anno primo cœpit fabrica templi, duravitque ad annum sextum Darii Histaspis; at in hac temporis serie non sunt quadraginta sex anni, sed tantum quindecim: Cyrus enim tres annos regnavit ut monarcha; huic successit filius Cambyses, qui post Cyrum Patrem sex dumtaxat annis regnavit; deinde Magi per septem menses. Denique Darius Histaspis, cujus anno sexto consummatum fuit templum. Ex quibus conficiuntur tantum quindecim anni. Neque tandem hæc verba videntur accipi de instauratione templi per Herodem. Nam Josephus [a] auctor est ædificationem Herodiani templi novem annis cum dimidio absolutam esse. *Resp.* Omissis aliorum sententiis, probabiliorem eam opinionem mihi videri quæ hos quadraginta sex annos quibus ædificatum est templum, adscribit illius templi instaurationi factæ ab Herode: cœpit enim opus illud Herodes anno Regni sui XVIII. (computando scilicet Regni ipsius annos ab eo tempore quo expugnatis Hierosolymis, & pulso Antigono, Regnum occupavit: non vero ab eo tempore quo a Senatu Rom. Rex fuit declaratus) ac proinde annis ante mortem XVI. Nam inquit Ludovicus Capellus, depulso Antigono, regnavit annos XXXIV. Christus autem natus est sub finem Regni Herodis, & (uti videtur) paulo ante ejus obitum. Cum autem Christo ista dicerent Judæi, natus erat annos dumtaxat XXX. Hoc enim contigit paulo post Christi baptismum Paschate, nimirum quod proxime secutum est ipsius baptisma. Itaque a primis ab Herode jactis templi fundamentis ad id momentum, quo istud Christo objiciunt Judæi, fluxerunt præcise anni XLVI. Nec obstant Josephi verba; tametsi enim eo tempore absoluta fuerit Templi structura; planum est tamen ex eodem semper aliquid additum & exstructum ab eo tempore ad illius ornatum. Imo & pluribus post annis. Hinc idem Josephus [b] testatur Agrippæ demum Junioris tempore, LX. circiter post Christum natum annis, absolutum fuisse totum templi ædificium & ornatum. Itaque nihil aliud videntur sibi voluisse hic Judæi quam reponere Christo: *Jam ab annis quadraginta sex cœpta est ab Herode hujus Templi structura, necdum est absoluta: tu vero illud brevi dierum trium spatio instaurabis collapsum?* (7) (7)

Cap. V. v. 31. *Si ego testimonium perhibeo de meipso testimonium meum non est verum*. At Cap. VIII. v. 14. *Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum*. Resp. Christum D. in priori textu occurrere tacitæ objectioni adversariorum, qui Cap. VIII. v. 13. ipsi opponunt: *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum*; quia ex communi Judæorum sententia: *Nemo hominum testatur de seipso*; nam si testimonium unius firmum non est, multo minus firmum esse debet si quis de seipso testatur: unde vulgare apud Romanos adagium *Neminem idoneum esse testem in re sua*, cum videlicet ipse solus testimonium in sui favorem

[a] *Lib. XV. de Antiq.*

[b] *Lib. 20. cap. 8.*

vorem & patrocinium perhibet; quod ultro juxta hominum opinionem etiam de seipso gratis admittit Christus D. At ut adjicit in secundo textu, aliter sentiendum est dum proprium hoc testimonium, alterius fide dignissimi etiam assertione firmatur. Unde sic eos urget Cap. VIII. v. 17. *In lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est: Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso; & testimonium perhibet de me; qui misit me pater.* Ex quo clarissime conspicitur quod Christus non excludat proprium de seipso testimonium; sed ex Patris testimonio cum suo exactissime convenienti, proprium suum firmat, ut se verum Messiam esse demonstret.

Cap. VI. Recenset S. Joannes miraculum in multiplicatione quinque panum & cibatione hominum quinquies millium. Quam Historiam describunt etiam S. Matthæus cap. XIV. & Marcus cap. VI. & Lucas cap. IX. At in ea descriptione multiplex occurrit inter Evangelistas dissonantia, ut apposite observant, Pelargus, Witacherus, &c. Nam I. tres posteriores Evangelistæ referunt Christum D. ab Apostolis solicitatum ut turbam dimitteret; Joannes vero ostendit eum præveniſſe discipulos & dixisse ad Philippum. *Unde ememus panes ut manducent hi.* II. Joannes Philippo tribuit responsionem, *ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, &c.* Cæteri vero eam adscribunt omnibus Apostolis. III. Joannes dicit Andræam Christo D. denuntiasse unum esse puerum qui haberet quinque panes & duos pisces: At hanc præsentem escam alii Evangelistæ penes Apostolos fuisse memorant. IV. S. Lucas narrat homines discubuisse quinquagenos; Marcus vero centenos & quinquagenos. V. Tres Evangelistæ dicunt turbam dimissam esse peracto miraculo; Joannes vero asserit illos homines stetisse ut Christum raperent & facerent Regem. Tandem Matthæus & Lucas narrant exinde Christum venisse Genezareth, Marcus Bethsaidam, Joannes Capharnaum.

Resp. ad primum utrumque videri factum ex parte Apostolorum & Christi, ut simul illi cum eo fuerint soliciti de cibatione numerosissimæ turbæ; ita tamen quod tres Evangelistæ prius, Joannes posterius enarret. *Ad secundum* dico Philippum non tam suo, quam omnium Discipulorum nomine fuisse locutum; unde quod unus gessit, aliis tribuitur: neque enim id insolitum est in Scriptura, ut unius actio alteri ejusdem consortii adscribatur. *Ad tertium* repono, quod cum puer ille ab Andræa demonstratus Christo, unus esset ex eis qui collegio Apostolico ministrabant, merito id quod habebat ille, dicitur fuisse penes discipulos, cum ille esset unus ex Discipulis & Sectatoribus Christi. *Ad quartum* dico, S. Lucam partis illius turbæ meminisse, S. Marcum vero omnem omnino expressisse numerum. *Vel* illum dumtaxat meminisse virorum; hic etiam puerorum & mulierum. *Ad quintum* Resp. utrumque accidisse, nempe ut post cibationem dimissa fuerit turba quatenus quisque ad propria rediret; omnes tamen aliquandiu simul stetisse ut Christum Regem salutarent. *Ad ultimum* tandem, censeo Christum D. post illud insigne miraculum, plures quantocius adiisse civitates; ut ex illius miraculi, ab eis qui præsentes aderant, diffamatione per eam regionem, paratos homines ad excipiendam lucem Evangelicam, sua cœlesti prædicatione & doctrina imbueret.

Cap. VII. *Non potest Mundus odisse vos.* At cap. XV. v. 19. *Ego vos elegi de Mundo propterea odit vos Mundus.* Resp. Duos illos textus ad diversas personas dirigi, in priori namque Christus alloquitur parentes suos *qui in eum non credebant* v. 15. nec ejus Evangelicam doctrinam sectabantur; quippe qui nil aliud quam inanem gloriam ambiebant. Quamobrem Christum stimulabant ut manifestaret seipsum Mundo, quatenus eo per miracula & famam inclarescente, ipsi quoque ratione cognationis fierent illustres. Cum itaque sæcularibus desideriis urgerentur & hominibus terrena sectantibus in omnibus consentirent, non poterat Mundus eos odisse, quos habebat sectatores & asseclas. Secus autem de Discipulis & Apostolis, qui cum omnibus Mundi illecebris nuntium remisissent, non poterat eos Mundus non odisse quos habebat suis desideriis & votis repugnantes; nemo enim Apostolorum est qui cum S. Paulo asserere non potuerit *Mundus mihi crucifixus est & ego Mundo.* (8) (8)

Ibidem v. 34. *Ubi ego sum vos non potestis venire.* At cap. XVII. v. 24. *Pater quos dedisti mihi, volo ubi sum ego, & illi sint mecum.* Resp. Christum priori loco damnare Pharisæos carnales homines, Evangelicam gratiam respuentes, quibus denuntiat, propter eorum perduellionem, nullam habituros cum eo societatem in æterna beatitudine, qua fruebatur. Posteriori vero agit de fidelibus omnibus qui ejus præcepta & dogmata sectantes, repromissam hæreditatem æternam accipient: hinc cap. XII. v. 26. ait: *Ubi ego sum, illic & minister meus erit.*

Cap. IX. v. 39. *In judicium ego in hunc Mundum veni.* At Cap. XII. v. 47. *Non veni ut judicem Mundum, sed salvificem.* Resp. Venit unigenitus Dei Filius per incarnationem in Mundum ad *judicium redargutionis* contra perduelles & superbos Pharisæos qui Evangelicæ luci infidelitatis tenebras objiciebant, & ejus diffusioni pro viribus adversabantur. Venit etiam ad *judicium examinis & discretionis*, ut discerneret credentes ab incredulis, & pios ab impiis: non autem venit ad *judicium reprobationis* quo in Mundi fine hœdos separabit ab ovibus, & justos ab impiis; hos in inferno perpetuo cruciandos; illos vero in cœlo æternum coronandos. (9) (9)

Cap. XV. v. 15. *Jam non dicam vos servos, sed amicos.* At Matthæi cap. XXV. v. 21. ait: *Euge, bone serve, &c.* Resp. Discipuli Christi servi quidem sunt jure creationis, redemptionis, vocationis; Amici

vero

vero jure adoptionis, communicationis, ac manifestationis secretorum, ut interpretatur S. Augustinus tractatu LV. in Joannem. Quamobrem priori textui Christus Dominus adjicit: *Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* (10)

(10) Cap. XX. v. 1. *Maria Magdalena venit mane cum adhuc tenebræ essent:* At Marci XVI. v. 2. De mulieribus Mariam Magdalenam comitantibus legimus, *Valde mane una Sabbathorum veniunt ad monumentum, orto jam Sole.* Resp. Mariam Magdalenam in ipso primo diei articulo, quando nonnihil illuxerat, exiisse de domo & urbe, expectans alias pias fœminas, cum quibus postea, orto jam Sole, pervenit ad monumentum: tametsi, ut notat Vatablus, S. Joannes videatur hic Hebræorum scribendi morem sectatus, præteritum pro futuro ponentium, ut, *orto jam Sole*, idem significet cum jam-jam oriturus esset Sol, & adhuc essent tenebræ: non quidem illæ densiores, sed quales in crepusculo matutino, cœlo jam albescente; unde S. Marcus dixit *valde mane;* Lucas autem *valde diluculo.* (11) (11)

AD CAPUT DUODECIMUM
CONCILIATORII
SUPPLEMENTUM.

Ex Sancto Marco.

(1) CAP. I. ℣. 2. legimus = Sicut scriptum est in Isaia Propheta = Compertum est autem verba illa: *Ecce ego mitto Angelum meum* &c. nequaquam in Isaia, sed potius Malachiæ cap. 3. ℣. 1. esse exarata.

Resp. Ab aliquibus dubitatum fuisse num Prophetæ Isaiæ appellatio hoc in loco sit genuina, vel potius assuta ab antiquis Christianis ex Judaismo conversis? Qui cum legerent in Autographo Evangelistæ = sicut scriptum est in Prophetis = minus eisdem arrisit, quod Marcus a Propheta unius classis, ad prophetam alterius classis, transiret, idque retrorsum, a Malachia ad Isaiam, quod contra Judæorum canonem eis cum videretur, pro *in Prophetis* inseruerunt *in Isaia Propheta*. Hujuscemodi quidem dubitatio, quæ in mentem aliquibus venit, facillime excutitur ex vetustissimis Interpretum, & SS. Patrum testimoniis, quacumque exceptione majoribus. In Vulgatæ quippe lectione Syrus, Arabs Latinus, & Græci Codices ætate S. Hieronymi existentes consentiunt, S. Irenæus, Chrysostomus, & alii eo antiquiores, quemadmodum & Victor Antiochenus ex Origene ita legebant, si Maldonatus, & Lightfootus apud Criticos sacros, vera pronunciant. His adjungi potest quod in Matthæi cap. 3. ℣. 3. Lucæ 3. ℣. 4. Joannis 1. ℣. 23. ; ubi de Joanne ministerium suum ineunte differitur, unius Isaiæ testimonium citatur. Marcus itaque vaticinio Isaiæ alterum adjungit Malachiæ Prophetæ, ut evidentius ostendat a Deo tanquam nuncium missum fuisse Joannem, in cujus prædicatione initium habuit Evangelium Jesu Christi ad ea Joannis verba *Parate viam Domini Pœnitentiam agite*; quod quidem initium ab Isaia fuerat prænunciatum. Duo itaque vaticinia, alterum Malachiæ, Isaiæ alterum, Evangelista Marcus in unum conflata uni tribuit Isaiæ, tanquam principaliori; cum Malachiæ locus explicationis gratia tantum præmittatur, atque in Isaiæ verbis Christi Evangelium revera principium habuerit.

Cap. 16. ℣. 5. Unum vidisse Angelum stola candida coopertum mulieres ad monumentum accedentes referuntur; cum tamen Lucæ 24. ℣. 4 duo Angeli mulieribus apparuisse dicantur.

Resp. Unius Angeli meminisse Matthæum, & Marcum, quia hic mulieres alloquebatur, vel dicere possumus cum S. Augustino Lib. 3. de consensu Evangelist. Cap. 24. a duobus prioribus Evangelistis esse commemoratum solummodo primum Angelum, quem obvium habuerunt ad primum Monumenti recintum in parte interiori; ab aliis autem Evangelistis eos Angelos quos viderunt post primum in interiori specu, ubi Christi corpus jacebat, fuisse recensitos.

Ex S. Luca.

CAP. 2. S. Lucæ ℣ 52. Scriptum est = Proficiebat Jesus Sapientia, & gratia apud Deum, & homines = Quomodo autem proficere poterat, qui erat ipsamet gratiæ plenitudo, & origo. (3)

Resp. 1. Evangelistæ oraculum de Sanctissima Christi humanitate esse intelligendum, in qua cum similitudo cæterorum hominum, dempto peccato servata sit, gradatim in actus suos perfectiores, juxta ætatis incrementum proficiebat. Profectus ergo, de quo Evangelista, non in ordine ad gratiam habitualem, & infusam, sed in ordine ad actualem, seu potius in exercitium actuum sapientiæ, & gratiæ quos in dies perfectiores efficiebat, seu opera, & verba sapientiora proferebat, quo in ætate proficiebat, intelligendus est. Alii aliter hunc textum exponunt.

Cap. 6. ℣. 1. legimus = Factum est autem in Sabbatho secundo primo = Quodnam est Sabbathum istud *secundo primum* appellatum? Nunquid erant apud Judæos varia Sabbatha, quorum alia *primo-prima*, alia vero *secundo-prima* appellarentur? (4)

Resp. Vix posse quid probabile afferri, ubi

ubi tot sententiarum est diversitas, quæ confusionem, & dubietatem non tollit, sed inducit. Alii propterea non verum Sabbathum hic ab Evangelista indicari, sed alterum Festum quemcumque diem; Alii vero secundam Azymorum diem ita vocatam, quod secunda esset a Pascha; nonnulli tandem sabbathum fuisse, quod proxime Festum aliquod sequebatur in feriam sextam incidens, sunt arbitrati. Methodum sabbatha connumerandi aliam Scaliger adinvenit; unde sabbathum hoc δευτερόπρωτον, illud esse opinatur, quod proxime post solemne Paschatis sequitur, sic dictum quod sit a crastino Paschatis primum Sabbathum in computo Pentecostes; lex enim jubet septem hebdomades computare a crastino Paschæ, ut patet ex Levitici cap. 23. ℣. 11.; ab illo itaque die hebdomades, & Sabbatha a Paschate ad Pentecosten sumunt appellationem: non potuit vero aliter temporis interlabentis calculus retineri quod Sabbatha, quam sic numerando; hoc est Σάββατον δευτεροπρωτον *Sabbathum a secunda die Paschatis primum*: hoc est δευτεροδεύτερον *Sabbathum a secunda die Paschatis secundum*, & sic de cæteris; putat itaque Scaliger eam diem appellari *Sabbathum secundo primum*, quæ primam a postero die Paschatis hebdomadem claudebat, inter illas septem, quæ ab illo die usque ad Pentecosten numerabantur. Istæ nihilominus sententiæ rejectæ conspiciuntur a Maldonato in cap. 12. S. Matthæi, nec non in Criticis sacris ad hunc S. Lucæ textum. Alteræ supersunt duæ, quæ reliquis præferendæ videntur sententiæ, si Matthæum Polum audiamus. Prior est ipsiusmet Matthæi, qui duo *prima Sabbatha* in anno haberi, juxta duplex anni principium, civile nimirum, quod in mense Tisri; & sacrum, quod in mense Nisan celebrabatur, existimat. Sabbathum autem mensis Tisri πρωτόπρωτον idest *primo* primum appellabatur, in quo Deus requievit post sextam diem creationis. Alterum autem Sabbathum, quod in mense Nisan erat, *primum* etiam & ipsum appellari solebat, cum revera primum esset in anno sacro; sed ut ab altero *primo* distingueretur, δευτερόπρωτον, idest *iterum primum* sive *secundo-primum* nuncupabant. De isto itaque Sabbatho S. Lucam fuisse locutum opinatur, objectioni occurrens (quod scilicet nondum maturæ esse possent spicæ camporum in mense Nisan,) per Scaligeri doctrinam, contendentis ad initium mensis hujus ordinarie inchoatam esse messem aliquam, ut manipulum spicarum haberent, qui in crastino Paschatis offerretur. Notum est autem a Maimonide, quod si messe adinveniente Paschatis tempore, nondum maturuissent, addebatur ad annum istum mensis embolimæus, sive intercalaris usque dum spicæ maturescerent. Altera tandem sententia, quæ adhuc superest exponenda, Sabbathum a Sancto Luca indicatum non quod in Festo Azymorum, sed quod in Festo Pentecostes occurrebat, extitisse *secunda primum* tuetur. Cum enim tria penes Judæos cæteris solemniora celebrarentur festa, *Azymorum* videlicet *primitiarum*, & *tabernaculorum*, etiam sabbatha in hisce occurrentia festivitatibus, veluti solemniora cæteris judicabantur, hinc *sabbatha magna*, seu *prima* dici solebant; cum autem tria essent *sabbatha hæc magna*, seu *prima*, ut ab invicem distingui aliquatenus possent, sabbathum Paschale, quod ordine antegreditur *sabbathum* πρωτοπρωτον, hoc est *primorum primum*, sabbathum vero Pentecostes δευτερόπρωτον nempe *primorum secundum*, sabbathum tandem scenophegiæ τριτόπρωτον, scilicet *primorum tertium* appellabatur. Christi ergo discipuli in hoc sententia spicas evulsisse in sabbatho Pentecostes supponuntur, quod quidem maxime verosimile est.

Cap. 14. ℣. 12. = Cum facis prandium, aut cœnam noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, = Oppositum legimus Proverb. 27. ℣. 10. = Amicum tuum ne dimiseris =.

Resp. Nequaquam a Christo prohibita esse mutua inter homines amicitiæ testimonia, & officia; sed opera misericordiæ multo præfert, quæ sine spe mutuæ vicis humanæ, solius Dei amore præstantur. Locus itaque iste Evangelicus per comparationem, non per exclusionem intelligamus oportet, ne decipiamur. Præstantiora autem esse, quæ Christus hoc in loco charitatis opera commendat, ipsis Gentilibus, sola natura duce cognitum fuit, ut ex Lib. 1. de Offic. apud Ciceronem videre possumus, qui scripsit = In collocando beneficio, hoc maxime officii est ut quisque maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari: quod contra fit a plerisque, a quo enim plurimum sperant, etiamsi ille his non eget, tamen ei potissimum inserviunt = idipsum decet Plinius Lib. 9. Epist. 30.

Cap. 15. ℣. 7. Majus in Cœlo gaudium dicitur futurum super uno peccatore pœnitentiam agente quam super nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentia. Anne gratior Deo est, qui legem transgrediendo ipsum offendit, & postea resipiscit, quam qui intra debitum erga Deum officium semper sese continuit?

Resp. A Christo rejectam fuisse Pharisæorum detractionem, qua semetipsum tingere moliebantur, quod ad peccatores divertisset, ac manducaret cum illis; pro peccatoribus quippe, & male habentibus Cœlestis medicus in Mundum devenerat; ut ergo eosdem confundat, gaudium in Cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente majus esse ait; quam super nonaginta novem justis; loquitur tamen Jesus de gaudio actuali, & inopinato superveniente, quo Angeli afficiuntur, dum qui mortuus erat coram Deo reviviscit, & gratiam consequitur, non autem de gaudio habituali, & continuo, quo super justis nunquam a vitæ sanctitate desciscentibus afficiuntur, quod certe in suo valore majus est; quamvis minus in actuali tripudio. Cum enim iis magis afficiamur, quæ dum desperata prorsus erant, adipiscimur, ita ex nostro loquendi modo Angelis omnium salutem ardentibus, dum quis ad pœ-

pœnitentiam convertitur, atque in melius permutatur, contingit; Concivem quippe suum, quem perdiderant, iterum assequuntur. Plura alia de hoc textu apud Commentatores.

Cap. 17. Ꝟ. 20. Regnum Dei non cum observatione advenisse prædicitur; sed intra hominum corda futurum perhibetur. Quodnam est Christi Regnum intra homines? & nunquid invisibilem Ecclesiam sibi constituit?

Resp. Varios in sensus distrahi posse hanc Christi Servatoris sententiam. Primo intelligi potest, quod Regnum a Messia stabiliendum, de quo Christum interpellarunt Pharisæi, absque mundano splendore, & magnificentia sit ædificandum, quæ in oculos incurrat, & observationem hominum excitet. Secundo quod Regnum Christi cum gloria Majestatis venturi ad ponendum inimicos suos scabellum pedum suorum in die judicii, & in æternum deinceps eo in statu permansuros, veniet adeo sine observatione, ut ejus tempus nec prædici possit, neque sciri. Verum hoc in loco Christum locutum fuisse de suo Regno gratiæ, & fidei, per quas in hominum animis imperat Jesus, & regnat, saniores tuentur Commentatores; quamvis enim hujus regni aliqua signa exhibuerit Christus, non tamen ea fuere, quæ a Pharisæis tunc temporis, & modo a superstitibus Judæis expectantur. Alii tandem hoc in textu minime agi opinantur de Regno Christi in Ecclesia, sed de illius adventu in mundum; unde inquit Jesus *intra vos est:* scilicet, Messias, quem expectatis est in gente vestra, est intra vos collective sumptos, in ipso scilicet populo Judaico, vobis non observantibus. Ecclesiam autem Christi esse visibilem, omniumque oculis conspicuam satis patet.

(5) Cap. 23. Ꝟ. 34. = non sciunt, quid faciunt = Joannis 15. Ꝟ. 22. oppositum legimus = Nunc autem excusationem non habent de peccato suo = quia scilicet Christus locutus est eis.

Resp. Duplicem fuisse hominum classem, qui in Christi occisionem concurrerunt; in prima Gentiles, & rude Judæorum vulgus, quibus profecto minus peccatum ob eorum ignorantiam imputabatur: in secunda vero Principes Judæorum, Scribæ, Legisque periti includebantur, quibus magis culpa ascribenda, quia Christum ex operibus dignoscere potuerunt, nisi odio, & malitia se excoecari non permisissent. Christus attamen hoc in loco veri deprecatoris, veniamque implorantis vicem gessit, quippe omisso, quod in facto Judæorum erat accusandum id æterno refert Patri, quod ad minuendam aliquo modo culpam pertinebat. Erat utique ignorantia eorum crassa, & supina, & multis fortasse ex vitiis proveniens, sed nihilominus in extrema gravitatis linea non peccabant, qui in eum peccabant, quem perfecte non noverant. Christus itaque ut intercessor, eorum culpam extenuare conatur, quin tamen ipsi ex parte sua excusabiles omnino forent, ut ex Evangelio S. Joannis præmonemur. Hoc eodem sensu intelligenda est Apostoli Pauli excusatio pro Christi crucifixoribus in 1. Corinth. 2. Cap. 8.

Capite eodem Ꝟ. 43. = Hodie mecum eris in Paradiso = Christus autem nonnisi post 40. dies Cœlum ascendit; in quo ergo Paradiso futurus erat Latro cum Christo?

Resp. Nomine *Paradisi* neque Cœlum Empyreum, neque hortum fœlicitatis in Eden, ubi Adam erat permansurus, si legem servasset, intelligi posse, quidquid nonnulli dicant, sed fœlicem, communemque cæteris justis societatem visione Dei, & gloria beatifica perfruentibus nomine *Paradisi* potius accipiendam, quam statim a morte corporis anima illius fœlicissimi Latronis donanda erat in quocumque interim loco persisteret; ubicumque enim Deus se beatifice manifestat, ibi Paradisus est.

Ex Sancto Joanne.

CAP. 1. Ꝟ. 28. = In Bethania trans Jordanem = Quonam pacto conciliari hæc possunt cum iis. quæ leguntur Joannis 11. Ꝟ. 18. quibus Bethania prope Hierosolymam astruitur cis Jordanem? (6)

Resp. Horum conciliationem in I. Volumine Disquisit. Pag. 325. & in notis ibidem, esse propositam, unde eamdem non replicabimus.

Cap. 3. Ꝟ. 13. = Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de Cœlo, filius hominis, qui est in Cœlo = Si Christus de se, ut filius hominis est, loquitur, quomodo descendisse de Cœlo, & simul esse in Cœlo potuit?

Resp. Christum de se locutum tanquam de filio hominis, non tamen in abstracto, ut ajunt, sed in concreto, in quantum scilicet divinæ personæ hypostatice humanam naturam copulatam habebat, in qua unione, quæ propria unius naturæ sunt alteri tribuuntur; aut propria alterutrius naturæ tribuuntur Personæ non in abstracto, hinc non Deitas crucifigi dicitur sed Deus: pari modo filius hominis dicitur ascendisse in Cœlum, quia ejus persona divina erat in Cœlo; & descendisse dicitur, quia eadem divina persona, assumpta humana natura, cœpit non quidem esse, sed videri, seu manifestari in terra suis admirandis operibus, quæ nihilominus cœlum nequaquam deseruit, unde & in Cœlo esse merito Christus de seipso affirmabat.

Cap. 3. Ꝟ. 22. legimus = Jesus baptizzabat = Capite autem 4. Joan. Ꝟ. 2. = (7)
Jesus non baptizzabat =.

Resp. Christum per manus discipulorum baptizzasse; quia tamen ipse gratiam sanctificantem conferendi vim baptismo concesserat, quia ipse erat, qui maculas peccati abluebat, ideo merito, & jure baptismum administrasse scribit in Cap 3. S. Joannes. Dicere etiam possumus ex Tertulliano Lib. *de Baptismo* = semper is dicitur facere, cui præministratur = sic Pharaonis filia Mosen educasse dicitur Act. 7. Ꝟ. 21. Salomon ædi-

ædificasse Templum Reg. 3. Cap. 6. & 7. quamvis per ministros hæc omnia gesta sint.

Cap. 5. ℣. 34. = Ego autem non ab homine testimonium accipio = ℣. 46. ejusdem Capitis testimonium Mosis pro se Christus appellat; & ℣. 32. præcedenti Joannis Baptistæ testimonium pro seipso jam recitaverat Jesus. Nunquid homines non erant Moses, & Joannes?

Resp. Objurgari a Christo Judæorum duritiam, & incredulitatem, quam ut frangat, & vincat non hominum testimonium pro se citat, sed opera sua profert, nimis evidenter se a Patre divino missum ostendentia, eos dein ad Scripturarum provocat oracula, quæ de seipso a Mose tradita erant; nec non ad ipsius Baptistæ, ad quem miserant, testimonium; non quod hujuscemodi testes opus Christo essent, sed ut Judæos *ad hominem*, ut ajunt, redargueret, & iis nimirum testimoniis, quæ summæ veracitatis habebantur.

(8) Cap. 7. ℣. 8. = Ego non ascendo ad diem festum hunc = ℣. 10. = Et ipse ascendit ad diem festum =.

Resp. Plura esse ad hunc nodum solvendum excogitata a Commentatoribus, præsertim recentibus. Ajunt itaque in variis Græcorum codicibus vocem οὔπω nondum haberi, pro οὐκ *non*, sicque nodum facillime abrumpunt. Alii autem scripserunt οὐκ ἀναβαίνω νῦν *non ascendo nunc*. Denique nonnulli deleverunt pronomen ταύτην *hunc*. His profecto minime nodum resolvi, sed amputari compertum est. Vulgatæ nostræ lectio utique est, quæ Porphyrii tempore habebatur; occasionem quippe ex eadem desumpsit vir ille infidelis calumniam impingendi Servatori, quasi mentitus esset, cum dixit, se non ascendere, cum postea ascenderit; locus calumniæ defuisset prorsus, si Evangelistæ textus ea ætate non idem ac nostris hisce temporibus extitisset. Facillima videtur ex Cyrillo, Augustino, & Eucherio excerpta solutio = Non ascendo ad primum festum diem = hæc siquidem optime cum ℣. 14. hujusce Capitis cohæret, in quo legimus = jam autem die festo mediante = idest, jam currente die medio, festivitatis scilicet die tertio, vel quarto festivitatis Tabernaculorum, quæ Festivitas diebus septem perdurabat, ascendit Jesus. Non tamen inficiamur, quod Jesu Christi verba in aliis sensibus sumi possint, juxta varias Commentatorum hypotheses, dummodo in eisdem summa veracitas conservetur.

℣. 16. Ejusdem Capitis = Doctrina mea non est mea = Quomodo sua, & non sua?

Respondet S. Augustinus Tract. 29. in Joannem „ Quæ est doctrina Patris nisi Verbum Patris? ipse ergo Christus doctrina Patris si Verbum Patris, sed quia Verbum non potest esse nullius, sed alicujus, & suam doctrinam dixit seipsum, & non suam, quia Patris est verbum: Quid enim tam tuum, quam tu? & quid tam non tuum quam tu, si alicujus est quod es? = Ad literam dici potest: quod Christi doctrina non erat sua, hoc est industria propria, & absque ab Æterno Patre dependentia acquisita, adeo ut suo ipsius sensu, & arbitrio eam prædicaret. Erat nihilominus etiam sua quia ille, & pater ejus unum sunt; & cuncta, quæ erant Patris sui etiam sua erant.

(9) Cap. 10. ℣. 8. = Omnes quotquot venerunt fures sunt, & latrones = Quomodo ergo Matthæi 23. ℣. 2. obedire jubentur populi sedentibus super Cathedram Moysi?

Resp. Ex Augustino Lib. 6. contra Faustum Cap. 12. & Hieronymo Lib. 2. contra Pelagianos = Prophetas non præter Christum venisse: venerunt enim cum verbo Dei: venturus præcones misit, & eorum, quos miserat corda possidebat = Non de suis ergo Præconibus hoc in loco Sermonem Christus instituit, inter quos etiam Legis doctores, deficientibus Prophetis habebantur, in quantum legem explicabant; alludit itaque hoc in loco Christus ad pravos illos pastores, qui sua non Dei quærebant, ovium lacte se saginabant, miserumque populum veræ doctrinæ pabulis fraudabant.

Cap. 10. ℣. 9. = Ego sum Ostium. Per me si quis introierit salvabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet = Quid sibi volunt hæc Servatoris verba? nunquid qui egreditur ex Christi Corpore sive Ecclesia salvabitur & ipse, & pascua inveniet?

Respond. ex S. Augustino Tract. 48. in Evangel. S. Joannis „ Oves meæ vocem meam audiunt, & cognosco eas. . . &. vitam æternam do eis. Ecce sunt pascua. Si recolitis; superius dixerat, & ingredietur, & egredietur & pascua inveniet. Ingressi sumus credendo, egredimur moriendo; sed quomodo per ostium fidei ingressi sumus, sic fideles de corpore exeamus: sic enim per istud ostium egredimur, ut pascua invenire possimus. Bona pascua vita æterna dicitur „ Ita S. Augustinus.

Alii autem magis literalem sensum attendentes, ajunt hanc esse hebraicam phrasim, qua securitatem significant, atque tranquillitatem in quotidianis hominum conversationibus, & exercitiis; unde mos iste loquendi *ingredietur & egredietur* idem omnino exprimit hoc in loco ac *securus vitam aget*, *quia fidum receptum inveniet apud Deum qui per Christum ad illum* accedit. Hanc significationem proverbio illi *ingreditur & egreditur* affixam dignoscimus Deuteron. 28. ℣. 6. Lib. 2. Regum Cap. 3. ℣. 25. & aliis Scripturæ locis. Videantur ad hunc locum Joannis Cornelius a Lap. Lucas Brugensis, Grotius, & Beza.

Cap. 12. ℣. 7. = Sinite illam, ut in die sepulturæ meæ servet illud = Quomodo servare poterat, quod effusum legimus ℣. 3. super pedes ejus?

Resp. A Commentatoribus ita hunc textum exponi, ut ad tempus præteritum reducatur verbum *servet*; hinc Tirinus, & Cornelius reddunt *ut ostendatur servaße illud in diem sepulturæ meæ*. In tempore præterito legunt Syrus, & Græcus, quamvis non-

nonnulli Græcorum codices ſicut Vulgata noſtra verbum iſtud retineant. Id unum itaque certum eſt, quod unguentum jam effuderat pia mulier ſuper Caput, & pedes Servatoris, dum ab ipſo ea verba enunciabantur; hinc reddi etiam poſſunt in hunc ſenſum Chriſti verba = Sinite illam, quia a Dei providentia præordinatum eſt, ut iſtud unguentum ſervet in die ſepulturæ meæ, quamvis hac die pietatis opus ſit executa =.

Cap. 13. ℣. 34. = Mandatum novum do vobis ut diligatis invicem = Quonam pacto novum dici poteſt mandatum, quod tempore Legis Moſaicæ ſecundas in ipſa lege tenebat, fatente Chriſto Lucæ 10. ℣. 27.?

Reſp. Adjectivum illud *novum* diverſimode intelligi poſſe 1. pro *præſtans*, & *eximium*, quo ſenſu Pſal. 33. ℣. 3. legimus *canticum novum*, & Iſaiæ 65. ℣. 17. *Cœlum novum* Matthæi 26. ℣. 29. *vinum novum*. Sumitur etiam nomen *novum* pro *aliud*; & tandem *novum* pro *renovatum* intelligitur, ita Gerhardus, Maldonatus, & Grotius. Sunt tamen, qui putant *Novum* eſſe dictum, quia novo modo expoſitum, & practitatum, nova formula traditum: illud enim *ſicut dilexi vos* longe expreſſus eſt, quam illud ſicut *teipſum dilexi vos* nullis veſtris præcedentibus meritis, imo cum inimici eſſetis non meam utilitatem, ſed veſtram ſalutem quærens *dilexi* uſque ad Sanguinis effuſionem. Ita ex S. Auguſtino, & Chryſoſtomo Vatablus, Menochius, & ex Proteſtantibus Beza.

Cap. 15. ℣. 15. = Omnia quæcumque audivi a Patre meo nota feci vobis = Oppoſitum legimus Cap. 16. ℣. 12. = Adhuc multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modo =.

Reſp. Ex Beda, & S. Auguſtino Epiſt. 57. & Lib. *de Agone Chriſtiano* Cap. 9. Nondum diſcipulis omnia nota facta fuiſſe dum hæc Chriſtus ait, cum plurima Spiritui Sancto reſervarit dicenda: dixit autem ſe feciſſe, quod paulo poſt erat facturus, ſicut ℣. 8. dixit, clarificatum eſſe Patrem, qui clarificandus erat, non utique inſolitum eſt ut verbum feci non pro *actu*, ſed pro *voluntate faciendi operis* uſurpetur. Alii vero Commentatores nomen *omnia* ad ea coercent Myſteria, quæ diſcipulorum munus, atque ſalutem concernebant, quæ ad eorum conſolationem pertinere quodammodo poterant, quæ tandem pro tunc eiſdem eſſe nota conveniens fuit, ſic enim quam ſæpe univerſalitas ex ſubiecto ſermone reſtringitur: ita poſt Chryſoſtomum Theophylactum, & Euthymium Lucas Brugenſis, aliique Expoſitores commentantur.

(10) Cap. 17. ℣. 9. = Non pro mundo rogo ſed pro his, quos dediſti mihi = Nunquid pro ſolis electis, & prædeſtinatis rogavit Chriſtus? Quomodo ergo Joannes in Epiſt. 1. Cap. 2. ℣. 2. ſcripſit = Advocatum habemus apud Patrem Jeſum Chriſtum Juſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris: non pro noſtris autem tantum, ſed etiam pro totius Mundi?

Reſp. Sicuti non ſemel tantummodo Chriſtus Patrem ſuum rogavit, ita non ſemper idem fuit obiectum orationis Chriſti, non etenim omnia omnibus, & ubique, & ſemper petenda ſunt, inquit Lucas Brugenſis. Cum itaque hoc in loco Salvator mundum opponat electis, conſtat pro iis hoc in textu preces ad Deum Patrem effudiſſe; neque enim Jeſus orationem decreto, aut voluntati divinæ, quam certe cognoſcebat, oppoſitum emiſiſſet, quia omnis oratio Chriſti exaudienda erat, cum fruſtranea eſſe non poſſet. Quæ itaque nunc orat de paterna protectione, de ſpiritu, de concordia, de perſeverantia in fide, & charitate ſolos Apoſtolos, atque electos reſpiciunt. Oravit tamen etiam pro mundo ut reſipiſceret, & veniam peccatorum acciperet, immo, & ut crederet, ut patet ex Lucæ 23. ℣. 34. & ex hoc ipſo Capite Joannis ℣. 21. Oravit tandem etiam pro reprobis, & incredulis Chriſtus Dominus, non quidem immediate ut ſalutem conſequantur æternam, ſed immediate ut ad Deum convertantur, atque incredulitatem relinquant; ſicuti modo pro infidelibus orat Eccleſia non ſtatim ut ſalventur, ſed prius ut ad fidem convertantur; ad quam converſionem cum non ex ſolo divinæ voluntatis decreto, ſed etiam ex libera voluntatis eorum determinatione ſit veniendum, hinc orationes Eccleſiæ multoties, ſicut & ille Chriſti non ſortiuntur effectum. Quomodocumque etenim efficaces ſint, atque ex parte Dei nihil deſit, deeſt tamen converſio voluntatis creatæ a qua dependent.

Cap. 19. ℣. 14. = Erat autem Paraſceve Paſchæ = Quomodo dies illa paraſceve Paſchæ eſſe potuit ſi in præcedenti veſpera Paſcha comederant Judæi?

Reſp. Nomen *Paſchæ* hoc in loco *feſtivitatem* Paſchalem ſeptem dierum ſignificare, quia autem prima azymorum dies, ſive ſolemnitas Paſchæ Judæorum in feriam ſextam eo anno inciderat, qua feria omnia ad ſabbathum ſequens neceſſaria parabantur, hinc dicitur *paraſceve*, non in ordine ad feſtum Paſchæ, ſed in ordine ad ſabbathum ſubſequens. Propterea autem *Paſchæ* appellatur, quod in diebus Paſchalibus haberetur. Quod autem dixerat Evangeliſta Cap. 18. ℣. 28. non ingreſſos Prætorium Judæos ne contaminarentur, ſed ut manducarent Paſcha; poteſt intelligi, non de agno paſchali, quem veſpere præcedenti comederant, ſed de aliis ſacrificiis pacificis, quæ totis illis ſeptem diebus immolabantur, quæque non minus quam agnus, *paſcha* appellabantur, ut conſtat ex Deuteron. Cap. 16. ℣. 2. *Mactabis paſcha Deo oves*, & *boves*, ita Bochartus, Brugenſis, Menochius, & Toletus. Alii tamen alias proferunt Expoſitiones.

Cap. 21. ℣. 14. = Hoc jam tertio manifeſtatus eſt Jeſus diſcipulis ſuis cum reſurrexit a mortuis = Compertum eſt autem multoties eſſe manifeſtatum Jeſum a die Reſurrectionis ad hoc tempus. (11)

Reſp. Ternarium hunc numerum eſſe referendum ad tres diverſos dies, quibus Jeſus

ſe

se manifestavit: Die quidem resurrectionis pluribus sese exhibuit; iterum die octavo; tertio tandem ista die: ita explicatur hic locus a S. Augustino lib. 3. *de consensu Evangelist.* cap. 25. apud Maldonatum; qui subjungit ab Evangelista notari apparitiones Christi publice discipulis in unum congregatis, saltem juxta majorem eorum numerum factas, quæ siquidem tres usque ad istam extiterunt. Multa alia, & a nobis quod dici potuerint super Evangeliorum textus omnes agnoscunt; sed principaliora ni decipimur, jam attigimus. W.

CAPUT XIII.

Ex Actibus Apostolorum, & Epistola ad Romanos.

§. I.

CAP. I. S. Lucas hujus Libri Auctor, testatur initio se sermonem fecisse *de omnibus quæ cœpit Jesus facere & docere:* At Joann. 21. v. 25. *Sunt autem & alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror Mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, Libros.* Resp. Ista nullatenus invicem pugnare: Neque enim (ut apposite notat S. Chrysostomus) S. Lucas ait se scripsisse in Evangelio *omnia*, sed *de omnibus*; nimirum ordinem & seriem rerum gestarum; non vero singula quæ adorandus Salvator gesserit. Neque enim Evangelistæ omnes omnino Christi D. actus, omniaque ejus verba Scriptis tradiderunt, sed ea dumtaxat annotarunt de illius Conceptione, Nativitate, Vita, Miraculis, Oraculis, Passione, Morte, Resurrectione, & in Cœlum Ascensione, quæ saluti credentium sufficere videbantur; ut exponit S. Augustinus Tractatu XLVIII. in Joann.

Ibidem v. 18. *Et hic quidem* (Judas) *possedit agrum de mercede iniquitatis:* At Matthæi XXVII. v. 3. *Pœnitentia ductus retulit triginta argenteos* Principibus Sacerdotum & Senioribus, atque illico *suspensus crepuit medius.* Resp. Hic esse τὴν κατάχρησιν qua quod alicujus ære emptum est, hoc illius esse censetur. Porro agri illius emptio tribuitur Judæ, non quod ipse revera ipsum emerit, vel possederit, sed quia Pontifices ex triginta argenteis, quos Judas in mercedem traditionis acceperat, & retulerat, agrum illum coemerunt in sepulturam peregrinorum; unde acquisivit ille pecuniam, & pretium quo ager ille emptus est. *Accedit*, quod Proditor ille revera acquisivit agrum; si non eventu, saltem respectu & effectu, quia ille in causa fuit cur ager emptus diceretur, *Ager sanguinis.*

Cap. II. v. 23. *Hunc* (Christum) *definito consilio, & præscientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes interemistis:* quibus significatur Christum a Deo traditum ad mortem: At ipsemet Christus Joan. XIX. v. 11. hanc traditionem hominibus tribuit, Pilato dicens, *qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.* Resp. Christi D. traditionem ad mortem, Deo, & hominibus tribui, diverso respectu: Deus enim ex nimia sua charitate Unigenitum Filium suum tradidit ad mortem, ut suo sanguine nostra peccata elueret, & sua morte nobis æternam vitam promereretur. Judæi vero eum tradiderunt Pilato crucifigendum, ex odio & Diaboli instinctu, ut nomen & gloriam illius cum vita extinguerent. (1) (1)

Cap. IV. v. 27. *Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti. Herodes, & Pontius Pilatus, cum Gentibus, & Populis Israel, facere quæ manus & consilium tuum decreverunt fieri:* ac si Deus decreto suo statuisset, ac prædefinivisset ut Herodes, Pilatus, & Populus Judaicus cruentas manus in Christum injicerent, eumque crucifigerent; quod utique variis Scripturæ sacræ textibus adversatur, in quibus Deus negatur malorum tentator & auctor. *Resp.* Impietatem crucifigentium Christum nequaquam Deum prædefinivisse; sed ita usum esse impio istorum hominum facto, ut fini a se intento, nempe humani Generis per mortem Christi redemptioni, eorum malitia subserviret. Qua de re audiendus est S. Leo, qui expendens hæc verba; *quæ manus tua, & consilium tuum decreverunt fieri*, ait: *Numquid iniquitas persequentium Christum ex Dei est orta consilio? & illud facinus, quod omni majus est crimine, manus divinæ præparationis armavit? Non hoc plane de summa Justitia sentiendum est, quia malum diversum, multumque contrarium est id, quod in Judæorum malignitate præcognitum, & quod in Christi est Passione dispositum. Non inde processit voluntas interficiendi, unde moriendi; nec de uno extitit spiritu atrocitas sceleris, & tolerantia Redemptionis. Non enim impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit; nec præsciendo quod faciendum esset, coegit ut fieret, cum tamen ad hoc carnem suscepisset, ut fieret.* Et inferius; *Quod itaque Dominus Jesus Christus furorem frementium pati voluit, in nullo auctor eorum criminum fuit, nec egit ut hæc vellent, sed cessit ut possent; & sic usus est obcæcatæ plebis insania, quomodo & perfidia traditoris, quem ab immanitate concepti sceleris, & beneficiis est revocare dignatus, & verbis, assumendo in Discipulum provehendo in Apostolum; monendo signis, consecrando mysteriis, ut cui nihil benevolentiæ deesset ad correctionem, nihil occasionis superesset ad crimen.* (2) (2)

Cap. IX. v. 7. *Viri autem illi qui comitabantur, stabant stupefacti; audientes quidem vocem, neminem autem videntes:* At cap. XXVI. v. 14. *Omnesque nos cum decidis-*

cidiſſemus in terram, *audivi vocem loquentem mihi*. Cap. autem XXII. v. 9. *Et qui mecum erant*, *lumen quidem viderunt*, *vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum*, In quibus duæ videntur antilogiæ: *Prima*, Quod Sauli comites dicantur ſtetiſſe ſtupefacti & ſimul proſtrati: *Secunda*, Quod in priori loco dicantur audiviſſe vocem, neminem autem vidiſſe: In *poſteriori* vero, vocem non audiviſſe, lucem autem vidiſſe. *Reſp.* Illos Comites, Chriſti tonante voce attonitos, initio quidem cum Saulo fuiſſe collapſos & proſtratos; deinde vero ſurrexiſſe, atque præ metu pene exanimatos, non auſos ulterius progredi: unde *ſtabant*, id eſt, *ſiſtebantur*: Statio enim hic opponitur, non tam ſeſſioni, aut proſtrationi, quam motui & progreſſioni. *Ad ſecundum*, Dico eos Comites audiviſſe quidem vocem, ſeu potius vocis ſonum, non diſtinctum, & articulatum, ſed confuſum; itaut nec quæ dicerentur, nec qui loqueretur poſſent deprehendere: quamobrem additur, *ejus qui loquebatur mecum*, id eſt, Chriſti. Cui non abſimile eſt id, quod refertur Joann. XXII. v. 19. quod cum vox de cœlo ad Chriſtum fieret, turba circunſtans ſonum vocis audiens, verba autem, & ſenſum verborum non percipiens: *Alii dicebant tonitru eſſe factum*, *alii putabant Angelum Chriſto fuiſſe locutum*. Similiter viderunt quidem lumen circumfuſum; Chriſtum vero cum Saulo loquentem non viderunt.

Cap. XIII. v. 2. *Segregate mihi Saulum & Barnabam in opus ad quod aſſumpſi eos:* quibus ſignificat Chriſtus Paulum ab Apoſtolis & Fidelium ſuffragiis in Apoſtolum, & Eccleſiæ Doctorem eſſe ordinandum: At ille ad Galat. I. v. 1. *Paulus Apoſtolus*, *non ab hominibus*, *neque per hominem*, *ſed per Jeſum Chriſtum & per Deum Patrem*. Reſp. Segregationem illam Pauli ad opus, non fuiſſe primam illius vocationem ad Apoſtolatum, ad quem jam Chriſto vocante, fuerat electus initio ſuæ converſionis (Dixit enim Dominus ad Ananiam de ipſo Paulo *Vas electionis eſt mihi iſte*, *ut portet nomen meum coram Gentibus*, *&c.*) ſed potius commiſſi ipſi a Chriſto Apoſtolici muneris exercitium; nec non declarationem publicam eum revera fuiſſe a Deo electum in Apoſtolum & Evangelii Doctorem; ut haberet etiam teſtimonium ab Ecclesia ſinceritatis & veritatis ſuæ Doctrinæ,
(3) ne quis de illius certitudine dubius eſſet. (3)

Cap. XXII. v. 39. *Ego homo ſum quidem Judæus a Tarſo Ciliciæ*: At Cap. XXII. v. 28. Interrogatus a Tribuno, an Romanus eſſet, dixit *etiam* & Romanum ſe eſſe natum. *Reſp.* Revera Paulum fuiſſe patria Tarſenſem; nihilominus civium Romanorum privilegiis & juribus donatum: Tarſus enim, ubi natus erat, juribus & privilegiis Civitatis Romanæ gaudebat, teſtibus Plinio [a], Dione, & Caſſio [b]. Hæc ergo minime pugnant; nempe origine & profeſſione eſſe Judæum, patria Tarſenſem, privilegiis & juribus civem Romanum.

[a] *Lib. VII. cap. XXVII.* [b] *Lib. XXXVII.*

Cap. XXV. *Ad Cæſaris Tribunal ſto*, *ibi me oportet judicari:* At I. Cor. cap. VI. v. 1. Reprehendit Fideles, qui in judicio contendebant coram Judicibus Ethnicis: *Audet*, inquit, *aliquis veſtrum habens negotium adverſus alterum judicari apud iniquos!* Reſp. Hic eſſe diſtinguendum inter perſonas litigantes, quando videlicet uterque, tam actor, quam reus, Fideles ſunt, & Eccleſiæ filii: tunc enim damnandus eſt ille, qui fratrem ſuum Chriſtianum ad Tribunal Ethnici Magiſtratus, præſertim pro re leviſſima, provocat, cum litis & contentionis ſuæ deciſionem excipere poſſet ab adhibitis Fidelibus Arbitris, & Paſtoribus Eccleſiæ. Secus vero eſt, quando alteruter litigantium Infidelis eſt, nec poteſt aliunde damnum reſarciri, aut præpediri vexatio, quam per Judicium & Sententiam Ethnici Magiſtratus. Porro S. Paulus a Judæis vim paſſus, & in extremo vitæ diſcrimine propter eorum inſidias & infeſtationes, poſitus, cum aliud Tribunal, & medium ſeſe tuendi non haberet, licite provocavit ad Tribunal Cæſaris: maxime cum, non ſolum vitæ ſuæ, ſed & Eccleſiæ conſuleret; ut nempe Fideles quos Chriſto pepererat, verbis, vel ſcriptis poſſet in fide confirmare. Quin etiam divinis mandatis & monitis parebat; nam, ut legimus cap. XXIII. v. 11. Chriſtus apparens ei nocte, ait: *Conſtans eſto*; *ſicut enim teſtificatus es de me in Jeruſalem*, *ſic te oportet & Romæ teſtificari*. Ut ergo huic divinæ monitioni faceret ſatis, occaſionem commodam nactus, appellat Cæſarem, ut ſic tuto poſſet Romam proficiſci, & ibi Evangelium diſſeminare.

Cap. XXVII. v. 33. *Quarta decima die*, *hodie expectantes*, *jejuni permanetis*, *nihil accipientes*: At homo, alioquin ſanus, teſte Hypocrate, non poteſt ultra ſeptem dies, ſine ullo cibo vivere. *Reſp.* Quod etſi miraculo deputet S. Chryſoſtomus quod illi tandiu jejuni ſteterint incolumes; nihilominus verius dicendum arbitror, verba iſta *nihil accipientes*, ſic eſſe intelligenda; quod illi nihil comederint per modum ſtati & ordinarii convivii, ſed tantum carptim & obiter quædam delibaverint, quantum ſcilicet neceſſarium erat ad vitam tuendam, & vires fovendas.

Ex Epiſtola ad Romanos.

§. II.

CAP. I. v. 8. *Gratias ago Deo meo per Jeſum Chriſtum pro omnibus vobis*, *quia fides veſtra annuntiatur in univerſo Mundo*: At eo tempore quo Apoſtolus hæc ſcribebat ad Romanos, Evangelium non erat ubique terrarum diſſeminatum. *Reſp.* Quod etſi forte Evangelica lux eo tempore nondum ſingulis Nationibus irradiaſſet; nihilominus tamen cum Roma eſſet Caput Imperii, & ex omnibus Mundi Nationibus homines in eam confluerent, fieri facile potuit, ut per numeroſiſſimum Gentium illuc affluxum, Fides Chriſtianorum ibi degentium longe lateque inclareſceret. *Accedit*,

dit, quod cum Epistola ad Romanos, una sit ex postremis quas scripsit S. Paulus; verosimile est eo tempore Evangelicam prædicationem, & lucem omnibus Nationibus jam innotuisse.

Cap. II. v. 13. *Factores Legis justificabuntur:* At cap. III. v. 20. *Ex operibus Legis non justificabitur omnis caro.* Resp. Apostolum in priori textu sermonem facere de Legis observantia cum fide & gratia Christi, in his maxime quæ ex Lege Mosaica per Evangelicam non fuerunt rescissa & innovata: In posteriori vero de observatione pura & nuda ipsius Legis Mosaicæ, in qua maxime Judæi gloriabantur; quorum ut supercilium reprimeret Apostolus ostendit perfectam non esse sperandam justitiam ex simplici istius Legis observatione, quæ dumtaxat immunditiam Legalem eluebat. Unde subdit, *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes, & super omnes qui cre-*
(4) *dunt in eum.* (4)

Cap. III. *Quæ utilitas Circumcisionis? multum per omnem modum:* at I. Cor. VII. v. 19. *Circumcisio nihil est:* & cap. V. ad Galat. *Neque Circumcisio aliquid valet.* Resp. Circumcisionem plurimum profuisse Judæis ante promulgationem Legis Evangelicæ; siquidem eis erat in signaculum Fidei: & nota qua in Dei peculium adlegebantur, ut essent *Populus ejus, & oves pascuæ ejus:* quin etiam inserviebat ad remissionem Peccati Originalis, uti docent SS. Augustinus [a], Bernardus, [b] & Gregorius: *Quod*, inquit, *apud nos valet aqua Baptismi; hoc egit apud Veteres, vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus virtus sacrificii, vel pro iis qui de Abrahæ stirpe prodierant mysterium Circumcisionis.* At promulgata Evangelica Lege, illius, sicut & antiquæ Legis Sacramentorum virtus omnis elanguit, & eorum utilitas rescissa fuit & abrogata. Quamobrem Apostolus ad Galat. Cap. II. v. 1. ait, *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*

a Lib. de Civit. cap.
b Lib. quarto Moralium, cap.

Cap. IV. v. 20. De Abrahamo dicitur *in repromissione etiam Dei, non hæsitavit diffidentia:* At Genes. XV. Cum audisset Deum sibi promittentem possessionem terræ Chanaam, illam promissionem signo confirmari petiit, dicens, *Unde scire possum, quod possessurus sum eam:* Similiter Genes. XVII. audita promissione divina sibi facta de futura Prole, cum jam esset centenarius *Risit dicens in corde suo, putasne centenario nascetur filius?* Resp. I. Ea verba Abrahamum non protulisse ex animi diffidentia: Nam ibidem v. 6. legimus *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam:* Sed requisivit modum exequendæ illius divinæ promissionis. Vel petiit signum, non sibi, sed posteris; ut ipsi, tametsi in terra aliena captivi, certissimi essent se divinitus aliquando in libertatem restituendos propter illam Abrahæ factam repromissionem, & signo sensibili confirmatam. *Ad secundum* dico, Abrahamum ea dixisse, non ex incredulitate, & cordis hæsitatione; sed ex admiratione, propter repromissum sibi tam insolitum, & stupendum beneficium; unde ibidem Apostolus paulo ante dixerat, *Et non infirmatus est in fide, nec consideravit corpus suum emortuum, &c.*

Cap. V. v. 20. *Lex subintravit ut abundaret delictum:* At cap. VII. v. 12. *Lex quidem sancta, & mandatum sanctum, &c.* Resp. Revera quidem Legem esse immaculatam & sanctam, quippe cum nihil præscribat quod non ad Dei cultum, utilitatem proximi, & propriam hominis Legem servantis sanctimoniam spectet. Triplicia enim erant veteris Legis præcepta; scilicet *Ceremonialia*, quibus cultus & Religio erga Deum; *Iudicialia*, quibus justitia erga proximum; & *Moralia*, quibus modi comparandæ & servandæ sanctitatis & virtutis erga seipsum præscribebantur. Nihilominus Lex fuit, non quidem causa, sed occasio, ut abundaret delictum: non per se & directe, sed indirecte & per accidens: *Nitimur enim in vetitum semper, cupimusque negata.* Unde S. Augustinus [c] *Lex ideo data est, ut crescente peccato, humiliarentur superbi; humiliati confiterentur; confessi, sanarentur.* Non quidem per Legis istius virtutem; Siquidem illa neminem ad perfectum adducebat: Hinc idem S. Augustinus [d]; *Lex minabatur, non opitulabatur; jubebat, non sanabat; languores ostendebat, non auferebat*; sed per gratiam Jesu Christi, qui sanat omnes infirmitates nostras.

c In Psalm. 102.
d Tractatus III. in Joann.

Cap. VI. *Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ:* At ibidem v. 20. *Cum servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ.* Resp. Fideles a peccatis solutos, & jugo Christi, atque Evangelicæ Legi mancipatos, simul esse justitiæ servos & liberos. *Servi* quidem sunt, quia non habent licentiam quidvis agendi pro arbitrio, sed tenentur sectari normam vivendi a Christo D. & Ecclesia præscriptam. *Liberi* vero, quia durum peccati & Dæmonis jugum excutientes voluntarie, & animo lubenti sese divinorum mandatorum observationi subjiciunt. Unde in ipsis est libertas religiosa, non effrænata licentia; & voluntaria servitus, non violenta coactio: hoc est, libertas serva, & servitus libera.

Cap. VII. v. 6. *Nunc autem soluti sumus a Lege:* At Matthæi V. 7. Christus D. ait *Non veni Legem solvere, sed implere.* Resp. Apostolum significare nos esse per Christi gratiam solutos & liberos a gravissimo Legis veteris jugo, & irritatione ad peccandum; quo fiebat ut illa esset occasio mortis & divinæ animadversionis: non vero ab observantia præceptorum Decalogi, & aliorum quæ ad mores probe instituendos spectabant, & quæ Christus non venit solvere, sed implere, tam in se, quam in suis Sectatoribus. (5) (5)

Ibidem v. 18. *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio:* At Phil. II. v. 13. *Deus operatur in nobis velle & perficere.* Resp. Apostolum significare, in se quidem jam ad Christum converso bonam esse propensionem ad volendum id quod bonum est, imo & ipsam bonam voluntatem a Spiritu

ritu S. excitatam: at reluctantibus illecebris corporis & animi affectibus, nonnisi cum difficultate, atque alia opitulante gratia, piam illam voluntatem executioni posse mandare. Quamobrem v. 22. subjicit, *Condelector Legi Dei, secundum interiorem hominem; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ.*

Cap. XIV. v. 6. *Qui sapit, diem, Domino sapit*: At ad Galat. cap. IV. v. 10. *Dies observatis, & menses, & tempora, & annos*: quibus Apostolus reprehendit Fideles, qui abrogatam Legem Mosaicam in Festorum dierum observatione iterum sectabantur: igitur improbat quod prius approbaverat. *Resp.* Apostolum in priori loco indulgere infirmitati Judæorum, qui recens ad Christum conversi, præscriptos in Mosaica Lege Festos dies religiose servabant, discernebantque diem Sacrum a Prophanis, ut a cibis in ipsa Lege vetitis, illis præsertim diebus abstinerent. *Erant enim*, ait Theophylactus, *inter Romanos nonnulli ex Judæis Christiani, qui etsi a carne suilla ordinarie non abstinerent; statutis tamen diebus ab ea cavebant: alii vero qui illa assidue vescerentur, & qui abstinentes illos incusabant.* Quamobrem inter eos ea de re non levis exoriebatur contentio, quam ut cohiberet Apostolus, quemque reliquit suo consilio, dummodo id solum ad Dei gloriam referat.

Siquidem utrumque vacabat crimine, neutrumque justa erat reprehensione dignum; quoniam qui id sectabantur, non id præstabant quod crederent Legis Mosaicæ observantiam adhuc vigere; sed ea dumtaxat ex devotione, & pietate, in qua fuerant instituti ab infantia, exequebantur. Secus autem erat de Galatis, qui in eo errore versabantur, ut Legem Mosaicam una cum Evangelica necessario ad salutem, servandam esse judicarent. Neque enim putandum est Apostolum his in locis damnare ciborum certis diebus abstinentiam; dierumque Festorum observantiam ab Ecclesia præscriptam; quippe cum ejus præceptis alibi jubeat esse parendum; sed tantum id vetat fieri animo & ritu Judaico. Qua de re audiendus S. Hieronymus a. „ Dicet, *inquit*, „ aliquis; si dies observare non licet, & „ menses, & tempora, & annos, nos quo„ que simile crimen incurrimus, quartam „ Sabbati observantes, & Parasceven, & „ diem Dominicam, & jejunium Quadrage„ simæ, & Paschæ Festivitatem, & Pente„ costes lætitiam: & pro varietate Regio„ num, diversa in honore Martyrum tem„ pora constituta. Ad quod, qui simplici„ ter respondebit, dicet; Non eosdem Ju„ daicæ observationis dies esse, quos no„ stros. Nos enim non azymorum Pascha „ celebramus, sed Resurrectionis & Crucis: „ nec septem juxta morem Israel numeramus „ hebdomadas in Pentecoste, sed Spiritus „ Sancti veneramur Adventum. Et ne in„ ordinata congregatio populi fidem minue„ ret in Christo, propterea dies aliqui con„ stituti sunt, ut in unum pariter omnes ve„ niremus: Non quo celebrior sit dies illa „ qua convenimus, sed quo quacumque die „ conveniendum sit ex conspectu mutuo læ„ titia major oriatur. Qui vero oppositæ „ quæstioni accuratius respondere conatur, „ illud affirmat, Omnes dies æquales esse, „ nec per Parasceven tantum Christum cru„ cifigi, & die Dominica resurgere, sed „ semper sanctum Resurrectionis esse diem, „ & semper eum carne vesci Dominica: „ Jejunia autem & Congregationes inter „ dies propter eos a viris prudentibus con„ stitutos, qui magis sæculo vacant quam „ Deo; nec possunt, imo nolunt toto in „ Ecclesia vitæ suæ tempore congregari, „ & ante humanos actus Deo orationum „ suarum afferre sacrificium. Quotus enim „ quisque est, qui saltem hæc pauca quæ „ statuta sunt, vel orandi, vel jejunandi „ semper exerceat? Itaque sicut nobis licet, „ vel jejunare semper, vel semper orare, „ & diem Dominicam, accepto Domini „ Corpore, indesinenter celebrare gauden„ tibus; non ita & Judæis fas est omni „ tempore immolare Agnum, Pentecosten „ agere, Tabernacula figere, jejunare quo„ tidie.

Idem quoque sensum indicans Apostoli, tradit hunc locum plenius ab Apostolo explicari in Epist. ad Collos. ubi ita scribit: *Nemo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei Festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum: quæ sunt umbra futurorum.*

a *In hunc locum ad Galat.*

AD CAPUT DECIMUMTERTIUM

SUPPLEMENTUM

EX ACTIBUS APOSTOLORUM.

(1) CAP. 2. ℣. 38. = Baptizzetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi = Matthæi ultimo ℣. 19. jubentur Apostoli baptizzare fideles in explicita Trinitatis invocatione.

Resp. Varias esse Commentatorum opiniones circa baptismum, quem legimus in nomine Christi administratum. Alii etenim ex divina dispensatione id factum arbitrantur, ut nomen illud Servatoris, in quo solummodo est salus, exosum Judæis, venerabile magis, magisque redderetur fidelibus. Nec opus est, quod hujuscemodi dispensatio ad tempus, in Scripturis Sanctis legatur expressa; cum enim factum legimus ab Apostolis Spiritu Sancto repletis, legitime factum supponamus oportet, quemadmodum Abraham, cæterosque Patriarchas Sanctissimos

ſimos a Deo diſpenſatione donatos in ordine ad polygamiam credamus neceſſe eſt, ſi ea legi naturæ quodammodo ſit oppoſita, quamvis hanc eis factam libertatem a lege haudquaquam legamus. Alii autem nunquam baptiſmatis formam fuiſſe mutatam tuentur, ſed potius hoc pacto enunciatam conjiciunt = Ego te baptizzo in nomine Patris, & Filii ejus Jeſu Chriſti, & Spiritus Sancti = Denique baptiſma in Chriſti nomine adminiſtratum, nil aliud ſignificare ajunt alii, quam divinum lavacrum in fide, profeſſione, virtute, & meritis Chriſti fuiſſe collatum; aut per *baptiſma in nomine Chriſti* baptiſma a Chriſto inſtitutum intelligunt; quamcumque ex hiſce amplectamur ſententiis, nullum admittitur inconveniens; modo formam eſſentialem baptiſmi, quidquid ſit de aliqua diſpenſatione divinitus tradita primis Eccleſiæ temporibus, explicitam Trinitatis invocationem eſſe confiteamur.

(2) Cap. 9. ℣. 2. legimus a Saulo obtentas Epiſtolas a Sacerdotum Principe, ut ſi quos inveniſſet Damaſci viros, ac Mulieres ad Chriſtum converſos in Jeruſalem vinculis adſtrictos perduceret. Quo jure ex aliena ditione vinctos perducere poterat eique ſacerdotum Princeps talem committere poteſtatem?

Reſp. Hujuſcemodi literas non mandata, ſed potius declarationes, & hortationes continuiſſe. Romani ſiquidem Synedrio permiſerant jus reprehenſionis, & verberum, non tantum in Judæos Palæſtinæ, verum etiam extra Palæſtinam, ubi erant Synagogæ, quæ ſponte ſua juriſdictionem Synedrii in rebus Religionis agnoſcebant. Rex etiam Damaſci Judæis permiſiſſe creditur, ut ſuæ gentis hominibus jus dicerent. Ex Epiſtola denique 2. ad Corinth. Cap. 11. ℣. 31. intelligimus Regem Aretam in perſecutionem contra Chriſtianos conſenſiſſe: Non ergo mirum ſi Saulus Epiſtolas in Damaſcum perferendas accepit.

(3) Cap. 13. ℣. 48. = Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam = An quicumque ex turba illa crediderunt ſalvati ſunt; & qui non crediderunt pro tunc ſpem conſequendæ ſalutis amiſerunt?

Reſp. Multa, & varia ab Interpretibus, magiſque a Polemicis etiam Catholicis in diverſas abeuntibus de prædeſtinatione ſententias tradita eſſe, ut ſenſum huic textui propriæ opinioni faventem unuſquiſque tribueret. Calvinus & Beza ex Hæreticis, & alii ex Catholicis eam ex hoc Scripturæ loco prædeſtinationem ad gloriam nituntur aſtruere, quæ a ſola Dei electione, atque decreto, quælibet ſalvandorum merita prævertente, etiam in ordine ad eorum prævisionem, dependet; adeo ut ſit ſenſus: ideo crediderunt, quia præordinati erant ad vitam æternam; in qua præordinatione (finis) continetur, & præordinatio mediorum, quorum primum eſt fides: ita præter citatos opinantur Carthuſianus, Eſtius, aliique Catholicorum Theologorum plures, qui nihilominus a Calviniſtarum, aliorumque Hæreticorum ſententia, toto Cœlo diſcriminantur, cum ex decreto illo electionis prævertente humana merita, nec tantiſper creatam libertatem offendi tuentur Catholici; ab oppoſito autem Calviniſtæ nullum in homine libertatis arbitrium relinquant, quod extinctum ex una parte per efficax prædeſtinationis decretum, ex altera per efficacem illam gratiam, quæ ad opera bona hominem præmovet, & ineluctabiliter determinat, arbitrantur. Alii vero Commentatores nihil in hoc Actorum textu conſpiciunt quod poſſit ad prædeſtinationem æternæ vitæ referri; ubi enim revelatum eſt quod omnes unius loci prædeſtinati eodem tempore credere debuerint? ubi pariter omnes credentes illos fuiſſe etiam ad vitam æternam deſtinatos ſcriptum eſt? quis oſtendat Sancto Lucæ arcanum de ſingulis, qui erant ad vitam æternam perventuri, quique ab eadem deſcituri, fuiſſe patefactum, & non potius hoc in loco eos recenſuiſſe, qui digni erant, ſeu aptè diſpoſiti ad recipiendum fidei donum in ea Apoſtolorum concione? profecto ſacer Hiſtoricus uſus non eſt voce προωρισμένοι, quæ eſſet *prædeſtinati*, ſed τεταγμένοι quæ *ordinati* ſonat; unde Chryſtomus explicat *Separati Deo*, *devoti*, *addicti*, *parati*, ſive *diſpoſiti ad vitam æternam*: qui ſcilicet cor habebant probum, ſincerumque pie vivendi deſiderium, in qualibus Evangelium fructum ferre ſolet; non tamen credenda eſt hujuſcemodi diſpoſitio ex eorum voluntate ſine gratia Dei præveniente originem habuiſſe. Sunt tandem, qui putant vocem illam τεταγμένοι verti poſſe *in ordine collocati*, ſive *congregati*, adeo ut ſenſus ſit, *& crediderunt quotquot jam convenerant* (ad audiendum verbum Dei) *ſeu congregati erant in vitam æternam.*

Cap. 19. ℣. 10. dicitur Paulus per biennium in Schola cujuſdam Tyranni evangelizaſſe. Capite autem 20. ℣. 31. ait ipſemet Apoſtolus per triennium apud eoſdem nempe Epheſios permanſiſſe, atque ſalutis monita tradidiſſe.

Reſp. Ex Cornelio, Capello, & Grotio biennium integrum conjungendum eſſe cum tempore prioris adventus Pauli in Epheſum, de quo Actorum 18. ℣. 19. unde annus ille unus anni pars eſt intelligendus, nempe bimeſtre, quo antea docuerat; ſæpe enim Scriptura integrum tempus pro una parte deſumit; triennium itaque a Paulo commemoratum non a poſteriore Pauli adventu Epheſum, ſed a priore eſt incipiendum.

Cap. 21. ℣. 27. Legimus = dum autem ſeptem dies conſumerentur = Hæc autem minime conciliari poſſunt cum duodecim diebus, quos Paulus Cap. 24. ℣. 11. deſignat, niſi dixerimus eum captum ab Judæis die tertio purificationis ſuæ non vero ſeptima die.

Reſp. Verbum iſtud *dum conſumerentur* non finem illorum dierum ſignificare, ſed potius actualem illorum dierum tranſitum: adeo ut ſenſus ſit: dum autem pertranſirent ſeptem illi dies; quæ quidem expreſſio quamlibet indicat temporis differentiam intra ſeptem

ptem illos dies inclusam. Quando autem inchoandi sint illi dies septem disputant Commentatores, cum vel ab adventu Pauli Jerosolymas, vel ab initio suæ incoeptæ purificationis possint habere principium.

Ex Epistola ad Romanos.

(4) CAP. 2. ℣. 14. = Gentes naturaliter ea, quæ legis sunt faciunt = Capite autem 15. Joannis ℣. 5. = sine me nihil potestis facere =.

Resp. Ex hoc Pauli testimonio non minus confossum Baii errorem fuisse, in propositione ejus sub num. 25. contentum, quo defendebat omnia infidelium opera esse peccata; quam omne a Pelagianismi fæce infectis præsidium asscisci solitum ex eodem testimonio esse sublatum, si legitime Apostoli mentem interpretemur. Actus itaque humani sub duplici relatione considerari cum possint, & in quantum videlicet ordinem dicunt ad meritum præmii supernaturalis, quia legi divinæ cohærentes; & in quantum meræ actiones sunt humanæ, quæ a quadam naturali affectione, non inordinata procedunt, cujusmodi esset in egentem commiseratio, ex mera naturali propensione derivata; hinc fieri non potest, ut præmii supernaturalis dignum sit opus, quod ex mero naturali principio descendit, quomodocumque illud opus rectæ rationi sit consonum, semper etenim intra sphæram naturalitatis relinquitur, nisi ex gratia Dei supernaturali tanquam ex principio proveniat; hac de causa jure, meritoque ajebat Christus Dominus nihil ab hominibus fieri posse absque influxu divinæ gratiæ, quod dignum esset æternæ vitæ: Apostolus autem, dum inquit a Gentibus fieri, quæ sunt Legis, naturaliter; non de operibus loquitur præmio supernaturali dignis, sed de operibus, quæ ad culpam imputari non possunt, cum legi saltem lumine naturæ perspectæ sint consona, proindeque in ordine naturali laudabilia. Sunt tamen, qui putant ab Apostolo sermonem fuisse institutum de Gentibus, quæ absque exteriori doctrina, & revelatione, sed solo instinctu, ac naturali judicio plura exequebantur, quæ in lege præcepta erant, quin tamen omnia Dei auxilia ab hujusmodi gentibus essent sublata. Nec Baii suffragatur errori altera Pauli sententia Cap. 14. ℣. 23. *omne quod non est ex fide peccatum est*, quasi scilicet deficiente fide, quæ radix est, & principium omnis justificationis, quælibet opera hominis sint peccata. Ibidem etenim per *fidem* Apostolus *fiduciam* intelligit, *persuasionem internam*, atque *conscientiam*, adeo ut sit sensus: esse peccatum, quod fit reclamante conscientia, vel dubitante.

Cap. 7. ℣. 7. = Non cognovi peccatum nisi per legem = Cap. 2. hujus Epistolæ ℣. 12. dixerat perituros quoscumque sine lege peccantes. (5)

Resp. Ab Apostolo minime excludi quamcumque peccati notitiam, ubi lex desit scripta sed distinctam, & claram; quamvis enim aliquo modo divina voluntas, seu naturalis juris præcepta in hominum cordibus exculpserit summus Deus; postquam tamen diuturna morum, atque consuetudinum varietate obnubilatum ferme naturæ lumen, atque obscuratum fuit, vix rectum a curvo, iustum ab iniusto, honestum a turpe hominibus discernendi facultas remanserat; unde revelatio divinæ legis fuit necessaria, per quam quid amplectendum, quidve fugiendum innotesceret. Quis enim noverat ex gentilibus concupiscentiam esse peccatum? quis ante legem putasset se fontem ex temeraria divini nominis usurpatione, ex inimici occisione, ex usurarum extorsione, aliisque innumeris actionibus, in quibus tamen habebatur peccatum? Perituras utique gentes sine lege scripta, vel revelata peccantes monet Apostolus, non vero sine quacumque lege delicta patrantes: quia nullus est sui compos, & usu rationis donatus, qui legem aliquam digito Dei in corde scriptam non gestet. W.

CAPUT XIV.

Ex Epistolis ad Corinthios, ad Galatas, & ad Ephesios.

§. I.

CAP. I. v. 17. *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare*; At Matth. XVIII. v. 19. Christus Apostolos delegans ad hominum conversionem & salutem, ait: *Euntes, docete omnes Gentes, baptizantes eos, &c.* Resp. Duplex potissimum fuisse Apostolici ministerii munus: nimirum Evangelii Prædicationem, & Sacramentorum administrationem: istud principale; hoc minus præcipuum. Apostoli namque id potissimum debebant intendere, ut salutarem Evangelii Doctrinam hominibus ingererent; quatenus illi ad Christum converti per Baptismi gratiam regenerari possent, & in Fidelium coetum adlegi: quod cum per inferiores Ecclesiæ Ministros, puta Sacerdotes & Diaconos, posset executioni demandari; Prædicationi Evangelii potissimum Apostoli incumbebant.

Cap. III. v. 11. *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus*: At Ephes. XI. v. 20. *Ædificati estis supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum.* Resp. Ecclesiæ & salutis nostræ fundamentum esse duplex; principale, ac primarium; & minus principale, ac secundarium: Christus D. solus est primarium Ecclesiæ, & cujusque animæ fidelis fundamentum quod seipso consistit, & omnia propria virtute, sustinet etiam Apostolos:

los: *Ipsius enim gratia salvati sumus.* Quamobrem a S. Augustinus eum appellat *Fundamentum fundamentorum*, in quo omnium nostrum salus stabilitur & fulcitur. Nihilominus tamen Apostoli, qui Evangelicam fundamentalem Doctrinam disseminarunt, quique in fide & charitate post adventum in eos S. Spiritus steterunt inconcussi, etiam recte dicuntur Ecclesiæ fundamenta secundaria & minus præcipua: utpote qui plures fundarint Ecclesias, & Fideles omnes sua Doctrina, constantia, & sanctimonia confirmaverint.

a *In Psalm. 86. v. 1.*

Cap. IV. v. 13. *Neque meipsum judico:* At cap. XI. v. 31. *Si nos judicaremus, non judicaremur.* Resp. Apostolum in priori textu proscribere judicium vanitatis, quo quis se aliis inani gloria anteponens, dignitates aut honores ambit, optatque se aliis præferri. In posteriori vero, commendat judicium probationis & correctionis, quo quis proprios defectus investigans, & habens ob oculos, invigilat ut eos emendet.

Cap. VII. v. 1. *Bonum est homini mulierem non tangere:* At v. 2. *Unusquisque suam b habeat uxorem.* Respondet S. Hieronymus Apostolum non dicere: „ *Bonum est mulierem non habere*, sed *bonum est mulierem non tangere*, quasi & in tactu periculosum sit, quod qui illam tetigerit, non evadat; nempe quæ virorum pretiosas animas rapit, & facit adolescentium evolare corda. Alligabit quis in sinu ignem, & non comburetur? aut ambulabit super carbones ignis, & non ardebit? Quomodo igitur qui ignem tetigerit, statim aduritur; ita viri tactus & fœminæ, sentit naturam suam, & diversitatem sexus intelligit. Narrant & Gentilium fabulæ, Mithram & Erichthonium, vel in lapide, vel in terra de solo æstu libidinis esse generatos. Unde & noster Joseph, quia tangere eum volebat Ægyptia, fugit ex manibus ejus; & quasi ad morsum rabidissimi canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tetigerat, abjecit. Hæc S. Hieronymus. (1)

b *Lib. 1. contra Jovinianum.*

(1)

Ex II. ad Corinthios.

§. II.

CAP. I. v. 8. *Supra modum gravati sumus supra virtutem:* At I. ad Corint. X. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis.* Resp. Apostolum in hoc utroque textu intelligendum esse de tribulationibus & tentationibus, vel corporeis, vel spiritualibus, ab hominibus, aut a Dæmone ingestis, eisque vel per solas naturæ vires, vel animo divina gratia vegetato & roborato, subeundis. Certum est autem calamitates illas omnes interdum ita graves videri, ut in eis animus omnino deficeret, nisi cœlesti gratia & virtute roboraretur. Ubi vero divino vegetatur auxilio, gloriosum de iis tribulationibus triumphum agit. Quamobrem gloriabatur Apostolus ad Romanos VIII. v. 38. *Certus sum quia neque mors, neque vita poterit nos separare a charitate Dei.* Unde illud (*supra virtutem*) significat supra vires animi & gratiæ; tantum enim abest ut Apostolus divina gratia vegetatus, animum abjiceret; ut etiam diceret ad Romanos V. *Gloriamur in tribulationibus, &c.* quoniam, ut subjicit in hoc Capite quod expendimus, v. 5. *Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra.*

Cap. V. v. 16. *Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus:* At S. Paulus non fuit Christi D. Discipulus, nec ejus conversationis in vita mortali comes. Resp. Apostolum his verbis significare, vel quod si aliquando Christum (quem haud dubie vidit, aut saltem plurima de eo audivit dum viveret) judicavit hominem pure mortalem, jam deposito illo errore, noverat immortalem & impassibilem: *Vel* quod si olim gloriaretur de Christo, quod ex sua Gente esset oriundus: Et ea ratione, longe majorem cum eo, tam ipse, quam Fideles ex Hebræis, haberent affinitatem, quam ex gentibus conversi, jam vana & inani illa jactantia abjecta, illustrius de Christo sentiret; eum videlicet esse Hominem Deum, totius mundi Redemptorem & Doctorem, qui non solum Judæis, sed & cunctis hominibus esset auctor gratiæ & salutis æternæ. *Vel* denique intendit Apostolus, quod si, dum Christum, ejusque Sectatores persequeretur, affectu carnali de eo sentiens, existimaret eum esse Legis adversarium & expugnatorem; jam prava illa rejecta sententia, religiosius & verius de eo sentiret.

Cap. XI. v. 4. *Si quis alium Christum prædicat quem nos non prædicavimus, aut alium Evangelium quod non recepisti, recte pateremini:* At Galat. XVIII. *Licet nos, aut Angelus de Cœlo evangelizet vobis præter quod evangelizavimus, anathema sit.* Resp. Apostolum priori loco arguere Corinthios, quod ejus Prædicationi minus quam par erat deferrent, atque parati essent alteri etiam opposita iis quæ dixerat, Evangelizanti adhærere. Quamobrem subdit: *Existimo me nihil minus fecisse a magnis Apostolis: nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.* In posteriori autem textu, loquitur de Doctrina falsa gratiam & meritum Christi evacuante, quam Pseudo-Apostoli disseminabant. Unde in utroque textu quærimoniam adversus novellorum Fidelium inconstantiam instituit. (2) (2)

Ex Epistola ad Galatas.

§. III.

CAP. I. v. 17. *Non veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abii in Arabiam:* At Actor. IX. v. 26. refertur Paulum a conversione sua Damasco ivisse Hierosolymam. Respondent communiter Interpretes S. Paulum post conversionem suam, abiisse in Arabiam, cum rediisset Damas- cum

cum post annos tres, inde ivisse Hierosolymam, ut videret Petrum, quemadmodum ipse testatur v. 8. Verum cum S. Lucas in præfato loco Actuum subjiciat, omnes Fideles Hierosolymis consistentes timuisse Paulum; *non credentes quod esset Discipulus. Barnabas autem apprehensum duxit illum ad Apostolos, & narravit illis quomodo in via vidisset Dominum*; verosimile non fit Apostolos & alios Fideles Hierosolymis consistentes, nihil per triennium de miraculosa Pauli conversione audivisse. Quamobrem dicendum arbitror cum S. Hieronymo, S. Paulum statim a conversione sua ivisse Hierosolymam, sed clam & in abscondito, atque necessitate fugæ compulsum; non autem ut videret Petrum, & conferret cum eo Evangelium quod tantum se fecisse initio suæ conversionis, hic negat; quippe cum id egerit solum per tres annos; *Deinde*, inquit,
(3) *post annos tres veni Hierosolymam, ut viderem Petrum, &c.* (3)

Cap. IV. v. 25. *Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, qui nunc est Jerusalem:* At mons Sina longissimo intervallo distat ab Hierosolymitana civitate. *Resp.* Sina Hierosolymæ esse conjunctum, non vicinia loci, quasi esset confinis & conterminus Hierosolymæ, sed conformitate similitudinis, ut explicat Theophylactus. Hinc Glossa ordinaria, *conjunctus*, inquit hoc est, *similis*, est enim convenientia quadruplex (juxta mentem Apostoli) inter montem Sinai & Jerusalem I. Quia sicut Sina mons sterilis est in deserto; sic Hierosolyma civitas brevi futura erat sterilis, & expugnanda atque vastanda a Romanis; jamque sterilis erat in suis Sacramentis, Sacrificiis, & Legalibus cæremoniis, quarum virtus per Christi mortem fuerat evacuata. II. Sicut Sina est extra terram promissionis; ita Jerusalem hæc Legalis, & Synagoga a Deo reprobata, erat extra Ecclesiam Christi. III. Quod Hebræi illi (qui in monte Sinai, Mose promulgante, divinam Legem acceperant) Judæorum, qui Jerusalem ut Metropolim suæ Gentis incolebant, essent Majores. IV. Denique proximius ad mentem Apostoli, sicut montis Sinai Arabes incolæ, agrestem & servilem vitam ducebant; ita Jerusalem seu Synagoga a Sina ortum habens, filios in servitutem generabat, qui umbris & figuris delectati, solidam Evangelii Doctrinam respuebant: Hic enim probare vult Apostolus Testamentum Vetus, quod in monte Sinai habuit exordium, filios dumtaxat in servitutem generare: quod utique hoc argumento evincit. Qualis fuit Sina, talis est Jerusalem: at Testamentum in Sina conditum, fuit pro servis: igitur Jerusalem, seu Synagoga, tantum servos generat. Quamobrem signanter ait, *quæ nunc est Jerusalem*; quasi diceret, *præsens Judaica Jerusalem*, quam versu sequenti opponit Hierosolymæ cœlesti, seu Ecclesiæ, quæ non est instar ancillæ. *Illa autem*, inquit, *quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est Ma-*
(4) *ter nostra.* (4)

Cap. VI. v. 2. *Alter alterius onera portate:* At v. 5. *Unusquisque onus suum portabit.* Resp. In priori loco agi de vitiis & infirmitatibus Fratrum quæ nobis oneri quidem sunt; nihilominus ex charitate debent tolerari, ut data opportunitate possimus eos ad meliorem frugem revocare, maxime cum nos ipsi aliunde plurimis infirmitatibus & delictis laboremus. Unde præclare admonet Theodoretus: *Tu habes hoc delictum, illud vero non; ille contra quod tu non habes, sed aliud. Tu fer illius delictum, ille tuum; sic impletur lex charitatis.* Posterior locus intelligitur de extremo Judicio Dei, in quo cujusque propria opera probabuntur, & unicuique retribuet Deus secundum opera ejus: quæcumque enim homo gesserit, erunt illius onus & sarcina dum perget ad Tribunal Christi, ut ab illo æquissimo Judice accipiat prout gesserit, sive bonum, sive malum.

Ex Epistola ad Ephesios.

§. IV.

CAP. I. v. 7. *In quo* (Christo) *habemus redemptionem per Sanguinem ejus:* At idem Apostolus ad Romanos VII. v. 24. præstolatur & exorat liberationem suam de corpore mortis hujus. *Resp.* Duplicem distingui posse a Christo D. redemptionem; unam *liberationis*, qua per sanguinem ejus erepti sumus e potestate Dæmonum, qui nos peccatis inquinatos, atque criminum vinculis irretitos veluti captivos detinebant: alteram *securitatis*, qua ab omni Dæmonum infestatione, & carnis atque Mundi illecebris futuri sumus immunes. Illam Christus nobis promeruit & contulit in Cruce. Nam, inquit idem Apostolus ad Colossenses II. 15. *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio affigens illud Cruci, & expolians Principatus & Potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso:* Hanc vero ex parte quidem jam obtinemus: at plenissime tantum in Cœlo donanda est, cum videlicet nostrum corpus hoc corruptibile induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem: I. ad Corinthios capite XV. de posteriori hac liberatione agit Apostolus in Epistola ad Romanos: de priori vero in hoc loco.

Cap. III. v. 8. *Data est gratia hæc mihi in Gentibus evangelizare quæ sit dispensatio Sacramenti absconditi a sæculis:* at Incarnatio Verbi revelata fuerat & repromissa Patribus Veteris Testamenti, qui omnes illius adventum præstolabantur: igitur Mysterium illud non erat a sæculis absconditum. *Resp.* S. Paulum hic agere, non cum Judæis, quibus nota erant de venturo Messia Prophetarum oracula, sed cum Gentilibus, qui nihil omnino de eo audierant.

Ibidem v. 15. *Ex quo* (Patre Æterno) *omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur:* At Joann. VIII. v. 44. Christus D. Judæos alloquens, ait: *Vos ex patre Diabolo estis.* Resp. Apostolum hic agere de paternitate

nitate proprie dicta, quæ importat generationem & originem ab aliquo vivente in ejus naturæ similitudinem: Christum vero de paternitate improprie dicta & similitudinaria, qua quis dicitur ejus esse filius, cujus affectus & opera sectatur: quo sensu revera Judæi dici poterant filii Diaboli; quia, inquit Christus D. desiderium illius & opera
(5) maligna sectabantur. (5)

Cap. VI. v. 2. *Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est Mandatum primum in promissione:* At Exod. XX. ubi recensentur Præcepta Decalogi, primo Præcepto, de cultu uni vero Deo impendendo promittitur *misericordia in millia*, seu in millesimam usque generationem. Non itaque honor parentibus impendendus, est primum Præceptum in promissione. *Resp.* Hoc Præceptum esse primum secundæ Tabulæ, cui facta sit repromissio longævitatis: cæteris enim nulla similis divina promissio annexa est. *Accedit*, quod illa promissio, quæ Præceptis primæ Tabulæ adjungitur, non ad illa dumtaxat spectet, sed etiam in aliorum Præceptorum observatores diffundatur; quippe Deus sua beneficia repromittit Legem servantibus; supplicia vero minatur iis qui divinorum illius præceptorum erunt transgressores. (6) (6)

AD CAPUT DECIMUMQUARTUM

SUPPLEMENTUM.

(1) CAP. 7. Epistolæ primæ ad Corinth. V. 14. sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem, & filii Sancti sunt = Epistola autem 2. ad Corinth. Cap. 6. V. 14. Scripsit Apostolus = Nolite jugum ducere cum infidelibus ... quæ enim pars fideli cum infideli? =

Resp. Nullam inter utrumque textum oppositionem adinveniri cum diversa in utroque sed rectissima contineantur præcepta. In Capite enim 7. Epistolæ primæ non esse a fideli conjuge dimittendam mulierem infidelem, si ista habitare cum ipso minime renuat, salvo tamen Religionis honore, & citra contumeliam Creatoris; dummodo conjugium in utriusque consortis infidelitate contractum fuerit; sanctificatur enim, idest præparatur quippe, atque disponitur ad sanctitatem conjux infidelis ex precibus, exemplis, atque hortationibus fidelis conjugis. Si tamen conjugium ante conversionem ad fidem celebratum dissolvendum prohibet Apostolus ab eo, qui fidem suscepit; pari modo matrimonium, & aliam quamcumque arctam necessitudinem, qua fiat ut cum infidelibus in moribus, ac Religione communicemus, cum illis inire interdicit Apostolus. Aliud quippe est de vinculo matrimonii jam contracto, aliud de contrahendo sermonem instituere; primum non dissolvendum juxta Apostolum; secundum vero non instituendum.

(2) Cap. XI. Epistolæ ad Corinth. V. 18. = Multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor = Epistola autem I. ad Corinth. cap. 3. V. 21. Scripsit Paulus = Nemo glorietur in hominibus = Nunquid aliud prædicat, aliud operatur?

Resp. Duo esse diversa objecta Paulini sermonis; in prima etenim ad Corinth. monet vanam esse eorum jactantiam, qui suis gloriantur Magistris, eosque veluti duces, & Doctores sequi volunt, potius quam Christum; hos ut convincat Apostolus admonet quod Dominus novit omnes sapientum cogitationes vanas esse, nec ultra faciendas quam veluti adminicula, quibus ad Christi, & Dei cognitionem deveniamus, non autem ut in illis adminiculis hæreamus. In Epistola autem secunda eorum retundit superbiam, qui in rebus carnalibus, & externis, nobilitate videlicet, divitiis, sapientia, lege, & circumcisione gloriabantur, contemptis interim virtutibus animi, veramque Jesu Christi doctrinam adulterantes. In hujuscemodi pseudo-Apostolos insurgit Paulus, aitque sibi nihil ex carnalibus hisce dotibus deesse, si in ipsis secundum homines, se vellet gloriari. Nulla itaque in Apostoli verbis oppositio est, ut per se patet.

Cap. 3. Epistolæ ad Galatas = In lege nemo justificatur apud Deum = Zaccharias, & Elisabeth in lege viventes justi erant apud Deum, ex Cap. 1. S. Lucæ V. 6. (3)

Resp. satis claram esse Apostoli mentem ex Epistolæ contextu; negat itaque S. Paulus solis Legis operibus hominem fieri justum apud Deum, cum fides veluti radix sit, & principium ex quo omnis justificatio derivanda: Zaccharias autem, & Elisabeth ejus conjux non ex solis legis operibus apud Deum justi erant, sed potius ex recta fide in Deum, & in promissum a Deo Servatorem quem expectabant.

Cap. 5. ad Galatas V. 3. = Si circumcidamini Christus vobis nihil proderit = Cur (4)
ergo ipsemet Paulus Timotheum circumcidit Act. 16. V. 3.?

Resp. In Epistola ad Galatas voluisse Apostolum significare fidelibus, quod circumcisio jam per novæ legis promulgationem evanuerat, & irrita facta erat; eamdem propterea suscipere ex persuasione quod necessaria esset ad salutem, & justificationem, erat idem ac Christum abjicere; hortatur itaque Galatas S. Paulus ne seducere se sinant, quia in Christo Jesu sola fides, quæ per charitatem operatur satis est. Dum autem Timotheum circumcidit Apostolus nondum ex integro sepulta erat Synagoga Judæorum, cum plures adhuc superessent legi Mosaicæ quammaxime addicti. Maximam altera ex parte Ecclesiæ Christianæ utilitatem cum expectaret Apostolus ex

ex Timothei prædicatione, & ministerio; ne eum evitarent Judæi si incircumcisum rescissent, illa usus est Cæremonia legali, ut facilius eumdem Judaica gens susciperet, & Christi Evangelium audiret; non itaque Paulus circumcisionem vel in Christo prodesse, vel ad justificationem existimavit necessariam, dum eadem Timotheum insignivit.

(5) Cap. 5. ℣. 27. Epistolæ ad Ephesios = Ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam = Oppositum est Matthæi 22. ℣. 10. ubi legimus Domini servos ad nuptias congregasse bonos, & malos, donec nuptiæ discumbentium implerentur. In hac autem figura Christi Ecclesia significata est.

Resp. Longe a veritate recedere, qui ex eo testimonio Pauli nullos in Christi Ecclesia peccatores contineri fabulantur. Ecclesiam itaque Christus Dominus sibi talem exhibet, qualis ab Apostolo describitur, sed in hac vita inchoate, ut ajunt, in altera perfecte. Nunc mundat, ut aliquando gloriosam, & immaculatam exhibeat, nempe in futuri sæculi nuptiis. Dicere possumus quod Christi Ecclesia Sancta, & immaculata est in hoc sæculo, quo ad ejus partem nobiliorem, quo ad animam scilicet, minime vero quo ad Corpus, in quo membra aliqua infirma sunt, & inutilia, quæ tamen vel sananda, vel ascindenda erunt.

Cap. 6. ejusdem Epistolæ ad Ephes. ℣. 12. = non est nobis colluctatio adversus carnem, & sanguinem = Contrarium docet Jacobus in sua Epistola Cap. 1. ℣. 14. = unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus, & illectus =. Ipse etiam Paulus in Epistola ad Rom. cap. 7. ℣. 23. legem in membris suis repugnantem legi mentis, & captivantem se in lege peccati, expertum esse confitetur. (6)

Resp. Ab Apostolo Paulo in Epistola ad Ephesios nequaquam alios hostes humani generis, cui perpetuo insidiantur, excludi, sed tantummodo potestates tenebrarum, veluti totius belli auctores indigitari, qualibuscumque eædem utantur instrumentis, quorum præcipuum est profecto carnis concupiscentiam, jam adversus legem Spiritus perpetuo conspirantem, certum est: Paulus itaque ut ab hostibus subdolis, ingentique malitia præditis caveamus advertit: Jacobus autem alterum indicat hostem, qui eo robustior in homines est, quo cum eisdem arctius coniunctus. W.

CAPUT XV.

Ex Epistolis ad Philippenses, ad Colossenses, & Thessalonicenses.

§. I.

CAP. II. v. 7. Christus dicitur *in similitudinem hominum factus*. Unde inferebant Manichæi, illum vere humanam carnem non induisse. Cujus contrarium distincte asserit S. Joannes, scribens; *Verbum caro factum est*. Respons. Christum fuisse in similitudinem hominum factum, non accidentaliter, sed substantialiter, quod videlicet humanam naturam induerit cæteris hominibus persimilem: qua ratione Adamus Genes. V. dicitur genuisse filium ad imaginem & similitudinem suam, hoc est, in natura consimilem: qualiter etiam I. ad Corinth. V. dicimur gestare imaginem hominis terreni, quia in humanitate sumus Adamo similes, idem specie cum eo corpus gestantes, & eadem specie anima viventes.

Cap. IV. v. 13. *Omnia possum in eo qui me confortat*: At ad Rom. VII. v. 8. *Velle adjacet mihi perficere autem bonum non invenio*. Resp. Apostolum in priori textu sermonem facere de homine divina gratia vegetato & illustrato; ea namque roboratus, omnia quæ occurrere possunt ad salutem obstacula, facile poterit devincere: Secus vero de homine propriis suis viribus relicto, qui habere quidem potest aliquod desiderium boni: at propter repugnantes carnis & mundi illecebras illud sectari nequit, nec perficere.

Ex Epistola ad Colossenses.

§. II.

CAP. I. v. 15. Christus dicitur *Primogenitus omnis creaturæ*: Igitur, inquiebant Ariani, Christus est inter creaturas censendus. *Respondet* S. Anselmus illa Apostoli verba intelligenda esse de Christo ut homine: qua ratione est *Primogenitus omnis creaturæ*; non tempore, sed dignitate; quippe cum sit finis quem Deus in Mundi formatione primo intendit, & propter quem creavit omnia: Verum proximius ad Apostoli mentem hæc videntur de Christo, ut Verbum divinum est, intelligenda: in id enim collimant verba hæc quæ sequuntur: *Quoniam in ipso condita sunt universa in Cœlis & in terra, visibilia & invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: Omnia per ipsum & in ipso creata sunt:* At Christus, qua homo, non potest dici Angelorum conditor. Igitur vox *Primogenitus* hic, sicut & Matthæi I. v. 27. idem sonat ac *Unigenitus*, vel prius genitus quam creatura: ut S. Paulus significet Christi Domini generationem, utpote æternam, longe anteriorem esse temporali creaturarum productione.

Ibidem v. 24. *Adimpleo ea quæ desunt passioni Christi in carne mea*: At Passioni Christi nihil deesse potuit; siquidem ille testatur Lucæ XXIII. *Ea quæ sunt de me finem habent*: & Joan. XVII. *Opus consummavi &c.* Resp. Du-

Duplicem distingui posse Christi Domini Passionem, & in duplici corpore, proprio scilicet, & mystico. Priori nihil defuit, nec ad doloris acerbitatem, nec ad meriti valorem & plenitudinem: Posteriori vero plurima desunt; siquidem persecutiones ab Ecclesia & Sanctis subeundæ, nondum finem obtinuerunt, sed ad consummationem usque sæculi vigebunt: oportet enim nos per multas tribulationes intrare in Regnum Dei. Igitur ea quæ desunt isti Passioni ex parte sua, & respective ad se implebat Apostolus pro ædificatione & profectu Ecclesiæ. Unde II. ad Timotheum II. ait *se sustinere omnia propter Electos, ut salutem consequantur*. Cum Christo itaque S. Paulus patiebatur, non expiando & redimendo, sed Fideles exhortando, & exemplo suo ad constanter ferendas tribulationes excitando. Vel brevius, Apostolus implebat quæ deerant Passioni Christi in se, quia fructum Dominicæ Passionis sibi procurabat: tametsi enim Christus D. plenissime pro nobis Deo Patri fecerit satis, & omnia cœlestia beneficia nobis fuerit promeritus, eodem S. Apostolo dicente ad Ephes. I. v. 3. *Benedictus Deus, & Pater Domini Nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo*: nihilominus tamen participatio divinæ illius benedictionis per Sacramentorum receptionem, exercitium bonorum operum, & constantiam in adversis, nobis est concilianda.

Ex priori Epistola ad Thessalonicenses.

§. III.

CAP. I. v. 10. Hortatur eos ut *Expectent Christum e Cœlis*: At in Epistola posteriori, cap. 2. v. 2. ait *Diem Domini non instare*: Frustra ergo ad præstolandum Christi adventum e Cœlis excitabat. *Resp.* Sensum Apostoli non esse, quod brevi futurus esset Christi Domini ad judicium adventus; sed Thessalonicenses monebat ut erigerent animos, & firmissimam spem haberent se liberandos ab illis tribulationibus, quibus vexabantur; atque pro eis æterna fœlicitate & gloria fore donandos a Christo D. æquissimo hominum Judice, & bonorum operum remuneratore.

Cap. II. *Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis*: At v. 10. ait *Vos testes estis, & Deus, quam sancte, & juste, & sine querela, vobis, qui credidistis, fuimus*; & plurima his similia profert passim, quibus videtur inanem gloriam, & jactantiam sectari. *Resp.* Duplicem distingui posse gloriationem; unam hypocritarum, & vanitati studentium; alteram justorum, & ædificationi ac saluti proximi invigilantium; uti distinxisse videtur Apostolus II. Cor. V. v. 6. *Non iterum commendamus nos vobis*, inquit, *sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis; ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde.* Hypocritæ gloriantur *in facie*; quippe cum sint sui-ipsius demiratores, laudumque suarum buccinatores vanissimi, licet eorum intus reclamans conscientia dictorum inanitatem demonstret. Justi vero habentes testimonium conscientiæ bonum, intus gloriantur *in corde*, nec nisi soli Deo placere gestiunt; & dum gloriantur, in Domino gloriantur; noverunt enim quod qui seipsum commendat, ille non sit probatus; sed quem Deus commendat. Nihilominus tamen contingit interdum, ut suorum laborum & bonorum operum præcones fieri debeant; tum ad sui ministerii commendationem; tum ad confirmandos eos quos per Evangelii prædicationem Christo pepererant; tum maxime ad reprimendum hypocritarum & Pseudo-Prædicatorum Evangelicorum supercilium, qui in proprias laudes excurrentes, infimæ plebis corda verborum lenociniis demulcent, & eam in sui admirationem rapiunt: quem ob finem ingentes suos pro Christo & animarum salute labores, atque vitæ integritatem sæpius commendat Apostolus, ne quis ex minori de illo concepta æstimatione, Ministerum ejus despectui haberet, & sic illius Prædicationis fructum penitus evacuaret. (1) (1)

AD CAPUT DECIMUMQUINTUM

SUPPLEMENTUM.

(1) CAP. 2. Epistolæ 1. ad Thessalonic. ℣. 16. = Prævenit ira Dei super Judæos usque in finem = Oppositum legimus in Cap. XI. Epistolæ ad Roman. ℣. 26. ubi ex Scripturis Prophetarum ostendit Apostolus omnem Israelem in fine esse salvandum.

Resp. Nullam esse inter hæc duo Scripturæ loca oppositionem; quandoquidem in Epistola ad Thessalonic. de illa Dei ira Apostolus loquitur, quam Judæis imminere prædictum est a Christo, & Apostolis cæteris, quæque juxta S. Thomam, & Anselmum tempore Vespasiani per generalem totius Judaicæ gentis rejectionem, & dispersionem ultio de eorum peccatis exacta est. In Epistola autem ad Romanos non de temporali Judaici Regni instauratione, sed de spirituali conversione illius populi ad Christum prope mundi finem eventura loquitur Paulus si ejus mentem ex Origene, Hilario, Ambrosio, Chrysostomo, Thoma, aliisque sanctis Interpretibus auspicamur: compossibilem autem esse finalem illam Judæorum circa temporale Regnum desolationem cum æterna eorum salute, qui convertentur ad Christum, unusquisque cognoscit; proinde antilogiam quamcumque evanescere.

Cap.

Cap. 4. Ejusdem Epistolæ. ℣. 15. Scripsit Apostolus = Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini non prævenie-mus eos, qui dormierunt = Nunquid Apostolus Paulus fore opinabatur, ut viveret usque ad diem Judicii, nec unquam se moriturum existimabat? Ad Hebræos 9. ℣. 27. Scripsit statutum esse hominibus semel mori.

Resp. Apostolum hoc in loco utique in persona prima sermonem instituisse; sed nihilominus de eis fuisse locutum, qui tunc temporis supererunt Antichristi persecutionibus fatentur accuratiores Commentatores; cum enim Ecclesia Christi unum sit Corpus ex omnibus Christianis compositum tam præsentibus, quam futuris; non impropria locutio est, quæ hac phrasi componitur = Nos infelices Christiani, qui tempore Antichristi supererimus = ea quippe non quod nos modo existentes simus etiam tunc temporis superstites futuri, sed quod ex nostris aliqui, tunc futuri erunt, indicamus. In hoc sensu loquebatur Apostolus, ut Estius, & Medus animadvertunt. Appellat autem *vivos*, qui residui erunt fideles, quod etsi morituri sint ante generalem resurrectionem, ob temporis tamen brevitatem ab eorum morte ad resurrectionem, veluti non mortui habentur a Paulo, sicut & Christus Lazarum, non extinctum, sed dormientem pronunciat, quem brevi resurrecturum sciebat.

Cap. 2. ℣. 8. Epistolæ II. ad Thessalonic. legimus Antichristum spiritu oris Jesu iri interfectum. Apocalypsis autem Cap. 19. ℣. 20. vivus in stagnum ignis, & sulphuris mittendus narratur.

Resp. Apud S. Paulum verbum *interficio* usurpatum esse pro *disperdo*, vel *destruo*, aut *extermino*, id enim sonat Græcum ἀναλώσει, scilicet *disperdet*, *consumet*, *destruet*, quod verificatur esto vivus in stagnum mittatur *ignis*.

CAPUT XVI.

Ex Epistolis ad Timotheum, & ad Titum.

§. I.

CAP. I. v. 9. *Lex justo non est posita:* At nemo justus, nisi qui divinæ Legi sese conformat. *Resp.* Apostolum hic urgere Judæos, qui Mosaicam legem etiam a Christianis observandam esse contendebant: quorum ut supercilium reprimeret, ait Legem quidem adhuc urgere Judæos, qui servorum instar sub ejus sarcina & jugo vitam ducere gestiebant; non vero Christianos, qui per Baptismatis gratiam renati & justificati, grave illius severissimæ Legis jugum excusserant, ut Legi Evangelicæ ex amore colla subjicerent.

Ibidem v. 15. *Christus Jesus venit in hunc Mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum.* At ad Philip. III. v. 6. asserit se *secundum justitiam quæ ex Lege est, conversatum esse sine querela*, hoc est *inculpate*: Quomodo ergo fieri potuit, ut jam ad Christum conversus, revera esset peccatorum omnium pessimus? Maxime cum nosse posset Adamum, Cainum, Judam, Herodem, Caypham, & Pilatum tradentes Christum ad mortem, longe gravius peccasse. *Resp.* Apostolum ista dixisse, non solum ex humilitate, ut plurimi interpretantur; vana quippe est humilitas, quæ contradicit veritati; sed ex proprio suæ conscientiæ judicio: Cum enim ex divino sibi affulgente lumine suorum peccatorum gravitatem apprime nosset, illamque assidue meditaretur, ac velut haberet in prospectu, in aliorum vero offensam oculos minus intenderet, mirum non est quod præ cæteris quasi omnium reorum maximus se accuset, atque tam humiliter de se sentiat, ut I. Corint. XV. v. 8. se reputet *tanquam abortivum*, & *Apostolorum minimum; imo qui non sit dignus vocari Apostolus.* (1)

Cap. II. v. 12. *Docere autem mulieri non permitto*: At ad Titum cap. II. præscribit ut *anus sint bene docentes, quatenus prudentiam doceant adolescentulas*. Respondeo eum prohibere ne mulieres publice, & in Fidelium cœtu, Doctoris & Concionatoris Evangelici fungantur officio; eis tamen concedit facultatem privatim filios & domesticos instruendi de rebus Fidei, & ad salutem necessariis.

Ibidem v. 14. *Adam non est seductus*: At Genes. III. Adamus ab uxore inductus est in prævaricationem, & ab ea fructum vetitum accepit & comedit. *Resp.* Adamum non fuisse seductum a Serpente, quemadmodum Eva, quæ Serpenti nimium credula, existimavit se tria, quæ promiserat, consecuturam, si de fructu prohibito comederet; nimirum scientiam boni & mali, immortalitatem, & perfectam cum Deo similitudinem. Unde illa ab ipso tentatore Serpente se deceptam fuisse ingenue profitetur: *Serpens*, inquit, *decepit me*: Adamus vero eandem excusationem non profert: sed ait se illectum ab uxore ad esum illius fructus: *Mulier*, inquit, *quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi*. Igitur mulier illa viro fuit offendiculo, & transgressionis causa. Quamobrem non tam dici potest Adamus seductus, quam ab uxore inductus in crimen. (2)

Cap. V. v. 20. *Peccantes coram omnibus argue*: At Matth. XVIII. v. 15. *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum*. Respondet Sanctus Augustinus [a] Christum Dominum loqui de peccato occulto & soli homini in quem committitur, vel in cujus præsentia fit, qui ad emendationem ex affectu charitatis, privatim est corripiendus; ne si publice argue-

[a] Serm. XVI. de verbo Dom.

argueretur, aut factum proterve negaret, aut adversus arguentem excandesceret. Apostolus vero agit de peccato publico, atque de peccatore in judicio convicto & manifesto, qui tam in criminis vindictam, quam in aliorum terrorem & emendationem, publice est arguendus. Unde in correctione fraterna attenditur hominis privati ad meliorem frugem receptio & conversio: At in reprehensione publica, quam hic præcipit Apostolus, providetur omnium illorum saluti quibus crimen istud innotuerat.

Ex posteriori Epistola Cap. I. v. 9. *Data est nobis hæc* (gratia) *in Christo Jesu ante tempora sæcularia:* At nullus hominum erat ab æterno, qui gratiam exciperet *Resp.* Gratias omnes, quæ intuitu meritorum Christi nobis conceduntur, datas ab æterno censeri, non *in effectu*, sed *in decreto Dei*; ut idem significet vox *data*, quod dari decreta & prædestinata. Unde ad Titum I. v. 2. non dicit eam gratiam datam, sed promissam: *Quam*, inquit, *promisit*, *qui non mentitur Deus*, *ante tempora sæcularia*. Vel data censetur, respectu Dei donantis, cui omnia præsentissima sunt ab æterno; tametsi futura esset respectu nostri, pro ea temporis differentia in qua eramus exrituri, & eam gratiam excepturi.

Ex Epistola ad Titum.

§. II.

CAP. I. *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum Propheta*, *Cretenses semper esse mendaces*: At qui ista protulit, non fuit Propheta, sed Poeta; & quidem Ethnicus: nimirum vel Epimenides, vel Callimachus Poeta Cyrenensis, qui referente Origene, [a] cum infinita Poemata perlegisset, percurrissetque Græcam fere omnem Historiam, nihilque de Jove ejusque sepulchro, quod apud se repositum Cretenses gloriabantur, dictum intellexisset; illos hoc Disticho, quem paulo aliter supra dedimus [b] sic perstringit:

a *Lib. III. contra Celsum.*

b *pag.* 18.

Cretenses semper vani struxere sepulchrum,
Cretenses, Rex alme, tuum: at succumbere morti
Non poteras; *&c.*

Verum hos Versus Epimenidis esse, & ab illo Callimachum eos fuisse mutuatum, asserunt S. Chrysostomus [c], & Epiphanius [d], atque ex illo Apostolum superiora verba accepisse, communis est Interpretum sententia. *Resp.* Omissis aliorum sententiis, verosimilius mihi videri, idcirco Epimenidem Poetam ab Ethnicis proprium Cretensium Prophetam esse dictum, vel quod existimaretur aliquo afflatus fuisse Numine, qui scribenda suggereret, atque divina quadam virtute putaretur præditus: unde Laertius refert eum ab Atheniensibus accersitum lustrandæ Urbis causa; quin etiam ipsi, tanquam Numini a Cretensibus fuisse sacrificatum. Itaque Apostolus illum Cretensium Prophetam nominavit, ex eorum quidem opinione, & ad pleniorem eorum convictionem. Forte etiam Prophetæ nomen ei indidit, quod Poetæ communiter appellarentur Vates, qui Carmina sua divino quodam afflatu efferre putabantur, juxta illud Ovidii:

c *Sermone III. super hanc. Epist.*

d *Lib. I. Panarii.*

Est Deus in nobis, *sunt hæc commercia Cœli*;
Sedibus Æthereis Spiritus ille venit.

Hinc Poetæ antiquitus illi dicebantur, qui Phœbi & Musarum interiori afflatu verba promerent. *Accedit* etiam quod ille Epimenides scripserit Librum *De Oraculis*. Neque etiam insolitum est apud Ethnicos, Prophetas quosdam censeri: enimvero Clemens Alexandrinus referens ordinem Ministrorum sacrorum apud Ægyptios, novissimum dicit inter eos incedere Prophetam: Similiter Auctor Libri primi *Recognitionum*, nomine *Clementis*, non procul ab initio scribit; *Ægyptum petam*, *atque ibi Hierophantis vel Prophetis*, *qui Adytis præsunt*, *amicus efficiar*; *& pecunia invitatum Magum precabor*, *ut educat mihi animam ab inferis*. Fuerunt etiam Idæi Jovis Prophetæ in Creta, de quibus Porphyrius in lib. VIII. *De Abstinentia*. Noti sunt etiam Prophetæ Baal, & aliorum ementitorum Numinum ex Scriptura sacra.

Lib. VI. p. 269.

At, inquies, si Epimenides, sive Callimachus, merito scripserint Cretenses esse mendaces, ut contendit Apostolus, quod divina non sentiant dum fingunt Jovem in eorum insula sepultum, consequens erit Jovem non esse mortuum, sed vivum; subindeque veram esse Idololatrarum de Jove sententiam. *Insuper* aut Epimenidis Carmen verum est, aut falsum; si verum, Cretenses ergo non sunt mendaces, quia Epimenides Auctor Carminis fuit Cretensis: si falsum, igitur Cretenses fallaces non sunt.

Ad primum Respondet S. Hieronymus: *Sicut in eo quod ait Apostolus.* CORRUMPUNT BONOS MORES COLLOQUIA PRAVA, *& in illo*, IPSIUS ENIM ET GENUS SUMUS, *non statim totam Menandri Comœdiam*, *& Arati Librum probavit*: *sed opportunitate Versiculi abusus est*, *ita & in præsenti loco non totum opus Callimachi*, *sive Epimenidis* (*quorum alter laudes Jovis canit*; *alter de Oraculis scriptitat*) *per unum Versiculum confirmavit*: *sed Cretenses tantum mendaces vitio Gentis increpavit*; *non ob illam opinionem*, *qua sunt arguti a Poetis*, *sed ob ingenitam mentiendi facilitatem*, *de proprio ejus Gentis Auctore confutavit*. Et ut *sciamus Apostolum*, *non fortuito*, *& transitorie*, *sed considerate*, *& circumspecte*, *& ex omni parte se protegendum adversus Cretenses locutum*. TESTIMONIUM, *inquit*, HOC VERUM EST, *non totum Carmen*, *de quo testimonium sumptum est*, *non universum opus*, *sed hoc tantum testimonium*, *hic tantum Versiculus*, *quo mendaces vocantur*. Hæc S. Hieronymus.

Ad secundum dico, Propositionem illam, *Cretenses sunt mendaces*, vel particularem esse;

esse; & sic necesse non est ut Epimenidem includat: *Vel* generalem, quatenus connotat innatum Gentis illius vitium & proclivitatem ad mentiendum. Cum autem non adeo commune est proprium cuique Genti vitium, quin aliquis illius sit expers; ab ea prava Gretensium inclinatione potuit immunis esse Epimenides. *Accedit* etiam quod mendaces interdum verum loquantur, quorum veritas alterius hominis fide digni testimonio fieri potest manifesta.

AD CAPUT DECIMUMSEXTUM
CONCILIATORII
SUPPLEMENTUM.

(1) CAP. 2. ℣. 1. Epistolæ 1. ad Timoth. obsecrat Paulus pro omnibus hominibus orationem fieri. Hoc manifeste adversatur Epistolæ primæ Joannis Cap. 5. ℣. 16. ubi ait Evangelista esse peccatum ad mortem; pro quo non dicit, ut quis oret.

Resp. Nequaquam duos hosce textus ad invicem repugnare, si dixerimus ab Apostolo Paulo monitos esse fideles ut orent pro hominibus omnis generis, seu cujuscumque ordinis, ut sequentia ejusdem Pauli verba indicare per se videntur. Quoniam tamen nullius desperanda est correctio, quomodocumque peccatoris insignis, cum nesciamus utrum in finem usque sit in sua iniquitate perseveraturus; idcirco pro singulis omnino, nullo prorsus excepto, deprecandum scripsisse Apostolum opinamur, quin contradixerit Evangelistæ Joanni non audenti præcipere ut rogemus pro peccantibus ad mortem, cum adhuc sit incertum quodnam peccatum indicaverit Joannes, de cujus indulgentia ulla spes non supersit. Incertum est pariter num pro tali peccato Deum rogare fidelibus interdixerit, vel potius negative se habuerit Evangelista, quasi dixerit: non audeo certam impetrandi spem facere: non impero preces pro iis fundi quia nullum est promissum, quo tales preces nitantur: unde non excludit absolute orationem etiam pro hujuscemodi peccatoribus, quamvis ordinarie loquendo nullum omnino fructum, aut saltem raro admodum, & cum maxima difficultate tales preces sint producturæ. Ita Estius, Menochius, & Hammondus. Multo minus inter loca prædictarum Epistolarum antilogiæ species supererit, si dixerimus peccatum ad mortem ab Joanne indicatum, non aliud esse quam finalem impœnitentiam, in qua quis ex hac vita recedit, sicuti intellexere SS. Augustinus, Gregorius, Pacianus, Beda, & plures deinde Commentatorum; cum enim post mortem nullus possit a peccatis resurgere, & in peccato decessisse supponatur impœnitens finalis nullus superesse potest pro eo deprecandi locus; neque istum Apostolus Paulus comprehendi cum illis voluit, pro quibus Deum exorandum admonuit.

(2) Cap. 4. Ejusdem ad Timotheum Epistolæ ℣. 3. Dæmoniorum doctrinam esse ait, quæ monet abstinendum a cibis, quos creavit Deus. Quomodo non illis Actorum 15. ℣. 29. = visum est Spiritui Sancto, & nobis ut abstineatis a suffocato, & sanguine = ista repugnant?

Resp. Ex S. Augustino Lib. contra Adimantum Manichæi discipulum Cap. 14. ita postquam Apostoli textum hunc, *in novissimis temporibus* futuros quosdam *prohibentes nubere*, *abstinentes a cibis*, *quos Deus creavit*, retulisset, scribente = Hos enim proprie designat, qui non propterea temperant a cibis talibus, ut aut concupiscentiam suam refrænent, aut infirmitati alterius parcant; sed quia ipsas carnes immundas putant, & eorum Creatorem Deum esse negant = Paulus itaque de iis loquitur, ut ex contextu etiam satis revincitur, qui nuptias, & certos cibos damnaturi essent tanquam res per se malas, & immundas; quales tunc erant Ebionitæ, testibus Ignatio Epist. ad Philadelph. & Epiphanius hæresi 28. ac deinceps alii fuerunt sequentes Hæretici Encratitæ, Marcionitæ, & Manichæi. In actis autem Apostolicis indultum est aliquid ex Judaismo recens conversis, qui suis institutis adhuc præoccupati longe abhorrebant a comedentibus sanguinem, & animalia sine sanguinis emissione interfecta, ex personarum itaque, & temporum circumstantiis hoc disciplinæ caput statuerunt Apostoli, quod mutationi erat obnoxium, ex circumstantiarum, quibus innitebatur, permutationibus; Neque enim illiusmodi cibos interdixerunt sancti viri tanquam in se malos, sed ut concordiam, & pacem inter fideles ex Judaismo, & Gentilismo conversos in tuto constituerent. Nunquam ergo in Christi Ecclesia fuere, qui dæmoniorum doctrinam proponerent, sed extra ipsam in quos invehit Apostolus extiterunt; quidquid in filios veræ Christi Ecclesiæ, quos contumeliosi Novatores Calvinus, Medus, & Downhamus *Pontificios* appellant, criminationum, atque maledictorum Reformatores illi Evangelii eructaverint. Quis enim sustineat scelestissimum illum Hæresiarcham Calvinum in verbis iis Apostoli Catholico-Romanos fideles fuisse prænunciatos edocentem, ob quadragesimale jejunium, quod ad Christi imitationem, ad carnis mortificationem ad divinæ Majestatis offensæ satisfactionem exequuntur? Quis in Downhamum non succenseat existimantem per os Apostoli a Spiritu Sancto Monachos esse depictos, & Doctores Monasticæ vitæ, qui sibi toto vitæ tempore quasdam ciborum species interdictas

ctas volunt, atque per votum paupertatis opibus, & possessionibus renunciant? Istos præcipuos fautores, & Auctores hujus apostasiæ, & doctrinæ dæmonum appellat Summus ille criminationum inventor Medus. = Quanta, scribit maledico suo more Calvinus, hominum arrogantia est, eripere quod Deus largitur! an cibos ipsi crearunt? An Dei creationem possunt irritam reddere? = ita gurges ille voracissimus de grege perditorum hominum virtutem Evangelicæ temperantiæ, atque Christianæ mortificationis tumescentium verborum fluctibus nititur absorbere. Cur in vetustos illos Rechabitas, de quibus Jeremiæ cap. 35. sua non convertit maledicta Calvinus, qui toto vitæ suæ tempore vinum bibere, domos ædificare, sementem serere, vineas plantare, aut possidere renuerunt, quod hæc omnia eis prohibuisset Jonadab pater eorum? Deus judicet causam nostram: legimus loco Jeremiæ citato ℣. 18. = Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: pro eo quod obedistis præcepto Jonadab Patris vestri, & custodistis omnia mandata ejus, & fecistis universa, quæ præcepit vobis: propterea hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus = Hæc si percipiantur, vitam Monachorum non minus defendunt, quam Hæreticorum os iniqua loquentium occludant. W.

CAPUT XVII.

Ex Epistola ad Hebræos.

(1) CAP. VII. v. 3. *Melchisedech sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens*: At ista nulli hominum ab Adamo propagatorum conveniunt. *Resp.* Revera Melchisedechum habuisse patrem & matrem, atque aliorum hominum instar genitum & mortuum: dici autem *sine patre & sine matre*, quod nec ejus generationis seriem, nec quandiu vixerit, & quando obierit Scriptura referat. Nimirum ut appareret eum differre a Leviticis Sacerdotibus, qui patre esse debebant Aaronide, matre autem Israelitide, ut legitur Levit. VIII. v. 1. & XXI. v. 14. Quamobrem diligentissime observari solebant census Generis ipsorum, ut videre est Esdræ II. v. 62. Cui explicationi favet Syrus Interpres illa Apostoli verba, sic reddens, *Cujus nec pater, nec mater scripti sunt in genealogiis*. Porro ex silentio Mosis de ortu, propagatione, & obitu Melchisedechi, Apostolus colligit in eo adumbratum fuisse Christum D. Non quidem respectu personæ & naturæ; nam Christus respectu personæ, patrem habet æternæ suæ generationis principium; matrem vero respectu humanæ naturæ; ratione cujus etiam habuit *initium dierum*, dum conceptus est ex Spiritu S. & *finem vitæ*, dum expiravit in Cruce, & *genealogiam*, quam SS. Matthæus & Lucas describunt. Fuit ergo Melchisedech typus Christi, præsertim respectu Sacerdotii, in eo quod quemadmodum ille neminem habuit in Sacerdotio Antecessorem cui fuerit subrogatus; nec Successorem, cui officium moriendi consignaverit: sic Christus D. non habuit sibi a Majoribus traditum Sacerdotale munus; nec moriendo transmisit ad alterum, uti fiebat ab Aaronicis Sacerdotibus: neque enim Sacerdotes novæ Legis sunt Christi in Sacerdotio Successores, sed Ministri, in quibus, & cum quibus ipse seipsum quotidie sacrificat, idem simul Sacerdos & Victima.

Ibidem v. 11. Populus sub Sacerdotio Aaronis dicitur *Legem accepisse*: At Lex fuerat Israelitis a Deo per Mosem præscripta ante institutionem Aaronici Sacerdotii. *Resp. Legis* nomine hic non tantum intelligi Decalogum, sed quæcumque ad disciplinam & institutionem Judæorum pertinebant, quorum plurima etiam post institutum Sacerdotium Aaronicum sunt tradita.

Cap. IX. v. 6. *In priori quidem Tabernaculo semper introibant Sacerdotes Sacrificiorum officia consummantes*: At victimæ non offerebantur in Tabernaculo, sed in atrio sub dio, ubi erat altare holocausti, ut videlicet fumus & nidor victimarum combustarum solveretur in aerem; fuisset enim fœtor intolerabilis, si omnes hæ victimæ in Tabernaculo undique clauso fuissent crematæ. *Resp.* Nomine *Tabernaculi* Apostolum comprehendere etiam illam atrii partem in qua erat altare holocausti; id namque ad ejus scopum sufficiebat: nimirum ad distinctionem prioris Tabernaculi a novo; quæ utique distinctio viget, etiamsi priori Tabernaculo locus altaris holocausti adjungatur. *Vel* voce *Sacrificii*, non intelligit oblationem victimarum, & ritum eas mactandi atque comburendi: sed officia Sacerdotalia quæ fiebant in Tabernaculo; nimirum oblationem sanguinis, candelabri, & lucernarum accensionem & extinctionem, Panum Propositionis singulis Sabbatis appositionem, & Thymiamatis, tam mane quam vespere, post oblatum juge sacrificium, fumigationem.

Cap. XII. v. 24. *Novi Testamenti Mediator Jesus*: At fuit etiam Mediator Veteris: Nam, inquit Origenes, *Ante manifestum hunc in carne in fine sæculorum adventum, nondum erat homo, erat tamen & tunc Dei & hominum Mediator; unde & data Lex in ipsius Mediatoris manibus dicitur, ut Lex esset sancta, & Mandatum sanctum & bonum, & hæc omnia a Christo D. sanctificarentur*. Quamobrem Apocalyp. XIII. v. 8. dicitur *Agnus occisus ab origine Mundi*; quod ejus Passionis virtus & gratia ab ipso Mundi exordio jam in homines, quo-

vis ſæculo fuerint diffuſæ. Unde S. Leo, *Non novo*, inquit, *conſilio Deus rebus humanis, nec ſera miſeratione conſuluit: ſed a conſtitutione Mundi unam eandemque omnibus cauſam ſalutis inſtituit. Gratia autem Dei qua ſemper eſt univerſitas juſtificata Sanctorum, aucta eſt Chriſto naſcente; non cœpta. Et hoc magnæ pietatis ſacramentum; quo totus jam Mundus impletus eſt, tam potens etiam in ſuis ſignificationibus fuit, ut non minus adepti ſint qui in illud credidere promiſſum, quam qui ſuſcepere donatum.* Reſp. Chriſtum D. revera quidem fuiſſe utriuſque Teſtamenti Mediatorem & Auctorem ſanctificationis; nihilominus tamen potiori jure appellari *Mediatorem Novi*, quam *Veteris*, quod in novo fœdere & pacto inter Deum & homines ſanciendo, impleverit omnia Typica quæ in Veteri Teſtamento ipſius Adventum & Paſſionem figurabant, uberioreſque gratias contulerit, quam quæ fuerint conceſſæ Patribus Veteris Teſtamenti; atque etiam omnia Sacrificia, omneſque Legales Ritus antiquaverit, & ſua morte conſummaverit.

AD CAPUT DECIMUMSEPTIMUM

SUPPLEMENTUM.

(1) CAP. 5. Epiſtolæ ad Hebræos ℣. 8. legimus Chriſtum Dominum ex iis, quæ paſſus eſt obedientiam didiciſſe. Quomodo diſcere potuit, qui ab initio erat ipſa Dei ſapientia?

Reſp. Chriſtum Dominum non didiciſſe per διανοιαν, ideſt *mentis agitationem*, qui diſcendi modus a peccato eſt, & ignorantia, adeoque a Chriſto abjudicandus, ut poſt Sanctos Eccleſiæ Patres, Anſelmum præſertim, Cameron, Zegerus, Beza, Tena, aliique ex Proteſtantibus docuerunt; ſed per πειραν *experientiam* videlicet, obedientiam oſtendit, & exercuit, quaſi eſſet obedientiæ diſcipulus. Expertus itaque eſt Dominus noſter in tantis tentationibus quam ſit arduum Deo obedire, ait Grotius, & quanta ſit vis, atque præſtantia obedientiæ, quam Deo grata, quantave bona conciliet; per obedientiam quippe ſuam eam promeruit gloriam, quæ ſibi tanquam Dei filio naturali jure debebatur.

Cap. 6. Ejuſdem ad Hebreos Epiſtolæ ℣. 4. impoſſibile eſſe, ſcribit Apoſtolus, eos, qui ſemel ſunt illuminati, & prolapſi rurſus renovari ad pœnitentiam. Contrarium tamen ab Ezechiele Cap. 18. ℣. 27. docemur; quoties etenim, ait, impius averterit ſe ab impietate ſua, animam ſuam vivificabit.

Reſp. Utrumque divinæ Scripturæ teſtimonium eſſe veriſſimum; cum inter fidei Catholicæ dogmata, & iſtud recenſeatur, quod remiſſionem peccatorum Deus ſit conceſſurus homini peccatori, ſincero corde ad meliorem vitam converſo, & a via iniquitatis recedenti, quomodocumque vetuſtis Eccleſiæ temporibus aliquando rigidior Eccleſiæ diſciplina in ordine ad aliqua crimina haberetur; cum tamen ſincera converſio, dignaque pœnitentia longe ſit in homine poſt acceptum Spiritum Sanctum ad antiquum vomitum redeunte difficilior, quod vires humanæ debilitentur, auxilia divinæ gratiæ ſubtrahantur in pœnam peccati; hinc impoſſibile eſſe, ait S. Paulus, non quidem phyſice, ſed moraliter, ut qui ſemel in baptiſmo voverunt ſe peccatis renunciaturos, & Chriſto conſtanter adhæſuros, per quem tranſlati erant ex tenebris in lumen, ad peccata reverſi, per veram reſipiſcentiam, fructuſque dignos pœnitentiæ, quales ab Ezechiele requiruntur, denuo æterno Patri per Chriſtum reconcilientur, & convertantur.

Ex S. Jacobi Epiſtola.

CAP. 1. ℣. 2. = Omne gaudium exiſtimate, cum in varias tentationes incideritis = Quare ergo Matthæi 6. ℣. 9. Sic orare monemur ad Deum = & ne nos inducas in tentationem =?

Reſp. Diverſi generis in hac vita tentationibus exagitari homines poſſe compertum eſt. Aliis quippe hominum corda ad peccatorum illecebras protrahuntur, & de iſtis locutum eſſe Salvatorem apud Matthæum unuſquiſque fatetur. Aliis autem hominum fides, conſtantiæ virtus, & Dei amor in ipſis redditur exploratus, ut qualis ſit cæteris innoteſcat, hujuſcemodi ſunt afflictiones, tribulationes, exilia, confiſcationes, odia, & ſi quid aliud, quæ certe ii, qui pie in Chriſto Jeſu vivere ſatagunt, patientur. Cum autem hujuſcemodi calamitatibus condignum pro altera vita præmium invicte ſuſtinentes in hoc ſæculo adverſa, ſibi adipiſcantur, hinc Jacobus Apoſtolus hortatur fideles, ne in tribulationibus animo dejiciantur, ſed eas potius veluti plenum gaudium exiſtiment. Ita ferme Tirinus, Eſtius, Menochius, Vorſtius, Paræus, & Piſcator.

Cap. 4. ℣. 4. = Amicitia hujus mundi inimica eſt Deo =. Contrarium videtur docuiſſe S. Paulus Hebræor. 12. ℣. 14. ubi ait pacem cum omnibus eſſe cuſtodiendam.

Reſp. In Epiſtola ad Hebræos non quamlibet nobis pacem cum omnibus commendari, ſed eam, quæ citra conſcientiæ, & veritatis diſpendium cuſtoditur; jubemur quidem erga omnes charitatis, & benevolentiæ officia exercere, non tamen adeo ut impiorum vitiis aſſentiamur; tunc enim amicitia cum illis inimicos Deo nos ſtatim conſtituit, de qua ſolummodo loquitur Jacobus, ut Cornelius, Tirinus, Grotius, aliique Catholici, & Proteſtantes Commentatores exponunt.

Cap.

Cap. 5. ℣. 16. = Confitemini alterutrum peccata vestra = Nunquid fingulis indiscriminatim hominibus peccata aliorum audiendi, eademque remittendi potestatem facit Jacobus?

Resp. Hæc Jacobi verba de diversis confitendorum delictorum modis intelligi posse. Confitetur, enim quis peccatum, dum offensam in proximum commissam eidem exponit, veniam, ac reconciliationem exposcens, enixeque orans ut sibi indulgeatur. Hanc delictorum confessionem ab Jacobo exoptatam inter fideles, dum quis alterum lædit, opinantur Gomarus, Erasmus, Zegerius, & alii. Plures vero S. Jacobum locutum de ea delictorum confessione fratribus facta, vel consilii causa, ut peccata curent, & in posterum evitent; vel auxilii causa, ut eorum intercessione veniam consequantur; ita ex Augustino Estius, a quo non dissentit Calvinus. Tandem ea Jacobi verba de confessione ægroti, generali saltem, sive de omni delictorum suorum genere Presbyteris facienda, ut iis se probet, & ab iis absolutionem accipiat, interpretatur Hammondus. Verum Sacramentalem peccatorum confessionem, quam *auricularem* vocamus, & *secretam* in iis Jacobi verbis fuisse indicatam nequaquam diffitemur, quamvis Erasmus, aliique intemperantiores Critici huic sententiæ obstare opinentur pronomen *ἀλλήλοις vobis invicem, alter alteri*, quo usus est S. Jacobus, qui *Sacerdotibus* scripsisset, si de Sacramentali confessione voluisset intelligi. Veruntamen nullius ponderis eorum conjecturam esse ex eo revincimus, quod pronomen istud debeat apposite ad subiectam materiam exponi, ut ex aliis Scripturæ locis fit manifestum, ita Ephes. 5. ℣. 21. *subiecti invicem estote*, de subditis respectu superiorum debet intelligi. Dicere pariter solemus *docete invicem, curate invicem, sustentate invicem*, quamvis soli medici curare, Magistri docere, ditiores sublevare queant, infirmos, ignorantes, egenos; unusquisque enim sicut accepit gratiam alterutrum illam administrare debet. Dogma nihilominus de sacramentali confessione peccatorum Sacerdotibus facienda non ex isto tantummodo Jacobi astruitur testimonio, aliis utique argumentis Catholici Doctores instructi sunt, quibus in vanum moliuntur resistere quotquot maledici inferorum ministri cornibus suis adversus illud arietare blandiuntur sibi, suisque ex legibus veritatis oppugnatoribus. De his tamen satis agunt dogmatistæ Catholici. W.

CAPUT XVIII.

Ex Epistolis S. Petri.

EX *Priori*. Cap. I. *In quem desiderant Angeli prospicere*: at Matth. XVIII. v. 10. *Angeli eorum semper vident faciem Patris*. Resp. S. Matthæum loqui de visione beatifica, qua sanctissimi Angeli fruuntur perpetuo: Apostolum vero, de Mysterio Redemptionis factæ per Christum; cujus Operis tanta est altitudo & profunditas, ut quamvis Angeli divinæ Sapientiæ luce collustrati, longe perspicaciorem illius quam homines notitiam habeant, cum tamen eam penitus plenissime apprehendere non possint, quodam desiderio tenentur, majorem & splendidiorem obtinendi. Unde colligere licet Angelos mire delectari visione humanitatis Christi, & gloriæ, tum corporis, tum animæ quæ longe eos transcendit. *Vel*, ait S. Julianus Toletanus, *Angeli* semper Deum vident, & videre desiderant. Nec enim sit in desiderio anxietas, desiderantes satiantur; & ne sit in satietate fastidium, satiari desiderant. Desiderant igitur sine labore, quia desiderium satietas comitatur & satiantur sine fastidio, quia satietas ex desiderio accenditur.

Cap. II. v. 11. *Obsecro vos tanquam advenas & peregrinos*: at S. Paulus ad Ephesios I. v. 16. *Jam non estis hospites & advenæ, sed cives Sanctorum, &c.* Resp. Loquitur S. Paulus de statu gratiæ, atque conversis Gentibus ad Christum, qui cum olim a Judæis haberentur pro peregrinis & alienis a vero Dei cultu, jam discrimine sublato, fierent Ecclesiæ filii, & in una Christi Familia adunarentur. S. Petrus vero loquitur de statu gloriæ, respectu cujus omnes Fideles, quandiu in terris militant, censentur advenæ & peregrini.

Ex Posteriori Epistola.

CAP. I. v. 19. *Habemus firmiorem Propheticum sermonem*: At vox Patris, quam in ipsa Transfiguratione Christi audivit S. Petrus, scilicet *Hic est Filius meus, &c.* non videtur minus certa quam vox ejusdem audita a Prophetis, maxime Davide, cum diceret *Filius meus es tu, &c.* Igitur sermo Propheticus non erat firmior visione & sermone S. Petri. a Respondet S. Augustinus, Propheticum sermonem dici quidem *firmiorem*, non autem *veriorem*, quia vocem illam cœlo delapsam Judæi calumniatores tribuere possent Magicis præstigiis, uti vocem similem Patris ad Christum tribuerant tonitruo: at idem de sermone Prophetico, dato quod esset Propheticus (quod ultro concedebant) non poterant asserere; præsertim quia Prophetæ multis sæculis Christum præcesserant. Unde colligit S. Augustinus: *Nondum erat Homo Christus quando misit Prophetas: Si ergo Magicis artibus fecit, ut coleretur & mortuus, numquid Magus erat ante quam natus?* Respondent alii. Oracula Prophetarum per lumen fidei nota, firmiora & certiora censeri omni cognitione sensitiva & quovis testimonio oculari & de auditu quod habuerat S. Petrus in Mysterio Transfigurationis; ita quod vox divini Patris, tametsi eadem fuerit audita ab Apostolis & Prophetis, subjective tamen quatenus in Apostolorum auribus resonabat, non tam videbatur certa & firma, quam

a Sermon. XXVII. de Verb. Dom. in cap. IV.

quam Oracula Prophetica, quæ vere esse divina, & a Deo esse derivata per fidem constabat. *Verum* simplicius & ad mentem Apostoli proximius dicendum arbitror sermonem Propheticum dici firmiorem, non absolute & simpliciter, sed respective ad eos, ad quos Apostolus scribebat, qui cum essent ex Judaismo conversi, haberentque Scripta Prophetarum in summa veneratione & auctoritate, quibus Apostolorum Prædicatio nondum videbatur æquanda, quod non adhuc constaret plenissime eos esse a Spiritu S. illuminatos & instructos; idcirco S. Petrus cum Christi D. supremam dignitatem, ejusque Doctrinæ veritatem ex iis quæ manifestata coelitus, fuerant in Transfiguratione probasset, huic quasi domestico testimonio adjungit aliud quod Auditoribus videbatur firmus & majoris auctoritatis, scilicet Oracula Prophetarum de Christo vaticinantium.

Cap. II. v. 4. *Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus Inferni detractos in Tartarum tradidit cruciandos*: Quod utique confirmat S. Judas in Epistola v. 6. dicens Deum *Reservasse Angelos in Judicium magni diei vinculis æternis sub caligine*: At in Priori Petri, Cap. V. v. 8. Diabolus *tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret*. Similiter Dæmon ille Jobi tentator, dixit se *circuivisse terram & perambulavisse eam*: Dæmones ergo non sunt alligati; quod insuper constat ex plurimis energumenis aliisque hominibus, qui variis Dæmonum infestationibus vexantur. *Resp.* Revera Dæmones initio suæ prævaricationis & in Deum perduellionis, fuisse infernalis ignis carcere mancipatos, ibi cruciandos in æternum; nihilominus Deum in hominum vel peccatorum vindictam, vel justorum exercitium & probationem aliquando permittere, ut ex illo tenebricoso carcere exeuntes, per aerem excurrant, & virus suum in homines eructent; tametsi nihil eis ex suppliciorum suorum acerbitare remittatur. (1) (1)

AD CAPUT DECIMUMOCTAVUM

SUPPLEMENTUM.

(1) CAP. 3. ℣. 9. Deus dicitur nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti. Epistola tamen ad Roman. cap. 9. ℣. 18. de ipsomet Deo scriptum est = cujus vult miseretur; & quem vult indurat = Hæc minime conciliari posse videntur.

Resp. Varias esse Commentatorum expositiones super utrumque divinæ Scripturæ testimonium. Ad illud Petri respondent nonnulli Deum omnium salutem vero affectu desiderare, cum nullius perditionem intendere possit ex se. Alii opinantur ita Deum velle neminem perire, quatenus omnibus media quædam, & auxilia generalia contulit, & providit, quibus converti quilibet possit; spatium interim pœnitentiæ omnibus concedens, ut mores emendent, ne in æternum pereant, si nolint. Sunt etiam qui putant Deum hoc non simpliciter velle, sed certa conditione, ac certis mediis, v. g. per verbum, & Spiritum Sanctum, quem si repellant, tunc Deus juste vult eorum damnationem. Hujuscemodi autem commentationibus minus explicari sensum legitimum in textu Sancti Petri contentum Estius opinatur; cum enim omnipotentissima sit voluntas Dei, nec frustranea reddi possit quibuscumque hominum voluntatibus; intelligi adhuc non potest, quomodo sincere omnium salutem velle queat, si multi perire comperiuntur? Hominum salus magis in Dei, quam in hominum ipsorum voluntate est, a Deo quippe ipsum *velle salvari* est hominibus concedendum; non igitur eorum saluti proficit quod eam Deus sincere desideret, quod media contulerit, atque paraverit, si aliquam conditionem ad salutem obtinendam hominibus elargiri desierit, vel in hominum libertate infirma, & mutabili deposuerit, cum possint eamdem facillime non adimplere. Hoc peroptime noverat ingeniorum culmen S. Augustinus, qui propterea alias expositiones circa voluntatem Dei salvandi omnes in Enchiridio cap. 103. exhibere curavit. In primis itaque verba S. Petri per quamdam suppositionem accommodam, ut ajunt, intelligi debere existimavit S. Doctor, adeo ut eorum sit sensus: Deus vult omnes ad pœnitentiam reverti, quicumque revertuntur, quia nemo revertitur nisi Deo volente, & ideo rogandus ut velit. In altera, quam tradit ibi expositionem Augustinus hunc reddit sensum Petri verbis: Deus vult omnis generis homines salvari v. g. Judæos, Græcos, Romanos, servos, dominos, Principes, subditos, doctos, ignaros, & de alio altero quocumque genere, si quod sit, sed non omnes cujuslibet generis. S. Damascenus lib. 2. de *Fide Orthod.* cap. 29. Deum velle ait salutem omnium hominum voluntate antecedente, cum omnes, ut salutem consequantur, creaverit; si autem aliqui perduntur, id ex eorum peccatis contingit, unde ex consequenti solummodo Dei voluntate damnatio peccatorum derivanda est. Estius tandem eam expositionem commendat, & amplectitur, quæ ponit Deum velle, ut nos omnium quæramus salutem orationibus, & obsecrationibus ad ipsum Deum effusis; cum enim arcana sit prorsus, & omnino recondita Dei voluntas circa numerum salvandorum, piam hanc voluntatem in homines spirat, qua velint, & ardeant omnium salutem; hinc animadvertit a Scriptura non dici = Deus vult omnes homines salvare = sed *salvos fieri*, scilicet

per

per nos, & quantum ex nobis est orando, & obsecrando pro omnium salute.

Nescimus tamen cur dici non possit Deus vere, & sincere salvare nos velle; sed qui fecit nos sine nobis, non salvabit nos sine nobis: parat igitur Deus, & exhibet nobis quotquot habemus necessaria, sed oportet, ut ea recipiamus, & amplectamur, ut ea minime respuamus: id tamen sine Dei gratia nec incipere possumus exequi, neque perficere, sed gratiæ divinæ cooperanti nobiscum, voluntatem nostram ad bonum allicienti, mentem illuminanti, & vires sufficientes ad bene agendum impertienti posse libertatem creatam resistere, eamque respuere ad creatas oblectationes se flectendo, dubitare non sinit dogma *de humanæ voluntatis libertate*. Postquam autem gratias adjuvantes respuit creata voluntas, quæ primis motibus ad bonum sufficientissimæ erant, alias robustiores demeretur, nec eidem propterea a Deo conceduntur; unde in perversitate induratur, & nonnisi maxima cum difficultate deinceps ab eadem exsurgit; tunc autem Deus indurasse perhibetur, quatenus jure eidem denegat auxilia, quæ non meretur, neque *de congruo*. Hoc modo duo Scripturæ loca conciliata videntur; cum Deus salutem omnium sincere velit, & nihilominus per gratiæ subtractionem hominem id merentem induret. De his tamen plura apud Theologos. W.

CAPUT XIX.

Ex Epistolis S. Joannis.

CAP. I. v. 8. *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est*: At Cap. III. v. 9. *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit.... & peccare non potest.* Respon. Apostoli sensum in priori textu hunc esse, neminem mortalium ita innocentem censeri (nisi singulari & extraordinario Dei favore & privilegio præveniatur) quin alicujus peccati reus appareat; quippe cum *septies in die cadat justus*, Proverb. cap. XXIV. & ut ait S. Jacobus Cap. III. *In multis offendimus omnes.* Quamobrem S. Augustinus [a] ait, „Sola B. Virgine „excepta, si omnes illos Sanctos, cum hic „viverent, congregare possemus & interrogare, utrum essent sine peccato, quid „fuisse responsuros putamus? Utrum hoc „quod iste dicit, an quod Joannes Apostolus? Rogo vos, quantalibet fuerit in „hoc corpore excellentia sanctitatis, si hoc „interrogari potuissent, nonne una voce „clamassent: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, &c.*

[a] *Lib. de Natur. & Gratia cap. XXVI.*

In posteriori vero textu significat Apostolus hominem gratia Dei vivificatum & vegetatum, quandiu semen gratiæ qua renatus est, vigilanter servat, ejusque ductum sequitur, nusquam peccat, nec peccare potest. Vel non potest peccare, nisi cum difficultate, & quadam reluctantia propriæ conscientiæ, urgentis eum, ne accepti divini beneficii fiat ingratus.

Cap. II. v. 18 *Filii novissima hora est: & sicut audistis quia Antichristus venit.* At II. ad Thessalonicenses Cap. II. v. 3. Testatur S. Paulus non prius futurum Judicium, *nisi venerit discessio primum, & revelatus fuerit Homo peccati, & Filius perditionis*, hoc est, *Antichristus*, qui erit sceleratissimus & perditissimus. *Resp.* Antichristum eum censeri, qui Christo D. ejusque Doctrinæ adversatur: cum vero temporibus S. Joannis, plurimi essent Christi Fidelium persecutores, merito jure dixit jam adesse Antichristum, non quidem in se, sed in suis præcursoribus; verum nondum advenisse in propria persona, uti asserit S. Paulus, licet jam adesset in suis fautoribus & præcursoribus. (1) (1)

AD CAPUT DECIMUMNONUM

CONCILIATORII

SUPPLEMENTUM.

(1) CAP. 3. ℣. 6. Epistolæ primæ Joannis legimus = Omnis qui in eo manet non peccat = ℣. 9. = Omnis qui natus est ex Deo peccatum non facit, & non potest peccare = Oppositum scripserat cap. 1. ℣. 8. Ejusdem Epistolæ Evangelista = Si dixerimus, inquiens, quia peccatum non habemus ipsi nos seducimus = Et Jacobus Apostolus cap. 3. ℣. 2. in multis offendimus omnes jam scripserat.

Resp. Ex S. Juliano Toletano. Qui manet in Deo, & ex Deo natus est non peccat contra fraternam dilectionem, non odit scilicet fratrem suum. Fraterna quippe dilectio veram esse notam, & characterem filiorum Dei pluries affirmavit Joannes; unde, qui manet in dilectione, characterem filii Dei nequaquam amittit, quamvis ad tempus aliis inquinetur peccatis. Cum autem quis fratrem odit, Diaboli charactere statim insignitur, ejusque filiationem induit. Alii autem opinatur hominem minime peccatum posse committere quandiu in statu gratiæ perseverat, quia duo ii status gratiæ videlicet,

cet, & peccati infimul uniri nequaquam possunt; permanente itaque semine divinæ gratiæ, & sanctitatis, per quam filii Dei vocamur, & sumus, peccatum committere nullatenus possumus, quamvis ab eo statu possimus desciscere; sicut Adam in statu innocentiæ mori non poterat, quamvis ab eo statu recedens, esset moriturus; in hoc sensu locutum esse S. Joannem Estius, Tirinus, Menochius, Hammondus, & alii arbitrantur. Plures aliæ Commentatorum explicationes ad hunc locum penes Criticos sacros videri queunt.

Cap. 4. ℣. 18. Ejusdem Epistolæ = Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem = Oppositum ex Psal. 18. edocemur, cum ibi legamus timorem Domini sanctum permanere in sæculum sæculi.

Resp. Ex S. Juliano: in Epistola Joannis sermonem haberi de servili illo timore, quo pœnarum metuimus afflictionem, & iste a charitate rejicitur. In Psalmo autem de timore filiali, & casto disseritur, quo ne justitiam, & charitatem amittamus, anxii sumus; & hunc timorem castum, & sanctum cum ex charitate proveniat, cum charitate permansurum saltem in hac vita certum est. Alii cum Tertulliano locutum putant S. Joannem de timore pœnarum, exilii, mortis aliarumque persecutionum, quas invicte Christi Martyres ob fidei confessionem contempserunt, expellente charitate ab eorum animo quemcumque timorem = Quam dilectionem, ait Tertullianus, perfectam affirmat, nisi fugatricem timoris, & amatricem confessionis? = W.

CAPUT XX.

Ex Libro Apocalypsis.

CAP. I. v. 1. Apocalypsis dicitur Revelatio.... eorum *quæ oportet fieri cito:* At a tempore quo facta fuit hæc Revelatio S. Joanni, plurima jam effluxerunt sæcula, nec tamen hactenus quæ in eo Libro prænunciata sunt, fuerunt executioni demandata. *Resp.* Vocem *cito* significare res quæ in hoc Libro prænuntiantur, quamprimum esse incipiendas, tametsi non cito finiendas. Nam persecutiones Christianorum quæ hic revelantur, cœperunt sub Trajano, perseverabuntque ad finem Mun-
(1) di. (1)

Cap. IV. v. 8. Quatuor Animalia mystica quæ referunt sortem & statum Beatorum in cœlis cum Christo regnantium, dicuntur non habuisse *requiem die ac nocte*: At Cap. XIV. v. 13. Mortuis in Domino *Dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis*. Respons. Beatas Mentes in cœlis non esse otiosas, sed assidue occupari in Dei laudibus & gratiarum actionibus persolvendis; occupatione quidem, non quæ laborem & dolorem inferat; sed quæ cœlesti voluptate eas repleat & reficiat. Quamobrem operantur quiescendo, & quiescunt operando.

Cap. V. v. 1. *Vidi Librum scriptum intus & foris:* At v. 4. ait *neminem dignum inventum aperire Librum & videre eum.* Respon. Joannem nuda & simplici visione vidisse quidem Librum signatum sigillis septem; ac neminem præter Agnum inventum esse qui solveret signacula, & investi-
(2) garet Mysteria quæ in eo referantur. (2)

Cap. VII. v. 4. Referuntur signati *ex omni Tribu Filiorum Israel:* At omittuntur Tribus *Ephraim*, & *Dan.* Resp. I. Tribum *Ephraim* non fuisse prætermissam; tametsi distincte non exprimatur: siquidem nomine *Joseph* fuit declarata; cum enim Tribus Manasse expresse recenseatur inter alias, necessario consequitur per *Tribum Joseph* versu octavo memoratam, non aliam intelligi quam Tribum Ephraim. Omissa autem fuit Tribus Dan, quod ex ea, ut tradunt SS. Irenæus [a], Ambrosius [b], Augustinus [c], &c. oriundus sit Antichristus, cui præ cæteris, Danitæ tunc temporis superstites famulabuntur. At verius censerem idcirco hanc Tribum fuisse prætermissam a S. Joanne, quod illa jam olim redacta fuerit ad unam familiam *Hussin*, ut tradunt Hebræi, referente Grotio, quæ Familia bellis & calamitatibus penitus interiisse videtur, etiam ante Esdræ tempora, nam Paralip. posteritas Patriarcharum omnium commemoratur, Dan autem omittitur. (3) (3)

[a] Lib. V. cap. 30.
[b] Lib. de Bened. Patriarcharum, cap. VII.
[c] Quæst. 22. in Josue.

Plures sunt aliæ hujusmodi apparentes antilogiæ & contradictiones in sacris Libris sed minoris difficultatis & momenti, quas facile dissolvet Lector quisquis erit in sacrorum Librorum lectione tantillum eruditus, quique noverit veram contradictionem, ut definiunt Logici, esse pugnam duarum Propositionum, ex affirmatione & negatione ejusdem subjecti, & eodem modo spectati, ortam. Inde vera oppositio requirit quinque conditiones: I. Ut fiat circa eosdem terminos, tam numero quam ordine: II. Circa eamdem partem subjecti: III. Circa subjectum eodem respectu consideratum: IV. Secundum eandem temporis circunstantiam: V. Denique, ut una Propositio distincte affirmet, altera neget: quæ si singula attendantur, omnis certe in sacris Libris antilogia evanescet; quæcumque enim proferri potest pugna textuum, vel non spectat ad idem subjectum, vel non ad eandem ipsius partem: Vel non eodem respectu atque in eodem tempore consideratum. Vel unus textus aperte non affirmat quod alius negat. Quamobrem ne benigno Lectori videar importunus, ab hoc Opere, quod præter mentem, majorem in molem jam excrevit, manum tandem subducam.

AD

AD CAPUT VIGESIMUM
CONCILIATORII
SUPPLEMENTUM.

(1) CAP. 2. Apocalypsis ℣. 13. = Scio ubi habitas, ubi sedes est Satanæ = Nunquid Pergami erat Diaboli sedes, si ex Cap. 20. ℣. 1. Diabolum in abysso ab Angelo legimus alligatum?

Resp. Satanas tunc temporis regnasse Pergami traditur ab Evangelista, quia in ea Civitate potissimum dominabatur per suos ministros, per gentes videlicet, per Idololatras Tyrannos, per Nicolaitas hæreticos; ibi persecutio in Christi fideles exercebatur. Ibi triumphatrix extollebatur impietas, ibi prophanitas, & irreligio veluti lege sancitæ erant. Hac de causa Satanæ sedes Pergami constituta dicebatur; sicuti enim corda justorum Dei habitacula, ita iniquorum, dæmonum domicilia nuncupantur, quamvis in eis revera non habitent.

Cap. 3. ℣. 11. = Tenes quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam = Quis accipiet electorum coronam, si non peribunt in æternum, nec quispiam rapiet eos de manu Salvatoris, ut ipsemet Joannis 10. ℣. 28. protestatur?

Resp. Insolubilem prorsus humano ingenio hujuscemodi nodum esse, fatebuntur quotquot hosce textus de corona finali perseverantiæ, aut prædestinationis ad gloriam intelligere voluerint. Quid enim est *nemo rapiet oves de manu mea, quas mihi dedit Pater meus?* Quid altera ex parte = tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam =? hæsit ad hunc locum Sanctis Thomæ, & Augustino aqua. Duplicem propterea coronam gratiæ scilicet, & gloriæ distinxit S. Thomas 1. p. q. 23. a 6. A gloriæ corona nullum prædestinatorum excidere posse habet pro certo, quamvis & illi diu in hac vita existentes, a gratiæ corona desciverint, aut desciscere potuerint. S. Augustinus lib. *de corrept. & gratia* cap. 13. fatetur quidem coronam gloriæ amitti a prædestinatis non posse; sed ne quisque de sua prædestinata salute præsumat, monet Evangelista esse unicuique laborandum, bonis insistendum operibus, doctrinam fidei, constantiam, fortitudinem, & patientiam servandam, nullisque cedendum inimicorum incursibus, ac tandem eodem modo peragendum, ac si ex operibus nostris corona fœlicitatis dependeret. Alii vero Apocalypsis textum ita exponunt, ut sensus sit = perge, ut cœpisti, retine tuam fidem, & professionem; vide ne metu deficias, ne quis in locum tuum substituatur, qui auferat coronam, quam tibi paraveram, & ad quam consequendam opus est ut legitime certes, & vincas =. Si in re tam difficili quid subjungo venia mihi fiat. Christus Dominus in Evangelio Joannis ajebat a nemine rapi sibi posse oves illas, quas Pater concesserat. Ea tamen expressione id unum fortassis indicavit; nullum scilicet esse robustiorem seipso, adeo ut oves ex violentia luporum de suis manibus rapiantur, quasi non possit ab eorum faucibus custodire. Minime certe periturae sunt oves quantum ex Deo est; si tamen ex ovile sponte aufugere, ac lupis, & feris se tradere velint, utique peribunt ex mala sua voluntate, non ex auxiliorum divinorum deficentia. Hæc eadem auxilia Episcopo Philadelphiæ non denegantur, sed ejus cooperatio necessario requiritur, ad quam excitabatur ab Joanne, ne coronam eidem paratam amitteret. Circa hujuscemodi mysteria, quam sibi libet, unusquisque amplectatur hypothesim; modo extra limites doctrinæ Cattolico-Romanæ Ecclesiæ non exorbitet.

(2) Cap. 5. ℣. 13. = Omnem creaturam, quæ sub terra audivi dicentem: sedenti in Throno, & Agno benedictio, & honor = Nunquid Dæmones, & animæ damnatorum laudis hymnos Deo, & Jesu Christo dicentes audiebantur?

Resp. Nullam esse necessitatem recurrendi ad Spiritus condemnatos in Inferno, ut creaturas de sub terra Deum benedicentes reperiamus. Est quidem hoc in loco excellens prosopopœja, qua sermo inanimis rebus, mutisque tribuitur. Si tamen Dæmones ipsos a Deo compelli velimus ejus majestatem, & gloriam confiteri, sicut, & Agni divinitatem, atque potestatem, non a vero aberravimus; scripsit enim Apostolus ad Philippenses 2. ℣. 10. omne genu tam Cœlestium, quam terrestrium, & infernorum ad nomen Jesu inflecti, omnemque linguam fateri Dominum Jesum Christum in gloria esse Dei Patris.

Cap. 6. ℣. 9. Vidisse testatur S. Joannes subtus Altare animas interfectorum. Quomodo ergo cap. 14. ℣. 4. sequi dicuntur Agnum quocumque ierit, animæ illæ, eidemque servire die, ac nocte, quemadmodum legimus cap. 7. ℣. 15.?

Resp. Sub Altari visas esse ab Joanne in spiritu animas Martyrum, non quidem Altare materiali, quod nullum profecto erat in Cœlis, sed figurate intellecto. Describit enim hoc loco Evangelista phrasibus ex veteri testamento depromptis beatissimum illorum spirituum statum in Cœlis. *Sub altari*, idest sub Christi custodia, & præsidio; in Christi, adeoque & Dei visione fruentes: ideo autem visæ sunt sub Altari, idest ad pedem Altaris sunt, quia erant instar hostiarum recens jugulatarum, vel quia sub Altare incensi designabantur veluti immolantes hostias perpetuæ laudis summo, & excelso Deo. Quid ergo mirum si postea visæ

visæ sunt ab Joanne sequi Agnum quocumque iret, ac Deo noctibus, & diebus inservire? Non quidem sub Altare velut in carcere detinebantur, sed secus Altare, idest prope Christum, qui *Altare* dicitur Hebræorum 13. ℣. 10. permanebant. Hujuscemodi expositiones tradidere Anselmus, Haymo, Paræus, Pererius, Cluverus, Gagnæus, & Grotius.

(3) Cap. 10. ℣. 7. = Cum septimus Angelus cœperit tuba canere, consummabitur Mysterium Dei = Quis autem non videat post sonitum septimæ tubæ plura adhuc eventura Dei mysteria prædici ab Joanne a Capite 11. Apocalyps. usque in finem? Quomodo ergo ad sonum istum consummari dicuntur Dei mysteria?

Resp. Per *Mysterium Dei consummandum* intelligi a multis Commentatorum omnia, quæ ore Prophetarum a Deo revelata sunt de fine sæculi, & de bonorum, & malorum remuneratione; quæ cum sub obscuritate verborum, & figurarum umbris enunciata sint, tunc aperta, & manifesta omnibus fient. Ita Menochius, Tirinus, Gagnæus Piscator, & Cobberius. Alii vero opinantur Mysterii complementum Regnum illud esse, quo Rex Sanctorum universo orbi terrarum est imperaturus post deletum, & absumptum Regnum Bestiæ, quod sub septima phiala continget; ac proinde cum initio tubæ septimæ concurret, quæ ibidem tuba consummationis est. Finis itaque temporis, & mundi huic merito ascribitur tubæ, quamvis ea clangente, statim non adveniat, quia clangorem ejus statim sequuntur septem phialæ, quæ septem ultimæ plagæ erunt, & finem tempori imponent.

℣. 11. Ejusdem Capitis = Oportet te iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis = Accuratiores tamen Chronologi quatuor circiter annis post visionem hanc celeberrimam Joannem e vivis ereptum arbitrantur.

Resp. Nullum esse inconveniens si divinæ Scripturæ oraculum ita intelligatur, ut non futurum tempus respiciat, quasi Joannes aut in mundo permansurus esset, aut in mundum reversurus ad prophetandum: sed respiciat potius alteram prophetiæ partem ipsimet Evangelistæ adhuc revelandam, & ab ipso literis consignandam, quæ Reges postremos, & populos hujus mundi perstringat; ita ut sensus sit: quamvis multa hactenus de extremis temporibus fueris vaticinatus, adhuc tamen multa supersunt, quæ de eisdem es vaticinaturus. Alii autem ita sacrum illum textum exponunt, ut non solum Joanni, sed in ejus persona omnibus Evangelicæ veritatis præconibus dictum sit, quod oporteat prophetiam, & Evangelium prædicare iterum, & iterum gentibus, & Regibus usque ad mundi finem sed præsertim Antichristi temporibus; utramve amplectamur-expositionem non officit oraculo Dei, mors Evangelistæ, quæ paucis post annis a visione ista, evenisse supponitur.

Cap. 13. ℣. 8. = Agnus qui occisus est ab origine mundi = Quomodo a Mundi origine Christus dicitur occisus?

Resp. Agnum ab origine mundi occisum dici non quidem actu quod repugnat, sed respectu vel divini decreti, quo sensu Christus præcognitus dicitur ante Mundi constitutionem; vel respectu promissionis illius, qui hominibus in redemptionem promissus est ab initio mundi, vel occisus dicitur ab origine mundi respectu virtutis, & efficaciæ passionis ejus, quæ ab orbis fere conditu viguit, cum per merita illius omnes, quotquot salvati sunt, vitam æternam sint consecuti. Sunt tandem, qui textum hunc ita legendum arbitrantur: *quorum nomina non sunt scripta ab origine mundi in libro vitæ agni, qui occisus est.*

Cap. 19. ℣. 12. Nomen scriptum habere dicitur Jesus, quod nemo novit nisi ipse. ℣. autem 16. scriptum habere narratur in vestimento, & femore suo *Rex Regum & Dominus Dominantium.* Hoc autem nomen non soli Jesu, sed omnibus notum est.

Resp. Quatuor hoc in Capite nominibus Dei filium esse nuncupatum, quorum tria satis explicite proponuntur, quia nonnulla ejus attributa describunt. Nomen autem quo ejus divinitas, & essentia ineffabilis fortasse significabatur, ineffabile hominibus, & Angelis, quinimmo & imperceptibile prædicatur.

Cap. 20. ℣. 14. Infernus, & mors missi dicuntur in stagnum ignis. Nonne stagnum ignis est in inferno? quomodo ergo infernus in stagnum dicitur missus?

Resp. Per *infernum*, & *mortem* Regnum mortis, & Inferni esse intelligendum, quod diu inter mortales extiterat, in solo ignis stagno deinde permansurum. Vel hic metonymia subiecti est instituta, qua continens pro contento usurpatur, unde per *infernum*, mortui, qui erant in Inferno, per *mortem* autem illi, quos mors, & sepulchra reddiderant sunt intelligendi, non quidem omnes, sed major eorum pars, qui morti æternæ destinati sunt. Hæc quæ Tyronum gratia Conciliatorio Frassenii adjunximus, sufficiant, cum alia plura penes Commentatores videri queant, si difficultates, quas habent ex Scripturæ lectione resolvi non possunt. W.

Conciliatorii Finis.

DE

DE RE CRONOLOGICA LIBELLUS.

I. PLurium in his *Disquisitionum Biblicarum* Voluminibus gestorum tum sacram, cum civilem respicientium Historiam propriæ temporum differentiæ, quibus contingere, cum a nobis fuerint designatæ; non ingratum novellis sacræ civilisque Historiæ studiosis, in quorum gratiam, non Magistrorum labores nostros, si qui sint, exoptamus impendere, arbitramur futurum, si Chronologicum quemdam conspectum, quo facillime cujuslibet, celebrioris saltem, eventus proprium tempus, atque ætas inspiciatur ponamus ob oculos. Non rectam propterea annorum seriem a mundi primordiis ad primum usque Christi sæculum, sed potius alphabetico ordine rebus Historiæ digestis, earum cuilibet debitum tempus, quo fieri possit, designare curabimus.

II. Tempus quid sit = Si nemo ex me quærat, scripsit S. Augustinus lib. XI. Confess. cap. 14. scio, si quærenti explicare velim nescio: fidenter tamen dico scire me, quod si nihil præteriret, non esset præteritum tempus; & si nihil adveniret non esset futurum tempus; & si nihil esset, non esset præsens tempus = res igitur, quæ præterierunt, tempus præteritum; res, quæ evenient, tempus futurum; & res tandem, quæ sunt, præsens tempus nobis ostendunt. Quid ergo erit, si dixerimus temporis nomine nil a nobis intelligi, quam = entis cujuslibet sive permanentis, sive successivi existentia perseverans, sive in se, & absolute, sive in comparatione ad aliorum entium perdurantem existentiam considerata? = Parum Chronologi de absoluta entium duratione soliciti sunt, cum potius eo convertant animum, atque solertiam, ut rem quamcumque eis rebus coexistentem decernant, quibus revera, & non aliis coextitisse revincitur.

III. Nullius itaque entis, cujus existentia jam desiit, ætatem, & tempus certo statuere possumus, nisi certo pariter cum quibus coextiterit entibus, quorum ætas nobis innotescat, perdiscamus. Cum autem ea sit omnium Creaturarum conditio si de corporeis, & sublunaribus sermocinemur, ut ad interitum dilabantur; paucorum entium, quæ nostram præcesserunt ætatem tempus, & existentiam cum certitudine dignoscemus nisi ad quamdam regulam in suo esse perseverantem, quæ cum entibus jam non extantibus fuerit, animum convertamus, & cum illius existentia, rerum præteritarum & existentiam, & durationem, quæ fuit, comparemus. Regula profecto, qua certissime rerum diversarum perseverantem existentiam, seu tempus; & qua rei unius ætas quandiu ab alterius ætate dissita fuerit dignoscamus, a supremo hujus aspectabilis universi omnipotentissimo Conditore posita fuit & indicata dum Solem, & Lunam, & Stellas in firmamento constituit perennive donavit motu, ut suis periodicis, ordinatisque revolutionibus essent in signa, & tempora, & dies, & annos, ut Geneseos 1 ℣. 14. Scriptum est. Ex motibus igitur Solis, quibus utrumque Hemisphærium, atque duodecim Zodiaci signa percurrit duæ temporum differentiæ, seu duæ admodum discrepantes indicantur durationes, quarum una *dies*, altera vero *annus* appellatur; quodlibet igitur ens tandiu in sua existentia perseverans, quandiu Sol ab uno Cœli puncto recedens ita gyrat, ut ad idem sensibile punctum revertatur, illud ens per integrum diem extitisse in universo existimatur.

Si vero pluribus hujuscemodi solaribus revolutionibus coexistat per dies plures perseverasse dicitur; unius autem anni tempore quidpiam in universo perseverat, quod in sua existentia tandiu continuat, quandiu Sol ab uno Zodiaci gradu recedens duodecim signa ejusdem pertransit, atque ad eumdem gradum ex quo recesserat, se se restituit, cum autem hujuscemodi tam annuæ, quam diurnæ Solis progressiones ordinatissimæ sint, & constantissimæ, cumque ab universi primordiis incœperint, nec unquam perturbatæ sint, atque confusæ (quidquid nimium licenter Burnetus Archæol. Sacr. Lib. 2. Cap. 3. & cum eodem Shuckfordus Tom. 1. Hist. in Præfat. supponant, quod pergeneralem videlicet κατακλύσμον, nedum terra maximam fuerit passa jacturam, sed in systemate etiam planetario perturbatio quamgrandis evenerit) aptissime regulæ, atque mensuræ ad entis cujuscumque existentiam, quandiu nedum, sed & quando in universo fuit, dignoscendam esse poterant, si earum computo revolutionum recta methodo notato, sub quo revolutionum numero esse cœpit, ac desiit illud ens, memoriæ traditum esset, certisque monumentis commendatum. Hæc tamen omnia vel a majoribus nostris prorsus neglecta, vel more creatarum rerum tandem deperdita sunt. Chronologi itaque eo labores, vigiliasque perducunt, ut varios hujus universi eventus, variaque gesta, intra eas restituant diurnas, vel annuas Solis revolutiones, in quibus revera contigerunt; hoc autem dum iis pro voto

voto cedit, opus numeris absolutum exhibuisse gloriari queunt.

IV. Quis tamen brevem cujuslibet hominis in hoc sæculo vitam esse non videat? pauca proinde unusquisque potest suis oculis intueri; si ergo eorum, quæ ætatem uniuscujusque præcesserunt, tempora addiscere exoptet, rectoque percipere ordine & serie, ab eorum fide, quæ ea scriptis, aliisque monumentis commendavere, dependeat necesse est. Quænam igitur rerum præteritarum, earumve temporum monumenta falsitatis nescia, veritatis conferta possimus adire, quibus certissime quidquid in hac rerum universitate a Creationis initio ad nostram usque ætatem evenit, quando evenit, & quandiu perseveravit discernere valeamus? Diu sine scribendi arte homines in mundo extitisse præclarissimi tuentur Scriptores; nil certi propterea de rebus, atque temporibus, quæ Mosis præcesserunt ætatem nobis esset compertum, si ab eodem Mundi Genesis, hominum productio, vetustissimorum Patriarcharum ætas, & gesta, divino inspirante Numine literis data non essent, atque fidelissima diligentia ad nos usque transmissa, cum cæteris, quæ deinde sequentibus sæculis Judaicæ gentis Scriptores spiritu veritatis afflati in perpetuum rerum suarum monumentum literis consignarunt.

Aliarum gentium pariter Scriptores longe tamen Mosis ætate recentiores nonnulla inter suos, aliosque populos gesta literis tradere fategerunt, quæ tamen tot fabulis, tantisque commentis respersa visuntur, si præsertim Olympiadum Epocham præcessisse supponantur, ut nullam, vel admodum dubiam fidem a viris cordatis exigere queant, sive eorum existentia, sive tempus, quo contigisse referuntur ad trutinam revocetur. Quidquid sit tamen, temporum seriem, & ordinem vix pervestigare poterimus nisi ad vetustos Auctorum codices recurramus, inter quos nulli subiectos exceptioni cognoscimus Sacros Bibliorum Libros, quoties Divini Auctoris genuinum sensum in eisdem expressum percipiamus; ad istos ergo tanquam ad lydium lapidem omnia alia, quæ nobis supersunt scriptorum monumenta circa temporum, ordinem, reducenda sunt, quomodocumque audacter nimis Scaliger *de tempor. emend.* pronunciaverit quod = actum esset de Chronologia Sacra, si absque exoticis documentis foret =; longe autem minoris facienda, quæ in suo Systemate Chronologico Differt. 2. pag. 51. Michael exaravit; a Babyloniorum videlicet Historia Hebraicam Chronologiam de mundi origine, de Diluvio, de Patriarchis ante, & postdiluvianis usque ad Abraham, regulam, atque normam recepisse. Hæc profecto Michaelis adsertio nescio an risum potius, vel stomachum moveat?

V. Temporum durationes, seu mensuræ in tres classes apud Scriptores Sacros, præsertim Mosem primo inveniuntur discretæ in annos videlicet, in menses, in dies. Annus alter Solaris dicitur, Lunaris alter; prior integro Solis gyro per duodecim Zodiaci signa perficitur, diesque includit, juxta Ricciolium in Chronol. Refor. Lib. 1. Cap. 28. tercentum sexaginta quinque, horas quinque, minuta 48. Secunda pariter 48. unde ad sex horas completas desunt minuta undecim, & secunda 12. quod minime vetustiores Astronomi, atque Sosigenes, cujus opera usus est Julius Cæsar in Kalendario restituendo ad annum 46. ante Christum, observarunt. Ex minutorum autem istorum neglectu non levis annorum aliquot decursu, etiam post Julianam restitutionem perturbatio in temporum seriem, & ordinem est invecta, cum etenim annum perfici opinarentur Astronomi integris diebus 365. & sex horis, singulis quadrienniis diem intercalarem adjungebant integram, atque perfectam ut in suis locis æquinoctia consisterent; ast æquinoctium vernum non eo temporis intervallo a futuro æquinotio sequenti distabat, cum undecim minutis, & duodecim secundis citius quam arbitraretur, contingeret, hinc factum est, ut singulis tercentenis, & quadragenis annis cum uno, æquinoctium cœleste tribus integris diebus citius quam existimabatur in anno civili, haberetur; annis autem 1257. quot ab universali Nicæna Synodo prima usque ad Gregorianam Kalendarii restitutionem percurrerunt, æquinoctium cœleste, civile æquinoctium dierum undecim spatio præcesserit. Hoc inconveniens nisi fuisset Gregorii XIII. Romani Pontificis tempore sublatum, futurum erat longiore annorum curriculo, ut eo temporum turbatio protenderet, quod Christi natalis in vernum tempus incideret, aliaque absurda contingerent.

Accitis itaque Romam viris in astronomica re versatissimis, inter quos celebris Clavius, sub Cardinalis Sirleti præfectura, temporum restitutio pertractata fuit; quo tempore cum Aloysius Lilius Librum, in quo Epactarum Cyclus pro aureo numero sufficiebatur, edidisset, isque summo Pontifici esset oblatus, ejus libri compendium a Romano Pontifice tum ad Christianos Principes, cum ad celebres quascumque Accademias missum est, ut adhibito peritiorum consilio Mathematicorum, diligentius exhibita Lilii emandatio expenderetur, & si quid addendum, demendum, immutandumve foret, exponerent. Post varias tandem peritorum auditas opiniones Kalendarium ex mandato Pontificis juxta Lilii inventum castigatum fuit, decem suppressis mensis octobris diebus, & quæ esse debebat dies quinta anno Christi 1582. numerata est dies octobris decimaquinta; sicque restitutum fuit æquinoctium vernum ad diem Martii 21. sicuti a Patribus Nicænis anno Christi 325. fuerat constitutum.

VI. Ne autem eveniret ut æquinoctium iterum versus Martii initium retrocederet, statutum est in Gregoriana emendatione, quod singulis centenariis annorum, omitteretur annus bissextilis, sicque per tres annorum centurias: quarta autem centuria annus bissextus haberetur; id autem decretum

tum

tum est, quia intra spatium annorum 134. proxime, uno die æquinoctium anticipat, annis autem 268. diebus duabus, & tandem annis 400. proxiniè, tribus diebus a die 21. Martii retro contingeret. Tres itaque isti anticipationis dies insumuntur in tribus prioribus centuriis annorum in quibus bissexta perimuntur; sicque factum est ut æquinoctium in die 20, ac 21. Martii perpetuo consisteret. Modo nonnulla de Lunationum emendatione indicabimus.

VII. Meton Atheniensis astronomus Græcis suaserat post annos decem, & novem Lunæ Solisque Syzygias ad eamdem ejusdem diei horam reverti, quam suppositionem cum Alexandrini prius, Latini deinde, suscepissent, paulatim contigit, ut novilunia diebus quatuor citius fierent, quam per aureos numeros indicarentur; hinc eveniret tandem, nisi medica manus esset adhibita, ut Pascha in novilunio celebrari contingeret, hujus profecto rei causa extitit quod falsa sit Metonis suppositio de regressu noviluniorum ad idem mensis ejusdem, diei, & horæ momentum, nec non falsum sit, quod annis 19. solaribus lunationes 235. fiant adamussim, unicuique lunationi alternatim concedendo dies civiles 30. & 29. Mensis quippe lunaris medius, juxta Ricciolium Lib. I. Chronol. Reform. Cap. 28. dies 29. horas 12. min. 44. secunda 3. Tertia 10. complectitur; ideoque in annis solaribus Julianis 19. computatis bissextilibus, dies continentur 6939. horæ autem 18. Ducentæ autem, & triginta quinque lunationes mediæ exigunt solummodo dies 6939. horas 16. min. 32. secun. 28. Tert. 5. Si Tabulæ Prutenicæ, quibus Kalendarii correctores funt usi, attendantur, vel juxta Ricciolii calculum exigunt dies prædictos, horas, & minuta eadem, secunda vero 24. Tert. 10. ex quo sit ut peractis annis Julianis solaribus 19. Novilunia media anticipant hora 1. min. 27. secun. 31. Tert. 55. circiter; transactis itaque Cyclis Metonicis quatuor, seu annis 76. Novilunia media citius anticipant horis 5. min. 50. sec. 7. Tert. 40: hinc fit, ut annorum 312. $\frac{1}{2}$ cursu peracto, integra ferme die novilunia præcedant aureum numerum in Kalendario veteri retentum, & tandem post annos 1250. antevertitur aureus numerus toto quatriduo a noviluniis; non poterant igitur, hoc perseverante lunationum computo, quem Meton invenerat, festa Paschalia debito celebrari tempore, quod Synodus Nicæna decreverat. Errori itaque occursum est, cum lunarum epactæ in locum aurei numeri suffectæ sunt.

Epacta nil aliud importat, quam dierum numerus, qui in mense Decembri, completa lunatione duodecima, superest usque ad anni finem. Supponamus Kalendis Januariis novilunium haberi; annus lunaris, duodecim compositus lunationibus, diebusque propterea 354. die 20. Decembris complebitur; dies ergo undecim supererunt, qui ad lunationem 13. spectabunt; sequentis itaque anni lunationes 12. cum a die 21. decembris anni præcedentis habeant initium, absolventur profecto die 9. Decembris sicque ad finem anni dies 22. supererunt; & tandem anno tertio duodecim lunationes die 28. Novembris finem consequentur, & lunatio 13. dierum 30. die 28. Decembris complebitur; sicque remanebunt tres dies pro lunatione prima anni quarti sequentis: hoc itaque ordine retento tali serie Epactæ sibi succedunt. 11. 22. 3. 14. 25. 6. 17. 28. 9. 20 1. 12. 23. 4. 15. 26. 7. 18. 29. 10. 21. 2. 13. 24. 5. 16. 27. 8. 19. 30. vel o. Ita ferme lunationum emendationem, ac dispositionem sub Gregorio XIII. fuisse digestam tradit Ricciolius Libro 1. Chronol. loco superius laudato.

VIII. Nos itaque libellum hunc Chronologicum eo conamur perducere, quemadmodum superius indicavimus, ut rei cujuslibet memorabilis, quæ hoc in universo contigit ab initio usque ad totum primum Eræ Christianæ sæculum, in quo libri Novi Testamenti exarati sunt proprium tempus inscriptum exhibeat, saltem juxta excellentiorum Auctorum hypotheses; neque enim tanti facimus nosmetipsos, ut rebus tamdiu a præclarissimis viris discussis quid novi adjungere præsumamus. Animadvertimus tamen sero nimis exactam temporum, annorum scilicet, & mensium periodum esse adinventam, qua cum vetustiores carerent mundi homines, quamvis annorum, & mensium in suis, quos reliquerunt rerum gestarum libris, meminerint aliquando, impervia tamen nobis est perfecta, qua utebantur mensium, annorumque mensura; quinimmo cum menses, & anni diversi sint generis *Solares* scilicet, & *Lunares*, ut superius num. V. dictum est, de singulis nonnulla pro clariori apud Tyrones intelligentia præmittere operæ pretium opinamur.

Annus itaque solaris in *Civilem* dividitur, & *astronomicum*. Civilis est illa temporis duratio, qua Sol Zodiacum percurrit, non computatis in ea duratione temporis minutiis, sed integris solummodo diebus attentis; hinc hujusce modi annum in *abundantem*, & *deficientem* partiuntur Scriptores; primum ex diebus 366. compositum, alterum ex 365. confectum adfirmant; Sol autem nec integros 366. dies in Zodiaco perlustrando consumit, nec soli 365. dies sufficiunt. Annus autem *astronomicus* in *Tropicum* distinguitur, atque *Sydereum*; Tropicus in illa temporis mensura comprehenditur, quam ex Ricciolio sub num. 5. exhibuimus; vel juxta Cassinum, Blanchinum, & De la Hire in diebus 365. horis 5. Min. 49. intercluditur. Annus vero *Sydereus*, temporis illa duratio est, quæ perseverat, quandiu Sol ab una fixarum stella recedens ad eamdem revertitur, quod contingit post integrum annum Tropicum, & 22. minuta, juxta observationes De la Hire, unde annus *Sydereus* diebus 365. horis sex & minutis fere decem perficitur, idest minutis 9. secun. 21. Tert. 42. ut Ricciolius Lib. 1. Chronol. Cap. 8. decernit.

Annus lunaris etiam in *Civilem*, & *astronomicum* disiungitur. Astronomicus duodecim menses lunæ Synodicos includit; mensis autem Synodicus astronomice sumptus dies complectitur 29. horas 12. min 44. secunda fere 4. ideſt ſecunda 3. cum Tert. 10. juxta Ricciolium; hinc annus lunaris astronomicus diebus componitur 354. horis 8. minutis ferme 49. ſcilicet min. 48. ſecund. 38. Tert. 10. Quart. 6. Annus lunaris *civilis* certum numerum continet menſium Synodicorum civilium lunæ. Annus autem *lunaris civilis* dividitur in *Communem*, & *Embolimeum*; communis duodecim menses Synodicos civiles lunæ habet; Embolimeus autem tredecim menses plenos, & cavos alternatim includit; habet ergo annus lunaris civilis dies 354. Embolimeus autem 384. in præsentiarum quippe omnes minutias temporis negligere debemus, si de annis, menſibusque civilibus diſputare velimus; annus ergo lunaris civilis duodecim menses Synodicos includit, qui alternatim pleni, & cavi ſunt, ideſt ex diebus 30. ſex menſes; & ex diebus 29. alteri ſex menſes componuntur; hoc autem evenit ex eo quod unuſquiſque menſis Synodicus civilis ex diebus 29. & horis 12. coaleſcat, hinc poſt primum menſem dierum 29. horæ 12. ſuperſunt quæ ſi cum ſecundo menſe copulentur, dies 30. ſtatim habentur, cum & ille ex diebus 29. & horis 12. eſſet compoſitus; bis duodecim autem horæ integram diem conſtituunt, unde ſecundus lunaris menſis Synodicus civilis ex diebus 30. neceſſario conficitur.

Menſis Synodicus, cujus menſuram exhibuimus, eam continet durationem temporis, quæ perſeverat quandiu luna ab una coniunctione cum ſole recedens iterum cum eodem alteram coniunctionem aſſequitur, Menſis tandem alter habetur, qui dicitur *illuminationis*, & tempus includit, quod a prima apparitione lunæ veſpertina poſt novilunium, uſque ad ultimam apparitionem ejuſdem matutinam ante proximum novilunium dilabitur; iſte autem menſis diebus 26. perficitur.

IX. Menſis ſolaris aſtronomicus id temporis comprehendere dicitur, quod a ſole in percurrendo uno ex duodecim Zodiaci ſignis conſumitur. Cum autem non æquali temporis intervallo ſingula ea ſigna corpus ſolare percurrat diutius quippe in ſex borealibus, quam in cæteris auſtralibus ſignis pertrahit moram, hinc ſolares menſes non omnes ſunt æquales. Medius itaque menſis Solaris aſtronomicus inter maximum, minimumque intercedens, dies 30. horas 10. min. fere 30. complectitur. Menſis autem Solaris civilis eſt temporis ſpatium a ſole in uno percurrendo Zodiaci ſigno conſumptum, neglectis tamen minutiis; cum itaque ſol in percurrendis omnibus Zodiaci ſignis dies abſolvat 365. & fere ſex horas, menſes nonnulli dierum 30. alii vero 31. neceſſario ſunt.

Poſtquam de anno, & menſe nonnulla expoſuimus, de diebus etiam, eorumque partitione aliqua ſubnectere nequaquam piget, eo vel maxime quod in rebus hiſtoricis enarrandis, non raro dies etiam recenſeantur ab Auctoribus, præſertim a Moſe, aliiſque Scriptoribus ſacris. Quodnam temporis ſpatium dies comprehendat ſuperius ad num. III. jam tradidimus. Supereſt modo animadvertere cum Theologis, atque Aſtronomis præſtantioribus diem in *naturalem*, & *civilem* dividi conſueviſſe; quorum prior totam includit temporis durationem, quæ perſeverat, donec ſol ab uno Cœli ſenſibili puncto recedens ad illud iterum revertitur; & in hujuſcemodi duratione nox etiam comprehenditur: *Civilis* autem eo temporis intervallo concluditur, quo ſol ſuper horizontem commoratur. Cenſorinus *de Die Natali* Cap. 53. diem *naturalem*, quem nos *civilem*; civilem vero, quæ nos *naturalem* vocamus, appellat. Diem naturalem in partes æquales 24. partiuntur ab multis jam annis Aſtronomi, quæ partes *horæ* vocari ſolent. Quam ſit hæc dierum partitio perantiqua incertum eſt; tempore nihilominus Ezechiæ Regis Juda, ejus uſus jam fortaſſis invaluerat, quemadmodum patet ex Lib. 4. Regum Cap 20. in quo de gradibus, quibus ſol aſcendebat, ſit mentio. Quidquid ſit tamen de iſta dierum partitione, in Libris Moſaicis non aliam offendimus diei diviſionem, quam in tres partes, quarum prima dicitur *Mane*, ſecunda *Meridies*, tertia tandem *Veſpera*, & hæc diei Civilis, ſeu artificialis erat partitio; tempus autem noctis, in tres alteras portiones intuemur diſciſſum, in *Veſperas*, ſcilicet, in *Mediam noctem*, & in *matutinam cuſtodiam*. Noctem ulterius in quatuor æquales partes diviſam fuiſſe legimus, quæ dicebantur *Vigiliæ*, quælibet autem *vigilia* tribus horis componebatur; quæ ſiquidem horæ modo breviores erant, modo longiores juxta noctium longitudinem majorem, aut minorem. Diem etiam Civilem in quatuor æquales partes diſſecabant; quarum prima dicebatur *Tertia*, ſecunda *Sexta*, tertia *Nona* quarta *Veſpera*. Hæc profecto diei naturalis, & artificialis diviſio tempore Chriſti Servatoris quammaxime in uſu extitiſſe videtur, cum ſæpius in Evangeliis, Actiſque Apoſtolicis recenſeatur. Noſtrum autem eſſe diei partes jam recenſitas ad noſtrarum horarum menſuram perducere minime diffitemur, ut faciliori via, qua diei hora factum aliquod contigerit Tyronibus præſertim innoteſcat. Horam interim definimus, eam temporis durationem, quæ tandiu perſeverat, donec 15. Æquatoris gradus ſuper horizzontem aſcendant. Horæ cujuslibet diviſio eſt in partes æquales 60.; quæ ſolent *minuta* nuncupari. Minutum etiam in ſexaginta æquales partes ſubdividitur, earumque ſingulæ appellantur *ſecunda*. Hæc pariter *ſecunda* in partes 60. æquales diſſecantur, & iſtæ tertia nominantur; & ſic deinceps pro libito, temporis diviſio protenditur. In qualibet hora minuta ſecunda 3600. continentur; Tertia autem minuta 216000. Omittimus alteram diei partitionem in 60. partes æquales, quæ prima diei ſcrupula appellantur, de

de qua partitione Petavius lib. 7. de doctrina temporum cap. 1.

Diversimode a Chaldæis horæ tempus divisum fuisse traditur, cum in partes 1080. æquales partiti sint, quorum methodum Hebræi etiam retinuisse creduntur: portiones horæ a Chaldæis inventæ, *helakim* a Judæis vocatæ sunt. Ea autem est *helakim* mensura, ut 18. ex illis unum minutum nostrum adæquent. Minutum autem est illa temporis portio, quæ insumitur, dum 15. minuta unius gradus Æquatoris supra Horizzontem ascendunt.

X. Cum jam generaliores temporis periodos, sive mensuras, quibus res historicæ adligari queunt, recensuerimus; adhuc de annorum, mensium, dierumque initiis apud gentes diversas usurpatis superest disputandum, ut, iisdem ad invicem comparatis, certam temporis differentiam in nostris, quas retinebimus, methodo, temporumve periodis, rebus gestis præscribamus.

A variis temporis punctis *diei* principium a diversis populis fuisse desumptum dubitare non sinunt præclarissimorum hominum testimonia. Ad solis occasum diei initium, & ad alterum occasum illius finem constituisse antiquiores populi præsertim Hebræi, non obscure revincuntur, si divinarum Literarum auctoritates attendantur; Levitici quippe 23. ℣. 32. Sabbatha celebrare jubentur Israelitæ a vespera usque ad vesperam. Neomenias pariter a prima, & vespertina Lunæ phasi inchoabant, quinimmo nedum festivos dies a vespera præcedenti, sed & alios quoscumque etiam ab eodem puncto exordium habuisse non est incredibile, cum iidem termini pro Vulgaribus rebus fiendis a Mose recenseantur: ita coturnices a Deo immissum iri prædixit Exodi 16. ℣. 12. *a Vespera*: ℣. autem sequenti, facto jam vespere coturnices ascendisse commemorat. Non solum autem morem hunc constituendi diei principium in Vespera apud Judaicum populum retentum fuisse, sed & pene alias nationes olim invaluisse testantur celeberrimi Scriptores; ut apud Athenienses, Gallos, Germanos, Numidios, Lybios, aliosve populos adfirmant Gellius lib. 3. cap. 2. Nicolaus Damascen. Tacitus *de Bello Gallico* lib. 6. & Plinius lib. 2. *Hist. Natural.* cap. 79. Hanc utique praxim penes Italos adhuc servari intuemur, qui post horam 24. seu solis occasum, initium diei sequentis incipiunt; horam etenim primam statim enumerant. Judaicum hunc morem inchoandi diem a vespera præcedenti nondum obsoletum extitisse Salvatoris nostri tempestate compertum est, cum Evangelista Matthæus cap. 28. ℣. 1. primam hebdommadis diem a Vesperis incipiat scribens = Vespere autem Sabbati, quæ lucescit in prima Sabbati =. Diversam profecto diei inchoandæ methodum Orientales populi, ut Babylonii, Persæ, aliique retinuere, qui ab ortu solis, usque ad alterum ortum diem naturalem statuebant. Dies autem Civilis, quo res forenses expendebantur, aliaque peragebantur negotia, a media nocte exordium, & ad mediam sequentem noctem finem consequabatur apud Ægyptios, & Romanos, quem utique morem in Europa ferme universa modo invalere conspicimus.

XI. Mensium initia non minus varia apud diversas gentes extitere, quam dierum. Hebræi in primis cum mensis cujuslibet initium ex Dei mandato, veluti festum solemne celebrare compellerentur, quod festum *Neomenia* appellabatur; quamdam sibi methodum ad mensium principium vere auspicandum, ne in legem committere convincerentur, exquirere coacti sunt. Hanc autem Neomeniam, sive primam mensis diem num a Synodo, veraque, aut media conjunctione Lunæ cum Sole ex Tabulis præcognita, ut Scaliger, & Paulus Forosempronienfis Episcopus opinantur; vel potius ex prima Lunæ phasi, ut præclarissimi Scriptores cum Petavio lib. 2. de doctrina temp. cap. 24. & seqq. defendunt, nondum satis exploratum; quamquam in horum posteriorum sententias potius descendamus, cum innumeros pro eadem vetustos Hebræorum Rabbinos comperiamus apud Ricciolium lib. 1. Chronol. cap. 12. Hanc methodum statuendi Neomenias ex Lunæ phasibus antiquitus a tempore Mosis usque ad Judæorum dispersionem, atque Synedrii suppressionem fuisse servatam ab Hebraica gente iidem tuentur Scriptores; hinc magnus Petavius in animadversionibus ad S. Epiphanium sub Hæresi 51. constanter defendit longe a veritate recedere, qui ex Tabulis motuum mediorum Lunæ, & ex Cyclo decennovennali, aut antiquas Judæorum festivitates, Pascha præsertim, pervestigare nituntur, aut ex hujuscemodi motibus mediis Lunæ Judaicum Pascha ad Lunam 14. conantur perducere interdum quippe in anno Judæorum civili biduo, aut etiam triduo, vel quatriduo post verum novilunium, si Ricciolium Lib. 4. Almag. Cap. 3. audiamus, prima Lunæ phasis contingere potuit, a qua tamen mensis Kalendas decernebant Judæi. Ex dictis patet mensium civilium Kalendas apud Hebræos esse non potuisse eo temporis constantes, sed varietati admodum extitisse subjectas. Mensium pariter intercalationes, ut ajunt, certum ordinem retinere non poterant, sed aliquando post triennium, quandoque biennio completo, & nonnunquam etiam duobus continuis annis intercalationes fieri oportebat. Intercalatio habebatur cum post mensem duodecimum qui Nisam præcedere debebat, alter Mensis interponebatur, qui *secundus Adar* appellari consueverat. Hujus intercalationis causæ variæ erant apud Judæos; præcipua, tamen erat *Tekupha*, seu cardo Æquinoctii verni quod si contingeret vel uno die post lunam decimamquartam mensis succedentis mensi duodecimo, jam totus ille mensis, qui esse debuerat Nisan, & primus Novi anni ad tempus Hybernum referebatur, atque mensis decimus tertius illius decursi anni judicari solebat, & Phase, seu Pascha ad sequentem Lunam decimamquartam

trans-

transferebatur, ficque Menfis Nifan in locum ferme fecundi menfis, qui dicebatur *Jiar*, vel *Ziu* fufficiebatur. Secunda intercalandi caufa erat, fi novæ fruges ob temperiem anni nondum fpicam complevifſent; lege quippe cautum erat Levit. 23. ℣. 10. ut fecunda Azymorum die, nempe 16. menfis Nifan fpicarum manipulus offerretur; fi ergo immaturæ adhuc, vel ineptæ effent ad oblationem fruges, in menfem proxime fequentem Phafe Domino celebrare differebant ad diem decimamquartam, quamvis vernum Æquinoctium ante diem 14. præteriti menfis contigiſſet. Si vero dies 14. cum ipfa Æquinoctii die concurrebat, aut poft illam, frugefque pro oblatione erant idoneæ minime intercalabant Judæi, dummodo aliæ caufæ non adeſſent, quæ apud Ricciolium loco fuperius indicato videri queunt. Methodum iftam apud Judæos recenfendi menfium initia a Lunæ phafibus Tabulis quibufcumque mediorum motuum, aliorumve fyftematum neglectis, etiam poft Servatoris ætatem invaluiſſe, conftanter Petavius tuetur in fuis ad Epiphanium Animadverfionibus, ubi pariter ex ipfomet Epiphanio methodum quamdam recenfet, five duos annorum Cyclos, quorum unum feptem annorum, alterum vero octuaginta quatuor conftituit, quibus ufos fuiſſe Judæos affeverat. Hoc autem ad rem noftram pertinere nequaquam videtur; cum fatis nobis fit id unum modo decernere, nimirum a quartadecima menfis Nifan, tanquam ab Epocha initium anni tam Civilis, quam Ecclefiaftici, & initium pariter menfium penes Judæos dependiſſe; cognita quippe die 14. quæ cum Æquinoctii verni die concurrit, vel immediate poft ipfum evenit, jam retro diebus 13. progredientes in Neomeniam incidimus menfis Nifan, quæ eft principium anni Ecclefiaftici inter Hebræos. Hac autem Neomenia conftituta, cum annus Lunaris Communis diebus 354. componatur, fi a Neomenia Nifan per dies 177. progrediamur, in Neomeniam menfis Tifri incidemus, quæ eft principium anni civilis Judæorum. Quia autem, ut dictum eft, dies 14. menfis, qui duodecimo menfis fuccedit, poterat antevertere Æquinoctii diem, proptereaque ad annum præcedentem menfis ille referebatur, & pro decimaquarta Nifan, fubfequentis lunæ dies decimaquarta decernebatur, hinc Neomeniæ menfium e communi loco dimovebantur apud Hebræos, huc illucque transferebantur, atque per integrum fere menfem vagari poterant. Hæc omnia quammaxime funt obfervanda, ut res apud Hebraicam gentem in libris digeftæ quandonam evenerint, aufpicari poſſimus. Menfibus duodecim annum Hebraicum fuiſſe compofitum, ac diebus 365. non obfcure ex Genefis 7. ℣. 8. & feq. demonftratur in dierum, & menfium cenfu, quem Mofes pro Diluvii tempore inftituit. In aliis autem veteris Teftamenti Libris de fingulis menfibus anni ufque ad numerum duodenarium expreſſa fit mentio, ut apud Ricciolium loco jam citato ad finem Capitis 12. videri poteft. Huc ufque de veteri annorum forma, quæ apud Judæos invaluit differuimus. Poft fecundum enim, vel tertium Chrifti fæculum aut ferius fortaſſis novam Kalendarii formam fibi afciverunt Judæi, novamque methodum Neomenias decernendi, & Æquinoctia, amplexi funt. Supponunt itaque in fuo recenti Kalendario Rabbini mundi conditum non antevertere Epocham Chriftianorum præterquam annis 3761. inchoatis; finem quippe anni 3760 mundi conftituunt in Octobri præcedente annum primum Epochæ noftræ Chriftianæ. Anno primo Creationis mundi Cyclum Solis I. quemadmodum & Lunæ pariter Cyclum I. adligant, in quo tamen decipi, atque a vero Kalendarii Romani Cyclo aberrare fatetur Mulerus, idque exemplo demonftrat. Conficta pariter eft illa annorum 3761. feries a mundi conditu ad Vulgarem Epocham Chrifti, quam ideo felectam a Rabbinis arbitrantur Chronologi, ut in primo anno mundi unitas habeatur pro initio Cyclorum Solis, & Lunæ. Plurima fabulantur alia de feria & hora feriæ, qua condita Luna fuit, quave cum Sole coniuncta eft, primamve Lunæ phafim Adamus confpexit, quæ tamen omnia Rabbinis digerenda relinquimus. Id unum tamen advertimus quod Rabbini inter fe difcrepantes in præfcribendis Tekuphis anni folaris reperiuntur, atque non parum a veritate alieni; Eorum quippe nonnulli annum Julianum dierum 365. & horarum 6. affumunt, illumque in partes quatuor dividentes *Tekuphas* determinant, ideft quatuor anni Cardines, Æquinoctia nimirum, & folftitia, cum tamen ex aftronomicis obfervationibus octo circiter diebus Sol in borealibus fignis, magis quam in auftralibus immorari comperiatur; in Tekuphis propterea civilibus errare Rabbinos, tam qui Samuelis methodum, quam qui Addæ alterius Rabbini regulam fectantur, oftendit Petavius lib. 2. de doctrina temp. capp. 44. & 45.

XII. Quidquid fit tamen de methodo Rabbinorum in fuo Kalendario recentiori inftituendo, nobis fatis eft animadvertere duplicis generis annos ab Hebræis effe inftitutos, *communes* nimirum, & *Embolimeos* quos jam fuperius ad num. VIII. expofuimus. Utriufque generis annos in *ordinarios*, *deficientes*, & *abundantes* partiuntur. Annus *communis* deficiens dies habet 353. Ordinarius 354. Abundans 355. Annus vero Embolimeus deficiens diebus 383. completur, ordinarius 384. Abundans tandem 385. Ifti autem anni *abundantes*, *deficientes*, vel *ordinarii* ex quarumdam Feriarum translatione, quam Judæi aliquando vi ex cujufdam fuperftitionis, quandoque autem ex Aftronomici temporis neceſſitate deducunt in praxim, dignofci folent; hæc autem omnia apud Ricciolium lib. 1. in Appendice ad Caput 14. videri queunt, ubi methodum reducendi ad annos Julianos Hebræorum annos juxta recens eorum Kalendarium computatos defcribit, atque ad id facillime obtinendum uberrimas Tabulas proponit.

Ne

Ne tamen ad temporum rationes pro rebus historicis, quoad fieri potest, ordinata methodo recenſendas; factiſque ſingulis, de quibus mentio fiet, ſuum, quo contigere tempus deſignandum aliquid prætermittere, quod huic negotio conducere poſſit, videamur, duplicem in ſacris literis ſtatutam Epocham, diuque apud Judæos obſervatam, memorare non piget. Prima erat *annus ſabbaticus*; Secunda vero *annus Jubilæus*. *Annus ſabbaticus* fuit ſeptimus quiſque annus a dato quodam temporis puncto decurrens. *Annus* autem *Jubilæus* erat quiſque annus decurrens poſt quamcumque ſeriem annorum quadraginta novem a dato puncto incipientium. Controverſia quammaxima inter Chronologos exarſit pro ſtatuendo principio, ſeu cardine tam primi anni ſabbatici, quam Jubilæi; contendentibus Torniello, Saliano, Tirino, Uſſerio, & Natale Alexandro radicem anni primi ſabbatici referendam eſſe ad annum primum, quo ſub Joſue Iſraelitæ Terram promiſſionis ingreſſi ſunt; annum autem primum ſabbaticum celebratum eſſe a Neomenia Menſis Thiſri anni 2560. a mundi conditu, juxta computum Uſſerii, completo anno ſexto cum aliquot menſibus ab ingreſſu Judaici populi in terram Chanaan. Alii, & quidem præclariſſimi Scriptores, inter quos Petavius Lib. 9. de Doctr. Temp. Cap. 27. annum primum ſabbaticum fuiſſe celebratum anno 13. ab ingreſſu terræ opinantur, cum ſibi ſuadere minime poſſint recenſendos fuiſſe annos ſex agriculturæ, qui anno ſabbatico præcurrere debuerant, antequam terra diviſa eſſet in familias, ipſaque terræ cultura cœpta foret, quæ profecto ſex primis annis ab ingreſſu in eamdem nequaquam contigit, cum rebus bellicis eo temporis intervallo operam dare compulſi fuerint Iſraelitæ. Verum

Cum nulla compellerentur neceſſitate Judæi differendi ad annum 13. ſui ingreſſus celebrationem *anni Sabbatici*, eo quod in Chananæos ſtatim bella commiſerint, paucisque menſibus magna ex parte ſubegerint, eorumque terras ſibi vindicaverint, non eſt, cur ab illius anni autumno agros colere, vineaſque putare nequiverint ſaltem in communi, qui ad bella non procedebant; eo vel maxime quod hoc eodem anno poſt celebrationem Paſchæ, & frugum oblationem, Manna ceſſaverit, ut legimus Joſue Cap. 5. Terra igitur excolenda videbatur, ut ex illius fructibus alimenta ſibi compararent Judæi. Parum nihilominus noſtra intereſſe poteſt ſi unum Sabbaticum annum oppoſitæ ſententiæ Patroni velint expungere. Nos cum Uſſerio, aliiſque ſentimus, etiam modo, quod in primo Diſquiſitionum Biblic. volumine ad pag. 73. in eorum cauſa fuerimus.

Nec vel tantillum eo Petavii Chronologico argumento, quo ſuam annorum ſabbaticorum ſtatutam Epocham cum tribus annis ſabbaticis in ſcriptura recenſitis congruere demoſtrat, commovemur; quandoquidem eamdem ſortitur fortunam Epocha noſtra, & Uſſerii, ſi ad tres illos ſabbaticos annos refertur. Primus itaque ſabbaticus annus a Petavio propoſitus cum eo concurrit anno, quo Antiochus Eupator Hieroſolymam oppugnavit. Secundus cum anno, quo Hircani mater, & Fratres occiſi ſunt, ſcilicet anni 28. poſt annum ſabbaticum primo loco enarratum; Tertius tandem poſt annum 98. a ſecundo ſabbatico, cum anno quo Herodes Judæam occupavit, concurrit; & omnes iſti, ait Petavius, cum anno 13. ab ingreſſu Iſraelitarum in Terram promiſſionis, cui ſiquidem anno primum ſabbaticum affigit, optime congruere adinveniuntur. Nos autem cum Uſſerio primum annum ſabbaticum ab Judæis celebratum, quem anno 7. ab ingreſſu eorum in terram adligamus, ad annum mundi 2560. referimus; annum autem ſabbaticum ſub Eupatore currentem, dum Jeruſalem oppugnabatur, in annum mundi 3841. rejicimus; cum itaque ab anno 2560. uſque ad 3841. anni 1281. intercurrant, qui ſi per numerum 7. dividantur, erit quoties 183. totque annos ſabbaticos a primo per Judæos celebrato uſque ad annum ſabbaticum Eupatoris tranſcurriſſe adfirmamus; eadem regula alios duos ſabbaticos annos a Petavio enumeratos Epochæ noſtræ convenire dignoſcimus.

XIII. Quantum pariter ad annorum Jubilæorum Epocham Auctores præfiniendam, non leviter ab invicem diſſentiunt. Uſſerius in Chronologiæ Sacræ Part. I. cap. 13. pro radice Jubilæorum autumnum illum ſtatuit anni 7. ab ingreſſu in Terram Chanaam, cui & primi anni Sabbatici initium adligavit: Vir quippe Clariſſimus opinatus eſt quinquagenarium annorum numerum, cui Jubilæus erat annexus, quo unuſquiſque ad rerum ſuarum poſſeſſionem revertebatur, initium habere debuiſſe in autumno immediate ſequente terræ partitionem inter Tribus, & familias Iſraelis; ut ſi quis aliquam terræ portionem, quæ ſibi contigerat diſtraxiſſet, poſt annos 50. eamdem ſtatim vindicaret. Computum vero annorum quinquaginta, ita inſtituendum arbitrabatur inſignis annaliſta. Numerandum annum Sabbaticum primum uſque ad ſeptimum, ſicque deinceps peracta enumeratione, atque incluſo ut moris eſt in eadem enumeratione utroque termino, ſeptem annorum hebdommadibus in medio relictis, Jubilæum exſurrexiſſe adfirmabat; idque a ſe iri demonſtratum ſpopondit in ſingulari *De ſacris Hebdommadibus* Tractatu.

Alii autem veluti certum ſupponunt quemlibet annum quinquageſimum arithmetice ſumptum eſſe Jubilæum; hinc annos Jubilæos decernunt 50. 100. 150. 200. &c. Tandem Ricciolius, Langius, variique Rabbini annum quinquageſimum, ſeu Jubilæum eſſe opinantur, qui immediate anno 7. Sabbatico, ſeu quadrageſimo nono ſuccedit, hinc veluti Jubilæos ſtatuunt annos 50. 99. 148. 197. ſicque deinceps. Petavius denique lib. 9. de *Temporum Doctrina* Jubilæum Solis quadragintanovem annis compleri eſt arbitra-

tratus, dictum autem fuisse *quinquagesimum* ob utrumque terminum enumerationis, in ipsamet inclusum enumeratione, quemadmodum febris a Medicis *tertiana* dicitur, & *quartana*, quia eadem die bis sumitur, & uterque terminus includitur. Hanc Petavii opinionem cæteris prævalere, si rationum perpendantur momenta, Natalis Alexander in sua Dissertatione XIV. in Ecclesiast. Historiam Veteris Testamenti ad quartam mundi ætatem existimat; quamvis insignis iste Dominicanæ Religionis Alumnus eorum vincere opinionem, qui pro annis singulis quinquagesimis sunt, si Auctoritatum pondera considerentur, minime diffiteatur. Jam in 1. Disquisitionum volumine Usserii sequebamur opinionem, quam & deinceps minime relinquemus.

Superest tandem ut singula Mensium hebraicorum, qui in sacris literis leguntur nomina recenseamus, ne, dum inferius eosdem commemorare necesse sit, minus intelligantur. Primus itaque mensis anni in Ecclesiastico computo Hebræis *Nisan* appellatur: II. *Jiar*, aut *Zius*: III. *Siban*, aut *Siwan*: IV. *Thamus*, sive *Tamuz*: V. *Ab*: VI. *Elul*: VII. *Thisri*, seu *Ethanim*: VIII. *Marcheusam*, sive *Bul*: IX. *Casleu*: X. *Tebeth*: XI. *Sabat*, seu *Schebat*: XII. *Adar*. In anno autem Embolimæo decimus tertius habetur mensis, qui *Ve-Adar*, ideft *Secundus*, seu *posterior* Adar ab Judæis nuncupatur.

XIV. Diutius profecto quam par est, si non pro rei dignitate, pro instituto nostro dubio procul, de temporum dispositione penes Hebræos jam conservata disputavimus; de methodis proinde, quas in recensendis temporibus aliæ gentes retinuere nonnulla subjungamus oportet, ut res historicas debitis adligantes τοῖς χρόνοις hoc in Libello neminem sensus noster effugiat, si aliquando menses, vel annos alicujus nationis exhibuerimus.

Ab Ægyptiorum anno hujus nostræ disputationis instituemus exordium. Quam itaque temporis mensuram antiquitus Ægyptii suis præscripserint annis est adhuc incertum; cum Diodorus Lib. 1. & Plinius Cap. 44 Libri 7. nec non Plutarcus *in Numa* unico mense Ægyptiacum annum fuisse præclusum tueantur. Ejus, tali modo, consistente intervallo, fidem non excedere nonnullorum Regum illius gentis oblonga ætas comperitur, quæ ad annos 1200. protracta legitur; ea quippe in æquali cum centum Julianis annis mensura consisteret. Quidquid sit tamen de hujuscemodi mensura, compertum est Ægyptiacos annos ex duodecim postea mensibus fuisse institutos, quorum quilibet diebus 30. perficiebatur; quibus dierum 5. intercalationem ab Asetho fuisse adjunctam legimus in Lib. 1. Chronic. Eusebii; non itaque Arminon, ut nonnulli opinantur, ad numerum mensium duodenarium Ægyptiacum annum ex quaternario mensium numero, quo tunc temporis compositum rentur, perduxit; ut enim Calmetus in sua *Disquisitione in Ægyptiorum Chronologiam* animadvertit, ante Mosis ætatem fortassis duodecim mensibus apud gentem illam annus decernebatur; hinc non ab Epocha Nabonassari, dierum 365. esse cœpit anuus Ægyptius, sed diu antea; quamvis Astronomi, atque Chronologi quamplures ab insigni illa Æra hujuscemodi annos diebus 365. confectos deducant.

His autem nominibus Menses in Ægyptio recensebantur: 1. *Thot*. II. *Paophi*: III. *Athyr*. IV. *Chojac* V. *Tybi*. VI. *Mechier*. VII. *Phamenoth*. VIII. *Pharmuthi*. IX. *Pachon*. X. *Pauni* XI. *Epiphi*. XII. *Mesori*. Istiusmodi mensibus dies triginta olim fuisse in Ægypto præscriptos, proindeque eorum annum solis diebus 360. absque ulla dierum intercalatione ante Asethum Regem constitisse nonnulli tradunt; quibus transactis diebus, anni sequentis initium habebatur in civili eorum computo; unde per omnes anni menses caput ejusdem anni vagabatur, donec numero annorum $69.\frac{1}{2}$ decurso, principium anni Ægyptiaci ad eamdem quasi anni cœlestis diem revertebatur. Posita vero quinque dierum intercalatione, singulis quadrienniis una ferme die citius habebatur Ægyptiaci anni principium, cum annis singulis fere sex horæ ultra dies 365. superfint; hac propterea intercalatione non satis provisum fuit, ut constans caput anni penes gentem illam permaneret; hinc spatio annorum 1460. decurso, anni principium ad eamdem Juliani anni diem revertebatur, anni propterea Juliani 1460. annos adæquant Ægyptios 1461. Post victoriam denique Actiacam, formam receperunt Ægyptii anni Juliani, hoc tamen discrimine, quod singulis quadrienniis diem intercalarem ad finem anni, scilicet inter dies 28. & 29. Augusti adiungerent. Antequam autem formam Julianam susciperent, cum annum semper a mense *Thot* inchoarent, mensis iste per omnes Juliani anni menses vagabatur intra spatium annorum 1460. ut superius dictum est.

Stabilem itaque periodum apud Ægyptios extitisse annorum 1460, quorum peracta revolutione ad initium revertebantur, testis est Censorinus; hunc autem annorum circulum, *annum magnum*, *annum solarem*, *annum canicularem*, & *annum Dei* nominabant. Hujuscemodi periodus quandonam apud Ægyptios sit adinventa, est prorsus incertum, quamvis Ricciolius lib. 1. Chronol. Cap. 7. & alibi ad annum ante Christi Epocham 1322. illius principium deducat ex Censorini Cap. 8. ubi scribit annum centesimum decurrere *anni illius magni*, seu *Canicularis*; Hæc autem a Censorino pronunciata cum sint, juxta Ricciolium loco citato, Cap. 17. anno Christianæ Epochæ 238. infert *annum secundum Canicularem* exordium habuisse ejusdem Christianæ Epochæ anno 138. eodemque anno finem habuisse primam Ægyptiorum periodum annis 1460. compositam; quapropter ejus initium ad prædictum annum 1322. ante Epocham nostram esse rejiciendum; scribentibus itaque nobis anno Christi 1770; tertii *anni Canicularis* Ægyptiani annus percurrit 172. vel potius 174.

cum

cum aliqua minutia, cum, ut ſuperius dictum eſt, anni Juliani 1460. perfecte adæquent annos civiles Ægyptios 1461. Dictus eſt *canicularis* annus iſte magnus ſive periodus annorum 1460. quia ab ortu Syderis, quod *Canis* appellatur, deſumpſit exordium; ſtella autem iſta anno ante Epocham Chriſti 1322. exorta dicitur a Petavio die 20. Julii non quidem *Coſmice*, ut ajunt, ſed *heliace*. Alii aliter opinantur de ortu hujus Syderis, non minus quam de Cycli canicularis inſtitutione; eam quippe Euſebius Lib. 1. Chronic. a Concharo Ægypti Rege annis 700. poſt Miſraim, & 224. annis ante Aſethum fuiſſe inſtitutam adfirmat. Nos unum nihilominus, veluti certum aſſumere poſſemus, ſi vera Cenſorinus pronunciaret, atque Ricciolius exactam Chriſti Epocham decerneret, anno ſcilicet Chriſti 138. ſecundam ex Canicularibus periodis habuiſſe principium, neque enim ulterius harum periodorum numeri extendi poſſe videntur, attentis temporum rationibus, quas elegimus ſi etenim ante duas iſtas, alteram ſupponeremus præceſſiſſe periodum annorum 1460. jam ejus initium ad annum ante Epocham Chriſti 2782. eſſet referendum, ad annum mundi nimirum 1222. qui eſt ante Diluvium generale 434. & ante jacta Regni Ægyptiaci fundamenta per Miſraim 594.

Cum itaque Cenſorinus ſuum *de Die Natali* librum anno 238. Chriſtianæ Epochæ ſcripſerit, ut probabilius arbitramur; quomodocumque annus Chriſti Natalis in controverſiam deducatur a variis Scriptoribus; attamen ſtatutum a Ricciolio ac Cenſorino annum Chriſti 138. veluti principium ſecundi anni Canicularis Ægyptii libenter amplectimur, quamvis Conſules ab ipſomet tali deſignatos anno, ad annum ſequentem 139. accuratiſſimi Chronologi revocaverint.

XV. Quam apud Ægyptios annorum formam in uſu fuiſſe animadvertimus, eamdem fortaſſis apud Chaldæos, Aſſyrios, Perſas, & Medos uſque ad Nabonaſſarum ſaltem extitiſſe, ſuſpicari poſſumus; quamvis aliquid veluti exploratum ſtatuere nequeamus; ſi præſertim de intercalationibus loqui velimus. Certam nihilominus Epocham annorum Aſtronomi omnes ab initio Regni Nabonaſſari incipientem unanimi conſenſu recenſent; Tyrannus quippe iſte cum ſceptrum ſibi uſurpaſſet Babylonici Regni, quod antea Aſſyriis, vel Mediis utique ſubjugale fuerat, a primo ſui enthroniſmi anno novam iis populis annorum Epocham facillime præſcripſit, cujus exordium a menſis Thoth die prima, quæ incidit in diem 26. Februarii ſi Petavium, Pagium, Ricciolium, & Uſſerium audiamus, deſumpſit, cyclo ſolis eo anno XIX Lunæ XV. Feria IV. currentibus, anno ab urbe condita ſexto. De his autem inferius, ubi de præcipuis annorum Epochis fiet ſermo.

Quis revera fuerit iſte Nabonaſſarus incertum prorſus eſt: cum in varias diviſæ ſint partes Chronologicorum ſententiæ. Falſitatis nedum redarguit, ſed ulterius revicit Petavius lib. 9. de Temp. Doctr. cap. 58. qui Nabonaſſarum, eumdem cum Salmanaſſare, vel ſaltem ætate parem cum illo faciebant. Regnante quippe in Jeruſalem Ezechia tres in Aſſyria Reges ſunt dominati, Salmanaſar videlicet, Sennacherib, & Aſſaraddon, quo autem tempore Aſſyriis imperabat Salmanaſar, Babyloniorum Rex erat Merodach; unde concludit Petavius unum, eumdemque eſſe debuiſſe Salmanaſſarem, Nabonaſſarum, & Merodachum; quod profecto ridiculum eſt: quapropter Nabonaſſarum, aut fuiſſe oportet Baladan illum, cujus filius Merodach appellatur; aut Ilulæum illum, qui in Canone Mathematico Regum Babyloniorum loco quarto collocatum intuemur. Uſſerius ad annum mundi 3262. eumdem virum fuiſſe opinatur, qui *Beleſis* Iſaiæ 39. ℣. 1. *Baladan*, Agathiæ lib. 2. Hiſt. ex Bione, & Alexandro Polyhiſtore, *Beleſſus*, vel *Beleuſus* a Nicolao Damaſceno, *Nanybrus* ab Hypparcho, *Nabonaſſarus* a Ptolomæo, & Cenſorino dictus eſt. Quicumque tandem ille fuerit, ad rem noſtram ſatis eſſe poteſt, ſi Æræ ab illo conſtitutæ initium dignoſcamus. Modo de vetere Græcorum anni forma.

XVI. Varias apud Græcos anni formam ſubiiſſe mutationes ſatis compertum eſt, ſi nobis vera vetuſti Scriptores enarrarunt; ex quorum teſtimoniis, Herodoti præſertim, Hyppocratis, Ariſtophanis, & Heſiodi Ricciolius lib. 1. Chronol. cap. 19. antiquum Græcorum annum duodecim menſibus fuiſſe compoſitum, quorum unuſquiſque diebus triginta coaleſceret, oſtendere nititur; quamvis poſtea ab inventoribus Tetraeteridis, & Octaeteridis, ac tandem a Metone Enneadecaeteridis inſtitutore menſium formam fuiſſe variatam, eoſdemque viciſſim cavos, & plenos fuiſſe decretos minime diffiteatur Geminí, & Cenſorini permotus auctoritatibus. Menſium nomina non minus quam eorum menſuram, varia apud Græcorum diverſas Civitates, & nationes legimus extitiſſe. Apud Atticos enim hæc erat menſium appellatio I. *Hecatombeon*, qui partim Junio, partim vero Julio, juxta ordinem Julianum reſpondebat. II. *Metagitnion* Julio, & Auguſto reſpondens III. *Boedromion* cum Auguſto, & Septembri conveniens. IV. *Maemacterion* Septembris partem, & Octobris complectens. V. *Pyanepſion* Octobris, ac Novembris partem includens. VI. *Poſideon prior* Novembris, ac Decembris portionem occupans. VII. *Gamelion* cum Decembri, & Januario decurrens. VIII. *Anthiſterion* cum Januario, & Februario fluens. IX. *Elaphebolion* cum Februario, & Martio dilabens. X. *Munychion*; Martio, & Aprili cohærens. XI. *Thargelion* Aprili, & Majo reſpondens. XII. *Scirrhophorion* cum Majo, & Junio percurrens. Cum autem intercalatio fiebat apud Atticos poſt ſextum menſem immediate alterum menſem interponebant, quem *Poſideonem poſteriorem* appellare ſolebant, ut docet Petavius lib. 1. de Temp. Doctr. cap. 12. & alibi.

Macedones, quorum provinciam ad Græciam spectasse indubie apud Strabonem compertum est, hisce nominibus anni menses recensebant. I. *Dius*, II. *Apellæus*, III. *Audinæus*, IV. *Peritius*. V. *Dystrus*. VI. *Xanticus*. VII. *Artemisius*. VIII. *Dæsius*. IX. *Panemus*. X. *Lous*, XI. *Gorpiæus*. XII. *Hyperberetæus*: Aliæ Græcorum Provinciæ, & Civitates anni menses diversis nominibus appellabant; ita Cyprii, & præsertim Paphii hisce utebantur nomenclaturis. I. *Aphrodisius*. II. *Apogonicus*. III. *Linicus*. IV. *Julus*: V. *Cæsarius*: VI. *Sebastus*. VII. *Autocratoricus*. VIII. *Demarchexasius*. IX. *Plethytatus*. X. *Archiereus*. XI. *Esthius*. XII. *Romæus*. Bithynii autem his nominibus suos menses nuncupabant. I. *Ereur*, II. *Hermius*. III. *Metrous*. IV. *Dionysius*. V. *Heraclius*. VI. *Dius*. VII. *Bendidæus*. VIII. *Strategicus*. IX. *Arius*. X. *Periepius*. XI. *Aphrodisius*. XII. *Demetrius*.

Quamvis apud Græcos istæ mensium appellationes dubio procul habitæ sint; sub quo tamen numero locum quilibet mensis in anni compositione sit assecutus incertum est apud Chronologos; qua de causa in tres abiisse sententias iidem comperiuntur, ut Ricciolius testatur. Primæ sententiæ Auctores, inter quos Petavius loco superius indicato, Keplerus in Rodulphinis Langius de annis Christi Cap. 12. atque Ricciolius ipse menses ita apud Græcos fuisse dispositos tuentur, quemadmodum Atticorum ordinem superius recensuimus, dum eorum menses descripsimus. Secundæ autem opinionis Patroni, quibus adstipulantur Usserius in Cap. 1. suæ peculiaris dissertationis *de Macedonum, & Asianorum anno solari*, Salmasius *in exercitationibus Plinianis*, Tirinus *in Chronico sacro Cap.* 4. nil ferme a præcedentis sententiæ propugnatoribus discrepant in digerendis Græcorum Mensibus, nisi quod mensem *Pyanepsionem* præponunt *Maemacterioni*. Auctores denique tertiæ opinionis, inter quos Theodorus Gaza Lib. *de mensibus* Capp. 5. & 6. ita eosdem in anno disponunt, ut *Anthesterionem* sexto loco, *Posideonem* septimo, *Gamelionem* octavo constituant.

Vetustiores Græciæ populi quam fuerint in dirigendis cum anno solari lunationibus methodum persecuti est prorsus incertum; nisi fortassis eamdem cum Ægyptiis, & Chaldæis regulam ab iisdem usurpatam suspicari velimus, donec nonnullis, rudibus scilicet observationibus, intra biennium solare a Luna vigintiquinque fere menses absolvi animadverterunt; hinc singulis bienniis mensem unum intercalare cœperunt, ut annum lunarem quo fieri posset cum anno solari componerent. Brevi profecto hujuscemodi viam minus idoneam agnoverunt, qua de re Endymion periodum annorum quatuor invexit, in quo semel, aut bis facta mensis unius intercalatione, felicius anni solaris principium, cum principio Lunaris anni connecti posse arbitrabatur, quem tamen spes longe fefellit; cum cito comperti sint in quatuor annis solaribus dies 1461. proxime contineri; in quatuor autem Lunaribus, dies solummodo 1446. Si unius mensis fieret intercalatio, si autem duo menses adjungerentur, statim dierum summa ad 1476. excrescebat; methodum itaque quadriennalis periodi expungere coacti sunt, aliasve methodos auspicari; de quibus inferius, ubi de præcipuis annorum Cyclis sermonem instituemus.

Græcorum plurimi anni principium a Neomenia illa, cujus plenilunium proximum solstitio æstivo succedebat, statuere solebant; quem siquidem morem Attici præsertim in praxim deduxerunt. Achæi autem ab illa, cujus plenilunium proximum verno succedebat Æquinoctio. Aliarum Græcanicæ gentis Civitatum methodi in annis, mensibusque ordinandis imperviæ prorsus sunt. quamvis nonnulla earum vestigia ex Epistola Philippi Macedonis, quam Demosthenes in oratione *de Corona* recitavit colligi queant nec non ex Thucidide, & Plutarcho a Ricciolio lib 1. Chronol. cap. 20. laudatis.

XVII. Inter varias apud Græcos annorum, & mensium methodos in praxim perductas, quæ a Macedonibus adhibebatur, ut explicetur dignissimam Chronologi omnes habuere; diu quippe in maxima orbis parte a plerisque nationibus retenta fuit postquam ab eo fulmine belli Alexandro Magno innumeri populi Macedonum jugo colla submittere, suosque mores, & vitam ad illorum leges componere adacti sunt.

Macedones itaque anni principium ab illo novilunio, cujus plenilunium Æquinoctio autumnali proxime succedebat, probabilius auspicati creduntur (quidquid nonnulli opinentur, a Cardinali Norisio Dissert. 1. *de anno Macedonum* Cap. 1. ab Usserio Dissert. *De anno Solari Asianorum* Cap. 1. & a Ricciolio Lib. I. Chronol. Cap 20.) Major nihilominus controversia circa Mensium ordinem apud Macedones retentum, inter Chronologos exarsit, contendentibus Scaligero Lib. 5. *de temporum emendat.* & Petito *in Eclogis Chronol.* Lib. 4 Cap. 14. anni principium apud Macedones a Mense *Hyperborethæo* fuisse desumptum, quibus tamen Norisius loco citato refragatur pro viribus, testimonia proferens Zenobii *in proverbiis* Cent. 6. num. 30. & Suidæ adferentis *Hyperborethæo* esse apud Macedones anni finem descriptum. Annum popularem inter Macedones diebus 360. mensibus 12. quorum quilibet esset tricenarius conflatum fuisse tuetur loco indicato Norisius; Usserii opinionem, quæ menses lunares in Solares conversos propugnat, atque annum diebus $365. \frac{1}{4}$ compositum nec non menses aliquos tricenarios, alios vero diebus triginta, & uno constitutos, convellere prorsus nititur iis profecto argumentorum momentis, quæ nullam prorsus exceptionem pati posse videantur. Inoffenso itaque pede Usserii viam in sua *de anno solari Macedonum* Dissert. propositam percurrere non possumus in exponenda Macedonum praxi circa anni, & mensium suorum periodum; constanter quippe infi-

inficiatur Norisius inter annum secundum Olympiadis CVIII. & secundum pariter Olympiadis CXI. conversos fuisse menses Lunares Macedonum in Solares, annumque diebus 365. $\frac{1}{4}$ tunc temporis fuisse constitutum, cum potius apud gentes illas ea dierum in mensibus dispositio longe post Alexandri mortem habita fuerit, cum anni Juliani formam videlicet sibi adoptarunt.

Ab eo siquidem tempore, quo penes Asianas gentes anni Juliani forma præ cæteris invaluit, Mensium etiam quantitas immutata fuisse apud Antiochenses Syriæ potissimum a Norisio defenditur Cap. 2. Differt. 3. *De anno Macedonum*, ubi Samuelis Petiti ratiocinia pro tricenariis mensibus concinnata resolvit, contenditque anni menses in gente illa æquali dierum numero cum mensibus Romanis decurrisse.

Post Alexandri obitum quomodocumque Asiæ populi Macedonum legibus etiam in anni forma instituenda dirigentur circa mensium numerum, & eorum quantitatem, atque appellationes; diversum tamen anni principium apud Civitates, Provinciasque diversas fuisse retentum præclarissimi demonstrant Auctores, quamvis Chaldæi, Babylonii, Medi, Parthi, Bactriani, & Syrii annum intra menses autumnales inchoarent; diversitas itaque penes gentes illas vel in mense, vel in die in ordine ad anni Caput consistebat. Smyrnæi Asiæ proconsularis incolæ non a mense Dio juxta Macedones, sed potius ab Hyperberetæo annum inchoasse existimantur ab Usserio in Cap. I. Dissertat. *De anno Solari Macedonum*, cujus opinionem Norisius Differt. 1. Cap. 2. *De anno Macedonum* oppugnat; ex ipsis Græcorum Menæis, ex Epistolis Ecclesiæ Smyrnensis, & ex Actis passionis S. Pionii a populis illis annum a mense Dio cum cæteris Macedonibus esse inchoatum ostendens. Advertit nihilominus Eminentissimus Noris tertium quidem Smyrnæorum mensem fuisse Audynæum, sed vetustiori Jonum vocabulo *Posideonem* fuisse dictum. Monet insuper idem Auctor distinguendum esse inter *Macedones Asiaticos*, & *Syro-Macedones* populos, si accuratam anni methodum inter eosdem retentam auspicari exoptemus. Macedones quippe Asiatici, hoc est Asiæ proconsularis incolæ a Neomenia Mensis Diu, quæ cum 24. die septembris Romanorum concurrebat, annum inchoabant: Syro-Macedones vero a mense Hyperberetæo caput anni desumebant, quamvis Hyperberetæi Neomeniam modo in unam, modo in alteram diem a diversis Syriæ populis rejectam intueamur. Antiocheni profecto Hyperberetæum a Kalendis Octobris, quemadmodum & Cæsarienses in Palæstina, sicuti Eusebius, & Evagrius testantur, inchoabant: Tyrii autem Neomeniam prædicti Hyperberetæi a die Octobris 19. deducebant; Gazzenses vero a die 23. Septembris, alii a die 24. ejusdem mensis. Veruntamen Gazzenses anni principium a mense Dio, cujus Neomeniam ad diem Octobris 28. in annis communibus rejiciebant, auspicabantur. Alii denique Syrii a die Octobris 24. cui Neomeniam ejusdem Mensis *Dii* adligabant, desumebant anni primordium. Hæc omnia diligenter satis observanda, ne in præscribendis temporibus, quæ a vetustis recensentur Auctoribus, juxta Romanorum annorum dispositionem, decipiamur; si præcipue Epiphanium, Josephum historicum, Euthalium Diaconum, aliosque illius gentis Scriptores perlegamus. Hoc autem pacto Asianorum menses Romanis mensibus respondisse traduntur. *Dius* incipiebat die 24. Septembris. *Apellæus* die 24 Octobris. *Audynæus* die 23. Novembris. *Peritius* die 24. Decembris. *Dystrus* die 23. Januarii. *Xanthicus* dies 22. Februarii. *Artemisius* die 25. Martii. *Dæsius* die 25. Aprilis. *Panemus* die 25. Maii. *Lous* die 24. Junii. *Gorpiæus* die 25. Julii. *Hyperberetæus* die 25. Augusti. Hæc tamen mensium initia in anno communi habentur; in anno quippe bissextili cum Mensi Februario una adjiciatur dies septimus Asianorum mensis *Artemisius*, non die 25. Martii, sicut in anno communi, sed die 24. ejusdem inchoatur, cæterique omnes menses usque ad duodecimum una die in Romanis mensibus citius habent initium. Juxta Gazzenses autem quorum menses numero, & nomine iidem sunt cum Macedonum mensibus, anni exordium in diem 28. Octobris Romani, ut jam dictum est, quod rejiciamus oportet; cum autem tricenarios menses omnes retinuerint, annumque propterea diebus 360 conflatum custodierint, dies quinque ad diem 23. Octobris adjiciebant, quæ *Epagomenæ* dicebantur, sicque stabile in die 28. Octobris anni communis Caput asservabant. In anno autem bissextili sex erant Epagomenarum dies, proindeque Mensis Dii, annique principium a die 29. Octobris desumebant, donec novam intercalandi methodum a Romanis susceptam additione unius diei ad finem Februarii, menses a Xantico, ut in anno simplici iisdem diebus mensium Romanorum inibant, ait Norisius in differt. 5. Cap. 2. *De* Epochis Syro Macedonum.

XVIII. Postquam de annorum, & mensium inter Orientales methodo, & Ordine disseruimus operæ pretium est de Romanorum annis & mensibus nonnulla subjungere. Animadvertimus tamen quidpiam certi definiri non posse de mensium, annorumque forma inter Romanos populos constituta, diuque apud eosdem servata, a Romuli ætate nimirum usque ad Numam Pompilium, quo imperante annum triplici correctione emendatum, quoad numerum videlicet mensium, quoad numerum dierum, & tandem quoad ordinem intercalandi præclarissimi tradunt Scriptores, Livius scilicet, Macrobius, Censorinus, atque Solinus. Tempore itaque Romuli, si Fenestellæ, & Licinio Macro fides habenda, quorum testimonia recitat Censorinus de *Die natali* cap. 8. annum duodecim mensibus absolvebatur. Si vero Macrobium lib. 1. Saturnal. cap. 12. Ovidium lib. 1. & 3. Fastorum

ſtorum audiamus, decem menſibus ex Romuli inſtitutione annus circumſcriptus erat, diebus vero 304. interpoſita deinde tot dierum intercalatione, quot neceſſarii erant ut anni principium ad ſtatum tempus perduceretur. Veterum Scriptorum diſcrepantiam circa numerum menſium, quibus ætate Romuli annus componebatur, hac conjectura Ricciolius conciliare ſategit: Supponit ex Cenſorino loco citato cap. 7. ſcribente = Alium (annum) Ferentini, alium Lavinii, item Albani, vel Romani habuerunt = Varios in urbe Roma incolas, Sabinos, v. g. & Albanos extitiſſe, quorum aliqui vetuſtum duodecumeſtrem annum retinuerint, alii vero decumeſtrem cum Romulo ſint amplexi, donec prævalente Romulea ſecta unum omnes decem menſium annum receperunt; verum itaque eſt, quod ſcribunt Feneſtella, & Licinius Macro annum ab initio duodecim menſium definientes; verum pariter, quod alii proferunt Scriptores, decem ſcilicet menſibus annum fuiſſe Romuli tempeſtate diſtinctum; neceſſitate fortaſſe compulſus ad evitandam, quæ in populo ſuo quammaxima verſabatur, confuſionem, ut Plutarchus enarrat = Sub Romulo, inquit, menſium nulla ratio conſtabat, nullus ordo; ſed alii paucioribus quam viginti, alii triginta quinque, alii pluribus etiam diebus cenſebantur = Romulus itaque annum decumeſtrem inſtituit, cujus initium in menſe Martio collocavit, ut teſtatur Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 12. Cum autem anni ordinatio a Romulo decreta minus idonea ad confuſionem evitandam eſſet inventa, a Tarquinio, ut nonnulli opinantur, vel ut alii probabilius exiſtimant a Numa Pompilio nova anni inſtitutio elaborata eſt, in qua duodecim menſes reperiuntur, numero dierum diſpari compoſiti, ex 29. nimirum, & ex 31. excepto Februario, cui dies 28. decreti erant, unde in ſyſtemate Pompiliano annus civilis diebus 355. compoſitus erat; cum autem annus lunaris diebus undecim a ſolari deficere jam noſceretur, & aliquibus horis, intercalatio neceſſario fuit adhibenda, quæ pro alternis annis conſtituta fuit addictione unius menſis ex diebus 22. compoſiti, qui poſt diem Februarii vigeſimam tertiam interſerebatur; ex illis autem horis intra quadriennium dies componebatur, unde menſis intercalaris *Mercedinus*, ſeu *Merkedonius* appellatus, alternatim ex 22. & ex 23. diebus erat conflatus, ſicque intercalares anni alternis vicibus dies 377. & 378. includebant. Hoc in ſyſtemate Pompilii cum Superſtitio imparis numeri dierum 355. in anno Lunari detineretur, qui ſolis 354. revera componitur, factum eſt ut annis quatuor diesquatuor ſupereſſent anno naturali, unde altera emendatione fuit opus; hujus autem curam Pontificibus datam Cenſorinus adfirmat, eorumque arbitrio intercalandi ratio permiſſa fuit. Iſtorum autem vitio, ut vetuſti Romanarum rerum Scriptores teſtantur, adeo in anni methodo excrevit confuſio, & perturbatio, ut ſciri vix poſſet tunc temporis quinam anni menſis percurreret; qua de cauſa Cajus Julius Cæſar novam anni correctionem aggreſſus eſt, Soſigene Aſtronomiæ peritiſſimo adhibito in menſibus, diebuſque ordinandis, ut ſuperius Num. V. indicavimus, nec non M. Flavio Scriba in faſtis diſponendis, ut refert Uſſerius ad annum mundi 3958.

Anno a conditu Urbis per Romulum 708. juxta Varronis cenſum, quem Noriſius, & Petavius amplectuntur, vel juxta enumerationem Fabii Pictoris, quam Uſſerius recepit anno Urbis 703. ante vero Chriſtianam Epocham excluſive ſumptam anno 45. Cajus Cæſar Pontifex maximus, ſuo III. & Marci Æmilii Lepidi conſulatu, poſtquam bellum in Africa contra Scipionem, ac fœderatos ſuſcepit, & Idibus Junii Uticæ claſſem conſcendit, atque Romam pervenit, anni correctionem executus eſt, duos intercalarios menſes dierum 67. inter Novembrem, & Decembrem interponendo; cum jam in menſe Februario dies 23. intercalaſſent Pontifices Romæ exiſtentes, quia ex conſuetudine, ait Suetonius, eo anno intercalatio menſis *Marcedini* poſt Terminalia contingebat; fuit igitur intercalatio illius anni dierum 90. quindecim propterea menſes eidem adligare fuit opus, ut annus Civilis cum naturali componeretur, proindeque in anno iſto *correctionis*, ſeu, ut alii vocant, *confuſionis* dies 445. incluſi ſunt. Quis modo non videat ex tanta annorum perturbatione, ac temporum confuſione incertos prorſus eſſe annos legitimos, quotieſcumque rerum Romanarum celebres etiam Hiſtorici aliquod factum uno, vel altero anno ante Julianam correctionem eveniſſe pronunciant?

Nos itaque, dum annos Romanorum, qui ante Julianam correctionem effluxere contigerit numerare; in quantum poſſumus cum annis aliarum gentium comparabimus, ne factis hiſtoricis unum annum pro altero deſignemus, ſi fieri poſſit. Correctionem tamen Julianam ita adhibebimus ac ſi ſemper methodus illa annorum extitiſſet. De cætero Cenſorini adhærebimus ſuppoſitioni, exiſtimantis Cap. 8. *de die Natali* annos ante Julianum ita fuiſſe correctos, ut computatis exceſſibus eorum, ac defectibus, poſſint pro annis naturalibus, & ſolaribus, in ſumma ſaltem collecti judicari.

Julius Cæſar itaque annum Solarem dierum 365. cum quadrante ſelegit, eumque anno Lunari Pompiliano ſubſtituit, duodecim menſes in eo deſignavit cum tot diebus unicuique præſcriptis, quot in Kalendario hodierno Romano adnumeramus; ex diei autem quadrante ſingulis annis ſuperſtite integram diem ſingulis quadrienniis conſtitutam menſi Februario adjunxit, atque adjiciendam deinceps præſcripſit poſt diem 23. ejuſdem Februarii, adeo ut in anno biſſextili bis pronunciaretur dies 24. Februarii, ſeu more Romano bis *Sexto Kal. Martii*. Abſtulit menſem intercalarem *Marcedonium* ſingulis bienniis poſt diem 23. Februarii interſerendum, annique principium novi-

novilunio medio, aut civili solstitium hybernum proxime sequenti adligavit, quod quidem novilunium anno 45. ante Epocham Christianam, Romæ contigisse Kalendis Januariis docet Petavius Lib. 10. *de Temp. Doctr.* Cap. 59. a Kalendis itaque illis ab anno primo Juliano, qui fuit 45. ante Epocham Christi vulgarem, ad nostra usque tempora annus solaris exordium retinuit, atque retenturum opinamur.

Cum autem singulis quadrienniis annus bissextilis habeatur ex Juliana correctione, atque habendum deinceps ex regula constanti decrevisset, attamen sacerdotibus cura intercalandi demandata, vel malitia, vel incuria neglecta adeo post Cæsaris obitum fuit, ut Augustus medicam manum iterum in anni emendatione compulsus sit adhibere, atque ad pristinam institutionem Julianam anni ordinem revocare. Error intercalationis a Sacerdotibus commissus in eo fuit, quod singulis trienniis diem intercalarem adjungerent, hinc duodecies in triginta sex annorum spatio intercalarunt, cum novies tantummodo oportuisset. Hujuscemodi errorem abstulit Augustus decernendo ut anni duodecim sine intercalatione transigerentur, sicque anni tempora suis punctis restituerentur apprime. Hujuscemodi decretum anno Juliano editum opinatur Ricciolius, a quo inclusive esse numeratos duodecim annos sine intercalatione transeundos arbitratur; deinde vero quatuor integros annos, ut bissextilis haberi posset, recensitos fuisse, primumque bissextilem ab Augusto constitutum incidisse in annum Julianum 53. statuit proinde Ricciolius annos bissextiles juxta mentem Julii Cæsaris, ejusque Kalendarii emendationem decernendos fuisse in annis Julianis 4. 8. 12. 16. &c. quidquid in oppositum opinentur Scaliger Lib. 4. *de emend. temporum*; Baronius in *Apparatu ad Annales*, & Petavius Lib. 4. *de Temp. doctrina* Cap. 3. eademque regula concludit annum confusionis fuisse bissextilem, sicque retrocedendo cæteros bissextiles annos ad initium usque mundi esse auspicandos, atque posteriores etiam ad usque sæculi finem esse dimetiendos, quos enim modo bissextiles Romanum Kalendarium recenset cum suo Bissextilium cardine per Augustum præscripto congruere tuetur. Hic temporum, annorumve ordo ab Augusto restitutus quomodocumque civilis anni durationem, & mensuram ad anni astronomici, seu naturalis intervallum perduxerit, atque normam, suisque cardinibus anni tempora affixerit, cum nihilominus, ut indicavimus superius Num. V. non integras sex horas ultra dies 365. annus complectatur, quemadmodum Julius Cæsar in sua emendatione supposuisse visus est longo annorum intervallo æquinoctium vernum a sua sede erga anni principium retrocessit, donec sub Gregorio XIII. Romano Pontifice ultimum remedium adhibitum est, atque anni civilis ordo in tuto constitutus fuit.

XIX. Temporis spatium, de quo in præsenti Libello differendum suscepimus, ea fere omnia, quæ a mundi primordiis usque ad Centesimum post Christum Servatorem annum contigisse referuntur in Sacris Literis complectitur; ipsumque intervallum in annos Julianos divisum quamvis certam eorumdem annorum summam continere sit indubium, in se, & absolute consideratum, ea nihilominus computatio annorum adhuc hominibus impervia existimatur omnino, eo quod non eadem penes sacrarum, divinarumque historiarum volumina, multoque minus apud Auctores profanos recensita comperiatur. Ingens est inter Hebraicos Græcosve sacrorum Bibliorum codices in annorum computo discrepantia; incertumque prorsus num vitium in Hebraica hodierna, vel potius in LXX. Interpretum irrepserit exemplaria? utraque diu venerata est Sancta Mater Ecclesia; lectionem quippe LXX. ad Sancti Hieronymi usque ætatem universi retinuere Catholici, ipsique Evangelistæ eadem utebantur; Hebraicam autem veritatem latine a S. Hieronymo redditam, quæ in hodierna Vulgatæ lectione adinvenitur ab Ecclesia Catholica receptam esse, & approbatam tanquam authenticam ex Decreto Tridentini sat manifestum est. Nemo propterea adigi posse videtur ad Hebraicam potius, quam ad Græcorum Chronologiam amplectendam; cum Vulgatæ authenticitas circa Fidei, morumve doctrinam minime vero circa temporum quæstiones sit necessario attendenda. Nos itaque versioni Hebraicæ, seu Vulgatæ firmiter adhærentes annorum Computum exponemus, quamvis nemini simus imposituri. Ideo autem eventus, qui primo Eræ Christianæ sæculo adligantur, recensebimus, ut res Biblicas hisce in Voluminibus disquirentes, Libris Sacris Novi Testamenti intra Sæculum primum Eræ Vulgaris conscriptis debitum tempus, quo in lucem editi sunt designare valeamus, cum tamen potior difficultas in temporis intervallo circumscribendo, quod a Mundi primordiis ad Christum usque Servatorem dilapsum est, summaque annorum in eodem contenta decernenda, consistat, eo quod diversum annorum calculum tam ex Græcorum versione Sacrorum Codicum, quam ex ipsamet Vulgata, seu Hebraica possimus inire; hinc præcipuas, atque excellentiores Chronologorum suppositiones prius, qui Vulgatum, Hebraicumve textum retinuere, eorum postea, qui Græcorum exemplaria imitati sunt in medium proferre haudquaquam pigebit. Inter eosdem itaque ipsos, qui veritatem Hebraicam, seu Vulgatam nostram amplexi sunt, in ordine ad collectam annorum summam, qui fluxerunt a mundi creatione ad Christum usque dissidium est, quod plurima intra eumdem annorum circulum gesta æque perstringi, ac ad diversas annorum periodos distrahi nequaquam repugnet. Præclarum rei hujusce exemplum suppeditat Sacer Judicum Liber, in quo captivitates, & oppressiones Judaici Populi non minus apposite ab aliquibus Chronologis temporis eidem adligari intervallo existiman-

ſtimantur, cui pax etiam, & tranquillitas a ſacro textu conjungitur, quam ab aliis Auctoribus captivitatum tempora diſtincta omnino judicentur ab iis, quibus pace, atque libertate fruiti Iſraelitæ leguntur. Clarius hiſce de rebus in primo Diſquiſitionum volumine pag. 436 ſermonem habuimus. Id unum modo concludendum: varias potuiſſe annorum ſummas a Mundi Creatione uſque ad Chriſtum colligere eoſdem ipſos Chronologos, qui Vulgatæ noſtræ lectionem ſequuntur pro viribus. Præcipue interim opiniones a nobis proferentur in medium; ſed quoniam intervallum, quod inter mundi creationem, & Chriſtum ducem interceſſit, in ſex dividi ſolet partes, quas *ſex* mundi *ætates* appellari mos eſt, quot earum unaquæque annorum cenſum in qualibet Chronologorum ſententia a nobis enarranda contineat, referre curabimus.

Prius tamen cum Ricciolio Lib. 7. Chronol. Cap. 2. ſupponendum, annorum numerum ab initio Mundi uſque ad Chriſtum, ſecundum Vulgatam, Hebraicamque editionem neque ultra 4330. extendi, neque citra quam 3705. perſtringi; dum autem dicimus *uſque ad Chriſtum* ad Epocham uſque Vulgarem Chriſti intelligimus, quæ vero Chriſti natali poſterior aliquot annis a nonnullis ſupponitur; cum tamen eamdem a vero anno natali Chriſti ſejungere nulla neceſſitate cogamur, ut Ricciolius Lib. 8. Chronol. Cap. 4. propugnat; quamvis mos invaluerit, ut a Kalendis Januariis anni principium deſumatur. Quidquid ſit, annum primum Epochæ Chriſtianæ cum anno 46. Juliano, cum anno Urbis Varroniano 754. Capitolino autem 753. cum anno I. Olympiadis 195. copulamus ex Pagio, Uſſerio Ricciolio, aliiſque inſignoribus Chronologis qui unanimi conſenſu hunc primum Vulgaris Epochæ annum cum anno mundi 4004. connectunt, unico excepto Ricciolio, qui ex LXX. Interpretum lectione Mundi annos decernit. En itaque præcipuos annorum cenſus a conditu mundi ad Chriſtum, nec non cujuslibet ætatis mundi ſummam, juxta Vulgatam Bibliorum verſionem noſtram ab aliquibus Chronologis concinnatam.

Dionyſius Petavius.

Ab Adamo ad Diluvium anni	1656.
A Diluvio ad ortum Abrahae.	292.
Ab ortu Abrahae ad exitum ex Ægypto.	505.
Ab Exodo ad Templum conditum	520.
A Templi conditu ad finem Captivitatis.	474.
A Captivitatis fine ad Chriſtum.	536.
ſumma annorum juxta Petavium a Mundi primordiis ad Chriſtum Servatorem aſcendit ad annos.	3983.

Jacobus Gordonius.

Ab Adamo ad Diluvium anni.	1656.
A Diluvio ad Abrahamum.	322.
Ab Abrahamo ad Exodum.	505.
Ab Exodo ad Templi conditum.	480.
A Templi jactis fundamentis ad Captivitatem	420.
A Captivitate Babylonica ad Chriſtum.	497.
Annnorum ſumma aſcendere invenimus juxta Gordoni calculum a Mundi Creatione ad Chriſtum ad annos.	3880.

S. Hieronymus Beda, & Georgius Hervartus.

Ab Adamo ad Diluvium anni.	1656.
A Diluvio ad Ortum Abrahae.	292.
Ab Ortu Abrahae ad Davidem.	942.
A Davide ad Captivitatem Babyl.	473.
A Captivitate ad Chriſtum.	589.
Iſtorum ſumma.	3952.

Ricciolius ex Hebraica, & Vulgata.

A Mundi exordio ad Diluvii finem anni.	1656.
A Diluvii finem ad Abrahae promiſſionem.	506.
A Repromiſſione facta ad Exodum.	430.
Ab Exodo ad fundamenta Templi.	580.
A Fundamentis Templi ad Captivitatem ſolutam.	476.
A Captivitate ſoluta ad Chriſtum.	536.
ſumma annorum a Mundi conditu ad Chriſtum juxta Ricciolium.	4184.

Alii alium collegerunt annorum cenſum ab initio mundi ad Chriſtianam uſque Epocham, juxta majorem vel minorem factorum numerum, quæ intra idem temporis intervallum contigiſſe, vel extra illud ſunt arbitrati; ita Cornelius a Lapide 3951. Henricus Philippi 4040. Tirinus 4000. Salianus, & Torniellus 4052. S. Julianus Toletanus 3834. Arias Montanus 3849. Nimii tamen ne ſimus in ſingulorum enumerandis Chronologorum hypoteſibus, iſtæ ex Ricciolio deſumptæ, & in legentium commoditatem hic enarratæ ſufficiant ad oſtendendum quibus in adytis tempora, quæ Supremum Numen in ſua voluit poteſtate, contexerit.

XX. Qui Græcorum innituntur Verſioni in annis a Mundi primordiis ad Chriſtum

uſque

usque recensendis, sive ad Machabæorum tempora, fœliciores nequaquam se possunt cæteris judicare. Quis enim nesciat inter Adamum, & Christum annos 5624. a Clemente Alexandrino; 5700. a Nicephoro Constantinopolitano; a Suida 6000. Ab Julio Hilarione 5497. a S. Juliano Archiepiscopo Toletano ex versione LXX. 5200. A Ricciolio ex eadem LXX. Interpretum editione 5634. computari? Impossibile est ergo alterutram sequamur versionem, certam temporis mensuram a mundi creatione ad Christi Nativitatem secundum carnem, constituere. Veluti probatam nobis præ aliis, ab Usserio, Pagio, Prideauxio, Calmeto, aliisque retentam hypothesim de annis 4004. ab Universi conditu ad Æram Christi Dionysianam, amplectimur, ut jam superius indicavimus. Istos autem annos ita in sex partes, seu ætates cum prælaudatis Auctoribus ordinamus.

	Anni	Mens.	Dies
A vespera primum Mundi diem aperiente, qui fuit juxta Usserium 23. Octobris in anno Julianæ periodi 710. usque ad diluvium finitum eodem ejusdem mensis die, anni intercesserunt.	1656.	o	o
A Diluvio ad Abrahami exitum e domo sua post Thare mortem.	426.	6	14.
Ab initio peregrinationis Abrahæ usque ad exitum de Ægypto sub duce Moyse anni.	430.	o	o
Ab exitu Judæorum de Ægypto ad jacta Salomonis Templi fundamenta.	479.	o	17.
A Templi conditu usque ad ejus conflagrationem.	424.	3	8
A Templi ruina usque ad Christum ducem, & Servatorem.	583.	3	25.

Itaque a Vespera primum diem mundi præcedente usque ad mediam noctem, quæ diem præcedit 25. Decembris, qua natus est Christus, annos Julianos 3999. menses tricenarios duos, dies quatuor, horas sex decurrisse supponit Usserius in sua Chronol. sacra Part. 1. Cap. 2. Si vero ab eadem illa vespera, quæ primum mundi diem præcessit usque ad Kalendas Januarias anni primi Æræ Vulgaris, qui cum anno 4714. Julianæ Periodi copulatur, tempus percursum supputemus, anni Juliani solidi transiisse reperientur 4003. cum mensibus duobus, undecim diebus, & sex horis.

Chronologorum labor, studiumque igitur eo contendit, atque dirigitur ut præcipuis, memoriave dignis, qui hoc in universo contigerunt, eventibus debitum annum, mensem, & diem, quo acciderunt, in quantum possibile est, decernant. Hunc finem, ut assequantur, quædam gesta omnibus ferme nota, tamquam cardines, seu puncta, ex quibus nonnullas veluti certas temporum mensuras derivarunt, statuerunt, atque hujuscemodi puncta *Epochas* appellarunt. Periodos pariter quasdam, in quibus nonnullæ solis, aut Lunæ annuæ revolutiones includebantur, decrevere, iisque transactis periodis, anni tempestates ad sua loca juxta Cœlestium corporum motus restituebantur. Hujusmodi autem Periodos nomine *Cyclorum* solis, vel lunæ nuncuparunt, de quibus omnibus pauca tradituri sumus; deinde autem de variis hypothesibus, seu periodis pro Chronologorum arbitrio compositis disseremus, quibus veluti regulis uti solebant ne in annorum statuendis computis a Mundi primordiis, vel ab altera Epocha ad factum, quod enarrant, errore abriperentur. De Cyclis itaque principalioribus primo disputandum, ut quæ sub Num. XVI. promisimus, compleamus.

XXI. Quidnam *Cyclorum* nomine veniat intelligendum satis indicavimus supra, cum per eos nil ferme significetur aliud, quam ***certus annorum numerus, quo transacto tam Novilunia, quam feriæ ad sedem pristinam restituuntur.*** De Cyclo Lunæ a Metone adornato jam superius Num. VII. differuimus; ubi pariter animadvertimus Mathematici hujus inventum non satis idoneum fuisse repertum ad Novilunia in suis temporibus stabilienda. Neque rem acu tetigit Calippus Cyzzicenus, quamvis ab annis 76. Metonicis unum abraserit diem, annumque solarem ex diebus naturalibus 365. $\frac{1}{4}$ composuerit, quam quidem hypothesim Sosigenes postea sub Julio Cæsare in anno restituendo, fuit persecutus. Alii alios Cyclos invexere; Epactæ deinde Lunares in aurei numeri locum suffectæ sunt, iisdemque utuntur nonnulli in Tabulis Chronologicis dum tempora præscribunt, nec non Cyclo illo decemnovennali, qui cum Cyclo Solari, & indictionibus adeo temporis characteres firmat, ut vix error in statutos annos irrepere possit, si eorum fuerint Cyclorum notis insigniti.

Cyclus solis est 28. annorum circulus, quo elapso, Feriæ hebdomadales eædem in anno decurrunt, quæ antea annos 28. volvebantur. Si annus solaris ex 365. diebus tantummodo coalesceret, earumdem feriarum revolutio singulis haberetur septenniis; cum etenim numerus 365. per 7. divisus unam relinquat diem, evidens est, quod si Kalendæ Januariæ cum feria I. seu Dominica concurrant, etiam ultima ejus anni dies nempe 31. Decembris erit Dominica, sicque Kalendæ Januariæ anni sequentis cum feria secunda concurrent, & eædem Kalendæ anni tertii cum Feria tertia, donec septennium expleatur, eodemve absoluto iterum Kalendæ Januariæ ad Feriam primam revertentur. Quoniam autem Solaris annus diebus 365. & ferme sex componitur horis, ex quibus intra quadriennium cum una componatur dies, intra septennium Feriæ nequaquam possunt ad suæ revolutionis Caput reverti, sed septem quadriennia necessario requiruntur, quibus elapsis

Janua-

Januariæ Kalendæ in eadem Feria reperiuntur, in qua erant anno primo Cycli Solaris ex annis 28. compositi.

Alter remanet Cyclus annorum quindecim indicandus, cujus profectò institutio tum quoad annum, cum in ordine ad Auctorem, seu inventorem incerta est. Communior tamen fert sententia periodum istam anno Æræ Christianæ 312. post debellatum a Constantino Imperatore Maxentium Tyrannum die 24. Septembris habuisse principium; quamvis Constantinopolitani indictionum Caput ad Kalendas Septembris, in quibus & anni Caput constituerant, revocarint; Romani autem Pontifices indictiones deinde vel a die 25. Decembris, vel a Kalendis Januariis inchoarunt. In perlegendis itaque Historiarum Auctoribus indictiones adhibentibus, caute observandum num in recensendis eisdem methodum Constantinopolitarum vel Imperatorum, vel Pontificum sint secuti, ut vera temporum ratio adinveniatur. De Indictionum Cyclo, utpote intra primum Christi sæculum, ad quod Tabulas nostras perstringere decrevimus, minime invento, sermonem instituere opus nequaquam erat, si quindenarius annorum numerus veluti unus ex temporum characteribus non soleret assumi ad annum certum in periodis artificialibus designandum; sed quoniam & hujusmodi Cyclus tanquam legitima annorum nota pro temporibus etiam Christianam Æram præcedentibus, ad quæ prolepsi quadam extenditur, solet assumi, periodum istam idcirco exhibere necesse fuit.

Plures alii annorum Cycli ad Novilunia in pristinam sedem restituenda ultra laudatos a nobis, per diversos Auctores invecti sunt, ut præsertim festa Paschalia ad eamdem Anni Feriam temporis decursu reverterentur; sed eos omnes omittere possumus, cum ad rem nostram minime faciant. Nonnulla solummodo de Literis Dominicalibus adiungemus, quarum artificio per quamdam prolepsim uti possumus in diebus annorum usque ad primum Christi sæculum designandis, nec non in iis etiam annis, qui Æram Christianam præcessere, quinimmo, & in iis pariter, qui ante mundi conditum præcessisse confinguntur in periodis quibusdam summo artificio confictis, quæ veluti regulæ ad cavendum errores, solent a Chronologis adhiberi.

Literæ itaque veluti Feriarum notæ, seu characteres assumuntur, quibus una ab altera Feria secernitur; cum autem septenarium numerum Feriæ nequaquam excedant, hinc septem unius mensis decursis diebus, Feria prima, seu dies Dominica revertitur iterum, si in Dominica die Mensis Neomenia habita fuit. Singulis annis usque ad septimum una decernitur litera Characteristica, quæ primam illius anni diem Dominicam in Kalendis Januariis, vel immediate post ipsas occurrentem signat, ex qua postea facillime aliorum mensium Kalendæ in quam Feriam incidant innotescit. Cum nihilominus anni feriæ recto sibi, & invariato ordine succedere minime queant ob annos bissextiles, singulis quadrienniis occurrentes, hinc quædam literarum permutatio contingat necesse est; ac unamquamque literam unicuique Feriæ copulemus oportet. Literæ autem pro Feriarum characteribus statutæ sunt A, B, C, D, E, F, G. In anno autem bissextili duplicem literam dominicalem statuamus oportet, quarum una a Kalendis Januariis ad diem usque 24. Februarii; altera vero ab illa die usque ad anni finem inserviat. Nos in præsenti de anno iuxta formam Julianam accepto sermonem habemus, cum, ut aliquoties jam dictum est, nonnisi ad primum usque Æræ Christianæ sæculum Tabulas Chronologicas protrahamus. Ut autem hæc omnia percipiantur facilius Tabellam Cycli solaris, & Literarum Dominicalium juxta morem antiquum digestam a Clarissimis viris Petavio lib. 7. *de Temporum Doctr.* Cap. 3. Petro Gassendo *in Kalendario Romano compendiose exposito*, atque Ricciolio Lib. I. Chronol. Cap. 30. proponemus.

TABELLA.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
GF	E	D	C	BA	G	F	E	DC	B	A	G	FE	D
15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
C	B	AG	F	E	D	CB	A	G	F	ED	C	B	A

Pro hujusce Tabellæ intelligentia advertimus numeros arabicos annos Cycli solaris indicare a primo usque ad 28. in quo Cyclus absolvitur atque ad initium, sive ad unitatem revertitur; duæ autem Literæ in eodem quadrato annum significant bissextilem, ut jam indicavimus, earum autem prima. v. g. G in quadrato primo est litera Dominicalis a Kalendis Januarii usque ad diem 24. Februarii, deinde vero per totum annum litera Dominicalis est F; sicque de cæteris differendum. In hac Tabella primum Cycli annum bissextilem fuisse supposuerunt Conditores methodi Paschalis. Hujus Tabellæ auxilio facillime in qualibet, etiam excogitata annorum periodi artificiali, litera Dominicalis, seu characteristica primæ Feriæ adinvenitur. Si enim periodus annorum excogitata initium habeat cum anno primo Cycli solaris, invenitur litera, facta totius annorum summæ in periodo artificiali contentæ, per numerum 28. divisione:

fione: si enim numerus divisor 28. totam exhauserit annorum summam dividendam, jam numerus Cycli erit ipse 28. proindeque litera Dominicalis illius anni erit A. Si autem peracta summæ divisione, aliqua fractio superfit, numerator fractionis literam Dominicalem sub se continebit in Tabella. Cum tamen possit contingere, ut periodus, seu annorum summa, in cujus aliquo anno litera Dominicalis inquiritur, initium aliunde quam a primo Cycli solaris anno desumat, caute observandum a quo Cycli anno exordium habeat; atque numerus illius anni, uno minus summæ dividendæ adjungendus; tota deinde annorum collectio per 28. dividatur, sicque residuum literam Dominicalem indicabit; Si vero nullum residuum superfit, sive si nulla fractio adsit, jam erit, ut diximus, in anno illo Cyclus solaris 28. rem totam exempla palam facient. Si alicujus anni a Creatione mundi v. g. literam Dominicalem inquiramus, describatur numerus annorum a mundi conditu usque ad annum, cujus literam auspicari volumus; quoniam autem in Usserii systemate, quod sequimur, mundus fictione quadam proleptica Cyclo solis 10. supponitur creatus numerum istum unitate mutilum cum summa annorum mundi conjungatur, & tota collectio dividatur per 28. fractionis, si superfit, numerator, in Tabella proposita literam Dominicalem indicabit. Anno mundi 3416. Templi conflagratio contigit; quæ litera Dominicalis illius anni foret, secundum formam Julianam, si scire velim; prædictæ annorum summæ Cyclum solis decimum, uno minus, hoc est novem adjungam, fietque summa 3425, quæ per 28. divisa, ejus quotiens est 122. $\frac{9}{28}$; id est Cyclus solius illius anni erat 9. cui in præscripta Tabella literæ D C respondent; quarum prima a Kalendis Januariis ad diem usque 24. Februarii illius anni, pro reliquo autem litera C erat assumenda. Periodus etiam Græco-Romana, qua utemur, in Cyclo solis 5. exordium habuisse supponenda, si methodum Romanum in Cyclis ex eadem auspicandis observemus: proindeque divisa per 28. qualibet annorum collectione in ea periodo deprehensa, semper numerus 4. addendus numeratori fractionis, si qua superfit, vel ipsimet numero quotienti, si, facta per 28. divisione, nil fractionis superesset; vel tandem numerus iste 4. in Periodo Græco-Romana addi potest ad numerum illius anni, cujus literam Dominicalem inquiro. Exhibetur v. g. in Periodo illa annus 5494. qui concurrere supponitur cum anno primo Æræ Vulgaris nostræ, ut ejus Dominicalis litera designetur. Adjungatur prædicto anno numerus 4. & erit summa 5498. hac per 28. divisa, habebitur quotiens divisionis 196. $\frac{10}{28}$ Cyclus ergo solaris illius anni 5494. erit 10. cui in Tabella respondet litera B. Potest etiam dividi annus præcisus Periodi Græco-Romanæ, qui proponitur, & numerus 4. adjungi ex constanti regula, numeratori fractionis si superfit, sin minus; ad numerum quotientem in ultimo copulari instar fractionis superstitis, sicque Cyclus eo in casu erit 4. Si etenim dividamus annos Periodi Græco-Romanæ 5376. per 28. ejus quotiens erit 192. absque residuo; sed cum ex constanti regula in hac Periodo numerus 4. vel summæ dividendæ, vel post quotientem sit adjungendus, si nulla fractio superfit; hinc prædictæ summæ quotiens erit 192. $\frac{4}{28}$ ut verus Cyclus solis in eo anno adinveniatur, qui siquidem Cyclus erit 4. eique respondebit Litera Dominicalis C.

Periodus Juliana a Scaligero adornata suum initium cum a primo Solis Cyclo desumere existimetur sive potius cum sit composita ex producto a Cyclis Solis 28., & Lunæ 19. invicem multiplicatis, & ex indictione 15., & producto 532. multiplicatis pariter insimul, nil adjungere, vel auferre necesse est, ut cuilibet anno in eadem periodo existenti Cyclum Solis ei convenientem designemus; sed satis est datam annorum summam quamcumque in eadem existentem periodo per numerum 28. dividere, atque fractionis, si habeatur, numeratorem veluti Cyclum Solis pro anno illo constituere, alioquin numerus 28. pro Solari Cyclo statuendus erit. Idipsum in ordine ad Cyclum Lunæ, aut indictionem auspicandam est agendum; dividendus scilicet idem annorum numerus in Periodo Juliana existentium per 19. si quid superfit, erit Cyclus Lunæ; si nihil, idem Cyclus erit 19. Si autem requiratur indictio, dividatur per 15. & operatio, ut supra peragatur.

XXII. Periodi Julianæ summa extitit apud celebriores Chronologos existimatio, per eamdem quippe tam certa, quam incerta ante Christum tempora innotescunt. Omnium insuper Epocharum Æram Dyonisianam præcedentium, v. g. Olympiadum, annorum Urbis aliarumve, veluti fulcrum habetur, cum omnes in periodo ista contineantur, earumque Cycli ab eadem offerantur. Est autem Juliana Periodus = annorum summa 7980. quæ ex Cyclo Solis, & Cyclo Lunæ in se invicem ductis, ac indictionum Cyclo postea multiplicatis consurgit, ut jam diximus. Duo autem in ista anni, quibus idem Cyclorum character conveniat, sunt impossibiles. v. g. anno hujus Periodi 4714. congruere adinvenientur Cycli Solis 10. Lunæ 2. Indictionis 4. alter nequaquam erit annus ex omnibus 7980. quibus absolvitur Periodus, cui tres illi Cycli cohæreant. Periodus ista *Juliana* a Scaligero nuncupata est, quod anni Juliani formam, atque Kalendas Januarias tanquam anni principium retineat. Prolepsi Mathematica Mundi Creationem juxta Usserii Chronologiam annis 710. antevertit, annis autem 4713. Vulgarem Christi Epocham; atque per annos 3268. si mundus & tempus adhuc perseverent, rursus tres illi Cycli Solis Lunæ, & Indictionis ab unitate desument initium.

Alteram Periodum sibi Ricciolius confin-

xit Lib. I. Chronol. Cap. 29. quam Juliana magis idoneam judicavit; in ea quippe neque ulla bissextilium annorum regula continetur, neque omnes includuntur anni, qui a Christi natali ad Mundi primordia juxta quam plures numerantur: compertum quippe est a Constantinopolitanis annos Mundi ad Christi ortum 5509. ab Antiochenis 5493; ab Alexandrinis 5503. fuisse computatos, qui dubio procul excedunt annos 4713. quot in Juliana Periodo ab ejus initio ad Christum usque comprehenduntur. Periodum itaque *Solis-auream* invexit; eamque hoc insignivit nomine, quod ex Solis Cyclo 28. per quadratum aurei numeri 19. nempe per 361. multiplicato componatur; tota propterea summa in Periodo *Solis-aurea* contenta est annorum 10108, cum hujuscemodi productum ex 28. per 361. multiplicato coalescat. Cum tamen ista annorum collectio longe excedat quemcumque annorum numerum, tam a Græcis, quam Latinis Chronologis huc usque excogitatum inter Mundi Creationem, & Christi adventum, aliquatenus summam istam attemperavit Ricciolius, atque selegit numerum annorum 7373, quod ante Christi Epocham transivisse supponit; si autem summa ista cum annis post Christum elapsis coniuncta, vel ab eisdem discreta dividatur per 28; deinde per 19. & tandem mutilata unitate dividatur per 4. Cyclos Solis, Lunæ, & bissextiles annos indicabit, ut ipsemet Auctor demonstrat.

Nos autem re diligenter perpensa, minime ab opinione viri Clarissimi Antonii Pagi recedendum arbitramur qui seligendam præ cæteris periodum *Græco-Romanam* a se adornatam proposuit. Talis utique periodus non minus quam cæteræ quæcumque excogitatæ veluti fulcrum, ac substentaculum Chronologiæ haberi potest; sed insuper statim paucorum numerorum additione, qui memoriæ commendantur facillime, tres mundanas Græcorum Periodos menti nostræ proponit: Periodus etenim ista nihil est aliud quam Æra Mundana Antiochenorum, qui a mundi conditu usque ad annum Julianum 45. cui Christi ortum illigavit Dionysius, annos 5493. recensent. In Periodo hujuscemodi Cycli Solis, & Lunæ, ac Indictionum Dionysiani reperiuntur non minus, quam in Juliana Periodo, dummodo ut superius indicavimus, ex regula constanti Cyclo Solis semper quatuor unitates adjiciantur, a Cyclo Lunæ vero unitas abjiciatur perpetuo; Indictiones tandem relinquantur omnino, prout ex divisione enascuntur. Si anni periodi Græco-Romanæ anni decem addantur, summa ex illis confecta erit Alexandrinorum Epocha mundana usque ad Diocletianum Imperatorem; deinceps enim tam Antiocheni, quam Alexandrini in Æræ Mundanæ annis consentiunt. Si vero annis Periodi Græco Romanæ sexdecim adjiciantur anni, statim Æram Mundi Constantinopolitanam possidebimus. Cycli juxta Romanorum methodum ex Periodo nostra eruuntur, si quæ præmonuimus observentur. Cycli autem aliorum Orientalium proponuntur in eadem Periodo, si Cyclis Antiochenis, qui ex sola divisione per 28. & per 19. consurgunt, tot adjiciantur Cycli, quot adjecti sunt anni ad habendam Æram vel Constantinopolitanam Mundi, vel Alexandrinam e. g. annus Periodi Græco-Romanæ 5493. juxta Antiochenorum rationem reddit Cyclum Solis 5. Lunæ 2. Si istis adjunxerimus 16. habebimus Cyclos Constantinopolitanos; si vero 10. adjiciantur, statim Cycli Alexandrini usque ad Diocletianum obtinentur. Qui plura de hujusmodi Periodi Græco-Romanæ utilitate, atque præstantia desiderat, peculiarem dissertationem ab Antonio Pagio hoc de argumento editam, ex qua pauca hæc excerpsimus, consulat; dum nos aliqua de præcipuis annorum Epochis non piget exhibere, eisdemque in nostra Periodo sedes proprias constituere.

XXIII. Occurrit in primis celebris illa mundana Æra, quæ *septuaginta Interpretum* appellari consuevit, cujusve usus diu invaluit in Latinorum Ecclesia, quæ nostris etiam temporibus in Nativitatis Dominicæ pervigilio, Christi Servatoris ortum enuncians in Martyrologio, Epocham illam annorum proponit. Cum ergo in Æra hujuscemodi annus Christi primus anno 5199. illigetur, qui cum anno Periodi Græco-Romanæ 5491. currit, consequens est illius Æræ mundanæ annum primum, eumdem esse cum anno 293. Græco-Romanæ Periodi. Nos autem Christi annum primum cum anno Juliano 46. percurrere supponimus, cum in Æra LXX. anno Juliano 43. copuletur. Æræ autem mundanæ caput juxta hypothesim nostram incidit in annum Periodi Græco-Romanæ 1490.

Antequam Epochas sequentes juxta Periodum nostram ordinemus, advertamus oportet annis in Periodo Græco-Romana exordium tribui in Januarii Kalendis, atque in eisdem Cyclorum Solis, Lunæ, & Indictionum initia pariter collocari; quamvis apud Græcos Indictiones a Mense septembri, Cycli autem a mense Martio principium habuerint; quæ consideranda solerter sunt, dum Cycli Græcorum in Æris eorumdem inquiruntur, atque cum Cyclis Romanis copulare, seu componere volumus. Sunt ulterius, qui opinantur ab aliquibus Græcis Auctoribus duplicis anni *Ecclesiastici* scilicet, & *Civilis* habitam esse rationem; quorum priorem ab Aprili una cum Cyclis solis, & Lunæ inchoabant; civilem vero a Septembri simul cum indictionibus. De his plura videri queunt apud Petavium Lib. 9. *de Doctrina Temp.* Cap. 3.

Occurrit modo Epocha in Abrahæ anno natali constituta, quam Scriptores nonnulli Eusebius Cæsariensis nimirum, S. Hieronymus, & Idacius suis in Chronicis adhibere solent; hanc itaque cum nostra Periodo Græco-Romana componemus facillime, si consideremus ab Eusebio primum Incarnationis annum cum anno Juliano 43. & cum anno 2015. suæ Abrahamiticæ Æræ fuisse copulatum, atque annorum ejus a Kalendis

lendis Octobris initium esse desumptum. Annus itaque Abrahamiticus 2015. cum anno 5491., Periodi Græco-Romanæ connectendus; si autem ab isto retro progrediamur initium Æræ Abrahamiticæ in Octobris Kalendas incidet anni Periodi Græco-Romanæ 3477. cui Cyclus solis 9. Lunæ XVIII. Indict. 12. Annus autem primus Æræ Abrahamiticæ cum Lunæ Cyclo 1. notetur, evidens est duos Lunæ Cyclos semper abiiciendos, ut Abrahamiticæ Æræ anni optime cum annis Periodi nostræ cohæreant. Advertimus tamen diversas prorsus temporum rationes a nostris retinuisse Eusebium; Abraham quippe anno 130. Thare Patris sui natum supponimus cum Frassenio *Tom. 2. Disquisit. Part. 2. pag.* 135. ut in Nota (aa) *ad Caput* 1. *Conciliatorii Biblici* indicavimus. Eum autem Thare annum in Periodi Græco-Romanæ annum 3498. Cyclo Solis 2. Lunæ 1. litera dominic. E Indictione 3. ut in Tabulis adnotabimus, incidisse compertum est.

Epocha a Trojæ excidio incidit in annum Periodi nostræ 4310. ante Epocham Christi Vulgarem anno 1184.

Epocha Olympiadum maxime celebris est atque memoriæ dignissima, cum ab eadem tempus historicum incæperit, Poetarumque fabulæ, & inventa aliquatenus desierint. Annorum Olympicorum Caput in Neomenia Solstitio æstivo proxima constitutum fuisse tradunt, in qua civilis anni pariter initium decretum erat a Græcis in Europa commorantibus, ut superius ad Num. XVI. disseruimus. Athletæ autem a die undecima in variis certaminibus exerceri solebant, donec die 15. in stadio Gymnicum certamen cursus celebraretur. Quamvis autem inter se diversæ sint Chronologorum sententiæ in primo Olympiadum anno decernendo, eorum adhæremus sententiæ, qui eumdem in annum ante Vulgarem Christi Epocham 776. conjiciunt, qui concurrit cum anno Periodi Græco-Romanæ 4718. Cyclo Solis XVIII. Lunæ V. Indict. VIII. Litera Dominc. F. insignito; ad illum quippe ante Vulgarem Epocham annum Olympiadum caput, quæ Vulgares Iphiteæ nuncupantur, constituunt Pagius, Ricciolius, & Magnus Petavius, animadvertens interim Usserius ad annum Mundi 3228. primam a Græcorum Chronologis numeratam Olympiadem, eam esse, qua Coroebus Eleus vicit stadio, eamque ipsam in hunc incidere annum, quo Iphitea 28. currebat, quemadmodum ex Aristodemi Elei, & Polybii scriptis Julius Africanus demonstrat. Hæc omnia mirum in modum cohærere deprehenduntur cum iis, quæ ex vetusto Chronologo Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromatum tradit de tutela Charilai Regis pueri a Lycurgo suscepta anno post excidium Trojæ 300. & anno 108. ante primam Olympiadem, idest ante eam, quæ veluti annorum Epocha sumi cæpta est a Græcis; sicque conciliantur, quæ a Pausania scribuntur ex Plutarcho de Lycurgo, quem simul cum Iphito Olympicum certamen in agro amœnissimo inter Pisam, & Elidem juxta Fluvium Alphæum, & Templum Jovis Olympici instaurasse supponimus annis 108. integris, antequam Olympici anni enumerari cœpissent, atque victorum nomina in Cathalogo recepta essent. Olympiades tamen *Iphiteæ* appellatæ sunt ab earum Instauratore Iphito, quomodocumque Epocham Olympiacam præcesserit. Plurima de certaminum hujuscemodi Inventore a Petavio lib. 9. *de Tempor. Doctr.* cap. 41. exhibentur, aliisque Chronologis, quæ ad rem nostram veluti minus necessaria prætermittuntur; id unum observantes, non inter omnes parem esse de Olympiadum principio sententiam. Olympias *Eusebiana*, quam in Chronico S. Hieronymus etiam persequitur, anno uno tempus a nobis in Periodo Græco-Romana decretum antevertit, ejusque initium a Kalendis Septembris cum anno populari auspicatur Eusebius. Socrates vero quamquam a Septembri, vel Octobri Olympicorum annorum repetat initium, eas tamen ab eodem anno exorditur, a quo communiter cæteri ordiuntur Chronologi, quamvis per biennium earum Epocham quandoquidem antevertat.

Julius Africanus, & cum eodem Georgius Syncellus Olympiades vulgares per biennium anticipant, cum illarum Epocham, si computandi methodum, quam persequuntur attendamus, in annum Periodi Græco-Romanæ 4716. compellamur rejicere, ut egregie Pagius in sua *de Periodo Græco-Romana Dissertat.* Num. 86. evidenterque demonstrat. Hæc præmonere opportunum arbitrati sumus, ne legentium animus in ancipiti sistat, dum nostras computandi rationes non omnino cum prælaudatis Auctoribus cohærere adinvenerit. De Copernico, aliisque uno anno Olympiadum initium postponentibus satis disputat Petavius loco citato cap. 46.

Non minus in Epocha a Romæ condito decernenda ab invicem Chronologi dissentiunt; etenim Varro ita Urbis annos enumerat, ut ejus primus a die 21. Aprilis anni Periodi nostræ 4741. Cyclo Solis 13. F. E. Lunæ 9. Indictione 1. initium habeat. Alii autem ab anno immediate sequenti Epocham desumunt annorum Urbis; suamque fecit hanc Epocham Verrius Flaccus in Fastis Capitolinis. Frontinus vero, qui tempore floruit Imperatoris Nervæ integro biennio Urbem existimat recentiorem, quam nos ipsi. Tandem Q. Fabius Pictor, quem secutus est Usserius, ut jam ad Num. XVIII. indicavimus, Romæ conditum quinquennio serius, quam Varro decrevit, quamvis Solinus an hæc fuerit Pictoris opinio sit suspicatus.

De Nabonassari Epocha plura superius ad num. XV. jam tradidimus, quæ profecto brevitati incumbentibus satis esse queunt. Petavius Part. 2. Rationarii temporum lib. 1. cap. 12.; nec non lib. 9. *de doctrina temporum* capp. 57. & 58. hujuscemodi Epocham fuse nimis exponit. Nobis pro interim satis superque est hujus Epochæ initium ad annum Mundi 3257. nec non ad annum ante Vulgarem Epocham Christi 747. rejicere.

Aliæ deinde annorum Epochæ habitæ ſunt, ut Æra Philippi, quæ a Philippo Aridæo Alexandri ſucceſſore nomen obtinuit, ejuſque principium in anno 5170. Periodi noſtræ conſignatur; quamvis juxta Alexandrinorum computum ad annum mundi 5180. ſit referendum.

Poſt Alexandri obitum annis 12. cum in Aſia Seleucus regnare cœperit, Græci novam annorum Æram inſtituerunt, quæ *Seleucidarum* dicta eſt, variiſque aliis inſignita nominibus: *Alexandrea* conſuevit hujuſcemodi Æra nuncupari, quod ab Alexandri ſucceſſoribus fuerit inſtituta. Æra contractuum ab Judæis dicebatur, quod fortaſſis in actis publicis obſignandis eadem ſoleret adhiberi. Arabes autem eamdem, Æram *Dilkarnain* nuncupabant. Hac in Epocha annorum initium nonnulli a verno tempore, videlicet a menſe Niſan Judæorum; alii autem a menſe Tiſri, ab Octobri nimirum deſumebant; attente propterea in Machabæorum libris anni computandi ſunt; cum Auctor libri primi a menſe Niſan, libri vero ſecundi Scriptor a ſequenti Tiſri annorum principium recenſeat. Methodum libri ſecundi in annorum ſtatuendo principio celebris Mathematicus Albategnius eſt perſecutus, cum & iſte a menſe Septembri ipſum derivarit.

In percurrendis Græcorum Scriptorum Annalibus, quamnam Epocham iidem in uſu retinuerint obſervandum; cum ſæpe ſæpius Æram Antiochenam commemorent, cujus initium ab anno Periodi Græco-Romanæ 5445. a menſe Septembri eſſe repetendum Antonius Pagius ad finem ſuæ diſſertationis ſæpe laudatæ, & ex qua plura deſumpſimus, tueatur.

Anni tandem *Actiaci* apud Ægyptios auſpicantur initium a die 29. Auguſti anni immediate ſequentis Actiacam victoriam, proindeque in anno Periodi noſtræ 5464. annis ſcilicet ſolidis 29. ante Vulgarem Chriſtianorum Æram.

Poſt Actiacorum annorum apud Ægyptios Epocham annis duobus, menſibus quatuor, & duobus diebus exordium habuere anni *Auguſtorum* Romani, quorum proinde Caput in Kalendis Januariis anni Periodi noſtræ 5467., ac in anno ante Chriſtianam Æram 27. conſtituendum.

Alteras annorum Epochas poſt primum Chriſti ſæculum invectas, ut eſſent *Diocletianea* cujus initium ab anno Chriſti 284. repetunt Ricciolius, & Pagius. Æra *Hegiræ* Arabum, quæ Chriſti anno 622. inchoata eſt; Æra *Jezdagirdæ*, cujus caput in die 16. Junii anni Æræ Vulgaris 632. Ricciolius reponit; nequaquam ſatagemus exponere, cum Hiſtorica geſta in Tabulis noſtris ultra primum Chriſti ſæculum minime ſimus protracturi, ut jam aliquoties indicavimus.

XXIV. In Tabulis noſtris Chronologicis cum annos Periodi Græco-Romanæ ſimus deſcripturi, facillime ex eorum ſumma annos Mundi juxta præcipuas Græcorum Epochas intelligemus, ſi quæ de Periodo Græco-Romana ad Æras Conſtantinopolitanam & Alexandrinam reducenda ſub Num. XXII. tradidimus, recolantur. Fatemur quidem aliquos extitiſſe inter Chronologos, qui ex LXX. Interpretum verſione annorum ſummam ab orbe condito ad Chriſtum Servatorem longe majorem collegiſſe quam in Periodo Græco-Romana contineatur; non ii tamen in hoc perbrevi libercullo eſſe poſſumus, qui omnium Chronologorum perſequamur ſyſtemata. Ricciolius equidem Periodum *ſolis auream*, in qua omnium Scriptorum anni ſive ex Græcis, ſive ex Hebraicis codicibus collecti a Mundi conditu ad Chriſtum uſque, continentur invenit, eamque veluti univerſæ Chronologiæ cardinem, & fulcrum conſtituit, de qua ſuperius Num. XXII. diſſeruimus. Inter illam tamen, & Periodum noſtram Græco-Romanam nil ferme aliud intereſſe diſcrimen intuemur, quam illa ſummam annorum in Periodo noſtra contentam excedat annis 1880. hoc eſt noſtra Periodus Chriſtianam Æram annis ſolidis 5493. ſupponitur antevertere; illa autem annis 7373. Cæterum quilibet annus ante Chriſtum propoſitus iiſdem Characteribus Cyclorum Solis, Lunæ, & Indictionum inſignitur in utraque Periodo, quibus iiſdem Characteribus anni etiam Julianæ Periodi notati conſpiciuntur. Facillime propterea tres illæ Periodi ad manus haberi queunt, ſi enim cuicumque dato in Periodo Græco-Romana anno alii adjiciantur anni 1880. ſtatim annus conſurget, qui in Periodo *ſolis aurea* tunc temporis currit. Si autem ab annis in Periodo noſtra deſcriptis anni 780. removeantur, in reſiduo annus Periodi Julianæ percurrens habebitur.

Si quandoque in Tabulis noſtris menſium nomina adhibeamus, quæ ab aliqua ſingulari gente uſurpari ſolebant ad menſem in anni Juliani forma eidem correſpondentem ſatagemus perducere, quamvis id unuſquiſque mente recolens, quod de diverſis annorum formis tradidimus, ex ſe perficere queat. Ut denique maxima cum facilitate legitimas unuſquiſque annorum ſummas in Tabulis hiſce deſcriptas colligere poſſit, ac mendas, ſi quæ irrepſerint nullo negotio corrigere, mente retineat in Periodo Græco-Romana annum primum Æræ Chriſtianæ cum anno 5494. illius Periodi percurrere; Mundum autem anno illius Periodi 1490. habuiſſe principium. Si ergo anni ante Chriſti Æram deſignati pro aliquo eventu ſubducantur annis 5494. reſiduum erit ſumma annorum, ſive indicabit annum, quo in Periodo noſtra eventus ille contigit. Si autem ab illo reſiduo iterum anni removeantur 1490. quæ ſupereſt annorum ſumma, erunt anni a Creatione Mundi in ſyſtemate noſtro decurrentes. Eadem utique regula in annis a Ricciolii Periodo numerandis obſervanda eſt; cum etenim ipſe inter Mundi creationem, & Vulgarem Æram annos 5634. percurriſſe ſupponat ex LXX. Interpretum Verſione, tot anni ſunt ab illa ſumma detrahendi, quot ab aliquo eventu uſque ad Chriſtum excurriſſe ſupponuntur, & ſtatim

in

in residuo numerus annorum habetur, qui ab initio Mundi usque ad eventum ipsum effluxerunt.

Tabulas Chronologicas tandem cum simus exhibituri, in quibus præsertim annos rerum, quæ in divinis Libris enarrantur, expendere satagemus; qua de causa non alias sumus Epochas indicaturi, quam quæ in Sacris literis recensentur, unica excepta Græco-Romana Periodo, quam veluti constantem Chronologiæ regulam, & fulcrum assumimus necnon periodum Julianam. Diversæ profecto in Sacris literis Epochæ memoria dignissimæ conspiciuntur, quarum singulæ cum describi non possint, epochas annorum *Sabbaticorum*, & *Jubilæorum* selegimus, quibus, ni fallimur, annorum census facilius, expeditiusque dignoscitur, si de temporibus loquamur, quæ *Sabbatismis*, & *quinquagenariis* annorum summis successerunt. *Sabbatismi* nomine eam intelligimus annorum hebdomadem, cujus septimus annus erat Sabbaticus apud Judæos. *Quinquagenariæ* autem voce numerum annorum indigitamus quinquaginta, quorum ultimus erat Jubilæus apud Israelitas. Compertum est quidem hunc annos computandi modum nonnisi post ingressum Israelitarum sub Duce Josue in promissionis terram esse inchoatum; quapropter dum tempus designare contigerit, quod & primam hebdomadem, primamve *quinquagenariam* præcessit annorum in mundo, istam adhibebimus expressionem = anno v. g. centesimo ante primam *quinquagenariam* = idest ante annum illum, a quo numerari incipiunt anni quinquaginta, quorum ultimus, fuit primus Israelitarum Jubilæus. Pari modo si dixerimus = anno v. g. decimo, vel vigesimo ante *Sabbatismum* primum = intelligi volumus annum decimum, vel vigesimum, ante illum annum, a quo numerari cœperunt septem anni, quorum ultimus apud Judæos fuit sabbaticus primus. Si autem rei, quæ post inchoatos *Sabbatismos*, & *quinquagenarias* annorum evenit, tempus decernamus; tunc hac loquendi formula utemur = anno v. g. quinto, vel sexto *Sabbatismi* tertii, vel quarti &c. nec non = anno v. g. decimo, vel tricesimo *quinquagenariæ* primæ, vel tertiæ &c. Hos autem annorum Calculos juxta Usserii, aliorumve insignium Chronologorum rationes disponemus hinc, & utrimque tribus columnis in Tabulis nostris appositis in quarum prima ad dexteram anni Periodi Græco-Romanæ, in secunda anni Mundi, in tertia tandem anni ante Epocham Vulgarem ordinabuntur. In prima autem ad sinistram anni Periodi Julianæ, in secunda anni *sabbatismorum*, & tandem in tertia *quinquagenariarum* anni describentur.

TABULÆ CHRONOLOGIÆ

S A C R Æ.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Christum		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
3920 4. 5. C	2430	1574	Aaron ex Amramo, & Jochabeda ejus patruele, & uxore nascitur *Exodi 6.* ℣. 20.	3140	ante I^{u} Sabb. an. 124.	ante I^{a} Quinq. an. 130.
4003. 3. 12. D.	2513	1491	Aaron adjungitur socius Moysi fratri suo dum ad Pharaonem ingreditur *Exodi. V.* ℣. 1. Variis Ægyptus plagis affligitur a die 18. mensis Adar, nempe a die 8. Aprilis Juliani, usque ad diem 14. Mensis *Nisan*, idest ad diem 4. Maji.	3223	ante I^{u} Sabb. an. 41.	ante I^{a} Quinq. an. 47.
4042. 26. 8. C.	2552	1452	Aaron post annum 40. ab exitu de Ægypto annis natus 123. Moseræ in vertice Montis Hor exutus pontificalibus vestibus, eisque induto Eleazaro ejus filio, moritur. *Numer.* XX. 25. die 1. Mensis Ab, scilicet Augusti 18.	3262	ante I^{u} Sabb. an. 2.	ante I^{a} Quinq. an. 8.
4933. 9. 11. DC.	3443.	561.	Abbarus Judæorum Pontifex a Rege Babylonis Judex Tyrionum constituitur. *Josephus Lib.* 1. *contra Manethonem Cap.* 5.	4153	Sabb. 127^{i}. an. 7.	Quinq. 19^{a}. an. 1.
4906. 10. 3. B.	3416	588	Abdemelech Æthiops Eunuchus Jeremiæ defensor & protector a gladio Chaldæorum liberatur, quia fiduciam habuit in Deum *Jerem.* XXXIX. 16.	4126	Sabb. 124^{i}. an. 1.	Quinq. 18^{a}. an. 23.

Abde-

Anni Periodi Græco Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Christum		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
4907 11. 4. A.	3417	587.	Abdenago, qui & Azarias, in fornacem cum sociis mitti jubetur anno 18. Regni Nabuchodonosoris. *Daniel* III. ℣. 1. *juxta Græcam version.*	4127	Sabb. 124^{i}. an. 2.	Quinq. 18^{a}. an. 24.
4586 28. 8. A.	3096	906.	Abdias dispensator domus Achab abscondit a furore Jezabelis centum Prophetas III. *Reg.* XVIII. 4. idque fit anno decimo Regni Achab. *Usserius.*	3806	Sabb. 78^{i}. an. 3.	Quinq. 11^{a}. an. 46.
4907 11. 4. A.	3417	587	Abdias Propheta adversus Edom vaticinatur videatur *Nota* (45) *ad pag.* 528. 1. *Volum. Disquis.*	4127.	Sabb. 124^{i}. an. 2.	Quinq. 18^{a}. an. 24.
4330 21. 15. C. B.	2840	1165	Abdon filius Elel fit Judex in Israel, & annis 8. populum rexit. *Judic.* XII. ℣. 12.	3549	Sabb. 41^{i}. an. 6.	Quinq. 6^{a}. an. 35.
1620 28. 4. C.	130	3874	Abel nascitur ex Adamo, & Eva anno Mundi secundo, & vixit annis 128. quibus elapsis a fratre Caino occiditur. *Genes.* IV. 8.	840	ante Iū Sabb. 2424	ante Iā Quinq. 2430
4472 24. 6. F.	2982	1022	Abela Civitas a furore Joabi incolumis servatur Mulieris prudentis consilio. II. *Reg.* XX. 16.	3692	Sabb. 62^{i}. an. 1.	Quinq. 9^{a}. an. 30.
4313 4. 17. C.	2823	1182	Abesan fit Judex in Israel, septem annis populum rexit, & triginta filios, ac totidem filias habuit. *Judic.* XII. ℣. 10.	3532	Sabb. 39^{i}. an. 3.	Quinq. 6^{a}. an. 18.
4536 4. 13. C.	3046	958	Abia Roboami filius regnare incipit defuncto patre suo; tribusque regnavit annis. III. *Reg. Cap.* XIV. 31. & XV. 1. & 2. (1)	3756	Sabb. 71^{i}. an. 2.	Quinq. 10^{a}. an. 47.
4434 14. 6. D.	2944	1060	Abiathar fugit ad Davidem de manibus Saul, qui Sacerdotes interfici jussit 1. *Reg.* XXII. 20. Abibalus. Vide *Notam* (5) *Pag.* 23. I. *Voluminis Disquisit.*	3654	Sabb. 71^{i}. an. 6.	Quinq 8^{a}. an. 41.
4004 4. 13. C.	2514	1490	Abidan Princeps familiarum Beniamin repertus est a Mose. *Numer.* 1. ℣. 11. dum census filiorum Israel factus est die 1. mensis Jiar seu Maji die 21.	3224	ante Iū Sabb. an. 40.	ante Iā Quinq. an. 46.
4437 17. 9. G. A.	2947	1057	Abigail Davidis irati animum mulcet, & post dies aliquot cum eodem matrimonio copulatur 1. *Reg. Cap.* XXV. ℣. 18. & 42.	3657	Sabb. 57^{i}. an. 1.	Quinq. 8^{a}. an. 44.
3597 17. 2. G. A.	2107	1897	Abimelech Rex Geraræ aufert Abrahæ Saram uxorem. *Genes.* XX. ℣. 2.	2817	ante Iū Sabb. an. 447	ante Iā Quinq. an. 453.
4259 7. 2. F.	2769	1235	Abimelechus Gedeonis filius e Concubina Sichemitana susceptus Regnum Judæorum invadit occisis 69. fratribus annibsue tribus regnavit. *Judic.* IX. ℣. 5.	3479	Sabb. 31^{i}. an. 5.	Quinq. 5^{a}. an. 13.
4378 14. 7. D.	2888	1116	Abinadab domi suæ in Gabaa recipit Arcam Dei circa initium mensis Siban, nempe post diem 20. Junii 1. *Reg.* VII. ℣. 1. ibidemque permansit annis 70. (2)	3598	Sabb. 48^{i}. an. 5.	Quinq. 7^{a}. an. 34

Abi-

(1) Abiam annis tribus regnasse ex Cap. XV. ℣. 2. Libri III. Regum compertum est, cum tamen solium ascendisse anno 18. Jeroboami, & ejusdem Principis anno 20. vitam explevisse legamus ibidem. Videatur *Conciliatorium* pag. 145. col. 1.

(2) Arca Dei in domo Abinadabi tandiu permansit, donec a Davide in domum Obededom translata fuit. II. *Reg.* VI. 3. Anni autem viginti, qui recensentur I. *Reg. Cap.* VII. ℣. 2. ab ingressu Arcæ in domum Abinadab usque ad concionem ad populum habitam a Samuele, computandi sunt.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Christum		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbaticorum	Anni Quinquagenariorum
4005 5. 14. AB.	2515	1489	Abiron cum Dathan, & Core quod contra Mosen, & Aaron insurrexerint absorti sunt a terra deiscente. *Num.* XVI. 32.	3225	ante Iū Sabb. an. 39.	ante Iā Quinq. an. 45.
4479 3. 13. D.	2989	1015	Abisag Sunamitis puella Davidi desponsatur ad calefaciendum eum. III. *Reg.* Cap. I. ℣. 4.	3699	Sabb. 63^{i}. an. I.	Quinq. 9^{a}. an. 37.
			Abiu, & Nadab igne consumuntur anno prius circiter quam Abiron, & Dathan absorberentur a terra			
4439 19. 11. E.	2949	1055	Abner filius Ner Isbosethum Saulis filium præfecit Israeli. II. *Regum. Cap.* 11. ℣. 9.	3659	Sabb. 57^{i}. an. 3.	Quinq. 8^{a}. an. 46.
2498 2. I. E.	2008	1996	Abraham credentium Pater in Ure Chaldæorum nascitur ex Thare annum ætatis 130. agente. *Parte* 2. hujus *Volumin. pag.* 135.	2718	ante Iū Sabb. an. 546	ante Iā Quinq. an. 552
2573 21. 19. C. B.	2083	1921	Abraham a Deo jussus egreditur de terra sua post mortem Thare patris sui, atque Cananitidem ingreditur anno 75. ætatis suæ expleto. *Genes.* XII. ℣. 4. (3)	2793	ante Iū Sabb. an. 471	ante Iā Quinq. an. 477
3597 17. 5. A. G.	2107	1897	Abrahæ annis 15. postquam percusserat Chodorlahorem Regem, ejusque fœderatos, atque a Melchisedecho benedictus fuerat, promittitur filius ex Sara uxore sua, eumque anno sequenti suscepit *Isaac* appellatum; & Sodoma cum aliis Civitatibus igne comburitur, & subvertitur. *Genes.* XIX. ℣. 24.	2817	ante Iū Sabb. an. 447	ante Iā Quinq. an. 453
3623 15. 12 C.	2133	1871	Abraham filium suum Isaac annis natum 25. jubente Domino in montem a Deo indicatum perducit immolandum. *Genes.* XXII. ℣. 10.	2843	ante Iū Sabb. an. 421	ante Iā Quinq. an. 427
3673 9. 5. D. C.	2183	1821	Abraham annis natus 175. post suum in Chananitidem adventum annis 100. e vita migravit, atque in spelunca cum Sara a filiis suis Isaaco, & Ismaele sepelitur. *Genes.* 23. ℣. 9.	2893	ante Iū Sabb. an. 371	ante Iā Quinq. an. 377
4464	2974	1030	Absalom Davidis filius annis septem priusquam a Patre rebellis factus, & in fugam coniectus quercui hærens capillis ab Joabo interficeretur fratrem suum Ammonem occidit II. *Reg.* XIII. 23.	3684	Sabb. 61^{i}. an. I.	Quinq. 9^{a}. an. 22.
4866 6. 8. G.	2376	1628	Acenchres Ori filia in Ægypto Regnum assumit septem annis post Josephi Patriarchæ mortem, regnatura annis 12. mens. I. *Manetho.*	3086	ante Iū Sabb. an. 178	ante Iā Quinq. an. 184
			Accaronitæ remiserunt Arcam Dei cum muneribus aureis I. *Reg.* VI. *Vide Abinadab.*			
4576. 16. 15. B.	3086.	918.	Achabus filius Amri Thronum ascendit, & 22. annis, sed ultimo cum filio suo Ochozia simul regnavit. III. *Reg. cap.* XVI. 29. (4) Achan	3796	Sabb. 78^{i}. ann. I.	Quinq. 11^{a}. an. 36.

(3) Abraham egressum e terra sua die 15. Mensis *Abib*, nempe die 5. Maii, a quo die pariter inchoandos peregrinationis annos 430. de quibus *Exodi* XII. 40. & 41. eademque die fuisse completos, qua ex Ægypto egressi sunt sub Duce Mose filii Israel, quamvis *Nisan*, tunc appellatus sit mensis *Abib*, ostendit Usserius *Chronol Sacra Part.* I. *Cap.* 7.

(4) Ochozias Achabi filius cum regnasse dicatur annis duobus III. *Reg.* XXII. 52. eorum primo, cum Achabo patre suo Regnum administrasse credendus est.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Christum		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatiſorum	Anni Quinquagenariorum
4043 15. 14. C.	2553	1451	Achan lapidatur *Joſue* VII. ℣. 25.	3263	ante Iū Sabb. ann. 1.	ante Iā Quinq. an. 7.
4732. 4. 19. C.	3242.	762.	Achaz filius Joathami naſcitur, annis 36. victurus; & ex his, 16. regnaturus. (5)	3952.	Sabb. 99.^{i} ann. 2.	Quinq. 14.^{æ} an. 45.
5447. 18. 11. F.	3957.	48	Achillas ab Arſinoe interemptus. *Dio*, regnante in Judæa Hyrcano ab anno 16. Cleopatra in Ægypto ab anno 4. *Prideauxius*.	4666.	Sabb. 201.^{i} ann. 3.	Quinq. 29.^{æ} an. 25.
4434. 14. 6. D.	2944	1060	Achimelech Sacerdos a Saule interficitur quod Davidi panem, & gladium tradidiſſet 1. *Reg.* XXII. ℣. 10.	3654	Sabb. 56.^{i} ann. 5.	Quinq. 8.^{æ} an. 41.
			Achinoa ducitur a Davide in uxorem tribus annis poſt mortem Achimelech.			
5034 16. 7. B.	3534	470	Achior dux Ammonitarum cum Holoferne Bethuliam venit, & ad Deum convertitur gentilitate relicta. *Judithæ* XIV. 6. (6)	4244	Sabb. 140.^{i} ann. 7.	Quinq. 20.^{æ} an. 43.
			Achis, Rex Geth concedit Davidi civitatem Siceleg I. *Reg.* XXVII. 6. eodem anno, quo David Abigail duxit. *Vide Abigail.*			
			Achitophel magnus conſiliarius Abſolomo peſſimum dedit conſilium II. *Reg.* XVI. 21. idque factum anno, quo rebellavit Abſalom.			
4514 14. 14. D.	3024	976	Adad Idumæus, qui fugerat in Ægyptum a facie David, ſuſcitatur a Domino contra Salomonem idololatria infectum. III. *Reg.* XI. 14.	3734	Sabb. 68.^{i} ann. 1.	Quinq. 10.^{æ} an. 23.
2420. 16. 6. B.	930	3074	Adam omnium hominum protoparens, die ſexta mundi creatus, generat Sethum anno ætatis 130., quo Abel interfectus eſt a Caino. Vixit annis 930. & mortuus eſt.	1640	ante Iū. Sabb. a. 1624.	ante Iā. Quinq. a. 1630.
4479 3. 13. D.	2989	1015	Adonias filius Davidis affectat Regnum Patris; ſed Salomon eligitur qui anno ſequenti Adoniam interficit. III. *Reg.* I. 5. & *Capite* II. ℣. 25.	3699	Sabb. 63.^{i} ann. 1.	Quinq. 9.^{æ} an. 37.
4060 4. 12. C.	2570	1434	Adonibeſec Rex mutilatur manuum, & pedum extremitatibus. *Judic.* 1. 6.	3280	Sabb. 3^{i}. ann. 2.	Quinq. 1.^{æ} an. 10.
4784 28. 14. A.	3294	710	Adramelec, & Saraſar Sennacheribum patrem occidunt. IV. *Reg. Cap.* XIX. ℣. 37. (7)	4004	Sabb. 106^{i}. ann. 4.	Quinq. 15.^{æ} an. 48.
4519. 15. 15. B.	3029	975.	Aduram Quæſtor erarius Davidis ſub Roboam lapidibus obruitur. III. *Reg.* XII. 18.	3729	Sabb. 68^{i}. ann. 6.	Quinq. 10.^{æ} an. 28.

Agabus

(5) Ezechias Achazi filius dum Regni ſolium aſcendit annis 25. natus dicitur IV. *Regum Cap.* XVIII. 2. Achaz autem ejus Pater annos tantummodo 36. vixiſſe narratur, unde anno undecimo genuiſſe debuit filium ſuum Ezechiam, quod cum incredibile videatur, nodum reſolvimus aſſerendo Achazum annorum ferme viginti unius fuiſſe cum regnare cœpit, annos autem 17. & aliquot menſes regnaviſſe; Ezechiam autem dum Patri ſucceſſit in ſolio annum 25. habuiſſe inchoatum; his ergo ſuppoſitis annorum fere quatuordecim erat Achaz cum filium Ezechiam genuit.

(6) Quo contigerit mundi anno celebre Judithæ facinus in *Volum.* I. *Diſquiſit. Biblic. Nota ad pag.* 467. diſſeruimus; eamque Sententiam in Tabulis Chronologicis retinuimus ab Uſſerii opinione in hac controverſia recedentes. Difficultatibus tamen, & quidem maximis utramque premi ſententiam non diffitemur.

(7) Prideauxius Sennacheribi aſſaſſinium annis quatuor ſerius quam opinetur Uſſerius, factum eſſe arbitratur.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Christum		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatiſmorum	Anni Quinquagenariarum
5534 22. 4. A.	4044	Æræ Chriſt. 41.	Agabus famem ingentem prædicit *Actorum Cap.* XI. ✠. 27. quæ incepit anno Claudii 4°. ut Uſſerius, & Capellus tuentur.	4754	Sabb. 213ⁱ. ann. 6.	Quinq. 31.ᵃ. an. 14.
4423 5. 16. AB.	2933	1069	Agag Rex Amalec interficitur a Samuele 1. *Reg.* XV. ✠. 33.	3643	Sabb. 55ⁱ. an. 1.	Quinq. 8ᵃ. an. 30.
3583 3. 10. D.	2093	1911	Agar ancilla Saræ matrimonio cum Abraham conjuncta ei peperit filium; cum quo poſt annos 19. ejicitur e domo Abrahæ. *Geneſ.* XVI. 3. & XXI. 14.	2803	ante Iū Sabb. 461.	ante Iā Quinq. an. 467
4974 22. 14. A.	3484	520	Aggæus Propheta ſua emittit vaticinia anno 2. Darii Regis. *Aggæi* cap. 1. ✠. 1. die autem prima menſis *Elul.* ſcilicet ad diem 21. Septembris Juliani.	4194	Sabb. 133ⁱ an. 6.	Quinq. 19ᵃ. an. 42.
5555 15. 6. C.	4065	Æræ Chriſt. 62.	Agrippa loquitur cum Apoſtolo Paulo, & ejus prædicationem miratur. *Act.* XXVI. Ahialon. vide *Elon.*	4775	Sabb. 216ⁱ. an. 6.	Quinq. 31ᵃ. an. 35.
4515 11. 11. A.	3025	979	Ahias Silonites Propheta diviſionem Regni Salomoni comminatur poſt ejus mortem futuram. III. *Reg.* XI. 11.	3735	Sabb. 68ⁱ. an. 2.	Quinq. 10ᵃ. an. 24.
5302 16. 11. B.	3842	162	Alcimus Sacerdotium invadit opera Demetrii Regis I. *Machab.* VII. 9. quod jam obtinuerat ſub Antiocho Eupatore, ſed ab Judæis receptus non fuerat, quod ritibus gentium ſe inquinaviſſet. II. *Mach.* XIV.	4552	Sabb. 184ⁱ. an. 7.	Quinq. 27ᵃ. an. 8.
5159 11. 9. A.	3669	335	Alexander Magnus completis ætatis annis 20. defuncto Philippo patre ſuo, in ejus locum dux, & Imperator ſuffectus, duodecim annis deinde, & menſibus octo regnavit, poſtea mortuus eſt die 28. menſis Dæſii, nempe Maii 22. ſub veſperam, diviſo prius inter ſuos pueros Regno. I. *Mach.* *Cap.* I. ✠. 7.	4379	Sabb. 160ⁱ. an. 2.	Quinq. 23ᵃ. an. 31.
5341 25. 1. DE.	3851	153	Alexander Balas amicitiam cum Jonathane Judæorum Pontifice perſtrinxit anno 160. Regni Græcorum. I. *Machab.* X. ✠. 19.	4561	Sabb. 186ⁱ. an. 2.	Quinq. 27ᵃ. an. 17.
5367 22. 7. A.	3877	128	Alexander Jannæus Joannis Hyrcani filius naſcitur, annis 49. victurus; annis natus 22. Rex a Salome, ſeu Alexandra conſtituitur. *Joſeph* lib. 13. *Antiq. Cap.* 20.	4586	Sabb. 189ⁱ. an. 7.	Quinq. 27ᵃ. an. 43.
			Alexander Zebina ſocietatem iniit cum Joanne Hyrcano annis circiter duobus poſt natum Alexandrum Jannæum. *Joſeph eodem Lib. Cap.* 17.			
5437 9. 2. CD.	3947	57	Alexander Ariſtobuli filius Judæam incurſionibus vexabat; adverſus quem Gabinius Syriæ Præſes expeditionem ſuſcepit. *Joſeph Lib.* 14. *Antiq. Cap.* 10.	4657	Sabb. 199ⁱ. an. 7.	Quinq. 29ᵃ. an. 15.
5416 16. 19. B.	3926	78	Alexandra uxor Alexandri Jannæi poſt Mariti obitum Regina conſtituitur, & filium Hyrcanum Pontificem declaravit, anniſque novem Regnum adminiſtravit. *Joſeph. Lib.* 26. *Antiq. Cap.* 8.	4636	Sabb. 196ⁱ. an. 7.	Quinq. 28ᵃ. an. 43.

Aman

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ant Christian. Epocham		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatiſmorum	Anni Quinquagenariarum
4984 4. 5. C.	3494	510	Aman Agagæus ira adeo in Judæos efferbuit, ut de omnibus interimendis conſilium inierit, conjectaque ſorte ad eorum internicionem in menſe Niſan, hæc indicavit perdendos eſſe die 13. menſis *Adar*, hoc eſt circa diem 4. Martii Juliani. (8)	4024	Sabb. 135^i. an. 2.	Quinq. 20^*. an. 3.
4471 23. 5. G.	2981	1023	Amaſa filius Abigail ſororis David a Joabo per fraudem occiditur II. *Regum Cap.* 20. ℣. 10.	3691	Sabb. 61^i. an. 7.	Quinq. 9^*. an. 29.
4655 11. 18. A.	3165	839	Amaſias filius Joas ſolium Regni Judæ aſcendit annis regnaturus 29. percuſſit Idumæos anno 12. Regni ſui. Duobus vero annis poſt a Joas Rege Iſrael debellatus eſt. *IV. Reg. XIV.* ℣. 12.	3875	Sabb. 88 an. 2.	Quinq. 13^*. an. 17.
3598 18. 6. F.	2108	1896	Ammon naſcitur ex Loth, & ejus minore filia, a quo Ammonitæ exorti ſunt, qui diu cum filiis Iſrael pugnaverunt. *Geneſ.* 19. ℣. 38.	2818	ante I^ū. Sabb. an. 446.	ante I^ā. Quinq. an. 452.
			Amnon filius David occiſus ab Abſalomo. *Vide Abſalom.*			
4851 11. 5. A.	3361	643	Amon filius Manaſſis annis 22. natus patri defuncto, in Regno ſucceſſit, duobus autem annis regnavit, & a ſuis famulis occiſus eſt. IV. *Reg.* XXI. 19.	4071	Sabb. 116^i. ann. 2.	Quinq. 17.^* an. 17.
4565 5. 4. AB.	3075	929	Amri Princeps militiæ, Rex a populo conſtituitur, ſed diviſo populo pars altera ipſum Amri, altera vero Thebni ſequebatur, quatuor tandem annis poſtea, mortuo Thebni, ſolus regnavit. III. *Reg.* XVI.	3785	Sabb. 75^i. an. 3.	Quinq. 11^*. an. 25.
4898 2. 14. E.	3408	596	Ananias contra Jeremiæ vaticinia prophetat, & idcirco poſt duos menſes, videlicet menſe *Thiſri* poſt diem 21. Octobris & ante 21. Novembris nimirum morti occumbit. *Jeremiæ.* XXVIII.	4118	Sabb. 122^i an. 7.	Quinq. 18.^* an. 15.
5526 14 15. D.	4036	Æræ Chriſt. 33	Ananias & Saphira uxor ejus ad verbum S. Petri ſubita morte percutiuntur, quod agri pretium defraudaſſent. *Act.* V. 3. & 10.	4746	Sabb. 212^i ann. 5.	Quinq. 31^*. an. 6.
5527 15 16. C.	4037	Æræ Chriſt. 34	Ananias Chriſti diſcipulus Saulum in via Damaſci ad Chriſtum converſum baptizat. *Act.* IX. ℣. 18.	4747	Sabb. 212^i ann. 6.	Quinq. 31.^* an. 7.
5551 11. 2. A.	4061	Æræ Chriſt. 58	Ananias Sacerdotum Princeps os Pauli Apoſtoli percuti jubet. *Act.* XXIII. 2.	4771	Sabb. 216^i ann. 2.	Quinq. 31.^* ann. 31.
			Ananias, Azarias, & Miſael in fornacem ignis Babylone miſſi ſunt. *Vide Abdenago.*			
5523 11. 12. A.	4033	Æræ Chriſt. 30	Andreas frater Petri ad Apoſtolatum cum aliis vocatur a Chriſto. *Matthæi* IV. 18. An-	4743	Sabb. 212^i ann. 2.	Quinq. 31^*. 3.

(8) Qui cum Prideauxio Eſtheris hiſtoriam ſub Arthaxerſe Longimano contigiſſe opinantur, Amanis Aggæi crudelitatem annis 57. recentiorem eſſe exiſtimant.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Christian. Æram		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatiſmorum	Anni Quinquagenariorum
5324 8. 3. E.	3834	170	Andronicus a Menelao exoratus contra datam fidem Oniam perfide interimit. II. *Machab.* IV. 34.	4544	Sabb. 183 ann. 6.	Quinq. 26*. an. 49.
4339 3. 6. D.	2849	1155	Anna uxor Elcanæ parit filium Samuelem 1. *Reg.* I. 20.	2559	Sabb. 43ⁱ ann. 1.	Quinq. 6*. an. 44.
5490 6. 17. G.	4000	4	Anna Propheteſſa filia Phanuelis ſimul cum Simeone agnovit infantulum Jeſum præſentatum in Templo, & Deum laudavit. *Lucæ* 11. 38.	4710	Sabb. 207ⁱ ann. 4.	Quinq. 30ⁱ an. 19.
5526 14. 15. D.	4036	Æræ Chriſt. 33.	Annas Caiphæ Socer vinctum Jeſum mittit ad Caipham	4746	Sabb. 212ⁱ. ann. 5.	Quinq. 31*. ann. 6.
5534 22. 4. A.	4044	41	Antiochia Civitas prædicatione Apoſtolorum ad Chriſtum convertitur.	4754	Sabb. 213ⁱ. ann. 6.	Quinq. 31*. an. 14.
5319 3. 17. D.	3829	175	Antiochus illuſtris regnare incæpit anno Regni Græcorum 137. poſt annos quinque Ægyptum occupavit, deinde eodem anno diripuit Templi Jeroſolymitani vaſa Sacra. Duobus ab hac invaſione tranſactis annis Civitatem ſuccendit igni: anno ſequenti omnes populos ad Græcorum ritum compulit, & Idolum in Templo collocavit, annisque tribus hæc abominatio perduravit; tandem Rex hic improbus annis undecim in Regno completis cum aliquot menſibus mortuus eſt. I. *Mach.* I. & VI. (9)	4539	Sabb. 181ⁱ. ann. 5.	Quinq. 26*. an. 44.
			Apocalipſis *Vide Joannes*			
5329 12. 7. G.	3839	166	Antiochus Eupator poſt mortem patris ſui Antiochi Epiphanis Regnum ſuſcipit. I. *Mach.* VI. ℣. 17.	4549	Sabb. 184ⁱ. ann. 4.	Quinq. 27*. ann. 5.
5326 10. 5. B.	3836	168	Apollonius Antiochi Epiphanis dux die Sabbathi plures Judæorum confodit. I. *Mach.* I. ℣. 31.	4546	Sabb. 184ⁱ. ann. 1.	Quinq. 27*. ann. 2.
4042 14. 13. D.	2552	1452	Arad Rex Chananæorum cum Iſraelitis præliatur. *Numer.* XXI. I.	3262	ante Iū Sabb. ann. 2.	ante Iā Quinq. ann. 8.
3146 14. 10. D.	1656	2348	Arca Noe requievit, ceſſantibus, ac deficientibus diluvii aquis, in uno montium Armeniæ die 17. Menſis ſeptimi, ſcilicet die anni civilis 6. Maii. *Geneſ.* VIII. ℣. 3. & 4.	2366	ante Iū Sabb. an. 898.	ante Iā Quinq. an. 904.
4004 4. 13. C.	2514	1490	Arca fœderis Deo jubente fabricatur in deſerto. *Exodi* XXV. ℣. 10.	3224	ante Iª Sabb. an. 40.	ante Iā Quinq. an. 46.
5491 7. 18. F.	4001	3	Archelaus Herodis Regis filius patri in Regno ſucceſſit. *Matth.* 11. 22.	4711	Sabb. 207ⁱ. ann. 5.	Quinq. 30*. an. 20.

Ari-

(9) Antiochus Epiphanes anno 137. Regni Græcorum deſinente Regnum inchoaſſe dicendus eſt, atque anno 149. ineunte e vita exceſſiſſe. Triplicem inſuper annorum Seleucidarum Epocham in Libris Machabæorum uſurpatam adinvenimus. Primam a Menſe Niſan, quæ ab Auctore Lib. I. uſurpatur; ſecundam a menſe Tiſri autumni ſubſequentis, qua uſus eſt Auctor Libri ſecundi; Tertiam tandem, quæ Chaldæorum eſt a Menſe Niſan Veris ſubſequentis exordium habuiſſe tradunt celeberrimi Scriptores, & hanc pariter ab eodem Auctore Libri ſecundi adhibitam fuiſſe, ſive potius a Rege Antiocho patet ex lib. II. *Machab.* Cap. 11. ℣. 33.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ.	Anni Sabbatismorum.	Anni Quinquagenariorum.
5553 12. 3. G.	4063	Æræ Christ. 59	Aristarchus Pauli discipulus Ephesi persecutionem patitur. *Act.* XIX. 29.	4772	Sabb. 216^{i}. an. 4.	Quinq. 31^{a}. an. 31.
			Arphasad Rex Medorum, de quo in Libro Judith, victus est a Nabuchodonosore juxta hypothesim nostram integro anno antequam Achior ad Deum converteretur. *Vide Achior.*			
5353 9. 13. D. C.	3863	141	Arsaces Rex Persidis & Mediæ Demetrium Regem superat, & in custodiam detrudit. I. *Mach.* XIV. 2. Iste Arsaces fuit Mitridates Pampatii filius.	4573	Sabb. 187^{i} ann. 7.	Quinq. 27^{a}. an. 29.
4972 20. 12. D.	3482	522	Artaxerses, de quo in *Cap.* 4. *Lib.* I. *Esdræ* ℣. 7. est idem cum *Oropaste* apud Justinum *Smerde* apud Herodotum; *Sphendadate* apud Ctesiam. Hic regni usurpator Epistolas accepit ut templi ædificationem impediret, quod & præstitit. *Loco Esdræ cit.* ℣. 23.	4192	Sabb. 133^{i} ann. 4.	Quinq. 19^{a}. an. 40.
4539. 7. 16. F.	3049	955.	Asa filius Abiam, ei succedit in Regno annis 41. regnaturus. III. *Reg.* XV. 10. Asael. *Vide Joab.*	3759	Sabb. 71^{i}. ann. 5.	Quinq. 10^{a}. an. 48.
			Asarhaddon Sennacheribbi filius, Patri confosso succedit in regno. IV. *Reg.* XIX. ℣. 37. annisque 39. regnavit. *Vide Adramelech.*			
3779 3. 16. D.	2289	1715	Asenetha Putipharis filia nupsit Patriarchæ Josepho, quæ peperit ei Ephraim, & Manassem. *Genes.* XLI. ℣. 45.	2999	ante I^{u} Sabb. a. 265.	ante I^{a} Quinq. a. 271.
5305 17. 8. A. G.	3815	189	Asiæ populi subjugantur a Romanis I. *Machab.* VIII. ℣ 6. Duce L. Scipione, inde dicto *Asiatico.*	4525	Sabb. 181^{i} ann. 1.	Quinq. 26^{a}. an. 30.
4980 27. 19. B.	3490	515.	Assuerus Estheris, sanctam illam fœminam in uxorem ducit. *Estheris Cap.* II. ℣. 16. anno 7. Regni sui, mense 10., qui vocatur *Tebeth*, nostroque Februario ex parte respondet. (10)	4199	Sabb. 134^{i}. ann. 5.	Quinq. 19^{a}. an. 48.
4784 28. 14. A.	3294	710	Assyriorum exercitus sub Sennacheribo dispergitur, & perimitur ab Angelo. IV. *Reg. Cap.* 19. ℣. 35.	4004	Sabb. 106^{i}. ann. 5.	Quinq. 15^{a}. an. 48.
4610 22. 11. A.	3120	884.	Athalia filia Achabi filii Amri interfecit regios filios, solium ascendit, & sex integros annos regnavit. IV. *Regum. Cap.* XI. ℣. 4.	3830	Sabb. 81^{i}. ann. 6.	Quinq. 12^{a}. an. 21.
5355 11. 15. A.	3865	139.	Athenobius anno Græcorum 174°. missus est ab Antiocho Sidete ad Simonem Judæorum Pontificem, ut cum eo tractatum haberet. I. *Mach.* XV. 28.	4575	Sabb. 188^{i}. ann. 2.	Quinq. 27^{a}. an. 31.
4019 21. 1. C.B.	2559	1445	Axa Calebi filia nuptui traditur Othonieli Cenezi, qui fuit frater Calebi, filio *Josue.* XV. ℣. 17	3269	Sabb. 1^{i}. ann. 5.	ante I^{a} Quinq. ann. 1.

Aza-

(10) Qui sub Artaxerse Longimano Estheris historiam reponunt, ad annum Mundi 3546. & ante Æram Christianam 458. eamdem rejiciunt. Ita Prideauxius & alii Chronologi.

Anni Periodi Græco-Rom. * ☉	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbaticorum	Anni Quinquagenariorum
4684 12. 9. G.	3194	810.	Azarias qui & Ozias dicitur II. *Paralip.* XXVI. ℣. 1. filius Amasiæ solium Regni ascendit, & annis 52. regnavit. IV. *Reg.* XV. ℣. 2. (11)	3904	Sabb. 92^{i}. ann. 3.	Quinq. $13^{\text{æ}}$. an. 46.
4553 21. 11. C.B.	3063	941.	Azarias filius Oded Propheta mittitur ad Regem Asa. II. *Paralip. Cap.* XV. ℣. 2.	3773	Sabb. 73^{i}. ann. 5.	Quinq. $11^{\text{æ}}$. an. 13.
4249 25. 11. E. D.	2759	1245	Baalis Altarea Gedeone destruitur, ac lucus succiditur, jubente Domino. *Judic.* XVI. ℣. 27.	3469	Sabb. 30^{i}. ann. 2.	Quinq. $5^{\text{æ}}$. ann. 3.
4446 26. 18. C.	2956	1048	Baana, & Rechab Isbosethum Saulis filium perfide occidunt; sed a Davide enecari, atque suspendi jubentur. II. *Reg.* IV. 12.	3666	Sabb. 58^{i}. ann. 3.	Quinq. $9^{\text{æ}}$. ann. 4.
4541 9. 18. D.C.	3051	953	Baasa filius Ahiæ Issacarita Nadabum Israelis Regem occidit, ejusque Regnum occupavit, tota Jeroboami stirpe deperdita; ac per annos viginti quatuor regnavit. III. *Reg.* XV. 28. & *seqq.*	3761	Sabb. 129^{i}. ann. 1.	Quinq. $11^{\text{æ}}$. ann. 1.
4888 20. 4. D.	3398	606.	Babylonicæ captivitatis initium, quæ annis septuaginta duratura erat, desumendum est ab anno 4. Joakimi Regis Juda.	4108	Sabb. 121^{i}. ann. 4.	Quinq. $18^{\text{æ}}$. ann. 5.
			Bacchides Dux Demetrii Hierosolymam mittitur, & Alcimum in Pontificatu confirmatum sibi in socium asciscit. I. *Mach.* VII. 5. *Vide Alcimus.*			
4042 14. 13. D.	2552	1452	Balaam a Moabitarum Rege ut Dei populo maledicat accersitur; ipse autem, ita volente Deo, fausta emittit vaticinia, improbum consilium proponit, ac tandem in bello Madianitico, & ipse occiditur. *Numer. Cap.* XXII. & *sequent.*	3262	ante Iū Sabb. ann. 2.	ante Iā Quinq. ann. 8.
			Balac Rex Moabitarum Balaamum accersivit. *Vide Balaam.*			
4939 15. 17. C.	3449	555.	Balthasar Evilmerodaci filius, & Nabuchodonosoris nepos, qui apud Scriptores *Nabonidus*, *Labynitus*, *Nabannidochus*, & *Belshasar* dicitur, Regnum assumit; illudque 17. annis administrat. Convivium magnificentissimum cum vasis sacris ex Hierosolymis asportatis instruit; incognita manus in pariete scribit, & eadem convivii nocte interimitur. *Danielis* V. ℣. 30. moritur ergo, & Imperium Babylonicum extinguitur anno mundi 3566.	4159	Sabb. 128^{i}. ann. 6.	Quinq. $19^{\text{æ}}$. ann. 7.

(11) Libro IV. Regum Cap. XV. ℣. 1. dicitur Azarias anno vigesimo septimo Jeroboami Regis Israel, regni gubernium inchoasse. Veruntamen Amasias Pater Azariæ annis 29. regnavit ex IV. Regum Cap. 14. ℣. 2. Jeroboam autem regnare cæpit anno Amasiæ 15. ex eodem loco Regum ℣. 23. non ergo videtur Azarias suscepisse Regni gubernium anno 27°. Jeroboami, sed 14°. proindeque Mundi anno non 3194. sed potius 3179.
Nodum hunc diversimode resolvunt Chronologi; alii etenim duplex Regni initium Jeroboamo constituunt, quorum unum est, cum vivente adhuc Joas patre ejus Proregis fungebatur officio, sicque per annos undecim vel duodecim perseveravit, donec patre defuncto solus Sceptrum tenuit. Alii vero interregnum in Judæ Regno per undecim, vel duodecim annos agnoscunt, scilicet ab anno 15. Jeroboami usque ad annum 27. tempus autem interregni Azariæ tribuitur, & inter annos sui Dominii computatur. Alterutram amplectamur sententiam Chronologicam temporis dispositionem nostram subsistere compertum est.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Chriſt. Æram.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatiſmorum	Anni Quinquagenariarum
5520 8. 9. E.	4030	Æræ Chriſt. 27.	Baptiſmum ab Joanne ſuſcepit Chriſtus Servator noſter in Jordane, cum eſſet quaſi annorum triginta, ſitque illuſtris patefactio totius ſacroſanctæ Trinitatis. *Matthæi* III. 19. & 17.	4740	Sabb. 211^{i}. ann. 6.	Quinq. 30^{a}. an. 49.
5538 26. 8. C.	4048	Æræ Chriſt. 45.	Barjeſu Magus, & Pſeudo-propheta oculis orbatur a Deo per Apoſtolum Paulum, quod Proconſulem a fide conaretur avertere, *Act.* XIII. ℣. 11.	4758	Sabb. 214^{i}. ann. 3.	Quinq. 31^{a}. an. 18.
5526 14. 15. D.	4036	Æræ Chriſt. 33.	Barnabas, qui antea vocabatur Joſeph, genere Levita, Cyprius Patria, vendito agro tulit ad pedes Apoſtolorum pretium, & officium Apoſtolicum poſtea ſuſcepit cum Paulo. *Act.* IV. 37.	4746	Sabb. 212^{i}. ann. 5.	Quinq. 31^{a}. ann. 6.
4888 19. 3. E.	3398	607	Baruch Jeremiæ Amanuenſis ſcribit in volumine Libri verba Domini per os Jeremiæ facta anno 4. Joakim Regis Juda, quod quidem volumen anno ſequenti Rex Joakimus combuſſit, menſis 9^{i}. *Casleu* die 28. circa diem videlicet 21^{a}. Februarii. *Jeremiæ* XXVI.	4107	Sabb. 121^{i}. ann. 4.	Quinq. 18^{a}. ann. 5.
4471 23. 5. G.	2981	1023	Berzellai Galaadites cibaria Regi David adminiſtrat, Regios honores renunciat, aliaque viri optimi digna exhibet ſpecimina. Lib. II. *Regum Cap.* XIX. ℣. 32. *& ſeqq.*	3691	Sabb. 62^{i}. ann. 7.	Quinq. 9^{a}. an. 29.
4932 8 10. E.	3442	562	Belis, & Draconis hiſtoriam, quæ Danielis XIV. enarratur ad initium Regni Evilmerodaci contigiſſe opinatur Vitrè.	4152	Sabb. 127^{i}. ann. 6.	Quinq. 19^{a}. an. 49.
4658 14. 2. D.	3168	836	Benadad filius Hazael Regis Syriæ in Patris defuncti locum ſufficitur, & tribus præliis a Joas Rege Iſrael vincitur. IV. *Reg.* XIII. 25.	3878	Sabb. 88^{i}. ann. 5.	Quinq. 13^{a}. an. 20.
3764 16. 1. B.	2274	1730	Beniamin filius Jacob naſcitur ex Rachele in Bethele. *Geneſ.* XXXV. 17.	2984	ante Iū Sabb. an.280.	ante Iā Quinq. an.286.
			Beniamitæ ob violatam Levitis uxorem a reliquis Tribubus Iſrael dire puniuntur. *Judic.* XX. 48. & XXI. I. Tempore anarchiæ in populo Iſraelis inter annum mundi videlicet 2585. & 2591. *Antonius Vitrè.*			
4459 11. 12. A.	2969	1035	Bethſabea uxor Uriæ cognoſcitur a Davide, concipit filium, & ab eodem, interempto mulieris marito, ducitur in uxorem. *Lib. Reg.* II. *Cap.* II.	3679	Sabb. 60^{i}. ann. 2.	Quinq. 9^{a}. ann.17.
			Bethſamitæ puniuntur quod Arcam Dei conſpexerint, dum in domum Aminadab transferebatur. *Vide Abinadab.*			
			CAin naſcitur anno mundi primo. *Geneſ. Cap.* IV. I. *Vide Mundus.*			
1815 27 9. B.	325	3679	Cainam natus eſt quartus ab Adam, annis victurus 910. *Cap.* V. *Geneſ.* ℣℣. 9. & 14. Ca-	1035	ante Iū Sabb. a.2229.	ante Iā Quinq. a.2235.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
3964 20. 11. D.	2474	1530	Caleb filius Jephone natus est in Ægypto annis 39.; antequam populus sub Duce Mose inde egrederetur; hic ad explorandam terram missus est, fuitque fidelis. *Numer.* XIII. 28.	3184	ante Iū Sabb. an. 80.	ante Iā Quinq. an. 86.
4513 11. 19. A.	3023	981	Camos idolo Moabitarum Salomon templum ædificat, cum jam ætate provectus esset III. *Reg.* XI. circa annum ætatis 53. *Antonius Vitrè.*	3733	Sabb. 67^{i}. ann 7.	Quinq. $10^{æ}$. an. 22.
5489 5. 16. B. A.	4000	5.	Christus Servator verus Dei filius, & verus homo post novem a sua conceptione Spiritus Sancti opera in utero Virginis Mariæ facta nascitur in Bethelem Judæ eo ipso anno, quo edictum a Cæsare Augusto prodiit, ut describeretur totus Romanus orbis; quæ quidem descriptio prima facta est Præsidente Syriæ Cyrino. *Lucæ. Cap.* II. ℣. 1. (12)	4709	Sabb. 207^{i}. ann. 3.	Quinq. $30^{æ}$. an. 18.
5545 5. 15. B. A.	4055	Æræ Christ. 52.	Concilium Apostolorum Hierosolymis habitum est, quo abrogata sunt legalia. *Act.* XV. 6.	4765	Sabb. 215^{i}. an. 3.	Quinq. $31^{æ}$. an. 25.
5534 22. 4. A.	4044	Æræ Christ. 41.	Cornelius Centurio ab Angelo monitus baptismum a Petro Apostolo suscipit. *Act.* X. 9.	4754	Sabb. 213^{i}. an. 6.	Quinq. $31^{æ}$. an. 14.
4894 26. 10. C.	3404	600.	Cyaxares II. Astyagi, qui Assuerus dicitur *Danielis* IX. ℣. 1. nascitur, iste fuit Darius ille Medus, qui Balthasarem occidit. *Vide Balthasar.*	4114	Sabb. 122^{i}. an. 3.	Quinq. $18^{æ}$. an. 11.
4895 11. 13. A.	3405	559.	Cyrus Persa nascitur. Anno ætatis 63. Orientis Monarchia potitus Judæis in universo Regno suo versantibus potestatem fecit in patriam revertendi, completis annis captivitatis septuaginta. Ab eodem isto anno, qui est mundi 3468. primum hujus Monarchæ annum deducit Sacra Scriptura. I. *Esdræ Cap.* I. ℣. 1.	4115	Sabb. 122^{i}. an. 4.	Quinq. $18^{æ}$. an. 12.
4746 26. 3. C.	2256	1748	DAN filius Jacobi Patriarchæ nascitur ex Bala Rachelis ancilla. *Genes.* XXX. ℣. 5. & 6.	2966	ante Iū Sabb. a. 298.	ante Iā Quinq. a. 304.
			Danitæ dum anarchias in populo Israelis habebatur, Civitatem Lais occuparunt, suasque in ea sedes collocarunt. *Judic.* XIX. 28. *Vide Beniamitæ.*			
			Daniel Propheta ex semine Regio natus in captivitatem puerulus a Nabuchodonosore adducitur sub anno Joakimi Regis 4. *Vide Babylonicæ captivitatis.*			
4957 5. 16. B. A.	3467	537.	Post LXX. hebdommades Christum venturum prædicit; de quibus videatur *Conciliatorium Biblicum Pag.* 170. *primæ partis hujus Voluminis.* Darius	4177	Sabb. 131^{i}. an. 3.	Quinq. $19^{æ}$. an. 25.

(12) Quam variæ sint Chronologorum sententiæ circa annum, quo verum Jesu Christi natale secundum carnem contigit omnibus notum est. Eam nos amplectimur quam præclarissimi Scriptores tenuerunt, quæque annum omnibus insignitum characteribus, qui ex divinis literis vero anno Natali Christi convenire deprehenduntur designat. Videantur Pagius, Usserius, Antonius Vitrè, aliique Chronologi, & Critici, a quibus etiam argumenta in oppositum convelluntur, præsertim ab Hyacinto de Graveson *Dissert. 6 de Mysteriis, & annis Christi.*

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbaticorum	Anni Quinquagenariorum
4915 21. 4. C. B.	3455	549.	Darius Histaspis filius nascitur. Post annos 28. interemptis Magis, Regnum Persarum consequitur; anno autem secundo Regni ejus sua vaticinia ediderunt Aggæus, & Zacharias. Ab hoc repudiatam Atossam Cyri filiam, & *Vasti* in Libro Estheris nuncupatam, atque Estherem ipsam sibi desponsasse arbitramur cum Usserio.	4165	Sabb. 129^{i}. an. 5.	Quinq. 19^{a}. an. 13.
5071 7. 16. F.	3581	423.	Darius Nothus, qui antea *Ochus* dicebatur Regnum Persarum obtinet, ipsumque annis 19. rexit. Isto imperante Dario Templum Samariticum ædificatum est, quemadmodum diximus in *Nota* (18) *Pagin.* 454. I. *Volum. Disquisit.*	4291	Sabba. 147^{i}. an. 7.	Quinq. 21^{a}. an. 41.
5158 10. 8. B.	3668	336	Darius Codomanus, de quo I. *Mach. Cap.* 1. V. 1. Imperium Persarum occupat. Anno 4° sui Imperii ab Alexandro Macedone ingentem in suo Exercitu cladem perpessus est, cum decem equitum millia; peditum autem ad 90. millia cecidisse referat Arrianus. Ex parte autem Alexandri quatuor, & quingenti saucii fuere; triginta, & duo ex peditibus desiderati sunt; ex equitibus 150. interfecti. Pugnam hanc in Mense Maemacterione, qui initium habuit circa finem Octobris nostri, juxta ea, quæ superius *Num.* XVI. hujus Libelli ex Usserio tradidimus, fuisse commissam scribit Diodorus Siculus. Duobus ab ista pugna decursis annis Darius a Besso Bactrianorum Satrapa, aliisque comitibus telis confoditur, vitamque finit. *Curtius Lib.* 5. *Cap.* 25.	4378	Sabb. 160^{i}. an. 1.	Quinq. 23^{a}. an. 30.
4329 17. 19. A. G.	2919	1085	David filius Isai vel Jesse nascitur in Bethlehem Judæ. Anno ætatis suæ 22°. ungitur a Samuele in Regem Israel. Anno 30. Sauli in Regno succedit; annisque regnavit quadraginta, & mortuus est. III. *Regum Cap.* 2. V. 11.	3629	Sabb. 53^{i}. an. 2.	Quinq. 8^{a}. an. 16.
3764 16. 1. B.	2274	1730	Dina Jacobi filia anni circiter quindecim nata cum egrederetur ad videndas mulieres regionis rapitur a Sichem, & violatur, qua de re a filiis Jacob occisi sunt Sichimitæ, eorumque Civitas devastata. *Genes.* XXXIV. V. 26.	2984	ante Iū Sabb. a. 280	ante Iā Quinq. a. 286.
5553 13. 4. F. E.	4063	Æræ Christ. 60	Drusilla Herodis Agrippæ filia, uxor postea Felicis Præsidis Paulum evangelicam doctrinam prædicantem audivit. *Act.* XXIV. 24. Hæc Drusilla diversa est ab altera Drusilla, quam pariter Felix uxorem habuit.	4773	Sabb. 216^{i}. an. 4.	Quinq. 31^{a}. an. 33.
3658 22. 9. A.	2168	1836	EDom, qui & Esau simul cum Jacob nascitur ex Isaac, & Rebecca, annum ætatis agente sexagesimum Isaaco cum in lucem editus est. *Genes.* XXV. 26.	2878	ante Iū Sabb. a. 386.	ante Iā Quinq. a. 392.

Anni Periodi Græco-Rom. * ☉	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ.	Anni Sabbatismorum.	Anni Quinquagenariarum.
4564 4. 3. C.	3074	930	Ela filius Baasæ Regis Israel defuncto Patre Regnum suscepit, annisque duobus regnavit. III. *Reg.* XVI.	3784	Sabb. 75^{i}. an. 2.	Quinq. 11^{*}. an. 24.
			Eleazarus Aaronis filius in Pontificatu Patri successit eo anno quo mortuus est Aaron. Vide *Aaron.*			
4049 21. 1. C. B.	2559	1445	Eleazarus simul cum Josue terram promissionis dividit inter Tribus Israel. *Josue.* XIV. 1. post undecim circiter annos moritur.	3269	Sabb. 1^{i}. an. 5.	ante I ū Quinq. an. 1.
3206 2. 18. E.	3716	288	Eleazarus Oniæ I. filius, & Simonis justi frater, ei succedit in Pontificatu. Sub isto Pontifice versio Græca Sacrorum Bibliorum facta creditur a LXXII. Interpretibus; de qua vide *Notam (23) ad paginam* 165. *primi Volum. Disquisit. Biblic.*	4426	Sabb. 166^{i}. an. 7.	Quinq. 24^{*}. an. 29.
5239 7. 13. F.	3749	255	Eleazarus, qui postea Judæorum Sacerdos, alius ab Eleazaro Oniæ I. filio, nascitur. Post annos 90. sub Antiocho Epiphane simul cum septem Machabæis illustre Martyrium pro religione subiit. II. *Mach.* 6.	4459	Sabb. 171^{i}. an. 5.	Quinq. 25^{*}. an. 13.
5331 17. 12. A. G.	3841	161	Eleazarus cognomento Avaran Judæ Machabæi frater Elephantem thorace regio loricatum occidit, & sub eodem occubuit. I. *Mach* VI. 42. duobus annis post Eleazari, & Machabæorum Martyrium.	4551	Sabb. 184^{i}. an. 6.	Quinq. 27^{*}. an. 7.
4279 9. 13. D. C.	2790	1205	Eli Sacerdos nascitur; annis 98. vixit, & & mortuus est anno Mundi 2888. I. *Reg.* IV. 15.	3499	Sabb. 34^{i}. an. 5.	Quinq. 5^{*}. an. 34.
4884 16. 19. B.	3394	610	Eliacim Josiæ filius, mutato ejus nomine in *Joakim* a Pharaone Nechao Ægypti Rege constituitur Rex in Jerusalem, & undecim annis regnavit. IV. *Regum* XXIII. 34.	4104	Sabb. 120^{i}. an. 7.	Quinq. 18^{*}. an. 1.
4598 10. 18. B.	3108	896	Elias Propheta zelo veræ Religionis, & castimonia insignis post innumera patrata miracula igneo curru alio translatus a Deo est. IV. *Reg.* XI.	3818	Sabb. 81^{i}. an. 4.	Quinq. 12^{*}. an. 9.
5488 4. 15. C.	3999	6	Elisabeth Zachariæ uxor concepit Joannem Baptistam Domini præcursorem. *Lucæ* I. 24.	4708	$Sabb^{i}$. 207. an. 3.	Quinq. 30^{*}. an. 18.
4587 27. 7. B.	3097	907	Elisæus filius Saphat ungitur Propheta ab Elia annis circiter sex antequam Benadad Rex Syriæ expeditionem contra Regem Achab committeret. III. *Reg.* XIX. 19. & tandem anno mundi 3165. S. Propheta vitam finivit.	3807	Sabb. 78^{i}. an. 4.	Quinq. 11^{*}. an. 47.
4319 11. 5. A.	2830	1175	Elon Zabulonita constituitur Judex Israelis, ac per annos decem populum rexit. *Judic.* XII. ℣. 11.	2539	Sabb. 40^{i}. an. 3.	Quinq. 6^{*}. an. 25.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
2112 16. 2. B.	622	3382	Enoch natus eſt anno 162°. Jared Patris ſui, cumque in mundo 365. annis permanſiſſet alio a Deo translatus fuit.	1332	ante Iũ Sabb. a. 1932	ante Iã Quinq. a. 1938
1725 27. 9. B.	235	3679	Enos filius Seth naſcitur annum agente 105. patre ſuo, vixit autem Enos annos 905. *Geneſ.* V. 11.	1035	ante Iũ Sabb. a. 2319	ante Iã Quinq. a. 2325
5557 17. 8. A. G.	4068	Æræ. Chriſt. 64	Epaphroditus a Philippenſibus Romam miſſus, inde ad eoſdem Pauli Epiſtolam transfert. *Philipp.* II. 25.	4777	Sabb. 217^{i}. an. 2.	Quinq. 31$^{\ae}$. an. 38.
			Eſarhaddon idem eſt ac *Aſſarhaddon*, de quo ſuperius.			
			Eſau, filius Iſaac, idem cum *Edom.*			
5027 19. 10. E.	3537	467	Eſdras anno ſeptimo Artaxerſis Longimani die 1. Menſis primi, nempe circa diem 22. Aprilis cum magna Judæorum multitudine e Babylonia Judæam verſus proficiſcitur. *Lib.* 1. *Eſdræ Cap.* 7. ℣. 7.	4247	Sabb. 141^{i}. an. 3.	Quinq. 20$^{\ae}$. an. 46.
			Eſther. *Vide Aſſuerus.*			
4932 8. 10. E.	3442	562	Evilmerodach Nabuchodonoſoris filius Patri in Regno ſuccedit circa diem 25. Aprilis, biduo poſt Jechoniam, ſeu Joachin e carcere educit, magniſque honoribus afficit. IV. *Reg. Cap.* XXV. 27.	4152	Sabb. 127^{i}. an. 6.	Quinq. 19$^{\ae}$. an. 49.
5553 13. 4. F. E.	4063	Æræ. Chriſt. 60	Euthycus adoleſcens e Cœnaculo præcipitatus, & mortuus vitæ a Paulo reſtituitur. *Act.* XX. ℣. 9.	4773	Sabb. 216^{i}. an. 4.	Quinq. 31$^{\ae}$. an. 33.
4742 14. 10. D.	3252	752	Ezechias Achazi filius naſcitur. Ultimo anno Regni Achazi aſciſcitur in Imperii conſortium; unde IV. *Regum Cap.* XVII. 1. & 2. regnaſſe dicitur ab anno 3. Oſeæ Regis Iſrael annis 29. in Jeruſalem. Anno 14. Regni Ezechiæ factum eſt ſolemne prodigium de ſolis retrogradatione, ſcilicet anno Mundi 3291. IV. *Reg.* XX. ℣. 6.	3962	Sabb. 100^{i}. an. 5.	Quinq. 15$^{\ae}$. an. 6.
4899 3. 1. D.	3409	595	Ezechiel poſt 30. annos a reſtitutione divini cultus, Joſiæ Regis anno 18 facta; anno 5. tranſmigrationis Regis Joachin, die 5. Menſis quarti, quæ juxta Uſſerium reſpondet diei 24. Julii prophetare cœpit, anniſque hoc in munere 22. perſeveravit, iuxta Antonium Vitrè, vel ſaltem 20. iuxta ea, quæ tradidimus in *Nota* (41) ad Paginam 518. *I. Voluminis Diſquiſitionum.*	4119	Sabb. 123^{i}. an. 1.	Quinq. 18$^{\ae}$. an. 16.
			FElix Judææ Præſes Paulum ab Judæis accuſatum ſuſcepit, & judicium diſtulit; ac tandem ipſum audit ſimul cum Druſilla uxore ſua. Vide *Druſilla.*			
5556 19. 10. E.	4066	Æræ Chriſt. 63	Feſtus duobus annis poſtea Felici ſucceſſit in Judææ gubernio, qui Paulum ſimul cum Agrippa Rege audivit, ac tandem eum ad Cæſarem miſit. *Act.* XXVII. 1.	4776	Sabb. 216^{i}. an. 7.	Quinq. 31$^{\ae}$. an. 36.

Gaal

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Christ. Æram.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbaticorum	Anni Quinquagenariorum
4261 9. 4. D. C.	2771	1233	GAal filius Obed conjurationem contra Abimelechum excitavit, *Judic.* IX. ℣. 26.	3481	Sabb. 31^{i}. an. 7.	Quinq. 5^{ae}. an. 15.
4043 15. 14. C.	2553	1451	Gabaonitæ astu quodam sibi provident coram Josue, sed ad servilia officia pro domo Dei obeunda deputantur *Josue* IX. ℣. 9. & 23.	3263	ante $I^{\bar{u}}$ Sabb. an. 1.	ante $I^{\bar{a}}$ Quinq. an. 7.
4789 5. 19. B. A.	3299	705	Gabelus pecuniam solvit Tobiæ, atque suadente Raphaele Archangelo ad nuptias Tobiæ junioris accessit. *Tobiæ* IX. ℣. 6.	4009	Sabb. 107^{i}. an. 3.	Quinq. 16^{ae}. an. 4.
5388 4. 15. C.	3998	6	Gabriel Archangelus mittitur ad Zacchariam Elisabethæ Maritum, atque ex eis Joannem Præcursorem Domini nasciturum enunciat. *Lucæ* I. ℣. 11. sex autem circiter mensibus postea fit Annunciatio B. V. Mariæ.	4708	Sabb. 207^{i}. an. 2.	Quinq. 30^{ae}. an. 17.
3747 27. 3. B.	2257	1747	Gad filius Jacob ex Zelpha nascitur. *Genes.* X. ℣. 10.	2967	ante $I^{\bar{u}}$ Sabb. a. 297.	ante $I^{\bar{a}}$ Quinq. a. 303.
4434 14. 6. D.	2944	1060	Gad Propheta monet Davidem, ut ex Maspha Moabitarum revertatur in terram Juda I. *Reg.* XXII. 5. post annos 43. mundi 2987. idem Propheta Davidi optionem belli, vel famis, vel pestis proponit.	3654	Sabb. 56^{i}. an. 5.	Quinq. 8^{ae}. an. 41.
5526 14. 15. D.	4036	Æræ Christ. 33	Gamaliel S. Pauli magister, ut nonnullis videtur, loquitur pro Apostolis in Pharisæorum Concilio. *Actorum.* ℣. 34.	4746	Sabb. 212^{i}. an. 5.	Quinq. 31^{i}. an. 6.
			Gedeon Judex, & liberator Israelis constituitur, atque Altare Baal evertere jubetur. Vide *Baal.* Præfuit Israeli annis 40. *Vide Notam ad pag.* 436. 1. *Volum.*			
4004 4. 13. C.	2514	1490	Gersonitis ex Tribu Levi officium excubiarum in Tabernaculo præscribitur. *Numer.* III. ℣. 25.	3224	ante $I^{\bar{u}}$ Sabb. an. 40.	ante $I^{\bar{a}}$ Quinq. an. 46.
4604 12. 1. G.	3114	894	Giezi Elisæi discipulus ob receptam pecuniam lepra percutitur. IV. *Reg.* ℣. 27.	3824	Sabb. 80^{i}. an. 7.	Quinq. 12^{ae}. an. 15.
4906 10. 3. B.	3417	588	Godolias filius Ahicam constituitur præfectus reliquiis Judæorum, qui a Nabuchodonosore in servitutem translati non fuere; sed in septimo mense, scilicet post diem 23. octobris ab Ismaele filio Nathaniæ occiditur. IV. *Reg.* XXV. 25.	4126	Sabb. 124^{i}. an. 2.	Quinq. 18^{ae}. an. 24.
4885 17. 1. A. G.	3395	609	HAbacuc Propheta sub principio Regni Joakimi propheticum munus obivisse creditur ab Usserio, Antonio Vitrè, & Prideauxio.	4105	Sabb. 121^{i}. an. 1.	Quinq. 18^{ae}. an. 2.
			Hazaelis Regis Syriæ Copiæ Judam, & Jerusalem invadunt, maximumque eis damnum inferunt anno I. Regis Amasiæ. Vide *Amasias.*			

Ha-

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariorum
4610 21. 11. A.	3120	884	Hazael Benadadum Syriæ Regem in lecto ægrotantem suffocavit, regnavitque pro eo. IV. *Reg.* VIII. Hazael autem annis circiter 44. regnavit, eique postea successit filius suus Benadad IV. *Reg.* XIII. 24.	3830	Sabb. 81ⁱ. an. *6*.	Quinq. 12ᵃ. an. 21.
3213 25. 1. E. D.	1723	2281	Heber filius Sala natus est cum ejus Pater annos ageret 30. annis quatuor Abrahamo supervixit, ac tandem cum annos 464. vixisset mortuus est.	2433	ante Iū Sabb. a. 831.	ante Iā Quinq. a. 837.
5317 1. 15. G. F.	3828	177	Heliodorus Seleuci Regis minister flagellis ab Angelis ceditur, & Oniæ III. Judæorum Pontificis orationibus liberatur. II. *Machab.* III. ℣. *26*.	4537	Sabb. 182ⁱ. an. 7.	Quinq. 26ᵃ. an. 43
			Herodes occidit infantes in Bethlem, & finibus ejus anno, quo natus est Christus sed incæpto anno Mundi 4001. *Vide Christus*.			
5537 25. 7. E. D.	4047	Æræ Christ. 44.	Herodes Agrippa Jacobum fratrem Joannis gladio percussit. *Act.* XII. ℣. 2. eodem anno percussus ab Angelo, a vermibus erosus obiit.	4757	Sabb. 214ⁱ. an. 2.	Quinq. 31ᵃ. an. 17.
5532 20. 2. D.	4042	Æræ Christ. 39.	Herodes Antipas Philippi fratris sui uxorem sibi rapuit; Joannem decollari jussit in carcere, & tandem Christo Redemptori illusit. Sed post annos octo ab obtruncato Joanne, sex vero annis ab illuso Christo in perpetuum exilium cum sua Herodiade compellitur.	4752	Sabb. 213ⁱ. an. 4.	Quinq. 31ᵃ. an. 12.
			Hierombalus. *Vide pag.* 22. I. *Voluminis Disquisit.*			
			Holophernes Bethuliam obsidione circumdat. & ab Juditha obtruncatur. *Vide Achior*.			
4209 13. 9. F. E.	2719	1285	JAbin Rex Chanaan oppressit Israelitas, qui a Barako duce profligatus est. *Judic.* IV. 15.	3429	Sabb. 24ⁱ. an. 4.	Quinq. 4ᵃ. an. 12.
3658 22. 9. A.	2168	1836	Jacobus filius Isaac nascitur simul cum Esau ætatis annum *60*. agente eorum patre. Annis natus 77. benedictionem paternam surripuit ex Matris consilio, inde ad Labanum in Mesopotamiam proficiscitur; ibidem annis 20. commoratur; in Chanaanitidem revertitur; post annos 33. in Ægyptum descendit cum tota familia; ibidemque annos vixit 17. unde ætatis suæ 147. anno mortuus est nempe mundi 2315.	2878	ante Iū Sabb. a. 38*6*.	ante Iā Quinq. a. 392.
5556 16. 7. B.	4066	Æræ Christ. 63	Jacobus minor filius Alphæi Hierosolymorum Episcopus, & Auctor Epistolæ Catholicæ, ab Anano Pontifice Judæorum accusatus, & morti damnatus fuit.	4776	Sabb. 216ⁱ. an. 7.	Quinq. 31ᵃ. an. 3*6*.
5524 12. 13. C.	4034	Æræ Christ. 31.	Jacobus, & Joannes a Christo vocantur ad Apostolatum: tredecim annis post, Jacobus occiditur ab Agrippa	4744	Sabb. 212ⁱ. an. 3.	Quinq. 31ᵃ. an. 4.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
4284 4. 8. C.	2795	1210	Jair Galaadites factus est Israelis Judex, atque annis 22. populum rexit *Judic.* X. ℣. 3.	3504	Sabb. 35^{i}. an. 3.	Quinq. 5^{a}. an. 39.
5333 17. 12. A. G.	3844	161	Jambri filii die nuptiarum occiduntur a fratribus Judæ Macchabæi quod Joannem cum sociis enecavissent. I. *Mach.* IX. 28.	4553	Sabb. 185^{i}. an. 2.	Quinq. 27^{a}. an. 10.
3046 26. 5. C.	1556	2448	Japhet filius Noe nascitur annis 100. ante generale diluvium. *Genes.* V. 32.	2266	ante Iū Sabb. a. 998.	ante Iā Quinq. a. 1004
1950 22. 11. A.	460	3544	Jared filius Malaleel natus est cum ejus Pater annum ætatis 65. agebat. Vixitque Jared annis 962. *Genes.* V. 20.	1170	ante Iū Sabb. a. 2094	ante Iā Quinq. a. 2100
5319 3. 17. D.	3829	175	Jason Simonis II. Pontificis filius oblata pecunia Antiocho Epiphani Sacerdotium Summum invadit, in quo per triennium perseverat, deinde expellitur. II. *Mach.* IV. 10. 26.	4539	Sabb. 181^{i}. an. 5.	Quinq. 26^{a}. an. 34.
5365 21. 6. C. B.	3875	129	Idumæi ab Joanne Hyrcano victi circumcisionem recipiunt, & inter Judæos cooptantur. *Josepus Lib.* 13. *Antiquit. Cap.* 17.	4585	Sabb. 189^{i}. an. 5.	Quinq. 27^{a}. an. 41.
4877 9. 12. D. C.	3387	617	Jechonias Joakimi filius nascitur. Anno 18. ætatis suæ regnare cæpit; tribus mensibus regnavit, in Captivitatem deinde perducitur, ac Sedecias in ejus locum sufficitur.	4097	Sabb. 119^{i}. an. 7.	Quinq. 17^{a}. an. 43.
4610 22. 11. A.	3120	884	Jehu filius Josaphat ungitur in Regem super Israel; totam Acabi Regis familiam extinxit; postquam autem annis regnavit 28. mortuus est. IV. *Reg.* X. ℣. 36.	3830	Sabb. 81^{i}. an. 6.	Quinq. 12^{a}. an. 21.
4306 26. 11. C.	2817	1188	Jephte Galaadites Dux Israel eligitur; votum mirandum emisit, suosque inimicos profligavit, annisque sex populum rexit. *Judicum* XI. & XII.	3526	Sabb. 38^{i}. an. 4.	Quinq. 6^{a}. an. 12.
4865 25. 4. E. D.	3375	629	Jeremias ad prophetandi munus vocatur anno 13. Josiæ Regis Juda: plurima perpessus, tandem vitam finivit. Videatur *Nota* (39) *pag.* 516. I. *Volum. Disquis.*	4085	Sabb. 118^{i}. an. 2.	Quinq. 17^{a}. an. 41.
4519 15. 15. C.	3029	975	Jeroboam filius Nabath ex Ægypto reversus eligitur Rex Israelitici Populi; qui Idololatricas aras alteram in Bethel, alteram in Dan extruxit. Postquam autem annis 21. regnasset mortuus est. Videatur *Nota* (21.) pag. 73. I. *Volum. Disquisit.*; quæ in ordine ad annum Sabbaticum corrigenda est.	3739	Sabb. 68^{i}. an. 6.	Quinq. 10^{a}. an. 28.
4658 14. 2. D.	3168	836	Jeroboamus II. in partem administrationis Regni a Patre suo Joas receptus est, dum ipse expeditionem contra Hazaelem Regem Syriæ hoc anno commisit; atque ab anno isto computandi sunt anni Regni Jeroboami, ut anno 27. Regni ejus Azarias Rex Juda regnare cæpisse intelligatur. IV. *Reg.* XV. 1. per annos itaque	3878	Sabb. 88^{i}. an. 5.	Quinq. 13^{a}. an. 20.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
			que 11. cum patre regnavit, quadraginta, & uno post Patris sui mortem.			
4362 18. 3. F.	3872	132	Jesus filius Sirach Ecclesiastici librum ex Hebræo in Græcum transtulit anno 38. Evergetis II. juxta opinionem insignium Chronologorum *Videatur Nota* (36) ad *pag.* 507. *Voluminis* I. *Disquisit. Bibl.*	4582	Sabb. 189^{i}. an. 2.	Quinq. $27^{\ae}$. an. 38.
			Jesus Christus. *Vide Christus.*			
			Jezabel Achabi uxor occiditur. *Vide Jehu.*			
4441 21. 13. C. B.	2951	1053	Joab filius Sarviæ cum pueris David occurrit Abnero, & pueris Isboseth in Gabaon, ibidemque facta est concertatio, & mortuus est Asael Joabi frater. II. *Regum Cap.* II. ℣. 23. Post sex annos Joab occidit Abnerum; sed & ipse postea a Salomone interficitur anno mundi 2990. III. *Reg. Cap.* II. ℣. 31.	3661	Sabb. 57^{i}. an. 5.	Quinq. $8^{\ae}$. an. 48.
4638 22. 1. A.	3148	856	Joachaz filius Jehu regnare incipit in Israel, mortuo patre suo, annisque 17. regnavit. IV. *Reg.* XIII. 1.	3858	Sabb. 86^{i}. an. 7.	Quinq. $12^{\ae}$. an. 49.
4884 16. 19. B.	3394	610	Joachaz filius Josiæ Rex a populo constituitur, tribus mensibus imperat; captivus deinde ducitur in Ægyptum ubi moritur, suffecto in ejus locum Eliacimo a Pharaone Nechao, qui nomen Eliacimi in Joakim mutavit (13). Undecim annis regnavit in Jerusalem.	4104	Sabb. 120^{i}. an. 7.	Quinq. $13^{\ae}$. an. 46.
			Joachin Rex Juda. *Vide Jechonias.*			
			Joannes Baptista nascitur. *Vide Elisabeth.* Moritur. *Vide Herodes Antipas.*			
			Joannes Evangelista ad Apostolatum vocatur a Christo cum Jacobo fratre ejus. *Vide Jacobus.*			
			Annis deinde 63. percursis, anno perlabente Domitiani decimo quarto in ferventis olei dolium mittitur; illæsus inde evadens in insulam Patmum relegatur, ubi mirabilem scripsit Apocalypsim anno Æræ Christianæ 94. Ab exilio revocatus scribit Evangelium anno 96. Duobus deinde elapsis annis suas scripsit Epistolas, & tandem senio confectus annum ætatis agens 92. juxta S. Epiphanium, vel 99. juxta alios debitum naturæ Ephesi solvit, anno Æræ Christ. 100.			
			Joannes frater Jonathanis occiditur, eodem anno, quo filii Jambri. *Vide Jambri.*			

Joan-

(13) Joachaz filius Josiæ in Lib. I. Paralip. Cap. 3 ỳ. 15. *Sellum* nominatur. Hic Josiæ primogenitus non fuisse ab insignibus Chronologis existimatur. Eliacim vero in eius locum suffectus, qui & *Joakim* dicitur nuncupatus a Nechao, *Jechonias* etiam Matthæi Cap. I. ỳ. 11. nominatus creditur a nonnullis; quamvis alii, & non absque fundamento Jechoniam filium Joakimi existiment; quod traditum est in Libro IV. Regum Cap. XXIV. ỳ. 6. Videatur Conciliatorium pag. 178. aliique consulantur Expositores, & præsertim Critici Sacri ad ỳ. 11. Capitis I. S. Matthæi.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Quinquagenariarum
5359 15. 19. C.	3869	135	Joannes Hircanus Pontifex renunciatur post mortem Simonis patris sui, anno Sabbatico percurrente; annis 28. cum mensibus novem summum Sacerdotium executus est usque ad vitæ suæ finem.	4579	Sabb. 188^{i}. an. 7.	Quinq. 27^{a}. an. 35.
4616 28. 17. A.	3126	878	Joas Ochoziæ filius de manu Athaliæ ereptus, atque per sex annos in Templo absconditus, anno ætatis septimo Rex declaratur, & annis 40. sceptrum retinuit. IV. *Reg. Cap.* XII. ℣. 1.	3836	Sabb. 82^{i}. an. 5.	Quinq. 12^{a}. an. 27.
4653 9. 16. D. C.	3163	841	Joas filius Joachaz Regis Israel assumitur in Regni consortium a patre suo duobus annis antequam moreretur, & annis 16. regnavit. IV. *Reg.* XIII. ℣. 10.	3873	Sabb. 87^{i}. an. 7.	Quinq. 13^{a}. an. 15.
4711 11. 17. A.	3221	783	Joathan Regis Azariæ, sive Oziæ filius, natus est anno 27. Regni patris sui. Anno 25. ætatis in locum Oziæ suffectus est, annisque sexdecim regnavit. II. *Paralip.* XXVII. ℣. 1.	3931	Sabb. 95^{i}. an. 2.	Quinq. 14^{a}. an. 24.
			Jobi prosapia quæ & quis libri ejus scriptor, & quando floruerit. *Videantur Notæ* (27.) & (28) *ad pag.* 480. I. *Volum. Disquisit. Biblic.*			
			Jochabeda Amrami uxor Aaronem peperit. *Vide Aaron.*			
			Jonas Propheta. *Vide Volum.* I. *Disquisit. Biblicarum Pag.* 529.			
			Jonathan Dux populi eligitur eo anno, quo occisus est Joannes frater ejus. Annis autem 17. & mensibus septem circiter populum rexit, postea a Tryphone occisus fuit anno mundi 3861.			
5463 1. 9. G. F.	3973	31.	Jonathan Uzzielis filius, Auctor Paraphraseos Chaldaicæ. *Vide Notam* (10) *ad pag.* 141. *Voluminis* I. *Disquisit. Biblic.*	4683	Sabb. 203^{i}. an. 3.	Quinq. 29^{a}. an. 41.
3749 1. 5. G. F.	2259	1745	Joseph Jacobi Patriarchæ filius nascitur annum ætatis agente 91. ipsomet Jacobo. Plura Josephus patravit intra centum & decem annorum spatium quibus vixit.	2969	ante I^{u} Sabb. a. 295.	ante I^{a} Quinq. a. 301.
5530 18. 19. F.	4040	Æræ Christ. 37.	Josephus Flavius rerum Judaicarum Scriptor, Matathiæ Sacerdotis filius natus est anno I. Imperii Caligulæ, ut ipse in libro de sua vita testatur. Plura scripsit, inter quæ insigne habetur de Jesu Christo testimonium in *Cap.* 4 *lib.* 18. *Antiq.* Supervixit Judæorum generali desolationi, vita sibi & libertate a Flavio Vespasiano donata, unde in sui Patroni memoriam sibi *Flavii* nomen ascivit.	4750	Sabb. 213^{i}. an. 2.	Quinq. 31^{a}. an. 10.
			Josephus B. M. V. sponsus de domo, & familia David ascendit in Bethlehem cum Maria conjuge sua, eo anno, quo natus est Christus. *Vide Christus.*			
4853 13. 7. F. E.	3363	641	Josias filius Ammon Regis Juda, constitutus est Rex, mortuo patre suo, cum adhuc esset octo annorum puer, annisque regna-	4073	Sabb. 116^{i}. an. 4.	Quinq. 17^{a}. an. 19.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatiforum	Anni Quinquagenariarum
			regnavit triginta, & uno IV. *Regum* *Cap.* 22. ℣. 1.			
4043 15. 14. C.	2553	1451	Josue filius Nun annis natus 93. Mosi successit in regimine Israelitici populi; vir fuit admirabilis justitiæ, & sanctitatis, qui hoc eodem anno, obediente Domino voci ejus sistere fecit cursum sol s, & Lunæ. Post annos 17. anno nempe Mundi 2570. vitam finivit.	3263	ante Iū Sabb. an. 1.	ante Iā Quinq. an. 7.
			Isaac nascitur anno 100. Abrahæ patris sui. *Genes.* XVII. ℣. 17. *Vide Abraham*. Vixit autem annis 180. mortuus est igitur anno mundi 2288. Periodi nostræ 3778.			
4709 9. 15 D. C.	3219	785	Isaias filius Amos fratris Amasiæ Regis Juda prophetandi munus incæpit anno Regni Oziæ, sive Azariæ 25. *Vide notam* (38.) *ad pag.* 513. *Volum.* I. *Disquisit. Biblic.*	3929	Sabb. 96^{i}. an. 7.	Quinq. 14^{a}. an. 22.
			Isboseth occiditur. *Vide Baana*.			
			Ismael Abrahæ filius nascitur, *Vide Agar*. annos vixit 137. Mortuus itaque est anno mundi 2231. Periodi nostræ 3721.			
			Ismahel Nathaniæ filius mense 7. die 3. *Tisri* nempe 24. Octobris occidit Godoliam filium Ahicam, Præfæctum terræ a Rege Babylonis constitutum. *Jeremiæ* XLI. ℣. 2. *Vide Godolias*.			
5003 3. 12. D.	2513	1491	Israelitæ egrediuntur ex Ægypto sub Duce Moyse, die 5. mensis *Abib*, qui erat septimus anni mensis, *primus* postea a celebri hoc facto appellatus, cujus neomenia eo anno in diem incidit 21. Aprilis. Dies autem Paschæ, sive exitus de Ægypto in diem 5. Maji. *Usserius*.	3223	ante Iū Sabb. an. 41.	ante Iā Quinq. an. 47.
3748 1. 5. C. F.	2259	1745	Issachar Jacobi Patriarchæ filius nascitur ineunte anno mundi 2258.	2968	ante Iū Sabb. a. 296.	ante Iā Quinq. a. 302.
3746 26. 2. C.	2256	1748	Judas Jacobi Patriarchæ filius nascitur; anno ætatis 37. suscepit duos filios Phares scilicet, & Zaram de Thamar nuru sua. (14.) Judas	2966	ante Iū Sabb. a. 298.	ante Iā Quinq. a. 304.

(14) Circa tempus, quo Jacob Labani filias sibi in coniuges duxit, proindeque filios ex eisdem suscepit variæ cum sint Chronologorum Sententiæ; existimantibus quamplurimis, inter quos Usserius, unico decurso mense ab Jacobi in domum Labani adventu nuptias cum Lia fuisse completas, & post unam hebdomadem etiam cum Rachele; quamvis nonnisi post integrum Septennium easdem fuisse celebratas Sacer textus *Genes.* XXIX. ℣. 20. quasi evidenter indigitet; hinc literæ in quantum possumus satagentes adhærere, alteram ab illis Chronologis viam in recensendis nativitatum filiorum Jacobi temporibus tenere compulsi sumus. Hoc itaque pacto temporum differentias disponimus. Rubenum Jacobi primogenitum natum opinamur cum Vittè anno mundi 2253. Simeonem anno 2254. Levi 2255. Judam anno 2256. ineunte. Eodem ferme tempore cum Juda ex Lia, natus est Dan ex Bala Rachelis ancilla. Circa finem vero anni 2256. ex eadem Bala natum Nephtalim opinamur. Sentiens autem Lia quod anno elapso, ex quo ultimum suum filium enixa est, nec interim fœcundabatur substituit Zelpham ancillam suam, quæ filium Gad in lucem emisit vertente ad finem anno 2257. Eadem fœmina alterum paulo post concepit, ipsumque peperit nomine Aser circa dimidium anni 2258. Post Aser natum Lia iterum concepit, & peperit erga initium anni 2259 Issaacarum; & ad finem ejusdem anni, & ineunte anno 2260. Zabulon edidit, quo anno finiente Dinam in lucem emisit. In Chananitidem tandem reverso Jacobo cum familia sua, Judas ejus filius mulierem Chananitidem duxit anno 2274. tribus sequentibus annis tres ex eadem filios suscepisse supponimus. Anno 2290. Thamar cum Judæ primogenito matrimonium iniisse credere possumus, quo a Deo percusso, cum altero nupsit illa fœmina Judæ filio, quo pariter mortuo Judæ suasione in statu viduitatis Thamar duobus circiter annis perseverat, quibus elapsis, clandestino concubitu ex Juda geminos filios Phares & Zaram anno 2293. enititur, qui postea in Ægyptum cum reliqua Jacobi familia anno 2298. descendunt. Hæc aliquantulo longiuscula quoquomodo sint lucem aliquam novellis Scripturæ studiosis afferre queunt. In nostra hac hypothesi satis tempora in ordinem revocari videntur esto Jacob post septimum suæ habitationis in Mesopotamia annum liberis operam dare cœperit, non diffitemur tamen in Usserii sistemate magis distinctas temporum rationes aliquantulo haberi. Nos tamen nemini imponimus.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Chriſt.		Anni Periodi Julianæ.	Anni Sabbatiſmorum.	Anni Quinquagenariorum.
5328 12. 7. G.	3838	166	Judas Machabæus Dux populi conſtituitur ſtatim poſt mortem patris ſui, anniſque quinque populum rexit, quibus elapſis in bello cecidit, anno currente ſexto ab obitu patris ſui. *Joſephus lib.* 12. *Antiq.* 19.	4548	Sabb. 184^{i}. an. 3.	Quinq. 27us. an. 4.
			Judas, & Sila ab Apoſtolis Antiochiam mittuntur cum Epiſtola Synodica. *Vide Concilium Apoſtolorum.*			
			Judas Apoſtolus. *Vide Thaddæus.*			
			Judith celeberrima virago populum ſuum ab Aſſyriorum exercitu liberat. *Vide Achior*, & *Volum.* I. *Diſquiſit. Biblic. pag.* 459. & *ſeqq.*			
3638 2. 8. E.	2148	1856	LAban Rebeccæ frater Eliezerem Damaſcenum Abrahæ miniſtrum domi recipit.	2858	ante Iū Sabb. a. 406.	ante Iā Quinq. a. 412.
3745 15. 10. C.	2245	1759	Laban Jacobum Iſaaci filium pro filiabus ſuis Rachele, & Lia conducit per annos 14. per alios deinde ſex pro certa gregis portione: tranſactis autem ſervitutis annis viginti Jacobum Chananitidem verſus commigrantem Labanus inſequitur, & pacem cum eodem init anno mundi 2265. *Geneſ. cap.* XXI. 22.	2955	ante Iū Sabb. a. 309.	ante Iā Quinq. a. 315.
2364 16. 7. B.	874	3130	Lamech Mathuſalæ filius natus eſt dum pater ejus annum ageret 187. vixit autem annis 777. *Geneſ.* V. 31.	1584	ante Iū Sabb. a. 1680	ante Iā Quinq. a. 1686
5526 14. 15. D.	4036	Æræ Chriſt. 33.	Lazarus Mariæ, & Marthæ frater morte correptus, & a quatuor diebus in monumento ſepultus ſuſcitatur a Chriſto Jeſu.	4746	Sabb. 212^{i}. an. 5.	Quinq. 31us. an. 6.
3745 25. 1. E. D.	2255	1749	Levi Jacobi filius in Meſopotamia tertius ex Lia quam non admodum diligebat maritus, natus legitur *Geneſ. Cap.* XXIX. ℣. 34.	2965	ante Iū Sabb. a. 299.	ante Iā Quinq. a. 305.
			Levitæ Iſraelitarum peccatum ob conflatum vitulum, atque adoratum in deſerto, magno cum zelo caſtigant, idque menſe quarto ab exitu de Ægypto. *Vide Iſraelitæ.*			
3742 22. 17. A.	2252	1752	Lia filia Labani Jacobo Patriarchæ nubit poſtquam ille annis ſeptem famulatum exhibuiſſet Labano ipſi. *Geneſ.* XXIX. ℣. 23.	2962	ante Iū Sabb. a. 302.	ante Iā Quinq. a. 308.
3597 17. 5. A. G.	2107	1897	Lot ex Sodomorum ruinis eripitur, ejuſque uxor in ſtatuam ſalis convertitur. *Geneſ.* XIX. ℣. 26.	2817	ante Iū Sabb. a. 447.	ante Iā Quinq. a. 453.
5546 6. 16. G.	4056	Æræ Chriſt. 53.	Lucas Evangeliſta Antiochia Syriæ oriundus pictoriæ, & medicæ artis gnarus, anno 53. Æræ Chriſtianæ juxta Uſſerium comitem ſe Paulo in Evangelii prædicatione adjunxit. Quandonam Evangelium ſcripſerit incertum eſt; cum aliqui anno Chriſtianæ Æræ circiter tertio; alii ve-	4776	Sabb. 215^{i}. an. 4.	Quinq. 31us. an. 26.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariorum
			ro ſexto ſupra quinquageſimum ſcripſiſſe opinentur. Actus etiam Apoſtolorum ſcripſit, hiſtoriam ſcilicet a die Aſcenſionis Jeſu Chriſti in Cœlum anni 33. Æræ Vulgaris, a die nimirum 14. Maji illius anni uſque ad S. Pauli liberationem e vinculis, quæ ad annum Æræ noſtræ 65. ab Uſſerio reiicitur.			
			Lydia purpuraria, pia fœmina audiens Paulum Apoſtolum ad Chriſti fidem cum tota ſua familia convertitur, & baptizatur. *Act.* XVI. ℣. 13. eodem anno, quo Lucas ſe Paulo adiunxit. Æræ Chriſt. 53.			
5328 12. 7. G.	3839	166	Lyſias Antiochi Epiphanis Miniſter, Prorex conſtituitur, & Antiochi Eupatoris curator. I. *Mach. Cap.* III. ℣. 32. Annis tribus deinde circiter decurſis occiditur a militibus juſſu Demetrii Roma egreſſi, atque Regnum aſſecuti.	4548	Sabb. 184^{i}. an. 4.	Quinq. 27^{æ}. an. 5.
5553 13. 4. F E.	4063	Æræ Chriſt. 60.	Lyſias alter, qui & Claudius Tribunus in Judæa jubet Paulum virgis examinari, a quo ſupplicio Paulus declarans ſe civem eſſe Romanum liberatur. *Act.* XXII.	4773	Sabb. 216. an. 1.	Quinq. 31^{æ}. an. 33.
5324 8. 3. E.	3834	170	Lyſimachus Menelai frater conſtituitur ab eodem ſuus in ſummo Sacerdotio Vicarius; quo in munere multa Sacrilegia operatus populi tumultu prope Gazophylacium interimitur. II. *Mach.* IV.	4544	Sabb. 183^{i}. an. 6.	Quinq. 27^{æ}. an. 49.
4444 8. 12. E.	2954	1050	MAacha filia Tholmai Regis Geſſur, & uxor David Abſalom parit in Hebron, poſtquam David ibidem annos circiter quinque fuerat commoratus.	3664	Sabb. 58^{i}. an. 1.	Quinq. 9^{æ}. an. 2.
5328 12. 7. G.	3838	166.	Machabæorum Principatus initium ſub Juda Mattathiæ filio ſuſcepiſſe a nobis exiſtimatur, quamvis anno præcedenti Mattathias Antiocho Epiphani obedire renuerit, atque Zelatorum turbam ſibi contra Epiphanis conatus collegerit.	4548	Sabb. 184^{i}. an. 3	Quinq. 27^{æ}. an. 4.
			Machabæi fratres, & Martyres cum Eleazaro nonagenario anno præcedenti, mundi ſcilicet 3837. crudeliter occiduntur. II. *Mach.* VII.			
			Machabæorum Libri primus, & ſecundus divinæ auctoritatis ſunt. Eiuſque Auctores qui ſint? *Vide* I. *Volumen Diſquiſit. Pag.* 540. *& ſeqq.*			
3644 4. 10. C.	2154	1850	Madian Abrahæ filius naſcitur ex Cetura circa annum mundi 2154. *Geneſ.* XXV. ℣. 2.	2864	ante Iū Sabb. a. 400.	ante Iā Quinq. a. 406.
4043 15. 14. C.	2553	1451	Madianitarum puellæ cum Iſraelitis fornicatæ eoſdem ad idololatriam induxere. Qua de re Gens Madianitica Dei juſſu exterminata eſt. *Numer.* XXXI. 7.	3263	ante Iū Sabb. an. 1.	ante Iā Quinq. an. 7.
			Magi Pharaonis Regis Ægypti, nomine *Amenophis* aliqua ſuis præſtigiis miranda portendunt contra Moyſen; die autem 27 menſis ſexti, qui anno ſequenti menſis duodecimus numeratus eſt, nempe circa diem 17. Aprilis juxta Uſſerium, cum			

cyni-

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbaticorum	Quinquagenariorum
			cyniphes non potuerint educere, confessi sunt Dei digitum operari per Mosem. *Exodi* VIII. 19. Hoc evenit eodem ipso anno, quo egressi sunt ex Ægypto filii Israel. *Vide Israelitæ.*			
5490 6. 17. G.	4000	4	Magi ab Oriente veniunt adorare Christum natum eodem ipso, quo natus est, anno, *Matth.* II. ℣. 1.	4710	Sabb. 207^{i}. an. 3.	Quinq. 30^{a}. an. 18.
1885 13. 3. F. E.	395	3609	Malaleel nascitur anno 70. Cainanis patris sui *Genes. Cap.* V. ℣. 12. vixitque annis 895. *Genes. ibi* ℣. 17. mortuus est igitur anno Mundi 1290.	1105	ante Iū Sabb. a. 2159	ante Iā Quinq. a. 2165
			Malachias Propheta floruit Nehemiæ tempore. *Videatur Nota* (50) *Pagina* 539. I. *Voluminis Disquisit. Biblic.*			
4722 22. 9. A.	3232	772	Manahen filius Gadi Sellum filium Jabes occidit; ac Regnum Israeliticum usurpat, decem annis regnaturus. IV. *Reg.* XV. ℣. 17.	3942	Sabb. 97^{i}. an. 6.	Quinq. 14^{a}. an. 35.
			Manasses, & Ephraim Josephi Patriarchæ filii in Ægypto nascuntur inter septem ubertatis annos, inter annum mundi videlicet 2289. & 2296.			
4784 28. 14. A.	3294	710	Manasses filius Ezechiæ Regis Juda natus est post annum tertium vitæ propagatæ patri suo, & annis duodecim antequam moreretur. Anno 12. ætatis suæ regnare cœpit Manasses, regnumque ejus annis 55. perseveravit, usque scilicet ad annum mundi 3361.	4004	Sabb. 106^{i}. an. 5.	Quinq. 15^{a}. an. 48.
5071 7. 16. F.	3581	423	Manasses filius Jojadæ Pontificis ad Sanaballetum in Samariam fugit ne uxorem alienigenam dimittat; & quatuor circiter annis postea Templum in monte Garizim ædificatur. *Vide Notam* (18) *ad Pag.* 454. *Volum.* I. *Disquisit. Biblic.*	4291	Sabb. 147^{i}. an. 5.	Quinq. 21^{a}. an. 41.
4003 3. 12. D.	2513	1491	Manna pluere cœpit filiis Israel in deserto Sin ad auroram diei 16. secundi Mensis, qui est *Jiar* seu *Zius*, nempe summo mane diei quintæ Junii, feria VI. unico expleto mense ab exitu de Ægypto: eodemque cibo annis 40. minus uno mense pasti sunt Israelitæ scilicet usque ad diem 16. mensis Nisan anni Mundi 2553. quæ fuit dies Maii sexta feria V. ea quippe die Manna cessavit.	3223	ante Iū Sabb. an. 41.	ante Iā Quinq. an. 47.
5554 14. 5. D.	4064	Æræ Christ. 61.	Marcus Evangelista S. Petri discipulus, & Comes Romæ Evangelium scripsisse traditur circa annum Æræ Vulgaris 43. octavo autem Neronis anno martyrio coronatus est.	4774	Sabb. 216^{i}. an. 5.	Quinq. 31^{a}. an. 34
			Mardochæus. *Vide Assuerus.*			
5474 17. 19. A. G.	3984	21.	Maria Virgo Mater Jesu Christi, Spiritus Sancti gratia præventa, absque labe originalis peccati in utero Matris suæ concepta est die 8. Decembris, labente anno Juliano 25. & anni ante epocham Vulgarem 21. mense duodecimo percurrente. Nata est Sanctissima Virgo anno sequenti die 8. Septembris, si annos ad for-	4693	Sabb. 205^{i}. an. 2.	Quinq. 30^{a}. an. 3.

Anni Periodi Græco Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariorum
			formam Julianam consideremus. Anno ætatis suæ 14. cum mensibus quatuor, & diebus 13. juxta hodiernum Ecclesiæ Kalendarium desponsata fuit Sancto Josepho, die nempe 23. Januarii; & die 25. Martii ejusdem anni, Gabriele Archangelo annunciante, Verbum Dei, Spiritu Sancto operante, in Virginis utero carnem humanam assumpsit, & die 25. Decembris istius anni ex Virginis alvo in lucem venit. *Vide Christus.* Anno tandem ætatis suæ juxta plures Auctores 63. vel 72. juxta alios non paucos, obdormivit in Domino, & post tres dies resurgens in Cœlum absumpta est anno mundi 4048. Æræ Vulgaris 45. vel anno mundi 4057. Æræ Christianæ 54.			
			Maria soror Mosis & Aaronis annis circiter 130. nata die 10. Mensis Nisan juxta Hebræos, nempe die Aprilis Juliani 30. eodem, quo fratres ejus, anno mortua est. *Vide Aaron.*			
5524 12. 13. G.	4034	Æræ Christ. 31.	Maria peccatrix in domo Simonis Pharisæi pedes ungit Jesu accumbentis, atque peccatorum suorum remissionem consequitur. *Lucæ* VII. ℣. 48.	4744	Sabb. 212^{i}. an. 3.	Quinq. 31^{a}. an. 4.
			Mathan Sacerdos Baal occiditur, templumque idoli evertitur eodem anno, quo Joas in Regem ungitur, & Athalia occiditur. IV. *Regum* XI. ℣. 18. *Vide Joas.*			
5526 14. 15. D.	4036	Æræ Christ. 33.	Mathias eligitur in Apostolum. *Actorum I.* ℣. *26.*	4746	Sabb. 212^{i}. an. 5.	Quinq. 31^{a}. an. 6.
2177 25. 10. E. D.	687	3317	Mathusalem natus est anno 65. patris sui Henoch vixitque annos 969. nempe usque ad annum Diluvii. *Genes.* V. ℣. 27.	1397	ante I^{um} Sabb. a. 1867	ante I^{am} Quinq. a. 1873
5327 11. 6. A.	3837	167	Mattathias Assamonæi filius, & Judæ Machabæi pater, Judæum Idolo sacrificantem in Modin, & Antiochi Regis ministrum ad id impellentem occidit, & aram diruit. Anno vero sequenti mortuus est, ac eidem filius ejus Judas successit. *Mach. Cap.* II. 70.	4547	Sabb. 184^{i}. an. 2.	Quinq. 27^{a}. an. 3.
			Matthæus, qui & Levi, vocatur ab Jesu ad Apostolatum. *Matthæi* IX. ℣. *9.* eodem anno, quo Mariæ peccatrici delicta remisit. *Vide Maria Peccatrix.*			
			Matthæus suum scripsisse Evangelium existimatur a Vitrè anno sexto post Christi passionem, anno nimirum Æræ Christianæ 39. Ab aliis vero, ut Sandinus in Historia Apostolica refert, anno Christi 36. vel 41. vel 49. Sanctus hic Evangelista scripsisse judicatur. *Videatur Volumen* I. *Disquisit. Biblic. Pag.* 563.			
4956 4. 15. C.	3466	538	Medi sub Ducibus Dario Medo, & Cyro Regni Babylonici potiuntur, ipsumque juxta Prophetarum oracula subvertunt. *Danielis* V. ℣. 31.	4176	Sabb. 131^{i}. an. 2.	Quinq. 19us. an. 24.

Mel-

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
3582 2. 9. E.	2092	1912	Melchisedech Rex Salem Abrahæ ex pugna redeunti benedixit, ac panem, & vinum obtulit. *Genes.* XIV. 18.	2802	ante Iū Sabb. a. 462.	ante Iā Quinq. a. 468.
5322 6. I. e.	3832	172	Menelaus, Onias antea dictus filius Simonis II. Pontificis, ingentis pecuniæ summa Antiocho Regi promissa, summum Sacerdotium usurpat II. *Mach.* Cap. IV. ℣. 24. Post decem annos deinde Antiocho Eupatore jubente in turrim cinere oppletam conjectus vitam finivit. II. *Mach.* XIII. ℣. 6.	4542	Sabb. 183^{i}. an. 4.	Quinq. 26^{e}. an. 47.
			Messias ab Judæis expectatus est ipsemet Christus Jesus, qui ex Virgine Maria natus anno Mundi 4000., anno 4036., Æræ vulgaris 33. sub Pontio Pilato Cruci affixus est ab Hebræorum invidia, die 3. Aprilis feria sexta, & post diem tertiam resurrexit a mortuis, in fine sæculorum ad judicandum vivos, & mortuos reversurus.			
			Michæas Propheta. *Vide Pag.* 530. I. *Volum. Disquis. Biblic.*			
4443 13. 5. F. E.	2943	1061	Michol filia Saulis Regis Davidi in conjugium desponsatur, I. *Regum Cap.* XVIII. 27. Anno sequenti quæsitus David ad mortem ab ipsamet Michol per fenestram dimissus liberatur, anno autem 2947. Mundi eadem Michol desponsatur Phalti filio Lais, qui eam dimittere, & Davidi restituere compellitur annis novem postquam acceperat II. *Regum. Cap.* III. ℣. 15.	3653	Sabb. 56^{i}. an. 4.	Quinq. 8^{e}. an. 40.
4476 28. 10. A.	2986	1018	Miphiboseth filius Saulis cum aliis sex traditur a Davide in manus Gabaonitarum, qui eos patibulo suspenderunt. II. *Regum.* Cap. XXI. ℣. 8.	3696	Sabb. 62^{i}. an. 5.	Quinq. 9^{e}. an. 34.
			Moab filius Lot, & filiæ ejus natu majoris ex incestu conceptus. *Genes.* XIX. ℣. 37. *Vide Ammon.*			
3923 7. 8. F.	2433	1571	Moses nascitur ex Amramo, & Jochabeda in Ægypto currente anno 6. Regni Ramessis Miamun, annis vixit 120., mortuus quippe est anno 2553. mense 12., qui *Dystrus* a Macedonibus, *Adar* ab Hebræis appellatur, si Josephi dispositionem mensium attendamus, die itaque prima illius mensis, quæ diei 21. Martii Juliani respondet debitum naturæ Moses persolvit in osculo Domini.	3143	ante Iū Sabb. a. 121.	ante Iā Quinq. a. 127.
1490 10. 7. B.	I.	4004	Mundus in temporum principio a Deo ex nihilo conditus est die 23. Octobris juxta Usserii rationem, quam amplexi sumus, anno ante Christianam Æram 4004.	710	ante Iū Sabb. a. 2554	ante Iā Quinq. a. 2560
			NAaman Syrus mundatur a lepra facta in Jordane ablutione, eo anno, quo Giezi lepra percussus est. *Vide Giezi.*			

Anni Periodi Græco Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
4399 7. 9. F.	2909	1095	Naas Ammonites pugnat adversus Jabes Galaad, qui profligatus est a Saule I. *Regum* XI. ℣. 11.	3619	Sabb. 51i. an. 5.	Quinq. 8æ. an. 6.
4595 7. 15. F.	3105	899	Naboth vineam cedere detrectantem calumniis oppressum Jezabelis iniquitate lapidibus obrui præcipit Rex Achab. III. *Reg.* XXI. ℣. 11.	3815	Sabb. 79i. an. 5.	Quinq. 12æ. an. 6.
			Nabuchodonosor magnus Regni sui anno 1. in Captivitatem redigit Joakimum Regem Juda. *Vide Babylonicæ Captivitatis initium.*			
			Nabuchodonosoris anno 8. translatus est in Babylonem Joachin Rex Juda, cum omnibus thesauris, & vasis sacris Templi Domini; in ejus locum suffectus est Matthanias patruus suus, qui & Sedecias dictus est; in cujus postea anno 11., & Nabuchodonosoris 19. succensum est templum, & destructa civitas Jerusalem anno mundi 3416 Duce Nabuzardane Babylonici exercitus.			
4925 1. 3. C. F.	3435	569	Nabuchodonosor magnus mente alienatus a suis depellitur, & per annos septem sequentes ferinam cum bestiis vitam egit, quibus transactis, agnita Dei potentia, sanitati, & Regno restituitur, eodemque anno vitam finivit, postquam annis 43. solus, & mensibus circiter viginti cum Patre suo Regnum tenuisset.	4145	Sabb. 126i. an. 6.	Quinq. 18æ. an. 42.
3339 9. 15. D. C.	1849	2155	Nachor natus est cum Sarug ejus pater annum 30. ageret, vixitque annos 148. *Genes.* XI. 25.	2559	ante Iū Sabb. a. 705.	ante Iā Quinq. a. 711.
			Nadab, & Abiu igne consumuntur. *Levit.* X. 1. *Vide Abiu.*			
			Nadab Rex Israel a Baasa occiditur cum duobus annis regnasset. *Vide Baasa.*			
			Nahum Propheta. *Vide Notam (46) ad pag.* 533. *Voluminis* I. *Disquisit. Biblic.*			
4460 12. 13 G.	2970	1034	Nathan Propheta a Deo missus Davidi Regi peccatum in parabolis exprobrat. II. *Reg.* XII. ℣. 1.	3680	Sabb. 60i. an. 3.	Quinq. 9æ. an. 18.
5040 4. 4. C.	3550	454	Nehemias anno 20. Artaxersis Longimani ex Perside Jerusalem venit ad ædificandam civitatem, & Judæorum mores reformandos. Post duodecim annos in Persidem revertitur, ibidemque annos 5. commoratus in Judæam iterum proficiscitur, diuque illic permanens mortuus est. Videatur *Nota* (17) ad *Pag.* 451. *Voluminis* I. *Disquisit Biblic.* Juxta præsentem computum legendæ sunt *Nota (22) ad Pag.* 73. & *nota* (18) *ad pag.* 454 *Voluminis Disquisitionum Biblicarum.*	4260	Sabb. 143i. an. 2.	Quinq. 21æ. an. 10.

Nem-

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbaticorum	Quinquagenariorum
			Nembrod filius Chus Dominari cœpit in terra Sennaar, in qua Civitas, & turris ædificata eſt; ſed confuſione linguarum a Deo immiſſa, in varias orbis partes homines diviſi ſunt circa mundi annum 1800. Si Antonii Vitrè computum retineamus.			
5333 17. 12. A. G.	3843	161	Nicanor Dux exercitus minatur comburere Domum Dei, ſed prælio commiſſo interfectus eſt, ejuſque exercitus diſſipatus. I. *Mach.* VII. ℣. 43.	4553	Sabb. 185^{i}. an. 2.	Quinq. 27^{a}. an. 9.
			Ninive condita creditur a Nembrod, vel ejus filio *Aſſur* fortaſſis per anticipationem nuncupato, annis pluſquam 70. a nativitate Phaleg. *Videatur Nota* (15) *ad Pag.* 58. I. *Volum. Diſquiſit. Biblic.*			
			Ninive ad Jonæ prædicationem converſa in jejunio, & planctu, Dei iracundiam emollivit. *Jonæ* III. ℣. 10. Idque circa annum mundi 3197. Ante Æram Chriſtianam 808. factum eſt.			
2546 2. 18. E.	1056	2948	Noe filius Lamech naſcitur; annis victurus 950. Anno 500. vitæ ſuæ liberis operam dare cœpit. Poſt annos deinde centum univerſale diluvium hominum peccata lavit, & poſt annum unicum ex arca egreſſus eſt, novumque mundum inſtauravit.	1766	ante Iū Sabb. a. 1498	ante Iā Quinq. a. 1504
4190 22. 9. A.	2700	1304	Obed ex Ruth Moabitide naſcitur annum ætatis agente Boozo Patre ſuo 107. (15)	3410	Sabb. 21^{i}. an. 6.	Quinq. 3^{a}. an. 42.
4609 21. 10. C. B.	3119	885	Ochozias filius Joram Regis Juda annos natus viginti duobus ſceptrum Juda ſuſcepit, unumque regnavit annum, interfectus poſtea ab Jehu IV. *Regum.* IX. ℣. 27. (16)	3829	Sabb. 81^{i}. an. 5.	Quinq. 12^{a}. an. 20.
			Ochus. *Vide Darius Nothus.*			
			Og Rex Baſan vincitur ab Iſraelitis eodem anno, quo mortuus eſt Aaron. *Vide Aaron.*			
5557 17. 8. A. G.	4068	Æræ Chriſt. 64	Oneſimus Philemonis ſervus offenſo Domino ſuo Romam ad Paulum in vinculis exiſtentem fugit, a quo in fide inſtructus, & baptizatus cum Epiſtola commendatitia ad Philemonem remittitur.	4777	Sabb. 217^{i}. an. 2.	Quinq. 31^{a}. an. 38.

One-

(15) In ſacris literis excedens annorum numerus a diruta Jerico per Dei potentiam, ac deſponſata Rahab Salmoni Judæ Principi uſque ad Davidis ortum cum recenſeatur, qui minime propterea diſtribui poſſe videatur in quatuor generationes, quot a Salmone ad Davidem incluſive interceſſiſſe leguntur, varias hypotheſes Sacri Chronologi excogitare compulſi ſunt. Si itaque juxta rationes Uſſerii Jericuntem Civitatem dirutam eſſe anno mundi 2253. eodemque anno Rahab nuptam eſſe Salmoni ſupponamus; cum David natum anno mundi 2919. com pertum ſit, jam a Rahab conjugio ad Davidem anni recenſentur 366. Hoc itaque pacto eoſdem diſponimus. Anno ætatis 15. Rahab nuptam opinamur Salmoni, & anno ætatis ſuæ 55. mundi 2593. filium Boozum emiſiſſe in lucem, qui anno ætatis ſuæ 109. & mundi 2702. Obedum filium ex Rutha ſuſceperit. Iſte autem anno ætatis 108. & mundi 2810. filium Jeſſe Davidis Patrem gignere potuit; a quo tandem annum ætatis 109. conſecuto David ſit procreatus, anno ſcilicet mundi 2919. unuſquiſque eam pro libito hac in re hypotheſim eligat, quæ ſibi probabilior, & Scripturæ textui convenientior videtur. Legatur *Nota* (11) *ad* Pag. 443. *Volum.* I. *Diſquiſit. Biblic.*

(16) Ochoziam in Regni partem aſſumptum a patre ſuo dicamus oportet, & unico anno poſt mortem patris regnaſſe, ut antilogia inter ℣. 25. capitis 8. & ℣. 29. capitis 9. *Libri* IV. *Regum* apparens eliminetur.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatiſmorum	Anni Quinquagenariorum
			Oneſiphorus Epheſius Romæ Paulum ſtudioſiſſime quærit, & inventum recreat. Anno uno antequam Oneſimum ſuo Domino commendatum ad illum remitteret.			
5171 23. 2. G.	3681	323	Onias I. mortuo Jaddo ejus patre, ſummus apud Judæos Pontifex fuit per annos 21. teſte *Joſepho Lib.* 11. *Antiquit.*	4391	Sabb. 161^{i}. an. 7.	Quinq. $23^{\ae}$. an. 43.
5251 19. 6. E.	3761	243	Onias II. Simonis juſti filius illiberaliter Pontificatum geſſit; multarum propterea calamitatum occaſio fuit; anniſque 12. eam dignitatem retinuit, juxta computum Uſſerii (17)	4471	Sabb. 171^{i}. an. 7.	Quinq. $25^{\ae}$. an. 25.
5286 26. 4. C.	3796	208	Onias III. vir benignus, & laudabilis Pontifex ſummus Judæorum renunciatur, & per annos 33. in eadem dignitate permanſit.	4506	Sabb 178^{i}. an. 3.	Quinq. $26^{\ae}$. an. 11.
4089 5. 3. B. A.	2599	1405	Othoniel Judex, & vindex in Judæorum populo a Deo ſuſcitatur, Chuſan Regem Meſopotamiæ debellat, ac libertatem Iſraeli reſtituit. *Judic.* III. ℣. 10.	3309	Sabb. 7^{i}. an. 3.	Quinq. $1^{\ae}$. an. 39.
			Paſcha primum ex Dei præcepto, & inſtitutione celebratum. *Exodi* XII. ℣. 14. eodem anno, quo egreſſi ſunt ex Ægypto Judæi. *Vide Iſraelitæ.*			
5524 12. 13. G.	4034	Æræ Chriſt. 31.	Paſcha I. a Chriſto Jeſu celebratum, Quartum autem fuit in quo immolatus eſt Chriſtus.	4744	Sabb. 212^{i}. an. 3.	Quinq. $31^{\ae}$. an. 4.
5492 8. 19. E.	4002	2.	Paulus Apoſtolus Tarſi in Cilicia Patre Secta Phariſæo natus eſt annis duobus ante Æram Vulgarem ut nonnulli opinantur. Hieroſolymis ſub Gamaliele præceptore rebus divinis ſtudet; morti protamartyris Stephani conſentit toto animo; anno deinde a Chriſti paſſione ſecundo minas, & cædes in Chriſti diſcipulos ſpirans, ab Anna Pontifice literas ad Synagogam Damaſci perferendas obtinet, atque Damaſcum verſus itinere arrepto, prope Civitatem illam fulgore inſolitæ lucis circumfuſus, & ad terram dejectus, ſurgere, & in Damaſcum ingredi juſſus baptizatur, & gentium Apoſtolus inſtituitur. Epiſtolas quatuordecim diverſis temporibus ſcriptas ab eodem recepit Eccleſia, quarum cuilibet tempus ab Uſſerio præſcriptum adligamus. *Vide Volum.* I. *Diſquiſit. Biblic. Pag.* 595.	4712	Sabb 207^{i}. an. 6.	Quinq. $30^{\ae}$. an. 21.
			Petrus Apoſtolus, *Simon* antea dictus vocatur a Chriſto eodem, quo Andreas, anno. *Vide Andreas.* Sanctus hic Apoſtolus Romæ vitam expleviſſe unanimi conſenſu exiſtimatur a Catholicis, ſimul cum Apoſtolo Paulo, anno Vulgaris Æræ 67. juxta			

(17) Longe diverſum eſſe annorum cenſum, qui Judæorum Pontificibus aſcribuntur, apud Uſſerium, Prideauxium, alioſque Chronologos omnibus notum eſt. Uſſerii tamen rationes ſequi malumus cum methodo noſtræ ſint congruentiores in hoc caſu.

Anni Periodi Græco-Rom. * ☉	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariorum
			juxta Usserii rationes, anno vero 65. Si Pagium audiamus, vel 64. si aliis Chronologis præbeamus assensum.			
4735 7. 3 F.	3245	759	Phacee filius Romeliæ conjurat in Phacejam Manahemi filium, eumque a duobus annis regnantem occidit, sceptrumque Israelis usurpat; atque annis 20. retinet. IV. *Regum* XV. ℣. 25.	3955	Sabb. 99ⁱ. an. 5.	Quinq. 14*. an. 48.
3247 3. 16. D.	1757	2247	Phaleg Heberis filius nascitur annos victurus 239. Post Phalegi ortum facta est confusio linguarum, de qua *videatur Nota* (15.) *ad Pag.* 58. *Voluminis* I. *Disquisit. Biblic.*	2467	ante Iū Sabb. a. 797.	ante Iā Quinq. a. 803.
3260 16. 1. B.	1771	2234	Phalegi anno 14. initium habuere cœlestes Babyloniorum observationes. Cum enim, occupata ab Alexandro Babylone, vetustiora illius Civitatis monumenta, postulante Aristotele, missa essent a Calisthene in Græciam, inventa sunt annos continere 1903. qui si demantur anno mundi 3674. quo Babylon capta ab Alexandro est, anni supererunt mundi 1771. ad quos vetustissimæ illæ observationes pervenire compertæ sunt. Qui igitur ex illis mundum longe vetustiorem quam ponatur a Mose opinantur demonstrari, longe decipiuntur.	2480	ante Iū Sabb. a. 783.	ante Iā Quinq. a. 789.
			Phares nascitur ex Thamare, & Juda Jacobi filio, & Thamaris ipsius socero. *Vide Judas.*			
			Philippus Apostolus vocatur a Christo eodem anno, quo Andreas, & Petrus. *Vide Andreas.*			
5526 14. 15. D.	4037	Æræ Christ. 33.	Philippus eligitur Diaconus in Apostolorum Concilio cum Stephano, & aliis quinque, non ad temporalia solummodo ministeria, ut nonnulli fabulantur, sed & ad munia spiritualia prædicandi, & baptizandi. *Act.* VI. ℣. 6.	4745	Sabb. 212ⁱ. an. 6.	Quinq. 31*. an. 7.
4043 15. 14. C.	2553	1451	Phinees Eleazari filius iram Dei placat occidendo Zambri, & Chozbi in lupanare. *Numer.* XXV. 11.	3263	ante Iū Sabb. an. 1.	ante Iā Quinq. an. 7.
4724 24. 11. F.	3234	770	Phul Rex Assyriorum, qui Sardanapali a nonnullis pater existimatur, quique fortassis Rex est ad pœnitentiam ob Jonæ prædicationem conversus tributum a Manahem Rege Israelis exegit. IV. *Reg.* XV. ℣. 19.	3944	ante Iū Sabb. 98ⁱ. an. 2.	ante Iā Quinq. 14*. an. 37.
5519 7. 8. F.	4029	Æræ Christ. an. 26.	Pilatus Pontius Valerio Grato in Præfectura Judææ succedit. Anno suæ Præfecturæ septimo inique Judæorum voluntati Christum Jesum crucifigendum relinquit; tribus autem inde percursis annis, ab Judæis variis impetitur accusationibus, unde a Vitellio Syriæ Præside Romam adire jubetur responsurus apud Cæsarem ad objecta per Judæos crimina, exacto jam in sua Præfectura decennio. Anno tandem Æræ Christianæ 39. violentas in se manus iniiciens occubuit.	4739	Sabb. 211ⁱ. an. 5.	Quinq. 30*. an. 48.

Anni Periodi Græco-Rom. * ☉	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
5324 8. 3. E.	3834	170	Ptolemæus Philometor Rex Ægypti bello vincitur ab Antiocho Epiphane. I. *Mach.* I. ℣. 20.	4544	Sabb. 183^{i}. an. *6*.	Quinq. 26^{a}. an. 49.
5217 13. 10. F. E.	3727	277	Ptolemæus Philadelphus Bibliothecam insignem extruit, atque sacrarum Scripturarum versionem in Græcum fieri curat. *Videatur Nota (23.) ad Pag.* 165. *Volum.* I. *Disquisit. Biblic.*	4437	Sabb. 168^{i}. an. 4	Quinq. 24^{a}. an. 40.
5555 15. *6*. C.	4066	Æræ Christ. *62*.	Publius Melitæ Insulæ primarius Paulum naufragum humanissime hospitio suscepit per tres dies, in quibus Publii pater morbo laborans a Paulo sanatus est. *Act.* XXVIII. ℣. 8.	4775	Sabb. 216^{i}. an. 7.	Quinq. 31^{a}. an. 3*6*.
5450 22. 15. A.	3960	44	Quintilis Romanorum mensis, legem ferente Marco Antonio, appellatus est *Julius* in honorem Julii Cæsaris. *Appianus lib.* 2. *Belli Civilis*.	4670	Sabb. 201^{i}. an. *6*.	Quinq. 29^{a}. an. 28.
4459 11. 12. A.	2969	1035	Rabba Ammonitarum Metropolis obsidione cingitur ab exercitu Davidis, ipse autem in Civitate Jerusalem adulterium cum Bethsabee Uriæ uxore committit, cui infandum Uriæ homicidium adjunxit; sed postea crimen utrumque lacrymis abstersit. II. *Reg. Capp.* XI. & XII.	3679	Sabb. 60^{i}. an. 2.	Quinq. 9^{a}. an. 17.
4784 28. 14. A.	3294	710	Rabsaces cum sociis ore blasphemo ultimam Ezechiæ Regi Juda minitatur desolationem, nisi seipsum & Civitatem Sennacheribo dedaret. IV. *Reg.* XVIII.	4004	Sabb. 106^{i}. an. 5.	Quinq. 15^{a}. an. 48.
3764 16. I. B.	2274	1730	Rachel nubit Jacobo. *Vide Jacob*. Moritur dum Beniaminum parturit.	2984	ante Ium Sabb. a. 280	ante Iam Quinq. a. 2[illegible]6.
			Rahab meretrix exploratores Josue servat, & liberat. *Josue Cap.* II. ℣. 15. eodem anno, quo Mosi successit Josue. *Vide Josue.*			
			Ramesses Miamun in Ægypto regnat; atque nefarium decretum perdendi pueros Israelitarum promulgat; annisque *66*. & duobus mensibus imperavit. *Vide Moses.*			
4789 5. 19. B. A.	3299	705	Raphael Archangelus comitem se facit Tobiæ juniori, ipsumque ducit, & reducit, aliaque operatur miranda, quæ *in Tobiæ Libro cap.* V. *& seqq.* leguntur.	4009	Sabb. 107^{i}. an. 3.	Quinq. 16^{a}. an. 4.
5333 12. 17. G.	3843	161	Razias vir inter Judæos insignis seipsum occidit ne in manus Nicanoris deveniret, & morte quidem horrenda. II. *Mach Cap.* XIV. Hoc de facinore legendus S. Augustinus *in Epistola 61. ad Dulcitium*, & *lib. 2. contra Gaudentium* cap. 23. quibus in locis S. Doctor Raziæ facinus reprobat, atque condemnat.	4553	Sabb. 185^{i}. an. 1.	Quinq. 14^{a}. an. 4*6*.
			Razon filius Eliadæ suscitatur a Deo, ut adversarius esset Salomonis; idque eo anno, quo Salomon fanum Chamos ædificavit, ut coniici posse videtur ex III. *Reg. Cap.* XI. *Vide Chamos.*			

Re-

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ.	Anni Sabbatismorum.	Anni Quinquagenariarum. ⊙ *
3638 2. 8. E.	2148	1856	Rebecca Batuelis filia in uxorem ducitur ab Isaaco; & post viginti sterilitatis annos a Deo benedicitur, & gemellos parit filios Esau, & Jacob, cum eorum pater Isaac esset annorum 60 *Genes.* XXV. ℣℣. 20. & 26.	2858	ante Iū Sabb. a. 406.	ante Iā Quinq. a. 412.
			Rechabitæ a vino abstinere jussi sunt ab Jonadabo filio Rechab. *Jerem.* XXXV. ℣. 6. Iste Jonadab vivebat cum Jehu Rege Israel, dum familiam Achabi exterminavit. IV. *Reg. Cap.* X. ℣. 15. *Vide Jehu.*			
			Respha Saulis concubina, ab Abnero carnaliter cognita; II. *Reg.* III. 7. insigne pietatis, & fortitudinis exemplum exhibuit, dum filios occisos custodivit. II *Reg.* XXI. 10. *Vide Miphiboseth.*			
3743 23. 18. G.	2253	1751	Ruben Jacobi filius nascitur ex Lia Labanis filia. Quot vixerit annis scriptura non indicat.	2963	ante Iū Sabb. a. 301.	ante Iā Quinq. a. 307.
3183 23. 9. G.	1693	2311	Sale natus est, cum Arphaxad Pater ejus annum exegisset ætatis 35. vixit autem Sale annos 433. *Genesis* Cap. XI. 15.	2403	ante Iū Sabb. a. 861.	ante Iā Quinq. a. 867.
4773 17. 3 A. G.	3283	721	Salmanasar exeunte anno tertio, ex quo Samariam obsederat, civitatem illam cœpit, atque decem Israelitarum Tribus in captivitatem perduxit. IV. *Reg. Cap.* XVII. 6.	3993	Sabb. 105^{i}. an. 1.	Quinq. 15^{a}. an. 37.
4461 13. 14. F. E.	2971	1033	Salomon filius David ex ea, quæ fuit Uriæ nascitur. Anno 18 cum sex mensibus ætatis suæ Rex constituitur integro semestri ante Patris mortem, & annis 40. regnavit.	3681	Sabb. 60i. an. 4.	Quinq. 9^{a}. an. 19.
4569 9. 8. D. C.	3079	925	Samariæ Civitas, quæ postea Israelitici Regni Metropolis fuit, ædificata est ab Amri Rege Israel, in qua habitare cœpit anno sexto Regni sui, completo Civitatis ædificio.	3789	Sabb. 76^{i}. an. 7.	Quinq. 11^{a}. an. 29.
			Samgar circa annum mundi 2699. Israelem vindicavit.			
4339 3. 6. D.	2849	1155	Samson filius Manue Danitæ nascitur Saræ atque Nazaræus Domini esse debuit. *Judic.* XIII. 24. Anno ætatis suæ 18. nuptias cum muliere Thamnatana contraxit, leonem dilaceravit, ac melle in occisi leonis ore reperto in enigmatis argumentum assumpto, sponsione interposita, celebre enigma resolvendum proposuit, ex quo præliandi contra Philistæos occasione desumpta, ea per annos viginti, quibus Israelis vindex fuit, portenta patravit, quæ fidem humanam excedunt. Anno denique mundi 2887. cum ingenti Philistæorum multitudine in Dagonis templo a se concusso, & subverso mortem oppetiit.	3559	Sabb. 43^{i}. an. 1.	Quinq. 6^{a}. an. 44.

Sa-

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariorum
			Samuel Elcanæ filius natus est eodem anno cum Sampsone. Vixit annos circiter 98. mors itaque illius circa annum mundi 2947. contigit; annis autem 21. populum rexerat. *Usserius Chronologiæ Sacræ Part.* I. *Cap.* 13.			
3508 12. 11. G.	2018	1986	Sara uxor Abrahæ nata est ex Harane ipsius Abrahæ fratre. Anno ætatis suæ 90. peperit Isaacum, & tandem annis nata 127. mundi 2145. mortua est Hebrone, ibidemque sepulta. *Genes.* XXIII 19.	2728	ante Iū Sabb. a. 536.	ante Iā Quinq. a. 542.
4399 7. 9. F.	2909	1095	Saul filius Cis de Tribu Beniamin ungitur in Regem Israel a Samuele. Annos quadraginta deinde regnavit. *Act.* XIII. 21. Mortuus est igitur anno mundi 2949. biennio post Samuelem.	3619	Sabb. 51^{i}. an. 5.	Quinq. 8^{a}. an. 6.
4895 27. 11. B.	3405	599	Sedecias, qui antea Mattanias vocabatur, Rex constituitur super Israel Jechoniæ loco; undecim annis iste regnavit, nempe usque ad annum mundi 3416. quo oculis orbatus in captivitatem perductus, in eadem vitam finivit.	4115	Sabb. 122^{i}. an. 4.	Quinq. 18^{a}. an. 12.
5183 7. 14. F.	3693	311	Seleucidarum Æra incipit juxta Auctorem Libri II. Machabæorum ab idibus Octobris anni Periodi Julianæ 4403. Juxta Auctorem autem Libri I. eorumdem Machabæorum, Æra ista initium habebat a præcedenti Nisan. Nos in hisce tabulis annos Mundi a die 23. Octobris incipimus, unde hoc observandum in computandis annis Julianis.	4403	Sabb. 163^{i}. an. 5.	Quinq. 24^{a}. an. 6.
5307 19. 5. E.	3817	187	Seleucus Philopator pietatis speciem exhibuit erga Dei Sanctuarium II. *Mach. Cap.* III. ℣. 3. Successit Patri suo Antiocho in Regno; annis duodecim sceptrum retenturus.	4527	Sabb. 181^{i}. an. 3.	Quinq. 26^{a}. an. 32.
3048 28. 7. A.	1558	2446	Sem filius Noe secundogenitus nascitur annisque vixit sexcentis usque scilicet ad annum Mundi 2158.	2268	ante Iū Sabb. a. 996.	ante Iā Quirq. a. 1002
4519 15. 15. C.	3030	975	Semejas Dei vir mittitur ad Roboam ne bellum adversus decem Tribus committeret. III. *Reg.* XII.	3739	Sabb. 70^{i}. an. 1.	Quinq. 10^{a}. an. 30.
			Semei filius Gera Davidi maledicit, in eumque lapides jacit cum fugeret a facie Absalomi rebellis. *Vide Absalom.*			
4784 28. 14 A.	3294	710	Sennacherib Rex Assyriorum anno 14 Ezechiæ Regis Juda Civitates ejus occupat; magnumque ipsi Ezechiæ tributum solvendum indicit. IV. *Regum. Cap.* XVIII. ℣. 13. Tribus inde annis elapsis cum exercitu formidabili Hierosolymam venit, qui ab Angelo Dei unica nocte profligatus est. *Reg.* IV. *Cap.* XIX. ℣. 35.	4004	Sabb. 106^{i}. an. 5.	Quinq. 15^{a}. an. 48.
3963 19. 10. B.	2473	1531	Sephora Jethronis filia in uxorem ducitur a Mose, quæ postea duos ei filios peperit Gersam, & Eliezer. *Exodi Cap.* II. ℣. 22.	3183	ante Iū Sabb. an. 81.	ante Iā Quinq. an. 87.

Ser-

Anni Periodi Græco-Rom. * ☉	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbaticorum	Quinquagenariorum
4042 14. 13. D.	2552	1452	Serpens æneus a Mose fabricatur, atque super hastam pro signo reponitur. *Numer.* XXI. ℣. 9. in quo Christi in Cruce exaltatio figurata est. *Joan.* III. ℣. 14.	3262	ante Iū Sabb. an. 2.	ante Iā Quinq. an. 8.
			Sichem filius Hemor Dinam rapit. *Vide Dina.*			
2532 16. 4. B.	1042	2962	Seth Adami filius nascitur. *Vide Adam.* Mortuus est Seth anno ætatis suæ 912. *Genes.* V. ℣. 8.	1752	ante Iū Sabb. a. 1512	ante Iā Quinq. a. 1518
			Silas, sive Silvanus cum Juda, & Paulo mittitur Antiochiam. *Vide Concilium Apostolorum.*			
3744 24. 19. F.	2254	1750	Simeon Jacobi filius nascitur ex Lia in Mesopotamia.	2964	ante Iū Sabb. a. 300.	ante I Quinq a. 306.
3597 17. 5. A. G.	2107	1897	Sodoma, & Gomorra subvertuntur igne e Cœlo elapso concrematæ.	2817	ante Iū Sabb. a. 447.	ante Iā Quinq. a. 453.
5526 24 15. F.	4037	Æræ Christ. 33.	Stephanus eligitur in Diaconum simul cum aliis. *Vide Philippus.* Lapidatur autem ab Judæis assistente Saulo, tunc Ecclesiæ hoste. *Act.* VII. 58.	4746	Sabb. 212i. an. 6.	Quinq. 31æ. an. 7.
4891 23. 7. G.	3401	603	Susannæ historia, quæ in *Cap.* XIII. Danielis enarratur, cum incerti sit temporis hic reponimus cum Calmeto.	4111	Sabb. 121i. an. 7.	Quinq. 18æ. an. 8.
5531 19. 1. E.	4041	Æræ Christ. 38	Tabita Petri Apostoli oratione suscitatur a morte, vitæque restituitur. *Act.* IX. ℣. 40.	4751	Sabb. 213i. an. 3.	Quinq. 31æ. an. 11.
			Tebni filius Gineth Imperium in Israel affectabat. *Vide Amri.*			
4482 6 16. B.	2992	1012	Templum Salomonis ædificari cœpit anno 480. a diebus sexdecim incœpto ex die, qua egressi Israelitæ sunt, ducente Mose, de terra Ægypti quam incolebant. Exitus quippe eorum contigit die 15. mensis Nisan, seu die 5. Maii Juliani. Templi autem fundamenta jacta sunt die secunda Mensis *Jiar*, seu *Ziu*, scilicet Maii Juliani die 21. *Lib.* I. *Regum* VI. ℣. 1. anno 4. Regni Salomonis ineunte. Completum fuit mirabile hoc ædificium anno undecimo Regni Salomonis, mense octavo, qui *Bul*, seu *Marchesuam* appellabatur, cujus Neomenia, seu Kalendæ in diem 22. Novembris incidebant. Combustum fuit denique Templum sub Nabuchodonosore postquam condi cœptum est annis 424. mensibus tribus, & diebus octo.	3702	Sabb. 63i. an. 4.	Quinq. 9æ. an. 40.
4959 7. 18. F.	3469	535	Templum Hierosolymitanum iterum ab Esdra ædificari cœpit anno secundo a Judæorum reditu in Judæam, mense secundo *Jiar*, idest intra diem 21. Maii, & diem 20. Junii, diuque in suo decore perseveravit, donec ab Antiocho Machabæorum tempore ad annum mundi 3837.	4179	Sabb. 131i. an. 5.	Quinq. 19æ. an. 27.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christian.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
			prophanatum eſt; ſed tribus elapſis annis ab Juda Machabæo reſtituitur. Tandem ab Herode magnifice extructum, & ornatum, iterum anno ſecundo Veſpaſiani, Mundi 4073. eadem die 10. Auguſti, qua ſub Nabuchodonoſore concrematum fuerat, incenſum eſt, & deſolatum; ſicque uſque modo perſeverat.			
5344 28. 4. A.	3854	150	Templum Heliopolitanum in Ægypto extrui poſſe impetrat Onias Judæus Oniæ III. Pontificis filius a Ptolomæo Philometore, & Cleopatra ejus uxore, atque ſimul ſorore, poſtquam egregiam bellis tum Ægyptiacis, cum Syriacis operam navaſſet; quamvis non perfecte ad normam Hieroſolymitani templi illud condiderit.	4564	Sabb. 186^{i}. an. 5.	Quinq. $27^{æ}$. an. 20.
			Templum in monte Garizzim extruitur. *Vide Manaſſes filius Jojadæ.*			
5524 12. 13. G.	4034	Æræ Chriſt. 31.	Thaddæus Apoſtolus, qui & Judas, & Lebbæus appellabatur, cum cæteris Apoſtolis a Chriſto ſeligitur ad munus Apoſtolicum. *Lucæ* VI. ℣. 14. Epiſtolam Catholicam ſcripſit, de qua *videatur nota* (68) *ad pag.* 633. I. *Voluminis Diſquiſit. Biblic.*	4744	Sabb. 212^{i}. an. 3.	Quinq. $31^{æ}$. an. 4.
			Thamar Judæ nurus ex ſocero concipit. *Vide Judas.*			
3368 12. 4. G.	1878	2126	Thare Pater Abraham naſcitur dum Pater ejus annum 29 ætatis exegerat. Anno ætatis ſuæ 130. Abrahamum filium ſuſcepit, & tandem annis natus 205. mundi 2083. ſupremam diem clauſit. *Geneſ.* XI. ℣. 31.	2588	ante Iū Sabb. a. 676.	ante Iā Quinq. a. 682.
4754 26. 3. C.	3264	740	Theglathphalaſar, qui & *Ninus Junior* appellatur in terram Iſraelis veniens plures occupavit Civitates, magnamque populi multitudinem tranſtulit in Aſſyrios. IV. *Regum* XV. 29.	3974	Sabb. 102^{i}. an. 3.	Quinq. $15^{æ}$. an. 18.
4261 19. 14. I.	2772	1223	Thola filius Phua Judex in Iſraele conſtituitur, populumque annis 23. judicavit. *Judic.* X. ℣. 2.	3491	Sabb. 32^{i}. an. 2.	Quinq. $5^{æ}$. an. 16.
			Thomas Apoſtolus quandiu vixerit incertum eſt. *Videatur Sandinus* in ſua Hiſtoria Apoſtolica ad verbum *S. Thomas.*			
5546 6. 16. G.	4056	Æræ Chriſt. 53.	Timotheus Pauli diſcipulus aſſumitur ab Apoſtolo, & ne Judæis eſſet contemptui eum circumcidit. Annis pluſquam tredecim in Evangelii miniſterio, & Epiſcopatu vixit, cum anno Æræ Chriſt. 66. ſecundam a S. Paulo ſibi datam Epiſtolam acceperit.	4766	Sabb. 215 an. 4.	Quinq. $31^{æ}$. an. 26.
5445 5. 15. B. A.	4055	Æræ Chriſt. 52.	Titus aſſumitur a S. Paulo, & cum natione Gentilis eſſet noluit eum circumcidi. Cretæ Epiſcopus conſtituitur ab Apoſtolo, & ultra annum 66. Æræ Vulgaris vitam protraxit, cum ejus mentionem fecerit Paulus in ſua ad Timotheum 2. Epiſtola *Cap.* 4.	4765	Sabb. 215^{i}. an. 3.	Quinq. $31^{æ}$. an. 25.

To-

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbatismorum	Anni Quinquagenariarum
4773 17. 3. A. G.	3283	721	Tobias senior annis circiter 44. natus in captivitatem ducitur sub Salmanasare cum uxore sua, & filio Tobia puerulus quadriennis tunc existens; opera pietatis in eadem ipsa captivitate exercuit; ac tandem annis natus 102. postquam oculis sanatus fuerat annis 42. obdormivit in Domino anno mundi 3341.	3993	Sabb. 105^{i}. an. 1.	Quinq. 15^{a}. an. 37.
4789 5. 19. B. A.	3299	705	Tobias junior annis natus 20. ducitur ab Archangelo Raphaele in Rages Medorum, Saram Raguelis filiam uxorem ducit, domum reversus Patri visum restituit; diuque postea vixit ad annum usque ætatis suæ 99 unde Ninive relicta, perrexit ad soceros suos in Rages, ibidemque in pace quievit. *Tobiæ Cap.* XIV. ℣. 16.	4009	Sabb. 107^{i}. an. 3.	Quinq. 16^{a}. an. 4.
5351 7. 11. B.	3861	143	Tryphon, qui antea *Diodotus* dicebatur Jonathan, & filios ejus inique interimit; occidit pariter Antiochum Regem juvenem, sibique Asiæ regnum usurpavit, sed post annos quinque vitæ finem infœliciter gessit, ut referunt Strabo, Josephus, Georgius Syncellus, & alii.	4571	Sabb. 187^{i}. an. 5.	Quinq. 27^{a}. an. 27.
4975 23. 15. G.	3486	519	VAsthi Regina, Assueri, nempe Darii Hystaspis uxor, repudiatur ob ejus inobedientiam. Quatuor inde decursis annis, scilicet anno Periodi Græco-Romanæ 4979. (sic legas ad verbum *Assuerus*) regium Diadema Estheræ impositum est.	4195	Sabb. 134^{i}. an. 1.	Quinq. 19^{a}. an. 44.
			Vespesianus. *Vide Templum Hierosolymitanum.*			
			Vitulus aureus ab Aarone in deserto conflatur, revertente autem Mose de monte, quarto mense tabulas legis confregit in cujus facti memoriam annuum jejunium observant Judæi die 17. mensis 4. nempe die 5. Augusti Juliani. *Vide Israelitæ.*			
			URias a Davide occiditur, ejusque uxor Bethsabee ob eodem usurpatur. *Vide Bethsabee.*			
4885 17. 1. A. G.	3395	609	Urias Propheta filius Semei de Cariathiarim ex Ægypto eductus occiditur ab Joakimo Judæ Rege.	4105	Sabb. 121^{i}. an. 1.	Quinq. 18^{a}. an. 2.
4754 26. 3. C.	3264	740	Urias Sacerdos extruit Altare juxta exemplar Altaris, quod erat Damasci. *Regum* IV. *Cap.* 16. ℣. 11.	3974	Sabb. 102^{i}. an. 3.	Quinq. 15^{a}. an. 18.
			Urim, & Thummim quando in Israele defierint. *Vide Volum. I. Disquisit. Pag.* 6. *colum.* 2.			
4633 5. 1. B. A.	3243	761	Uzzias, qui & *Ozias*, & *Azaria* dicitur, lepra percutitur a Domino, quod offerre incensum præsumpserit, anno 49. Regni sui juxta Salianum.	3953	Sabb. 99^{i}. an. 3.	Quinq. 14^{a}. an. 46.
5526 14. 15. D.	4036	Æræ Christ. 33.	ZAcchæus domi suæ Jesum suscipit paucis ante ultimum a Servatore celebratum Pascha diebus.	4746	Sabb. 212^{i}. an. 5.	Quinq. 31^{a}. an. 6.

Anni Periodi Græco-Rom. * ⊙	Anni Mundi	Anni ante Æram Christ.		Anni Periodi Julianæ	Anni Sabbaticorum	Anni Quinquagenariorum.
4654 10. 17. B.	3164	840	Zaccharias filius Jojadæ in atrio domus Domini lapidatur a Judæis, præcipiente Rege Joas. Hic est ille Zaccharias inter Templum occisus, & Altare, de quo loquitur Christus apud *S. Matthæum Cap.* XXIII. ℣. 35.	3874	Sabb. 88^{i}. an. 1.	Quinq. 13^{a}. an. 16.
4721 21. 8. C. B.	3232	773	Zaccharias Jeroboami filius, quartus & ultimus ex stirpe Jehu sex mensibus regnat: IV. *Reg. Cap.* XV. ℣. 8.	3941	Sabb. 97^{i}. an. 6.	Quinq. 14^{a}. an. 35.
			Zaccharias Propheta floret simul cum Aggæo. *Vide Aggæus*, & *notam* (49) *Pagina* 536. *Volum.* I. *Disquisit. Biblic.*			
			Zaccharias Pater S. Joannis Baptistæ. *Vide Elisabeth.*			
			Zorobabel anno primo Cyri Regis Persarum Populum Judaicum ex captivitate in Judæam reduxit. *Vide Cyrus.*			
3782 28. 13. A.	2292	1718	Zara nascitur de Thamar anno 37. ætatis Judæ Patris sui.	* 3002	ante I^{u} Sabb. a. 262.	ante I^{a} Quinq. a. 268.

FINIS Tabulis hisce Chronologicis imponitur anno Periodi Græco-Romanæ 7263. anno vero Julianæ Periodi 6483 Æræ Christianæ 1770. qui concurrunt cum anno mundi 5773. die juxta correctionem Gregorianam Julii 17.

TABULA

TABULA

ANNORUM SABBATICORUM, ET JUBILÆORUM.

1	2554		38	2813		75	3072		112	3331		149	3590	Jub. XXI.	186	3849	
2	2561		39	2820		76	3079		113	3338		150	3597		187	3856	
3	2568		40	2827		77	3086		114	3345	Jub. XVI.	151	3604		188	3863	
4	2575		41	2834		78	3093		115	3352		152	3611		189	3870	
5	2582		42	2841		79	3100	Jub. XI.	116	3359		153	3618		190	3877	
6	2589		43	2848		80	3107		117	3366		154	3625		191	3884	Jub. XXVII.
7	2596		44	2855	Jub. VI.	81	3114		118	3373		155	3632		192	3891	
8	2603		45	2862		82	3121		119	3380		156	3639	Jub. XXII.	193	3898	
9	2610	Jub. I.	46	2869		83	3128		120	3387		157	3646		194	3905	
10	2617		47	2876		84	3135		121	3394	Jub. XVII.	158	3653		195	3912	
11	2624		48	2883		85	3142		122	3401		159	3660		196	3919	
12	2631		49	2890		86	3149	Jub. XII.	123	3408		160	3667		197	3926	
13	2638		50	2897		87	3156		124	3415		161	3674		198	3933	Jub. XXVIII.
14	2645		51	2904	Jub. VII.	88	3163		125	3422		162	3681		199	3940	
15	2652		52	2911		89	3170		126	3429		163	3688	Jub. XXIII.	200	3947	
16	2659	Jub. II.	53	2918		90	3177		127	3436		164	3695		201	3954	
17	2666		54	2925		91	3184		128	3443	Jub. XVIII.	165	3702		202	3961	
18	2673		55	2932		92	3191		129	3450		166	3709		203	3968	
19	2680		56	2939		93	3198	Jub. XIII.	130	3457		167	3716		204	3975	
20	2687		57	2946		94	3205		131	3464		168	3723		205	3982	Jub. XXIX.
21	2694		58	2953	Jub. VIII.	95	3212		132	3471		169	3730		206	3989	
22	2701		59	2960		96	3219		133	3478		170	3737	Jub. XXIV.	207	3996	
23	2708	Jub. III.	60	2967		97	3226		134	3485		171	3744		208	4003	
24	2715		61	2974		98	3233		135	3492	Jub. XIX.	172	3751		209	4010	
25	2722		62	2981		99	3240		136	3499		173	3758		210	4017	
26	2729		63	2988		100	3247	Jub. XIV.	137	3506		174	3765		211	4024	
27	2736		64	2995		101	3254		138	3513		175	3772		212	4031	Jub. XXX.
28	2743		65	3002	Jub. IX.	102	3261		139	3520		176	3779		213	4038	
29	2750		66	3009		103	3268		140	3527		177	3786	Jub. XXV.	214	4045	
30	2757	Jub. IV.	67	3016		104	3275		141	3534		178	3793		215	4052	
31	2764		68	3023		105	3282		142	3541	Jub. XX.	179	3800		216	4059	
32	2771		69	3030		106	3289		143	3548		180	3807		217	4066	
33	2778		70	3037		107	3296	Jub. XV.	144	3555		181	3814		218	4073	
34	2785		71	3044		108	3303		145	3562		182	3821		219	4080	Jub. XXXI.
35	2792		72	3051	Jub. X.	109	3310		146	3569		183	3828		220	4087	
36	2799		73	3058		110	3317		147	3576		184	3835	Jub. XXVI.	221	4094	
37	2806	Jub. V.	74	3065		111	3324		148	3583		185	3842		222	4101	

Sabbatiſmus primus incipit ab autumno anni Mundi 2554. quo coli cœpit promiſſionis terra ab Judæis, & deſinit in autumno anni 2561. & inde incipit Sabbatiſmus ſecundus; adeo ut annus Sabbaticus primus currit ab autumno anni 1560. uſque ad autumnum anni 1561. A primo anno Sabbatico exordium ſumit prima quinquagenaria Hebræorum, & in anno mundi 2610. definit; primus quippe annus eorum Jubilæus incipit ab autumno anni mundi 2609. & abſolvitur in autumno anni 2610. in quo enim anno deſcribuntur in hac Tabella Jubilæi, ibi deſinunt in autumno, cum in autumno anni præcedentis ſemper incipiant; & ita de annis Sabbaticis dicendum.

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Frassen, Claude, 1620-1711

Disquisitiones Biblicae R. P. F. Claudii Frassen Ordinis Minorum Regularis Observantiae S. Francisci Professoris Emeriti, Et Parisiensis Doctoris In Duo Volumina Distributae
Bd.: 2,1.

Lucae (1770)

2 Exeg. 231 m-2,1/2
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10326877-8
VD18 12745235-001